

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Theragāthā-aṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

4. Catukkanipāto

1. Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā

Alaṅkatātiādikā āyasmato nāgasamālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi padumuttarassa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gīṃhasamaye sūriyātapasantattāya bhūmiyā gacchantam sathhāraṃ disvā pasannamānaso chattaṃ adāsī. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sakyarājakule nibbattitvā **nāgasamāloti** laddhanāmo vayappatto ñāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā kiñci kālaṃ bhagavato upaṭṭhāko ahosi. So ekadivasam nagaraṃ piṇḍāya paviṭṭho alaṅkatapaṭiyattaṃ aññataraṃ naccakiṃ mahāpathe tūriyesu vajjantesu naccantiṃ disvā, “ayaṃ cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena karajakāyassa tathā tathā parivatti, aho aniccā saṅkhārā”ti khayavayaṃ paṭṭhapetvā vipassanaṃ usukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.46.37-48) –

“Aṅgārajātā pathavī, kukkuḷānugatā mahī;
Padumuttaro bhagavā, abbhokāsamhi caṅkami.

“Paṇḍaraṃ chattaṃādāya, addhānaṃ paṭipajjahaṃ;
Tattha disvāna sambuddhaṃ, vitti me upapajjatha.

“Marīciyotthaṭṭā bhūmi, aṅgārāva mahī ayaṃ;
Upahanti mahāvātā, sarīrassāsukhepanā.

“Sītaṃ uṇhaṃ vihanantaṃ, vātātapanivāraṇaṃ;
Paṭiggaṇha imaṃ chattaṃ, phassayissāmi nibbutiṃ.

“Anukampako kāruṇiko, padumuttaro mahāyaso;
Mama saṅkappamaññāya, paṭiggaṇhi tadā jino.

“Timsakappāni devindo, devarajjamakārayiṃ;
Satānaṃ pañcakkhattuṇca, cakkavattī ahoṣahaṃ.

“Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ;
Anubhomi sakaṃ kammaṃ, pubbe sukataṃmattano.

“Ayaṃ me pacchimā jāti, carimo vattate bhavo;
Ajjāpi setacchattaṃ me, sabbakālaṃ dharīyati.

“Satasahassito kappe, yaṃ chattaṃadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, chattaḍānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā –

267. “Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā;
Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī.
268. “Piṇḍikāya paviṭṭhoham, gacchanto naṃ udikkhisam;
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsaṃva oḍḍitaṃ.
269. “Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
270. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Catūhi gāthāhi attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākāsi.

Tattha **alaṅkatā**ti hatthūpagādiābharaṇehi alaṅkatagattā. **Suvasanā**ti sundaravasanā sobhanavathanivatthā. **Mālinī**ti mālādhārinī piḷandhitapupphamālā. **Candanussadā**ti candanānulepalittasarīrā. **Majjhe mahāpathe nārī, tūriye naccati naṭṭakī**ti yathāvuttaṭṭhāne ekā nārī naṭṭakī nāṭakithī nagaravīthiyā majjhe pañcaṅgike tūriye vajjante naccati, yathāpaṭṭhapitaṃ naccaṃ karoti.

Piṇḍikāyāti bhikkhāya. **Paviṭṭhohanti** nagaraṃ paviṭṭho ahaṃ. **Gacchanto naṃ udikkhisanti** nagaravīthiyaṃ gacchanto parissayapariharaṇatthaṃ vīthiṃ olokeno taṃ naṭṭakiṃ olokesiṃ. Kiṃ viya? **Maccupāsaṃva oḍḍitanti** yathā maccussa maccurājassa pāsabhūto rūpādiko oḍḍito loke anuvicaritvā ṭhito ekaṃsena sattānaṃ anathāvaho, evaṃ sāpi appaṭisaṅkhāne ṭhitānaṃ andhaputhujjanānaṃ ekaṃsato anathāvahāti maccupāsasadisī vuttā.

Tatoti tasmā maccupāsasadisattā. **Meti** mayhaṃ. **Manasīkāro yoniso udapajjathāti** “ayaṃ aṭṭhisāṅghāto nhārusambandho maṃsena anupalitto chaviyā paṭicchanno asuciduggandhājegucchapaṭikkūlo aniccucchādanaparimaddanabhedanavidhamaṃsanadhammo īdise vikāre dasseti”ti evaṃ yoniso manasīkāro uppajji. **Ādīnavo pāturahūti** evaṃ kāyassa sabhāvūpadhāraṇamukhena tassa ca taṃnissitānañca cittacetāsikānaṃ udayabbayaṃ sarasapabhaṅgutañca manasi karoto tesu ca yakkharakkhasādīsu viya bhayato upaṭṭhahantesu tattha me anekākāraādīnavo doso pāturahosi. Tappaṭipakkhato ca nibbāne ānisaṃso. **Nibbidā samatiṭṭhathāti** nibbindanaṃ ādīnavānupassanānubhāvasiddhaṃ nibbidāññaṃ mama hadaye saṅghāsi, muhuttampi tesam rūpārūpadhammānaṃ gahaṇe cittaṃ nāhosi, aññadatthu muñcitukāmatādivasena tattha udāsīnameva jātanti attho.

Tatoti vipassanāññato paraṃ. **Cittaṃ vimucci** meti lokuttarabhāvanāya vattamānāya maggapaṭipāṭiyā sabbakilesehi mama cittaṃ vimuttaṃ ahosi. Etena phaluppattiṃ dasseti. Maggakkhaṇe hi kilesā vimuccanti nāma, phalakkhaṇe vimuttāti. Sesam vuttanayameva.

Nāgasamālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhaguttheragāthāvaṇṇanā

Ahaṃ middhenātiādikā āyasmato bhaguttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto satthari parinibbute tassa dhātuyo pupphehi pūjesi. So tena puññakammaena nimmānaratīsu nibbattitvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ

buddhuppāde sakyarājakule nibbattitvā **bhagūti** laddhanāmo vayappatto anuruddhakimilehi saddhiṃ nikkhamitvā pabbajitvā bālakaloṇakagāme vasanto ekadivasam thinamiddhābhivhavaṃ vinodetum vihārato nikkhamma caṅkamaṃ abhiruhanto papatitvā tadeva aṅkusaṃ katvā thinamiddham vinodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.46.49-57) –

“Parinibbute bhagavati, padumuttare mahāyase;
Pupphavaṭṭasake katvā, sarīramabhiropayim.

“Tattha cittaṃ pasādetvā, nimmānaṃ agamāsahaṃ;
Devalokagato santo, puññakammaṃ sarāmaṃ.

“Ambarā pupphavasso me, sabbakālaṃ pavassati;
Saṃsarāmi manusse ce, rājā homi mahāyaso.

“Tahiṃ kusumavasso me, abhivassati sabbadā;
Tasseva pupphapūjāya, vāhasā sabbadassino.

“Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo;
Aj jāpi pupphavasso me, abhivassati sabbadā.

“Satasahassito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim;
Duggatiṃ nābhijānāmi, dehapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento sathārā ekavihāraṃ anumoditum upagatena – “kacci tvam, bhikkhu, appamatto viharasī”ti puṭṭho attano appamādavihāraṃ nivedento –

271. “Ahaṃ middhena pakato, vihārā upanikkhamim;
Caṅkamaṃ abhiruhanto, tattheva papatiṃ chamā.

272. “Gattāni parimajjitvā, punapāruya caṅkamaṃ;
Caṅkame caṅkamiṃ sohaṃ, ajjhattaṃ susamāhito.

273. “Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

274. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **middhena pakatoti** kāyālasīyasāṅkhātena asattivighātasabhāvena middhena abhibhūto. **Vihārāti** senāsanato. **Upanikkhaminti** caṅkamitum nikkhamim. **Tattheva papatiṃ chamāti** tattheva caṅkamasopāne niddābhivhūtatāya bhūmiyaṃ nipatiṃ. **Gattāni parimajjitvāti** bhūmiyaṃ patanena paṇsukitāni attano sarīravayavāni anumajjitvā. **Punapāruya caṅkamanti** “patito dānāha’nti saṅkocaṃ anāpajjitvā punapi caṅkamaṭṭhānaṃ āruhitvā. **Ajjhattaṃ susamāhitoti** gocarajjhatte kammaṭṭhāne nīvaraṇavikkhambhanaena suṭṭhu samāhito ekaggacitto hutvā caṅkaminti yojanā. Sesam vuttanayameva. Idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahosi.

Bhaguttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā

Pare cātiādikā āyasmato sabhiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhve puññāni upacinanto kakusandhassa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam sathhāraṃ divāvihārāya gacchantam disvā pasannamānaso upāhanam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto kassape bhagavati parinibbute patiṭṭhite suvaṇṇacetiye chahi kulaputtehi saddhim attasattamo sāsane pabbajitvā kammaṭṭhānam gahetvā araññe viharanto visesaṃ nibbattetum asakkonto itare āha – “mayam piṇḍapātāya gacchanto jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammaṃ adhigantum, puthujjanakālaṅkiriya ca dukkhā. Handa, mayam nisseṇim bandhitvā pabbataṃ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṃ karomā”ti. Te tathā akamsu.

Atha nesaṃ mahāthero upanissayasampannattā tadaheva chaḷabhiñño hutvā uttarakuruto piṇḍapātāṃ upanesi. Itare – “tumhe, bhante, katakiccā tumhehi saddhim sallāpamattampi papañco, samaṇadhammameva mayam karissāma, tumhe attanā diṭṭhadhammasukhavihāramanuyuñjathā”ti vatvā piṇḍapātāṃ paṭikkhipimsu. Thero ne sampaṭicchāpetum asakkonto agamāsi.

Tato nesaṃ eko dvīhatīhaccayena abhiññāparivāraṃ anāgāmiphalaṃ sacchikatvā tatheva vatvā tehi paṭikkhitto agamāsi. Tesu khīṇāsavattthero parinibbāyi, anāgāmī suddhāvāsesu uppajji. Itare puthujjanakālaṅkiriyaeva katvā chasu kāmasaggesu anulomapaṭilomato dibbasampattim anubhavitvā amhākaṃ bhagavato kāle devalokā cavitvā eko mallarājakule paṭisandhim gaṇhi, eko gandhārarājakule, eko bāhiraraṭṭhe, eko rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Itaro aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhim aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, naṃ mātāpitaro – “amhākaṃ dhītā समयantaram jānātū”ti ekassa paribbājakassa niyyādayimsu. Atheko paribbājako tāya saddhim vippaṭipajji. Sā tena gabbham gaṇhi. Taṃ gabbhinim disvā paribbājakā nikkadḍhimsu. Sā aññattha gacchantī antarāmagge sabhāyaṃ vijāyi. Tenassa **sabhiyotveva** nāmaṃ akāsi. So vaḍḍhitvā paribbājakapabbajam pabbajitvā nānasatthāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādappasuto vicaranto attanā sadisaṃ adisvā nagaradvāre assamaṃ kāretvā khattiyakumārādayo sippam sikkhāpento viharanto attano mātuyā itthibhāvaṃ jigucchitvā jhānam uppādetvā brahmaloke uppannāya abhisankharitvā dinne vīsatipañhe gahetvā te te samaṇabrāhmaṇe pucchi. Te cassa tesam pañhānam attham byākātum nāsakkhimsu. **Sabhiyasuttavaṇṇanāyaṃ** (su. ni. aṭṭha. 2. sabhiyasuttavaṇṇanā) pana “suddhāvāsabrahmā te pañhe abhisankharitvā adāsi”ti āgataṃ.

Yadā pana bhagavā pavattavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ āgantvā veḷuvane vihāsi, tadā sabhiyo tattha gantvā sathhāraṃ upasaṅkamitvā te pañhe pucchi. Sathhā tassa te pañhe byākāsīti sabbam **sabhiyasutte** (su. ni. sabhiyasuttaṃ) āgatanayena vedītabbam. Sabhiyo pana bhagavatā tesu pañhesu byākatesu paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.46.27-31) –

“Kakusandhassa munino, brāhmaṇassa vusīmato;
Divāvihāraṃ vajato, akkamanamadāsahaṃ.

“Imasmiṃyeva kappamhi, yaṃ dānamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, akkamanassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayham...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahā pana hutvā devadatte saṅghabhedāya parakkamante devadattapakkhikānaṃ bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento –

275. “Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāse;
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

276. “Yadā ca avijānantā, iriyantyamarā viya;
Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturā.
277. “Yaṃ kiñci sithilaṃ kammaṃ, saṃkiliṭṭhañca yaṃ vataṃ;
Saṅkassaraṃ brahmacariyaṃ, na taṃ hoti mahapphalaṃ.
278. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati;
Ārakā hoti saddhammā, nabhaṃ puthaviyā yathā”ti. –

Catūhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **pareti** paṇḍite ṭhapetvā tato aññe – “adhammaṃ dhammo”ti “dhammaṃ adhammo”tiādibhedakaravattudīpanavasena vivādappasutā pare nāma. Te tattha vivādaṃ karontā “mayaṃ yamāse uparamāma nassāma satataṃ samitaṃ maccusantikaṃ gacchāmā”ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye tattha paṇḍitā – “mayaṃ maccusamīpaṃ gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti** evañhi te jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti. Atha nesam tāya paṭipattiyā te medhagā sammanti. Atha vā **pare cāti** ye satthu ovādānusāsaniyā aggahaṇena sāsanaṭo bāhiraṭāya pare, te yāva “mayaṃ micchāgāhaṃ gahetvā ettha idha loke sāsanaṭa paṭiniggāhena yamāse vāyamāmā”ti na vijānanti, tāva vivādā na vūpasammanti, yadā pana tassa gāhassa viṣṭajanavasena ye ca tattha tesu vivādappasutesu adhammadhammādiḱe adhammadhammādito yathābhūtaṃ vijānanti, tato tesam santikā te paṇḍitapurise nissāya vivādasaṅkhātā medhagā sammantīti evampettha attho veditabbo.

Yadāti yasmiṃ kāle. **Avijānantāti** vivādassa vūpasamūpāyaṃ, dhammādhamme vā yāthāvato ajānantā. **Iriyantyamarā viyāti** amarā viya jarāmaṇaṃ atikkantā viya uddhatā unnaḷā capalā mukharā vipakāṇavācā hutvā vattanti caranti vicaranti tadā vivādo na vūpasammateva. **Vijānanti ca ye dhammaṃ, āturesu anāturāti** ye pana satthu sāsanaḱammaṃ yathābhūtaṃ jānanti, te kilesarogena āturesu sattesu anāturā nikkilesā anīghā viharanti, tesam vasena vivādo accantameva vūpasammattīti adhippāyo.

Yaṃ kiñci sithilaṃ kammanti oliyitvā karaṇena sithilagāhaṃ katvā sāthalibhāvena kataṃ yaṃ kiñci kusalakammaṃ. **Saṃkiliṭṭhanti** vesīādike agocare caraṇena, kuhanādimicchājīvena vā saṃkiliṭṭhaṃ vatasamādānaṃ. **Saṅkassaranti** saṅkāhi saritabbaṃ, vihāre kiñci asārappaṃ sutvā – “nūna asukena kata”nti parehi asaṅkitabbaṃ, uposathakiccādīsū aññatarakiccavasena sannipatitampi saṅghaṃ disvā, “addhā ime mama cariyaṃ ṇatvā maṃ ukkhipitukāmā sannipatitā”ti evaṃ attano vā āsaṅkāhi saritaṃ usaṅkitaṃ parisāṅkitaṃ. **Na taṃ hotīti** taṃ evarūpaṃ brahmacariyaṃ samaṇadhammakaraṇaṃ tassa puggalassa mahapphalaṃ na hoti. Tassa amahapphalabhāveneṃa paccayadāyakānampissa na mahapphalaṃ hoti. Tasmā sallekhaṃvuttinā bhavitabbaṃ. Sallekhaṃvuttino ca vivādassa avasaro eva natthīti adhippāyo.

Gāravo nūpalabbhatīti anusāsaniyā apadakkhiṇaggāhibhāvena garukātabbesu sabrahmacārīsū yassa puggalassa gāravo garukaraṇaṃ na vijjati. **Ārakā hoti saddhammāti** so evarūpo puggalo paṭipattisaddhammatopi paṭivedhasaddhammatopi dūre hoti, na hi taṃ garū sikkhāpentī, asikkhiyamāno anādiyanto na paṭipajjati, appaṭipajjanto kuto saccāni paṭivijjhissatīti. Tenāha – “ārakā hoti saddhammā”ti. Yathā kiṃ? “**Nabhaṃ puthaviyā yathā**”ti yathā nabhaṃ ākāsaṃ puthaviyā pathavīdhātuyā sabhāvato dūre. Na kadāci sammissabhāvo. Tenevāha –

“Nabhañca dūre pathavī ca dūre, pāraṃ samuddassa tadāhu dūre;
Tato have dūrataṃ vadanti, satañca dhammo asatañca rājā”ti.(jā. 2.21.414);

Sabhiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nandakattheragāthāvaṇṇanā

Dhiratthūtiādikā āyasmato nandakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare mahāvibhavo seṭṭhi hutvā satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā satahassagghanikena vatthena bhagavantaṃ pūjetvā paṇidhānamakāsi, satthu bodhirukkhe padīpapūjaṅca pavatteti. So tato paṭṭhāya devamanussesu saṃsaranto kakusandhassa bhagavato kāle karavikasakuṇo hutvā madhurakūjitaṃ kūjanto satthāraṃ padakkhiṇaṃ akāsi. Aparabhāge mayūro hutvā aññatarassa paccekabuddhassa vasanaguḥāya dvāre pasannamānaso divase divase tikkhattuṃ madhuravassitaṃ vassi, evaṃ tattha tattha puññāni katvā amhākaṃ bhagavato kāle sāvatthiyaṃ kulagehe nibbattivā **nandakoti** laddhanāmo vayappatto satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.46.22-26) –

“Padumuttarabuddhassa bodhiyā pādaputtame;
Pasannacitto sumano, tayo ukke adhārayiṃ.

“Satahassito kappe, sohaṃ ukkamadhārayiṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, ukkadānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahā pana hutvā vimuttisukhena vītināmento satthārā bhikkhunīnaṃ ovāde ānatto ekasmiṃ uposathadivase pañca bhikkhunisaṭāni ekovādeneva arahattaṃ pāpesi. Tena naṃ bhagavā bhikkhunovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Athekadivasaṃ therāṃ sāvatthiyaṃ piṇḍāya carantaṃ aññatarā purānadutiyikā itthī kilesavasena oloketvā hasi. Thero tassā taṃ kiriyāṃ disvā sarīrassa paṭikkūlavibhāvanamukhena dhammaṃ kathento –

279. “Dhiratthu pūre duggandhe, mārapakkhe avassute;
Navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā.

280. “Mā purāṇaṃ amaññittho, māsādesi tathāgate;
Saggepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ pana mānuse.

281. “Ye ca kho bālā dummedhā, dummantī mohapārutā;
Tādisā tattha rajjanti, mārahittamhi bandhane.

282. “Yesaṃ rāgo ca doso ca, avijjā ca virājītā;
Tādī tattha na rajjanti, chinnaṃ sutā abandhanā”ti. – gāthā abhāsi;

Tattha **dhī**ti jigucchanatthe nipāto, **ratthū**ti ra-kāro padasandhikaro, dhī atthu taṃ jigucchāmi tava dhikkāro hotūti attho. **Pūreti**ādīni tassā dhikkātabbābhāvadīpanāni āmantanavacanāni. **Pūreti** ativiya jegucchehi nānakuṇapehi nānāvidhaasucīhi sampuṇṇe. **Duggandheti** kuṇapapūritattā eva sabhāvaduggandhe. **Mārapakkheti** yasmā visabhāgavatthu andhaputhujjanānaṃ ayonisomanasikāranimittatāya kilesamāraṃ vaḍḍheti, devaputtamārassa ca otāraṃ pavitṭhaṃ deti. Tasmā mārassa pakkho hoti. Tena vuttaṃ “mārapakkhe”ti. **Avassuteti** sabbakālaṃ kilesāvassavanena taḥiṃ taḥiṃ asucinissandanena ca avassute. Idānissā **navasotāni te kāye, yāni sandanti sabbadā**ti “akkhimhā akkhigūthako”tiādīnā (su. ni. 199) vuttaṃ asucino avassavanaṭṭhānaṃ dasseti.

Evaṃ pana navachiddaṃ dhuvassavaṃ asucibharitaṃ kāyaṃ yathābhūtaṃ jānantī **mā purāṇaṃ amaññitthoti** purāṇaṃ ajānanakāle pavattaṃ hasitalapitaṃ kīlitaṃ mā maññi, “idānipi evaṃ paṭipajjissatī”ti mā cintehi. **Māsādesi tathāgateti** yathā upanissayasampattiyā purimakā buddhasāvakā

āgatā, yathā vā te sammāpaṭipattiyā gatā paṭipannā, yathā ca rūpārūpadhammānaṃ tathalakkhaṇaṃ tathadhamme ca ariyasaccāni āgatā adhigatā avabuddhā, tathā imepīti evaṃ tathā āgamanādiatthena tathāgate ariyasāvake pakatisatte viya avaññāya kilesavasena ca upasaṅkamamānā māsādesi. Anāsādetabbatāya kāraṇamāha. **Saggepi te na rajjanti, kimaṅgaṃ pana mānuseti** sabbaññubuddhenāpi akkhānena pariyoṣāpetuṃ asakkuṇeyyasukhe saggepi te sāvakabuddhā na rajjanti, saṅkhāresu ādīnavassa supariditṭhattā rāgaṃ na janenti, kimaṅgaṃ pana mīlharāsisadise mānuse kāmaguṇe, tattha na rajjantīti vattabbameva natthi.

Ye ca khoti ye pana bālyappayogato **bālā**, dhammojapaññāya abhāvato **dummedhā**, asubhe subhānupassanena ducintitacintitāya **dummantī**, mohena aññānena sabbaso paṭicchāditacittatāya **mohapārūtā tādisā** tathārūpā andhaputhujjanā, **tattha** tasmim itthisaññite, **mārakhittamhi bandhane** mārena oḍḍite mārapāse, **rajjanti** rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhoppānā tiṭṭhanti.

Virājītāti yesaṃ pana khīṇāsavānaṃ telañjanarāgo viya dummocanīyasabhāvo **rāgo** sapatto viya laddhokāso dussanasabhāvo **dosso** aññāṇasabhāvā **avijjā ca** ariyamaggavirāgena sabbaso **virājītā** pahīnā samucchinnā, tādisā aggamaggasatthena **chinnabhavanettisuttā** tato eva kattacipi bandhanābhāvato **abandhanā tattha** tasmim yathāvutte mārapāse **na rajjanti**. Evaṃ thero tassā itthiyā dhammaṃ kathetvā gato.

Nandakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jambukattheragāthāvaṇṇanā

Pañcapaññāsātiādikā āyasmato jambukattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto tissassa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto satthu sammāsambodhiṃ saddahanto bodhirukkhaṃ vanditvā bījanena pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto kassapassa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto sāsane pabbajitvā aññatarena upāsakena kārite ārāme āvāsiko hutvā viharati tena upaṭṭhīyamāno. Athekadivasam eko khīṇāsavatto lūkhacīvaradharo kesoharaṇatthaṃ araññato gāmābhimukho āgacchati, taṃ disvā so upāsako iriyāpathe pasīditvā kappakena kesamassūni ohārāpetvā paṇītabhojanaṃ bhojetvā sundarāni cīvarāni datvā “idheva, bhante, vasathā”ti vasāpeti. Taṃ disvā āvāsiko issāmaccherapakato khīṇāsavattotheraṃ āha – “varam te, bhikkhu, iminā pāpupāsakena upaṭṭhīyamānassa evaṃ idha vasanato aṅgulīhi kese luñcitvā acelassa sato gūthamuttāhārajīvana”nti. Evañca pana vatvā tāvadeva vaccakuṭim pavisitvā pāyāsam vaḍḍhento viya hatthena gūthaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā yāvadatthaṃ khādi, muttañca pivi. Iminā niyāmena yāvatāyukaṃ ṭhatvā kālaṅkatvā niraye paccitvā puna gūthamuttāhāro vasitvā tasveva kammassa vipākāvasesena manussesu uppannopi pañca jātisatāni nigaṇṭho hutvā gūthabhakkho ahoṣi.

Puna imasmim buddhuppāde manussayoniyam nibbattamānopi ariyūpavādabalena duggatakūle nibbattivā thaññaṃ vā khīraṃ vā sappim vā pāyamāno, taṃ chaḍḍetvā muttameva pivati, odanaṃ bhojīyamāno, taṃ chaḍḍetvā gūthameva khādati, evaṃ gūthamuttaparibhogena vaḍḍhanto vayappattopi tadeva paribhuñjati. Manussā tato vāretuṃ asakkontā pariccajimsu. So ñātakehi pariccatto naggapabbajjam pabbajitvā na nhāyati, rajojalladharo kesamassūni luñcitvā aññe iriyāpathe paṭikkhipitvā ekapādena tiṭṭhati, nimantanam na sādiyati, māsopavāsam adhiṭṭhāya puññatthikehi dinnam bhojanaṃ māse māse ekavāram kusaggena gahetvā divā jivhaggena lehati, rattiyam pana “allagūtham sappāṇaka”nti akhādītivā sukkhagūthameva khādati, evaṃ karontassa pañcapaññāsavassāni vītivattāni mahājano “mahātapo paramappiccho”ti maññamāno tanninno tappoṇo ahoṣi.

Atha bhagavā tassa hadayabbhantare ghaṭe padīpaṃ viya arahattūpanissayam pajjalantaṃ disvā sayameva tattha gantvā dhammaṃ desetvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāpetvā, ehibhikkhūpasampadāya laddhūpasampadam vipassanaṃ usukkāpetvā arahatte paṭiṭṭhāpesi. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana

dhammapade “māse māse kusaggenā”ti gāthāvaṇṇanāya (dha. pa. aṭṭha. 1.jambukattheravatthu) vuttanayena veditabbo. Arahatte pana patiṭṭhito parinibbānakāle “ādito micchā paṭipajjitvāpi sammāsambuddhaṃ nissāya sāvakena adhigantabbaṃ mayā adhigata”nti dassento –

283. “Pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayiṃ;
Bhuñjanto māsikaṃ bhattaṃ, kesamassuṃ alocayiṃ.
284. “Ekapādena aṭṭhāsiṃ, āsanaṃ parivajjayiṃ;
Sukkhagūthāni ca khādiṃ, uddesañca na sādiyīṃ.
285. “Etādisaṃ karitvāna, bahuṃ duggatigāmināṃ;
Vuyhamāno mahoghena, buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.
286. “Saraṇagamanāṃ passa, passa dhammasudhammatāṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana”nti. –

Imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **pañcapaññāsavassāni, rajojallamadhārayinti** naggapabbajjūpagamanena nhānapaṭikkhepato pañcādhikāni paññāsavassāni sarīre laggaṃ āgantukareṇusañkhātāṃ rajo, sarīramalasañkhātāṃ jallañca kāyena dhāresīṃ. **Bhuñjanto māsikaṃ bhattanti** rattiyaṃ gūthaṃ khādanto lokavañcanatthaṃ māsopavāsiko nāma hutvā puññatthikehi dinnaṃ bhōjanaṃ māse māse ekavāraṃ jivhagge paṭhanavasena bhuñjanto **alocayinti** tādisacchārikāpakkhepena sithilamūlaṃ kesamassuṃ aṅgulīhi luñcāpesīṃ.

Ekapādena aṭṭhāsiṃ, āsanaṃ parivajjayinti sabbena sabbāṃ āsanaṃ nisajjaṃ parivajjesīṃ, tiṭṭhanto ca ubho hatthe ukkhipitvā ekeneva pādena aṭṭhāsiṃ. **Uddesanti** nimantaṃ. Udissakatanti keci. **Na sādiyinti** na sampaṭicchīṃ paṭikkhipinti attho.

Etādisaṃ karitvāna, bahuṃ duggatigāminanti etādisaṃ evarūpaṃ vipākanibbattanaṃ duggatigāminaṃ bahuṃ pāpakammaṃ purimajātīsu idha ca katvā uppādetvā. **Vuyhamāno mahoghenāti** kāmoghādīnā mahatā oghena visesato diṭṭhoghena apāyasamuddaṃ patiākaḍḍhiyamāno, **buddhaṃ saraṇamāgamanti** tādisena puññakammacchiddena kicchena manussatthabhāvaṃ labhitvā idāni puññabalena buddhaṃ “saraṇa”nti āgamāsiṃ, “sammāsambuddho bhagavā”ti aveccapasādena satthari pasīdiṃ. **Saraṇagamanāṃ passa, passa dhammasudhammatanti** āyatanagataṃ mama saraṇagamanāṃ passa, passa sāsanaḍḍhammassa ca sudhammatāṃ yohaṃ tathāmicchāpaṭipannopi ekovādeneva satthārā edisaṃ sampattiṃ sampāpito. **“Tisso vijjā”**tiādīnā taṃ sampattiṃ dasseti tenāha (apa. therā 2.46.17-21) –

“Tissassāhaṃ bhagavato, bodhirukkhamavandiyāṃ;
Paggayha bījaniṃ tattha, sīhāsanamabījahaṃ.

“Dvenavute ito kappe, sīhāsanamabījahaṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, bījanāya idaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.
Jambukattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Senakattheragāthāvaṇṇanā

Svāgataṃ vatātiādīkā āyasmato senakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu

katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto sikhissa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasam sathhāram disvā pasannamānaso morahatthena bhagavantam pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattivā uruvelakassapattherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **senakotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato gharāvāsaṃ vasati. Tena ca samayena mahājano saṃvacchare saṃvacchare phaggunamāse uttaraphaggunanakkhatte ussavam anubhavanto gayāyam titthābhisekaṃ karoti. Tena taṃ ussavam “**gayāphaggū**”ti vadanti. Atha bhagavā tādise ussavativase veneyyānukampāya gayātitthasamīpe viharati, mahājanopi titthābhisekādhippāyena tato tato taṃ ṭhānaṃ upagacchati. Tasmim khaṇe senakopi titthābhisekatthaṃ taṃ ṭhānaṃ upagato sathhāram dhammaṃ desentaṃ disvā upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.46.9-16) –

“Morahatthaṃ gahetvāna, upesiṃ lokanāyakaṃ;
Pasannacitto sumano, morahatthamadāsahaṃ.

“Iminā morahatthena, cetanāpaṇidhīhi ca;
Nibbāyimsu tayo aggī, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

“Aho buddho aho dhammo, aho no satthusampadā;
Datvānaṃ morahatthaṃ, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.

“Tiyaggī nibbutā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā;
Sabbāsavā parikkhīṇā, natthi dāni punabbhavo.

“Ekatiṃse ito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, morahatthassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.
Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā sañjātasomanasso udānavasena –

287. “Svāgataṃ vata me āsi, gayāyam gayaphagguyā;
Yaṃ addasāsiṃ sambuddhaṃ, desentaṃ dhammamuttamaṃ.

288. “Mahappabhaṃ gaṇācariyaṃ, aggapattaṃ vināyakaṃ;
Sadevakassa lokassa, jinaṃ atuladassanaṃ.

289. “Mahānāgaṃ mahāvīraṃ, mahājutimanāsavaṃ;
Sabbāsavaparikkhīṇaṃ, sathhāramakutobhayaṃ.

290. “Cirasānkiliṭṭhaṃ vata maṃ, diṭṭhisandānabandhitaṃ;
Vimocayi so bhagavā, sabbaganthehi senaka”nti. –

Catasso gāthā abhāsi.

Tattha **svāgataṃ vata me āsī**ti mayā suṭṭhu āgataṃ vata āsi. Mama vā sundaraṃ vata āgamaṃ āsi. **Gayāyanti** gayātitthasamīpe. **Gayaphagguyāti** “gayāphaggū”ti laddhavohāre phaggunamāsassa uttaraphaggunīnakkhatte. “**Ya**”ntiādi svāgatabhāvassa kāraṇadassanaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Addasāsi**ti addakkhiṃ. **Sambuddhanti** sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā sambuddhaṃ. **Desentaṃ dhammamuttamaṃ**ti uttamaṃ aggaṃ sabbasetṭhaṃ ekantaniyyānikaṃ dhammaṃ veneyyajjhāsayanurūpaṃ bhāsantaṃ.

Mahappabhanti mahatiyā sarīrappabhāya ñāṇappabhāya ca samannāgataṃ. **Gaṇācariyanti** bhikkhuparisādīnaṃ gaṇānaṃ uttamena damathena ācārasikkhāpanena gaṇācariyaṃ. Aggabhūtaṃ sīlādīnaṃ guṇānaṃ adhigamena **aggappattaṃ**. Devamanussādīnaṃ paramena vinayena vinayanato, sayam nāyakarāhitattā ca **vināyakaṃ**. Kenaci anabhibhūto hutvā sakalaṃ lokaṃ abhibhavitvā ñhitattā, pañcannampi mārānaṃ jitattā ca **sadevakassa lokassa jinaṃ** sadevake loke aggajinaṃ, bāttimsavaramahāpurisalakkhaṇaasītanubyañjanādipaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dasabalacatuvesārājyādiguṇapaṭimaṇḍitadhammakāyatāya ca sadevakena lokena aparimeyyadassanāyatāya asadisadassanāyatāya ca **atuladassanaṃ**.

Gatibalaparakkamādisampattiyā mahānāgasadisattā, nāgesupi khīṇāsavesu mahānubhāvatāya ca **mahānāgaṃ**. Mārasenāvimathanato mahāvikkantatāya ca **mahāvīraṃ**. **Mahājutinti** mahāpatāpaṃ mahātejanti attho. Natthi etassa cattāropi āsavāti **anāsavaṃ**. Sabbe āsavā savāsanaṃ parikkhīṇā etassāti **sabbāsavaparikkhīṇaṃ**. Kāmaṃ sāvakabuddhā paccekabuddhā ca khīṇāsavāva, sabbaññubuddhā eva pana savāsane āsave khepenti dassanattaṃ “anāsava”nti vatvā puna “sabbāsavaparikkhīṇa”nti vuttaṃ. Tena vuttaṃ – “sabbe āsavā savāsanaṃ parikkhīṇā etassāti sabbāsavaparikkhīṇa”nti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ anusāsanato **sathhāraṃ**, catuvesārājyavisāradatāya kutocipi bhayābhāvato **akutobhayaṃ**, evarūpaṃ sammāsambuddhaṃ yaṃ yasmā addasāsiṃ, tasmā svāgataṃ vata me āsīti yojanā.

Idāni satthu dassanena attanā laddhaguṇaṃ dassento catuttaṃ gāthamāha. Tassattho – kaññiyapuññalābu viya takkabharitacāṭi viya vasāpītapilotikā viya ca saṃkilesavatthūhi anamatagge saṃsāre cīrakālaṃ **saṃkiliṭṭhaṃ**. Gaddulabandhitam viya thambhe sārameyaṃ sakkāyathambhe **diṭṭhisandānena**, diṭṭhibandhanena **bandhitaṃ** baddhaṃ, tato vimocento ca abhijjhādīhi **sabbaganthe hi maṃ senakaṃ** ariyamaggahatthena, **vimocayi vata so bhagavā** mayhaṃ satthāti bhagavati abhippasādaṃ pavedeti.

Senakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā

Yo dandhakāletiādīkā āyasmato sambhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto buddhasuññe loke candabhāgāya nadiyā tīre kinnarayoniyaṃ nibbato. Ekadivasam aññataraṃ paccekabuddhaṃ disvā pasannamānaso vanditvā katañjalī ajjunapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde kulagehe nibbattitvā **sambhūtoti** laddhanāmo vayappatto bhagavato parinibbānassa pacchā dhammabhaṇḍāgārikassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.52.28-36) –

“Candabhāgānadītīre, ahoṣiṃ kinnaro tadā;
Addasaṃ virajaṃ buddhaṃ, sayambhuṃ aparājitam.

“Pasannacitto sumano, vedajāto katañjalī;
Gahetvā ajjunaṃ pupphaṃ, sayambhuṃ abhipūjayiṃ.

“Tena kammaṃ sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā kinnaraṃ dehaṃ, tāvatimsamagacchahaṃ.

“Chattisakkhattuṃ devindo, devarajjamakārayiṃ;
Dasakkhattuṃ cakkavattī, mahārajjamakārayiṃ.

“Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ;
Sukhette vappitaṃ bījaṃ, sayambhumhi aho mama.

“Kusalaṃ vijjate mayhaṃ, pabbajimā anagāriyaṃ;
Pūjāraho ahaṃ ajja, sakyaputtassa sāsane.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto vassasatapariniḅbute bhagavati vesālikesu vajjiputtakesu dasa vatthūni paggaṃha ṭhitesu kākaṇḍakaputtana yasattherena ussāhitehi sattasatehi khīṇāsavehi taṃ diṭṭhiṃ bhinditvā saddhammaṃ paggaṇhantehi dhammavinayasaṅgahe kate tesam vajjiputtakānaṃ uddhammaubbinayaḍipane dhammasaṃvegena therō –

291. “Yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhaye;
Ayonisaṃvidhānena, bālo dukkhaṃ nigacchati.

292. “Tassatthā parihāyanti, kālapakkheva candimā;
Āyasakyaṇca pappoti, mittehi ca virujjhati.

293. “Yo dandhakāle dandheti, taraṇīye ca tāraye;
Yoniso saṃvidhānena, sukhaṃ pappoti paṇḍito.

294. “Tassatthā paripūrenti, sukkapakkheva candimā;
Yaso kittiṇca pappoti, mittehi na virujjhati”ti. –

Imā gāthā bhaṇanto aññaṃ byākāsi.

Tattha **yo dandhakāle taratīti** kismiṇci kattabbavatthusmiṃ – “kappati nu kho, na nu kho kappatī”ti vinayakukkucce uppane yāva viyattaṃ vinayadharaṃ pucchitvā taṃ kukkucçaṃ na vinodeti, tāva dandhakāle tassa kiccassa dandhāyitabbasamaye tarati madditvā vītikkamaṃ karoti.

Taraṇīye ca dandhayeti gahaṭṭhassa tāva saraṇagamanasīlasamāḍānāḍike, pabbajitassa vattapaṭivattakaraṇāḍike samathavipassanānuyoge ca taritabbe sampatte sīghaṃ taṃ kiccaṃ ananuyuñjītvā – “āgamanamāse pakkhe vā karissāmī”ti dandhāyeyya, taṃ kiccaṃ akarontova kālaṃ vītinaṃmeyya. **Ayonisaṃvidhānenāti** evaṃ dandhāyitabbe taranto taritabbe ca dandhāyanto anupāyasamvidhānena upāyasamvidhānābhāvena **bālo**, mandabuddhiko puggalo, sampati āyatiṇca **dukkhaṃ** anattaṃ pāpuṇāti.

Tassatthā parihāyantīti tassa tathārūpassa puggalassa diṭṭhadhammikāḍibhedā atthā **kālapakkhe candimā** viya, **parihāyanti** divase divase parikkhayaṃ pariyāḍānaṃ gacchanti. “Asuko puggalo assaddho appasanno kusīto hīnavīriyo”tiāḍinā. **Āyasakyaṃ** viññūhi garahitabbataṃ **pappoti** pāpuṇāti. **Mittehi ca virujjhatīti** “evaṃ paṭipajja, mā evaṃ paṭipajjā”ti ovāḍāyakehi kalyāṇamittehi “avacanīyā maya”nti ovāḍassa anāḍāneneva viruddho nāma hoti.

Sesagāthāḍvayassa vuttavipariyāyena attho veditabbo. Keci panettha – “tarati dandhaye”tipadānaṃ atthabhāvena bhāvanācittassa paggaṇhāniggahe uddharanti. Taṃ pacchimagaṭhāsu yujjati. Purimā hi dve gāthā pabbajitakālate paṭṭhāya caritabbamā samaṇadhammaṃ akatvā kukkucapakatātāya dasa vatthūni diṭetvā saṅghena nikkāḍḍhite vajjiputtake sandhāya therena vuttā. Pacchimā pana attasāḍise sammā paṭipanne sakatthaṃ nipphāḍetvā ṭhiteti.

Sambhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Rāhulattheragāthāvaṇṇanā

Ubhayenātiādikā āyasmato rāhulatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto sathhāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ sikkhākāmānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā senāsanavisodhanavijjotanādikaṃ uḷāraṃ puññaṃ katvā paṇidhānamakāsi. So tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde amhākaṃ bodhisattaṃ paṭicca yasodharāya deviyā kucchimhi nibbattivā **rāhuloti** laddhanāmo mahatā khattiyaparivārena vaḍḍhi, tassa pabbajjāvidhānaṃ khandhake (mahāva. 105) āgatameva. So pabbajitvā satthu santike anekehi suttapadehi suladdhovādo paripakkañño vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.2.68-85) –

“Padumuttarassa bhagavato, lokajēṭṭhassa tādino;
Sattabhūmamhi pāsāde, ādāsaṃ santhariṃ ahaṃ.

“Khīṇāsavasahasseehi, parikiṇṇo mahāmuni;
Upāgami gandhakuṭiṃ, dvipadindo narāsabho.

“Virocento gandhakuṭiṃ, devadevo narāsabho;
Bhikkhusaṅghe ṭhito sathhā, imā gāthā abhāsatha.

“Yenāyaṃ jotitā seyyā, ādāsova susanthato;
Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Soṇṇamayā rūpimayā, atho veḷuriyāmayā;
Nibbattissanti pāsādā, ye keci manaso piyā.

“Catusaṭṭhikkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati;
Sahassakkhattuṃ cakkavattī, bhavissati anantarā.

“Ekavīsatikappamhi, vimalo nāma khattiyo;
Cāturanto vijitāvī, cakkavattī bhavissati.

“Nagaraṃ reṇuvatī nāma, iṭṭhakāhi sumāpitaṃ;
Āyāmato tīṇi satāṃ, caturassasamāyutaṃ.

“Sudassano nāma pāsādo, vissakammena māpito;
Kūṭāgāraravūpeto, sattaratanabhūsito.

“Dasasaddāvivittaṃ taṃ, vijjādharasamākulaṃ;
Sudassanaṃva nagaraṃ, devatānaṃ bhavissati.

“Pabhā niggacchate tassa, uggacchanteva sūriye;
Virocessati taṃ niccaṃ, samantā aṭṭhayojanaṃ.

“Kappasatasahassamhi, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathhā loke bhavissati.

“Tusitā so cavitvāna, sukkamūlena codito;
Gotamassa bhagavato, atrajo so bhavissati.

“Sacevaseyya agāraṃ, cakkavattī bhaveyya so;

Aṭṭhānametaṃ yaṃ tādi, agāre ratimajjhagā.

“Nikkhamitvā agāramhā, pabbajissati subbato;
Rāhulo nāma nāmena, arahā so bhavissati.

“Kikīva aṇḍaṃ rakkheyya, cāmarī viya vāladhiṃ;
Nipako sīlasampanno, mamaṃ rakkhi mahāmuni.

“Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato;
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā aññaṃ byākaronto –

295. “Ubhayeneva sampanno, rāhulabhaddoti maṃ vidū;
Yañcamhi putto buddhassa, yañca dhammesu cakkhumā.

296. “Yañca me āsavā khīṇā, yañca natthi punabbhavo;
Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso.

297. “Kāmandhā jālapacchannā, taṇhāchadanachādītā;
Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukhe.

298. “Taṃ kāmamaṃ ahamujjhivā, chetvā mārassa bandhanaṃ;
Samūlaṃ taṇhamabbuyha, sītibhūtosmi nibbuto’nti. –

Catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ubhayeneva sampannoti** jātisampadā, paṭipattisampadāti ubhayasampattiyāpi sampanno samannāgato. **Rāhulabhaddoti maṃ vidūti** “rāhulabhaddo”ti maṃ sabrahmacārino sañjānanti. Tassa hi jātasāsanamaṃ sutvā bodhisattena “rāhu jāto, bandhanaṃ jāta”nti vuttavacanamaṃ upādāya suddhodanamahārājā “rāhulo”ti nāmaṃ gaṇhi. Tattha ādito pitarā vuttapariyāyameva gahetvā āha – “rāhulabhaddoti maṃ vidū”ti. **Bhaddoti** ca pasamsāvacanametamaṃ.

Idāni taṃ ubhayasampattiṃ dassetuṃ “**yañcamhi**”tiādi vuttaṃ. Tattha **yanti** yasmā. **Ca**-saddo samuccayattho. **Amhi putto buddhassāti** sammāsambuddhassa orasaputto amhi. **Dhammesūti** lokiyesu lokuttaresu ca dhammesu, catusaccadhammesūti attho. **Cakkhumāti** maggapaññācakkhunā cakkhumā ca amhīti yojetabbaṃ.

Puna aparāparehipi pariyāyehi attani ubhayasampattiṃ dassetuṃ – “**yañca me āsavā khīṇā**”ti gāthamāha. Tattha **dakkhiṇeyyoti** dakkhiṇāraho. **Amataddasoti** nibbānassa dassāvī. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Idāni yāya vijjāsampattiyā ca vimuttisampattiyā ca abhāvena sattaḱāyo kumine bandhamacchā viya saṃsāre parivattati, taṃ ubhayasampattiṃ attani dassetuṃ “**kāmandhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha kāmehi kāmesu vā andhāti **kāmandhā**. “Chando rāgo”tiādivibhāgehi (cūḷani. ajitamāṇavapucchānidessa 8) kilesakāmehi rūpādīsu vatthukāmesu anādīnavadassitāya andhīkatā. **Jālapacchannāti** sakalamaṃ bhavattayamaṃ ajjhottharivā ṭhitena visattikājālena pakārato channā paliguṇṭhitā. **Taṇhāchadanachādītāti** tato eva taṇhāsāṅkhātena chadanena chādītā nivutā sabbaso paṭikujjitā. **Pamattabandhunā baddhā, macchāva kumināmukheti** kumināmukhe macchabandhanaṃ macchapasibbakamukhe baddhā macchā viya pamattabandhunā mārena yena kāmabandhanena baddhā

ime sattā tato na nigacchanti antobandhanagatāva honti.

Taṃ tathārūpaṃ **kāmaṃ** bandhanabhūtaṃ **ujjhivā** pubbhāgapaṭipattiyā pahāya kilesamārassa **bandhanaṃ chetvā**, puna ariyamaggasatthena anavasesato samucchindivā tato eva avijjāsaṅkhātena mūlena **samūlaṃ**, kāmataṇhādikaṃ **taṇhaṃ abbuyha** uddharivā sabbakilesadarathapariḷhābhāvato, **sītibhūto** saupādisesāya nibbānadhātuyā nibbuto, ahaṃ **asmi** homīti attho.

Rāhulatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Candanattheragāthāvaṇṇanā

Jātarūpenātiādikā āyasmato candanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekatiṃse kappe buddhasuññe loke rukkhadevatā hutvā nibbato sudassanaṃ nāma paccekabuddhaṃ pabbatantare vasantaṃ disvā pasannamānaso kuṭajapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvattiyāṃ vibhavasampanne kule nibbattivā **candanoti** laddhanāmo vayappatto gharāvāsaṃ vasanto satthu santike dhammaṃ sutvā sotāpanno ahoṣi. So ekaṃ puttaṃ labhivā gharāvāsaṃ pahāya pabbajivā vipassanāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe viharanto sathāraṃ vandituṃ sāvattiṃ āgato susāne vasati. Tassa āgatabhāvaṃ sutvā purāṇadutiyyikā alaṅkatapaṭiyattā dāraṃ ādāya mahatā parivārena therassa santikaṃ gacchati – “itthikuttādīhi naṃ palobhetvā uppabbājessāmi”ti. Thero taṃ āgacchantiṃ dūrato va disvā “idāniṣṣā avisayo bhavissāmi”ti yathāraddhaṃ vipassanaṃ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.52.37-43) –

“Himavantassāvidūre, vasalo nāma pabbato;
Buddho sudassano nāma, vasate pabbatantare.

“Pupphaṃ hemavantaṃ mayha, vehāsaṃ agamāsahaṃ;
Tatthaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

“Pupphaṃ kuṭajamādāya, sire katvāna añjalim;
Buddhassa abhiropesiṃ, sayambhussa mahesino.

“Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Chaḷabhiñño pana hutvā ākāse ṭhatvā tassā dhammaṃ desetvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāpetvā sayāṃ attanā pubbe vasitaṭṭhānameva gato. Sahāyabhikkhūhi – “vipassannāni kho te, āvuso, indriyāni, kacci tayā saccāni paṭividdhāni”ti puṭṭho –

299. “Jātarūpena sañchannā, dāsīgaṇapurakkhatā;
Añkena puttamādāya, bhariyā maṃ upāgami.

300. “Tañca disvāna āyantim, sakaputtassa mātaram;
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsaṃva oḍḍitaṃ.

301. “Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnava pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

302. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammatam;

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’’nti. –

Imāhi gāthāhi attano paṭipattiṃ kathento aññaṃ byākāsi.

Tattha **jātarūpena sañchannāti** jātarūpamayena sīsūpagādialaṅkārena alaṅkaraṇavasena paṭicchāditasarīrā, sabbābharaṇabhūsitāti attho. **Dāsigaṇapurakkhatāti** yathārahaṃ alaṅkatapaṭiyattena attano dāsigaṇena purato katā parivāritāti attho. **Aṅkena puttamādāyāti** “api nāma puttampi disvā gehassitasāto bhaveyyā’’ti puttaṃ attano aṅkena gahetvā.

Āyantinti āgacchantiṃ. **Sakaputtassa mātaranti** mama orasaputtassa jananiṃ, mayhaṃ purāṇadutiyaikanti attho. Sabbamidaṃ thero attano kāmarāgasamucchedaṃ bahumaññaṃ vadati. **Yoniso udapajjathāti** “evarūpāpi nāma sampatti jarābyādhimaraṇehi abhibhuyyati, aho saṅkhārā aniccā adhuvā anassāsikā’’ti evaṃ yonisomanasikāro uppajji. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Candanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dhammikattheragāthāvaṇṇanā

Dhammo havetiādikā āyasmato dhammikattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññaṃ upacinanto sikhissa bhagavato kāle mīgaluddako hutvā ekadivasam araṇṇāyatane devaparisāya satthu dhammaṃ desentassa “dhammo eso vuccatī’’ti desanāya nimittaṃ gaṇhi. So tena puññaṅkamma devamanussesu saṃsāranto imasmiṃ buddhuppāde kosalaratṭhe brāhmaṅkule nibbattitvā **dhammikoti** laddhanāmo vayappatto jetavanapaṭiggahaṇe laddhappasādo pabbajitvā aññatarasmiṃ gāmakāvāse āvāsiko hutvā viharanto āgantukānaṃ bhikkhūnaṃ vattāvattesu ujjhānabahulo akkhamo ahoṣi. Tena bhikkhū taṃ vihāraṃ chaḍḍetvā pakkamiṃsu. So ekakova ahoṣi. Vihārasāmiko upāsako taṃ kāraṇaṃ sutvā bhagavato taṃ pavattiṃ ārocesi. Satthā taṃ bhikkhuṃ pakkosetvā tamatthaṃ pucchitvā tena “evaṃ, bhante’’ti vutte – “nāyaṃ idāneva akkhamo, pubbepi akkhamo ahoṣī’’ti vatvā bhikkhūhi yācīto rukkhadhammaṃ (jā. 1.1.74) kathetvā upari tassa ovādaṃ dento –

- 303.** “Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, dhammo suciṅṇo sukhamāvahāti;
Esānisamso dhamme suciṅṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī.
- 304.** “Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino;
Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatiṃ.
- 305.** “Tasmā hi dhammesu kareyya chandaṃ, iti modamāno sugatena tādinā;
Dhamme ṭhitā sugatavarassa sāvakā, nīyanti dhīrā saraṇavaraggagāmino.
- 306.** “Vipphoṭito gaṇḍamūlo, taṇhājālo samūhato;
So khīṇasaṃsāro na catthi kiñcanaṃ,
Cando yathā dosinā puṇṇamāsiya’’nti. – catasso gāthā abhāsi;

Tattha **dhammoti** lokiyalokuttaro sucaritadhammo. **Rakkhatīti** apāyadukkhato rakkhati, saṃsāradukkhato ca vivaṭṭūpanissayabhūto rakkhatiyeva. **Dhammacārīti** taṃ dhammaṃ carantaṃ paṭipajjantaṃ. **Suciṅṇoti** suṭṭhu ciṅṇo kammaphalāni saddahitvā sakkaccaṃ cittikatvā upacito. **Sukhanti** lokiyalokuttarasukhaṃ. Tattha lokiyaṃ tāva kāmāvacarādibhedo dhammo yathāsakaṃ sukhaṃ diṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye **āvahati** nipphādeti, itaraṃ pana vivaṭṭūpanissaye ṭhatvā ciṅṇo paramparāya āvahatīti vattum vaṭṭati anupanissayassa tadabhāvato. **Esānisamso dhamme suciṅṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārīti** dhammacārī puggalo dhamme suciṅṇe taṃnimittaṃ duggatiṃ na gacchatīti eso dhamme suciṅṇe ānisamso udrayoti attho.

Yasmā dhammeneva sugatigamaṇaṃ, adhammeneva ca duggatigamaṇaṃ, tasmā “dhammo adhammo”ti ime aññaṃaññaṃ asaṃkiṇṇaphalāti dassetuṃ “**na hi dhammo**”tiādinā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **adhammoti** dhammapaṭipakkho duccharitaṃ. **Samavipākinoti** sadisavipākā samānaphalā.

Tasmāti yasmā dhammādhammānaṃ ayaṃ yathāvutto vipākabhedo, tasmā. **Chandanti** kattukamyatāchandaṃ. **Iti modamāno sugatena tādināti** iti evaṃ vuttappakārena ovādadānena sugatena sammaggatena sammāpaṭipannena iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā tādināmavatā hetubhūtena modamāno tuṭṭhiṃ āpajjamāno dhammesu chandaṃ kareyyāti yojanā. Ettāvatā vaṭṭaṃ dassetvā idāni vivaṭṭaṃ dassento “**dhamme ʒhitā**”tiādimāha. Tassattho – yasmā sugatassa varassa sugatesu ca varassa sammāsambuddhassa **sāvakā** tassa **dhamme ʒhitā dhīrā** ativiya aggabhūtasaraṇagāmino teneva saraṇagamanasaṅkhāte dhamme ʒhitabhāvena sakalavaṭṭadukkhatopi **nīyanti** nissaranti, tasmā hi dhammesu kareyya chandanti.

Evaṃ satthārā tīhi gāthāhi dhamme desite desanānusārena yathānisinnova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.52.44-50) –

“Migaluddo pure āsiṃ, araṇṇe vipine ahaṃ;
Addasaṃ virajaṃ buddhaṃ, devasaṅghapurakkhataṃ.

“Catusaccaṃ pakāsentaṃ, desentaṃ amataṃ padaṃ;
Assosiṃ madhuraṃ dhammaṃ, sikhino lokabandhuno.

“Ghose cittaṃ pasādesiṃ, asamappaṭipuggale;
Tattha cittaṃ pasādetvā, uttariṃ duttaraṃ bhavaṃ.

“Ekatiṃse ito kappe, yaṃ saṇṇamalabhiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, ghosasaṇṇāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Tathā arahatte patiṭṭhito. Arahattaṃ pana patvā attanā adhigataṃ visesaṃ satthu nivedento carimagāthāya aññaṃ byākāsi.

Tattha **vipphoṭitoti** vidhuto, maggañānena paṭinissaṭṭhoti attho. **Gaṇḍamūloti** avijjā. Sā hi gaṇḍati savati. “Gaṇḍoti kho, bhikkhu, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacana’nti (saṃ. ni. 4.103; a. ni. 6.23; 8.56; 9.15; cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 137) evaṃ satthārā vuttassa dukkhamūlayogato, kilesāsucipaggharaṇato, uppādajarābhaṅgehi uddhumātapakkapabhijjanato ca, gaṇḍābhidhānassa upādānakkhandhapañcakassa mūlaṃ kāraṇaṃ **taṇhājālo samūhatoti** taṇhāsaṅkhāto jālo maggena samugghāṭito. **So khīṇasaṃsāro na catthi kiñcanaṃ** so ahaṃ evaṃ pahīnataṇhāvijjatāya parikkhīṇasaṃsāro pahīnabhavamūlattā eva na catthi, na ca upalabbhati rāgādikiñcanaṃ. **Cando yathā dosinā puṇṇamāsiyanti** yathā nāma cando abbhamaḥkādidosarahito puṇṇamāsiyaṃ paripuṇṇakāle evaṃ ahampi arahattādhigamena apetarāgādikiñcano paripuṇṇadhammakotṭhāso ahosinti.

Dhammikatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sappakattheragāthāvaṇṇanā

Yadā balākātiādikā āyasmato sappakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekatiṃse kappe mahānubhāvo nāgarājā hutvā nibbatta sambhavassa nāma paccekabuddhassa abbhokāse samāpattiyā nisinnassa mahantaṃ padumaṃ gahetvā uparimuddhani dhārento pūjaṃ akāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto

imasmim buddhuppāde sāvattiyam brāhmaṇakule nibbattivā **sappakoti** laddhanāmo viññutam patto bhagavato santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre leṇagirivihāre vasanto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.52.78-83) –

“Himavantassāvidūre, romaso nāma pabbato;
Buddhopy sambhavo nāma, abbhokāse vasī tadā.

“Bhavanā nikkhamitvāna, padumaṃ dhārayim ahaṃ;
Ekāhaṃ dhārayitvāna, bhavanaṃ punarāgamim.

“Ekatimse ito kappe, yaṃ buddhamabhipūjayim;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

So arahattaṃ patvā satthāraṃ vanditum sāvattim āgato ñātīhi upaṭṭhīyamāno tattha katipāhaṃ vasitvā dhammaṃ desetvā ñātake saraṇesu ca silesu ca paṭiṭṭhāpetvā yathāvuttatṭhānameva gantukāmo ahosi. Taṃ ñātakā “idheva, bhante, vasatha, mayaṃ paṭijaggissāmā”ti yācimsu. So gamanākāraṃ dassetvā ṭhito attanā vasitaṭṭhānakittanāpadesena vivekābhiraṭṭim pakāsento –

307. “Yadā balākā sucipaṇḍaracchadā, kāḷassa meghassa bhayena tajjitā;
Palehiti ālayamālayesinī, tadā nadī ajakaraṇī rameti maṃ.

308. “Yadā balākā suvisuddhapaṇḍarā, kāḷassa meghassa bhayena tajjitā;
Pariyesati leṇamaleṇadassinī, tadā nadī ajakaraṇī rameti maṃ.

309. “Kaṃ nu tattha na ramenti, jambuyo ubhato tahiṃ;
Sobhenti āpagākūlaṃ, mama leṇassa pacchato.

310. “Tāmatamadasaṅghasuppahīnā, bhekā mandavatī panādayanti;
Nājja girinadīhi vippavāsasamayo,
Khemā ajakaraṇī sivā surammā’ti. – catasso gāthā abhāsi;

Tattha **yadāti** yasmiṃ kāle. **Balākāti** balākāsakuṇikā. **Sucipaṇḍaracchadāti** sucisuddhadhavalapakkhā. **Kāḷassa meghassa bhayena tajjitāti** jalabhārabharitatāya kāḷassa añjanagirisannikāsassa pāvussakameghassa gajjato vuṭṭhibhayena nibbijjitā bhimsāpitā. **Palehiti** gocarabhūmito uppatitvā gamissati. **Ālayanti** nilayaṃ attano kulāvakaṃ. **Ālayesinīti** tattha ālayanaṃ nilīyanaṃ icchantī. **Tadā nadī ajakaraṇī rameti manti** tasmim pāvussakakāle ajakaraṇīnāmikā nadī navodakassa pūrā hārahārīnī kulāṅkasā maṃ rameti mama cittaṃ ārādhetīti utupadesavisesakittanāpadesena vivekābhiraṭṭim pakāsese.

Suvisuddhapaṇḍarāti suṭṭhu visuddhapaṇḍaravaṇṇā, asammissavaṇṇā sabbasetāti attho. **Pariyesatīti** maggati. **Leṇanti** vasanaṭṭhānaṃ. **Aleṇadassinīti** vasanaṭṭhānaṃ apassantī. Pubbe nibaddhavasanaṭṭhānaṃ abhāvena aleṇadassinī, idāni pāvussakakāle meghagajjitena āhitagabbhā **pariyesati leṇanti** nibaddhavasanaṭṭhānaṃ kulāvakaṃ karotīti attho.

Kaṃ nu tattha...pe... pacchatoti mama vasanakamahāleṇassa **pacchato** pacchābhāge **āpagākūlaṃ** ajakaraṇīnadiyā ubhatotīraṃ **tahiṃ tahiṃ** ito cito ca sobhentiyo niccakālaṃ phalabhāranamitasākhā siniddhapaṇṇacchāyā **jambuyo tattha** tasmim ṭhāne **kaṃ** nāma sattaṃ **na ramenti nu**, sabbam ramentiyeva.

Tāmatamadasaṅghasuppahīnāti amataṃ vuccati agadaṃ, tena majjantīti amatamadā, sappā, tesam saṅgho amatamadasaṅgho, tato suṭṭhu pahīnā apagatā. **Bhekā** maṇḍūkiyo, **mandavatī** saravatiyo, **panādayanti** taṃ ṭhānaṃ madhurena vassitena ninnādayanti. **Nājja girinadīhi vippavāsasamayoti** ajja etarahi aññāhipi pabbateyyāhi nadīhi vippavāsasamayo na hoti, viśesato pana vālamacchāsusumārādivirahitato **khemā ajakaraṇī** nadī. Sundaratalatitthapulinasampattiyā **sivā**. Suṭṭhu rammā ramaṇīyā, tasmā tattheva me mano ramatīti adhippāyo.

Evam pana vatvā nātake viśasajetvā attano vasaṇaṭṭhānameva gato. Suññāgārābhiratidīpanena idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Sappakatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Muditattheragāthāvaṇṇanā

Pabbajintiādikā āyasmato muditattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto vipassissa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasam sathhāraṃ disvā pasannamānaso ekaṃ mañcamadāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde kosalaratṭhe gahapatikule nibbattivā **muditoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tena ca samayena taṃ kulaṃ raññā kenacideva karaṇīyena palibuddhaṃ ahoṣi. Mudito rājabhayābhīto palāyivā araññaṃ pavitṭho aññatarassa khīṇāsavatttherassa vasaṇaṭṭhānaṃ upagacchi. Thero tassa bhītabhāvaṃ nātva “mā bhāyī” ti samassāsesi. So “kittakena nu kho, bhante, kālena idaṃ me bhayaṃ vūpasamessatī” ti pucchitvā “sattaṭṭhamāse atikkamitvā” ti vutte – “ettakaṃ kālaṃ adhivāsetuṃ na sakkomi, pabbajissāmahaṃ, bhante, pabbājetha ma” nti jīvitarakkhaṇatthaṃ pabbajjaṃ yāci. Thero taṃ pabbājesi. So pabbajitvā sāsane paṭiladdhasaddho bhaye vūpasantepe samaṇadhammaṃyeva roceto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya kammaṃ karonto – “arahattaṃ appatvā imasmā vasaṇagabbhā bahi na nikkhamissāmī” tiādīnā paṭiññaṃ katvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.36.30-33) –

“Vipassino bhagavato, lokajetṭhassa tādino;
Ekaṃ mañcaṃ mayā dinnam, pasannena sapāṇinā.

“Hatthiyānaṃ assayānaṃ, dibbayānaṃ samajjhagaṃ;
Tena mañcakadānena, pattomhi āsavakkhayaṃ.

“Ekanavutito kappe, yaṃ mañcamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, mañcadānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana” nti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento sahāyabhikkhūhi adhigataṃ pucchito attano paṭiṇṇānākaṃ kathento –

311. “Pabbajim jīvikatthohaṃ, laddhāna upasampadam;
Tato saddhaṃ paṭilabhim, daḷhavīriyo parakkamim.

312. “Kāmaṃ bhijjatuyam kāyo, maṃsapesī visīyarum;
Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu me.

313. “Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārā ca na nikkhame;
Napi passaṃ nipātessaṃ, taṇhāsalle anūhate.

314. “Tassa mevaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Catasso gāthā abhāsi.

Tattha **jīvikatthoti** jīvikāya atthiko jīvikappayojano. “Ettha pabbajitvā nibbhayo sukkena akilamanto jīviṣṣāmi”ti evaṃ jīvikatthāya pabbajinti attho. **Laddhāna upasampadanti** paṭhamam sāmaṇerapabbajjāyaṃ t̥hito ñatticatutthena kammena upasampadaṃ labhitvā. **Tato saddhaṃ paṭilabhinti** tato upasampannakā lato paṭṭhāya kalyāṇamitte sevanto dve mātikā, tisso anumodanā, ekaccaṃ suttaṃ, samathakammaṭṭhānaṃ, vipassanāvidhiñca uggaṇhanto buddhādīnaṃ mahānubhāvataṃ disvā – “sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti ratanattaye saddhaṃ paṭilabhiṃ. **Daḷhavīriyo parakkaminti** evaṃ paṭiladdhasaddho hutvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva saccapaṭivedhāya daḷhavīriyo thiravīriyo hutvā parakkamiṃ, akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāya sammadeva padahiṃ.

Yathā pana parakkamiṃ, taṃ dassetuṃ “**kāma**”ntiādi vuttaṃ. Tattha **kāmanti** yathākāmaṃ ekaṃsato vā **bhijjatu**. **Ayaṃ kāyoti** ayaṃ mama pūtikāyo, iminā vīriyapatāpena bhijjati ce, bhijjatu chinnabhinnaṃ hotu. **Mamsapesī viṣīyarunti** iminā daḷhaparakkamena imasmā kāyā mamsapesiyo viṣīyanti ce, viṣīyantu ito cito viddhaṃsantu. **Ubho jaṇṇukasandhīhi, jaṅghāyo papatantu meti** ubhohi jaṇṇukasandhīhi saha mama ubho jaṅghāyo satthiyo ūrubandhato bhijjivā bhūmiyaṃ papatantu. “Ma”ntipi pāṭho, so evattho. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Muditattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcakanipāto

1. Rājadattattheragāthāvaṇṇanā

Pañcakanipāte **bhikkhu sivathikaṃ gantvāti**ādikā āyasmato rājadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro, tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto, ito catuddase kappe buddhasuññe loke kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto, ekadivasam kenacideva karanīyena vanantaṃ upagato tattha aññataram paccekabuddham rukkhamūle nisinnaṃ disvā pasannamānaso suparisuddham ambāṭakaphalam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde sāvattiyaṃ satthavāhakule nibbatti. Tassa mahārājam vessavaṇam ārādhetaṃ paṭiladdhabhāvato mātāpitaro **rājadatto**ti nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍam ādāya vāñijivasena rājagahaṃ agamāsi. Tena ca samayena rājagahe aññatarā gaṇikā abhirūpā dassanīyā paramasobhaggayogato divase divase saḥassaṃ labhati. Atha so satthavāhaputto divase divase tassā gaṇikāya saḥassaṃ datvā saṃvāsaṃ kappento nacirasseva sabbaṃ dhanam khepetvā duggato hutvā ghāsacchādanamattampi alabhanto ito cito ca paribbhamanto saṃvegappatto ahoṣi. So ekadivasam upāsakehi saddhiṃ veḷuvanaṃ agamāsi.

Tena ca samayena satthā mahatiyā parisāya parivuto dhammam desento nisinno hoti. So parisapariyante nisīditvā satthu santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā dhutangāni samādiyitvā susāne vasati. Tadā aññataropi satthavāhaputto saḥassaṃ datvā tāya gaṇikāya saha vasati. Sā ca gaṇikā tassa hatthe mahaggharatanam disvā lobham uppādetvā aññehi dhuttapurisehi taṃ mārāpetvā taṃ ratanaṃ gaṇhi. Atha tassa satthavāhaputtassa manussā taṃ pavattiṃ sutvā ocarakamanusse pesesum. Te rattiyaṃ tassā gaṇikāya gharam pavisitvā chaviādīni anupahacceva taṃ māretvā sivathikāya chaḍḍesum. Rājadattatthero asubhanimittam gahetuṃ susāne vicaranto tassā

gaṇikāya kaḷevaram paṭikkulato manasi kātuṃ upagato katipayavāre yoniso manasi katvā aciramatabhāvato soṇasiṅgālādīhi anupahatachavitāya visabhāgavatthutāya ca ayoniso manasikaronto, tattha kāmarāgaṃ uppādetvā samviggataramānaso attano cittaṃ paribhāsivā muhuttaṃ ekamantaṃ apasakkitvā ādīto upaṭṭhitaṃ asubhanimittameva gahetvā yoniso manasikaronto jhānaṃ uppādetvā taṃ jhānaṃ pādaḷaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā tāvadeva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.44.55-59) –

“Vipine buddhaṃ disvāna, sayambhuṃ aparājitaṃ;
Ambātaḷaṃ gahetvāna, sayambhussa adāsahaṃ.

“Ekatiṃse ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā pītisomanassajāto –

315. “Bhikkhu sivathikaṃ gantvā, addasa itthimujjhitāṃ;
Apaiddhaṃ susānasmīṃ, khajjantiṃ kimihī phuṭaṃ.

316. “Yaṇhi eke jigucchanti, mataṃ disvāna pāpakaṃ;
Kāmarāgo pāturahu, andhova savatī ahuṃ.

317. “Oraṃ odanapākambhā, tamhā ṭhānā apakkamiṃ;
Satimā sampajānohaṃ, ekamantaṃ upāvisiṃ.

318. “Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.

319. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **bhikkhu sivathikaṃ gantvā**ti saṃsāre bhayassa ikkhanato bhikkhu, asubhakammaṭṭhānatthaṃ āmakasusānaṃ upagantvā. “Bhikkhū”ti cetāṃ attānaṃ sandhāya thero sayāṃ vadati. **Itthinti** thīyati ettha sukkasoṇitaṃ sattasantānabhāvena saṃhaññatīti thī, mātugāmo. Evañca sabhāvaniruttivasena “itthī”tipi vuccati. Vañjhādīsu pana taṃsadīsatāya taṃsabhāvanativattanato ca tabbohāro. “Itthī”ti itthikaḷevaram vadati. **Ujjhanti** pariccattaṃ ujjhaniyattā eva **apaviddhaṃ** anapekkhabhāvena khittaṃ. **Khajjantiṃ kimihī phuṭanti** kimīhi pūritaṃ hutvā khajjamānaṃ.

Yaṇhi eke jigucchanti, mataṃ disvāna pāpakaṃti yaṃ apagatāyusmāviññānatāya mataṃ kaḷevaram pāpakaṃ nihīnaṃ lāmaḷaṃ eke cakkhajātikā jigucchanti, oloketumpi na icchanti. **Kāmarāgo pāturahūti** tasmīṃ kuṇape ayonisomanasikārassa balavatāya kāmarāgo mayhaṃ pāturahosi uppajji. **Andhova savatī ahunti** tasmīṃ kaḷevare navahi dvārehi asuciṃ savatī sandante asucibhāvassa adassanena andho viya ahoṣiṃ. Tenāha –

“Ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passati;
Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara’nti ca.

“Kāmacchando kho, brāhmaṇa, andhakaraṇo acakkhukaraṇo”ti ca ādi. Keci panettha takārāgamam

katvā “kilesapariyuṭṭhānena avasavatti kilesassa vā vasavattī”ti atthaṃ vadanti. Apara “andhova asati ahu”nti pāliṃ vatvā “kāmarāgena andho eva hutvā satirahito ahosi”nti atthaṃ vadanti. Tadubhayaṃ pana pāliyaṃ natthi.

Oram odanapākamhāti odanapākato oram, yāvatā kālena suparidhotatintataṇḍulanāliyā odanaṃ pacati, tato orameva kālam, tatopi lahukālena rāgaṃ vinodento, **tamhā ṭhānā apakkamiṃ** yasmimṃ ṭhāne ṭhitassa me rāgo uppajji, tamhā ṭhānā apakkamiṃ apasakkiṃ. Apakkantova **satimā sampajānoham** samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā satipaṭṭhānamanasikāravasena satimā, sammadeva dhammasabhāvajānanena sampajāno ca hutvā ekamantaṃ upāvisiṃ, pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdiṃ. Nisinnassa ca **tato me manasikāro, yoniso udapajjathāti**adi sabbam heṭṭhā vuttanayamevāti.

Rājadattatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Subhūtattheragāthāvaṇṇanā

Ayogetiādikā āyasmato subhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto kassapassa bhagavato kāle bārāṇasiyaṃ gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam satthu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya māse māse aṭṭhakkhattuṃ catujjātiyagandhena satthu gandhakuṭiṃ opuñjāpesi. So tena puññakammena nibbattanibbattaṭṭhāne sugandhasarīro hutvā, imasmimṃ buddhuppāde magadharatṭhe gahapatikule nibbattitvā **subhūtoti** laddhanāmo vayappatto, nissaraṇajjhāsayatāya gharāvāsaṃ pahāya tittihyesu pabbajitvā tattha sāraṃ alabhanto, satthu santike upatissakolitaselādiḷe bahū samaṇabrāhmaṇe pabbajitvā sāmāññasukhaṃ anubhavante disvā sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā ācariyupajjhāye ārādhettvā kammaṭṭhānaṃ gahettvā vivekavāsaṃ vasanto vipassanaṃ vaḍḍhettvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.55.272-308) –

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso;
Kassapo nāma gottena, uppajji vadataṃ varo.

“Anubyañjanasampanno, bāttiṃsavaraḷakkhaṇo;
Byāmapabhāparivuto, raṃsijālasamotthaṇo.

“Assāsetā yathā cando, sūriyova pabhaṅkaro;
Nibbāpetā yathā meghe, sāgarova guṇākaro.

“Dharaṇīriva sīlena, himavāva samādhinā;
Ākāso viya paññāya, asaṅgo anilo yathā.

“Tadāhaṃ bārāṇasiyaṃ, upapanno mahākule;
Pahūtadhanadhaññasmiṃ, nānāratanasañcaye.

“Mahatā parivārena, nisinnaṃ lokanāyakaṃ;
Upecca dhammamassosiṃ, amataṃva manoharaṃ.

“Dvattiṃsalakkhaṇadharo, sanakkhattova candimā;
Anubyañjanasampanno, sālarājāva phullito.

“Raṃsijālaparikkhitto, dittova kanakācalo;
Byāmapabhāparivuto, sataraṃsī divākaro.

“Soṇṇānāno jinavaro, samaṇīva siluccayo;
Karūṇapuṇṇahadayo, guṇena viya sāgaro.

“Lokavissutakitti ca, sinerūva naguttamo;
Yasasā vitthato vīro, ākāśasadiso muni.

“Asaṅgacitto sabbattha, anilo viya nāyako;
Patiṭṭhā sabbabhūtānaṃ, mahīva munisattamo.

“Anupalitto lokena, toyena padumaṃ yathā;
Kuvādagacchadahano, aggikkhandhova sobhati.

“Agado viya sabbattha, kilesavisanāsako;
Gandhamādanaselova, guṇagandhavibhūsito.

“Guṇānaṃ ākaro vīro, ratanānaṃva sāgaro;
Sindhūva vanarājīnaṃ, kilesamalahārako.

“Vijayīva mahāyodho, mārasenāvamaddano;
Cakkavattīva so rājā, bojjaṅgaratanissaro.

“Mahābhisakkasaṅkāso, dosabyādhitikicchako;
Sallakatto yathā vejjo, diṭṭhigaṇḍaviphālako.

“So tadā lokapajjoto, sanarāmarasakkato;
Parisāsu narādicco, dhammaṃ desayate jino.

“Dānaṃ datvā mahābhogo, sīlena sugatūpago;
Bhāvanāya ca nibbāti, iccevamanusāsatha.

“Desanaṃ taṃ mahassādaṃ, ādimajjhantasobhanaṃ;
Suṇanti parisā sabbā, amataṃva mahārasaṃ.

“Sutvā sumadhuraṃ dhammaṃ, pasanno jinasāsane;
Sugataṃ saraṇaṃ gantvā, yāvajīvaṃ namassahaṃ.

“Munino gandhakuṭiyā, opuṇṇesim tadā mahim;
Catujjātena gandhena, māse aṭṭha dinesvahaṃ.

“Paṇidhāya sugandhattaṃ, sarīravissagandhino;
Tadā jino viyākāsi, sugandhatanulābhitāṃ.

“Yo yaṃ gandhakuṭibhūmim, gandhenopuṇjate sakim;
Tena kammavipākena, upaṇno tahiṃ tahiṃ.

“Sugandhadeho sabbattha, bhavissati ayaṃ naro;
Guṇagandhayutto hutvā, nibbāyissatināsavo.

“Tena kamma sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tāvatimsamagacchahaṃ.

“Pacchime ca bhava dāni, jāto vippakule ahaṃ;
Gabbhaṃ me vasato mātā, dehenāsi sugandhitā.

“Yadā ca mātukucchimhā, nikkhamāmi tadā purī;
Sāvatti sabbagandhehi, vāsītā viya vāyatha.

“Pupphavassaṅca surabhi, dibbagandhaṃ manoramaṃ;
Dhūpāni ca mahagghāni, upavāyimsu tāvade.

“Devā ca sabbagandhehi, dhūpapupphehi taṃ gharaṃ;
Vāsaiṃsu sugandhena, yasmim jāto ahaṃ ghare.

“Yadā ca taruṇo bhaddo, paṭhame yobbane ṭhito;
Tadā selaṃ sapariṣaṃ, vinetvā naraśārathi.

“Tehi sabbehi parivuto, sāvattihipuramāgato;
Tadā buddhānubhāvaṃ taṃ, disvā pabbajito ahaṃ.

“Sīlaṃ samādhipaññaṅca, vimuttiṅca anuttaraṃ;
Bhāvetvā caturo dhamme, pāpuṇiṃ āsavakkhayaṃ.

“Yadā pabbajito cāhaṃ, yadā ca arahā ahuṃ;
Nibbāyissaṃ yadā cāhaṃ, gandhavasso tadā ahu.

“Sarīragandho ca sadātiseti me, mahārahaṃ candanacampakuppalaṃ;
Tattheva gandhe itare ca sabbaso, pasayha vāyāmi tato tahiṃ tahiṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā tithiyesu pabbajitvā attano pattaṃ attakilamathānuyogaṃ dukkhaṃ, sāsane pabbajitvā pattaṃ jhānādisukhaṅca cintetvā attano paṭipattipaccavekkhaṇamukhena aññaṃ byākaronto –

320. “Ayoge yuñjamattānaṃ, puriso kiccamicchako;
Caraṃ ce nādhigaccheyya, taṃ me dubbhagalakkhaṇaṃ.

321. “Abbūlhaṃ aghagataṃ vijitaṃ, ekañce ossajeyya kalīva siyā;
Sabbānipi ce ossajeyya andhova siyā, samavisamassa adassanato.

322. “Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade;
Akarontaṃ bhāsamānaṃ, pariñānanti paṇḍitā.

323. “Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ agandhakaṃ;
Evaṃ subhāsītā vācā, aphalā hoti akubbato.

324. “Yathāpi ruciraṃ pupphaṃ, vaṇṇavantaṃ sugandhakaṃ;
Evaṃ subhāsītā vācā, saphalā hoti kubbato’nti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **ayogeti** ayuñjītabbe asevitābhe antadvaye. Idha pana attakilamathānuyogavasena attho vedītabbo. **Yuñjanti** tasmim attānaṃ yuñjanto yojento tathā paṭipajjanto. **Kiccamicchakoti** ubhayahitāvahaṃ kiccaṃ icchanto, tappaṭipakkhato ayoge **caraṃ** caranto ce bhavēyya.

Nādhigaccheyyāti yathādhippetam hitasukham na pāpuṇeyyāti ñāyo. Tasmā yaṃ ahaṃ titthiyamatavañcīto ayoge yuñjīm, **taṃ me dubbhagalakkhaṇam** apuññasabhāvo. “Purimakammabyāmohito ayoge yuñji”nti dasseti.

Abbūḷham aghagataṃ vijitanti vibādhanasabhāvatāya aghā nāma rāgādayo, aghāni eva aghagataṃ, aghagatānaṃ vijitaṃ saṃsārappavatti, tesam vijayo kusaladhammābhibhavo. “Aghagataṃ vijita”nti anuñāsikalopaṃ akatvā vuttaṃ. Taṃ abbūḷham anuddhataṃ yena, taṃ abbūḷhāghagataṃ vijitaṃ katvā evaṃbhūto hutvā, kilese asamucchinditvāti attho. **Ekañce ossajeyyāti** adutiyaṭāya padhānatāya ca ekaṃ appamādaṃ sammāpayogameva vā ossajeyya pariccajeyya ce. **Kalīva** so puggalo kālakaṇṇī viya **siyā**. **Sabbānipi ce ossajeyyāti** sabbānipi vimuttiyā paripācakāni saddhāvīriyasatisamādhīpaññīndriyāni ossajeyya ce, abhāvanāya chaḍḍeyya ce, **andhova siyā samavisamassa adassanato**.

Yathāti opammasampañipādanatthe nipāto. **Ruciranti** sobhanaṃ. **Vaṇṇavantanti** vaṇṇasaṅghānasampannaṃ. **Agandhakanti** gandharahitaṃ pālībhaddakagirikāṇṇikajayasumanādibhedam. **Evaṃ subhāsītā vācāti** subhāsītā vācā nāma teṭṭakam buddhavacanaṃ vaṇṇasaṅghānasampannapupphasadisam. Yathā hi agandhakaṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho na pharati, evaṃ etampi yo sakkaccasavanādīhi ca samācarati, tassa sakkaccaṃ asamācarantassa yaṃ tattha kattabbaṃ, taṃ akubbato sutagandhaṃ paṭipattigandhañca na āvahati aphaḷā hoti. Tena vuttaṃ “evaṃ subhāsītā vācā, aphaḷā hoti akubbato”ti.

Sugandhakanti sumanacampakanīluppalapupphādibhedam. **Evanti** yathā taṃ pupphaṃ dhārentassa sarīre gandho pharati, evaṃ teṭṭakabuddhavacanasāṅkhātā subhāsītā vācāpi yo sakkaccasavanādīhi tattha kattabbaṃ karoti, assa puggalassa saphalā hoti, sutagandhapaṭipattigandhānaṃ āvahanato mahapphalā hoti mahānisamsā. Tasmā yathovādaṃ paṭipajjeyya, yathākārī tathāvādī ca bhavyeyyāti. Sesam vuttanayameva.

Subhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Girimānandattheragāthāvaṇṇanā

Vassati devotiādīkā āyasmato girimānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto sumedhassa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā vayappatto gharāvāsaṃ vasanto attano bhariyāya putte ca kālaṅkate sokasallasamappīto araññaṃ pavīṭṭho sathārā tattha gantvā dhammaṃ kathetvā sokasalle abbūḷhe pasannaṃānaso sugandhapupphehi pūjetvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasi añjalīm katvā abhitthavi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde rājagahe bimbisārarañño purohitassa putto hutvā nibbatti, **girimānandotissa** nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patto satthu rājagahagamane buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto katipayam divasaṃ gāmakāvāse vasitvā sathārāṃ vanditum rājagahaṃ agamāsi. Bimbisāramahārājā tassa āgamaṃ sutvā upasaṅkamtivā “idheva, bhante, vasatha, ahaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahāmī”ti sampavāretvā gato bahukiccatāya na sari. “Thero abbhokāse vasatī”ti devatā therassa temanabhayena vassaṃ vāresuṃ. Rājā avassanakāraṇam sallakkhetvā therassa kuṭikaṃ kārāpesi. Thero kuṭikāyaṃ vasanto senāsanasappāyālabhena samādhānaṃ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.40.419-448) –

“Bhariyā me kālaṅkatā, putto sivathikaṃ gato;
Mātā pitā matā bhātā, ekacitamhi ḍayhare.

“Tena sokena santatto, kiso paṇḍu ahoṣaṃ;

Cittakkhepo ca me āsi, tena sokena aṭṭito.

“Sokasallaparetohaṃ, vanantamupasankamiṃ;
Pavattaphalaṃ bhuñjitvā, rukkkhamūle vasāmahaṃ.

“Sumedho nāma sambuddho, dukkhassantakaro jino;
Mamuddharitukāmo so, āgañchi mama santikaṃ.

“Padasaddaṃ suṇitvāna, sumedhassa mahesino;
Paggahetvānaṃ sīsaṃ, ullokesiṃ mahāmuniṃ.

“Upāgate mahāvīre, pīti me udapajjatha;
Tadāsimekaggamano, disvā taṃ lokanāyakaṃ.

“Satiṃ paṭilabhivāna, paṇṇamuṭṭhimadāsahaṃ;
Nisīdi bhagavā tattha, anukampāya cakkhumā.

“Nisajja tattha bhagavā, sumedho lokanāyako;
Dhammaṃ me kathayī buddho, sokasallavinodanaṃ.

“Anavhitā tato āgum, ananuññātā ito gatā;
Yathāgatā tathā gatā, tattha kā paridevanā.

“Yathāpi pathikā sattā, vassamānāya vuṭṭhiyā;
Sabhaṇḍā upagacchanti, vassassāpataṇāya te.

“Vasse ca te oramite, sampayanti yadicchakaṃ;
Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.

“Āgantukā pāhunakā, caliteritakampitā;
Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, tattha kā paridevanā.

“Yathāpi urago jiṇṇaṃ, hitvā gacchati saṃ tacamaṃ;
Evaṃ mātā pitā tuyhaṃ, saṃ tanuṃ idha hīyare.

“Buddhassa giramaññāya, sokasallaṃ vivajjayiṃ;
Pāmojjaṃ janayitvāna, buddhaseṭṭhaṃ avandahaṃ.

“Vanditvāna mahānāgaṃ, pūjayiṃ girimañjarimaṃ;
Dibbagandhaṃ sampavantaṃ, sumedhaṃ lokanāyakaṃ.

“Pūjayitvāna sambuddhaṃ, sire katvāna añjaliṃ;
Anussaraṃ guṇaggāni, santhaviṃ lokanāyakaṃ.

“Nittiṇṇosi mahāvīra, sabbaññu lokanāyaka;
Sabbe satte uddharasi, ñāṇena tvaṃ mahāmune.

“Vimatiṃ dveḷhakaṃ vāpi, sañchindasi mahāmune;
Paṭipādesi me maggaṃ, tava ñāṇena cakkhuma.

“Arahā vasipattā ca, chaḷabhiññā mahiddhikā;
Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti tāvade.

“Paṭipannā ca sekhā ca, phalaṭṭhā santi sāvakā;
Surodayeva padumā, pupphanti tava sāvakā.

“Mahāsamuddovakkhobho, atulopi duruttaro;
Evaṃ ñāṇena sampanno, appameyyosi cakkhuma.

“Vanditvāhaṃ lokajinaṃ, cakkhumantaṃ mahāyasaṃ;
Puthudisā namassanto, paṭikuṭiko āgañchahaṃ.

“Devalokā cavitvāna, sampajāno patissato;
Okkamiṃ mātuyā kucchiṃ, sandhāvanto bhavābhava.

“Agārā abhinikkhamma, pabbajiṃ anagāriyaṃ;
Ātāpī nipako jhāyī, paṭisallānagocarō.

“Padhānaṃ padahitvāna, tosayitvā mahāmuniraṃ;
Candovabbhaghaṇā mutto, vicarāmi ahaṃ sadā.

“Vivekamanuyuttomhi, upasanto nirūpadhi;
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Timsakappasahassamhi, yaṃ buddhamabhipūjayiraṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Atha therassa arahattappattiyā haṭṭhatuṭṭhe viya deve vassante upari taṃ vassane niyojanamukhena aññaṃ byākaronto –

325. “Vassati devo yathāsugītaṃ, channā me kuṭikā sukhā nivātā;
Tassaṃ viharāmi vūpasanto, atha ce patthayasī pavassa deva.

326. “Vassati devo yathāsugītaṃ, channā me kuṭikā sukhā nivātā;
Tassaṃ viharāmi santacitto, atha ce patthayasī pavassa deva.

327. “Vassati devo...pe... tassaṃ viharāmi vītarāgo...pe....

328. “Vassati devo...pe... tassaṃ viharāmi vītadoso...pe....

329. “Vassati devo...pe... tassaṃ viharāmi vītamoho;
Atha ce patthayasī pavassa devā’nti. – imā pañca gāthā abhāsi;

Tattha **yathāsugītanti** sugītānurūpaṃ, sundarassa attano meghagītassa anurūpamevāti attho. Valāhako hi yathā gajjanto kevalaṃ vassanto na sobhati, evaṃ satapaṭalasaḥassapaṭalena uṭṭhahitvā thanayanto gajjanto vijjullatā nicchārentopi avassanto na sobhati, tathābhūto pana hutvā vassanto sobhatīti vuttaṃ “vassati devo yathāsugīta’nti. Tenāha – “abhitthanaya, pajjunna”, (cariyā. 3.89; jā. 1.1.75) “gajjitā ceva vassitā cā’nti (a. ni. 4.101; pu. pa. 157) ca. **Tassaṃ viharāmīti** tassaṃ kuṭikāyaṃ ariyavihāragabbhena iriyāpathavihārena viharāmi. **Vūpasantacittoti** aggaphalasaṃmādhinā sammadeva upasantamānaso.

Evaṃ therassa anekavāraṃ kataṃ uyyojanaṃ sirasā sampaṭicchanto valāhakadevaputto ninnañca

thalañca pūrento mahāvassam vassāpesi.

Girimānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yaṃ patthayānotiādikā āyasmato sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito pañcanavute kappe buddhasuññe loke kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekaṃ paccekabuddhaṃ byādhitam disvā harītakaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde kosalaraṭṭhe gahapatikule nibbattivā **sumanoti** laddhanāmo sukkena vaḍḍhi. Tassa pana mātulo pabbajitvā arahā hutvā araññe viharanto sumane vayappatte taṃ pabbājetvā caritānukūlam kammaṭṭhānaṃ adāsi. So tattha yogakammaṃ karonto cattāri jhānāni pañca ca abhiññāyo nibbattesi. Athassa thero vipassanāvidhiṃ ācikkhi. So ca nacireneva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.44.60-71) –

“Harītakaṃ āmalakaṃ, ambajambuvibhītakaṃ;
Kolaṃ bhallātakaṃ billaṃ, sayameva harāmahaṃ.

“Disvāna pabbhāragataṃ, jhāyimaṃ jhānarataṃ munimaṃ;
Ābādheṇa āpīlentam, adutīyaṃ mahāmunimaṃ.

“Harītakaṃ gahetvāna, sayambhussa adāsahaṃ;
Khādamattamhi bhesajje, byādhi passambhi tāvade.

“Pahīnadaratho buddho, anumodamakāsi me;
Bhesajjadāneniminā, byādhivūpasamena ca.

“Devabhūto manusso vā, jāto vā aññajātīyā;
Sabbattha sukhito hotu, mā ca te byādhimāgamā.

“Idaṃ vatvāna sambuddho, sayambhū aparājito;
Nabhaṃ abbhuggamī dhīro, haṃsarājāva ambare.

“Yato harītakaṃ dinnam, sayambhussa mahesino;
Imaṃ jātiṃ upādāya, byādhi me nupapajjatha.

“Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo;
Tisso vijjā sacchikatā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.

“Catunnavutito kappe, bhesajjamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahatte pana patiṭṭhito ekadivasaṃ mātulattherassa upaṭṭhānaṃ agamāsi. Taṃ thero adhigamaṃ pucchi, taṃ byākaronto –

330. “Yaṃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi;
Amataṃ abhikaṅkhantaṃ, kataṃ kattabbaṃ mayā.

331. “Anuppatto sacchikato, sayam dhammo anītiho;
Visuddhañño nikkankho, byākaromi tavantike.
332. “Pubbenivāsam jānāmi, dibbacakkhu visodhitam;
Sadattho me anuppatto, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.
333. “Appamattassa me sikkhā, sussutā tava sāsane;
Sabbe me āsavā khīṇā, natthi dāni punabbhavo.
334. “Anusāsi maṃ ariyavatā, anukampi anuggahi;
Amogho tuyhamovādo, antevāsimhi sikkhito”ti. –

Imāhi pañcahi gāthāhi sīhanādaṃ nadanto aññaṃ byākāsi.

Tattha **yaṃ patthayāno dhammesu, upajjhāyo anuggahi. Amataṃ abhikaṅkhantanti** samathavipassanādīsū anavajjadhammesu yaṃ dhammaṃ mayhaṃ patthayanto ākaṅkhanto upajjhāyo amataṃ nibbānaṃ abhikaṅkhantaṃ maṃ ovādadānavasena anuggaṇhi. **Kataṃ kattabbakaṃ mayāti** tassa adhigamattaṃ kattabbaṃ pariññādisoḷasavidhaṃ kiccaṃ kataṃ niṭṭhāpitaṃ mayā.

Tato eva **anuppatto** adhigato catubbidhopi maggadhammo **sacchikato. Sayam dhammo anītiho**ti sayam attanāyeva nibbānadhammo phaladhammo ca anītiho asandiddho attapaccakkho kato, “itiha, iti kirā”ti pavattiyā itihasaṅkhātaṃ saṃsayam samucchindantoyeva ariyamaggo pavattati. Tenāha **“visuddhañño nikkankho”**tiādi. Tattha **visuddhañño**ti sabbasaṃkilesavisuddhiyā visuddhañño. **Tavantiketi** tava samīpe.

Sadatthoti arahattaṃ. **Sikkhāti** adhisīlasikkhādayo. **Sussutāti** pariyattibāhusaccassa paṭivedhabāhusaccassa ca pāripūrivasena suṭṭhu sutā. **Tava sāsane**ti tava ovāde anusīṭṭhiyaṃ ṭhitassa.

Ariyavatāti suvisuddhasīlādivatasamādānena. **Antevāsimhi sikkhitoti** tuyhaṃ samīpe ciṇṇabrahmacariyavāsātāya antevāsī sikkhitavā sikkhitaadhisīlādisikkho amhīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā

Sādhū hītiādikā āyasmato vaḍḍhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭupanissayāni puññāni upacinanto imasmim buddhuppāde bhārukacchanagare gahapatikule nibbattitvā **vaḍḍhoti** laddhanāmo anupubbena vaḍḍhati. Athassa mātā saṃsāre sañjātasamvegā puttam nātīnaṃ niyyādetvā bhikkhunīnaṃ santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karontī arahattaṃ pāpuṇitvā aparena samayena puttampi viññutaṃ pattaṃ veḷudantattherassa santike pabbājesi. So pabbajito buddhavacanaṃ uggahetvā bahussuto dhammakathiko hutvā ganthadhuraṃ vahanto ekadivasaṃ “ekako santaruttarova mātaraṃ passissāmī”ti bhikkhunupassayaṃ agamāsi. Taṃ disvā mātā “kasmā tvaṃ ekako santaruttarova idhāgato”ti codesi. So mātaraṃ codiyamāno “ayuttaṃ mayā kata”nti uppannaṃvego vihāraṃ gantvā divāṭṭhāne nisinno vipassitvā arahattaṃ patvā mātu ovādasampattipakāsanamukhena aññaṃ byākaronto –

335. “Sādhū hi kira me mātā, patodaṃ upadaṃsayi;
Yassāhaṃ vacanaṃ sutvā, anusīṭṭho janettiyā;
Āraddhavīriyo pahitatto, patto sambodhimuttamaṃ.
336. “Arahā dakkhiṇeyyomhi, tevijjo amataddaso;

Jetvā namucino senaṃ, viharāmi anāsavo.

337. “Ajjhattaṅca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā;
Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.

338. “Visāradā kho bhaginī, evamatthaṃ abhāsaya;
Apihā nūna mayipi, vanatho te na vijjati.

339. “Pariyantakataṃ dukkhaṃ, antimoyaṃ samussayo;
Jātimaraṇasaṃsāro, natthi dāni punabbhavo” ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **sādhū hi kira me mātā, patodaṃ upadaṃsayīti** sādhu vata mātā mayhaṃ ovādasankhātaṃ patodaṃ dasseti, tena me vīriyaṃ uttejentī uttamaṅge paññāsīse vijjhi. **Yassāti** yassā me mātuyā. **Sambodhinti** arahattaṃ. Ayañhettha yojanā – janettiyā me anusīṭṭho yassā anusāsaniḅhūtaṃ vacanaṃ sutvā ahaṃ āradhaviṛiyo pahitatto viharanto uttamaṃ aggaphalaṃ sambodhiṃ arahattaṃ patto.

Tato eva ārakattā kilesehi **arahā** puññakkhattatāya **dakkhiṇeyyo** dakkhiṇāraho amhi. Pubbenivāsaññādivijjāttayassa adhigatattā **tevijjo** nibbānassa sacchikatattā **amataddaso namucino** mārassa **senam** kilesavāhinim bodhipakkhiyaseṇāya jinitvā tassa jitattāyeva anāsavo sukhaṃ viharāmīti.

Idāni “anāsavo” ti vuttamatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**ajjhattaṅcā**” ti gāthamāha. Tassattho – **ajjhattaṃ** ajjhattavatthukā ca **bahiddhā** bahiddhavatthukā ca **āsavā ye** mayhaṃ ariyamaggādhigamato pubbe **vijjimsu** upalabbhimsu, te sabbe anavasesā **ucchinnā** ariyamaggena samucchinnā pahīnā puna dāni kadācīpi na ca uppajjeyyuṃ na uppajjissantiyevāti.

Idāni mātu vacanaṃ ankuṣaṃ katvā attanā arahattassa adhigatattā mātaraṃ thomento “**visāradā**” ti gāthamāha. Tattha **visāradā khoti** ekaṃsena vigatasārajjā. Evaṃ mātu attano ca arahattādhigamena satthu orasaputtabhāvaṃ ullapento mātaraṃ “**bhaginī**” ti āha. **Etamatthaṃ abhāsayaīti** etaṃ mama ovādabhūtaṃ atthaṃ abhaṇi. Evaṃ pana maṃ ovadantī na kevalaṃ visāradā eva, atha kho **apihā nūna mayipi** tava puttakepi apihā asanthavā maññe, kiṃ vā etena parikkappaṇena? **Vanatho te na vijjati** avijjādiko vanatho tava santāne nattheva, yā maṃ bhavakkhaye niyojesīti adhippāyo.

Idāni “tayā niyojitākāreṇeva mayā paṭipanna” nti dassento “**pariyantakata**” nti osānagāthamāha, tassattho suviññeyyova.

Vaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā

Atthāya vata metiādikā āyasmato nadīkassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ sathāraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso attanā ropitassa ambarukkhassa paṭhamuppannaṃ manosilāvaṇṇaṃ ekaṃ ambaphalaṃ adāsi. So tena puññakammaṇa devamanussesu saṃsāranto imasmim buddhuppāde magadharaṭṭhe brāhmaṇakule uruvelakassapassa bhātā hutvā nibbatta. Vayappatto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ anicchanto tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā tīhi tāpasasatehi saddhiṃ nerañjarāya nadiyā tīre assamaṃ māpetvā viharati. Nadītīre vasanato hissa kassapagottatāya ca **nadīkassapoti** samaññā ahoṣi. Tassa bhagavā sapaṇissassa ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Taṃ sabbaṃ khandhake (mahāva. 36-39) āgatameva. So bhagavato **ādittapariyāyadesanāya** (mahāva. 54; saṃ. ni. 4.28) arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.44.81-87) –

“Padumuttarabuddhassa, lokajeṭṭhassa tādino;
Piṇḍāya vicarantassa, dhārato uttamaṃ yasaṃ.

“Aggaphalaṃ gahetvāna, vip̄pasannena cetasā;
Dakkhiṇeyyassa vīrassa, adāsiṃ satthuno ahaṃ.

“Tena kammena dvipadinda, lokajeṭṭha narāsabha;
Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.

“Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, aggadānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahatte pana patiṭṭhito aparabhāge attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
diṭṭhisamugghātakittanamukhena aññaṃ byākaronto –

340. “Atthāya vata me buddho, nadiṃ nerañjaraṃ agā;
Yassāhaṃ dhammaṃ sutvāna, micchādiṭṭhiṃ vivajjayiṃ.
341. “Yajiṃ uccāvace yaññe, aggihuttaṃ juhiṃ ahaṃ;
Esā suddhīti maññanto, andhabhūto puthujjano.
342. “Diṭṭhigahanapakkhando, parāmāsena mohito;
Asuddhiṃ maññisaṃ suddhiṃ, andhabhūto aviddasu.
343. “Micchādiṭṭhi pahīnā me, bhavā sabbe vidālītā;
Juhāmi dakkhiṇeyyaggiṃ, namassāmi tathāgataṃ.
344. “Mohā sabbe pahīnā me, bhavataṇhā padālītā;
Vikkhīṇo jātisamsāro, natthi dāni punabbhavo’ti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **atthāya vata meti** mayhaṃ atthāya vata hitāya vata. **Buddhoti** sabbaññubuddho. **Nadiṃ nerañjaraṃ agāti** nerañjarāsankhātaṃ nadiṃ agañchi, tassā nadiyā tīre ca mama bhātu uruvelakassapassa assamaṃ upagatoti adhippāyo.

Idāni yathāvuttamatthaṃ vivarituṃ “**yassāha**”ntiādi vuttaṃ. **Yassāti** yassa buddhassa bhagavato. **Dhammaṃ sutvānāti** catusaccapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ sutvā, sotadvārānusārena upalabhitvā. **Micchādiṭṭhiṃ vivajjayinti** “yaññādīhi suddhi hotī”tiādinayappavattaṃ viparītadassanaṃ pajahiṃ.

Micchādiṭṭhiṃ vivajjayinti vuttamevatthaṃ vitthāretvā dassetuṃ “**yaji**”ntiādimāha. Tattha **yajiṃ uccāvace yaññeti** pākaṭayaññe somayāgavājapeyyādike nānāvidhe yaññe yajiṃ. **Aggihuttaṃ juhiṃ ahanti** tesāṃ yaññānaṃ yajanasena āhutiṃ paggaṇhanto aggiṃ paricariṃ. **Esā suddhīti maññantoti** esā yaññakiriyā aggipāricariyā suddhihetubhāvato suddhi “evaṃ me saṃsārasuddhi hotī”ti maññamāno. **Andhabhūto puthujjanoti** paññācakkhuvakallena avijjandhatāya andhabhūto puthujjano hutvā vanagahanapabbatagahanādīni viya duratikkaṃamanatṭhena diṭṭhiyeva gahanāṃ diṭṭhigahanāṃ, taṃ pakkhando anupaviṭṭhoti **diṭṭhigahanapakkhando**. **Parāmāsenāti** dhammasabhāvaṃ atikkamitvā “idameva sacca”nti parāmasanato parāmāsasaṃkhātena micchābhīnivesena. **Mohitoti** mūlhabhāvaṃ pāpito. **Asuddhiṃ maññisaṃ suddhinti** asuddhiṃ maggaṃ “suddhiṃ magga”nti maññisaṃ maññiṃ. Tattha kāraṇamāha “**andhabhūto aviddasū**”ti. Yasmā avijjāya andhabhūto, tato eva

dhammādhammaṃ yuttāyuttañca avidvā, tasmā tathā maññinti attho.

Micchādīṭṭhi pahīnā meti evaṃbhūtassa pana satthu sammukhā catusaccagabbhaṃ dhammakathaṃ sutvā yoniso paṭipajjantassa ariyamaggasammādiṭṭhiyā sabbāpi micchādīṭṭhi samucchedaṃ pahānavasena mayhaṃ pahīnā. **Bhavāti** kāmabhavādayo sabbepi bhavā ariyamaggasatthena **vidālītā** viddhaṃsitā. **Juhāmi dakkhiṇeyyagginti** āhavanīyādike aggī chaḍḍetvā sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyatāya sabbassa ca pāpassa dahanato dakkhiṇeyyaggiṃ sammāsambuddhaṃ juhāmi paricarāmi. Tayidaṃ mayhaṃ dakkhiṇeyyaggiparicaraanāṃ dadhinaṃvānāmathitasappiādinirapekkhaṃ satthu namassanamevāti āha “**namassāmi tathāgata**”nti. Atha vā **juhāmi dakkhiṇeyyagginti** dāyakānaṃ dakkhiṇāya mahapphalabhāvakarāṇena pāpassa ca dahanena dakkhiṇeyyaggibhūtaṃ attānaṃ juhāmi paricarāmi tathā katvā paricarāmi, tathā katvā pariharāmi. Pubbe aggidevaṃ namassāmi, idāni pana namassāmi tathāgatanti.

Mohā sabbe pahīnā meti dukkhe aññānādibhedā sabbe mohā mayhaṃ pahīnā samucchinnā, tato eva “**bhavataṇhā padālītā. Vikkhīṇo jātisamsāro, natthi dāni punabbhavo**”ti tīsu padesu me-saddo ānetvā yojetabbo.

Nadīkassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā

Pāto majjhanhikantiādikā āyasmato gayākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekatiṃse kappe sikhissa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā araññāyatane assamaṃ kāretvā vanamūlaphalāhāro vasati. Tena ca samayena bhagavā eko adutiyo tassa assamasamīpena gacchati. So bhagavantaṃ disvā pasannamānaso upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ thito velaṃ oloketvā manoharāni kolaphalāni satthu upanesi. So tena puññakammaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā dvīhi tāpasasatehi saddhiṃ gayāyaṃ viharati. Gayāyaṃ vasanato hissa kassapagottatāya ca **gayākassapoti** samaññā ahoṣi. So bhagavatā saddhiṃ parisāya ehibhikkhūpasampadaṃ datvā **ādittapariyāyadesanāya** (mahāva. 54) ovadiyamāno arahatte paṭiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.45.8-14) –

“Ajīnena nivatthohaṃ, vākacīradharo tadā;
Khāriyā pūrayitvānaṃ, kolaṃhāsiṃ mamassamaṃ.

“Tamhi kāle sikhī buddho, eko adutiyo ahu;
Mamassamaṃ upagacchi, jānanto sabbakālikāṃ.

“Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, vanditvāna ca subbatāṃ;
Ubho hatthehi paggayha, kolaṃ buddhassadāsahaṃ.

“Ekatiṃse ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, koladānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahatte pana paṭiṭṭhito attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā pāpapavāhanakittanamukhena aññaṃ byākaronto –

345. “Pāto majjhanhikaṃ sāyaṃ, tikkhattuṃ divasassahaṃ;
Otarīṃ udakaṃ sohaṃ, gayāya gayaphagguyā.

346. “Yaṃ mayā pakataṃ pāpaṃ, pubbe aññāsu jātisu;
Taṃ dānīdha pavāhemi, evaṃdiṭṭhi pure ahuṃ.
347. “Sutvā subhāsitaṃ vācaṃ, dhammatthasahitaṃ padaṃ;
Tathaṃ yāthāvakaṃ atthaṃ, yoniso paccavekkhisam.
348. “Ninhātasabbapāpomhi, nimmalo payato suci;
Suddho suddhassa dāyādo, putto buddhassa oraso.
349. “Ogayhaṭṭhaṅgikaṃ sotaṃ, sabbapāpaṃ pavāhayiṃ;
Tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayaṃ saṅkhepattho – **pāto** sūriyuggamanavelāyaṃ, **majjhanhikaṃ** majjhanhavelāyaṃ, **sāyaṃ** sāyanhavelāyanti divasassa **tikkhattuṃ** tayo vāre ahaṃ udakaṃ **otarim** ogāhim. Otaranto ca sohaṃ na yattha katthaci yadā vā tadā vā otarim, atha kho **gayāya** mahājanassa “pāpapavāhana”nti abhisammate gayātitthe, **gayaphagguyā** gayāphaggunāmake phaggunimāsassa uttaraphaggunīnakkhatte anusaṃvaccharaṃ udakorohanamanuyutto ahosinti.

Idāni tadā yenādhippāyena udakorohanamanuyuttaṃ, taṃ dassetuṃ “**yaṃ mayā**”ti gāthamāha. Tassattho – “yaṃ mayā pubbe ito aññāsu jātisu pāpakammaṃ upacitaṃ. Taṃ idāni **idha** gayātitthe imissā ca gayāphagguyā iminā udakorohanena **pavāhemi** apanemi vikkhālemī”ti. **Pure** satthu sāsanaupagamanato pubbe **evaṃdiṭṭhi** evarūpaviparītadassano **ahuṃ** ahoṣim.

Dhammatthasahitaṃ padanti vibhattialopena niddeso. Dhammena ca atthena ca sahitakoṭṭhāsaṃ, ādito majjhato pariyoṣānato ca dhammūpasamhitaṃ atthūpasamhitaṃ suṭṭhu ekantena niyyānikaṃ katvā bhāsitaṃ vācaṃ sammāsambuddhavacanaṃ sutvā tena pakāsitaṃ paramatthabhāvena tacchabhāvato **tathaṃ** yathārahaṃ pavattinivattiupāyabhāve byabhicārābhāvato **yāthāvakaṃ** dukkhādiatthaṃ **yoniso** upāyena pariññeyyādibhāvena **paccavekkhisam** “dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, nirodho sacchikātabbo, maggo bhāvetabbo”ti patiavekkhim, ñāṇacakkhunā passim paṭivijjhinti attho.

Ninhātasabbapāpomhīti evaṃ paṭividdhasaccattā eva ariyamaggajalena vikkhālitāsabbapāpo amhi. Tato eva rāgamalādīnaṃ abhāvena nimmalattā **nimmalo**. Tato eva parisuddhakāyasamācārātāya parisuddhavacīsamācārātāya parisuddhamanosamācārātāya **payato suci suddho**. Savāsanāsabbakilesamalavisuddhiyā **suddhassa** buddhassa bhagavato lokuttaradhammadāyassa ādiyanato **dāyādo**. Tasseva desanāññāsamuttāhānaurovāyāmajjanitābhijātītāya **oraso** putto amhīti yojanā.

Punapī attano paramatthato nhātakabhāvameva vibhāvetuṃ “**ogayhā**”ti oṣānagāthamāha. Tattha **ogayhāti** ogāhetvā anupavisitvā. **Aṭṭhaṅgikaṃ sotanti** sammādiṭṭhiādīhi aṭṭhaṅgasamodhānabhūtaṃ maggasotaṃ. **Sabbapāpaṃ pavāhayinti** anavasesaṃ pāpamalaṃ pakkhālesim, ariyamaggajalapavāhanena paramatthanhātako ahoṣim. Tato eva **tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ buddhassa sāsanaṃ** uttattathameva.

Gayākassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vakkalitttheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābhinītotiādīkā āyasmato vakkalitttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare

kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto satthu santikaṃ gacchantehi upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante t̥hito dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne t̥hapentaṃ disvā sayampi taṃ t̥hānaṃ patthento sattāhaṃ mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyataṃ disvā byākari.

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ satthu kāle sāvattiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, **vakkalī**tissa nāmaṃ akaṃsu. So vuddhippatto tayo vede uggaṇhitvā brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato satthāraṃ disvā rūpakāyassa sampattidassanena atitto satthārā saddhiṃyeva vicarati. “Agāramajjhe vasanto niccakālaṃ satthāraṃ daṭṭhuṃ na labhissāmi”ti satthu santike pabbajitvā t̥hapetvā bhojanavelaṃ sarīrakiccakālañca sesakāle yattha t̥hitena sakkā dasabalaṃ passituṃ, tattha t̥hito aññaṃ kiccaṃ pahāya bhagavantaṃ olokontova viharati. Satthā tassa ñāṇaparipākaṃ āgamenta bahukālaṃ tasmim̄ rūpadassaneneva vicarante kiñci avatvā punekadivasam̄ “kiṃ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati. Dhammañhi, vakkali, passanto maṃ passati, maṃ passanto dhammaṃ passati”ti (saṃ. ni. 3.87) āha.

Satthari evaṃ vadantepi thero satthu dassanaṃ pahāya aññattha gantuṃ na sakkoti. Tato satthā “nāyaṃ bhikkhu saṃvegaṃ alabhitvā bujjhissati”ti vassūpanāyikadivase “apehi, vakkalī”ti theram̄ paṇāmesi. So satthārā paṇāmito sammukhe t̥hātuṃ asakkonto “kiṃ mayhaṃ jīvitena, yohaṃ satthāraṃ daṭṭhuṃ na labhāmi”ti gijjhakūṭapabbate papātaṭṭhānaṃ abhiruhi. Satthā tassa taṃ pavattiṃ ñatvā “ayaṃ bhikkhu mama santikā assāsaṃ alabhanto maggaphalānaṃ upanissayaṃ nāseyyā”ti attānaṃ dassetuṃ obhāsaṃ vissajjento –

“Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno buddhasāsane;
Adhigacche padaṃ santaṃ, saṅkhārūpasamaṃ sukha”nti. (dha. pa. 381) –

Gāthaṃ vatvā “ehi, vakkalī”ti hatthaṃ pasāresi. Thero “dasabalo me diṭṭho, ‘ehi’ti avhānampi laddha”nti balavaṇṭisomanassaṃ uppādetvā “kuto āgacchāmi”ti attano gamanabhāvaṃ ajānitvā satthu sammukhe ākāse pakkhandanto paṭhamapādena pabbate t̥hitoyeva satthārā vuttagāthaṃ āvajjento ākāseyeva pītiṃ vikkhambhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇīti **aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.208) **dhammapadavaṇṇanāyañca** (dha. pa. aṭṭha. 2.381) āgataṃ.

Idha pana evaṃ vadanti – “kiṃ te, vakkalī”tiādinā satthārā ovadito gijjhakūṭe viharanto vipassanaṃ paṭṭhapesi, tassa saddhāya balavabhāvato eva vipassanā vīthiṃ na otarati, bhagavā taṃ ñatvā kammaṭṭhānaṃ sodhetvā adāsi. Puna vipassanaṃ matthakaṃ pāpetuṃ nāsakkhiyeva, athassa āhāravekallena vātābādho uppajji, taṃ vātābādhena pīḷiyamānaṃ ñatvā bhagavā tattha gantvā pucchanto –

350. “Vātarogābhiniṭo tvam̄, viharaṃ kānane vane;
Paviddhagocare lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissāsī”ti. –

Āha. Taṃ sutvā thero –

351. “Pītisukhena vipulena, pharamāno samussayaṃ;
Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

352. “Bhāvento satipaṭṭhāne, indriyāni balāni ca;
Bojjhaṅgāni ca bhāvento, viharissāmi kānane.

353. “Āraddhavīriye pahitatte, niccaṃ dalhaparakkame;
Samagge sahite disvā, viharissāmi kānane.

354. “Anussaranto sambuddhaṃ, aggaṃ dantaṃ samāhitaṃ;
Atandito rattindivaṃ, viharissāmi kānane”’ti. –

Catasso gāthā abhāsi.

Tattha **vātarogābhinī**toti vātābādhenā aseribhāvaṃ upanīto, vātabyādhinā abhibhūto. **Tvanti** therāṃ ālapati. **Viharanti** tena iriyāpathavihārena viharanto. **Kānane vaneti** kānanabhūte vane, mahāraññeti attho. **Paviddhagocareti** vissaṭṭhagocare dullabhapaccaye. Vātarogassa sappāyānaṃ sappiādibhesajjānaṃ abhāvena pharusabhūmibhāgatāya ca **lūkhe** lūkhaṭṭhāne. **Kathaṃ bhikkhu karissasīti** bhikkhu tvaṃ kathaṃ viharissasīti bhagavā pucchi.

Taṃ sutvā thero nirāmisapītisomanassādīnā attano sukhavihāraṃ pakāsento “**pītisukhenā**”’tiādīmāha. Tattha **pītisukhenā**ti ubbegaḷakkhaṇāya pharaṇalakkhaṇāya ca pītiyā taṃsāmpayuttasukhena ca. Tenāha “**vipulenā**”’ti ulārenāti attho. **Pharamāno samussayanti** yathāvuttapītisukhasamuṭṭhitehi paṇītehi rūpehi sakalaṃ kāyaṃ pharāpento nirantaraṃ phuṭaṃ karonto. **Lūkhampi abhisambhontoti** araññāvāsajānaṃ sallekhavuttihetukaṃ dussahampi paccayalūkhaṃ abhibhavanto adhvāsento. **Viharissāmi kānane**ti jhānasukhena vipassanasukhena ca araññāyatane viharissāmīti attho. Tenāha – “sukhañca kāyena paṭisaṃvedesi”’nti (pārā. 11).

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhati pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”’nti ca. (dha. pa. 374);

Bhāvento satipaṭṭhānēti maggapariyāpanne kāyānupassanādike cattāro satipaṭṭhāne uppādentō vaḍḍhento ca. **Indriyānī**ti maggapariyāpannāni eva saddhādīni pañcindriyāni. **Balānī**ti tathā saddhādīni pañca balāni. **Bojjhaṅgānī**ti tathā satisambojjhaṅgādīni satta bojjhaṅgāni. **Ca-saddena** sammappadhānaiddhipādamaggaṅgāni saṅgaṇhāti. Tadavinābhāvato hi taggahaṇeṇeva tesāṃ gahaṇaṃ hoti. **Viharissāmī**ti yathāvutte bodhipakkhiyadhamme bhāvento maggasukhena tadadhigamasiddhena phalasukhena nibbānasukhena ca viharissāmi.

Āraddhavīriyēti catubbidhasammappadhānavasena paggahitavīriye. **Pahitattē**ti nibbānaṃ patipesitacitte. **Niccaṃ dalhaparakkamē**ti sabbakālaṃ asithilavīriye. Avivādavasena kāyasāmaggidānavasena ca **samagge**. Diṭṭhisīlasāmaññena **sahite** sabrahmacārī disvā. Etena kalyāṇamittasampattiṃ dasseti.

Anussaranto sambuddhanti sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā sammāsambuddhaṃ sabbasattuttamatāya, **aggaṃ** uttamaṇa damathena **dantaṃ**, anuttarasamādhinā **samāhitaṃ atandito** analaso hutvā, **rattindivaṃ** sabbakālaṃ “itipi so bhagavā araha”’ntiādīnā anussaranto viharissāmi. Etena buddhānussatibhāvanāya yuttākāradassanena sabbattha kammaṭṭhānānuyogamāha, purimena pārīhāriyakammaṭṭhānānuyogaṃ.

Evāṃ pana vatvā thero vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.54.28-65) –

“Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako;
Anomanāmo amito, nāmena padumuttaro.

“Padumākāravādano, padumāmalasucchavī;
Lokenānupalittova, toyena padumaṃ yathā.

“Vīro padumapattakkho, kanto ca padumaṃ yathā;
Padumuttaragandhova, tasmā so padumuttaro.

“Lokajettho ca nimmāno, andhānaṃ nayanūpamo;
Santaveso guṇanidhi, karuṇāmatīsāgaro.

“Sa kadāci mahāvīro, brahmāsurasuraccito;
Sadevamanujākiṇṇe, janamajjhe jinuttamo.

“Vadanena sugandhena, madhurena rutena ca;
Rañjayaṃ parisāṃ sabbāṃ, santhavī sāvakaṃ sakaṃ.

“Saddhādhimutto sumati, mama dassanalālaso;
Natthi etādiso añño, yathāyaṃ bhikkhu vakkali.

“Tadāhaṃ haṃsavatiyaṃ, nagare brāhmaṇatrajo;
Hutvā sutvā ca taṃ vākyāṃ, taṃ ṭhānamabhirocayim.

“Sasāvakaṃ taṃ vimalaṃ, nimantetvā tathāgataṃ;
Sattāhaṃ bhojayitvāna, dussehacchādayim tadā.

“Nipacca sirasā tassa, anantaḡuṇasāḡare;
Nimuggo pītisampunṇo, idaṃ vacanamabravim.

“Yo so tayā santhavito, ito sattamaḡe muni;
Bhikkhu saddhāvataṃ aggo, tādiso homahaṃ mune.

“Evaṃ vutte mahāvīro, anāvaraṇadassano;
Imaṃ vākyāṃ udīresi, parisāya mahāmuni.

“Passathetaṃ māṇavakaṃ, pītamaṭṭhanivāsaṃ;
Hemayaññopacitaṅgaṃ, jananettamanoharaṃ.

“Eso anāgataddhāne, gotamassa mahesino;
Aggo saddhādhimuttānaṃ, sāvakoyaṃ bhavissati.

“Devabhūto manusso vā, sabbasantāpavajjito;
Sabbabhogaparibyūḷho, sukhito saṃsarissati.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimitto;
Vakkali nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Tena kammavisesena, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tāvatimsamagacchahaṃ.

“Sabbattha sukhito hutvā, saṃsaranto bhavābhava;
Sāvattiyaṃ pure jāto, kule aññatare ahaṃ.

“Nonītasukhumālaṃ maṃ, jātapallavakomalaṃ;
Mandaṃ uttānasayanaṃ, pisācabhayatajjitā.

“Pādamūle mahesissa, sāyesuṃ dīnamānasā;
Imaṃ dadāma te nātha, saraṇaṃ hohi nāyaka.

“Tadā paṭiggahi so maṃ, bhītānaṃ saraṇo muni;
Jālinā cakkakkitena, mudukomalapāṇinā.

“Tadā pabhuti tenāhaṃ, arakkheyena rakkhito;
Sabbaveravinimutto, sukkena parivuddhito.

“Sugatena vinā bhūto, ukkaṇṭhāmi muhuttakaṃ;
Jātiyā sattavassohaṃ, pabbajim̐ anagāriyaṃ.

“Sabbapāramisambhūtaṃ, nīlakkhinayanaṃ vamaṃ;
Rūpaṃ sabbasubhākiṇṇaṃ, atitto viharāmahaṃ.

“Buddharūparatiṃ ñatvā, tadā ovadi maṃ jino;
Alaṃ vakkali kiṃ rūpe, ramase bālanandite.

“Yo hi passati saddhammaṃ, so maṃ passati paṇḍito;
Apassamāno saddhammaṃ, maṃ passampī na passati.

“Anantādīnava kāyo, visarukkkhasamūpamo;
Āvāso sabbarogānaṃ, puñjo dukkhassa kevalo.

“Nibbindiya tato rūpe, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Passa upakkilesānaṃ, sukhenantaṃ gamissasi.

“Evaṃ tenānusiṭṭhohaṃ, nāyakena hitesinā;
Gijjhakūṭaṃ samāruyha, jhāyāmi girikandare.

“Ṭhito pabbatapādamaṃhi, assāsaya mahāmuni;
Vakkalīti jino vācaṃ, taṃ sutvā mudito ahaṃ.

“Pakkhandim̐ selapabbhāre, anekasataporise;
Tadā buddhānubhāvena, sukheveva mahim̐ gato.

“Punopi dhammaṃ deseti, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Tamaṃ dhammamaññāya, arahattamaṃpūṇim̐.

“Sumahāparisamajjhe, tadā maṃ caraṇantago;
Aggaṃ saddhādhimuttānaṃ, paññapesi mahāmati.

“Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’’nti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi. Atha naṃ satthā bhikkhusaṅghamajjhe nisinno saddhādhimuttānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Vakkalītheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā

Olaggessāmītiādikā āyasmato vijitasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhve vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto atthadassissa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gharāvāsaṃ pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araññe viharanto ākāseṇa gacchantaṃ bhagavantaṃ disvā pasannamānaso pasannākāraṃ dassento añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Sathā tassa ajjhāsayāṃ ñatvā ākāso otari. So bhagavato manoharāni madhurāni phalāni upanesi, paṭiggahesi bhagavā anukampaṃ upādāya. So tena puññakammaṇa devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde kosalaratṭhe hatthācariyakule nibbattitvā **vijitasenoti** laddhanāmo viññutaṃ pāpuṇi. Tassa mātulā seno ca upaseno cāti dve hatthācariyā satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā pabbajitvā vāsadhuraṃ pūrentā arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Vijitasenopi hatthisippe nipphattiṃ gato nissaraññājjhāsayatāya gharāvāse alaggamānaso satthu yamakapāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho mātulattherānaṃ santike pabbajitvā tesāṃ ovādānusāsaniyā vipassanāya kammaṃ karonto vipassanāvīthiṃ laṅghitvā bahiddhā nānārammaṇe vidhāvantaṃ attano cittaṃ ovaḍanto –

355. “Olaggessāmi te citta, āṇidvāreva hatthinaṃ;
Na taṃ pāpe niyojessaṃ, kāmajālaṃ sarīrajaṃ.
356. “Tvam olaggo na gacchasi, dvāravivaraṃ gajova alabhanto;
Na ca cittakali punappunaṃ, pasakka pāparato carissasi.
357. “Yathā kuñjaraṃ adantaṃ, navaggahamaṅkusaggaho;
Balavā āvatteti akāmaṃ, evaṃ āvattayissaṃ taṃ.
358. “Yathā varahayadamakusalo, sārathipavaro dameti ājaññaṃ;
Evaṃ damayissaṃ taṃ, patiṭṭhito pañcasu balesu.
359. “Satiyā taṃ nibandhissaṃ, payutto te damessāmi;
Vīriyadhuraniggahito, na yīto dūraṃ gamissase citta’”ti. –

Gāthā abhāsi.

Tattha **olaggessāmī**ti saṃvarissāmi nivāressāmi. **Teti** taṃ. Upayogatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. Te gamananti vā vacanaseso. **Hatthinanti** ca hatthinti attho. **Cittāti** attano cittaṃ ālapati. Yathā taṃ vāretukāmo, taṃ dassento “**āṇidvāreva hatthina**”nti āha. **Āṇidvāraṃ** nāma pākārabaddhassa nagarassa khuddakadvāraṃ, yaṃ ghaṭikāchidde āṇimhi pakkhitte yantena vinā abbhantare ṭhitehipi vivarituṃ na sakkā. Yena manussagavassamaḥimsādayo na niggantuṃ sakkā. Nagarato bahi niggantukāmampi hatthiṃ yato palobhetvā hatthācariyo gamaṇaṃ nivāresi. Atha vā āṇidvāraṃ nāma palighadvāraṃ. Tattha hi tiriyaṃ palighaṃ ṭhapetvā rukkhāsūcisaṅkhātaṃ āṇiṃ palighasīse āvuṇanti. **Pāpeti** rūpādīsu uppajjanakaabhijjhādipāpadhamme **taṃ na niyojessaṃ** na niyojissāmi. **Kāmajālāti** kāmassa jālabhūtaṃ. Yathā hi macchabandhamigaluddānaṃ jālaṃ nāma macchādīnaṃ tesāṃ yathākāmakārasādhanāṃ, evaṃ ayonisomanasikārānupātitaṃ cittaṃ mārasa kāmārasādhanāṃ. Tena hi so satte anathesu pātetī. **Sarīrajāti** sarīresu uppajjanaka. Pañcavokārabhave hi cittaṃ rūpapaṭibaddhavuttitāya “sarīraja”nti vuccati.

Tvam olaggo na gacchasiti tvam, cittakali, mayā satipaññāpatodaankusehi vārito na dāni yathāruciṃ gamissasi, ayonisomanasikārasena yathākāmaṃ vattituṃ na labhissasi. Yathā kiṃ? **Dvāravivaraṃ gajova alabhanto** nagarato gajanirodhato vā niggamaṇāya dvāravivaraṃ alabhamaṇo hatthī viya. **Cittakalī**ti cittaḥkaḥkaṇṇi. **Punappunanti** aparāparaṃ. **Pasakkāti** saraṇasampassāsavasena. **Pāparatoti** pāpakammaṇirato pubbe viya idāni **na carissasi** tathā carituṃ na dassāmīti attho.

Adantanti adamitaṃ hatthisikkhaṃ asikkhitaṃ. **Navaggahanti** aciragahitaṃ. **Aṅkusaggahoti** hatthācariyo. **Balavāti** kāyabalena ñāṇabalena ca balavā. **Āvatteti akāmaṃti** anicchantameva nisedhanato nivatteti. **Evaṃ āvattayissanti** yathā yathāvuttaṃ hatthiṃ hatthācariyo, evaṃ taṃ cittaṃ cittakaliṃ duccharitanisedhanato nivattayissāmi.

Varahayadamakusaloti uttamānaṃ assadamānaṃ damane kusalo. Tato eva **sārathipavaro** assadammasārathīsu visiṭṭho **dameti ājaññaṃ** ājānīyaṃ assadammaṃ desakālānurūpaṃ saṅghaparusehi dameti vineti nibbisevanaṃ karoti. **Patitṭhito pañcasu balesūti** saddhādīsu pañcasu balesu patitṭhito hutvā assaddhiyādinisedhanato **taṃ damayissaṃ** damessāmīti attho.

Satiyā taṃ nibandhissanti gocarajjhataṭṭo bahi gantuṃ adento satiyottena kammaṭṭhānathambhe, cittakali, taṃ nibandhissāmi niyamessāmi. **Payutto te damessāmīti** tattha nibandhanto eva yuttappayutto hutvā te damessāmi, saṃkilesamalato taṃ visodhessāmi. **Vīriyadhuraniggahitoti** yathāvutto chekena susārathinā yuge yojito yuganiggahito yugantaragato taṃ nātikkamati, evaṃ tvampi citta, mama vīriyadhure niggahito sakkaccakāritāya sātaccakāritāya aññathā vattituṃ alabhanto ito gocarajjhataṭṭo dūraṃ bahi na gamissasi. Bhāvanānuyuttassa hi kammaṭṭhānato aññaṃ āsannampi lakkhaṇato dūramevāti evaṃ thero imāhi gāthāhi attano cittaṃ niggaṇhantova vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.45.22-30) –

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ sambuddhaṃ, dvattiṃsavaralakkhaṇaṃ;
Vipinaggena gacchantaṃ, sālārājaṃva phullitaṃ.

“Tiṇattharaṃ paññāpetvā, buddhaseṭṭhaṃ ayācahaṃ;
Anukampatu maṃ buddho, bhikkhaṃ icchāmi dātave.

“Anukampako kāruṇiko, atthadassī mahāyaso;
Mama saṅkappamaññāya, orūhi mama assame.

“Orohitvāna sambuddho, nisīdi paṇṇasanthare;
Bhallātaṃ gahetvāna, buddhaseṭṭhassadāsahaṃ.

“Mama nijjhāyamānassa, paribhuñji tadā jino;
Tattha cittaṃ pasādetvā, abhivandiṃ tadā jinaṃ.

“Aṭṭhārase kappasate, yaṃ phalamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi imā gāthā abhāsi.

Vijitasenattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yasadattattheragāthāvaṇṇanā

Upārambhacittotiādikā āyasmato yasadattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacini. Tathā hesa padumuttarassa bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāme pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā araññe viharanto ekadivasaṃ sathhāraṃ disvā pasannamānaso añjaliṃ paggayha abhitthavi. So tena puññakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde mallaraṭṭhe mallarājakule nibbattitvā **yasadattoti** laddhanāmo, vayappatto takkasilāṃ gantvā sabbasippāni sikkhitvā sabhiyena paribbājakena saddhiṃyeva cārikaṃ caramāno, anupubbena sāvatthiyaṃ bhagavantaṃ

upasaṅkamtivā sabhiyena puṭṭhapañhesu vissajjiyamānesu sayamaṃ otārāpekkho suṇanto nisīdi
 “samaṇassa gotamassa vāde dosaṃ dassāmi”ti. Athassa bhagavā cittācāraṃ ñatvā
sabhiyasuttadesanāvasāne (su. ni. sabhiyasutta) ovādaṃ dento –

360. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti jinasāsaṇaṃ;
 Ārakā hoti saddhammā, nabhaso pathavī yathā.
361. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti jinasāsaṇaṃ;
 Parihāyati saddhammā, kāḷapakkheva candimā.
362. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti jinasāsaṇaṃ;
 Parisussati saddhamme, maccho appodake yathā.
363. “Upārambhacitto dummedho, suṇāti jinasāsaṇaṃ;
 Na virūhati saddhamme, khette bījaṃva pūtikaṃ.
364. “Yo ca tuṭṭhena cittena, suṇāti jinasāsaṇaṃ;
 Khepetvā āsave sabbe, sacchikatvā akuppatamaṃ;
 Pappuyya paramaṃ santiṃ, parinibbātināsavo”ti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upārambhacittoti** sārambhacitto, dosāropanādhippāyoti attho. **Dummedhoti** nippañño.
Ārakā hoti saddhammāti so tādiso puggalo nabhaso viya pathavī paṭipattisaddhammatopi dūre hoti,
 pageva paṭivedhasaddhammato. “Na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsī”tiādinā (dī. ni. 1.18)
 viggāhikakathaṃ anuyuttassa kuto santanipuṇo paṭipattisaddhammo.

Parihāyati saddhammāti navavidhalokuttaradhammato pubbabhāgiyasaddhādisaddhammatopi
 nihīyati. **Parisussatī**ti visussati kāyacittānaṃ piṇanarasassa pītipāmojjādikusaladhammassābhāvato. **Na**
virūhatīti virūhiṃ vuddhiṃ na pāpuṇāti. **Pūtikanti** gomayalepadānādiabhāvena pūtibhāvaṃ pattaṃ.

Tuṭṭhena cittenāti itthambhūtalakkaṇe karaṇavacanaṃ, attamano pamudito hutvāti attho.
Khepetvāti samucchindītvā. **Akuppatanti** arahattaṃ. **Pappuyyāti** pāpuṇītvā. **Paramaṃ santi**
 anupādisesaṃ nibbānaṃ. Tadadhigamo cassa kevalaṃ kālāgamanameva, na kocividhoti taṃ dassetaṃ
 vuttaṃ “**parinibbātināsavo**”ti.

Evamaṃ sathārā ovadito saṃvegajāto pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva arahattaṃ
 pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.44.35-43) –

“Kaṇikāraṃva jalitaṃ, dīparukkhaṃva jotitaṃ;
 Kañcanaṃva virocantaṃ, addasaṃ dvipaduttamaṃ.

“Kamaṇḍalum ṭhapetvāna, vākaciraṇca kuṇḍikaṃ;
 Ekaṃsaṃ ajinaṃ katvā, buddhaseṭṭhaṃ thaviṃ ahaṃ.

“Tamandhakāraṃ vidhamaṃ, mohajālasamākulaṃ;
 Ñāṇālokaṃ dassetvāna, nittiṇṇosi mahāmuni.

“Samuddharasimaṃ lokaṃ, sabbāvantamanuttaraṃ;
 Ñāṇe te upamā natthi, yāvatā jagato gati.

“Tena ñāṇena sabbaññū, iti buddho pavuccati;
Vandāmi taṃ mahāvīraṃ, sabbaññutamanāvaram.

“Satasahassito kappe, buddhaseṭṭhaṃ thaviṃ ahaṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇatthavāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi thero imā eva gāthā abhāsi.

Yasadattatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā

Upasampadā ca me laddhātiādikā āyasmato soṇassa kuṭikaṇṇassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare vibhavasampanno seṭṭhi hutvā ulārāya issariyasampattiyā t̥hito ekadivasam satthāraṃ satasahassakhīṇāsavaparivutaṃ mahatiyā buddhalīlāya mahantena buddhānubhāvena nagaram pavisantam disvā pasannamānaso vanditvā añjaliṃ katvā aṭṭhāsi. So pacchābhattaṃ upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā bhagavato santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggaṭṭhāne t̥hapentaṃ disvā sayampi taṃ t̥hānaṃ patthetvā mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthā tassa anantarāyataṃ disvā “anāgate gotamassa nāma sammāsambuddhassa sāsane kalyāṇavākkaraṇānaṃ aggo bhavissati”ti byākāsi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto vipassissa bhagavato kāle sāsane pabbajitvā vattaṭṭhānaṃ pūrento ekassa bhikkhuno cīvaraṃ sibbitvā adāsi. Puna buddhasuññe loke bārāṇasiyaṃ tunnavāyo hutvā ekassa paccekabuddhassa cīvarakoṭiṃ chinnaṃ ghaṭetvā adāsi. Evaṃ tattha tattha puññāni katvā imasmiṃ buddhuppāde avantiraṭṭhe kuraraghare mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti. **Soṇotissa** nāmaṃ akaṃsu. Koṭiagghanakassa kaṇṇapiṇḍhanassa dhāraṇena “koṭikaṇṇo”ti vattabbe **kuṭikaṇṇoti** paññāyittha.

So anukkamena vaḍḍhitvā kuṭumbaṃ saṅghapento āyasmante mahākaccāne kulagharaṃ nissāya pavattapabbate viharante tassa santike dhammaṃ sutvā saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāya taṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahi. So aparabhāge saṃsāre sañjātasamvego therassa santike pabbajitvā kicchena kasirena dasavaggaṃ saṅghaṃ sannipātetvā upasampajjitvā katipayakālaṃ therassa santike vasitvā, theram āpucchitvā satthāraṃ vanditum sāvattiṃ upagato, satthārā ekagandhakuṭiyaṃ vāsam labhitvā paccūsamaye ajjhīṭṭho soḷasaṭṭhakavaggiyānaṃ ussāraṇena sādhuṅkāraṃ datvā bhāsītāya “disvā ādīnaṃ loke”ti (udā. 46; mahāva. 258) udānagāthāya pariyosāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.44.26-34) –

“Padumuttaro nāma jino, āhutiṇaṃ paṭiggaho;
Vasīsatasahasseehi, nagaram pāvisī tadā.

“Nagaram pavisantassa, upasantassa tādino;
Ratanāni pajjotiṃsu, nigghoso āsi tāvade.

“Buddhassa ānubhāvena, bherī vajjumaghaṭṭitā;
Sayam vīṇā pavajjanti, buddhassa pavisato puram.

“Buddhaseṭṭhaṃ namassāmi, padumuttaramahāmuniṃ;
Pāṭihīraṇca passitvā, tattha cittaṃ pasādayiṃ.

“Aho buddho aho dhammo, aho no satthu sampadā;

Acetanāpi tūriyā, sayameva pavajjare.

“Satasahassito kappe, yaṃ saññamalabhiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhasaññāyidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”’nti.

Arahatte pana patiṭṭhito attano upajjhāyena ācikkhitanīyāmena paccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena upasampadā, dhuvanhānaṃ, cammattharaṇaṃ, guṇaṅguṇūpāhanaṃ, cīvaravippavāsoti pañca vare yācitvā te satthu santikā labhitvā punadeva attano vasitaṭṭhānaṃ gantvā upajjhāyassa tamatthaṃ ārocesi. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana **udānaṭṭhakathāyaṃ** āgatanayena vedītabbo. **Āṅguttaraṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.206) pana “upasampanno hutvā attano upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇī”’ti vuttaṃ.

So aparabhāge vimuttisukhena viharanto attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā somanassajāto udānavasena –

- 365.** “Upasampadā ca me laddhā, vimutto camhi anāsavo;
So ca me bhagavā diṭṭho, vihāre ca sahāvasiṃ.
- 366.** “Bahudeva rattim bhagavā, abbhokāsetināmayi;
Vihārakusalo satthā, vihāraṃ pāvisī tadā.
- 367.** “Santharivāna saṅghāṭim, seyyaṃ kappesi gotamo;
Sīho selaguhāyaṃva, pahīnabhayabheravo.
- 368.** “Tato kalyāṇavākkaraṇo, sammāsambuddhasāvako;
Soṇo abhāsi saddhammaṃ, buddhaseṭṭhassa sammukhā.
- 369.** “Pañcakkhandhe pariññāya, bhāvayitvāna añjasam;
Pappuyya paramaṃ santiṃ, parinibbissatyanāsavo”’ti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **upasampadā ca me laddhā**ti yā sā kicchena dasavaggaṃ bhikkhusaṅghaṃ sannipātetvā attanā laddhā upasampadā. Yā ca pana varadānavasena sabbapaccantimesu janapadesu vinayadharapañcamena gaṇena satthārā anuññātā upasampadā, tadubhayaṃ sandhāyāha. **Ca**-saddo samuccayattho, tena itarepi satthu santikā laddhavare saṅgaṇhāti. **Vimutto camhi anāsavoti** aggamaggena sakalakilesavatthuvimuttiyā vimutto ca amhi. Tato eva kāmāsavādīhi anāsavo amhīti yojanā. **So ca me bhagavā diṭṭhoti** yadatthaṃ ahaṃ avantiraṭṭhato sāvattiṃ gato, so ca bhagavā mayā adiṭṭhapubbo diṭṭho. **Vihāre ca sahāvasinti** na kevalaṃ tassa bhagavato dassanameva mayā laddhaṃ, atha kho vihāre satthu gandhakuṭiyaṃ satthārā kāraṇaṃ sallakkhetvā vāsentena saha avasiṃ. “**Vihāreti** vihārasamīpe”’ti keci.

Bahudeva rattinti paṭhamaṃ yāmaṃ bhikkhūnaṃ dhammadesanāvāsena kammaṭṭhānasodhanavasena ca, majjhimaṃ yāmaṃ devānaṃ brahmūnañca kaṅkacchedanavasena bhagavā bahudeva rattim abbhokāse **atināmayi** vītināmesi. **Vihārakusaloti** dibbabrahmaāneñjaariyavihāresu kusalo. **Vihāraṃ pāvisīti** ativelaṃ nisajjacaṅkamehi upannaparissamavinodanattaṃ gandhakuṭim pāvisi.

Santharivāna saṅghāṭim, seyyaṃ kappesiti catugguṇaṃ saṅghāṭim paññāpetvā sīhaseyyaṃ kappesi. Tenāha “gotamo sīho selaguhāyaṃva pahīnabhayabheravo”’ti. Tattha **gotamoti** bhagavantaṃ

gottena kitteti. **Sīho selaguhāyaṃvā**ti selassa pabbatassa guhāyaṃ. Yathā sīho migarājā tejjussadatāya pahīnabhayabheravo dakkhiṇena passena pāde pādaṃ accādhāya seyyaṃ kappesi, evaṃ cittutrāsalamahaṃsanachambhitattahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnatā pahīnabhayabheravo gotamo bhagavā seyyaṃ kappesīti attho.

Tatoti pacchā, sīhaseyyaṃ kappetvā tato vuṭṭhahitvā “paṭibhātu taṃ bhikkhu dhammo bhāsitu”nti (udā. 46) sathārā ajjesitoti attho. **Kalyāṇavākkaraṇoti** sundaravacīkaraṇo, lakkhaṇasampannavacanakkamoti attho. **Soṇo abhāsi saddhammanti** soḷasa aṭṭhakavaggiyasuttāni soṇo kuṭikaṇṇo, **buddhaseṭṭhassa** sammāsambuddhassa **sammukhā**, paccakkhato abhāsīti thero attānameva paraṃ viya avoca.

Pañcakkhandhe pariññāyāti pañcupādānakkhandhe tīhipi pariññāhi parijānitvā te parijānantoyeva, **añjasam** ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvayitvā, **paramaṃ santim** nibbānaṃ **pappuyya** pāpuṇitvā ṭhito **anāsavo**. Tato eva idāni **parinibbissati** anupādisesanibbānavasena nibbāyissatīti.

Soṇakuṭikaṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Kosiyattheragāthāvaṇṇanā

Yo eva garūnantiādikā āyasmato kosiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto vipassissa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam sathāraṃ disvā pasannacitto ucchukhaṇḍikaṃ adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde magadharaṭṭhe brāhmaṇakule nibbatti, **kosiyotissa** gottavasena nāmaṃ akāsi. So viññutaṃ patto āyasmantaṃ dhammasenāpatiṃ abhiṇhaṃ upasaṅkamati, tassa santike dhammaṃ suṇāti. So tena sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.44.44-49) –

“Nagare bandhumatiyā, dvārapālo ahosahaṃ;
Addasaṃ virajaṃ buddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.

“Ucchukhaṇḍikamādāya buddhaseṭṭhassadāsahaṃ;
Pasannacitto sumano, vipassissa mahesino.

“Ekanavutito kappe, yaṃ ucchumadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchukhaṇḍassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā garuvāsaṃ sappurisūpanissayañca pasamsanto –

370. “Yo ve garūnaṃ vacanaññu dhīro, vase ca tamhi janayetha pemaṃ;
So bhattimā nāma ca hoti paṇḍito, ñatvā ca dhammesu visesi assa.

371. “Yaṃ āpadā uppattitā uḷārā, nakkhambhayante paṭisaṅkhayantaṃ;
So thāmaṃvā nāma ca hoti paṇḍito, ñatvā ca dhammesu visesi assa.

372. “Yo ve samuddova ṭhito anejo, gambhīrapañño nipuṇatthadassī;
Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito, ñatvā ca dhammesu visesi assa.

373. “Bahussuto dhammadharo ca hoti, dhammassa hoti anudhammacārī;
So tādiso nāma ca hoti paṇḍito, ñatvā ca dhammesu visesi assa.

374. “Atthañca yo jānāti bhāsitassa,
Atthañca ñatvāna tathā karoti;
Atthantaro nāma sa hoti paṇḍito,
Ñatvā ca dhammesu visesi assā”ti. –

Imā pañca gāthā abhāsi.

Tattha **yoti** khattiyādīsu catūsu parisāsu yo koci. **Veti** byattaṃ. **Garūnanti** sīlādigarugūṇayuttānaṃ paṇḍitānaṃ. **Vacanaññūti** tesam anusāsānīvacanaṃ jānanto, yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāno paṭipajjitvā ca tassa phalaṃ jānantoti attho. **Dhīroti** dhitisampanno. **Vase ca tamhi janayetha pemanti** tasmim garūnaṃ vacane ovāde vaseyya yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjeyya, paṭipajjitvā “iminā vatāhaṃ ovādena imaṃ jātiādīdukkhaṃ vītivatto”ti tattha janayetha pemaṃ gāraṃ uppādeyya. Idañhi dvayaṃ “garūnaṃ vacanaññū dhīro”ti padadvayena vuttassevatthassa pākaṭakaraṇaṃ. **Soti** yo garūnaṃ vacanaññū dhīro, so yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiyā tattha **bhattimā** ca nāma hoti, jīvitahetupi tassa anatikkamanato **paṇḍito** ca nāma hoti. **Ñatvā ca dhammesu visesi assāti** tathā paṭipajjanto ca tāya eva paṭipattiyā catunnaṃ ariyasaccānaṃ jānanahetu lokiyalokuttaradhammesu vijjattayādivasena “tevijjo, chaḷabhiñño, paṭisambhidāpatto”ti visesi visesavā siyāti attho.

Yanti yaṃ puggalaṃ paṭipattiyā antarāyakaṇato “**āpadā**”ti laddhavohārā sotuṅhakhuppipāsādīpākaṭaparissayā ceva rāgādīpaṭicchannaparissayā ca **uppatitā** uppannā, **ulārā** balavantopi **nakkhambhayante** na kiñci cālenti. Kasmā? **Paṭisaṅkhayantanti** paṭisaṅkhāyamānaṃ paṭisaṅkhānabale ṭhitanti attho. **Soti** yo dalhatarāhi āpadāhipi akkhambhanīyo, so **thāmavā** dhitimā dalhaparakkamo nāma hoti. Anavasesasaṃkilesapakkhassa abhibhavanakapaññābalasamaṅgitāya **paṇḍito** ca nāma hoti. Tathābhūto ca **ñatvā ca dhammesu visesi assāti** taṃ vuttatthameva.

Samuddova ṭhitoti samuddo viya ṭhitasabhāvo. Yathā hi caturāsītiyojanasahassagambhīre sinerupādasamīpe mahāsamuddo atṭhahipi disāhi uṭṭhitehi pakativātehi anīñjanato **ṭhito anejo** gambhīro ca, evaṃ kilesavātehi titthiyavādavātehi ca akampanīyato **ṭhito anejo**. Gambhīrassa anupacitaññasambhārehi aladdhagādhassa nipuṇassa sukhumassa paṭiccasamuppādādiatthassa paṭivijjhanena **gambhīrapañño nipuṇatthadassī**. **Asaṃhāriyo nāma ca hoti paṇḍito** so tādiso puggalo kilesehi devaputtamārādīsu vā kenaci asaṃhāriyatāya asaṃhāriyo nāma hoti, yathāvuttena atthena **paṇḍito** ca nāma hoti. Sesam vuttanayameva.

Bahussutoti pariyattibāhusaccavasena bahussuto, suttageyyādi bahuṃ sutam etassāti bahussuto. Tameva dhammaṃ suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasam viya avinassantameva dhāretīti **dhammadharo** ca hoti. **Dhammassa hoti anudhammacārī**ti yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa atthamaññāya dhammamaññāya navalokuttaradhammassa anurūpaṃ dhammaṃ pubbhāgapaṭipadāsāṅkhātāṃ catupārisuddhisīladhutaṅgaasubhakammaṭṭhānādibhedam carati paṭipajjatīti anudhammacārī hoti, “ajja ajevā”ti paṭivedham ākaṅkhanto vicarati. **So tādiso nāma ca hoti paṇḍitoti** yo puggalo yaṃ garuṃ nissāya bahussuto dhammadharo dhammassa ca anudhammacārī hoti. So ca **tādiso** tena garunā sadiso paṇḍito nāma hoti paṭipattiyā sadisabhāvato. Tathābhūto pana so **ñatvā ca dhammesu visesi assa**, taṃ vuttatthamva.

Atthañca yo jānāti bhāsitassāti yo puggalo sammāsambuddhena bhāsitassa pariyattidhammassa attham jānāti. Jānanto pana “idha sīlam vuttaṃ, idha samādhi, idha paññā”ti tattha tattha yathāvuttaṃ **atthañca ñatvāna tathā karoti** yathā satthārā anusīṭṭhaṃ, tathā paṭipajjati. **Atthantaro nāma sa hoti paṇḍitoti** so evarūpo puggalo atthantaro atthakāraṇā sīlādiatthajānanamattameva upanissayaṃ katvā paṇḍito hoti. Sesam vuttanayameva.

Ettha ca paṭhamagāthāya “yo ve garūna”ntiādinā saddhūpanissayo visesabhāvo vutto, dutiyagāthāya “yaṃ āpadā”ti ādinā vīriyūpanissayo, tatiyagāthāya “yo ve samuddova ṭhito”tiādinā samādhūpanissayo, catutthagāthāya “bahussuto”tiādinā satūpanissayo, pañcamagāthāya “atthañca yo jānāti”tiādinā paññūpanissayo visesabhāvo vuttoti veditabbo.

Kosiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chakkanipāto

1. Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā

Chakkanipāte **disvāna pāṭihīrānī**tiādikā āyasmato uruvelakassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto padumuttarassa bhagavato kāle kulagehe nibbattivā, vayappatto satthu santike dhammaṃ suṇanto sathhāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mahāparisānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā, sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā mahādānaṃ datvā pañidhānamakāsi. Bhagavā cassa anantarāyataṃ disvā, “anāgate gotamabuddhassa sāsane mahāparisānaṃ aggo bhavissati”ti byākāsi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto ito dvānavutikappamatthake phussassa bhagavato vemātikakaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti. Aññepissa dve kaniṭṭhabhātaro ahesuṃ. Te tayopi buddhappamukhaṃ saṅghaṃ paramāya pūjāya pūjetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bhagavato nibbattito puretameva bārāṇasiyaṃ brāhmaṇakule bhātaro hutvā, anukkamena nibbattā gottavasena tayopi kassapā eva nāma jātā. Te vayappattā tayo vede uggaṇhiṃsu. Tesu jeṭṭhabhātikassa pañca māṇavakasatāni parivāro, majjhimassa tīṇi, kaniṭṭhassa dve. Te attano ganthe sāraṃ oloketā diṭṭhadhammikameva atthaṃ disvā pabbajjaṃ rocesuṃ. Tesu jeṭṭhabhātā attano parivārena saddhiṃ uruvelaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbajitvā **uruvelakassapo** nāma jāto mahāgaṅgānadīvaṅke pabbajito **nadīkassapo** nāma jāto, gayāsīse pabbajito **gayākassapo** nāma jāto.

Evam tesu isipabbajjaṃ pabbajitvā tattha tattha vasantesu bahūnaṃ divasānaṃ accayena amhākaṃ bodhisatto mahābhikkhamaṇaṃ nikkhamitvā, paṭividdhasabbaññutaññāṇo anukkamena dhammacakkaṃ pavattetvā, pañcavaggiyatthere arahatte paṭiṭṭhāpetvā yasappamukhe pañcapaññāsa sahāyake vinetvā saṭṭhi arahante “caratha, bhikkhave, cārika”nti vissajjetvā, bhaddavaggiye vinetvā uruvelakassapassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā vasanaṭṭhāya agyāgāraṃ pavisitvā, tattha katanāgadamaṇaṃ ādim katvā aḍḍhuḍḍhasahashehi pāṭihāriyehi uruvelakassapaṃ sapaṇisaṃ vinetvā pabbājesi. Tassa pabbajitabhāvaṃ ñatvā itarepi dve bhātaro sapaṇisā āgantvā satthu santike pabbajīṃsu. Sabbeva ehibhikkhū iddhiṃmayapattacivaradharā ahesuṃ.

Satthā taṃ samaṇasahassaṃ ādāya gayāsīsaṃ gantvā piṭṭhipāsāṇe nisinno **ādittapariyāyadesanāya** sabbe arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.54.251-295) –

“Padumuttaro nāma jino, sabbalokavidū muni;
Ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

“Ovādako viññāpako, tāraṃ sabbapāṇinaṃ;
Desanākusalo buddho, tāresi janataṃ bahuṃ.

“Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṃ;

Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patitṭhapi.

“Evaṃ nirākulaṃ āsi, suññataṃ titthiyehi ca;
Vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tāḍibhi.

“Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ, uggato so mahāmuni;
Kañcanagghiyasaṅkāso, bāttiṃsavaralakkhaṇo.

“Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade;
Tāvataṃ titṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

“Tadāhaṃ haṃsavatiyā, brāhmaṇo sādhusammato;
Upecca lokapajjotaṃ, assosiṃ dhammadesanaṃ.

“Tadā mahāparisatiṃ, mahāparisaśāvakaṃ;
Ṭhapentaṃ etadaggamhi, sutvāna mudito ahaṃ.

“Mahatā parivārena, nimantetvā mahājinaṃ;
Brāhmaṇānaṃ sahasena, sahadānamadāsahaṃ.

“Mahādānaṃ dāditvāna, abhivādiya nāyakaṃ;
Ekamantaṃ ṭhito haṭṭho, idaṃ vacanamabraviṃ.

“Tayī saddhāya me vīra, adhikāraṇena ca;
Parisā mahatī hotu, nibbattassa tahiṃ tahiṃ.

“Tadā avoca parisāṃ, gajagajjitasussaro;
Karavīkaruto satthā, etaṃ passatha brāhmaṇaṃ.

“Hemavaṇṇaṃ mahābāhuṃ, kamalānanalocaṇaṃ;
Udagatanujaṃ haṭṭhaṃ, saddhavantaṃ guṇe mama.

“Esa patthayate ṭhānaṃ, sīhaghosassa bhikkhuno;
Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito;
Kassapo nāma gottena, hessati satthu sāvako.

“Ito dvenavute kappe, ahu satthā anuttaro;
Anūpamo asadiso, phusso lokagganāyako.

“So ca sabbaṃ tamaṃ hantvā, vijaṭetvā mahājaṭaṃ;
Vassate amataṃ vuṭṭhiṃ, tappayanto sadevakaṃ.

“Tadā hi bārāṇasiyaṃ, rājāpaccā ahumhase;
Bhātaromha tayo sabbe, saṃvisatṭhāva rājino.

“Viraṅgarūpā balino, saṅgāme aparājitā;
Tadā kupitapaccanto, amhe āha mahīpati.

“Etha gantvāna paccantaṃ, sodhetvā aṭṭavībalaṃ;
Khemaṃ vijiritaṃ katvā, puna dethāti bhāsatha.

“Tato mayaṃ avocumha, yadi deyyāsi nāyakaṃ;
Upaṭṭhānāya amhākaṃ, sādhayissāma vo tato.

“Tato mayaṃ laddhavarā, bhūmipālena pesitā;
Nikkhittasatthaṃ paccantaṃ, katvā punarupecca taṃ.

“Yācivā satthupaṭṭhānaṃ, rājānaṃ lokanāyakaṃ;
Munivīraṃ labhitvāna, yāvajīvaṃ yajimha taṃ.

“Mahagghāni ca vatthāni, paṇītāni rasāni ca;
Senāsanāni rammāni, bhesajjāni hitāni ca.

“Datvā sasaṅghamunino, dhammenuppāditāni no;
Sīlavanto kāruṇikā, bhāvanāyuttamānasā.

“Saddhā paricaritvāna, mettacittena nāyakaṃ;
Nibbute tamhi lokagge, pūjaṃ katvā yathābalaṃ.

“Tato cutā santusitaṃ, gatā tattha mahāsukhaṃ;
Anubhūtā mayaṃ sabbe, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Māyākāro yathā raṅge, dassesi vikatiṃ bahuṃ;
Tathā bhave bhamantohaṃ, vidhādhipatī ahuṃ.

“Guṇācelassa vākyena, micchādiṭṭhigatāsayo;
Narakaṃ maggamārūḷho, rucāya mama dhītuyā.

“Ovādaṃ nādiyitvāna, brahmunā nāradenaṃ;
Bahudhā saṃsito santo, diṭṭhiṃ hitvāna pāpikaṃ.

“Pūrayitvā visesena, dasa kammaṭṭhānihaṃ;
Hitvāna dehamagamim, saggam sabhavanaṃ yathā.

“Pacchime bhava sampatte, brahmabandhu ahasahaṃ;
Bārāṇasiyaṃ phītāyaṃ, jāto vippamahākule.

“Maccubyādhijarābhīto, ogāhetvā mahāvanaṃ;
Nibbānaṃ padamesanto, jaṭilesu paribbajim.

“Tadā dve bhātaro mayhaṃ, pabbajimso mayā saha;
Uruvelāyaṃ māpetvā, assamaṃ nivaṣim ahaṃ.

“Kassapo nāma gottena, uruvelanivāsiko;
Tato me āsi paññatti, uruvelakassapo iti.

“Nadīsakāse bhātā me, nadīkassapasavhayo;
Āsī sakāsanāmena, gayāyaṃ gayākassapo.

“Dve satāni kaniṭṭhassa, tīṇi, majjhassa bhātuno;
Mama pañca satānūnā, sissā sabbe mamānugā.

“Tadā upecca maṃ buddho, katvāna vividhāni me;
Pāṭihīrāni lokaggo, vinesi narasārathi.

“Sahassaparivārena, ahoṣiṃ ehibhikkhuko;
Teheva saha sabbehi, arahattamaṃ puṇiṃ.

“Te cevaññe ca bahavo, sissā maṃ parivārayuṃ;
Bhāsituñca samatthohaṃ, tato maṃ isisattamo.

“Mahāparisabhāvasmiṃ, etadagge ṭhapesi maṃ;
Aho buddhe kataṃ kāraṃ, saphalaṃ me ajāyatha.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā sīhanādaṃ nadanto –

375. “Disvāna pāṭihīrāni, gotamassa yasassino;
Na tāvāhaṃ paṇipatiṃ, issāmānena vañcīto.

376. “Mama saṅkappamaññāya, codesi narasārathi;
Tato me āsi saṃvego, abbhuto lomahaṃsano.

377. “Pubbe jaṭilabhūtassa, yā me siddhi parittikā;
Tāhaṃ tadā nirākatvā, pabbajiṃ jinasāsane.

378. “Pubbe yaññena santuṭṭho, kāmadhātupurakkhato;
Pacchā rāgañca dosañca, mohañcāpi samūhaniṃ.

379. “Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitam;
Iddhimā paracittaññū, dibbasotañca pāpuṇiṃ.

380. “Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhaya’nti. –

Imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **disvāna pāṭihīrānī**ti nāgarājadamanādīni aḍḍhuḍḍhasahassāni pāṭihāriyāni disvā.
“Pāṭihīraṃ, pāṭiheraṃ, pāṭihāriya’nti hi atthato ekaṃ, byañjanaṃ eva nānaṃ. **Yasassino**’ti “itipi so bhagavā”tiādīnā sadevake loke yathābhuccaṃ patthaṭakittisaddassa. **Na tāvāhaṃ paṇipatinti** yāva maṃ bhagavā “neva kho tvam, kassapa, arahā, nāpi arahattamaggaṃ samāpanno, sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvam arahā vā assa, arahattamaggaṃ vā samāpanno”ti na tājjesi, tāva ahaṃ na paṇipātanaṃ akāsiṃ. Kiṃkāraṇā? **Issāmānena vañcīto**, “imassa mayi sāvakkattaṃ upagate mama lābhasakkāro parihāyissati, imassa eva vaḍḍhissati”ti evaṃ parasampattiasahanalakkhaṇāya issāya ceva, “ahaṃ gaṇapāmokkho bahujanassammato”ti evaṃ abbhunnaṭilakkhaṇena mānena ca vañcīto, palambhito hutvāti attho.

Mama saṅkappamaññāyāti mayhaṃ micchāsaṅkappaṃ jānitvā, yaṃ yaṃ bhagavā uttari manussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ dasseti, taṃ taṃ disvā “mahiddhiko kho mahāsamaṇo mahānubhāvo”ti cintetvāpi “na tveva kho arahā yathā aha”nti evaṃ pavattaṃ micchāvitakkaṃ jānantopi ñāṇaparipākāṃ āgamento ajjupekkhitvā pacchā nerañjarāya majjhe samantato udakaṃ ussāretvā reṇuhatāya bhūmiyā caṅkamitvā tena ābhataṇāvāya ṭhito tadāpi “mahiddhiko”tiādikaṃ cintetvā puna “na tveva kho arahā yathā aha”nti pavattitaṃ micchāsaṅkappaṃ ñatvāti attho. **Codesi narasārathīti** tadā me ñāṇaparipākāṃ ñatvā “neva kho tvaṃ arahā”tiādinā purisadammasārathi satthā maṃ codesi niggaṇhi. **Tato me āsi saṃvego, abbhuto lomahaṃsanoti** tato yathāvuttacodanāhetu ettakāṃ kālāṃ abhūtapubbatāya **abbhuto** lomahaṃsanavasena pavattiyā **lomahaṃsano** “anarahāva samāno ‘arahā’ti maññi”nti **saṃvego** sahoṭṭappo ñāṇuppādo mayhaṃ ahoṣi.

Jaṭilabhūtassāti tāpasabhūtassa. **Siddhīti** lābhasakkārasamiddhi. **Parittikāti** appamattikā. **Tāhanti** taṃ ahaṃ. **Tadāti** bhagavato codanāya saṃveguppattikāle. **Nirākatvāti** apanetvā chaḍḍetvā, anapekkho hutvāti attho. “**Iddhīti** bhāvanāmayaidhī”ti vadanti. Tadayuttaṃ tadā tassa ajjhānalābhībhāvato. Tathā hi vuttaṃ “kāmādhātupurakkhato”ti.

Yaññena santuṭṭhoti “yaññaṃ yajitvā saggasukhaṃ anubhavissāmi, alamettāvata”ti yaññāyajanena santuṭṭho niṭṭhitakiccasaññi. **Kāmādhātupurakkhatoti** kāmasugatiṃ ārabha uppannataṇho yaññāyajanena kāmaloṃkaṃ purakkhatvā ṭhito. So ce yañño pāṇātipātaṇṇaṃ yutto hoti, na tena sugatiṃ sakkā laddhuṃ. Na hi akusalassa iṭṭho kanto vipāko nibbattati. Yā pana tattha dānādikusalacetanā, tāya satī paccayasamavāye sugatiṃ gaccheyya. **Pacchāti** tāpasapabbajjāto pacchā satthu ovādena tāpasaladdhiṃ pahāya catusaccakammaṭṭhānānuyogakāle. **Samūhaninti** vipassanaṃ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā rāgañca dosañca mohañca anavasesato samugghātesim.

Yasmā panāyaṃ thero ariyamaggena rāgādayo samūhanantoyeva chaḷabhiñña ahoṣi, tasmā taṃ attano chaḷabhiññabhāvaṃ dassento “**pubbenivāsaṃ jānāmi**”tiādimāha. Tattha **pubbenivāsaṃ jānāmi**ti attano paresaṇca pubbenivāsaṃ atītāsu jātīsu nibbattakkhandhe khandhapaṭibaddhe ca pubbenivāsaññaṇena hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhato jānāmi bujjhāmi. **Dibbacakkhu visodhitanti** dibbacakkhuññaṇaṃ visodhitaṃ, pakaticakkhunā āpāthagataṃ pakatirūpaṃ viya dibbaṃ mānusaṃpi dūraṃ tiroṭṭhitaṃ atisukhamañca rūpaṃ vibhāvetuṃ samatthaññaṇaṃ bhāvanāya mayā visuddhaṃ katvā paṭiladdhanti attho. **Iddhimāti** adhiṭṭhāniddivikubbaniddhiādīhi iddhīhi iddhiṃ, iddhividhaññaṇalābhīti attho. Sarāgādibhedassa paresaṃ cittassa jānānato **paracittaññū**, cetopariyaññaṇalābhīti vuttaṃ hoti. **Dibbasotañca pāpuṇinti** dibbasotaññaṇaṃ paṭilabhim.

So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayoti yo sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayabhūto khayena vā laddhabbo, so sadattho paramattho ca mayā ariyamaggādhigamena adhigatoti. Evametāya gāthāya therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti veditabbo.

Uruvelakassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā

Atihitā vihītiādikā āyasmato tekicchakārittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññaṇi upacinanto ito ekanavute kappe vipassissa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patvā vejjasatthe nipphattiṃ gato. Vipassissa bhagavato upaṭṭhākaṃ asokaṃ nāma therāṃ byādhitāṃ arogamakāsi, aññesañca sattānaṃ rogābhībhūtānaṃ anukampāya bhesajjaṃ saṃvidahi.

So tena puññaṇakammaṇa devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde subuddhassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa tikicchakehi gabbhakāle parissayaṃ apaharivā paripālitatāya **tekicchakārīti** nāmaṃ akaṃsu. So attano kulānurūpāni vijjāṭṭhānāni sippāni ca sikkhanto vaḍḍhati.

Tadā cāṇakko subuddhassa paññāveyyattiyam kiriyāsu upāyakosallaṅca disvā, “ayaṃ imasmim rājakule patitṭham labhanto maṃ abhibhaveyyā”ti issāpakato raññā candaguttēna taṃ bandhanāgāre khipāpesi. Tekicchakārī pitu bandhanāgārappavesanaṃ sutvā bhīto palāyitvā sāṇavāsittherassa santikaṃ gantvā attano saṃvegakāraṇaṃ therassa kathetvā pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā abbhokāsiko nesajjiko ca hutvā viharati, sītuṇhaṃ agaṇento samaṇadhamameva karoti, visesato brahmavihārabhāvanamanuyuñjati. Taṃ disvā māro pāpimā “na imassa mama visayaṃ atikkamituṃ dassāmi”ti vikkhepaṃ kātukāmo sassānaṃ nipphattikāle khettagopakavaṇṇena therassa santikaṃ gantvā taṃ nippanḍento –

381. “Atihitā vīhi, khalagatā sālī;

Na ca labhe piṇḍaṃ, kathamaṃ kassa”nti. – āha; Taṃ sutvā thero –

382. “Buddhamappameyyaṃ anussara pasanno, pītiyā phuṭasarīro hohisi satatamudaggo.

383. “Dhammappameyyaṃ ...pe... satatamudaggo.

384. “Saṅghamappameyyaṃ...pe... satatamudaggo”ti. – āha; Taṃ sutvā māro –

385. “Abbhokāse viharasi, sītā hemantikā imā ratyo;

Mā sītena pareto vihaññittho, pavisa tvaṃ vihāraṃ phusitaggaḷa”nti. –

Āha. Atha thero –

386. “Phusissaṃ catasso appamaññāyo, tāhi ca sukhito viharissaṃ;

Nāhaṃ sītena vihaññissaṃ, aniñjito viharanto”ti. – āha;

Tattha **atihitā vīhīti** vīhayo koṭṭhāgāraṃ atinetvā ṭhapitā, tattha paṭisāmitā khalato vā gharaṃ upanītāti attho. Vīhiggahaṇena cettha itarampi dhaññaṃ saṅgaṇhāti. Sālī pana yebhuyyena vīhito pacchā paccantīti āha. **Khalagatā sālīti** khalam dhaññaṃ karaṇaṭṭhānaṃ gatā, tattha rāsivasena maddanacāvanādivasena ṭhitāti attho. Padhānadhaññabhāvadassanattañcetha sālīnaṃ visuṃ gahaṇaṃ, ubhayenapi gāme, gāmato bahi ca dhaññaṃ paripuṇṇaṃ ṭhitanti dasseti. **Na ca labhe piṇḍanti** evaṃ sulabhadhaññe subhikkhakāle ahaṃ piṇḍamattampi na labhāmi. Idāni **kathamaṃ kassanti** ahaṃ kathaṃ karissāmi, kathaṃ jīvissāmīti parihāsakeḷiṃ akāsi.

Taṃ sutvā thero “ayaṃ varāko attanā attano pavattim mayhaṃ pakāsesi, mayā pana attanāva attā ovaditabbo, na mayā kiñci kathetabba”nti vatthuttayānussatiyaṃ attānaṃ niyojento “**buddhamappameyya**”ntiadinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **buddhamappameyyaṃ anussara pasannoti** savāsānāya avijjāniddāya accantavigamena, buddhiyā ca vikasitabhāvena buddhaṃ bhagavantaṃ pamāṇakarānaṃ rāgādikilesānaṃ abhāvā aparimāṇaguṇasamaṅgitāya appameyyapuññakkhattatāya ca appameyyaṃ. Okappanalakkhaṇena abhippasādena pasanno, pasannamānaso “itipi so bhagavā arahaṃ sammāsambuddho”tiadinā (ma. ni. 1.74; saṃ. ni. 5.997) anussara anu anu buddhārammaṇaṃ satim pavattehi, pītiyā phuṭasarīro hohisi. **Satatamudaggoti** anussarantova pharaṇalakkhaṇāya pītiyā satataṃ sabbadā phuṭasarīro pītisamuṭṭhānapañtarūpehi ajjhotthaṭasarīro ubbegapītiyā udaggo kāyaṃ udaggaṃ katvā ākāsaṃ laṅghitum samattho ca bhaveyyāsi, buddhānussatiyā buddhārammaṇaṃ uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedeyyāsi. Yato sītuṇhehi viya jighacchāpipāsāhipi anabhībhūto hohisīti attho.

Dhammanti ariyaṃ lokuttaradhammaṃ. **Saṅghanti** ariyaṃ paramatthasaṅghaṃ. Sesam vuttanayameva. **Anussarāti** panettha “svākkhāto bhagavatā dhammo”tiadinā dhammaṃ, “suppaṭipanno bhagavato sāvakaṣaṅgho”tiadinā saṅghaṃ anussarāti yojetabbaṃ.

Evaṃ therena ratanattayaguṇānussaraṇe niyojanavasena attani ovadite puna māro vivekavāsato naṃ vivecetukāmo hitesībhāvaṃ viya dassento “**abbhokāse viharasi**”ti pañcamaṃ gāthamāha. Tassattho – tvaṃ, bhikkhu, **abbhokāse** kenaci apaṭicchanne vivaṭaṅgaṇe **viharasi** iriyāpathe kappesi.

Hemantikā himapātasamaye pariyāpannā imā sītā rattiyo vattanti. Tasmā sītena **pareto** abhibhūto hutvā **mā vihaññittho** vighātaṃ mā āpajji mā kilami. **Phusitaggalaṃ** pihitakavāṭaṃ senāsanam pavisa, evaṃ te sukhavihāro bhavissatīti.

Taṃ sutvā thero “na mayhaṃ senāsanapariyesanāya payojanaṃ, ethevāhaṃ sukhavihārī”ti dassento “**phusissa**”ntiadinā chaṭṭhaṃ gāthamāha. Tattha **phusissaṃ catasso appamaññāyoti** appamaññagocarātāya “appamaññā”ti laddhavohāre cattāro brahmavihāre phusissaṃ phusissāmi, kālena kālaṃ samāpajjissāmi. **Tāhi ca sukhito viharissanti** tāhi appamaññāhi sukhito sañjātasukho hutvā viharissaṃ cattāropi iriyāpathe kappessāmīti. Tena mayhaṃ sabbakāle sukhameva, na dukkhaṃ. **Yato nāhaṃ sītena vihaññissaṃ** antaraṭṭhakepi himapātasamaye ahaṃ sītena na kilamissāmi, tasmā **aniñjito viharanto** cittassa iñjitakāraṇaṇaṃ byāpādādīnaṃ supphānattā paccayuppanniñjanaṃ ca abhāvato samāpattisukheneva sukhito viharissāmīti. Evaṃ thero imaṃ gāthaṃ vadantoyeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 1.18.39-44) –

“Nagare bandhumatiyā, vejjo āsiṃ susikkhito;
Āturānaṃ sadukkhānaṃ, mahājanasukhāvaho.

“Byādhitaṃ samaṇaṃ disvā, sīlavantaṃ mahājutaṃ;
Pasannacitto sumano, bhesajjamadaṃ tadā.

“Arogo āsi teneva, samaṇo saṃvutindriyo;
Asoko nāma nāmena, upaṭṭhāko vipassino.

“Ekanavutito kappe, yaṃ osadhamadāsahaṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

“Ito ca aṭṭhame kappe, sabbosadhasanāmako;
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahapphalo.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Ettha ca bindusārarañño kāle imassa therassa uppannattā tatiyasāṅgītiyaṃ imā gāthā saṅgītāti veditabbā.

Tekicchakārittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahānāgattheragāthāvaṇṇanā

Yassa sabrahmacārīsūtiādikā āyasmato mahānāgattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto kakusandhassa bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ kakusandhaṃ bhagavantaṃ araññaṃ ajjhogāhetvā aññatarasmiṃ rukkhamūle jhānasukhena nisinnaṃ disvā pasannamānaso tassa dāḷimaphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sākete madhuvāseṭṭhassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **mahānāgotissa** nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patto bhagavati sākete añjanavane viharante āyasmato gavampatittherassa pāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho therasseva santike pabbajitvā tassovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.45.1-7) –

“Kakusandho mahāvīro, sabbadhammāna pāragū;
Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, agamāsi vanantaram.

“Bijamiñjaṃ gahetvāna, latāya āvuṇiṃ ahaṃ;

Bhagavā tamhi samaye, jhāyate pabbatantare.

“Disvānaḥaṃ devadevaṃ, vippasannena cetasā;
Dakkhiṇeyyassa vīrassa, bījamiñjamadāsahaṃ.

“Imasmiṃyeva kappamhi, yaṃ miñjamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, bījamiñjassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’’nti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto thero chabbaggiye bhikkhū sabrahmacārīsu
gāraṃ akatvā viharante disvā tesāṃ ovādadānavasena –

387. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati;
Parihāyati saddhammā, maccho appodake yathā.

388. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati;
Na virūhati saddhamme, khette bījaṃva pūtikaṃ.

389. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati;
Ārakā hoti nibbānā, dhammarājassa sāsane.

390. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati;
Na vihāyati saddhammā, maccho bavhodake yathā.

391. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati;
So virūhati saddhamme, khette bījaṃva bhaddakaṃ.

392. “Yassa sabrahmacārīsu, gāravo upalabbhati;
Santike hoti nibbānaṃ, dhammarājassa sāsane’’ti. –

Imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **sabrahmacārīsūti** samānaṃ brahmaṃ silādidhammaṃ carantīti sabrahmacārīno, silādiṭṭhisāmaññagatā sahadhammikā, tesu. **Gāravoti** garubhāvo silādiguṇanimittaṃ garukaraṇaṃ. **Nūpalabbhatīti** na vijjati na pavattati, na upatiṭṭhatīti attho. **Nibbānāti** kilesānaṃ nibbāpanato kilesakkhayāti attho. **Dhammarājassāti** satthuno. Satthā hi sadevakaṃ lokaṃ yathārahaṃ lokiyalokuttarena dhammena rañjati tosetīti **dhammarājā**. Ettha ca “dhammarājassa sāsane’’ti iminā nibbānaṃ nāma dhammarājasseva sāsane, na aññattha. Tattha yo sabrahmacārīsu gāraṃ varahito, so yathā nibbānā ārakā hoti, tathā dhammarājassa sāsanaṭopi ārakā hotīti dasseti. **Bavhodaketi** bahuudake. **Santike hoti nibbānanti** nibbānaṃ tassa santike samīpe eva hoti. Sesāṃ vuttanayameva. Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahesuṃ.

Mahānāgathāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kullattheragāthāvaṇṇanā

Kullo sivathikantiādikā āyasmato kullattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmiṃ buddhuppāde sāvattiyāṃ kuṭumbiyakule nibbattitvā **kulloti** laddhanāmo viññutaṃ patto satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So ca rāgacaritattā tibbarāgajātiko hoti. Tenassa abhikkhaṇaṃ kilesā cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti. Athassa satthā cittaṃcāraṃ ñatvā asubhakammaṭṭhānaṃ datvā, “kulla, tayā abhiṇhaṃ susāne cārikā caritabbā’’ti

āha. So susānaṃ pavisitvā uddhumātakādīni tāni tāni asubhāni disvā taṃ muhuttaṃ asubhamanasikāraṃ uppādetvā susānato nikkhantamattova kāmarāgena abhibhuyyati. Puna bhagavā tassa taṃ pavattiṃ ñatvā ekadivasam tassa susānaṭṭhānaṃ gatakāle ekaṃ taruṇitthirūpaṃ adhunā mataṃ avinaṭṭhacchaviṃ nimminivā dasseti. Tassa taṃ diṭṭhamattassa jīvamānavisabhāgavatthussimī viya sahasā rāgo uppajjati. Atha naṃ sathā tassa pekkhantasseva navahi vaṇamukhehi paggharamānāsuciṃ kimikulākulaṃ ativiya bībhacchaṃ duggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ katvā dassesi. So taṃ pekkhanto virattacitto hutvā aṭṭhāsi. Athassa bhagavā obhāsaṃ pharivā satim janento –

“Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ, passa kulla samussayaṃ;
Uggharantaṃ paggharantaṃ, bālānaṃ abhinandita’nti. –

Āha. Taṃ sutvā thero sammadeva sarīrasabhāvaṃ upadhārento asubhasaññaṃ paṭilabhitvā tatha paṭhamam jhānaṃ nibbattetvā taṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇitvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā –

393. “Kullo sivathikaṃ gantvā, addasa itthimujjhitam;
Apaviddham susānasmim, khajjantiṃ kimihī phuṭam.
394. “Āturaṃ...pe... bālānaṃ abhinanditam.
395. “Dhammādāsaṃ gahetvāna, ñāṇadassanapattiyā;
Paccavekkhiṃ imaṃ kāyaṃ, tucchaṃ santarabāhiraṃ.
396. “Yathā idaṃ tathā etaṃ, yathā etaṃ tathā idaṃ;
Yathā adho tathā uddham, yathā uddham tathā adho.
397. “Yathā divā tathā rattiṃ, yathā rattiṃ tathā divā;
Yathā pure tathā pacchā, yathā pacchā tathā pure.
398. “Pañcaṅgikena turiyena, na ratī hoti tādīsī;
Yathā ekagacittassa, sammā dhammaṃ vipassato’nti. –

Udānavasena imā gāthā abhāsi.

Tatha **kulloti** attānameva thero paraṃ viya katvā vadati.

Āturaṃ nānappakārehi dukkhehi abhiṇṇaṃ paṭipīlitaṃ. **Asucinti** sucirahitaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ. **Pūtiṃ** duggandhaṃ. **Passāti** sabhāvato olokehi. **Kullāti** ovādakāle bhagavā theram ālāpati. Udānakāle pana thero sayameva attānaṃ vadati. **Samussayanti** sarīraṃ. **Uggharantanti** uddham vaṇamukhehi asuciṃ savantaṃ. **Paggharantanti** adho vaṇamukhehi samantato ca asuciṃ savantaṃ. **Bālānaṃ abhinanditanti** bālehi andhaputhujjanehi diṭṭhitaṇhābhinandanāhi “ahaṃ mama’nti abhinivissa nanditaṃ.

Dhammādāsanti dhammamayaṃ ādāsaṃ. Yathā hi sattā adāsena attano mukhe kāye vā guṇadose passanti, evaṃ yogāvācaro yena attabhāve saṃkilesavodānadhamme yāthāvato passati, taṃ vipassanāññaṃ idha “dhammādāsa’nti vuttaṃ. Taṃ ñāṇadassanassa maggaññaṃsaṅkhātassa dhammacakkhussa adhigamāya attano santāne uppādetvā. **Paccavekkhiṃ imaṃ kāyaṃ** imaṃ karajakāyaṃ niccasārādivirahato **tucchaṃ** attaparasantānānaṃ vibhāgato **santarabāhiraṃ** ñāṇacakkhunā patiavekkhiṃ passim.

Yathā pana paccavekkhiṃ, taṃ dassetuṃ “**yathā ida**’ntiādi vuttaṃ. Tatha **yathā idaṃ tathā etanti** yathā idaṃ mayhaṃ sarīrasaṅkhātaṃ asubhaṃ āyuusmāvīññānaṃ anapagamā nānāvidham

māyopamaṃ kiriyaṃ dasseti, tathāva etaṃ matasarīraṃ pubbe tesam dhammānaṃ anapagamā ahoṣi. Yathā etaṃ etarahi matasarīraṃ tesam dhammānaṃ apagamā na kiñci kiriyaṃ dasseti, tathā idaṃ mama sarīrampi tesam dhammānaṃ apagamā nassatevāti. Yathā ca idaṃ mama sarīraṃ etarahi susāne na mataṃ na sayitaṃ, na uddhumātakādibhāvaṃ upagataṃ, tathā etaṃ etarahi matasarīrampi pubbe ahoṣi. Yathā panetaṃ etarahi matasarīraṃ susāne sayitaṃ uddhumātakādibhāvaṃ upagataṃ, tathā idaṃ mama sarīrampi bhavissati. Atha vā yathā idaṃ mama sarīraṃ asuci duggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, tathā etaṃ matasarīrampi. Yathā vā etaṃ matasarīraṃ asuciādisabhāvañceva aniccādisabhāvañca, tathā idaṃ mama sarīrampi. **Yathā adho tathā uddhanti** yathā nābhito adho heṭṭhā ayaṃ kāyo asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo anicco dukkho anattā ca, tathā uddhaṃ nābhito upari asuciādisabhāvo ca. **Yathā uddhaṃ tathā adhoti** yathā ca nābhito, uddhaṃ asuciādisabhāvo, tathā adho nābhito heṭṭhāpi.

Yathā divā tathā rattinti yathā ayaṃ kāyo divā “akkhimhā akkhigūthako”tiādinā (su. ni. 199) asuci paggharati, tathā rattimpī. **Yathā rattim tathā divāti** yathā ca rattim ayaṃ kāyo asuci paggharati, tathā divāpi, nayimassa kālavibhāgena aññathābhāvoti attho. **Yathā pure tathā pacchāti** yathā ayaṃ kāyo pure pubbe taruṇakāle asuci duggandho jeguccho paṭikkūlo, tathā ca pacchā jīṇṇakāle. Yathā ca pacchā jīṇṇakāle asuciādisabhāvo, tathā pure taruṇakālepi. Yathā vā pure atītakāle saviññānakāle asuciādisabhāvo ca aniccādisabhāvo ca, tathā pacchā anāgatakāle aviññānakāleti evampettha attho vedītabbo.

Pañcaṅgikena turiyenāti “ātataṃ vitataṃ ātatavitaṃ ghaṇaṃ susīra”nti evaṃ pañcaṅgikena pañcahi aṅgehi samannāgatena turiyena paricariyamānassa kāmasukhasamaṅgino issarajanassa **tādīsī** tathārūpā **rati** sukhassādo na hotī. **Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassatoti** samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ katvā indriyānaṃ ekarasabhāvena vīthipaṭipannāya vipassanāya khandhānaṃ udayabbayaṃ passantassa yogāvacarassa yādisā dhammarati, tassā kalampi kāmarati na upetīti. Vuttañhetam bhagavatā –

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti. (dha. pa. 374);

Imā eva ca therassa aññābyākaraṇagāthāpi ahesuṃ.

Kullattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Manujassātiādikā āyasmato mālukyaputtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim buddhuppāde sāvattihyaṃ kosalarāñño aggāsanikassa putto hutvā nibbatti. Tassa mātā mālukyā nāma, tassā vasena **mālukyaputtotveva** paññāyittha. So vayappatto nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ pahāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā vicaranto satthu santike dhammaṃ sutvā sāsane paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. So nīātisu anukampāya nīātikulaṃ agamāsi. Taṃ nīatakā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā dhanena palobhetukāmā mahantaṃ dhanarāsiṃ purato upaṭṭhapetvā “idaṃ dhanam tava santakam, vibbhamitvā iminā dhanena puttadāraṃ paṭijagganto puññāni karohī”ti yāciṃsu. Thero tesam ajjhāsayaṃ viparivattento ākāse ṭhatvā –

399. “Manujassa pamattacārino, taṇhā vaḍḍhati māluvā viya;
So plavatī hurā huram, phalamicchaṃva vanasmi vānaro.

400. “Yam esā sahate jammī, taṇhā loke visattikā;
Sokā tassa pavaḍḍhanti, abhivaṭṭhamva bīraṇam.

401. “Yo cetam sahate jammim, tanham loke duraccayam;
Soka tamha papatanti, udabinduva pokkharā.
402. “Tam vo vadāmi bhaddam vo, yāvantettha samāgatā;
Tanhāya mūlam khaṇatha, usīratthova bīraṇam;
Mā vo naḷamva sotova, māro bhañji punappunam.
403. “Karotha buddhavacanam, khaṇo vo mā upaccagā;
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.
404. “Pamādo rajo pamādo, pamādānupatito rajo;
Appamādena vijjāya, abbahe sallamattano’’ti. –

Imāhi chahi gāthāhi dhammam deseti.

Tattha **manujassāti** sattassa. **Pamattacārinoti** sativossaggalakkhaṇena pamādena pamattacārissa, neva jhānam, na vipassanā, na maggaphalāni vaḍḍhanti. Yathā pana rukkham saṃsibbantī pariyanandhantī tassa vināsāya māluvā latā vaḍḍhati, evamassa cha dvārāni nissāya rūpādīsu punappunam uppajjamānā tanhā vaḍḍhati. Vaḍḍhamānāva yathā māluvā latā attano apassayabhūtam rukkham ajjhottharivā pātetī, evam tanhāvasikam puggalam apāye nipātetī. **So plavatīti** so tanhāvasiko puggalo aparāparam bhavābhavē uplavati dhāvati. Yathā kim? **Phalamicchamva vanasmi vānaro** yathā rukkaphalam icchanto vānaro vanasmi dhāvanto rukkassa ekaṃ sākham gaṇhāti, tam muñcitvā aññam gaṇhāti, tam muñcitvā aññanti “sākham alabhitvā nisinnō’’ti vattabbatam nāpajjati; evameva tanhāvasiko puggalo hurā huram dhāvanto “ārammaṇam alabhitvā tanhāya appavattim patto’’ti vattabbatam nāpajjati.

Yanti yam puggalam. Esā lāmakabhāvena **jammī** visāhāratāya visamūlatāya visaphalatāya visaparibhogatāya rūpādīsu visattatāya āsattatāya ca **visattikāti** saṅkham gatā chadvārikā tanhā **sahate** abhibhavati tassa puggalassa. Yathā nāma vane punappunam vassante deve abhivaṭṭham **bīraṇam** bīraṇaṭṭham vaḍḍhati, evam vaṭṭamūlakā sokā abhivaḍḍhanti vuddhim āpajjantīti attho.

Yo cetam...pe... duraccayanti yo pana puggalo evam vuttappakāram atikkamitum pajahitum dukkaratāya duraccayam tanham **sahate** abhibhavati, tamhā puggalā vaṭṭamūlakā sokā papatanti. Yathā nāma pokkharē padumapatte patitam udabindu na patiṭṭhāti, evam na patiṭṭhahantīti attho.

Tam vo vadāmīti tena kāraṇena aham tumhe vadāmi. **Bhaddam voti** bhaddam tumhākaṃ hotu, mā tanham anuvattapuggalo viya vibhavam anattam pāpuṇāthāti attho. **Yāvantettha samāgatāti** imasmiṃ ṭhāne yattakā sannipatitā, tattakā. Kim vadasīti ce? **Tanhāya mūlam khaṇatha** imissā chadvārikatanhāya mūlam kāraṇam avijjādikilesaggahanam arahattamaggañānakudālena khaṇatha samucchindatha. Kim viyāti? **Usīratthova bīraṇam** yathā usīrena atthiko puriso mahantena kudālena bīraṇāparanāmaṃ usīram nāma ṭṭham khaṇati, evamassa mūlam khaṇathāti attho. **Mā vo naḷamva sotova, māro bhañji punappunanti** tumhe nadīṭṭire jātam naḷam mahāvegena āgato nadīsoto viya kilesamāro maccumāro devaputtamāro ca punappunam mā bhañjīti attho.

Tasmā **karotha buddhavacanam** “jhāyatha, bhikkhave, mā pamādatthā’’tiādinā (ma. ni. 1.215) vuttam buddhassa bhagavato vacanam karotha, yathānusiṭṭham paṭipattiyā sampādettha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** yo hi buddhavacanam na karoti, tam puggalam ayam buddhuppādakkaṇo patirūpadesavāse uppattikkhaṇo sammadiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo channam āyatanānam avekallakkhaṇoti sabbopi khaṇo atikkamati, so khaṇo mā tumhe atikkamatu. **Khaṇātītāti** ye hi tam khaṇam atītā, ye vā puggale so khaṇo atīto, te **nirayamhi samappitā** tattha nibbattā cirakālam socanti.

Pamādo rajoti rūpādīsu ārammaṇesu sativossaggalakkhaṇo pamādo, saṃkilesasabhāvattā rāgarajādīmissatāya ca rajo. **Pamādānupatito rajoti** yo hi koci rajo nāma rāgādiko, so sabbo pamādānupatito pamādavaseneva uppajjati. **Appamādenāti** appamajjanena appamādapaṭipattiyā. **Vijjāyāti** aggamaggavijjāya. **Abbahe sallamattanoti** attano hadayanissitaṃ rāgādisallaṃ uddhareyya samūhaneyyāti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā

Paṇṇavīsatitiādīkā āyasmato sappadāsattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde kapilavatthusmiṃ suddhodanamahārājassa purohitaputto hutvā nibbatti, tassa **sappadāsoti** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto satthu nīṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā kilesābhibhavana cetosamādhiṃ alabhanto brahmacariyaṃ caritvā saṃvegajāto pacchā satthaṃ āharanto yoniso manasikāraṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇitvā aññaṃ byākaronto –

405. “Paṇṇavīsati vassāni, yato pabbajito ahaṃ;
Accharāsaṅghātamattampi, cetosantimanajjhagaṃ.
406. “Aladdhā cittassekaggam, kāmarāgena aṭṭito;
Bāhā paggayha kandanto, vihārā upanikkhamiṃ.
407. “Satthaṃ vā āharissāmi, ko attho jīvitena me;
Kathañhi sikkhaṃ paccakkhaṃ, kālaṃ kubbetha mādiso.
408. “Tadāhaṃ khuramādāya, mañcakamhi upāvisiṃ;
Parinīto khuro āsi, dhamaniṃ chettumattano.
409. “Tato me manasikāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
410. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana’nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **paṇṇavīsativassāni, yato pabbajito ahanti** yato paṭṭhāya ahaṃ pabbajito tānimāni paṇṇavīsativassāni. **Accharāsaṅghātamattampi, cetosantimanajjhaganti** sohaṃ ettakaṃ kālaṃ brahmacariyaṃ caranto accharāsaṅghātamattampi āṅguliphoṭanamattampi khaṇaṃ cetosantiṃ cetaso samādhānaṃ na labhiṃ.

Evam pana aladdhā cittassekaggataṃ, tattha kāraṇamāha “**kāmarāgena aṭṭito**”ti. Tattha **aṭṭitoti** pīḷito, abhibhūtoti attho. **Bāhā paggayha kandantoti** “idamidha ativiya ayuttaṃ vattati, yadāhaṃ niyyānike sāsane pabbajitvā attānaṃ kilesapaṅkato uddharituṃ na sakkomī”ti uddhammukho bāhā paggayha kandamāno. **Vihārā upanikkhaminti** vasanakavīhārato bahi nikkhanto.

Yenādhippāyena nikkhanto, taṃ dassetuṃ “**satthaṃ vā āharissāmi**”tiādi vuttaṃ. Tattha **satthaṃ vā āharissāmi**ti vā-saddo vikappanatto. Tena “rukkhā vā papatissāmi, ubbandhitvā vā marissāmi”tiādike maraṇappakāre saṅgaṇhāti. **Sikkhanti** adhisīlasikkhaṃ. **Paccakkhanti** paccācikkhanto pariccajanto. “Paccakkhā”tipi pālī, paccakkhāyāti attho. **Kālanti** maraṇaṃ. Kathañhi

nāma mādiso sikkhāpaccakkhānena kālaṃ kareyyāti attho. Sikkhāpaccakkhānañhi ariyassa vinaye maraṇaṃ nāma. Yathāha bhagavā – “maraṇañhetam, bhikkhave, yo sikkham paccakkhāya hīnāyāvattatī”ti (ma. ni. 3.63). “Sikkham paccakkhā”ti pana pāṭhe kathañhi nāma mādiso sikkham paccakkhāya kālaṃ kareyya, sikkhāsamaṅgī eva pana hutvā kālaṃ kareyya? Tasmā sattham vā āharissāmi, ko attho jīvitena meti yojanā.

Tadāhanti yadā kilesābhibhavena samaṇadhammaṃ kātuṃ asamatthatāya jīvite nibbindanto tadā. **Khuranti** nisitakhuraṃ, khurasadisam vā satthakaṃ. **Mañcakamhi upāvisinti** paresam nivāraṇabhayena ovarakaṃ pavisitvā mañcake nisīdim. **Parinītoti** upanīto, gale ṭhapitoti adhippāyo. **Dhamaninti** “kaṅṭhe dhamaniṃ, kaṅṭhadhamaniṃ galavalaya”ntipi vadanti. **Chettunti** chindituṃ.

Tato me manasikāro, yoniso udapajjathāti “yadāham marissāmī”ti kaṅṭhe dhamaniṃ chindituṃ khuraṃ upanesiṃ, tato paraṃ “arogaṃ nu kho me sīla”nti paccavekkhantassa akkhaṇḍam acchiddam suparisuddham sīlam disvā pīti uppajji, pītimanassa kāyo passambhi, passaddhakāyassa nirāmisam sukham anubhavantassa cittassa samāhitatāya vipassanāvasena yoniso manasikāro uppajji. Atha vā tatoti kaṅṭhe khurassa upanayato vaṇe jāte uppannam vedanam vikkhambhento vipassanāya vasena yonisomanasikāro uppajji. Idāni tato paraṃ maggaphalapaccavekkhaṇaññaṃ uppannabhāvaṃ dassetuṃ “ādīnavo pāturahū”tiādi vuttaṃ. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

Sappadāsattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā

Uṭṭhehītiādikā āyasmato kātiyānattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde sāvattihyaṃ aññatarassa kosiyagottassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatta, mātugottavasena pana **kātiyānoti** laddhanāmo vayappatto sāmāññakānittherassa gihisahāyo theram disvā pabbajito samaṇadhammaṃ karonto rattim “niddābhibhavam vinodessāmī”ti caṅkamaṃ āruhi. So caṅkamanto niddāya abhibhūto pacalāyamāno paripatitvā tattheva anantarahitāya bhūmiyā nipajji, satthā tassa taṃ pavattim disvā sayam tattha gantvā ākāse ṭhatvā “**kātiyānā**”ti saññaṃ adāsi. So satthāram disvā uṭṭahitvā vanditvā saṃvegajāto aṭṭhāsi. Athassa satthā dhammaṃ desento –

411. “Uṭṭhehi nisīda kātiyāna, mā niddābahulo ahu jāgarassu;
Mā taṃ alasaṃ pamattabandhu, kūṭeneva jinātu maccurājā.
412. “Seyyathāpi mahāsamuddavego, evaṃ jātijarāti vattate taṃ;
So karohi sudīpamattano tvaṃ, na hi tāṇaṃ tava vijjateva aññaṃ.
413. “Satthā hi vijesi maggametaṃ, saṅgā jātijarābhayā atītaṃ;
Pubbāpararattamappamatto, anuyuñjassu daḷhaṃ karohi yogaṃ.
414. “Purimāni pamañca bandhanāni, saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojī;
Mā khiḍḍaratiñca mā niddaṃ, anuyuñjittha jhāya kātiyāna.
415. “Jhāyāhi jināhi kātiyāna, yogakkhemapathesu kovidosi;
Pappuyya anuttaraṃ visuddhiṃ, parinibbāhisi vārināva joti.
416. “Pajjotakaro parittaraṃso, vātena vinamyate latāva;
Evampi tuvaṃ anādiyāno, māraṃ indasagotta niddhunāhi;
So vedayitāsu vītarāgo, kālaṃ kaṅkha idheva sītibhūto”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **uṭṭhehīti** niddūpagamanato uṭṭhahanto uṭṭhānavīriyaṃ karohi. Yasmā nipajjā nāma kosajjapakkhiyā, tasmā mā sayi. **Nisīdāti** pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāya parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā nisīda. **Kātiyānāti** taṃ nāmena ālapati. **Mā niddābahulo ahūti** niddābahulo niddābhībhūto mā ahu. **Jāgarassūti** jāgara, jāgariyamanuyutto hohi. **Mā taṃ alasantī** jāgariyaṃ ananuyuñjantaṃ taṃ alasaṃ kusītaṃ pamattabandhu maccurājā **kūṭeneva** adduhanena viya nesādo migamā vā pakkhiṃ vā jarārogehi mā jinātu mā abhibhavatu, mā ajjhottharatūti attho.

Seyyathāpīti seyyathā api. **Mahāsamuddavegoti** mahāsamuddassa ūmivego. **Evanti** yathā nāma mahāsamuddaūmivego uparūpari uṭṭhahanto taṃ abhikkamitum asakkontaṃ purisaṃ abhibhavati, evaṃ jāti jarā ca kosajjābhībhūtaṃ taṃ **ativattate** uparūpari ajjhottharati. **So karohīti** so tvaṃ, kātiyāna, catūhi oghehi anajjhottharaṇīyaṃ arahattaphalasaṅkhātāṃ **sudīpaṃ attano karohi** attano santāne uppādehi. **Na hi tāṇaṃ tava vijjateva aññanti hīti** hetuatthe nipāto. Yasmā tato aggaphalato aññaṃ tava tāṇaṃ nāma idha vā huramā vā na upalabbhati, tasmā taṃ arahattasaṅkhātāṃ sudīpaṃ karohīti.

Satthā hi vijesi maggametanti yaṃ sādhetum avisahantā yato parājītā puthū aññatitthiyā, tadetaṃ tassa sudīpassa kāraṇabhūtaṃ pañcavidhasaṅgato jātiādibhayato ca atītaṃ ariyamaggaṃ devaputtamārādi ke abhibhavitvā tuyhaṃ satthā vijesi sādhesi. Yasmā satthu santakaṃ nāma sāvakena adhigantabbaṃ na vissajjetabbaṃ, tasmā tassa adhigamāya pubbarattāpararattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmaṃca, **appamatto** sato sampajāno hutvā **anuyūñja yogam** bhāvanaṃ dāḷhaṃca karohi.

Purimāni pamañca bandhanānīti purimakāni gihikāle ābaddhāni ghibandhanāni kāmagaṇabandhanāni pamañca vissajjehi, tattha anapekkho hohi. **Saṅghāṭikhuramuṇḍabhikkhabhojīti** saṅghāṭidhārī khurena katasiramunḍo bhikkhāhārabhojī, tividhampetaṃ purimabandhanapamokkhassa khiḍḍāratiniddānanuyogassa ca kāraṇavacanāṃ. Yasmā tvaṃ saṅghāṭipāruto muṇḍo bhikkhāhāro jīvati, tasmā te kāmāsukhānuyogo khiḍḍāratiniddānanuyogo ca na yuttoti tato purimāni pamañca bandhanāni khiḍḍāratim niddaṃca mānuyuñjitthāti yojanā. **Jhāyāti** jhāyassu ārammaṇūpanijjhānaṃ **anuyūñja**.

Taṃ pana anuyūñjanto yena jhānena jhāyato kilesā sabbaso jītā honti, taṃ lakkhaṇūpanijjhānaṃ anuyūñjāti dassento “**jhāyāhi jināhi**”ti āha. **Yogakkhemapathesu kovidosīti** catūhi yogehi khemassa nibbānassa pathabhūtesu bodhipakkhiyadhammesu kusalo cheko asi, tasmā bhāvanaṃ ussukkāpento **anuttaram** uttararahaṃtaṃ, **visuddhim** nibbānaṃ arahattaṃca **pappuyya** pāpuṇitvā pana tvaṃ parinibbāhisi. **Vārināva jotīti** mahatā salilavutthiniṇipātena aggikhandho viya ariyamaggavutthiniṇipātena parinibbāyissati.

Pajjotakaroti pajjotim karo padīpo. **Parittaramsoti** khuddakacciko. **Vinamyateti** vinamīyati apaniyyati. **Latāvāti** valli viya. Idam vuttaṃ hoti – yathā vaṭṭiādipaccayavekallena parittaramso mandapabho padīpo appikā latā vā vātena vidhamiyyati viddhamsiyyati, evaṃ tuvampi. Kosiyagottatāya, **indasagotta**, indasamānagottaṃ. Māraṃ tassa vase anāvattanā anupādānato ca **anādiyāno, niddhunāhi** vidhamehi viddhamsehi. Evaṃ pana viddhamsamāno so tvaṃ vedayitāsu sabbāsu vedanāsu vigatacchandarāgo **idheva** imasmiṃyeva attabhāve sabbakilesadarathapariḷāhābhāvena **sītibhūto** nibbuto attano parinibbānakālam **kaṅkha** āgamehīti. Evaṃ satthārā anupādisesaṃ nibbānaṃ pāpetvā desanāya katāya thero desanāvasāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Arahattaṃ pana patvā satthārā desitanīyāmeneva imā gāthā abhāsi. Tā eva imā gāthā therassa aññābyākaraṇaṃca jātā.

Kātiyānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Migajālattheragāthāvaṇṇanā

Sudesitotiādikā āyasmato migajālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto imasmim buddhuppāde sāvattiyam visākhāya mahāupāsikāya putto hutvā nibbatti, **migajālotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vihāraṃ gantvā abhiṇhaso dhammassavanena paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto –

417. “Sudesito cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Sabbasaṃyojanātīto, sabbavaṭṭavināsano.
418. “Niyyaniko uttaraṇo, taṇhāmūlavisosano;
Visamūlaṃ āghātaṇaṃ, chetvā pāpeti nibbutiṃ.
419. “Aññaṇamūlabhedāya, kammayantavighāṇo;
Viññaṇaṃ pariggahe, ñaṇavajiranipātano.
420. “Vedanānaṃ viññāpano, upādānappamocano;
Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñaṇena anupassano.
421. “Mahāraso sugambhīro, jarāmaccunivāraṇo;
Ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, dukkhūpasamano sivo.
422. “Kammaṃ kammanti ñatvāna, vipākaṇca vipākato;
Paṭiccuppannadhammānaṃ, yathāvālokaḍḍhānaṃ;
Mahākhemaṅgamo santo, pariyoṣānabhaddako”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **sudesitoti** suṭṭhu desito, veneyyajjhāsayanurūpaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṃ yāthāvato vibhāvanavasena desitoti attho. Atha vā **sudesitoti** sammā desito, pavattinivattinaṃ tadubhayahetūnaṃ aviparītato pakāsanavasena bhāsito svākhāyāto attho. **Cakkhumatā**ti maṃsacakkhu, dibbacakkhu, paññācakkhu, buddhacakkhu, samantacakkhūti imehi pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. **Buddhenā**ti sabbaññubuddhena. **Ādiccabandhunā**ti ādiccagottena. Duvidho hi loke khattiyavaṃso – ādiccavaṃso, somavaṃsoti. Tattha ādiccavaṃso, okkākarājavaṃsoti jānitabbaṃ. Tato sañjātāyā sākiyā ādiccagottāti bhagavā “ādiccabandhū”ti vuccati. Atha vā ādiccassa bandhūtipi bhagavā ādiccabandhu, svāyamattho hetṭhā vuttoyeva. Kāmarāgasamyojanādīnaṃ sabbesaṃ saṃyojanānaṃ samatikkamanabhāvato **sabbasaṃyojanātīto** tato eva kilesakammavipākavaṭṭānaṃ vināsanaṃ viddhaṃsanato **sabbavaṭṭavināsano**, saṃsārācārakato niyyānato **niyyāniko**, saṃsāramahoghato samuttaraṇaṭṭhena **uttaraṇo**, kāmataṇhādīnaṃ sabbataṇhānaṃ mūlaṃ avijjaṃ ayoniso manasikāraṇca visoseti sukkhāpetīti **taṇhāmūlavisosano**, tiṇṇampi vedānaṃ sampaṭivedhassa viddhaṃsanato visassa dukkhassa kāraṇatā **visamūlaṃ**, sattānaṃ byasanuppattiṭṭhānatāya **āghātaṇaṃ** kammaṃ kilesaṃ vā **chetvā** samucchinditvā **nibbutiṃ** nibbānaṃ pāpeti.

Aññaṇassa mūlaṃ ayoniso manasikāro āsavā ca “āsavasamudayā avijjāsamudayo”ti (ma. ni. 1.103) hi vuttaṃ, tassa **bhedāya** vajirūpamaññaṇena bhindanattāya. Atha vā “avijjāpaccayā saṅkhārā”tiādivacanato (vibha. 225-226; saṃ. ni. 2.1) aññaṇaṃ mūlaṃ etassāti aññaṇamūlaṃ, bhavacakkaṃ, tassa maggaññaṇavajirena padālanatthaṃ desitoti sambandho. **Kammayantavighāṇoti** kammaghaṭṭitassa attabhāvayantassa viddhaṃsano. **Viññaṇaṃ pariggaheti** kāmabhavādīsu yathāsakakammunā viññaṇaggahaṇe upaṭṭhiteti vacanaseso. Tattha tattha hi bhava paṭisandhiyā gahitāya taṃtaṃbhavanissitaviññaṇānīpi gahitāneva hontī. **Ñaṇavajiranipātanti** ñaṇavajirassa nipāto, ñaṇavajiraṃ nipātetvā tesam padāletā. Lokuttaradhammo hi uppajjamāno sattamabhavādīsu uppajjanārāhāni viññaṇāni bhindattameva uppajjati.

Vedanānaṃ viññāpanoti sukhādīnaṃ tissannaṃ vedanānaṃ yathākkamaṃ dukkhasallāniccavasena yāthāvato pavedako. **Upādānappamocanoti** kāmupādānādīhi catūhipi upādānehi cittasantānassa vimocako. **Bhavaṃ aṅgārakāsumva, ñāṇena anupassanoti** kāmabhavādinavavidhampi bhavaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvato sādhipaporisaṃ aṅgārakāsum viya maggañāṇena anupaccakkhato dasseta.

Santapaṇītabhāvato atittikaraṭṭhena **mahāraso** pariññādivasena vā mahākiccatāya sāmāññaphalavasena mahāsampattitāya ca **mahāraso**, anupacitasambhārehi duravagāhatāya alabbhaneyyapatiṭṭhatāya ca **suṭṭhu gambhīro jarāmaccunivāraṇo**, āyatiṃ bhavābhiniṭṭhāyā nivattanena jarāya maccuno ca paṭisedhako. Idāni yathāvuttagaṇavisesayuttaṃ dhammaṃ sarūpato dassento “**ariyo aṭṭhaṅgiko**”ti vatvā punapi tassa katipaye guṇe vibhāvetuṃ “**dukkhūpasamano sivo**”tiādīmāha. Tassattho – parisuddhaṭṭhena **ariyo**, sammādiṭṭhiādiṭṭhadhammasamodhānatāya **aṭṭhaṅgiko**, nibbānagavesanaṭṭhena **maggo** sakalavaṭṭadukkhavūpasamanaṭṭhena **dukkhavūpasamano**, khemaṭṭhena **sivo**.

Yathā ito bāhirakasamaye asammasambuddhapaveditattā kammavipāko vipallāso siyāti evaṃ avipallāsetvā **paṭiccuppannadhammānaṃ** paṭiccasamuppannesu dhammesu kammaṃ kammanti vipākaṇca vipākato ñatvāna pubbhāgañāṇena jānanahetu sassatucchedaggāhānaṃ vidhamanena yāthāvato ālokadassano takkarassa lokuttarañāṇālokaṃ dassano. Kenaci kañci kadācīpi anupaddutattā mahākhemaṃ nibbānaṃ gacchati satte gameti cāti **mahākhemaṅgamo**, sabbakilesadarathapariṭāhāvūpasamanato **santo**, akuppāya cetovimuttīyā anupādisesāya ca nibbānadhātuyā pāpanena **pariyosānabhaddako** sudesīto cakkhumatāti yojanā.

Evam thero nānāyehi ariyadhammaṃ pasamsanto tassa dhammassa attanā adhigatabhāvaṃ aññāpadesena pakāsesi.

Migajālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā

Jātimadena māttohantiādikā āyasmato jentattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde sāvattīyaṃ kosalarāñño purohitassa putto hutvā nibbatti, tassa **jentoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto jātimadena bhogaissariyarūpamadena ca matto aññe hīlento garuṭṭhāniyānampi apacitīṃ akaronto mānathaddho vicarati. So ekadivasam sathhāraṃ mahatiyā parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvā upasaṅkamanto “sace maṃ samaṇo gotamo paṭhamaṃ ālapissati, ahampi ālapissāmi; no ce, nālapissāmi”ti cittaṃ uppādetvā upasaṅkamtivā ṭhito bhagavati paṭhamaṃ anālapante sayampi mānena anālapitvā gamanākāraṃ dassesi. Taṃ bhagavā –

“Na mānaṃ brāhmaṇa sādhu, atthikassīdha brāhmaṇa;
Yena atthena āgacchi, tamevamanubrūhaye”ti. (saṃ. ni. 1.201) –

Gāthāya ajjhabhāsi. So “cittaṃ me samaṇo gotamo jānātī”ti abhippasanno bhagavato pādesu sirasā nipatitvā paramanipaccākāraṃ katvā –

“Kesu na mānaṃ kayirātha, kesu cassa sagāraṇo;
Kyassa apacitā assu, kyassu sādhu supūjitā”ti. –

Pucchi. Tassa bhagavā –

“Mātari pitari cāpi, atho jeṭṭhamhi bhātari;

Ācariye catutthamhi, samaṇabrāhmaṇesu ca.

“Tesu na mānaṃ kayirātha, tesu assa sagāravo;
Kyassa apacitā assu, tyassu sādhu supūjitā.

“Arahante sītibhūte, katakicce anāsave;
Nihacca mānaṃ atthaddho, te namasse anuttare”ti. (saṃ. ni. 1.201) –

Pañhaṃ vissajjento dhammaṃ desesi. So tāya desanāya sotāpanno hutvā pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ byākaronto –

423. “Jātimadena mattohaṃ, bhogaissariyena ca;
Saṅṭhānavaṇṇarūpena, madamatto acārihaṃ.

424. “Nāttano samakaṃ kañci, atirekañca maññaṃ;
Atimānahato bālo, patthaddho ussitaddhajo.

425. “Mātaraṃ pitarañcāpi, aññepi garusammate;
Na kañci abhivādesiṃ, mānatthaddho anādarō.

426. “Disvā vināyakaṃ aggamaṃ, sārathīnaṃ varuttamaṃ;
Tapantamiva ādiccaṃ, bhikkhusaṅghapurakkhataṃ.

427. “Mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vippasannena cetasā;
Sirasā abhivādesiṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

428. “Atimāno ca omāno, pahīnā susamūhatā;
Asmimāno samucchinnō, sabbe mānavidhā hatā”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **jātimadena mattohanti** ahaṃ udicce brāhmaṇakule nibbato, “na mādiso ubhato sujāto añño atthī”ti kulamānena matto mānathaddho acārīnti yojanā. **Bhogaissariyena cāti** vibhavena ādhipaccena ca hetubhūtena bhogasampadañca issariyasampadañca paṭicca uppannamadena matto ahaṃ acārīnti yojanā. **Saṅṭhānavaṇṇarūpenāti** saṅṭhānaṃ ārohapariñāhasampatti, vaṇṇo odātasāmatādichavisampatti, rūpaṃ aṅgapaccāṅgasobhā. Idhāpi vuttanayena yojanā veditabbā. **Madamattoti** vuttappakārato aññenapi madena matto.

Nāttano samakaṃ kañcīti attano samakaṃ sadisaṃ jātiādīhi samānaṃ atirekaṃ vā kañci na maññaṃ na maññaṃ, mayā samānampi na maññaṃ, kuto adhikanti adhippāyo. **Atimānahato bāloti** bālo ahaṃ tato bālabhāvato atimānena khatūpahatakusalācāro, tato eva **patthaddho ussitaddhajo** thambhavasena garūnampi nipaccakārassa akaraṇato bhusaṃ thaddho anonamanathaddhajāto ussitamānaddhajo.

Vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “**mātara**”ntiādi vuttaṃ. Tattha **aññeti** jeṭṭhabhātuādike, samaṇabrāhmaṇe ca. **Garusammate**ti garūti sammate garuṭṭhāniye. **Anādaroti** ādararahito.

Disvā vināyakaṃ agganti evaṃ mānathaddho hutvā vicaranto diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ vinayanato sayambhutāya nāyakabhāvato ca vināyakaṃ. Sadevake loke silādiguṇehi seṭṭhabhāvato aggamaṃ. Purisadammanānaṃ accantatāya damanato **sārathīnaṃ varuttamaṃ**, ativiya uttamaṃ byāmapabhādiobhāsena ādiccamiva **tapantaṃ**,

obhāsantaṃ bhikkhusaṅghapurakkhataṃ dhammaṃ desentaṃ sabbasattānaṃ uttamaṃ satthāraṃ disvā buddhānubhāvena santajjito “ahameva seṭṭho, aññe hīnā”ti pavattamānaṃ bhogamadādimadañca **chaḍḍetvā** pahāya vippasanna cetasā sirasā abhivādesinti yojanā. Kathaṃ panāyaṃ mānathaddho samāno satthu dassanamattena mānaṃ pahāsīti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ. Satthu dassanamattena mānaṃ na pahāsi “na mānaṃ, brāhmaṇa, sādhu”tiādikāya pana desanāya mānaṃ pahāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “mānaṃ madañca chaḍḍetvā, vippasanna cetasā. Sirasā abhivādesi”nti. **Vipprasanna cetasāti** ca itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

“Ahameva seṭṭho”ti pavatto māno **atimāno**. “Ime pana nihīnā”ti aññe hīnato dahantassa māno “**omāno**”ti vadanti. “Seyyohamasmi”ti pana aññaṃ atikkamitvā attānaṃ seyyato dahantassa pavatto seyyamāno **atimāno**. “Hīnohamasmi”ti pavatto hīnamāno **omāno**. **Pahīnā susamūhatāti** heṭṭhimamaggehi pahīnā hutvā aggamaḡgena suṭṭhu samugghāṭitā. **Asmimānoti** “esoḡamasmi”ti khandhe “aha”nti gahaṇavasena pavattamāno. **Sabbeti** na kevalaṃ atimānaomānaasmimānā eva, atha kho seyyassa seyyamānādayo navavidhā antarabhedena anekavidhā ca sabbe mānavidhā mānakoṭṭhāsā **hatā** aggamaḡgena samugghāṭitāti.

Purohitaputtajentattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sumanattheragāthāvaṇṇanā

Yadā navo pabbajitotiādikā āyasmato sumanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññaṇi upacinanto sikhissa bhagavato kāle mālākārakule nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ sikhim bhagavantaṃ passitvā pasannaṃ mānaso sumanapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññaḡkamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde aññatarassa upāsakassa gehe paṭisandhim gaṇhi. So ca upāsako āyasmato anuruddhattherassa upaṭṭhāko ahosi. Tassa ca tato pubbe jātājātā dāraḡ marimsu. Tena so “sacāhaṃ idāni ekaṃ puttaṃ labhissāmi, ayyassa anuruddhattherassa santike pabbājessāmi”ti cittaṃ uppādesi. So ca dasamāsaccayena jāto arogoyeva hutvā anukkamena vaḡḡhento sattavassiko ahosi, taṃ pitā therassa santike pabbājesi. So pabbajitvā tato paripakkaññaṇattā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva chaḡabhiñño hutvā theram upaṭṭhahanto “pānīyaṃ āharissāmi”ti ghaṭaṃ ādāya iddhiyā anotattadaḡ agamāsi. Atheko micchādiṭṭhiko nāgarājā anotattadaḡ paṭicchāḡento sattaḡkhattuṃ bhogena parikkhipitvā upari mahantaṃ phaṇaṃ katvā sumanassa pānīyaṃ gahetuṃ okāsaṃ na deti. Sumano garuḡarūpaṃ gahetvā taṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā pānīyaṃ gahetvā therassa vasanaṭṭhānaṃ uddissa ākāsena gacchati. Taṃ satthā jetavane nisinna tathā gacchantaṃ disvā dhammasenāpatiṃ āmantetvā, “sāriputta, imaṃ passa”tiādinaṃ catūhi gāthāhi tassa guṇe abhāsi. Atha sumanatthero –

429. “Yadā navo pabbajito, jātiyā sattavassiko;
Iddhiyā abhibhotvāna, pannagindaṃ mahiddhikaṃ.
430. “Upajjhāyassa udakaṃ, anotattā mahāsarā;
Āharāmi tato disvā, maṃ satthā etadabravi.
431. “Sāriputta imaṃ passa, āgacchantaṃ kumārakaṃ;
Udakakumbhamādāya, ajjhattaṃ susamāhitaṃ.
432. “Pāsādikena vattena, kalyāṇairiyāpatho;
Sāmaṇeronuruddhassa, iddhiyā ca visārado.
433. “Ājānīyena ājañño, sādhuṇā sādhuḡarito;
Vinīto anuruddhena, katakiccena sikkhito.

434. “So patvā paramaṃ santiṃ, sacchikatvā akuppatam;
Sāmaṇero sa sumano, mā maṃ jaññāti icchatī”ti. –

Aññābyākaraṇavasena cha gāthā abhāsi.

Tattha ādito dve gāthā sumanatthereneva bhāsītā, itarā catasso taṃ pasamsantena sathhārā bhāsītā. Tā sabbā ekajjhaṃ katvā sumanatthero pacchā aññābyākaraṇavasena abhāsi. Tattha **pannagindanti** nāgarājaṃ. **Tatoti** tattha, yadā navo pabbajito jātiyā sattavassiko iddhibalena mahiddhikaṃ nāgarājaṃ abhibhavitvā anotattadahato upajjhāyassa pānīyaṃ āharāmi, tasmiṃ kāleti attho.

Maṃ uddissa mayhaṃ sathhā etadabravi, taṃ dassento, “**sāriputta, imaṃ passā**”tiādīmāha. **Ajjhattaṃ susamāhitanti** visayajjhatabhūtena aggaphalasangāhāni suṭṭhu samāhitam.

Pāsādikena vattenāti passantānaṃ pasādāvahena ācāravattena, karaṇatthe idaṃ karaṇavacanam. **Kalyāṇairiyāpathoti** sampanniriyāpatho. Pāsādikena vattenāti vā itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanam. Samaṇassa bhāvo sāmaṇyaṃ, sāmaññanti attho. Tadattaṃ irati pavattatīti sāmaṇero, samaṇuddeso. **Iddhiyā ca visāradoti** iddhiyampi byatto sukusalō. **Ājānīyēnāti** purisājānīyena. Attahitaparāhitānaṃ sādhanato **sādhunā** katakiccena anuruddhena **sādhū** ubhayahitasādhako, suṭṭhu vā ājāñño **kārito** damito. Aggavijjāya **vinīto** asekkhabhāvāpādanena **sikkhito** sikkhāpitoti attho.

So sāmaṇero sumano paramaṃ **santiṃ** nibbānaṃ **patvā** aggamaggādhigamena adhigantvā **sacchikatvā** attapaccakkhaṃ katvā **akuppatam** arahattaphalaṃ appicchabhāvassa paramukkamsagattā **mā maṃ jaññāti** maṃ “ayaṃ khīṇāsavo”ti vā “chaḷabhiñño”ti vā kocipi mā jāneyyāti **icchatī** abhikāṅkhatīti.

Sumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā

Vātarogābhiniṭotiādīkā āyasmato nhātakamunissa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto vijjāṭṭhānādīsu nipphattiṃ gato nhātakalakkhaṇayogena **nhātakoti** paññāyittha. So tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā rājagahassa tiyojanappamāṇe ṭhāne araññāyatane nīvārehi yāpento aggiṃ paricārayamāno vasati. Tassa sathhā ghaṭe viya padīpaṃ hadayabbhantare pajjalantaṃ arahattūpanissayaṃ disvā assamapadaṃ agamāsi. So bhagavantaṃ disvā haṭṭhatuṭṭho attano upakappananiyāmena āhāraṃ upanesi. Taṃ bhagavā paribhuñji. Evaṃ tayo divase datvā catutthadivase “bhagavā tumhe paramasukhumālā, kathaṃ iminā āhārena yāpethā”ti āha. Tassa sathhā ariyasantosaguṇaṃ pakāsento dhammaṃ desesi. Tāpaso taṃ sutvā sotāpanno hutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Bhagavā taṃ arahatte patiṭṭhapetvā gato. So pana tattheva viharanto aparabhāge vātābādhena upadduto ahosi. Sathhā tattha gantvā paṭisanthāramukhena tassa vihāraṃ pucchanto –

435. “Vātarogābhiniṭo tvam, viharāṃ kānane vane;
Paviddhagocare lūkhe, kathaṃ bhikkhu karissasī”ti. – gāthamāha; Atha thero –

436. “Pītisukhena vipulena, pharitvāna samussayaṃ;
Lūkhampi abhisambhonto, viharissāmi kānane.

437. “Bhāvento satta bojjaṅge, indriyāni balāni ca;
Jhānasokhummasampanno, viharissam anāsavo.

438. “Vippamuttaṃ kilesehi, suddhacittaṃ anāvilam;

Abhiñhaṃ paccavekkhanto, viharissaṃ anāsavo.

439. “Ajjhattaṅca bahiddhā ca, ye me vijjimsu āsavā;
Sabbe asesā ucchinnā, na ca uppajjare puna.
440. “Pañcakkhandhā pariññātā, tiṭṭhanti chinnamūlakā;
Dukkakkhayo anuppatto, natthi dāni punabbhavo”ti. –

Imāhi sesagāthāhi attano vihāraṃ satthu pavedesi.

Tattha **jhānasokhummasampannoti** jhānasukhumabhāvena samannāgato. Jhānasukhumam nāma arūpajjhānaṃ, tasmā aṭṭhasamāpattilābhimhīti vuttaṃ hoti. Tena attano ubhatobhāgavimuttitaṃ dasseti. Apare panāhu – “sokhumanti aggamaggaphalesu adhipaññāsikkhā adhippetā, tato jhānaggahaṇena attano ubhatobhāgavimuttitaṃ vibhāveti”ti. **Vippamuttaṃ kilesehīti** paṭippassaddhivimuttiyā sabbakilesehi vimuttaṃ, tato eva **suddhacittaṃ**, anāvilasānkappatāya **anāvilam**, tīhipi padehi arahattaphalacittameva vadati. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Nhātakamunittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Brahmadattatheragāthāvaṇṇanā

Akkodhassātiādikā āyasmato brahmadattatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim buddhuppāde sāvattiyam kosalarāñño putto hutvā nibbatti, **brahmadattotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto jetavanamahe buddhānubhāvaṃ dīsvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto saha paṭisambhidāhi chaḷabhiñño ahoṣi. Taṃ ekadivasam nagare piṇḍāya carantaṃ aññataro brāhmaṇo akkoṣi. Thero taṃ sutvāpi tuṅhībhūto piṇḍāya caratiyeva, brāhmaṇo punapi akkoṣiyeva. Manussā evaṃ akkosantampi naṃ “ayaṃ thero na kiñci bhaṇati”ti āhaṃsu. Taṃ sutvā thero tesam manussānaṃ dhammaṃ desento –

441. “Akkodhassa kuto kodho, dantassa samajivino;
Sammadaññā vimuttassa, upasantassa tādino.
442. “Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati;
Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jeti dujjayaṃ.
443. “Ubhinnaṃ matthaṃ carati, attano ca parassa ca;
Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammati.
444. “Ubhinnaṃ tikicchantaṃ taṃ, attano ca parassa ca;
Janā maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā. (saṃ. ni. 1.189);
445. “Uppajje te sace kodho, āvajja kakacūpamaṃ;
Uppajje ce rase taṅhā, puttamaṃsūpamaṃ sara.
446. “Sace dhāvati cittaṃ te, kāmesu ca bhavesu ca;
Khippaṃ niggaṇha satiyā, kiṭṭhādaṃ viya duppasu”nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **akkodhassāti** kodharahitassa maggena samucchinnakodhassa. **Kuto kodhoti** kuto nāma

hetu kodho uppajjeyya, tassa uppattikāraṇaṃ natthīti attho. **Dantassāti** uttamena damena aggamaggadamathena dantassa. **Samajivinoti** kāyavisamādīni sabbaso pahāya kāyasamādīnaṃ vasena samaṃ jīvantassa sattaṭṭhāniyena sampajaññena sammadeva vattantassa. **Sammadaññā vimuttassāti** sammā aññāya abhiññeyyādike dhamme jānitvā sabbāsavehi vippamuttassa. Tato eva sabbakilesadarathapariḷāhavūpasamena **upasantassa**. Itṭhādīsu tādilakkhaṇappattiyā **tādino** khīṇāsavassa kuto kodhoti aññāpadesena thero attano kodhābhāvaṃ tassa ca kāraṇāni vatvā idāni kodhe akodhe ca ādīnavānisamsadassanena dhammaṃ kathento “**tassevā**”tiādimāha. Tattha **yo kuddhaṃ paṭikujjhatīti** yo puggalo attano upari kuddhaṃ kupitaṃ puggalaṃ paṭikujjhati, tasseva tena paṭikujjhanapaccakkosanapaṭippaharaṇādīnā **pāpiyo** idhaloke viññūgarahādivasena paraloke nirayadukkādivasena abhaddakatarāṃ akalyānataraṃ hoti. Kujjhanena pana akuddhassa pāpaṃ hotīti vattabbameva natthi. Keci pana “yo akuddhaṃ paṭikuddhaṃ ārabba kujjhatī”ti atthaṃ vadanti. **Kuddhaṃ appaṭikujjhantoti** yo pana kuddhaṃ puggalaṃ “ayaṃ kuddho kodhapareto”ti ñatvā na paṭikujjhati khamati, so **dujjayaṃ** kilesasaṅgāmaṃ jeti nāma. Na kevalaṅcassa kilesasaṅgāmajayo eva, atha kho ubhayahitapaṭipattimpīti dassento āha “**ubhinnaṃ matthaṃ...pe... upasammatī**”ti. Yo **paraṃ** puggalaṃ **saṅkupitaṃ** kuddhaṃ “kodhapareto”ti ñatvā taṃ mettāyanto ajjupekkhanto vā sato sampajāno hutvā **upasammati** khamati na paṭippharati. So **attano ca parassa cāti** ubhinnaṃ ubhayalokasukhāvahaṃ **atthaṃ** hitaṃ carati.

Ubhinnaṃ tikicchantaṃ tanti taṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ dvinnaṃ kodhabyādhitikicchāya tikicchantaṃ khamantaṃ puggalaṃ ye janā **dhammassa** ariyācāraddhamme akusalā, te bālā “ayaṃ aviddasu yo attānaṃ akkosantassa paharantassa kiñci na karotī”ti maññanti, taṃ tesam ayoniso maññanti adhippāyo. “Tikicchana”ntipi paṭhanti, tikicchanasabhāvanti attho.

Evaṃ therena vuccamānaṃ dhammaṃ sutvā akkosakabrāhmaṇo saṃviggo pasannacitto ca hutvā therāṃ khamāpetvā tasseva santike pabbaji. Thero tassa kammaṭṭhānaṃ dento “imassa mettābhāvanā yuttā”ti mettākammaṭṭhānaṃ datvā kodhapariyuṭṭhānādīsu paccavekkhaṇādividhiṃ dassento “**uppajje te**”tiādimāha. Tattha **uppajje te saceti** sace te kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantassa kañci puggalaṃ nissāya ciraparicayo kodho uppajjeyya, tassa vūpasamāya –

“Ubhatodaṇḍakena cepi, bhikkhave, kakacena corā ocarakā aṅgamaṅgāni okanteyyūṃ, tatrāpi yo mano padūseyya, na me so tena sāsanakaro”ti (ma. ni. 1.232) –

Satthārā vuttaṃ kakacūpamaṃ ovādaṃ āvajjehi. **Uppajje ce rase taṇhāti** sace te madhurādibhede rase taṇhā abhilāso uppajjeyya, tassa vūpasamāya –

“Puttamamsaṃ jāyampatikā yathā kantāranittharaṇatthameva khādīmsu, na rasataṇhāya evaṃ kulaputtopi pabbajito piṇḍapātaṃ paṭisevati...pe... phāsuvihāro cā”ti (saṃ. ni. 2.63 atthato samānaṃ) –

Evaṃ vuttaṃ puttamaṃsūpamovādaṃ **sara** anussara.

Sace dhāvati te cittanti ayoniso manasi karoto tava cittaṃ **kāmesu** pañcakāmaguṇesu chandarāgavasena, kāmabhavādīsu **bhavesu** bhavapatthanāvasena sace dhāvati sarati javati. **Khippaṃ niggaṇha satiyā, kiṭṭhādaṃ viya duppasunti** tathā dhāvitūṃ adento yathā nāma puriso kiṭṭhādaṃ sassakhādakaṃ duppasuṃ duṭṭhagoṇaṃ yottena thambhe bandhitvā attano vase vatteti, evaṃ satiyā satiyottena sammādhithambhe bandhanto khippaṃ sīghameva niggaṇha, yathā kilesavigamena nibbisevanaṃ hoti, tathā damehīti. Keci pana “thero puthujjanova hutvā akkosam adhivāsento tesam manussānaṃ ariyaguṇe pakāsento dhammaṃ kathetvā pacchā dvīhi gāthāhi attānaṃ ovdanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā aññaṃ byākaronto imāyeva gāthā abhāsī”ti vadanti.

Brahmadattatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā

Channamativassatītiādikā āyasmato sirimaṇḍattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā imasmim buddhuppāde saṃsumāragire brāhmaṇakule nibbattitvā **sirimaṇḍoti** laddhanāmo vayappatto bhesakalāvane bhagavati viharante satthāraṃ upasankamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampado samaṇadhammaṃ karonto ekasmim uposathadivase pātimokkhuddesaṭṭhāne nisinno nidānuddesassa pariyoṣāne “āvikatā hissa phāsu hotī”ti (mahāva. 134) pāliya atthaṃ upadhārento āpannaṃ āpattim anāvikatvā paṭicchādentō uparūpari āpattiyo āpajjati, tenassa na phāsu hotī, āvikatvā pana yathādhammaṃ paṭikarontassa phāsu hotīti imamattaṃ manasi katvā “aho satthu sāsaṇaṃ suvisuddha”nti laddhappasādo tathā uppannaṃ pītim vikkhambhetvā vipassanaṃ vadḍhettvā arahattaṃ patvā attano paṭipattim paccavekkhitvā pasannaṃānaso bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento –

447. “Channamativassati, vivaṭaṃ nātivassati;
Tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassati.
448. “Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;
Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā. (saṃ. ni. 1.66);
449. “Maccunābbhāhato loko, parikkhitto jarāya ca;
Haññati niccamattāṇo, pattadaṇḍova takkarō.
450. “Āgacchantaggikhandhāva, maccu byādhi jarā tayo;
Paccuggantaṃ balaṃ natthi, javo natthi palāyituṃ.
451. “Amoghaṃ divasaṃ kayirā, appena bahukena vā;
Yaṃ yaṃ vijahate rattiṃ, tadūnaṃ tassa jīvitāṃ.
452. “Carato tiṭṭhato vāpi, āsīnasayanassa vā;
Upeti carimā ratti, na te kālo pamajjitu”nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **channanti** chāditaṃ yathābhūtaṃ avivaṭaṃ appakāsitaṃ duccharitaṃ. **Ativassatī** āpattivassañceva kilesavassañca ativiya vassati. Āpattiyā hi chādanaṃ alajjibhāvādinā tādisova, chādanena tato aññathāva punapi tathārūpaṃ tato vā pāpiṭṭhataṃ āpattim āpajjeyyati chādanaṃ vassanassa kāraṇaṃ vuttaṃ. **Vivaṭanti** pakāsitaṃ appaṭicchannaṃ. **Nātivassatī** ettha **atīti** upasaggamattaṃ, na vassatīti attho. Avassanañcetha vuttavipariyāyena vedittabbaṃ cittasantānassa visodhitattā. **Tasmāti** vuttamevatthaṃ kāraṇabhāvena paccāmasati, channassa duccharitassa āpattivassādīnaṃ ativassanato vivaṭassa ca avassanatoti attho. **Channaṃ vivarethāti** puthujjanabhāvena chādanādhippāye uppannepi taṃ ananuvattitvā vivaretha āvikareyya, yathādhammaṃ paṭikareyya. **Evanti** vivaraṇena yathādhammaṃ paṭipattiyā. **Tanti** taṃ channaṃ duccharitaṃ. **Nātivassati** āpattivassaṃ kilesavassañca na vassati, suddhante puggalaṃ paṭiṭṭhappetīti attho.

Idāni “ekamsena sīghaṃyeva ca attā sodhetabbo, appamādo kātabbo”ti tassa kāraṇaṃ saṃvegavatthum dassento “**maccunābbhāhato loko**”tiādīmāha. Tattha **maccunābbhāhato lokoti** ayaṃ sabbopi sattaloko coro viya coraghātakena, sabbavaṭṭanipātinā maccunā maraṇena abhivato, na tassa hatthato muccati. **Jarāya parivāritoti** ayaṃ loko uppādato uddhaṃ maraṇūpanayanarasāya jarāya parivārito ajjhotthaṭo, jarāsaṅghātaparimukkoti attho. **Taṇhāsallena otiṇṇoti** sarīrassa anto nimuggena visapītakhurappena viya upādānalakkhaṇena taṇhāsaṅkhātena sallena otiṇṇo hadayabbhantare ogāḷho. Taṇhā hi pīḷājananato anto tudanato duruddhārato ca “sallo”ti vuccati. **Ichchādhūpāyitoti**

ārammaṇābhipatthanalakkhaṇāya icchāya santāpito. Taṃ visayaṃ icchanto hi puggalo yadicchitaṃ visayaṃ labhanto vā alabhanto vā tāya eva anudahanalakkhaṇāya icchāya santatto pariḷāhappatto hoti. **Sadāti** sabbakālaṃ, idaṅca padaṃ sabbapadesu vojettabbaṃ.

Parikkhitto jarāya cāti na kevalaṃ maccunā abbhāhatoyeva, atha kho jarāya ca parikkhitto. Jarāya samavaruddho jarāpākāraparikkhitto, na taṃ samatikkamatīti attho. **Haññati niccamattāṇoti** atāṇo asaraṇo hutvā niccakālaṃ jarāmarañehi haññati vibādhiyati. Yathā kiṃ? **Pattadaṇḍova takkaro** yathā takkaro coro katāparādho vajjhappatto atāṇo rājāṇāya haññati, evamayaṃ loko jarāmarañehīti dasseti.

Āgacchantaggikhandhāvāti mahāvane ḍayhamāne taṃ abhibhavantā mahantā aggikkhandhā viya maccu byādhi jarāti ime tayo anudhanaṭṭhena aggikkhandhā imaṃ sattalokaṃ abhibhavantā āgacchanti, tesam pana paṭibalo hutvā **paccuggantūṃ** abhibhavitūṃ **balam** ussāho natthi, imassa lokassa, **javo natthi palāyitūṃ** javantesu, ajjhottharantesu. Yattha te nābhibhavanti, piṭṭhiṃ dassetvā tato palāyitūṃpi imassa lokassa jaṅghājavo natthi, evaṃ attanā asamattho māyādīhi upāyehi appaṭikāre tividhe balavati paccāmitte niccupaṭṭhite kiṃ kātābanti ce? **Amogham divasaṃ kayirā, appena bahukena vāti** appena antamaso gaddūhanamattampi kālaṃ pavattitena bahukena vā sakalaṃ ahorattaṃ pavattitena vipassanāmanasikārena amogham avañjhaṃ divasaṃ kareyya, yasmā **yaṃ yaṃ vijahate rattim, tadūnaṃ tassa jīvitam** ayaṃ satto yaṃ yaṃ rattim vijahati nāseti khepeti, tadūnaṃ tena ūnaṃ tassa sattassa jīvitam hoti. Etena rattikkhayo nāma jīvitakkhayo tassa anivattanatoti dasseti. Tenāha –

“Yamekarattim paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo;
Abbhutṭhitova so yāti, sa gaccham na nivattati” ti. (jā. 1.15.363);

Na kevalaṃ rattivaseneva, atha kho iriyāpathavasenāpi jīvitakkhayo upadhāretabboti āha “**carato**” tiādi. **Caratoti** gacchantassa. **Tiṭṭhatoti** ṭhitam kappentassa. **Āsīnasayanassa vāti** āsīnassa sayanassa vā, nisīnassa nipajjantassa vāti attho. “Āsīdana” ntipi paṭhanti, tattha sāmiatthe upayogavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Upeti carimā rattiti** carimakacittasahitā ratti upagacchati, rattiggahaṇaṅcetha desanāsīsamattaṃ. Gamanādīsu yena kenaci iriyāpathena samaṅgībhūtassa carimakāloyeva, tenevassa iriyāpathakkhaṇā jīvitam khepetvā eva gacchanti, tasmā **na te kālo pamajjitūṃ** nāyaṃ tuyhaṃ pamādaṃ āpajjitūṃ kālo “imasmim nāma kāle maraṇam na hoti” ti aviditattā. Vuttaṃ hi –

“Animittamaññātāṃ, maccānaṃ idha jīvitam;
Kasiraṅca parittaṅca, taṅca dukkhena saṃyuta” nti. (su. ni. 579);

Tasmā evaṃ attānaṃ ovaditvā appamattena tīsu sikkhāsu anuyogo kātābboti adhippāyo.

Sirimaṇḍattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā

Dvipādakotiādikā āyasmato sabbakāmittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato sāsane uppannaṃ abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhapentaṃ ekaṃ theram disvā, “ahampi anāgate ekassa buddhassa sāsane abbudaṃ sodhetvā paṭipākatikaṃ ṭhapetūṃ samattho bhavēyya” nti patthanaṃ paṭṭhapetvā tadanurūpāni puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde aparinibbute eva bhagavati vesāliyaṃ khattiyakule nibbattitvā **sabbakāmoti** laddhanāmo vayappatto ñātākehi dārapariggahaṃ kārito nissaraṇajjhāsayaṭāya gharāvāsaṃ jigucchanto dhammabhaṇḍāgārikassa santike pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto upajjhāyena saddhiṃ vesālim upagato ñātigharam agamāsi. Tattha naṃ purānadutiyikā pativiyogadukkhitā kisā dubbaṇṇā analākatā kiliṭṭhavatthanivasanā vanditvā rodamānā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Taṃ disvā therassa karuṇāpurassaraṃ

mettam upaṭṭhāpayato anubhūtārammaṇe ayonisomanasikāravasena sahasā kilesa uppajji.

So tena kasāhi tālito ājānīyo viya sañjātasamvego tāvadeva susānaṃ gantvā, asubhanimittam uggahetvā, tattha paṭiladdhajhānaṃ pādaṃ katvā, vipassanaṃ vaḍḍhetvā, arahattaṃ pāpuṇi. Athassa sasuro alaṅkatapaṭiyattaṃ dhītaṃ ādāya mahatā parivārena naṃ uppabbājetukāmo vihāraṃ agamāsi. Thero tassā adhippāyaṃ ñatvā attano kāmesu virattabhāvaṃ sabbattha ca anupalittataṃ pakāsento –

453. “Dvipādaṃ asuci, duggandho parihīrati;
Nānakuṇapaparipūro, vissavanto tato tato.
454. “Migaṃ nilīnaṃ kūṭena, baḷiseneva ambujam;
Vānaraṃ viya lepena, bādhayanti puthujjanaṃ.
455. “Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā;
Pañca kāmaguṇā ete, itthirūpasmi dissare.
456. “Ye etā upasevanti, rattacittā puthujjanā;
Vaḍḍhenti kaṭasiṃ ghoram, ācinanti punabbhavam.
457. “Yo cetā parivajjeti, sappasseva padā siro;
Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.
458. “Kāmesvādīnaṃ disvā, nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;
Nissaṭṭo sabbakāmehi, patto me āsavakkhayo”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **dvipādaṃ** yadipi apādaṃ kāyā asucīyeva, adhikāravasena pana ukkaṭṭhaparicchedena vā evaṃ vuttaṃ. Yasmā vā aññe asucibhūtāpi kāyā loṇambilādīhi abhisankharitvā manussānaṃ bhojanepi upanīyanti, na pana manussakāyo, tasmā asucitarasabhāvamassa dassento “dvipādaṃ”ti āha. **Ayanti** tadā upaṭṭhitaṃ itthirūpaṃ sandhāyāha. **Asucīti** asuci eva, na ettha kiñcipi sucīti attho. **Duggandho parihīratīti** duggandho samāno pupphagandhādīhi sankharitvā pariharīyati. **Nānakuṇapaparipūro**ti kesādiānekappakāraṇapabharito. **Vissavanto tato tatoti** pupphagandhādīhissa jegucchabhāvaṃ paṭicchadetum vāyamantānampi taṃ vāyāmaṃ nipphalaṃ katvā navahi dvārehi kheḷasiṅghānikādīni lomakūpehi ca sedajallikaṃ ‘vissavantoyeva parihīratī’ti sambandho.

Evaṃ jegucchopi samāno cāyaṃ kāyo kūṭādīhi viya migādike attano rūpādīhi andhaputhujjane vañcetiyevāti dassento “**miga**”ntiādīmāha. Tattha **migaṃ nilīnaṃ kūṭenāti** pāsavākarādīnā kūṭena nilīnaṃ, paṭicchannaṃ katvā migaṃ viya nesādo. Vakkhamāno hi **iva**-saddo idhāpi ānetvā yojetabbo. **Baḷiseneva ambujanti** ambujam macchaṃ āmisabaddhena baḷisena viya baḷisiko. **Vānaraṃ viya lepenāti** rukksalādīsu pakkhittena makkaṭalepena makkaṭaṃ viya migaluddo andhaputhujjanaṃ vañcento bādhentīti.

Ke pana bādhentīti āha. “**Rūpā saddā**”tiādi. Rūpādayo hi pañca kāmakotṭhāsā visesato visabhāgavattusannissayā vipallāsūpanissayena ayonisomanasikārena parikkhittānaṃ andhaputhujjanānaṃ mano ramento kilesavattutāya anattābhāvaṃ sabbattha te bādhenti nāma. Tena vuttaṃ “**rūpā saddā...pe... itthirūpasmi dissare**”ti.

Itthiggahaṇaṅcetta adhikāravasena katanti veditabbaṃ. Tenevāha “**ye etā upasevanti**”tiādi. Tassattho – **ye** puthujjanā **etā** itthiyo **rattacittā** rāgābhībhūtacittā upabhogavattusaññāya upasevanti.

Vaḍḍhenti kaṭasim ghoranti te jātiādīhi nirayādīhi ca ghoram, bhayānakam, andhabālehi abhiraṃmitabbato kaṭasisaṅkhātam saṃsāram punappunam uppattimaraṇādinā vaḍḍhenti. Tenāha “**ācinanti punabbhava**”nti.

Yo cetāti yo pana puggalo etā itthiyo tattha chandarāgassa vikkhambhanena vā samucchindanena vā attano pādena sappassa siraṃ viya parivajjeti, so sabbam lokaṃ visajitvā ʒhitattā loke visattikāsaṅkhātam taṇham sato hutvā samativattati.

Kāmesvādīnavam disvāti “aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”tiādīnā (pāci. 417; cūḷava. 65; ma. ni. 1.234) vatthukāmesu kilesakāmesu anekākāravokāram ādīnavam, dosaṃ, disvā. **Nekhammam daṭṭhu khematoti** kāmehi bhavēhi ca nikkhantabhāvato nekkhammam, pabbajjam, nibbānaṅca, khemato, anupaddavato, daṭṭhu, disvā. **Sabbakāmehipi** tebhūmakadhammehi **nissaṭo** viṣaṃyutto. Sabbepi tebhūmakā dhammā kāmaṇīyaṭṭhena kāmā, tehi ca thero viṣaṃyutto. Tenāha “**patto me āsavakkhaya**”ti.

Evam thero ādito pañcahi gāthāhi dhammam kathetvā chaṭṭhagāthāya aññaṃ byākāsi. Tam sutvā sasuro “ayaṃ sabbattha anupalitto, na sakkā imaṃ kāmesu patāretu”nti yathāgatamaggeneva gato. Theropi vassasatapariniḃbute bhagavati upasampadāya vīsavassasatiko pathabyā thero hutvā, vesālikehi vajjiputtehi uppāditam sāsanassa abbudam sodhetvā, dutiyam dhammasaṅgītiṃ saṅgāyitvā “anāgate dhammāsokakāle uppajjanakam abbudam sodhehi”ti tissamahābrahmanam āṇāpetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Sabbakāmittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sattakanipāto

1. Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā

Sattakanipāte **alaṅkatā**tiādīkā āyasmato sundarasamuddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē puññaṇi upacinitvā imasmim buddhuppāde rājagahe aññatarassa mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti. **Samuddotissa** nāmam ahoṣi. Rūpasampattiyā pana **sundarasamuddoti** paññāyittha. So paṭhamavaye ʒhito bhagavato rājagahappavese buddhānubhavam disvā, paṭiladdhasaddho nissaraṇajjhāsayatāya pabbajitvā, laddhūpasampado samādinnadhutadhammo rājagahato sāvattiṃ gantvā, kalyāṇamittassa santiḃe vipassanācāram uggahetvā, kammaṭṭhānam anuyuñjanto viharati. Tassa mātā rājagahe ussavādivase aññe seṭṭhiputte sapajāpatike alaṅkatapaṭiyatte ussavakīḷam kīḷante disvā, puttam anussarivā rodati. Tam disvā aññatarā gaṇikā rodanakāraṇam pucchi. Sā tassā tam kāraṇam kathesi. Tam sutvā gaṇikā “ahaṃ tam ānessāmi, passa tāva mama itthibhāva”nti vatvā “yadi evam taṃyeva tassa pajāpatiṃ katvā imassa kulassa sāminim karissāmi”ti tāya bahum dhanam datvā, vissajjitā mahatā parivārena sāvattiṃ gantvā, therassa piṇḍāya vicaraṇaṭṭhāne ekasmim gehe vasamānā divase divase aññehi therassa sakkaccam piṇḍapātam dāpesi. Alaṅkatapaṭiyattā ca hutvā suvaṇṇapādukā āruyha attānam dassesi. Athekadivasam gehadvārena gacchantam theram disvā, suvaṇṇapādukā omuñcitvā, añjalim paggayha purato gacchanti nānappakāram theram kāmanimantanāya nimantesi. Tam sutvā thero “puthujjanacittam nāma cañcalaṃ, yaṃnūna mayā idāneva ussāho karaṇīyo”ti tattheva ʒhito bhāvanam ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tam sandhāya vuttam –

459. “Alaṅkatā suvasanā, māladhārī vibhūsitā;
Alattakakatāpādā, pādukāruyha vesikā.

460. “Pādukā oruhitvāna, purato pañjalīkatā;
Sā maṃ saṅghena mudunā, mhitapubbaṃ abhāsatha.
461. “Yuvāsi tvaṃ pabbajito, tiṭṭhāhi mama sāsane;
Bhuñja mānusaḥ kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te;
Saccaṃ te paṭijānāmi, aggim vā te harāmahaṃ.
462. “Yadā jīṇṇā bhavissāma, ubho daṇḍaparāyanā;
Ubhopi pabbajissāma, ubhayattha kaṭaggaho”.
463. “Tañca disvāna yācantim, vesikaṃ pañjalīkataṃ;
Alaṅkataṃ suvasanaṃ, maccupāsava oḍḍitaṃ.
464. “Tato me manasīkāro, yoniso udapajjatha;
Ādīnavo pāturahu, nibbidā samatiṭṭhatha.
465. “Tato cittaṃ vimucci me, passa dhammasudhammataṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Tattha **māladhārī**ti māladhārīnī piḷandhapupphadāmā. **Vibhūsitāti** ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena pupphehi ceva gandhavilepanādīhi ca vibhūsitagattā. “**Alaṅkatā**”ti iminā hatthūpagagīvūpagādīhi ābharaṇehi alaṅkaraṇaṃ adhippettaṃ. **Alattakakatāpādāti** pariṇatajayasumanapupphavaṇṇena lākhārasena rañjitacaraṇayugaḷā. Samāsapadañhettaṃ, “alattakakatapādā”ti vattabbe gāthāsukhatthaṃ dīghaṃ katvā vuttaṃ. Asamāsabhāve pana “tassā”ti vacanaseso vedītabbo. **Pādukāruya vesikāti** ekā rūpūpajīvikā itthī yathāvuttavesā suvaṇṇapādukā paṭimuñcitvā “ṭhitā”ti vacanaseso.

Pādukā oruhitvānāti pādukāhi otarivā, suvaṇṇapādukāyo omuñcitvāti attho. **Pañjalīkatāti** paggahitañjalikā **sā** vesī maṃ. Sāmaṃ vā vacanaparamparaṃ vinā sayameva abhāsatha. **Saṅghenāti** maṭṭhena. **Mudunāti** madhurena. “Vacanenā”ti avuttampi vuttameva hoti, abhāsathāti, vuttattā.

Yuvāsi tvaṃ pabbajitoti tvaṃ pabbajanto yuvā, daharoyeva hutvā pabbajitosi, nanu pabbajantena sattame dasake sampatteva pabbajitabbanti dasseti. **Tiṭṭhāhi mama sāsane**ti mama vacane tiṭṭha.

Kim pana tanti āha “**bhuñja mānusaḥ kāme**”ti kāme paribhuñjitukāmassa rūpasampatti, vayasampatti, parivārasampatti, bhogasampatti ca icchitabbā. Tattha “kuto me bhogasampatti”ti vadeyyāti, āha “**ahaṃ vittaṃ dadāmi te**”ti. “Tayidaṃ vacanaṃ kathaṃ saddahātabba”nti maññeyyāti taṃ saddahāpentī āha “**saccaṃ te paṭijānāmi, aggim vā te harāmaha**”nti. “Bhuñja mānusaḥ kāme, ahaṃ vittaṃ dadāmi te”ti yadidaṃ mayā paṭiññātaṃ, taṃ ekaṃsena saccameva paṭijānāmi, sace me na pattiyāyasi, aggim vā te harāmahaṃ aggim haritvā aggipaccayaṃ sapaṭhaṃ karomīti attho. **Ubhayattha kaṭaggahoti** amhākaṃ ubhinnaṃ jīṇṇakāle pabbajjanaṃ ubhayattha jayaggāho. Yaṃ mayā yāva daṇḍaparāyanakālā bhoge bhuñjāma, evaṃ idhalokepi bhogehi na jiyāma, mayā pacchā pabbajissāma, evaṃ paralokepi bhogehi na jiyāmāti adhippāyo. **Tatoti** taṃ nimittaṃ, kāmehi nimantentiya “yuvāsi tva”ntiādinā “yadā jīṇṇā bhavissāmā”tiādinā ca tassā vesiyā vuttavacanahetu. Tañhi vacanaṃ aṅkusaṃ katvā therō samaṇadhammaṃ karonto sadatthaṃ paripūresi. Sesāṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Sundarasamuddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Lakūṇḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Pare ambāṭakārāmetiādikā āyasmato lakūṇḍakabhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare mahābhoge kule nibbattivā, vayappatto satthu santike

dhammaṃ suṇanto nisinno tasmim̄ khaṇe sathhāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ mañjussarānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā, sayampi taṃ ṭhānaṃ pattento buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā, “aho vatāhampi anāgate ayaṃ bhikkhu viya ekassa buddhassa sāsane mañjussarānaṃ aggo bhaveyya”nti paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā ca tassa anantarāyataṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

So tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto phussassa bhagavato kāle cittapattakokilo hutvā rājuyyānato madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍenādāya gacchanto sathhāraṃ disvā pasannamānaso “dassāmī”ti cittaṃ uppādesi. Sathhā tassa cittaṃ ñatvā pattaṃ gahetvā nisīdi. Kokilo dasabalassa patte ambapakkaṃ patiṭṭhāpesi. Sathhā taṃ paribhuñji. So kokilo pasannamānaso teneva pītisukhena sattāhaṃ vītināmesi. Tena ca puññakammena mañjussaro ahosi. Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āradde kiṃ pamāṇaṃ karoma? Sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantametam̄. Chayojanappamāṇaṃ. Etampi atimahantaṃ. Pañcayojanaṃ, catuyojanaṃ, tiyojanaṃ, dviyojananti vutte ayaṃ tadā jeṭṭhavaḍḍhakī hutvā “etha, bho, anāgate sukhaṭṭijaggiyaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti vatvā rajjuyā parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā “eekaṃ mukhaṃ gāvutaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ ekayojanāvaṭṭaṃ yojanubbedhaṃ bhavissatī”ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Iti appamāṇassa buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena pana kammaena nibbattanibbattaṭṭhāne aññehi nīcatarappamāṇo hoti.

So amhākaṃ satthu kāle sāvattiyaṃ mahābhogakule nibbatti, **bhaddiyotissa** nāmaṃ ahosi. Atirassatāya pana **lakuṇḍakabhaddiyoti** paññāyittha. So satthu santike dhammaṃ sutvā, paṭiladdhasaddho pabbajitvā, bahussuto dhammakathiko hutvā madhurena sarena paresaṃ dhammaṃ kathesi. Athekasmim̄ ussavativase ekena brāhmaṇena saddhim̄ rathena gacchantī aññatarā gaṇikā theram̄ disvā dantavidamsakaṃ hasi. Thero tassā dantaṭṭhike nimittaṃ gahetvā jhānaṃ uppādetvā, taṃ pādakaṃ katvā, vipassanaṃ paṭṭhapetvā, anāgāmī ahosi. So abhiṇhaṃ kāyagatāya satiyā viharanto ekadivasam̄ āyasmatā dhammasenāpatinā ovadiyamāno arahatte patiṭṭhahi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 2.55.1-33) –

“Padumuttaro nāma jino, sabbadhammesu cakkhumā;
Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

“Tadāhaṃ haṃsavatiyaṃ seṭṭhiputto mahaddhano;
Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, saṅghārāmaṃ agacchahaṃ.

“Tadā so lokapajjoto, dhammaṃ desesi nāyako;
Mañjussarānaṃ pavaraṃ, sāvakaṃ abhikittayi.

“Taṃ sutvā mudito hutvā, kāraṃ katvā mahesino;
Vanditvā satthuno pāde, taṃ ṭhānamabhipatthayaṃ.

“Tadā buddho viyākāsi, saṅghamajjhe vināyako;
Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathhā loke bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmitto;
Bhaddiyo nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Tena kammaena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tāvatimsamagacchahaṃ.

“Dvenavute ito kappe, phusso uppajji nāyako;
Durāsado duppasaho, sabbalokuttamo jino.

“Caraṇena ca sampanno, brahā uju patāpavā;
Hitesī sabbasattānaṃ, bahuṃ mocesi bandhanā.

“Nandārāmaṃvane tassa, ahosiṃ phussakokilo;
Gandhakuṭṭisamāsanne, ambarukkhe vasāmaṃ.

“Tadā piṇḍāya gacchantam, dakkhiṇeyyam jinuttamam;
Disvā cittaṃ pasādetvā, mañjunābhinikūjaham.

“Rājuyyānaṃ tadā gantvā, supakkaṃ kanakattacam;
Ambapiṇḍam gahetvāna, sambuddhassopanāmayim.

“Tadā me cittamaññāya, mahākāruṇiko jino;
Upaṭṭhākassa hatthato, pattaṃ paggaṇhi nāyako.

“Adāsīm haṭṭhacittoham, ambapiṇḍam mahāmune;
Patte pakkhippa pakkhehi, pañjalim katvāna mañjunā.

“Sarena rajanīyena, savanīyena vaggunā;
Vassanto buddhapūjattham, nīlam gantvā nipajjaham.

“Tadā muditacittaṃ maṃ, buddhapemagatāsayaṃ;
Sakuṇagghi upāgantvā, ghātayī duṭṭhamānaso.

“Tato cutoham tusite, anubhotvā mahāsukham;
Manussayonimāgacchim, tassa kammassa vāhasā.

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso;
Kassapo nāma gottena, uppajji vadatam varo.

“Sāsanaṃ jotayitvā so, abhibhuyya kutitthiye;
Vinayitvāna veneyye, nibbuto so sasāvako.

“Nibbuta tamhi lokagge, pasannā janatā bahū;
Pūjanatthāya buddhassa, thūpaṃ kubbanti satthuno.

“Sattayojanikaṃ thūpaṃ, sattaratanabhūsitam;
Karissāma mahesissa, iccevaṃ mantayanti te.

“Kikino kāsirājassa, tadā senāya nāyako;
Hutvāham appamāṇassa, pamāṇam cetiye vadim.

“Tadā te mama vākyena, cetiyam yojanuggatam;
Akamsu naravīrassa, nānāratanaḥsitaṃ.

“Tena kammena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ deham, tāvatimsamagacchaham.

“Pacchime ca bhavē dāni, jāto seṭṭhikule ahaṃ;
Sāvattṭhiyaṃ puravare, iddhe phīte mahaddhane.

“Purappavese sugataṃ, disvā vimhitamānaso;
Pabbajitvāna na ciramaṃ, arahattamaṃpāpuṇiṃ.

“Cetiyassa pamāṇaṃ yaṃ, akariṃ tena kammaṇā;
Lakuṇḍakasārīrohaṃ, jāto paribhavāraho.

“Sarena madhurenāhaṃ, pūjivā isisattamaṃ;
Mañjussarānaṃ bhikkhūnaṃ, aggattamanupāpuṇiṃ.

“Phaladānena buddhassa, guṇānussaraṇena ca;
Sāmaññaphalasampanno, viharāmi anāsavo.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Aparabhāge aññaṃ byākaronto –

466. “Pare ambātakārāme, vanasaṇḍamhi bhaddiyo;
Samūlaṃ taṇhamabbuyha, tattha bhaddova jhāyati.

467. “Ramanteke mudīngehi, vīṇāhi paṇavehi ca;
Ahañca rukkhamūlasmiṃ, rato buddhassa sāsane.

468. “Buddho ce me varaṃ dajjā, so ca labbhettha me varo;
Gaṇhehaṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ sati’nti. –

Imā tisso gāthā abhāsi.

Tattha **pareti** seṭṭhe adhike, visiṭṭheti attho. Adhikavācī hi ayaṃ parasaddo “paraṃ viya mattāyā”tiādīsu viya. **Ambātakārāme**ti evaṃnāmake ārāme. So kira chāyūdakasampanno vanasaṇḍamaṇḍito ramaṇīyo hoti tena “pare”ti visesetvā vutto. “Ambātakavane ambātakehi abhilakkhitavane”ti ca vadanti. **Vanasaṇḍamhī**ti vanagahane, ghananicitarukkhaḡacchalatāsamūhe vaneti attho. **Bhaddiyoti** evaṃnāmako, attānameva thero aññaṃ viya vadati. **Samūlaṃ taṇhamabbuyhā**ti taṇhāya mūlaṃ nāma avijjā. Tasmā sāvijjaṃ taṇhaṃ aggamaggena samugghāṭetvāti attho. **Tattha bhaddova jhāyatī**ti lokuttarehi silādīhi bhaddo sundaro tasmīnye va vanasaṇḍe katakiccatāya diṭṭhadhammasukhavihārasena aggaḡhalajhānena jhāyati.

Phalasukhena ca jhānasamāpattīhi ca vītināmetīti attano vivekaratiṃ dassetvā “**ramanteke**”ti gāthāyapi byatirekamukhena tamevatthaṃ dasseti. Tattha **mudīngehī**ti āḡgikādīhi murajehi. **Vīṇāhī**ti nandinādīhi vīṇāhi. **Paṇavehī**ti turiyehi ramanti eke kāmabhogino, sā pana tesam rati anariyā anattasaṃhitā. **Ahañcā** ti ahaṃ pana, ekako **buddhassa** bhagavato sāsane rato, tato eva rukkhamūlasmiṃ **rato** abhirato viharāmīti attho.

Evaṃ attano vivekābhiraṭiṃ kittetvā idāni yaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattaṃ patto, tassa pasaṃsanatthaṃ “**buddho ce me**”ti gāthamāha. Tassattho – sace **buddho** bhagavā “ekāhaṃ, bhante, bhagavantaṃ varaṃ yācāmī”ti mayā yācito “atikkantavarā kho, bhikkhu, tathāgatā”ti apaṭikkhipitvā mayhaṃ yathāyācītaṃ varaṃ dadeyya, so ca varo mamādhippāyapūraḡo **labbhettha** mayhaṃ manorathaṃ matthakaṃ pāpeyyāti thero parikappavasena vadati. “Bhante, sabbo loko sabbakālaṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvetū”ti “sabbalokassa niccaṃ kāyagatāsati bhāvetabbā”ti katvā varaṃ gaṇhe ahanti dassento āha “**gaṇhehaṃ sabbalokassa, niccaṃ kāyagataṃ**

sati’nti. Idāni aparikkhaṇagarahāmukhena parikkhaṇaṃ pasamsanto –

469. “Ye maṃ rūpena pāmiṃsu, ye ca ghosena anvagū;
Chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janā.

470. “Ajjhattaṅca na jānāti, bahiddhā ca na passati;
Samantāvaraṇo bālo, sa ve ghosena vuyhati.

471. “Ajjhattaṅca na jānāti, bahiddhā ca vipassati;
Bahiddhā phaladassāvī, sopi ghosena vuyhati.

472. “Ajjhattaṅca pajānāti, bahiddhā ca vipassati;
Anāvaraṇadassāvī, na so ghosena vuyhati’”ti. –

Imā catasso gāthā abhāsi.

Tattha **ye maṃ rūpena pāmiṃsūti** ye janā aviddasū mama rūpena apasādikena nihīnena “ākārasadisī paññā”ti, dhammasarīrena ca maṃ nihīnaṃ pāmiṃsu, “orako aya”nti hīlentā paricchindanavasena maññiṃsūti attho. **Ye ca ghosena anvagūti** ye ca sattā ghosena mañjunā maṃ sambhāvanāvasena anugatā bahu maññiṃsu, taṃ tesam micchā, na hi ahaṃ rūpamattena avamantabbo, ghosamattena vā na bahuṃ mantabbo, tasmā **chandarāgavasūpetā, na maṃ jānanti te janāti** te duvidhāpi janā chandarāgassa vasaṃ upetā appahīnachandarāgā sabbaso pahīnachandarāgaṃ maṃ na jānanti.

Avisayo tesam mādiso ajjhattaṃ bahiddhā ca apariññātavatthutāyāti dassetuṃ “**ajjhatta**”ntiādi vuttaṃ. **Ajjhattanti** attano santāne khandhāyatanādiddhammaṃ. **Bahiddhāti** parasantāne. Atha vā ajjhattanti, mama abbhantare asekkhasīlakkhandhādiṃ. Bahiddhāti, mameva ākappasampattiyādiyuttaṃ bahiddhā rūpadhammapavattiṃ cakkhuvīññādiṃpavattiṃca. **Samantāvaraṇoti** evaṃ ajjhattaṅca bahiddhā ca ajānanena samantato āvaraṇayutto āvaṭṭāṇāgatiko. **Sa ve ghosena vuyhatīti** so paraneyyabuddhiko bālo ghosena paresaṃ vacanena vuyhati niyyati ākaḍḍhīyati.

Bahiddhā ca vipassatīti yo ca vuttanayena ajjhattaṃ na jānāti, bahiddhā pana sutānusārena ākappasampattiādiupadhāraṇena vā visesato passati. “Guṇavisesayutto siyā”ti maññati, sopi **bahiddhā phaladassāvī** nayaggāhena phalamattaṃ gaṇhanto vuttanayena ghosena vuyhati, sopi mādiso na jānātīti attho.

Yo pana **ajjhattaṅca** khīṇāsavassa abbhantare asekkhasīlakkhandhādiguṇaṃ jānāti, bahiddhā cassa paṭipattisallakkaṇena visesato guṇavisesayogaṃ passati. **Anāvaraṇadassāvī** kenaci anāvaṭṭo hutvā ariyānaṃ guṇe daṭṭhuṃ ñātuṃ samattho, na so ghosamattena vuyhati yāthāvato dassanatoti.

Lakuṇḍakabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhaddattheragāthāvaṇṇanā

Ekaputtotiādikā āyasmato bhaddattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttaraṃ bhagavantaṃ bhikkhusaṅghaṅca satahassaparimāṇaṃ cīvarādīhi catūhi paccayehi pūjesi. So tena puññakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde sāvattiyāṃ seṭṭhikule nibbatti. Nibbattamāno ca aputtakesu mātāpitūsu devatāyācanādīni katvāpi alabhantesu sathhāraṃ upasaṅkamitvā “sace, bhante, mayaṃ ekaṃ puttaṃ lacchāma, taṃ tumhākaṃ dāsathhāya dassāmā”ti vatvā āyācitvā gatesu satthu adhippāyaṃ ñatvā aññataro devaputto khīṇāyuko hutvā thito sakkena devaraññā “amukasmim kule nibbattāhi”ti āṇatto tattha nibbatti, **bhaddotissa** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ

sattavassuddesikaṃ jātaṃ mātāpitaro alaṅkaritvā bhagavato santikaṃ netvā “ayaṃ so, bhante, tumhe āyācivā laddhadārako, imaṃ tumbhākaṃ niyyātemā”ti āhaṃsu. Satthā ānandattheraṃ āṇāpesi – “imaṃ pabbājehī”ti. Āṇāpetvā ca gandhakuṭiṃ pāvīsi. Thero taṃ pabbājetvā saṅkhepena vipassanāmukhaṃ ācikkhī. So upanissayasampannatā vipassanāya kammaṃ karonto sūriye anoggateyeva bhāvanaṃ usukkāpetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.5.54-69)

“Padumuttarasambuddhaṃ, mettacittaṃ mahāmunīṃ;
Upeti janatā sabbā, sabbalokaggaṇāyakaṃ.

“Sattukañca baddhakañca, āmiṣaṃ pānabhojanaṃ;
Dadanti satthuno sabbe, puññakkhette anuttare.

“Ahampi dānaṃ dassāmi, devadevassa tādino;
Buddhaseṭṭhaṃ nimantetvā, saṅghampi ca anuttaraṃ.

“Uyyojitā mayā cete, nimantesuṃ tathāgataṃ;
Kevalaṃ bhikkhusaṅghaṇca, puññakkhattaṃ anuttaraṃ.

“Satasahassapallaṅkaṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ;
Tūlikāpaṭalikāya, khomakappāsikehi ca;
Mahārahaṃ paññāpayiṃ, āsanaṃ buddhayuttakaṃ.

“Padumuttaro lokavidū, devadevo narāsabho;
Bhikkhusaṅghaparibyūḷho, mama dvāramupāgami.

“Paccuggantvāna sambuddhaṃ, lokanāthaṃ yasassinaṃ;
Pasannacitto sumano, abhināmayiṃ saṅgharaṃ.

“Bhikkhūnaṃ satasahassaṃ, buddhañca lokanāyakaṃ;
Pasannacitto sumano, paramannena tappayiṃ.

“Padumuttaro lokavidū, āhutaṇaṃ paṭiggaho;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Yenidaṃ āsanaṃ dīnaṃ, sovaṇṇaṃ gonakatthataṃ;
Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Catusattatikkhattaṃ so, devarajjaṃ karissati;
Anubhossati sampattiṃ, accharāhi purakkhato.

“Padesarajjaṃ sahasaṃ, vasudhaṃ āvasissati;
Ekapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.

“Sabbāsu bhavayonīsu, uccākulī bhavissati;
So ca pacchā pabbajitvā, sukkamūlena codito;
Bhaddiyo nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Vivekamanuyuttomhi, pantasenānivāsahaṃ;
Phalañcādhigataṃ sabbaṃ, cattaklesomhi ajjahaṃ.

“Mama sabbam abhiññāya, sabbaññū lokanāyako;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.

“Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime;
Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Tassa bhagavā chaḷabhiññuppattiṃ ñatvā “ehi, bhaddā”ti āha. So tāvadeva satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā pañjaliko satthu samīpe aṭṭhāsi, sā eva cassa upasampadā ahoṣi. Buddhūpasampadā nāma kiresā. Thero jātito paṭṭhāya attano pavattiyā kathanamukhena aññaṃ byākaronto –

473. “Ekaputto ahaṃ āsiṃ, piyo mātu piyo pitu;
Bahūhi vatacariyāhi, laddho āyācanāhi ca.
474. “Te ca maṃ anukampāya, atthakāmā hitesino;
Ubho pitā ca mātā ca, buddhassa upanāmayuṃ.
475. “Kicchā laddho ayaṃ putto, sukhumālo sukhedhito;
Imaṃ dadāma te nātha, jinassa paricāraṃ.
476. “Satthā ca maṃ paṭiggayha, ānandaṃ etadabravi;
Pabbājehi imaṃ khippaṃ, hessatyājāniyo ayaṃ.
477. “Pabbājetvāna maṃ satthā, vihāraṃ pāvisī jino;
Anoggasmiṃ sūriyasmīṃ, tato cittaṃ vimucci me.
478. “Tato satthā nirākatvā, paṭisallānavuṭṭhito;
Ehi bhaddāti maṃ āha, sā me āsūpasampadā.
479. “Jātiyā sattavassena, laddhā me upasampadā;
Tisso vijjā anuppattā, aho dhammasudhammatā’nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **vatacariyāhīti**, “evaṃ katvā puttaṃ labhissathā”ti vuttaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vacanaṃ sutvā, khīraṃ pāyitvā, anasanādivatacaraṇehi. **Āyācanāhīti** devatāyācanāhi satthuāyācanāya ca, idameva cettha kāraṇaṃ, itaraṃ thero mātāpitūnaṃ paṭipattidassanatthañceva kicchaladdhabhāvadassanatthañca vadati.

Teti mātāpitaro. **Upanāmayunti** upanāmesuṃ.

Sukhedhitoti sukhasaṃvaḍḍhito. **Teti** tuyhaṃ. **Paricārakanti** kiṃkāraṃ.

Hessatyājāniyo ayanti ayaṃ dārako mama sāsane ājāniyo bhavissati. Tasmā khippaṃ ajjeva pabbājehīti etaṃ **abravi**, āha.

Pabbājetvānāti ānandattherena pabbājetvā. **Vihāranti** gandhakuṭṭiṃ. **Anoggasmiṃ sūriyasminti** sūriye anattaṅgateyeva. **Tato cittaṃ vimucci meti** tato vipassanārambhato paraṃ na cireneva khaṇena sabbāsavehi me cittaṃ vimucci, khīṇāsavo ahoṣiṃ.

Tatoti mama āsavakkhayato pacchā. **Nirākatvāti** attanā samāpannaṃ phalasaṃpattiṃ appetvā

tato vuṭṭhāya. Tenāha “**paṭisallānavuṭṭhito**”ti. **Sā me āsūpasampadāti** yā maṃ uddissa “ehi, bhaddā”ti satthu vācā pavattā, sā eva me mayhaṃ upasampadā āsi. Evaṃ **jātiyā sattavassena, laddhā me upasampadāti** sātisayaṃ satthārā attano kataṃ anuggahaṃ sāsanaṃ ca niyyānikataṃ dasseti. Tenāha “**aho dhammasudhammatā**”ti.

Ettha ca “cittaṃ vimucci me”ti khīṇāsavabhāvaṃ pakāsetvāpi puna “**tisso vijjā anuppattā**”ti lokiyābhiññekadesadassanaṃ chaḷabhiññabhāvavibhāvanatthaṃ. Tenāha apadāne “chaḷabhiññā sacchikatā”ti.

Bhaddattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sopākattheragāthāvaṇṇanā

Disvā pāsādachāyāantiādikā āyasmato sopākattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto siddhatthassa bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā viññutaṃ patto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāmesu ādīnavaṃ disvā gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā ekasmiṃ pabbate viharati. Satthā āsannamaraṇaṃ taṃ ñatvā tassa santikaṃ agamāsi. So bhagavantaṃ disvā pasannacitto uḷāraṃ pītisomanassaṃ pavedento pupphamayāṃ āsanaṃ paññapetvā adāsi. Satthā tattha nisīditvā, aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetvā tassa passantasseva ākāseṇa agamāsi. So pubbe gahitaṃ niccaggāhaṃ pahāya aniccaaññaṃ hadaye ṭhapetvā, kālaṅkatvā, devaloke uppajitvā, aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto, imasmiṃ buddhuppāde rājagahe sopākayoniyaṃ nibbatti. So jātiāgatena **sopākoti** nāmena paññāyi. Keci pana “vāñjakule nibbato, ‘sopāko’ti pana nāmamatta”nti vadanti. Taṃ apadānapāḷiyā virujjhati “pacchime bhava sampatte, sopākayonupāgami”nti vacanato.

Tassa catumāsajātassa pitā kālamakāsi, cūlapitā posesi. Anukkamena sattavassiko jāto. Ekadivasaṃ cūlapitā “attano puttana kalahaṃ karotī”ti kujjhitvā, taṃ susānaṃ netvā, dve hatthe rajjuyā ekato bandhitvā, tāya eva rajjuyā matamanussassa sarīre gālhaṃ bandhitvā gato “singālādayo khādantū”ti. Pacchimabhavikatāya dārakassa puññaphalena sayāṃ māretuṃ na visahi, singālādayopi na abhibhaviṃsu. Dārako aḍḍharattasamaye evaṃ vippalapati –

“Kā gati me agatissa, ko vā bandhu abandhuno;
Susānamajjhe bandhassa, ko me abhayadāyako”ti.

Satthā tāya velāya veneyyabandhave olokeno dārakassa hadayabbhantare pajjalantaṃ arahattūpanissayaṃ disvā obhāsaṃ pharitvā satim janetvā evamāha –

“Ehi sopāka mā bhāyi, olokassu tathāgataṃ;
Ahaṃ taṃ tārayissāmi, rāhumukheva candima”nti.

Dārako buddhānubhāvena chinnabandhano gāthāpariyosāne sotāpanno hutvā gandhakuṭisammukhe aṭṭhāsi. Tassa mātā puttaṃ apassantī cūlapitaraṃ pucchitvā tenassa pavattiyā akathitāya tattha tattha gantvā vicinantī “buddhā kira atītānāgatapaccuppannaṃ jānanti, yaṃnūnāhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā mama puttassa pavattiṃ jāneyya”nti satthu santikaṃ agamāsi. Satthā, iddhiyā taṃ paṭicchādetvā, “bhante, mama puttaṃ na passāmi, apica bhagavā tassa pavattiṃ jānātī”ti tāya puṭṭho –

“Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā;
Antakenādhpannassa, natthi ñātīsu tāṇatā”ti. (dha. pa. 288) –

Dhammaṃ kathesi. Taṃ sutvā sā sotāpannā ahosi. Dārako arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.2.112-123) –

“Pabbhāraṃ sodhayantassa, vipine pabbatuttame;
Siddhattho nāma bhagavā, āgacchi mama santikaṃ.

“Buddhaṃ upagataṃ disvā, lokajetṭhassa tādino;
Santharaṃ santharivāna, pupphāsanamadāsahaṃ.

“Pupphāsane nisīditvā, siddhattho lokanāyako;
Mamañca gatimaññāya, aniccatamudāhari.

“Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;
Uppajjitvā nirujjhanti, tesāṃ vūpasamo sukho.

“Idaṃ vatvāna sabbaññū, lokajetṭho narāsabho;
Nabhaṃ abbhuggamī vīro, haṃsarājāva ambare.

“Sakaṃ diṭṭhiṃ jahitvāna, bhāvayāniccasaññaṃ;
Ekāhaṃ bhāvayitvāna, tatha kālaṃ kato ahaṃ.

“Dve sampattī anubhotvā, sukkamūlena codito;
Pacchime bhava sampatte, sapākayonupāgamiṃ.

“Agārā abhinikkhamma, pabbajiṃ anagāriyaṃ;
Jātiyā sattavassohaṃ, arahattamaṃpāpuṇiṃ.

“Āraddhavīriyo pahitatto, sīlesu susamāhito;
Tosetvāna mahānāgaṃ, alattaṃ upasampadaṃ.

“Catunnavutito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ phalaṃ.

“Catunnavutito kappe, yaṃ saññaṃ bhāvayaṃ tadā;
Taṃ saññaṃ bhāvayantassa, patto me āsavakkhayo.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Atha bhagavā iddhiṃ paṭisaṃhari. Sāpi puttaṃ disvā haṭṭhatuṭṭho tassa khīṇāsavabhāvaṃ sutvā pabbājetvā gatā. So satthāraṃ gandhakuṭicchāyāyaṃ caṅkamantaṃ upasaṅkamitvā, vanditvā anucaṅkamī. Tassa bhagavā upasampadaṃ anujānitukāmo “ekaṃ nāma ki”ntiādinaṃ dasa pañhe pucchi. Sopi satthu adhippāyaṃ gaṇhanto sabbaññutaññaṇena saṃsando “sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”tiādinaṃ (khu. pā. 4.1) te pañhe vissajjesi. Teneva te kumārappañhā nāma jātā. Satthā tassa pañhabyākaraṇena ārādhitaṃ upasampadaṃ anujāni. Tena sā pañhabyākaraṇūpasampadā nāma jātā. Tassaṃ attano pavattiṃ pakāsetvā thero aññaṃ byākaronto –

480. “Disvā pāsādachāyāyaṃ, caṅkamantaṃ naruttamaṃ;
Tattha naṃ upasaṅkamma, vandissaṃ purisuttamaṃ.

481. “Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, saṃharitvāna pāṇayo;
Anucaṅkamissaṃ virajaṃ, sabbasattānamuttamaṃ.

482. “Tato pañhe apucchi maṃ, pañhānaṃ kovido vidū;
Acchambhī ca abhīto ca, byākāsiṃ satthuno ahaṃ.

483. “Vissajjitesu pañhesu, anumodi tathāgato;
Bhikkhusaṅghaṃ viloketvā, imamattaṃ abhāsatha.
484. “Lābhā aṅgānaṃ magadhānaṃ, yesāyaṃ paribhuñjati;
Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsaṇaṃ;
Paccuṭṭhānañca sāmīciṃ, tesāṃ lābhā’ti cābravi.
485. “Ajjadagge maṃ sopāka, dassanāyopasaṅkama;
Esā ceva te sopāka, bhavatu upasampadā’”.
486. “Jātiyā sattavassena, laddhāna upasampadaṃ;
Dhāremi antimāṃ dehaṃ, aho dhammasudhammatā’ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **pāsādachāyāyanti** gandhakuṭicchāyāyaṃ. **Vandissanti**, abhivandiṃ.

Samharitvāna pāṇayoti ubho hatthe kamalamakuḷākārena saṅgate katvā, añjaliṃ paggahetvāti attho. **Anucaṅkamissanti** caṅkamantassa satthuno anupacchato anugamanavasena caṅkamim. **Virajanti** vigatarāgādirajaṃ.

Pañheti kumārapañhe. **Vidūti** veditabbaṃ viditavā, sabbaññūti attho. “Satthā maṃ pucchati’ti uppajjanakassa chambhitattassa bhayassa ca setughātena pahīnattā **acchambhī** ca **abhīto** ca byākāsi.

Yesāyanti yesāṃ aṅgamagadhānaṃ ayaṃ sopāko. **Paccayanti** gilānapaccayaṃ. **Sāmīcinti** maggadānabījanādisāmīcikiriyaṃ.

Ajjadaggeti da-kāro padasandhikaro, ajja agge ādiṃ katvā, ajja paṭṭhāya. “Ajjatagge’tipi pāḷi, ajjataṃ ādiṃ katvāti attho. **Dassanāyopasaṅkamāti** “hīnajacco, vayasā taruṇataro’ti vā acintetvā dassanāya maṃ upasaṅkama. **Esā cevāti** yā tassa mama sabbaññūtaññāṇena saddhim samsandetvā katā pañhavissajjanā. Esāyeva te bhavatu upasampadā iti ca abravīti yojanā. “Laddhā me upasampadā’tipi pāḷi. Ye pana “laddhāna upasampada’ti paṭṭhanti, tesāṃ **sattavassenāti** sattamena vassenāti attho, sattavassena vā hutvāti vacanaseso. Yaṃ panettha avuttaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Sopākattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sarabhaṅgaththeragāthāvaṇṇanā

Sare hatthehitiādikā āyasmato sarabhaṅgaththerassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim buddhuppāde rājagahe aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **anabhilakkhitotissa** kulavaṃsāgataṃ nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto kāme pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā saratiṇāni sayameva bhañjitvā paṇṇasālaṃ katvā vasati. Tato paṭṭhāya **sarabhaṅgotissa** samaññā ahoṣi. Atha bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento tassa arahattūpanissayaṃ disvā, tattha gantvā, dhammaṃ desesi. So paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ patvā tattheva vasati. Athassa tāpasakāle katā paṇṇasālā jīṇṇā paluggā ahoṣi. Taṃ disvā manussā “kissa, bhante, imaṃ kuṭikaṃ na paṭisaṅkharothā’ti āhaṃsu. Thero “kuṭikā yathā tāpasakāle katā, idāni tathā kātuṃ na sakkā’ti taṃ sabbam pakāsentō –

487. “Sare hatthehi bhañjitvā, katvāna kuṭimacchisaṃ;
Tena me sarabhaṅgoti, nāmaṃ sammutiyā ahu.
488. “Na mayhaṃ kappate ajja, sare hatthehi bhañjitum;
Sikkhāpadā no paññattā, gotamena yasassinā’ti. – dve gāthā abhāsi;

Tattha **sare hatthehi bhañjivāti**, pubbe tāpasakāle saratiṇāni mama hatthehi chinditvā tiṇakuṭim katvā **acchisaṃ** vasiṃ, nisīdiñceva nipajjiṇca. **Tenāti** kuṭikaraṇatthaṃ sarānaṃ bhañjanaena. **Sammutiyaṭi** anvatthasammutiyaṃ sarabhaṅgoti, nāmaṃ ahu ahosi.

Na **mayhaṃ kappate ajjāti** ajja idāni upasampannassa mayhaṃ **sare** saratiṇe hatthehi bhañjituṃ na kappate na vaṭṭati. Kasmā? **Sikkhāpadā no paññattā, gotamena yasassināti**. Tena yaṃ amhākaṃ sathārā sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mayhaṃ jīvitahetunāpi nātikkamāmāti dasseti.

Evaṃ ekena pakārena tiṇakuṭikāya apaṭisaṅkharāṇe kāraṇaṃ dassetvā idāni aparenapi pariyāyena naṃ dassento –

489. “Sakalaṃ samattaṃ rogaṃ, sarabhaṅgo nāddasaṃ pubbe;
Soyaṃ rogo diṭṭho, vacanakarenātidevassā”’ti. – imaṃ gāthamāha;

Tattha **sakalanti** sabbhaṃ. **Samattanti** sampuṇṇaṃ, sabbabhāgato anavasesanti attho. **Roganti** dukkhadukkhatādivasena rujanaṭṭhena rogabhūtaṃ upādānakkhandhapañcakaṃ sandhāya vadati. **Nāddasaṃ pubbeti** sattu ovādaṭṭilābhato pubbe na addakkhiṃ. **Soyaṃ rogo diṭṭho, vacanakarenātidevassāti** sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti sabbepi deve attano sīlādiguṇehi atikkamitvā ṭhitattā atidevassa sammāsambuddhassa ovādaṭṭikarena sarabhaṅgena so ayaṃ khandhapañcakasāṅkhāto rogo vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pañcakkhandhato diṭṭho, pariññātoti attho. Etena evaṃ attabhāvakuṭikāyampi anapekkho bāhiraṃ tiṇakuṭikaṃ kathaṃ paṭisaṅkharissatīti dasseti.

Idāni yaṃ maggaṃ paṭipajantena mayā ayaṃ attabhāvarogo yāthāvato diṭṭho, svāyaṃ maggo sabbabuddhasādhāraṇo. Yena nesaṃ ovādadharmopi majjhe bhinnasuvaṇṇasadiso yatthāhaṃ patiṭṭhāya dukkhakkhayaṃ pattoti evaṃ attano arahattapaṭipattiṃ byākaronto –

490. “Yeneva maggena gato vipassī, yeneva maggena sikhī ca vessabhū;
Kakusandhakoṇāgamaṇo ca kassapo, tenañjasena agamāsi gotamo.

491. “Vītataṅhā anādānā, satta buddhā khayogadhā;
Yehāyaṃ desito dhammo, dhammabhūtehi tāḍibhi.

492. “Cattāri ariyasaccāni, anukampāya pāṇinaṃ;
Dukkhaṃ samudayo maggo, nirodho dukkhasāṅkhayo.

493. “Yasmiṃ nivattate dukkhaṃ, saṃsārasmiṃ anantakaṃ;
Bhedā imassa kāyassa, jīvitassa ca saṅkhayā;
Añño punabbhavo natthi, suvimuttomhi sabbadhī”’ti. –

Imā gāthā abhāsi –

Tattha **yeneva maggenāti** yeneva sapubbabhāgena ariyena aṭṭhaṅgikena maggena. **Gatoti** paṭipanno nibbānaṃ adhiḡato. **Vipassīti** vipassī sammāsambuddho. **Kakusandhāti** avibhattiko niddeso. “Kakusandhakoṇāgamaṇā”’tipi pāṭho. **Tenañjasenāti** teneva añjasena ariyamaggena.

Anādānāti anupādānā appaṭisaṅkharā vā. **Khayogadhāti** nibbānogadhā nibbānapatiṭṭhā. **Yehāyaṃ desito dhammoti** yehi sattahi sammāsambuddhehi ayaṃ sāsanadhammo desito pavedito. **Dhammabhūtehi** dhammakāyatāya dhammasabhāvehi, navalokuttaradhammato vā bhūtehi jātehi, dhammaṃ vā pattehi. **Tāḍibhīti**, iṭṭhādīsū tāḍibhāvappattehi.

“**Cattāri ariyasaccāni**”tiādina tehi desitaṃ dhammaṃ dasseti. Tattha **cattārīti** gaṇanaparichedo. **Ariyasaccāni**ti paricchinnaḍḍhammāssaṇaṃ. Vacanattato pana ariyāni ca avitathatṭhena saccāni cāti ariyasaccāni, ariyassa vā bhagavato saccāni tena desitattā, ariyabhāvakarāni vā saccāni ariyasaccāni. Kucchitabhāvato tucchabhāvato ca **dukkhaṃ**, upādānakkhandhapañcakaṃ. Taṃ dukkhaṃ samudeti etasmāti **samudayo**, taṇhā. Kilese mārento gacchati, nibbānatthikehi maggīyatīti vā **maggo**, sammādiṭṭhiādayo aṭṭha dhammā. Saṃsāracārakasāṅkhāto natthi ettha rodho, etasmiṃ vā adhigate puggalassa rodhābhāvo hoti, nirujjhati dukkhametthāti vā **nirodho**, nibbānaṃ. Tenāha “dukkhasāṅkhayo”ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimagge** vuttanayeneva veditabbo.

Yasminti yasmiṃ nirodhe nibbāne adhigate. **Nivattateti** ariyamaggabhāvanāya sati **anantakaṃ** ariyantaṃ imasmiṃ saṃsāre jātiādidukkhāṃ na pavattati ucchijjati, so nirodhoti ayaṃ dhammabhūtehi sammāsambuddhehi desito dhammoti yojanā. “**Bhedā**”tiādina “rogo diṭṭho”ti dukkhapariññāya sūcitaṃ attano arahattappattiṃ sarūpato dasseti. “Yasmiṃ nibbattate dukkha”nti pana pāṭhe sakalagāthāya tatthāyaṃ yojanā – **yasmiṃ** khandhādipaṭipāṭisaññite saṃsāre idaṃ anantakaṃ jātiādidukkhāṃ nibbattaṃ, so ito dukkhappattito añño punappunaṃ bhavanabhāvato punabbhavo. Imassa jīvitindriyassa saṅkhayā kāyasāṅkhātassa khandhapañcakassa bheda vināsā uddhaṃ natthi, tasmā sabbadhi sabbehi kilesehi sabbehi bhavēhi suṭṭhu vimutto viṣaṃyutto amhīti.

Sarabhaṅgatttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aṭṭhakanipāto

1. Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā

Aṭṭhakanipāte **kammaṃ bahukanti**ādikā āyasmato mahākaccāyanattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro padumuttarassa bhagavato kāle gahapatimahāsālakule nibbattitvā vuddhippatto, ekadivasaṃ satthu santike dhammaṃ suṇanto satthārā saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā, sayampi taṃ ṭhānaṃ patthento pañidhānaṃ katvā, dānādīni puññāni katvā, devamanussesu saṃsaranto sumedhassa bhagavato kāle vijjādharo hutvā ākāseṇa gacchanto satthāraṃ himavantapabbate ekasmiṃ vanasaṇḍe nisinnaṃ disvā pasannamānaso kaṇikārapuphehi pūjaṃ akāsi.

So tena puññakammaṇa aparāparaṃ sugatīsuveva parivattento kassapadasabalassa kāle bārāṇasiyaṃ kulaghare nibbattitvā parinibbute bhagavati suvaṇṇacetiyakaraṇaṭṭhāne sataśahasagghanikāya suvaṇṇiṭṭhakāya pūjaṃ katvā, “bhagavā mayhaṃ nibbattanibbattaṭṭhāne sarīraṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ hotū”ti patthanaṃ akāsi.

Tato yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ buddhuppāde ujjeniyaṃ rañño caṇḍapajjotassa purohitagehe nibbatti. Tassa nāmaggaṇadivase mātā “mayhaṃ putto suvaṇṇavaṇṇo, attano nāmaṃ gahetvā āgato”ti **kañcanamāṇavo** tveva nāmaṃ akāsi. So vuddhimanvāya tayo vede uggahetvā pitu accayena purohitaṭṭhānaṃ labhi. So gottavasena **kaccāyanoti** paññāyittha. Taṃ rājā caṇḍapajjoto buddhuppādaṃ sutvā, “ācariya, tvaṃ tattha gantvā satthāraṃ idhānehi”ti pesesi. So attaṭṭhāmo satthu santikaṃ upagato. Tassa satthā dhammaṃ deseti. Desanāpariyosāne so sattahi janehi saddhiṃ saha paṭisambhidāhi arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.54.1-27) –

“Padumuttaro nāma jino, anejo ajitaṃ jayo;
Sataśahasā kappānaṃ, ito uppajji nāyako.

“Vīro kamalapattakkho, sasaṅkavimalānāno;
Kanakācalasaṅkāso, ravidittisamappabho.

“Sattanettamanohārī, varalakkhaṇabhūsito;
Sabbavākyapathātīto, manujāmarasakkato.

“Sambuddho bodhayaṃ satte, vāgīso madhurassaro;
Karuṇānibandhasantāno, parisāsu visārado.

“Deseti madhuraṃ dhammaṃ, catusaccūpasamhitam;
Nimugge mohapaṅkamhi, samuddharati pāṇine.

“Tadā ekacaro hutvā, tāpaso himavālayo;
Nabhasā mānusaṃ lokaṃ, gacchanto jinamaddasaṃ.

“Upecca santikaṃ tassa, assosiṃ dhammadesanaṃ;
Vaṇṇayantassa vīrassa, sāvakassa mahāguṇaṃ.

“Saṃkhittena mayā vuttaṃ, vitthārena pakāsayaṃ;
Parisaṃ mañca toseti, yathā kaccāyano ayaṃ.

“Nāhaṃ evamidhekaccaṃ, aññaṃ passāmi sāvakaṃ;
Tasmātagge esaggo, evaṃ dhāretha bhikkhavo.

“Tadāhaṃ vimhito hutvā, sutvā vākyam manoramam;
Himavantaṃ gamitvāna, āhitvā pupphasañcayaṃ.

“Pūjetvā lokasaraṇaṃ, taṃ ṭhānamabhipatthayaṃ;
Tadā mamāsayaṃ ñatvā, byākāsi sa raṇañjaho.

“Passathetaṃ isivaraṃ, niddhantakanakattacaṃ;
Uddhaggalomaṃ pīṇaṃsaṃ, acalaṃ pañjalim ṭhitaṃ.

“Hāsaṃ supuṇṇanayanaṃ, buddhavaṇṇagatāsayaṃ;
Dhammajam uggahadayaṃ, amatāsittasannibham.

“Kaccānassa guṇaṃ sutvā, taṃ ṭhānaṃ patthayaṃ ṭhito;
Anāgatamhi addhāne, gotamassa mahāmune.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito;
Kaccāno nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Bahussuto mahāñāṇī, adhippāyavidū mune;
Pāpuṇissati taṃ ṭhānaṃ, yathāyaṃ byākato mayā.

“Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Duve bhava saṃsarāmi, devatte atha mānuse;
Aññaṃ gatiṃ na gacchāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Duve kule pajāyāmi, khattiye atha brāhmaṇe;
Nīce kule na jāyāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Pacchime ca bhava dāni, jāto ujjeniyaṃ pure;
Pajjotassa ca caṇḍassa, purohitadijādhino.

“Putto tiriṭivacchassa, nipuṇo vedapāragū;
Mātā ca candimā nāma, kaccānohaṃ varattaco.

“Vīmaṃsanatthaṃ buddhassa, bhūmipālena pesito;
Disvā mokkhapuradvāraṃ, nāyakaṃ guṇasañcayaṃ.

“Sutvā ca vimalaṃ vākyam, gatipaṅkavisosanaṃ;
Pāpuṇiṃ amataṃ santaṃ, sesehi saha sattahi.

“Adhippāyavidū jāto, sugatassa mahāmate.
Ṭhapito etadagge ca, susamiddhamanoratho.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’’nti.

Atha satthā “etha, bhikkhavo’’ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva dvaṅgulamattakesamassukā iddhimayapattacīvaradharā vassasaṭṭhikattherā viya ahesuṃ. Evaṃ thero sadatthaṃ nipphādetvā, “bhante, rājā pajjoto tumhākaṃ pāde vandituṃ dhammañca sotuṃ icchatī’’ti satthu ārocesi. Satthā, “tvamyeva, bhikkhu, tattha gaccha, tayi gatepi rājā pasīdissatī’’ti āha. Thero satthu āṇāya attatṭhamao tattha gantvā rājānaṃ pasādetvā avantīsu sāsanaṃ patiṭṭhāpetvā puna satthu santikameva gato. So ekadivasaṃ sambahule bhikkhū samaṇadhammaṃ pahāya kammārāme saṅgaṇikārāme rasataṇhānugate ca pamādavihārino disvā tesam ovādavasena –

494. “Kammaṃ bahukaṃ na kāraye, parivajjeyya janaṃ na uyyame;
So ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhādhivāho.

495. “Paṅkoti hi naṃ avedayum, yāyaṃ vandanapūjanā kulesu;
Sukhumaṃ sallaṃ durubbahaṃ, sakkāro kāpurisena dujjaho’’ti. –

Dve gāthā abhāsi.

Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** navāvāsakārāpanādiṃ samaṇadhammakaraṇassa paribandhabhūtaṃ mahantaṃ navakammaṃ na paṭṭhapeyya, khuddakaṃ appasamārambhaṃ khaṇḍaphullapaṭisaṅkharānādiṃ satthu vacanapaṭipūjanatthaṃ kātabbameva. **Parivajjeyya jananti** gaṇasaṅgaṇikavasena janaṃ vivajjeyya. Jananti vā yādisaṃ saṃsevato bhajato payirupāsato kusalā dhammā parihāyanti, akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādisaṃ akalyāṇamittabhūtaṃ janaṃ parivajjeyya. **Na uyyameti**, paccayuppādanatthaṃ kulasaṅgaṇhanavasena na vāyameyya, yasmā **so ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhādhivāho** yo rasānugiddho rasataṇhāvasiko bhikkhu paccayuppādanapasuto, so kulasaṅgaṇhanatthaṃ ussukko, tesu sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā yogaṃ āpajjati, yo sukhādhivāho samathavipassanāmaggaṃ phalanibbānasukhāvāho sīlādiattho, taṃ riñcati pajahati ekamsena attānaṃ tato vivecetīti attho.

Evaṃ paṭhamagāthāya “kammārāmatam saṅgaṇikārāmatam paccayagedhañca vajjethā’’ti ovaditvā idāni sakkārābhilāsaṃ garahanto dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho – yā ayaṃ bhikkhāya upagātānaṃ pabbajitānaṃ kulesu gehavāsīhi guṇasambhāvanāya kariyamānā vandanā pūjanā ca, yasmā taṃ abhāvitattānaṃ osīdāpanatṭhena malinabhāvakaraṇatṭhena ca **paṅko** kaddamoti buddhādayo ariyā

pavedayum abbhāññamsu pavedesum vā, yasmā ca aparīññātakkhandhānaṃ andhaputhujjanānaṃ sakkārābhilāsaṃ duviññeyyasabhāvatāya pīlājananato anto tudanato duruddharaṇato ca **sukhumam** **sallam durubbaham** pavedayum, tato eva sakkāro kāpurisena **dujjaho** duppajaheyyo tassa pahānapaṭipattiyā appaṭipajjanato. Sakkārābhilāsappahānena hi sakkāro pahīno hoti, tasmā tassa pahānāya āyogo karaṇīyoti dasseti –

496. “Na parassupanidhāya, kammaṃ maccassa pāpakam;
Attanā taṃ na seveyya, kammabandhū hi mātiyā.

497. “Na pare vacanā coro, na pare vacanā muni;
Attā ca naṃ yathā vedi, devāpi naṃ tathā vidū.

498. “Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāmase;
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

499. “Jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo;
Paññāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.

500. “Sabbam suṇāti sotena, sabbam passati cakkhunā;
Na ca diṭṭham sutam dhīro, sabbam ujjhitumarahati.

501. “Cakkhumāssa yathā andho, sotavā badhiro yathā;
Paññāvāssa yathā mūgo, balavā dubbaloriva;
Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyika’nti. –

Imā cha gāthā rañño pajjotassa ovādavasena abhāsi. So kira brāhmaṇe saddahitvā pasughātayaññam kāreti, kammaṃ asodhetvāva acore corasaññāya daṇḍesi, aṭṭakarāṇe ca assāmike sāmike karoti, sāmike ca assāmike. Tato naṃ thero vivecetum “**na parassā**”tiādinā cha gāthā abhāsi.

Tattha **na parassupanidhāya, kammaṃ maccassa pāpakanti** parassa maccassa sattassa upanidhāya uddissa kāraṇam katvā pāpakam vadhabandhādikammaṃ na seveyya, parena na kārāpeyyāti attho. **Attanā taṃ na seveyyāti** attanāpi taṃ pāpakam na kareyya. Kasmā? **Kammabandhū hi mātiyā** ime mātiyā maccā kammadāyādā, tasmā attanā ca kiñci pāpakammaṃ na kareyya, parenapi na kārāpeyyāti attho.

Na pare vacanā coroti attanā coriyaṃ akatvā paravacanā parassa vacanamattena coro nāma na hoti, tathā **na pare vacanā muni** parassa vacanamattena muni suvisuddhakāyavacīmanosamācāro na hoti. Ettha hi **pareti** vibhāttialopaṃ katvā niddeso. Keci pana “paresanti vattabbe pareti saṃ-kāralopaṃ katvā niddiṭṭha’nti vadanti. **Attā ca naṃ yathā vedīti** naṃ sattaṃ tassa attā cittaṃ yathā “ahaṃ parisuddho, aparisuddho vā”ti yāthāvato avedi jānāti. **Devāpi naṃ tathā vidūti** visuddhidevā, upapattidevā ca tathā vidū vidanti jānanti, tasmā sayam tādisā devā ca pamāṇam suddhāsuddhānaṃ suddhāsuddhabhāvajānane, na ye keci icchādosaparetā sattāti adhippāyo.

Pareti paṇḍite ṭhapetvā tato aññe, kusalākusalasāvajjānavajjaṃ kammaṃ kammaphalaṃ kāyassa asubhataṃ saṅkhārānaṃ aniccatam ajānantā idha pare nāma. Te **mayamettha** imasmim jīvaloke **yamāma** uparamāma, “satataṃ samitaṃ maccu santikaṃ gacchāmā”ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantīti** ye ca tattha paṇḍitā “mayam maccu samīpaṃ gacchāmā”ti vijānanti. **Tato sammanti medhagāti** evañhi te jānantā medhagānaṃ paravihiṃsanānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti, attanā pare ca aññe na medhanti na bādhentīti attho. Tvam pana jīvitanimittaṃ acore core karontopi daṇḍanena sāmike assāmike karontopi dhanajāniyā bādhasi paññāvekkallato. Tathā akarontopi **jīvate vāpi sappañño, api vittaparikkhayo** parikkhīṇadhanopi sappaññajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya

jīvatiyeva. Tassa hi jīvitam nāma. Tenāha bhagavā – “paññājīviṃ jīvitamāhu seṭṭha” nti (sam. ni. 1.73, 246; su. ni. 184). Dummedhapuggalo pana paññāya ca alābhena diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṃ atthaṃ virādhento vittavāpi na jīvati garahādipavattiyā jīvanto nāma na hoti, anupāyaññutāya yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitampi sandhāretuṃ na sakkotiyeva.

Imā kira catassopi gāthā thero supinantena rañño kathesi. Rājā supinaṃ disvā theram namassantoyeva pabujjhivā pabhātāya rattiyā theram upasankamitvā vanditvā attanā diṭṭhaniyāmena supinaṃ kathesi. Tam sutvā thero tā gāthā paccunubhāsivā “**sabbaṃ suṇāti**” tiadinā dvīhi gāthāhi rājānaṃ ovadi. Tatha **sabbaṃ suṇāti sotenāti** idha sotabbaṃ saddaṃ āpāthagataṃ sabbaṃ subhāsitaṃ dubbhāsitaṃca abadhiro sotena suṇāti. Tathā sabbaṃ rūpaṃ sundaraṃ asundarampi cakkhunā anandho passati, ayamindriyānaṃ sabhāvo. Tatha pana **na ca diṭṭhaṃ sutam dhīro, sabbaṃ ujjhitunti** ca nidassanamattametam. Yañhi tam diṭṭhaṃ sutam vā, na tam sabbaṃ dhīro sappañño ujjhituṃ pariccajituṃ gahetuṃ vā arahati. Guṇaguṇam pana tatha upaparikkhitvā ujjhitabbameva ujjhituṃ gahetabbaṃca gahetuṃ arahati, tasmā **cakkhumāssa yathā andho** cakkhumāpi samāno ujjhitabbe diṭṭhe andho yathā assa apassanto viya bhaveyya, tathā ujjhitabbe sute sotavāpi badhiro yathā assa asuṇanto viya bhaveyya. **Pañnavāssa yathā mūgoti** vicāraṇapaññāya paññavā vacanakusalopi avattabbe mūgo viya bhaveyya. **Balavā** thāmasampannopi akattabbe dubbaloriva, rakāro padasandhikaro, asamatto viya bhaveyya. **Atha atthe samuppanne, sayetha matasāyikanti** attanā kātabbake uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam kiccaṃ tīretabbameva, na virādetabbaṃ. Atha vā **atha atthe samuppanneti** attanā akaraṇīye atthe kiccaṃ uppanne upaṭṭhite matasāyikaṃ sayetha, matasāyikaṃ sayitvāpi tam na kātabbameva. Na hi paṇḍito ayuttaṃ kātumarahatīti evaṃ therena ovadito rājā akattabbaṃ pahāya kātabbameva yuttappayutto ahoṣīti.

Mahākaccāyanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sirimittattheragāthāvaṇṇanā

Akkodhanotiādikā āyasmato sirimittattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tatha tatha bhava vivaṭṭupānissayaṃ kusalam upacinitvā imasmim buddhuppāde rājagahe mahaddhanakuṭumbikassa putto hutvā nibbatti, **sirimittoti** laddhanāmo. Tassa kira mātā siriguttassa bhaginī. Tassa vatthu **dhammapadavaṇṇanāyaṃ** (dha. pa. aṭṭha. 1.garahadinnavatthu) āgatameva. So siriguttassa bhāgineyyo sirimitto vayappatto satthu dhanapāladamane laddhappasādo pabbajitvā vipassānāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ patto. Ekadivasam pātimokkham uddisituṃ āsanaṃ abhiruhitvā cittabjāniṃ gahetvā nisinno bhikkhūnaṃ dhammaṃ kathesi. Kathento ca ulāratāre guṇe vibhajitvā dassento –

502. “Akkodhanonupanāhī, amāyo rittapesuṇo;
Sa ve tādisako bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
503. “Akkodhanonupanāhī, amāyo rittapesuṇo;
Guttadvāro sadā bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
504. “Akkodhanonupanāhī, amāyo rittapesuṇo;
Kalyāṇasīlo so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
505. “Akkodhanonupanāhī, amāyo rittapesuṇo;
Kalyāṇamitto so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.
506. “Akkodhanonupanāhī, amāyo rittapesuṇo;
Kalyāṇapañño so bhikkhu, evaṃ pecca na socati.

507. “Yassa saddhā tathāgate, acalā suppatiṭṭhitā;
Sīlañca yassa kalyāṇaṃ, ariyakantaṃ pasamsitaṃ.
508. “Saṅghe pasādo yassatthi, ujubhūtañca dassanaṃ;
Adaliddoti taṃ āhu, amoghaṃ tassa jīvitaṃ.
509. “Tasmā saddhañca sīlañca, pasādaṃ dhammadassanaṃ;
Anuyuñjetha medhāvī, saraṃ buddhāna sāsana’nti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **akkodhanoti** akujjhanasīlo. Upaṭṭhite hi kodhuppattinimitte adhivāsanakhantiyaṃ ṭhatvā kopassa anuppādako. **Anupanāhīti** na upanāhako, parehi kataṃ aparādhaṃ paṭicca “akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me”tiādīnā (dha. pa. 3; mahāva. 464; ma. ni. 3.237) kodhassa anupanayhanasīlo. Santadosapaṭicchādānalakkhaṇāya māyāya abhāvato **amāyo**. Piṣuṇavācāviraḥitato **rittapesuṇo, sa ve tādisako bhikkhūti** so tathārūpo tathājātiko yathāvuttagaṇasamannāgato bhikkhu. Evaṃ yathāvuttapaṭipattiyā **pecca** paraloke na socati sokaṇimittassa abhāvato. Cakkhudvārādayo kāyadvārādayo ca guttā pihitā saṃvutā etassāti **guttadvāro. Kalyāṇasīloti** sundarasīlo suvisuddhasīlo. **Kalyāṇamittoti** –

“Piyo garubhāvaniyo, vattā ca vacanakkhāmo;
Gambhīrañca kathāṃ kattā, no caṭṭhāne niyojaye”ti. (a. ni. 7.37) –

Evaṃ vibhāvitalakkhaṇo kalyāṇamitto etassāti kalyāṇamitto. **Kalyāṇapaññoti** sundarapañño. Yadi pi paññā nāma asundarā natthi, niyyānikāya pana paññāya vasena evaṃ vuttaṃ

Evamettha kodhādīnaṃ vikkhambhanavasena samucchadavasena ca akkodhanādīmukhena, puggalādhiṭṭhānāya gāthāya sammāpaṭipattiṃ dassetvā idāni nipphattitalokuttarasaddhādike uddharitvā puggalādhiṭṭhānāya eva gāthāya sammāpaṭipattiṃ dassento “**yassa saddhā**”tiādīmāha. Tassattho – **yassa** puggalassa **tathāgate** sammāsambuddhe “itipi so bhagavā”tiādīnāyappavattā maggenāgatasaddhā, tato eva **acalā** avikampā suṭṭhu patiṭṭhitā. “Atthī”ti, padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Ariyakantanti** ariyānaṃ kantaṃ piyāyitaṃ bhavantarepi avijahanato. **Pasamsitanti** buddhādīhi pasaṭṭhaṃ, vaṇṇitaṃ thomitaṃ atthīti yojanā. Taṃ panetaṃ sīlaṃ gahaṭṭhasīlaṃ pabbajitasīlanti duvidhaṃ. Tattha gahaṭṭhasīlaṃ nāma pañcasikkhāpadasīlaṃ, yaṃ gahaṭṭhena rakkhitaṃ sakkā. Pabbajitasīlaṃ nāma dasasikkhāpadasīlaṃ upādāya sabbāṃ catupārisuddhisīlaṃ, tayidaṃ sabbampi akhaṇḍādibhāvena aparāmaṭṭhatāya “kalyāṇa”nti veditabbaṃ.

Saṅghe pasādo yassatthīti “suppaṭipanno bhagavato sāvakaṃghe”tiādīnā ariyasaṅghe pasādo saddhā yassa puggalassa atthi acalo suppatiṭṭhitoti ānetvā yojetabbaṃ. **Ujubhūtañca dassananti** diṭṭhivaṅkābhāvato kilesavaṅkābhāvato ca ujubhūtaṃ. Akaṭṭhaṃ ajimhaṃ kammassakatādassanañceva sappaccayanāmarūpadassanañcāti duvidhampi dassanaṃ yassa atthi acalaṃ suppatiṭṭhitanti yojanā. **Adaliddoti taṃ āhu** saddhādhanāṃ, sīladhanāṃ, sutadhanāṃ, cāgadhanāṃ, paññādhananti imesaṃ suvisuddhānaṃ dhanānaṃ atthitāya “adaliddo”ti taṃ tādisaṃ puggalaṃ buddhādayo ariyā āhu. **Amoghaṃ tassa jīvitaṃ** tassa tathārūpassa jīvitaṃ diṭṭhadhammikādiatthādhiḡamena amoghaṃ avañjhaṃ saphalamevāti āhūti attho.

Tasmāti, yasmā yathāvuttasaddhādiguṇasamannāgato puggalo “adaliddo amoghajīvito”ti vuccati, tasmā ahampi tathārūpo bhavēyyanti. **Saddhañca...pe... sāsanaṃ** “sabbapāpassa akaraṇa”ntiādīnā (dha. pa. 183; dī. ni. 2.90) vuttaṃ buddhānaṃ sāsanaṃ anussaranto kulaputto vuttappabhedāṃ saddhañceva sīlañca dhammadassanaḡetukaṃ dhamme sunicchayā vimokkhabhūtaṃ pasādañca anuyuñjeyya vaḡḡheyvāti.

Evaṃ thero bhikkhūnaṃ dhammadesaṇāmukhena attani vijjamaṇe guṇe pakāsento aññaṃ byākāsi.

Sirimittattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā

Yadā paṭhamamaddakkhintiādikā āyasmato mahāpanthakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare vibhavasampanno kuṭumbiyo hutvā ekadivasam satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā, “bhante, yaṃ bhikkhuṃ tumhe ito sattadivasamatthake – ‘saññāvivaṭṭakusalānaṃ ayaṃ mama sāsane aggo’ ti etadagge ṭhapayittha, ahampi imassa adhikārakammaṃ balena so bhikkhu viya anāgate ekassa buddhassa sāsane aggo bhaveyya’”nti patthanaṃ akāsi. Kaniṭṭhabhātā panassa tatheva bhagavati adhikārakammaṃ katvā manomayassa kāyassābhinimmānaṃ cetovivaṭṭakosallanti dvinnaṃ aṅgānaṃ vasena vuttanayeneva paṇidhānaṃ akāsi. Bhagavā dvinnampi patthanaṃ anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate kappasatasahassamatthake gotamassa nāma sammāsambuddhassa sāsane tumhākaṃ patthanaṃ samijjhissati’”ti byākāsi.

Te ubhopi janā tattha yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattiṃsu. Tattha mahāpanthakassa antarākataṃ kalyāṇadhammaṃ na kathīyati. Cūḷapanthako pana kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā vīsati vassasahassāni odātakasiṇakammaṃ katvā devapure nibbatti. Apadāne pana “cūḷapanthako padumuttarassa bhagavato kāle tāpaso hutvā himavante vasanto tattha bhagavantaṃ disvā pupphacchattena pūjaṃ akāsi’”ti āgataṃ. Tesam devamanussesu saṃsarantānaṃyeva kappasatasahassaṃ atikkantaṃ. Atha amhākaṃ satthā abhisambodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakko rājagahaṃ upanissāya veḷuvane mahāvihāre viharati.

Tena ca samayena rājagahe dhanasetṭhissa dhītā attano dāsena saddhiṃ santhavaṃ katvā ñātakehi bhītā hatthasāraṃ gahetvā tena saddhiṃ palāyitvā aññattha vasantī taṃ paṭicca gabbhaṃ labhitvā paripakkagabbhā “ñātiḡharaṃ gantvā vijāyissāmī”ti gacchantī antarāmaggeyeva puttaṃ vijāyitvā sāminā nivattitā pubbe vasitaṭṭhāne vasantī puttassa panthe jātattā **panthakoti**, nāmaṃ akāsi. Tasmim ādhāvitvā vidhāvitvā vicaraṇakāle tameva paṭicca dutiyaṃ gabbhaṃ paṭilabhitvā paripakkagabbhā pubbe vuttanayeneva antarāmagge puttaṃ vijāyitvā sāminā nivattitā jeṭṭhaputtassa **mahāpanthakoti** kaniṭṭhassa **cūḷapanthakoti** nāmaṃ katvā yathāvasitaṭṭhāneyeva vasantī anukkamena dārakesu vaḍḍhantesu tehi, “amma, ayyakulaṃ no dassehi’”ti nibundhiyamānā dārake mātāpitūnaṃ santikaṃ pesesi. Tato paṭṭhāya dārakā dhanasetṭhino gehe vaḍḍhanti. Tesu cūḷapanthako atidaharo. Mahāpanthako pana ayyakena saddhiṃ bhagavato santikaṃ gato satthāraṃ disvā saha dassanena paṭiladdhasaddho dhammaṃ sutvā upanissayasampannatāya pabbajitukāmo hutvā pitāmahaṃ āpucchi. So satthu tamatthaṃ ārocetvā taṃ pabbājesi. So pabbajitvā bahum buddhavacanaṃ uggaṇhitvā paripuṇṇavasso upasampajjitvā yonisomanasikāre kammaṃ karonto visesato catunnaṃ arūpajjhānānaṃ lābhī hutvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Iti so saññāvivaṭṭakusalānaṃ aggo jāto. So jhānasukhena phalasukhena vītināmento ekadivasam attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā adhigatasampattiṃ paṭicca sañjātasomanasso sīhanādaṃ nadanto –

510. “Yadā paṭhamamaddakkhiṃ, satthāramakutobhayaṃ;
Tato me ahu saṃvego, passitvā purisuttamaṃ.

511. “Siriṃ hatthehi pādehi, yo paṇāmeyya āgataṃ;
Etādisaṃ so satthāraṃ, ārādhetaṃ virādhaye.

512. “Tadāhaṃ puttadāraṇca, dhanadhaññaṇca chaḍḍayaṃ;
Kesamassūni chedetaṃ, pabbajim anagāriyaṃ.

513. “Sikkhāsājīvasampanno, indriyesu susaṃvuto;
Namassamāno sambuddhaṃ, vihāsiṃ aparājito.
514. “Tato me paṇidhī āsi, cetaso abhipatthito;
Na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate.
515. “Tassa mevaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanam.
516. “Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitam;
Arahā dakkhiṇeyyomhi, vipamutto nirūpadhi.
517. “Tato ratyāvivasāne, sūriyuggamaṃ pati;
Sabbam taṇham visosetvā, pallānkena upāvisi”nti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **yadāti** yasmim kāle. **Paṭhamanti** ādito. **Addakkhinti** passim, **sattthāraṃti**, bhagavantam. **Akutobhayanti** nibbhayam. Ayañhettha attho – sabbesaṃ bhayahetūnaṃ bodhimūleyeva pahīnattā kutocipi bhayābhāvato **akutobhayam** nibbhayam, catuvesārajjavīsāradam diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi veneyyānaṃ yathārahamaṇusāsanaṃ **sattthāraṃ** sammāsambuddham mayham pitāmahena saddhim gantvā yāya velāya sabbapaṭhamam passim, tam **purisuttamam** sadevake loke aggapuggalam passivā tato dassanahetu **tato** dassanato pacchā “ettakam kalam sattthāraṃ daṭṭhum dhammañca sotum nālattha”nti mayham **samvego ahu** sahottappam ñānam uppajji. Uppannasamvego panāham evam cintesinti dasseti **sirim hatthehīti** gāthāya. Tassattho – **yo** vibhavatthiko puriso “upaṭṭhāyiko hutvā tava santike vasissāmī”ti saviggaham sirim sayane upagatam hatthehi ca pādehi ca koṭṭento **paṇāmeyya** nīhareyya, **so** tathārūpo alakkhikapuriso etādisam **sattthāraṃ** sammāsambuddham **ārādhavā** imasmim navame khaṇe paṭilabhitvā **virādhaye** tassa ovādākaraṇena tam virajjheyya, aham panevaṃ na karomīti adhippāyo. Tenāha “**tadāham...pe... anagāriya**”nti. Tattha **chaddayinti**, pajahim. “Chaddiya”ntipi pātho. Nanu ayam thero dārapariggaham akatvāva pabbajito, so kasmā “puttadārañca chaddayi”nti avocāti? Yathā nāma puriso anibbattaphalameva rukkham chindanto acchinne tato laddhaphalehi parihīno nāma hoti. Evamsampadamidaṃ daṭṭhabbam.

Sikkhāsājīvasamāpannoti yā adhisīlasikkhā, tāya ca, yattha bhikkhū saha jīvanti, ekajīvikā sabhāgavuttino honti, tena bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātena sājīvena ca samannāgato sikkhanabhāvena samaṅgībhūto, sikkham paripūrento sājīvañca avītikkamanto hutvā tadubhayam sampādentoti attho. Tena suvisuddhe pātimokkhe sīle patiṭṭhitabhāvaṃ dasseti. **Indriyesu susaṃvutoti** manacchaṭṭhesu indriyesu suṭṭhu saṃvuto. Rūpādivisayesu uppajjanakānaṃ abhijjhādīnaṃ pavattinivāraṇavasena satikavāṭena supihitacakkhādīdvāroti attho. Evam pātimokkhasamvaraindriyasamvarasīlasampattidassanena itarasīlampi atthato dassitameva hotīti thero attano catupārisuddhisīlasampadam dassetvā “**namassamāno sambuddha**”nti iminā buddhānussatibhāvanānuyogamāha. **Vihāsiṃ aparājito**ti kilesamārādīhi aparājito eva hutvā viharim, yāva arahattappatti, tāva tehi anabhibhūto, aññadatthu te abhibhavanto eva vihāsinti attho.

Tatoti tasmā, yasmā suvisuddhasīlo satthari abhippasanno kilesābhibhavanapaṭipattiyañca ṭhito, tasmā. **Paṇidhīti** paṇidhānaṃ. **Tato** vā cittābhinihāro. **Āsīti** ahoṣi. **Cetaso abhipatthitoti**, mama cittena icchito. Kīdiso pana soti āha “**na nisīde muhuttampi, taṇhāsalle anūhate**”ti. “Aggamaggasaṅḍāsena mama hadayato taṇhāsalle anuddhate muhuttampi na nisīde, nisajjam na kappeyya”nti evam me cittābhinihāro ahoṣīti attho.

Evam pana cittaṃ adhiṭṭhāya bhāvanam bhāvayitvā ṭhānacaṅkameheva rattiṃ vītināmento arūpasamāpattito vuṭṭhāya jhānaṅgamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattam sacchākāsi. Tena vuttam “**tassa me**”tiādi. **Nirūpadhīti** kilesupadhiādīnaṃ abhāvena nirupadhi. **Ratyāvivasāneti**

rattibhāgassa vigamane vibhātāya rattiyā. **Sūriyuggamanam patīti** sūriyuggamanam lakkhaṇam katvā. **Sabbaṃ taṇhanti** kāmataṇhādibhedam sabbaṃ taṇhāsotaṃ aggamaggena **visosetvā** sukkhāpetvā “taṇhāsalle anūhate na nisīde”ti, paṭiññāya mocitattā. **Pallaṅkena upāvisinti** pallaṅkam ābhujitvā nisīdinti. Sesam uttānatthameva.

Mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Navakanipāto

1. Bhūtattheragāthāvaṇṇanā

Navakanipāte **yadā dukkhanti**ādikā āyasmato bhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam puññaṃ upacinanto siddhatthassa bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā **senoti** laddhanāmo viññutaṃ patto ekadivasam satthāraṃ disvā pasannamānaso “usabham pavara”ntiādinā catūhi gāthāhi abhitthavi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāketanagarassa dvāragāme mahāvibhavassa seṭṭhissa putto hutvā nibbatti. Tassa kira seṭṭhino jātā jātā dārakā baddhāghātena ekena yakkhena khādītā, imassa pana pacchimabhavikattā bhūtā ārakkham gaṇhimsu. Yakkho pana vessavaṇassa upaṭṭhānam gato, puna nāgamāsi. Nāmakaraṇadivase cassa “evaṃ kate amanussā anukampantā parihareyyu”nti **bhūtoti** nāmaṃ akaṃsu. So pana attano puññabalena anantarāyo vaḍḍhi, tassa “tayo pāsādā ahesu”ntiādi sabbaṃ yasassa kulaputtassa vibhavakittane viya veditabbaṃ. So viññutaṃ patto satthari sākete vasante upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gato. Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā ajakaraṇiyā nāma nadiyā tīre leṇe vasanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 1.7.20-28) –

“Usabham pavaram vīraṃ, mahesiṃ vijitāvinam;
Suvanṇavaṇṇam sambuddham, ko disvā nappasīdati.

“Himavā vāparimeyyo, sāgarova duruttaro;
Tattheva jhānam buddhassa, ko disvā nappasīdati.

“Vasudhā yathāppameyyā, cittā vanavaṭṭasakā;
Tattheva sīlam buddhassa, ko disvā nappasīdati.

“Anilañjasāsānkhubbho, yathākāso asaṅkhiyo;
Tattheva ñānam buddhassa, ko disvā nappasīdati.

“Imāhi catugāthāhi, brāhmaṇo senasavhayo;
Buddhaseṭṭham thavitvāna, siddhattham aparājitam.

“Catunnavutikappāni, duggatiṃ nupapajjatha;
Sugatiṃ sukhasampattiṃ, anubhosīmanappakam.

“Catunnavutito kappe, thavitvā lokanāyakam;
Duggatiṃ nābhijānāmi, thomanāya idaṃ phalam.

“Cātuddasamhi kappamhi, caturo āsumuggatā;

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Arahattaṃ pana patvā aparena samayena ñātīnaṃ anukampāya sāketam gantvā katipāham tehi upatthiyamāno añjanavane vasitvā puna attanā vasitaṭṭhānameva gantukāmo gamanākāram dassesi. Nātakā “idheva, bhante, vasatha, tumhepi na kilamissatha, mayampi puññaena vaḍḍhissāmā”ti theram yācimsu. Thero attano vivekābhiratiṃ tattha ca phāsuvihāram pakāsento –

518. “Yadā dukkhaṃ jarāmarañanti paṇḍito, aviddasū yattha sitā puthujjanā;
Dukkhaṃ pariññāya satova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
519. “Yadā dukkhassāvahaniṃ visattikaṃ, papañcasanḅhātadukkhādhivāhiniṃ;
Taṅhaṃ pahantvāna satova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
520. “Yadā sivaṃ dvecaturaṅgagāmiṇaṃ, magguttamaṃ sabbakilesasodhanaṃ;
Paññāya passitva satova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
521. “Yadā asokaṃ virajaṃ asaṅkhatam, santaṃ padaṃ sabbakilesasodhanaṃ;
Bhāveti saññojanabandhanacchidaṃ, tato ratiṃ paramataram na vindati.
522. “Yadā nabhe gajjati meghadundubhi, dhārākulā vihaḅapathe samantato;
Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
523. “Yadā nadīnaṃ kusumākulānaṃ, vicitta-vāneyya-vaṭaṃsakānaṃ;
Tīre nisinno sumanova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
524. “Yadā nisīthe rahitamhi kānane, deve gaḅantamhi nadanti dāṭhino;
Bhikkhū ca pabbhāragatova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
525. “Yadā vitakke uparundhiyattano, nagantare nagavivaram samassito;
Vītaddaro vītakhilova jhāyati, tato ratiṃ paramataram na vindati.
526. “Yadā sukhī malakhilasokanāsano,
Niraggaḅo nibbanatho visallo;
Sabbāsave byantikato va jhāyati,
Tato ratiṃ paramataram na vindati”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tatthāyaṃ padayojanāmukhena paṭhamagāthāya atthavaṇṇanā – khandhānaṃ paripāko **jarā**. Bhedo **marāṇam**. Jarāmarāṇasīsenā cettha jarāmarāṇavanto dhammā gahitā. “Tayidaṃ jarāmarāṇam dukkha”nti **aviddasū** yathābhūtaṃ ajānantā **puthujjanā yattha** yasmim upādānakkhandhapañcake **sitā** paṭibandhā allīnā, taṃ “idaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pariñānitvā, idha imasmim sāsane **sato** sampajāno, **paṇḍito** bhikkhu, **yadā** yasmim kāle lakkhaṇūpanijjhānena jhāyati. **Tato** vipassanāratito maggaphalaratito ca **paramataram** uttamataram ratiṃ **na vindati** nappaṭilabhati. Tenāha bhagavā –

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhati pītipāmojjam, amataṃ taṃ vijānataṃ.

“Paṭhabyā ekarajjena, saggassa gamanena vā;
Sabbalokādhipaccena, sotāpattiphalaṃ vara”nti. (dha. pa. 374, 178);

Evam pariññābhisamayamukhena vivekaratiṃ dassetvā idāni pahānābhisamayādikumhenapi taṃ dassetuṃ dutiyādikā tisso gāthā abhāsi. Tattha **dukkhassāvahaninti** dukkhassa āyatiṃ pavattiṃ, dukkhassa nipphattikanti attho. **Visattikanti** taṇhaṃ. Sā hi visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaḥāti visattikā, visakkaṭṭi visattikā, viṣaṃ haratīti visattikā, viṣaṃvādikāti visattikā, viṣamūlāti visattikā, viṣaphalāti visattikā, viṣaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe vitthaḥāti visattikāti vuccati. **Papañcasan̄ghātadukkhādhivāhininti** sattasantānaṃ saṃsāre papañcenti vitthārentīti papañcā, rāgādayo mānādayo ca. Te eva pavattidukkhassa saṅghātaḥhena saṅghātā, sadarathapariḥhasabhāvattā dukkhañcāti papañcasan̄ghātadukhaṃ, tassa adhvāhato nibbattanato papañcasan̄ghātadukkhādhivāhinī. Taṃ taṇhaṃ **pahantvānāti** ariyamaggena samucchinditvā.

Sivanti khemaṃ, akhemakarānaṃ kilesānaṃ samucchindanena tehi anupaddutanti attho. Sammādiṭṭhiādīnaṃ vasena dvicaturaṅgo hutvā ariye nibbānaṃ gametīti **dvecaturaṅgagāminam**, gāthāsukhatthañcetha vibhattialopo katoti daḥḥhabbaṃ. Rūpūpapattimaggādīsū sabbesu maggesu uttamattā **maggutṭamaṃ**. Tenāha bhagavā – “maggānaḥḥhaṅgiko seḥḥho”tiādi (dha. pa. 273). Sabbehi kilesamalehi sattānaṃ sodhanato **sabbakilesasodhanaṃ**. **Paññāya passitvāti** paḥivedhapaññāya bhāvanābhisamayavasena abhisamecca.

Sokahetūnaṃ abhāvato puggalassa ca sokābhāvahetuto natthi ettha sokoti **asokaṃ**. Tathā vigatārāgādirajattā **virajaṃ**. Na kenaci paccayena saṅkhatanti **asaṅkhatam**. Sabbesaṃ kilesānaṃ sabbassa ca dukkhassa vūpasamabhāvato, saṃsāradukkhadditehi pajjitabbato adhigantabbato ca **santaṃ padam**. Sabbehi kilesamalehi sattasantānassa sodhananimittato **sabbakilesasodhanaṃ**. **Bhāvetīti** sacchikiriyābhisamayavasena abhisameti. Bahukkhattuñhi nibbānaṃ ārabba sacchikiriyābhisamayaṃ pavattentassa ālambake labbhamānavisesakaṃ ālambitabbe āropetvā evaṃ vuttaṃ. Saṃyojanasaṅkhātānaṃ bandhanānaṃ chedanato **saṃyojanabandhanacchidaṃ**. Nimittañhettha kattubhāvena upacāritaṃ, yathā ariyabhāvakarāni saccāni ariyasaccānīti. Yathā purimagāthāsu yadā jhāyati, tadā tato ratim̄ paramataraṃ na vindatīti yojanā. Evam̄ idha yadā bhāveti, tadā tato ratim̄ paramataraṃ na vindatīti yojanā.

Evam̄ thero catūhi gāthāhi attānaṃ anupanetvāva catusaccapaḥivedhakittanena aññaṃ byākaritvā idāni attanā vasitaḥḥhānassa vivittabhāvena phāsutam̄ dassento “**yadā nabhe**”tiādikā gāthā abhāsi. Tattha **nabheti** ākāse. Siniddhagambhīranigghosatāya meghoyeva dundubhi **meghadundubhi**. Samantato paggharantīhi dhārāhi ākulāti **dhārākulā**. Vihagānaṃ pakkhīnaṃ gamanamaggattā **vihagapathe** nabheti yojanā. **Tatoti** jhānaratito.

Kusumākulānanti tarūhi gaḥitakusumehi samohitānaṃ. **Vicittavāneyyavaḥaṃsakānanti** vane jātattā vāneyyāni vanapupphāni, vicittāni vāneyyāni vaḥaṃsakāni etāsanti vicittavāneyyavaḥaṃsakā nadiyo, tāsam̄ nānāvidhavanapupphavaḥaṃsakānanti attho. Uttarimanussadhamavasena sundaro mano etassāti **sumano** jhāyati.

Nisītheti rattiyaṃ. **Rahitamhīti**, janasambādhavirahite vivitte. **Deveti** meghe. **Gaḥantamhīti** vuḥḥhidhārāyo paggharante vassante. **Dāḥhinoti** sīhabyagghādayo paḥipakkhasattā. Te hi dāḥhāvudhāti “dāḥhino”ti vuccanti, **nadanti dāḥhinoti** idampi janavivekadassanathameva gahitaṃ.

Vitakke uparundhiyattanoti attasantānapariyāpannatāya attano kāmavitakkādike micchāvitakke paḥipakkhabalena nisedhetvā. Attanoti vā idam̄ vindatīti iminā yojetabbaṃ “tato ratim̄ paramataraṃ attanā na vindatī”ti. **Nagantareti** pabbatantare. **Nagavivaranti** pabbataguhaṃ pabbhāraṃ vā. **Samassitoti** nissito upagato. **Vitaddaroti** vigatakilesadaratho. **Vitakhiloti** pahīnacetokhilo.

Sukhīti jhānādisukhena sukhitō. **Malakhilasokanāsanoti** rāgādīnaṃ malānaṃ pañcannañca cetokhilānaṃ nātiviyogādihetukassa sokassa ca pahāyako. **Niraggaḥoti**, aggaḥam̄ vuccati avijjā

nibbānapurapavesanivāraṇato, tadabhāvato niraggaḷo. **Nibbanathoti** nitaṇho. **Visalloti**, vigatarāgādisallo. **Sabbāsaveti**, kāmāsavādi ke sabbepi āsave. **Byantikototi** byantikātāvī ariyamaggena vigatante katvā ṭhito diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ yadā jhāyati, tato jhānaratito paramataraṃ ratim na vindatīti yojanā. Evaṃ pana vatvā thero ajakaraṇīṭrameva gato.

Bhūtatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dasakanipāto

1. Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā

Dasakanipāte **aṅgāri**notiādikā āyasmato kāḷudāyittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi padumuttarabuddhassa kāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbato satthu dhammadesanaṃ suṇanto sathāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajaṃ abhinīhārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase kapilavatthusmiṃyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Bodhisattena saddhiṃ ekadivasaṃyeva jātoti taṃdivasaṃyeva naṃ dukūlacumbaṭe nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānaṃ nayiṃsu. Bodhisattena hi saddhiṃ bodhirukkho, rāhulamātā, cattāro nidhī, ārohaniyahatthī, assakaṇḍako, channo kāḷudāyīti ime satta ekadivasaṃyeva jātatā sahaṇḍā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātatā **udāyī**veva nāmaṃ akaṃsu, thokaṃ kāḷadhātukattā pana **kāḷudāyī**ti paññāyittha. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīḷaṃ kīḷanto vuddhiṃ agamāsi.

Aparabhāge lokanāthe mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā anukkamena sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke rājagahaṃ upanissāya veḷuvane viharante suddhodanamahārājā taṃ pavattiṃ sutvā purisasahassaparivāraṃ ekaṃ amaccaṃ “puttaṃ me idhānehi”ti pesesi. So dhammadesanāvelāya satthu santikaṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā sapariso arahattaṃ pāpuṇi. Atha ne satthā “etha, bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāreti. Sabbe taṅkhaṇaṃyeva iddhiṃmayapattacīvaradharā vassasatṭhikattherā viya ahesuṃ. Arahattaṃ pattato paṭṭhāya pana ariyā majjhataṃva honti, tasmā raññā pahitasāsaṇaṃ dasabalassa na kathesi. Rājā “neva gatabalakoṭṭhako āgacchati, na sāsaṇaṃ suyvatī”ti aparampi amaccaṃ purisasahassena pesesi. Tasmimpi tathā paṭipanne aparanti evaṃ navahi amaccehi saddhiṃ nava purisasahassāni pesesi sabbe arahattaṃ patvā tuṅhī ahesuṃ.

Atha rājā cintesi – “ettakā janā mayi sinehābhāvena dasabalassa idhāgamanatthāya na kiñci kathayiṃsu, ayaṃ kho pana udāyī dasabalena samavayo sahaṃsukūḷiko, mayi ca sinehā, imaṃ pesessāmi”ti taṃ pakkosāpetvā, “tāta, tvaṃ purisasahassaparivāro rājagahaṃ gantvā dasabalaṃ ānehi”ti vatvā pesesi. So pana gacchanto “sacāhaṃ, deva, pabbajituṃ labhissāmi, evāhaṃ bhagavantaṃ idhānessāmi”ti vatvā “yaṃ kiñci katvā mama puttaṃ dassehi”ti vutto rājagahaṃ gantvā satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṃ sutvā saparivāro arahattaṃ patvā ehibhikkhubhāve patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 1.4.48-63) –

“Padumuttarabuddhassa, lokajetṭhassa tādino;
Addhānaṃ paṭipannassa, carato cārikaṃ tadā.

“Suphullaṃ padumaṃ gayha, uppalaṃ mallikañcahaṃ;
Paramannaṃ gahetvāna, adāsīṃ satthuno ahaṃ.

“Paribhuñji mahāvīro, paramannaṃ subhojanaṃ;
Taṅca pupphaṃ gahetvāna, janassa sampadassayi.

“Itthaṃ kantaṃ piyaṃ loke, jalajaṃ pupphamuttamaṃ;
Sudukkaraṃ kataṃ tena, yo me pupphaṃ adāsidaṃ.

“Yo pupphamabhiropesi, paramannañcadāsi me;
Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Dasa aṭṭha cakkhattuṃ so, devarajjaṃ karissati;
Uppalaṃ padumañcāpi, mallikañca taduttari.

“Assa puñṇavipākena, dibbagandhasamāyutaṃ;
Ākāse chadanaṃ katvā, dhārayissati tāvade.

“Pañcavīsaticchattuñca, cakkavattī bhavissati;
Pathabyā rajjaṃ pañcasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

“Kappasatasahassamhi, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Sakakammābhiraddho so, sukkamūlena codito;
Sakyānaṃ nandijanano, ñātibandhu bhavissati.

“So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito;
Sabbāsave pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Paṭisambhidamanuppattaṃ, katakiccamanāsavaṃ;
Gotamo lokabandhu taṃ, etadagge ṭhapesati.

“Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi;
Udāyī nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Rāgo doso ca moho ca, māno makkho ca dhaṃsito;
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Tosayiñcāpi sambuddhaṃ, ātāpī nipako ahaṃ;
Pasādito ca sambuddho, etadagge ṭhapesi maṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā “na tāvāyaṃ dasabalassa kulanagaraṃ gantuṃ kālo, vasante pana upagate pupphitesu vanasaṅḍesu haritatiṇasañchannāya bhūmiyā gamanakālo bhavissati”ti kālaṃ paṭimānento vasante sampatte satthu kulanagaraṃ gantuṃ gamanamaggavaṇṇaṃ saṃvaṇṇento –

527. “Aṅgārino dāni dumā bhadante, phalesino chadanaṃ vipphāya;
Te accimantova pabhāsayanti, samayo mahāvīra bhāgīrasānaṃ.

528. “Dumāni phullāni manoramāni, samantato sabbadisā pavanti;
Pattaṃ pahāya phalamāsasānā, kālo ito pakkamanāya vīra.

529. “Nevātisītaṃ na panātiuṇhaṃ, sukhā utu addhaniyā bhadante;

Passantu taṃ sākiyā koḷiyā ca, pacchāmukhaṃ rohiniyaṃ tarantaṃ.

530. “Āsāya kasate khettaṃ, bījaṃ āsāya vappati;
Āsāya vāṇijā yanti, samuddaṃ dhanahāraḥkā;
Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatu.
531. “Punappunañceva vapanti bījaṃ, punappunaṃ vassati devarājā;
Punappunaṃ khettaṃ kasanti kassakā, punappunaṃ dhaññaṃupeti raṭṭhaṃ.
532. “Punappunaṃ yācanaḥkā caranti, punappunaṃ dānapatī dadanti;
Punappunaṃ dānapatī daditvā, punappunaṃ saggamupenti ṭhānaṃ.
533. “Vīro have sattayugaṃ puneti, yasmim̐ kule jāyati bhūripaṇṇo;
Maññaṃamaṃ sakkati devadevo, tayā hi jāto muni saccaṇāmo.
534. “Suddhodano nāma pitā mahesino, buddhassa mātā pana māyanāmā;
Yā bodhisattaṃ parihariya kucchina, kāyassa bhedaṃ tidivamhi modati.
535. “Sā gotamī kālakatā ito cutā, dibbehi kāmehi samaṅgibhūtā;
Sā modati kāmaguṇehi pañcahi, parivāritā devagaṇehi tehi.
536. “Buddhassa puttomhi asayhasāhino, aṅgīrasassappaṭimassa tādino;
Pitupitā mayhaṃ tuvaṃsi sakka, dhammena me gotama ayyakoṣī”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **aṅgārino**ti aṅgārāni viyāti aṅgārāni, rattapavāḷavaṇṇāni rukkhānaṃ pupphapallavāni, tāni etesaṃ santīti aṅgārino, atilohitakusumakisalayehi aṅgāravuṭṭhisamparikiṇṇā viyāti attho. **Idānī**ti imasmim̐ kāle. **Dumā**ti rukkhā. Bhadanteti, bhaddaṃ ante etassāti bhadanteti ekassa dakārassa lopaṃ katvā vuccati, guṇavisesayutto, guṇavisesayuttānañca aggabhūto satthā. Tasmā bhadanteti satthu ālapanāṃ. Paccattavacanañcetanaṃ ekāraṇaṃ “sukaṭe paṭikamme sukhe dukkhepi ce”tiādīsu viya. Idha pana sambodhanatthe daṭṭhabbaṃ. Tena vuttaṃ “bhadanteti ālapanā”nti. “Bhaddasaddasamānatthaṃ padantarameka”nti keci. Phalāni esantīti **phalesino**. Acetanepi hi sacetanakiriyamāropetvā voharanti, yathā kulaṃ patitukāmaṃti, phalāni gahetumāraddhā sampattīphalagahaṇakālāti attho. **Chadanaṃ vippahāyā**ti purāṇapaṇṇāni pajahitvā sampannaṇaṇḍupalāsāti attho. **Teti dumā**. **Accimantova pabhāsayaṇtī**ti dīpasikhāvanto viya jalitaaggī viya vā obhāsayaṇti sabbā disāti adhippāyo. **Samayoti** kālo, “anuggahāyā”ti vacanaseso. **Mahāvīra**ti mahāvikkanta. **Bhāgī rasāna**ti attharasādīnaṃ bhāgī. Vuttañhetamaṃ dhammasenāpatinā – “bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassā”tiādī (cūḷani. aḷitamaṇavapucchāniddeṣa 2). Mahāvīra, bhāgīti ca idampi dvayaṃ sambodhanavacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Bhāgīrathānaṃti pana pāṭhe bhāgīratho nāma ādirājā. Tappaṃsajātatāya sākiyā bhāgīrathā, tesamaṃ bhāgīrathānaṃ upakāratthanti adhippāyo.

Dumānīti liṅgavipallāsena vuttaṃ, dumā rukkhāti attho. **Samantato sabbadisā pavantī**ti, samantato sabbabhāgato sabbadisāsu ca phullāni, tathā phullatā eva sabbadisā pavanti gandhaṃ vissajjenti. **Āsamānā**ti āsīsantā gahitukāmā. Evaṃ rukkhāsobhāya gamanaṃaggassa rāmaṇeyyatamaṃ dassetvā idāni “**nevātisīta**”ntiādīnā utusampattiṃ dasseti. **Sukhā**ti nātisītanātiuphabhāveneva sukhaṃ iṭṭhā. **Utu addhaniyā**ti addhānaḡamaṇayoggā utu. **Passantu taṃ sākiyā koḷiyā ca, pacchāmukhaṃ rohiniyaṃ taranta**ti rohinī nāma nadī sākiyakoḷiyajanapadānaṃ antare uttaradisato dakkhiṇamukhā sandatī, rājagahaṃ cassā puratthimadakkhiṇāya disāya, tasmā rājagahaṃ kapilavatthumaṃ gantumaṃ taṃ nadim̐ tarantā pacchāmukhā hutvā taranti. Tenāha “passantu taṃ...pe... taranta”nti. “Bhagavantaṃ pacchāmukhaṃ rohinim̐ nāma nadim̐ atikkamantaṃ sākiyakoḷiyajanapadavāsino passantū”ti

kapilavatthugamanāya bhagavantam āyācanto ussāheti.

Idāni attano patthanam upamāhi pakāsento “**āsāya kasate**”ti gāthamāha. **Āsāya kasate khattanti** kassako kasanto khettaṃ phalāsāya kasati. **Bijaṃ āsāya vappatīti** kasitvā ca vapantena phalāsāya eva bijaṃ vappati nikkhipīyati. **Āsāya vāñijā yantīti** dhanahārakā vāñijā dhanāsāya samuddam taritum desam upagantum samuddam nāvāya yanti gacchanti. **Yāya āsāya tiṭṭhāmīti** evam ahampi yāya āsāya patthanāya bhagavā tumhākaṃ kapilapuragamanapatthanāya idha tiṭṭhāmi. Sā me āsā samijjhatu, tumhehi “kapilavatthu gantabba”nti vadati, āsāya sadisatāya cetha kattukamyatāchandaṃ āsāti āha.

Gamanamaggasamvaṇṇanādinā anekavāraṃ yācanāya kāraṇam dassetum “**punappuna**”ntiādi vuttam. Tassattho – sakiṃ vuttamattena vappe asampajjamāne kassakā **punappunam** dutiyampi tatiyampi bijaṃ vapanti. Pajjunno **devarājāpi** ekavārameva avassitvā **punappunam** kālena kālam vassati. Kassakāpi ekavārameva akasitvā sassasampattiattham paṃsum kaddamaṃ vā mudum kātum khettaṃ punappunam kasanti. Ekavārameva dhaññaṃ saṅgamaṃ katvā “alamettāvata”ti aparitussanato koṭṭhāgārādīsu paṭisāmanavasena manussehi upanīyamānam punappunam sāliādīdhaññaṃ rattham **upeti** upagacchati.

Yācanakāpi yācantā punappunam kulāni **caranti** upagacchanti, na ekavārameva, yācitā pana tesam punappunam dānapatī dadanti, na sakiṃyeva. Tathā pana deyyadhammaṃ punappunam dānapatī **daditvā** dānamayaṃ puññaṃ upacinitvā **punappunam** aparāparaṃ **saggamupenti ṭhānam** paṭisandhivasena devalokaṃ upagacchanti. Tasmā ahampi punappunam yācāmi bhagavā mayham manoratham matthakaṃ pāpehīti adhippāyo.

Idāni yadattaṃ satthāraṃ kapilavatthugamanaṃ yācati, tam dassetum “**vīro have**”tigāthamāha. Tassattho – **vīro** vīriyavā mahāvikkanto **bhūripaṇṇo** mahāpaṇṇo puriso **yasmiṃ** kule **jāyati** nibbattati, tattha **have** ekaṃsena **sattayugaṃ** sattapurisayugaṃ yāvasattamaṃ pitāmahayugaṃ sammāpaṭipattiyā **puneti** sodhetīti lokavādo ativādo aññesu. Bhagavā pana sabbesam devānam uttamadevatāya **devadevo** pāpanivāraṇena kalyāṇapatiṭṭhāpanena tato parampi sodhetum **sakkati** sakkotīti maññaṃsi aham. Kasmā? **Tayā hi jāto muni saccanāmo** yasmā tayā satthārā ariyāya jātiyā jāto munibhāvo, muni vā samāno attahitaparahitānaṃ idhalokaparalokānañca munanaṭṭhena “munī”ti avitathanāmo, monavā vā muni, “samaṇo pabbajito isī”ti avitathanāmo tayā jāto. Tasmā sattānaṃ ekantahitapaṭilābhahetubhāvato bhagavā tava tattha gamaṃ yācāmāti attho.

Idāni “sattayuga”nti vutte pituyugaṃ dassetum “**suddhodano nāmā**”tiādi vuttam. Suddham odanaṃ jīvanaṃ etassāti **suddhodano**. Buddhapitā hi ekaṃsato suvisuddhakāyavacīmanosamācāro suvisuddhājīvo hoti tathā abhinīhārasampannattā. **Māyanāmāti** kularūpasīlācārādisampattiyā ñātimitādīhi “mā yāhi”ti vattabbaṇatāya “māyā”ti laddhanāmā. **Parihariyāti** dhāretvā. **Kāyassa bhedaṃ** sadevakassa lokassa cetiyasadisassa attano kāyassa vināsato uddham. **Tidivamhīti** tusitadevaloke.

Sāti māyādevī. **Gotamīti** gottena tam kitteti. **Dibbehi kāmehīti**, tusitabhavanapariyāpannehi dibbehi vatthukāmehi. **Samaṅgibhūtāti** samannāgatā. **Kāmaguṇehīti** kāmakoṭṭhāsehi, “kāmehī”ti vatvā puna “kāmaguṇehi”ti vacanena anekabhāgehi vatthukāmehi paricāriyatīti dipeti. **Tehīti** yasmiṃ devanikāye nibbatti, tehi tusitadevagaṇehi, tehi vā kāmaguṇehi. “Samaṅgibhūta parivāritā”ti ca itthilinganiddeso purimattabhāvasiddham itthibhāvaṃ, devatābhāvaṃ vā sandhāya kato, devūpapatti pana purisabhāveneva jātā.

Evam therena yācito bhagavā tattha gamane bahūnaṃ visesādhigamaṃ disvā vīsatisahassa khīṇāsavaparivuto rājagahato aturitaṅgikāvasena kapilavatthugāmimaggam paṭipajji. Thero iddhiyā kapilavatthum gantvā rañña purato ākāse ṭhito aditṭhapubbaṃ vesam disvā rañña “kosi tva”nti pucchito, “sace amaccaputtam tayā bhagavato santikaṃ pesitam mam na jānāsi, evam pana jānāhi”ti

dassento –

“Buddhassa puttomhi asayhasāhino, aṅgīrasassappaṭimassa tādino;
Pitupitā mayhaṃ tuvamsi sakka, dhammena me gotama ayyakosī”’ti. –

Osānagāthamāha.

Tattha **buddhassa puttomhī**, sabbaññubuddhassa ure jātātāya orasaputto amhi. **Asayhasāhinoti**, abhisambodhito pubbe ṭhapetvā mahābodhisattaṃ aññehi sahituṃ vahituṃ asakkuṇeyyattā asayhassa sakalassa bodhisambhārasa mahākāruṇikādhikārasa ca sahanato vahanato, tato parampi aññehi sahituṃ abhibhavituṃ asakkuṇeyyattā asayhānaṃ pañcannaṃ mārānaṃ sahanato abhibhavanato, āsayānusayacaritādhimuttiādivibhāgāvabodhanena yathārahaṃ veneyyānaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi anusāsanīsāṅkhātassa aññehi asayhassa buddhakicassa ca sahanato, tattha vā sādhuṅkāribhāvato asayhasāhino. **Aṅgīrasassāti** aṅgīkatasīlādisampattikassa. “Aṅgamaṅgehi niccharaṇakaobhāsassa”’ti apare. Keci pana “aṅgīraso, siddhatthoti dve nāmāni pitarāyeva gahitānī”’ti vadanti. **Appaṭimassāti** anūpamassa. Iṭṭhāniṭṭhesu tādilakkhaṇappattiyā **tādino**. **Pitupitā mayhaṃ tuvamsī** ariyajātivaseṇa mayhaṃ pitu sammāsambuddhassa lokavohāreṇa tvaṃ pitā asi. **Sakkāti** jātivaseṇa rājānaṃ ālapati. **Dhammenāti** sabhāveṇa ariyajāti lokiyajātīti dvinnāṃ jātīnaṃ sabhāvasamodhāneṇa **gotamāti** rājānaṃ gottena ālapati. **Ayyakosī** pitāmaho asi. Ettha ca “buddhassa puttomhī”’tiādiṃ vadanto therō aññāṃ byākāsi.

Evam pana attānaṃ jānāpetvā haṭṭhatuṭṭhena raññā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasassa bhojanassa pattāṃ pūretvā dinne gamanākāraṃ dasseti. “Kasmā gantukāmattha, bhuñjathā”’ti ca vutte, “satthu santikaṃ gantvā bhuñjissāmī”’ti. “Kahaṃ pana satthā”’ti? “Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākaṃ dassanattāya maggaṃ paṭipanno”’ti. “Tumhe imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṃ nagaraṃ sampāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṃ harathā”’ti. Thero bhattakiccaṃ katvā rañño parisāya ca dhammaṃ kathetvā satthu āgamanato puretameva sakalaṃ rājanivesanaṃ ratanattaye abhippasannaṃ karonto sabbesaṃ passantānaṃyeva satthu āharitabbhattapūṇaṃ pattāṃ ākāse vissajjetvā sayampi vehāsaṃ abhuggantvā piṇḍapātaṃ upanetvā satthu hatthe ṭhapesi. Satthā taṃ piṇḍapātaṃ paribhuñji. Evam satṭhiyojanaṃ maggaṃ divase divase yojanaṃ gacchantassa satthu rājagehatova bhattaṃ āharitvā adāsi. Atha naṃ bhagavā “mayhaṃ pitu mahārājassa sakalanivesanaṃ pasādesī”’ti kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kāḷudāyittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā

Purato pacchato vātiādikā āyasmato ekavihāriyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto kassapādasabalassa kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā araññaṃ pavisitvā vivekavāsaṃ vasi.

So tena puññakammena ekaṃ buddhantaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde bhagavati parinibbute dhammāsokarañño kaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti. Asokamahārājā kira satthu parinibbānato dvinnāṃ vassasatānaṃ upari aṭṭhārasame vasse sakalajambudīpe ekarajjābhisekaṃ patvā attano kaniṭṭhaṃ tissakumāraṃ oparajje ṭhapetvā ekena upāyena taṃ sāsane abhippasannaṃ akāsi. So ekadivasaṃ migavaṃ gato araññe yonakamahādhammarakkhitattheraṃ hatthināgena sālāsakhaṃ gahetvā bijiyamānaṃ nisinnaṃ disvā sañjātapasādo “aho vatāhampi ayaṃ mahāthero viya pabbajitvā araññe vihareyya”’nti cintesi. Thero tassa cittācāraṃ ṇatvā tassa passantasseva ākāsaṃ abhuggantvā asokārāme pokkharāniyā abhiijamāne udake ṭhatvā cīvaraṅca uttarāsaṅgaṅca ākāse olaggetvā nhāyituṃ ārabhi. Kumāro therassa ānubhāvaṃ disvā abhippasanno araññato nivattitvā rājagehaṃ gantvā

“pabbajissāmī”ti rañño ārocesi. Rājā taṃ anekappakāraṃ yācitvā pabbajjādhippāyaṃ nivattetuṃ nāsakkhi. So upāsako hutvā pabbajjāsukhaṃ patthento –

537. “Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati;
Atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane.
538. “Handa eko gamissāmi, araññaṃ buddhavaṇṇitaṃ;
Phāsu ekavihārissa, pahitattassa bhikkhuno.
539. “Yogī-pītikaraṃ rammaṃ, mattakuñjarasevitaṃ;
Eko atthavasī khippaṃ, pavisissāmi kānaṃ.
540. “Supupphite sītavane, sītale girikandare;
Gattāni parisīcitvā, caṅkamissāmi ekako.
541. “Ekākiyo adutiyo, ramaṇīye mahāvane;
Kadāhaṃ viharissāmi, katakicco anāsavo.
542. “Evaṃ me kattukāmassa, adhippāyo samijjhatu;
Sādhayissāmaḥameva, nāñño aññaṃ kārako”ti. –

Imā cha gāthā abhāsi.

Tattha **purato pacchato vāti** attano purato vā pacchato vā, **vā-saddassa** vikappatthattā passato vā **aparo** añño jano na vijjati ce, **atīva** ativiya **phāsu** cittasukhaṃ bhavati. Ekavihārībhāvena **ekassa** asahāyassa. **Vane vasatoti** ciraparicitenā vivekajjhāsayena ākaḍḍhiyamānahadayo so rattindivaṃ mahājanaparivutassa vasato saṅgaṇikavihāraṃ nibbindanto vivekasukhaṅca bahūṃ maññaṃ vadati.

Handāti vossaggatthe nipāto, tena idāni karīyamānassa araññagamanassa nicchitabhāvamāha. **Eko gamissāmīti** “suññāgāre kho, gahapati, tathāgatā abhiraṃanti”tiādivacanato (cūḷava. 306) buddhehi vaṇṇitaṃ pasaṭṭhaṃ araññaṃ eko asahāyo gamissāmi vāsādhippāyena upagacchāmi. Yasmā **ekavihārissa** ṭhānādīsu asahāyabhāvena ekavihārissa nibbānaṃ paṭipesītacittatāya **pahitattassa** adhisīlasikkhādīkā tisso sikkhā sikkhato bhikkhuno araññaṃ **phāsu** iṭṭhaṃ sukhāvahanti attho.

Yogī-pītikaranti yogīnaṃ bhāvanāya yuttappayuttānaṃ appasaddādībhāvena jhānavipassanādīpītiṃ āvahanato yogī-pītikaraṃ. Visabhāgārammaṇābhāvena paṭisallānasārūppatāya **rammaṃ. Mattakuñjarasevanti** mattavaravāraṇavicaritaṃ, imināpi brahāraññabhāvena janavivekaṃmeva dasseti. **Atthavasīti** idha atthoti samaṇadhammo adhippeto. “Kathaṃ nu kho so me bhaveyyā”ti tassa vasaṃ gato.

Supupphiteti suṭṭhu pupphite. **Sītavaneti** chāyūdakasampattiyā sīte vane. Ubhayenapi tassa ramaṇīyatāmeva vibhāveti. **Girikandareti** girīnaṃ abbhantare kandare. Kanti hi udakaṃ, tena dāritaṃ ninnatṭhānaṃ kandaraṃ nāma. Tādise sītale girikandare ghammaparītāpaṃ vinodetvā attano gattāni parisīcitvā nhāyitvā caṅkamissāmi ekakoti katthaci anāyattavuttitaṃ dasseti.

Ekākiyoti ekāki asahāyo. **Adutiyoti** taṇhāsaṅkhātadutiyaḥbhāvena adutiyo. Taṇhā hi purisassa sabbadā avijhanaṭṭhena dutiyā nāma. Tenāha bhagavā – “taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsara”nti (itivu. 15, 105).

Evaṃ me kattukāmassāti “handa eko gamissāmī”tiādinā vuttavidhinā araññaṃ gantvā bhāvanābhīyogaṃ kattukāmassa me. **Adhippāyo samijjhatūti** “kadāhaṃ viharissāmi, katakicco

anāsavo’’ti evaṃ pavatto manoratho ijjhātu siddhiṃ pāpuṇātu. Arahattappatti ca yasmā na āyācanamattena sijjhāti, nāpi aññena sādhetabbā, tasmā āha “**sādhayissāmahamyeva, nāñño aññassa kārako’’ti.**

Evaṃ uparājassa pabbajjāya dalhanicchayatam ñatvā rājā asokārāmagamanīyaṃ maggaṃ alaṅkārapetvā kumāraṃ sabbālaṅkāravibhūsitam mahatiyā senāya mahaccarājānubhāvena vihāraṃ nesi. Kumāro padhānagharaṃ gantvā mahādhammarakkhitattherassa santike pabbaji, anekasatā manussā taṃ anupabbajiṃsu. Rañño bhāgineyyo saṅghamittāya sāmiko aggibrahmāpi tameva anupabbaji. So pabbajitvā haṭṭhatuṭṭho attanā kātabbaṃ pakāsento –

543. “Esa bandhāmi sannāhaṃ, pavisissāmi kānanam;
Na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhayaṃ.

544. “Mālude upavāyante, sīte surabhiḡandhike;
Avijjaṃ dālayissāmi, nisinno nagamuddhani.

545. “Vane kusumasañchane, pabbhāre nūna sītale;
Vimuttisukhena sukhito, ramissāmi giribbaje’’ti. –

Tisso gāthā abhāsi.

Tattha **esa bandhāmi sannāhanti** esāhaṃ vīriyasaṅkhātāṃ sannāhaṃ bandhāmi, kāye ca jīvite ca nirapekkho vīriyasannāhena sannayhāmi. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā nāma sūro puriso paccatthike paccupaṭṭhite taṃ jetukāmo aññaṃ kiccaṃ pahāya kavacapaṭimuccanādinā yuddhāya sannayhati, yuddhabhūmiṅca gantvā paccatthike ajetvā tato na nivattati, evamahampi kilesapaccatthike jetuṃ ādittampi sīsaṃ celaṅca ajjuhekkhitvā catubbidhasammappadhānavīriyasannāhaṃ sannayhāmi, kilese ajetvā kilesavijayayoggaṃ vivekaṭṭhānaṃ na vissajjemīti. Tena vuttaṃ “**pavisissāmi kānanam na tato nikkhamissāmi, appatto āsavakkhaya’’nti.**

“**Mālude upavāyante’’**tiādinā araññaṭṭhānassa kammaṭṭhānabhāvanāyogyatāṃ vadati, ramissāmi nūna giribbajeti yojanā. Pabbataparikkhepe abhiramissāmi maññeti anāgatatthaṃ parikappento vadati. Sesam suviññeyyameva.

Evaṃ vatvā therō araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karonto upajjhāyena saddhiṃ kalīngaraṭṭhaṃ agamāsi. Tatthassa pāde cammikābādho uppajji, taṃ disvā eko vejjo “sappiṃ, bhante, pariyesatha, tīkicchissāmi na’’nti āha. Thero sappipariyesanaṃ akatvā vipassanāya eva kammaṃ karoti, rogo vaḍḍhati, vejjo therassa tattha appossukkataṃ disvā sayameva sappiṃ pariyesitvā theram arogaṃ akāsi. So arogo hutvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.44.1-12) –

“Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso;
Kassapo nāma gottena, uppajji vadatāṃ varo.

“Nippapaṅco nirālambo, ākāsasamamānaso;
Suññatābahulo tādi, animittarato vasī.

“Asaṅgacitto nikleso, asaṃsaṭṭho kule gaṇe;
Mahākāruṇiko vīro, vinayopāyakovido.

“Uyyutto parakicesu, vinayanto sadevake;
Nibbānagamaṃ maggaṃ, gatim paṅkavisosanaṃ.

“Amataṃ paramassādaṃ, jarāmaccunivāraṇaṃ;
Mahāparisamajjhe so, nisinno lokatāraḷo.

“Karavīkaruto nātho, brahmaghoso tathāgato;
Uddharanto mahāduggā, vippanaṭṭhe anāyake.

“Desento virajaṃ dhammaṃ, diṭṭho me lokanāyako;
Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pabbajimā anagāriyaṃ.

“Pabbajitvā tadāpāhaṃ, cintento jinasāsaṇaṃ;
Ekakova vane ramme, vasiṃ saṃsaggapīḷito.

“Sakkāyavūpakāso me, hetubhūto mamābhavī;
Manaso vūpakāsassa, saṃsaggabhayaḷassino.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā there tattha viharante rājā koṭidhanapariccāgena bhojakagirivihāraṃ nāma kāretvā therāṃ tattha vāsesi. So tattha viharanto parinibbānakāle –

546. “Sohaṃ paripuṇṇasaṅkappo, cando pannaraso yathā;
Sabbāsavaparikkhīṇo, natthi dāni punabbhavo’”ti. –

Osānagāthamaḷa. Sā uttānatthāva. Tadeva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Ekavihāriyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā

Anāgataṃ yo paṭikacca passatīādikā āyasmato mahākappinattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulaghare nibbattitvā viññutaṃ patto satthu santike dhammaṃ suṇanto sathāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ bhikkhuovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tajaṃ adhikāraḷamaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi.

So tattha yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto kassapasammāsambuddhakāle bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto purisasahassagaṇajettaḷo hutvā gabbhasahassapaṭimaṇḷitaṃ mahantaṃ pariveṇaṃ kārapesi. Te sabbeṃ janā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā taṃ upāsakaṃ jettḷhakaṃ katvā saputtadārā devaloke nibbattitvā ekaṃ buddhantaṃ devamanussesu saṃsariṃsu. Tesu gaṇajettaḷo amhākaṃ satthu nibbattito puretameva paccantadesse kukkuṭānāmake nagare rājagehe nibbatti, tassa **kappinoti** nāmaṃ ahoṣi. Sesapurisā tasmimēva nagare amaccakule nibbattiṃsu. Kappinakumāro pitu accayena chattaṃ ussāpetvā mahākappinarājā nāma jāto. So sutavittakatāya pātova catūhi dvārehi siḷhaṃ dūte pesesi – “yattha bahussute passatha, tato nivattitvā mayhaṃ ārocethā’”ti.

Tena ca samayena amhākaṃ sathā loke uppajjitvā sāvatthimā upanissāya viharati. Tasmimā kāle sāvatthivāsino vāñijā sāvatthiyaṃ uṭṭhānakabhaṇḷaṃ gahetvā taṃ nagaraṃ gantvā bhaṇḷaṃ paṭisaṃmetvā “rājānaṃ passissāmā’”ti paṇṇākārahattā rañño ārocāpesuṃ. Te rājā pakkosāpetvā niyyāditapaṇṇākāre vanditvā ṭhite “kuto āgatatthā’”ti pucchi. “Sāvatthito, devā’”ti. “Kacci vo raṭṭhaṃ subhikkhaṃ, dhammiko rājā’”ti? “Āma, devā’”ti. “Kīdiso dhammo tumhākaṃ dese idāni pavattati’”ti? “Taṃ, deva, na sakkā ucchiṭṭhamukhehi kathetu’”nti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā dasabalābhimukhā añjaliṃ paggaḷhetvā, “deva, amhākaṃ dese buddharatanaṃ nāma uppanna’”nti āhaṃsu. Rañño “buddho’”ti vacane sutamatteyeva sakalasarīraṃ pharamānā pīti uppajji.

Tato “buddhoti, tātā, vadethā”ti āha. “Buddhoti, deva, vadāmā”ti. Evaṃ tikkhattuṃ vadāpetvā “buddhoti padaṃ aparimāṇa”nti tasmimyeva pade pasanno satasahassaṃ datvā “aparaṃ vadethā”ti pucchi. “Deva, loke dhammaratanaṃ nāma uppanna”nti. Tampi sutvā tatheva satasahassaṃ datvā “aparaṃ vadethā”ti pucchi. “Deva, saṅgharatanaṃ nāma uppanna”nti. Tampi sutvā tatheva satasahassaṃ datvā “buddhassa bhagavato santike pabbajissāmi”ti tatova nikkhami. Amaccāpi tatheva nikkhamiṃsu. So amaccasahassena saddhiṃ gaṅgātīraṃ patvā “sace satthā sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khuramattampi mā temetū”ti saccādhittānaṃ katvā udakapiṭṭheneva pūraṃ gaṅgānadiṃ atikkamivā aparampi aḍḍhajojanavitthāraṃ nadiṃ tatheva atikkamivā tatiyaṃ candabhāgaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyaṃ atikkami.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamayameva mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento “ajja mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjaṃ pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajituṃ āgamissati”ti disvā “mayā tesāṃ paccuggamaṇaṃ kātuṃ yutta”nti pātova sarīrapaṭiṇṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto sāvattiyāṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapāṭapaṭikkanto sayameva ākāseṇa gantvā candabhāgāya nadiyā tīre tesāṃ uttaraṇatitthassābhimukhaṭṭhāne mahānigrodhamūle pallaṅkena nisīno chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā buddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo olokeno bhagavantaṃ disvā “yaṃ satthāraṃ uddissa mayaṃ āgatā, addhā so eso”ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā ditṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onamivā paramanipaccākāraṃ karontā bhagavantaṃ upasaṅkamīsu. Rājā bhagavato gopphakesu gahevā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ amaccasahassena. Satthā tesāṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne saddhiṃ parisāya arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 2.54.66-107) –

“Padumuttaro nāma jino, sabbadhammāna pāragū;
Udito ajaṭākāse, ravīva saradambare.

“Vacanābhāya bodheti, veneyyapadumāni so;
Kilesapaṅkaṃ soseti, matiraṃsīhi nāyako.

“Titthiyānaṃ yase hanti, khajjotābhā yathā ravi;
Saccatthābhaṃ pakāseti, ratanaṃva divākaro.

“Guṇānaṃ āyatibhūto, ratanānaṃva sāgaro;
Pajjunnoriva bhūtāni, dhammameghena vassati.

“Akkhadasso tadā āsiṃ, nagare haṃsasavhaye;
Upecca dhammamassosiṃ, jalajuttamanāmino.

“Ovādakassa bhikkhūnaṃ, sāvakassa katāvino;
Guṇaṃ pakāsayantassa, tappayantassa me manaṃ.

“Sutvā patīto sumano, nimantetvā tathāgataṃ;
Sasissaṃ bhojayitvāna, taṃ ṭhānamabhipatthayiṃ.

“Tadā haṃsasamabhāgo, haṃsadundubhinissano;
Passathetaṃ mahāmattaṃ, vinicchayavisāraḍaṃ.

“Patitaṃ pādāmūle me, samuggatatanūruhaṃ;
Jīmūtavaṇṇaṃ pīṇaṃsaṃ, pasannanayanānaṃ.

“Parivāreṇa mahatā, rājayuttaṃ mahāyasam;
Eso katāvino ṭhānaṃ, pattheti muditāsayo.

“Iminā paṇipātena, cāgena paṇidhīhi ca;
Kappasatasahassāni, nupapajjati duggatiṃ.

“Devesu devasobhaggaṃ, manussesu mahantataṃ;
Anubhotvāna sesena, nibbānaṃ pāpuṇissati.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loka bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito;
Kappino nāma nāmena, hessati satthu sāvako.

“Tatohaṃ sukataṃ kāraṃ, katvāna jinasāsane;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.

“Devamānuserajjāni, sataso anusāsiya;
Bārāṇasiyamāsanne, jāto keṇiyajātiyaṃ.

“Sahassaparivārena, sapajāpatiko ahaṃ;
Pañcapaccekabuddhānaṃ, satāni samupaṭṭhahiṃ.

“Temāsaṃ bhojayitvāna, pacchādamaṃ ticīvaraṃ;
Tato cutā mayaṃ sabbe, ahumaṃ tidasūpagā.

“Puno sabbe manussattaṃ, agamimha tato cutā;
Kukkuṭamaṃhi pure jātā, himavantassa passato.

“Kappino nāmaṃ āsiṃ, rājaputto mahāyaso;
Sesāmaccekule jātā, mameva parivārayuṃ.

“Mahārajjasukhaṃ patto, sabbakāmasamiddhimā;
Vāṇijehi samakkhātaṃ, buddhuppādamahaṃ suṇiṃ.

“Buddho loka samuppanno, asamo ekapuggalo;
So pakāseti saddhammaṃ, amataṃ sukhamuttamaṃ.

“Suyuttā tassa sissā ca, sumuttā ca anāsavā;
Sutvā nesaṃ suvacanaṃ, sakkaritvāna vāṇije.

“Pahāya rajjaṃ sāmacco, nikkhamiṃ buddhamāmakko;
Nadiṃ disvā mahācandaṃ, pūritaṃ samatittikaṃ.

“Appatiṭṭhaṃ anālambaṃ, duttaraṃ sīghavāhiniṃ;
Guṇaṃ saritvā buddhassa, sotthinā samatikkamiṃ.

“Bhavasotaṃ sace buddho, tiṇṇo lokantagū vidū;
Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.

“Yadi santigamo maggo, mokkha caccantikaṃ sukhaṃ;
Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.

“Saṅgho ce tiṇṇakantāro, puññakkhetto anuttaro;
Etena saccavajjena, gamanaṃ me samijjhatu.

“Saha kate saccavare, maggā apagataṃ jalaṃ;
Tato sukkena uttiṇṇo, nadīṭire manorame.

“Nisinnaṃ addasaṃ buddhaṃ, udentava pabhaṅkaraṃ;
Jalantaṃ hemaselaṃva, dīparukkhava jotitaṃ.

“Sasiṃva tārāsahitaṃ, sāvakehi purakkhataṃ;
Vāsavaṃ viya vassantaṃ, desanājaladantaraṃ.

“Vanditvāna sahāmacco, ekamantaṃ upāvisiṃ;
Tato no āsayāṃ ñatvā, buddho dhammadesayi.

“Sutvāna dhammaṃ vimalaṃ, avocumha mayaṃ jinaṃ;
Pabbājehi mahāvīra, nibbindāṃha mayaṃ bhava.

“Svakkhāto bhikkhave dhammo, dukkhantakaraṇāya vo;
Caratha brahmacariyaṃ, iccāha munisattamo.

“Saha vācāya sabbepi, bhikkhuvesadharā mayaṃ;
Ahumha upasampannā, sotāpannā ca sāsane.

“Tato jetavanaṃ gantvā, anusāsi vināyako;
Anusiṭṭho jinenāhaṃ, arahattamaṃ pāpuṇiṃ.

“Tato bhikkhusahassāni, anusāsimaṃ tadā;
Mamānusāsanakarā, tepi āsuṃ anāsavā.

“Jino tasmīṃ guṇe tuṭṭho, etadagge ṭhapesi maṃ;
Bhikkhuovādakānaggo, kappinoti mahājane.

“Satasahassee kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha;
Pamutto saravegova, kilese jhāpayiṃ mama.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ patvā pana te sabbeva satthāraṃ pabbajjaṃ yācimsu. Satthā te “etha, bhikkhavo”ti āha. Sā eva tesāṃ pabbajjā upasampadā ca ahosi. Satthā taṃ bhikkhusahassaṃ ādāya ākāseṇa jetavanaṃ agamāsi. Athekadivasaṃ bhagavā tassantevāsike bhikkhū āha – “kacci, bhikkhave, kappino bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti”ti? “Na, bhagavā, deseti. Apposukko diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharati, ovādamattampi na deti”ti. Satthā therāṃ pakkosāpetvā – “saccaṃ kira tvaṃ, kappina, antevāsikānaṃ ovādamattampi na desi”ti? “Saccaṃ, bhagavā”ti. “Brāhmaṇa, mā evaṃ kari, ajja paṭṭhāya upagātānaṃ dhammaṃ desehi”ti. “Sādhu, bhante”ti thero satthu vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā ekovādeneva samaṇasahassaṃ arahatte paṭiṭṭhāpesi. Tena naṃ satthā paṭipāṭiyā attano sāvake there ṭhānantare ṭhapento bhikkhuovādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Athekadivasaṃ thero bhikkhuniyo ovaḍanto –

547. “Anāgataṃ yo paṭikacca passati, hitaṅca atthaṃ ahitaṅca taṃ dvayaṃ;
Viddesino tassa hitesino vā, randhaṃ na passanti samekkhamānā.

548. “Ānāpānasatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā;
Anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitā;
Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.
549. “Odātaṃ vata me cittaṃ, appamāṇaṃ subhāvitaṃ;
Nibbidhaṃ paggaḥītaṇca, sabbā obhāsate disā.
550. “Jīvate vāpi sappaṇṇo, api vittaparikkhaya;
Paṇṇāya ca alābhena, vittavāpi na jīvati.
551. “Paṇṇā sutavinicchīnī, paṇṇā kittisilokavaddhanī;
Paṇṇāsahito naro idha, api dukkhesu sukhāni vindati.
552. “Nāyaṃ ajjatano dhammo, nacchero nāpi abbhuto;
Yattha jāyetha mīyetha, tattha kiṃ viya abbhutaṃ.
553. “Anantarañhi jātassa, jīvitā maraṇaṃ dhavaṃ;
Jātā jātā marantīdha, evaṃ dhammā hi pāṇino.
554. “Na hetadathāya matassa hoti, yaṃ jīvitatthaṃ paraporisānaṃ;
Matamhi ruṇṇaṃ na yaso na lokyaṃ, na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehi.
555. “Cakkhuṃ sarīraṃ upahanti tena, nihīyati vaṇṇabalaṃ matī ca;
Ānandino tassa disā bhavanti, hitesino nāssa sukhī bhavanti.
556. “Tasmā hi iccheyya kule vasante, medhāvino ceva bahussute ca;
Yesañhi paṇṇāvibhavena kiccaṃ, taranti nāvāya nadiṃva puṇṇa’nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **anāgatanti** na āgataṃ, avindanti, attho. **Paṭikaccāti** putetaraṃyeva. **Passatīti** oloketi. **Atthanti** kiccaṃ. **Taṃ dvayanti** hitāhitaṃ. **Viddesinoti** amittā. **Hitesinoti** mittā. **Randhanti** chiddaṃ. **Samekkhamānāti** gavesantā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo puggalo attano hitāvahaṃ ahitāvahaṃ tadubhayaṇca atthaṃ kiccaṃ anāgataṃ asampattaṃ puretaraṃyeva paṇṇācakkhunā ahaṃ viya passati vīmaṃsati vicāreti, tassa amittā vā ahitajjhāsayena mittā vā hitajjhāsayena randhaṃ gavesantā na passanti, tādiso paṇṇāvā puggalo acchiddavutti, tasmā tumhehi tathārūpehi bhavitabbanti.

Idāni ānāpānasatibhāvanāya guṇaṃ dassento tattha tāni yojetuṃ “**ānāpānasatī yassā**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **ananti** assāso. **Apānanti** passāso. Assāsapassāsanimitārammaṇā sati ānāpānasatī. Satisīsenā cettha taṃsāmpayuttasamādhībhāvanā adhippetā. **Yassāti**, yassa yogino. **Paripuṇṇā subhāvitāti** catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ soḷasannaṇca ākāraṇaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ vijjāvimuttīnaṇca pāripūriyā suṭṭhu bhāvitā vaḍḍhitā. **Anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitāti** “so satova assasatī”tiādīna (dī. ni. 2.374; ma. ni. 1.107) yathā bhagavatā desitā, tathā anupubbaṃ anukkamena paricitā āsevītā bhāvitā. **Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimāti** so yogāvācaro yathā abbhādiupakkilesā vimutto cando candālokena imaṃ okāsalokaṃ pabhāseti, evaṃ avijjādiupakkilesavimutto ñāṇālokena attasāntānāpatitaṃ parasāntānāpatitaṇca saṅkhāralokaṃ pabhāseti pakāseti. Tasmā tumhehi ānāpānasatibhāvanā bhāvetabbāti adhippāyo.

Idāni attānaṃ nidassanaṃ katvā bhāvanābhīyogassa saphalataṃ dassento “**odātaṃ vata me citta**”nti tatiyaṃ gāthamāha. Tassattho – nīvaraṇamalavīgamato **odātaṃ** suddhaṃ vata mama cittaṃ. Yathā pamāṇakarā rāgādayo pahīnā, appamāṇaṇca nibbānaṃ paccakkaṃ kataṃ ahoṣi, tathā bhāvitattā

appamāṇaṃ subhāvitam, tato eva catusaccaṃ **nibbidham** paṭivijjhitam, sakalasaṃkilesapakkhato **paggaḥitaṅca** hutvā dukkhādikā pubbantādikā ca disā obhāsate tattha vitīṇṇakaṅkhattā sabbadhammesu vigatasammohattā ca. Tasmā tumhehi evaṃ cittaṃ bhāvetabbanti dasseti.

Yathā bhāvanāmayā paññā cittamalavisodhanādinā purisassa bahupakārā, evaṃ itarāpīti dassento “**jīvate vāpi sappaṇño**”ti catutthagāthamāha. Tassattho – parikkhīṇadhanopi sappaṇñajātiko itarītarasantosena santuṭṭho anavajjāya jīvikāya jīvatiyeva. Tassa hi jīvitam jīvitam nāma. Tenāha bhagavā – “paññājīviṃ jīvitamāhu seṭṭha”nti (saṃ. ni. 1.73, 246; su. ni. 184). Dummedhapuggalo pana paññāya alābhena diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṅca atthaṃ virādhento vittavāpi na jīvati, garahādippattiyā jīvanto nāma na tassa hoti, anupāyaññūtāya vā yathādhigataṃ dhanam nāsento jīvitampi sandhāretuṃ na sakkotiyeva, tasmā pārihāriyapaññāpi tumhehi appamattehi sampādetabbāti adhippāyo.

Idāni paññāya ānisaṃse dassetuṃ “**paññā sutavinicchini**”ti pañcamam gāthamāha. Tattha **paññā sutavinicchini**ti paññā nāmesā sutassa vinicchayinī, yathāsute sotapathamāgate atthe “ayaṃ akusalo, ayaṃ kusalo, ayaṃ sāvajjo, ayaṃ anavajjo”tiādinā vinicchayajananī. **Kittisilokavaddhanī**ti kittiyā sammukhā pasamsāya silokassa patthaṭayasabhāvassa vaddhanī, paññavatoyeva hi kittiādayo viññūnaṃ pāsamsabhāvato. **Paññāsahitoti** pārihāriyapaññāya, vipassanāpaññāya ca yutto. **Api dukkhesu sukhāni vindatī**ti ekantadukkhasabhāvesu khandhāyatanādīsū sammāpaṭipattiyā yathābhūtasabhāvāvabodhena nirāmisānīpi sukhāni paṭilabhati.

Idāni tāsam bhikkhunīnaṃ aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhīrabhāvāvahaṃ dhammaṃ kathento “**nāyaṃ ajjatano dhammo**”tiādinā sesagāthā abhāsi. Tatrāyaṃ saṅkhepattho – yvāyaṃ sattānaṃ jāyanamīyanasabhāvo, ayaṃ dhammo **ajjatano** adhunāgato na hoti, abhiṅhapavattikatāya na acchariyo, abbhutaṃpubbatābhāvato nāpi **abbhuto**. Tasmā **yattha jāyetha mīyetha**, yasmim loke satto jāyeyya, so ekaṃsena mīyetha, tattha **kiṃ viya?** Kiṃ nāma abbhutaṃ siyā? Sabhāvikattā maraṇassa – na hi khaṇikamarāṇassa kiñci kāraṇam atthi. Yato **anantarañhi jātassa, jīvitā maraṇam dhuvam** jātassa jātisamanantaraṃ jīvitato maraṇam ekantikaṃ uppannānaṃ khandhānaṃ ekaṃsena bhijjanato. Yo panettha jīvatīti lokavohāro, so tadupādānassa anekapaccayāyattatāya anekantiko, yasmā etadevaṃ, tasmā **jātā marantīdha, evaṃdhammā hi paṇinoti** ayaṃ sattānaṃ pakati, yadidaṃ jātānaṃ maraṇanti jātiyā maraṇānubandhanataṃ āha.

Idāni yasmā tāsū bhikkhunīsū kāci sokabandhitacittāpi atthi, tasmā tāsam sokavinodanaṃ kātuṃ “**na hetadatthāyā**tiādi vuttaṃ. Tattha **na hetadatthāya matassa hotī**ti yaṃ matassa **jīvitattham** jīvitanimittaṃ **paraporisānaṃ** parapuggalānaṃ ruṇṇam, etaṃ tassa matassa sattassa jīvitattham tāva tiṭṭhatu, kassacipi atthāya na hoti, ye pana rudanti, tesampi **matamhi** matapuggalanimittaṃ ruṇṇam, **na yaso na lokyam** yasāvahaṃ visuddhāvahaṅca na hoti. **Na vaṇṇitaṃ samaṇabrāhmaṇehī**ti viññuppasatṭhampi na hoti, atha kho viññugarahitamevāti attho.

Na kevalameteva ye rudato ādīnavā, atha kho imepīti dassento “**cakkhum sarīraṃ upahantī**”ti gātham vatvā tato paraṃ sokādiatthapaṭibāhanattham kalyāṇamittapayirupāsānāyaṃ tā niyojento “**tasmā**”tiādinā osānagāthamāha. Tattha **tasmā**ti yasmā ruṇṇam rudantassa puggalassa cakkhum sarīraṅca **upahantī** vibādhati, tena ruṇṇena vaṇṇo balaṃ mati ca **nihīyati** parihāyati, **tassa** rudantassa puggalassa **disā** sapattā **ānandino** pamodavanto pītivanto bhavanti. Hitesino mittā dukkhī dukkhitā bhavanti tasmā dhammojapaññāya samannāgatattā **medhāvino** diṭṭhadhammikādiatthasannissitassa bāhusaccassa pāripūriyā **bahussute**, attano kule vasante **iccheyya** pāṭikānkheyya kulūpake kareyya. **Yesanti** yesam medhāvīnaṃ bahussutānaṃ paṇḍitānaṃ **paññāvibhavena** paññābalena yathā mahoghassa puṇṇam nadim nāvāya taranti, evaṃ kulaputtā attano atthakiccaṃ **taranti** pāram pāpuṇanti. Te iccheyya kule vasanteti yojanā.

Evam̐ thero tāsam̐ bhikkhunīnam̐ dhammam̐ kathetvā vissajjesi. Tā therassa ovāde ṭhatvā sokam̐ vinodetvā yoniso paṭipajjantiyo sadattham̐ paripūresum̐.

Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā

Dandhā mayham̐ gatīādikā āyasmato cūḷapanthakattherassa gāthā. Kā uppatti? Yadettha aṭṭhuppattivāsena vattabbam̐, tam̐ aṭṭhakanipāte mahāpanthakavatthusmiṃ (theragā. aṭṭha. 2.mahāpanthakattheragāthāvaṇṇanā) vuttameva. Ayaṃ pana viseso – mahāpanthakatthero arahattam̐ patvā aggaphalasukhena vītināmento cintesi – “katham̐ nu kho sakkā cūḷapanthakampi imasmim̐ sukhe patiṭṭhapetu”nti? So attano ayyakam̐ dhanasetṭhim̐ upasaṅkamitvā āha – “sace, mahāsetṭhi, anujānātha, aham̐ cūḷapanthakam̐ pabbājeyya”nti. “Pabbājetha, bhante”ti. Thero tam̐ pabbājesi. So dasasu sīlesu patiṭṭhito bhātu santike –

“Padumam̐ yathā kokanadam̐ sugandham̐, pāto siyā phullamavītagandham̐;
Aṅgīrasam̐ passa virocamānam̐, tapantamādiccami vantalikkhe”ti. (saṃ. ni. 1.123; a. ni. 5.195)

Gātham̐ uggaṇhanto catūhi māsehi gahetum̐ nāsakkhi, gahitagahitam̐ padaṃ hadaye na tiṭṭhati. Atha nam̐ mahāpanthako āha – “panthaka, tvam̐ imasmim̐ sāsane abhabbo, catūhi māsehi ekagāthampi gahetum̐ na sakkosi. Pabbajitakiccam̐ pana tvam̐ katham̐ matthakam̐ pāpessasi? Nikkhama ito”ti. So therena paṇāmito dvārakoṭṭhakasamīpe rodamāno aṭṭhāsi.

Tena ca samayena satthā jīvakaṃbavane viharati. Atha jīvako purisaṃ pesesi, “pañcahi bhikkhusatehi saddhim̐ satthāram̐ nimantehi”ti. Tena ca samayena āyasmā mahāpanthako bhattuddesako hoti. So “pañcannam̐ bhikkhusatānam̐ bhikkham̐ paṭicchatha, bhante”ti vutto “cūḷapanthakam̐ ṭhapetvā sesānam̐ paṭicchāmī”ti āha. Tam̐ sutvā cūḷapanthako bhīyosomattāya domanassappatto ahosi. Satthā tassa cittakkhedam̐ ñatvā, “cūḷapanthako mayā katena upāyena bujjhissati”ti tassa avidūre ṭhāne attānam̐ dassetvā “kiṃ, panthaka, rodasi”ti pucchi. “Bhātā maṃ, bhante, paṇāmeti”ti āha. “Panthaka, mā cintayi, mama sāsane tuyham̐ pabbajjā, ehi, imam̐ gahetvā ‘rajoharaṇam̐, rajoharaṇa’nti manasi karohi”ti iddhiyā suddham̐ coḷakkhaṇḍam̐ abhisāṅkharitvā adāsi. So satthārā dinnam̐ coḷakkhaṇḍam̐ “rajoharaṇam̐, rajoharaṇa”nti hatthena parimajjanto nisīdi. Tassa tam̐ parimajjantassa kiliṭṭhadhātukam̐ jātam̐, puna parimajjantassa ukkhaliparipuñchanasadisam̐ jātam̐. So ñāṇassa paripakkattā evam̐ cintesi – “idam̐ coḷakkhaṇḍam̐ pakatiyā parisuddham̐, imam̐ upādiṇṇakasārīram̐ nissāya kiliṭṭham̐ aññāthā jātam̐, tasmā aniccam̐ yathāpetam̐, evam̐ cittampī”ti khayavayam̐ paṭṭhapetvā tasmim̐yeva nimitte jhānāni nibbattetvā jhānapādakam̐ vipassanam̐ paṭṭhapetvā saha paṭisambhidāhi arahattam̐ pāpuṇi. Tena vuttam̐ **apadāne** (apa. thera 1.2.35-54) –

“Padumuttaro nāma jino, āhutiṇam̐ paṭiggaho;
Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, himavante vasī tadā.

“Ahampi himavantamhi, vasāmi assame tadā;
Acirāgataṃ mahāvīram̐, upesim̐ lokanāyakaṃ.

“Pupphacchattam̐ gahetvāna, upagacchim̐ narāsabham̐;
Samādhim̐ samāpajjantam̐, antarāyamakāsaham̐.

“Ubho hatthehi paggayha, pupphacchattam̐ adāsaham̐;
Paṭiggahesi bhagavā, padumuttaro mahāmuni.

“Sabbe devā attamanā, himavantam upenti te;
Sādhukāram pavattesuṃ, anumodissati cakkhumā.

“Idam vatvāna te devā, upagacchum naruttamam;
Ākāse dhārayantassa, padumacchattamuttamam.

“Satapattachattam paggayha, adāsi tāpaso mama;
Tamaḥam kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Pañcavīsaticappāni, devarajjam karissati;
Catuttiṃsatikkhattuñca, cakkavattī bhavissati.

“Yam yam yoniṃ saṃsarati, devattam atha mānusam;
Abbhokāse patiṭṭhantam, padumam dhārayissati.

“Kappasatasahassamhi, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Pakāsite pāvacane, manussattam labhissati;
Manomayamhi kāyamhi, uttamo so bhavissati.

“Dve bhātaro bhavissanti, ubhopi panthakavhayā;
Anubhotvā uttamattamam, jotayissanti sāsanaṃ.

“Soham aṭṭhārasavasso, pabbajim anagāriyam;
Visesāham na vindāmi, sakyaputtassa sāsane.

“Dandhā mayham gatī āsi, paribhūto pure ahum;
Bhātā ca mam paṇāmesi, gaccha dāni sakam gharam.

“Soham paṇāmito santo, saṅghārāmassa koṭṭhake;
Dummano tattha aṭṭhāsim, sāmaññasmiṃ apekkhavā.

“Bhagavā tattha āgacchi, sīsam mayham parāmasi;
Bāhāya mam gahetvāna, saṅghārāmaṃ pavesayi.

“Anukampāya me satthā, adāsi pādapuñchanim;
Evaṃ suddham adhiṭṭhehi, ekamantamadhiṭṭhaham.

“Hatthehi tamaḥam gayha, sariṃ kokanadam aham;
Tattha cittam vimucci me, arahattam apāpuṇim.

“Manomayesu kāyesu, sabbattha pāramim gato;
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Paṭisambhidā catasso...pe... katham buddhassa sāsana’nti.

Arahattamaggenevassa tepiṭakam pañcābhīññā ca āgamimsu. Satthā ekena ūnehi pañcahi bhikkhusatehi saddhim gantvā jīvakassa nivesane paññatte āsane nisīdi. Cūḷapanthako pana attano bhikkhāya appaṭicchitattā eva na gato. Jīvako yāguṃ dātuṃ ārabhi, satthā pattam hatthena pidahi. “Kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti vutte – “vihāre eko bhikkhu atthi, jīvakā”ti. So purisam pahiṇi,

“gaccha, bhāṇe, vihāre nisinnaṃ ayyaṃ gahetvā ehi”ti. Cūḷapanthakattheropi rūpena kiriyāya ca ekampi ekena asadisamaṃ bhikkhusahassaṃ nimminivā nisīdi. So puriso vihāre bhikkhūnaṃ bahubhāvaṃ disvā gantvā jīvakaṃsa kathesi – “imasmā bhikkhusaṅghā vihāre bhikkhusaṅgho bahutaro, pakkositaṃ ayyaṃ na jānāmi”ti. Jīvako satthāraṃ paṭipucchi – “konāmo, bhante, vihāre nisinna bhikkhū”ti? “Cūḷapanthako nāma, jīvaka”ti. “Gaccha, bhāṇe, ‘cūḷapanthako nāma kataro’ti pucchitvā taṃ ānehī”ti. So vihāraṃ gantvā “cūḷapanthako nāma kataro, bhante”ti pucchi. “Ahaṃ cūḷapanthako”, “ahaṃ cūḷapanthako”ti ekapahāreṇeva bhikkhusahassampi kathesi. So punāgantvā taṃ pavattiṃ jīvakaṃsa ārocesi. Jīvako paṭividdhasaccattā “iddhimā maññe, ayyo”ti nayato ñatvā “gaccha, bhāṇe, paṭhamamaṃ kathanakamayyameva ‘tumhe satthā pakkosati’ti vatvā cīvarakaṇṇe gaṇhā”ti āha. So vihāraṃ gantvā tathā akāsi, tāvadeva nimmitabhikkhū antaradhāyimsu. So theramaṃ gahetvā agamāsi.

Satthā tasmiṃ khaṇe yāguṇca khajjakādibhedañca paṭiggaṇhi. Dasabale bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gate dhammasabhāyaṃ kathā udapādi – “aho buddhānaṃ ānubhāvo, yatra hi nāma cattāro māse ekagāthaṃ gahetuṃ asakkontampi lahukena khaṇeṇeva evaṃ mahiddhikaṃ akamsū”ti. Satthā tesamaṃ bhikkhūnaṃ kathāsallāpaṃ sutvā āgantvā buddhāsane nisajja, “kiṃ vadetha, bhikkhave”ti pucchitvā, “imaṃ nāma, bhante”ti vutte, “bhikkhave, cūḷapanthakena idāni mayhaṃ ovāde ṭhatvā lokuttaradāyajjaṃ laddhaṃ, pubbe pana lokiyadāyajja”nti vatvā tehi yācito cūḷasetthijātakamaṃ (jā. 1.1.4) kathesi. Aparabhāge taṃ satthā ariyagaṇaparivuto dhammāsane nisinna manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ bhikkhūnaṃ cetovivattaṃ kusalañca aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena samayena bhikkhūhi “tathā dandhadhātukena kathaṃ tayā saccāni paṭividdhāni”ti puṭṭho bhātu paṇāmanato paṭṭhāya attano paṭipattiṃ pakāsento –

557. “Dandhā mayhaṃ gatī āsi, paribhūto pure ahaṃ;
Bhātā ca maṃ paṇāmesi, gaccha dāni tuvaṃ gharaṃ.
558. “Sohaṃ paṇāmito santo, saṅghārāmassa koṭṭhake;
Dummano tattha aṭṭhāsiṃ, sāsanaṃsiṃ apekkhāvā.
559. “Bhagavā tattha āgacchi, sīsaṃ mayhaṃ parāmasi;
Bāhāya maṃ gahetvāna, saṅghārāmaṃ pavesayi.
560. “Anukampāya me satthā, pādāsi pādapuñchaniṃ;
Etaṃ suddhaṃ adhiṭṭhehi, ekamantaṃ svadhiṭṭhitamaṃ.
561. “Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihāsiṃ sāsane rato;
Samādhimaṃ paṭipādesiṃ, uttamatthassa pattiya.
562. “Pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhitamaṃ;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.
563. “Sahassakkhattumattānaṃ, nimminivāna panthako;
Nisīdambavane ramme, yāva kālappavedanā.
564. “Tato me satthā pāhesi, dūtaṃ kālappavedakamaṃ;
Paveditamhi kālamhi, vehāsādupasaṅkamamaṃ.
565. “Vanditvā satthuno pāde, ekamantaṃ nisīdahamaṃ;
Nisinnaṃ maṃ viditvāna, attha satthā paṭiggaṇhi.
566. “Āyāgo sabbalokassa, āhutiṇamaṃ paṭiggaṇho;
Puññakkhettaṃ manussānaṃ, paṭiggaṇhittha dakkhiṇa”nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **dandhāti**, mandā, catuppadikaṃ gāthaṃ catūhi māsehi gahetuṃ asamatthabhāvena dubbalā. **Gatīti** nāṇagati. **Āsīti**, ahosi. **Paribhūtoti**, tato eva “muṭṭhassati asampajāno”ti hīḷito. **Pureti**, pubbe puthujjanakāle. **Bhātā cāti** samuccayattho ca-saddo, na kevalaṃ paribhūtova, atha kho bhātāpi maṃ **paṇāmesi**, “panthaka, tvaṃ duppañño ahetuko maññe, tasmā pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetuṃ asamattho, na imassa sāsanaassa anucchaviko, gaccha dāni tuyhaṃ ayyakaghara”nti nikkaḍḍhesi. **Bhātāti**, bhātārā.

Koṭṭhaketī, dvārakoṭṭhakasamīpe. **Dummanoti**, domanassito. **Sāsanasimim apekkhavāti**, sammāsambuddhassa sāsane sāpekkho avibbhamitukāmo.

Bhagavā tattha āgacchīti, mahākaruṇāsañcoditamānaso maṃ anuggaṇhanto bhagavā yatthāhaṃ ṭhito, tattha āgacchi. Āgantvā ca, “panthaka, ahaṃ te satthā, na mahāpanthako, maṃ uddissa tava pabbajjā”ti samassāsento **sīsaṃ mayhaṃ parāmasi** jālabandhanamudutalunapīṇavarāyatanāṅgulisamupasobhitena vikasitapadumasassirīkena cakkānkītena hatthatalena “idāniyeva mama putto bhavissati”ti dipento mayhaṃ sīsaṃ parāmasi. **Bāhāya maṃ gahetvānāti**, “kasmā tvaṃ, idha tiṭṭhasi”ti candanagandhagandhinā attano hatthena maṃ bhuje gahetvā antosaṅghārāmaṃ pavesesi. **Pādāsi pādapuñchanīti** pādapuñchaniṃ katvā pādāsi “rajoharaṇanti manasi karohi”ti adāsīti attho. “Adāsī”ti “pādapuñchani”nti ca paṭhanti. Keci pana “**pādapuñchani**”nti pādapuñchanacoḷakkhaṇḍaṃ pādāsi”ti vadanti. Tadayuttaṃ iddhiyā abhisāṅkharitvā coḷakkhaṇḍassa dinnatā. **Etaṃ suddhaṃ adhiṭṭhehi, ekamantaṃ svadhiṭṭhitanti**, etaṃ suddhaṃ coḷakkhaṇḍaṃ “rajoharaṇaṃ, rajoharaṇa”nti manasikārena svadhiṭṭhitam katvā ekamantaṃ ekamante vivitte gandhakuṭipamukhe nisinno adhiṭṭhehi tathā cittaṃ samāhitam katvā pavattehi.

Tassāhaṃ vacanaṃ sutvāti, tassa bhagavato vacanaṃ ovādaṃ ahaṃ sutvā tasmim sāsane ovāde **rato** abhirato hutvā **vihāsim** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjim. Paṭipajjanto ca **samādhim paṭipādesim, uttamatthassa pattiyāti**, uttamattho nāma arahattaṃ, tassa adhigamāya kasiṇaparikkammavasena rūpajjhānāni nibbattetvā jhānapādakaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggapaṭipāṭiyā aggamaḡgasamādhim sampādesinti attho. Ettha hi samādhīti upacārasamādhito paṭṭhāya yāva catutthamaḡgasamādhi, tāva samādhisāmañña gahito, aggaḡphalasaḡmādhi pana uttamatthaggaḡhāḡena, sāṭisayaṃ cevāyaṃ samādhikusalo, tasmā “samādhim paṭipādesi”nti āha. Samādhikusalatāya hi ayamāyasmā cetovivaṭṭakusalo nāma jāto, mahāpanthakatthero pana vipassanākusalatāya saññāvivaṭṭakusalo nāma. Eko cettha samādhilakkhaḡe cheko, eko vipassanālakkhaḡe, eko samādhigāḡho, eko vipassanāgāḡho eko aḡgasamkhitte cheko, eko āramaḡasaḡkhitte, eko aḡgavavathāne, eko āramaḡavavathāneti vaḡḡenti. Apica cūḡpanthakatthero sāṭisayaṃ catunnaṃ rūpāvacaḡarajjhānānaṃ lābhitāya cetovivaṭṭakusalo vutto, mahāpanthakatthero sāṭisayaṃ catunnaṃ arūpāvacaḡarajjhānānaṃ lābhitāya saññāvivaṭṭakusalo. Paṭhama vā rūpāvacaḡarajjhānalābhī hutvā jhānaḡgehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti cetovivaṭṭakusalo, itaro arūpāvacaḡarajjhānalābhī hutvā jhānaḡgehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattoti saññāvivaṭṭakusalo. Manomayaṃ pana kāyaṃ nibbattento añña tayo vā cattāro vā nibbattanti, na bahuke, ekasadiḡeyeva ca katvā nibbattenti, ekavidhameva kammaṃ kurumāne. Ayaṃ pana thero ekāvajjanaena samaḡasaḡhassaṃ māpesi, dvepi na kāyena ekasadiḡe akāsi, na ekavidhaṃ kammaṃ kurumāne. Tasmā manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ aggo nāma jāto.

Idāni attano adhiḡatavisesaṃ dassetuṃ “**pubbenivāsaṃ jānāmī**”tiādimāha. Kāmañcāyaṃ thero chaḡabhiñño, yā pana abhiñña āsavakkhayaññādhigamaḡsa bahūpakārā, taṃ dassanattaṃ “**pubbenivāsaṃ jānāmi, dibbacakkhu visodhita**”nti vatvā “**tisso vijjā anuppattā**”ti vuttaṃ. Pubbenivāsayathākammupagaḡanāḡataṃsaññāḡāni hi vipassanācāḡassa bahūpakārāni, na tathā itaraññāni.

Sahassakkhattanti saḡassaṃ. “Sahassavāra”nti keci vadanti. Ekāvajjanaena pana thero saḡasse

manomaye kāye nimmini, na vārena. Te ca kho aññamaññamasadise vividhañca kammaṃ karonte. “Kiṃ pana sāvakānaṃpi evarūpaṃ iddhinimmānaṃ sambhavatī”ti? Na sambhavati sabbesaṃ, abhinīhārasampattiyaṃ pana ayameva thero evamakāsi, tathā hesa iminā aṅgena etadagge ṭhapito. **Panthako nisīdīti** attānameva paraṃ viya vadati. **Ambavaneti**, ambavane jīvakena katavihāre. **Vehāsādupasaṅkaminti vehāsāti** karaṇe nissakkavacanaṃ, vehāsenāti attho, **da-kāro** padasandhikaro. **Athāti**, mama nisajjāya pacchā. **Paṭiggahīti** dakkhiṇodakaṃ paṭiggaṇhi. **Āyāgo sabbalokassāti**, sabbassa sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyatāya deyyadhammaṃ ānetvā yajitabbaṭṭhānabhūto. **Āhutīnaṃ paṭiggahoti**, mahāphalabhāvakaraṇena dakkhiṇāhutīnaṃ paṭiggaṇhako. **Paṭiggaṇhittha dakkhiṇanti** jīvakena upanītaṃ yāgukhajjādibhedamaṃ dakkhiṇaṃ paṭiggahesi.

Atha kho bhagavā katabhattakicco āyasmantaṃ cūḷapanthakaṃ āṇāpesi – “anumodanaṃ karohī”ti. So sineruṃ gahetvā mahāsamuddaṃ manthento viya pabhinnapaṭisaṃbhidāppattatāya teṭṭhakaṃ buddhavacanaṃ saṅkhobhento satthu ajjhāsayaṃ gaṇhanto anumodanaṃ akāsi. Tathā upanissayasampannopi cāyamāyasmā tathārūpāya kammaṃ pilotikāya paribādhitto catuppadikaṃ gāthaṃ catūhipi māsehi gahetuṃ nāsakkihi. Taṃ panassa upanissayasampattiṃ oloketvā satthā pubbacariyānurūpaṃ yonisomanasikāre niyojesi. Tathā hi bhagavā tadā jīvakkassa nivesane nisinnō eva “cūḷapanthakassa cittaṃ samāhitaṃ, vīthipaṭipannaṃ vipassanā”ti ñatvā yathānisinnova attānaṃ dassetvā, “panthaka, yadipāyaṃ pilotikā saṃkiliṭṭhā rajānukiṇṇā, ito pana añño eva ariyassa vinaye saṃkilesō rajo cāti dassento –

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati, rāgassetamaṃ adhivacanaṃ rajoti;
Etaṃ rajaṃ vippajahitvā bhikkhavo, viharanti te vītarajassa sāsane.

“Doso rajo...pe... sāsane.

“Moho rajo...pe... vītarajassa sāsane”ti. –

Imā tisso obhāsagāthā abhāsi. Gāthāpariyosāne cūḷapanthako abhiññāpaṭisaṃbhidāparivāraṃ arahattaṃ pāpuṇṭi.

Cūḷapanthakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kappattheragāthāvaṇṇanā

Nānākulamalasampuṇṇotiādikā āyasmato kappattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto siddhatthassa bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattitvā pitu accayena viññutaṃ patto nānāvīrāgavaṇṇavicittehi vatthehi anekavidhehi ābharaṇehi nānāvīdhehi maṇiratanehi bahuvīdhehi pupphadāmaṃālādīhi ca kapparukkhaṃ nāma alaṅkaritvā tena satthu thūpaṃ pūjesi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde magadharatthe maṇḍalikaṃ rājakule nibbattitvā pitu accayena rajje patiṭṭhito kāmesu ativiya ratto giddho hutvā viharati. Taṃ satthā mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento ñāṇajāle paññāyamānaṃ disvā, “kiṃ nu kho bhavissatī”ti āvajjento, “esa mama santike asubhakathaṃ sutvā kāmesu virattacitto hutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṭissatī”ti ñatvā ākāsena tattha gantvā –

567. “Nānākulamalasampuṇṇo, mahāukkārasambhavo;
Candanikaṃva paripakkaṃ, mahāgaṇḍo mahāvaṇṇo.

568. “Pubbaruhirasampuṇṇo, gūthakūpena gāḷhito;
Āropaggharaṇo kāyo, sadā sandati pūtikamaṃ.

569. “Saṭṭhikaṇḍarasambandho, maṃsalepanalepito;
Cammakaṅcukasannaddho, pūtikāyo niratthako.

570. “Aṭṭhisañghātaghaṭṭito, nhārusuttanibandhano;
Nekesaṃ saṃgatībhāvā, kappeti iriyāpathaṃ.
571. “Dhuvappayāto marañāya, maccurājassa santike;
Idheva chaḍḍayitvāna, yena kāmāṅgamo naro.
572. “Avijjāya nivuto kāyo, catuganthena ganthito;
Oghasaṃsīdano kāyo, anusayājālamotthato.
573. “Pañcānīvaraṇe yutto, vitakkena samappito;
Taṇhāmūlenānugato, mohacchādanachādito.
574. “Evāyaṃ vattate kāyo, kammayantena yantito;
Sampatti ca vipatyantā, nānābhāvo vipajjati.
575. “Yemaṃ kāyaṃ mamāyanti, andhabālā puthujjanā;
Vaḍḍhenti kaṭasiṃ ghorāṃ, ādiyanti punabbhavaṃ.
576. “Yemaṃ kāyaṃ vivajjenti, gūthalittaṃva pannagaṃ;
Bhavamūlaṃ vāmitvāna, parinibbissanti nāsavā”’ti. –

Imāhi gāthāhi tassa asubhakathaṃ kathesi. So satthu sammukhā anekākāravokāraṃ yāthāvato sarīrasabhāvavibhāvanāṃ asubhakathaṃ sutvā sakena kāyena aṭṭiyamāno harāyamāno jigucchamāno saṃviggahadayo satthāraṃ vanditvā, “labheyyāhaṃ, bhante, bhagavato santike pabbajja”’nti pabbajjaṃ yāci. Satthā samīpe ʘhitamaññataraṃ bhikkhuṃ āṇāpesi – “gaccha, bhikkhu, imaṃ pabbājetvā upasampādetvā ānehi”’ti. So taṃ tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājesi. So khuraggeyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. tera 1.4.102-107) –

“Siddhatthassa bhagavato, thūpaseṭṭhassa sammukhā;
Vicittadusse lagetvā, kapparukkhaṃ ʘhapesahaṃ.

“Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ;
Sobhayanto mama dvāraṃ, kapparukkho patiṭṭhati.

“Ahañca parisā ceva, ye keci mamavassitā;
Tamaḥ dussaṃ gahetvāna, nivāsema mayaṃ sadā.

“Catunnavutito kappe, yaṃ rukkhāṃ ʘhapayiṃ ahaṃ;
Duggatiṃ nābhijānāmi, kapparukkhasidaṃ phalaṃ.

“Ito ca sattame kappe, suceḷā aṭṭha khattiyā;
Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana”’nti.

Arahattaṃ pana patvā laddhūpasampado satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinna aññaṃ byākaronto tā eva gāthā abhāsi. Teneva tā theragāthā nāma jātā.

Tattha **nānākulamalasampuṇṇoti**, nānākulehi nānābhāgehi malehi sampuṇṇo, kesalomādinānāvidhaasucikoṭṭhāsabharitoti attho. **Mahāukkārasambhavoti**, ukkāro vuccati vaccakūpaṃ. Yattakavayā mātā, tattakaṃ kālāṃ kārapariseditavaccakūpasadisatāya mātu kucchi idha “mahāukkāro”’ti adhappeto. So kucchi sambhavo uppattiṭṭhānaṃ etassāti mahāukkārasambhavo.

Candanikaṃvāti candanikaṃ nāma ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ, yaṃ jaṇṇumattaṃ asucibharitampi hoti, tādīsanti attho. **Paripakkanti**, pariṇataṃ purāṇaṃ. Tena yathā caṇḍālagāmadvāre nidāghasamaye thullaphusitake deve vassante udakena samupabyūḷhamuttakarīsaatṭhicammanhārukhaṇḍakheḷasiṅghāṇikādinānākuṇapabharitaṃ kaddamodakālulitaṃ katipayadivasātikkamena saṃjāta kimikulākulaṃ sūriyātapasantāpakuthitaṃ upari pheṇapubbuḷakāni muñcantaṃ abhinīlavanṇaṃ paramaduggandhaṃ jegucchaṃ candanikāvāṭaṃ neva upagantaṃ, na daṭṭhaṃ arahaṇarūpaṃ hutvā tiṭṭhati, tathārūpoyaṃ kāyoti dasseti. Sadā dukkhatāmūlayogato asucipaggharaṇato uppādajārāmaṇehi uddhumāyanaparipacanabhijjanasabhāvattā ca mahanto gaṇḍo viyāti **mahāgaṇḍo**. Sabbatthakameva dukkhavedanānubaddhattā gaṇḍānaṃ sahanato asucivissandaṇato ca mahanto vaṇo viyāti **mahāvaṇo gūthakūpena gālītoti**, vaccakūpena vacceneva vā bharito. “Gūthakūpanigāḷhito”tipi pālī, vaccakūpato nikkhantoti attho. **Āpopaggharaṇo kāyo, sadā sandati pūtikanti**, ayaṃ kāyo āpodhātuyā sadā paggharaṇasīlo, tañca kho pittasemhasedamuttādikaṃ pūtikaṃ asuciṃyeva sandati, na kadāci sucinti attho.

Satṭhikaṇḍarasambandhoti, gīvāya uparimabhāgato paṭṭhāya sarīraṃ vinaddhamānā sarīrassa purimacchimadakkhiṇavāmapassesu paccekaṃ pañca pañca katvā vīsati, hatthapāde vinaddhamānā tesam purimacchimapassesu pañca pañca katvā cattālisāti satṭhiyā kaṇḍarehi mahānhārūhi sabbaso baddho vinaddhoti satṭhikaṇḍarasambandho. **Maṃsalepanalepitoti**, maṃsasāṅkhātena lepanena litto, navamaṃsapesisatānullittoti attho. **Cammakañcukasannaddhoti**, cammasāṅkhātena kañcukena sabbaso onaddho pariyaṇaddho paricchinno. **Pūtikāyoti**, sabbaso pūtigandhiko kāyo. **Niratthakoti**, nippayojano. Aññesañhi pañīnaṃ kāyo cammādiviniyogena siyā sappayojano, na tathā manussakāyoti. **Aṭṭhisāṅghātaghaṭitoti**, atirekatisatānaṃ aṭṭhīnaṃ saṅghātena ghaṭito sambandho. **Nhārusuttanibandhanoti**, suttasādisehi navahi nhārusatehi nibandhito. **Nekesaṃ saṃgatībhāvāti**, catumahābhūtajīvitindriyaassāsapassāsaviññāṇādīnaṃ samavāyasambandhena suttamerakasamavāyena yantaṃ viya ṭhānādiiriyāpathaṃ kappeti.

Dhuvappayāto maraṇāyāti, maraṇassa atthāya ekantaḡamaṇo, nibbattito paṭṭhāya maraṇaṃ pati pavatto. Tato eva maccurājassa maraṇassa santike ṭhito. **Idheva chaḍḍayitvānāti**, imasmiṃyeva loke kāyaṃ chaḍḍetvā, yathārucitaṭṭhānagāmī ayaṃ satto, tasmā “pahāya gamaṇīyo ayaṃ kāyo”ti evampi saṅgo na kātabboti dasseti.

Avijjāya nivutoti, avijjānīvaraṇena nivuto paṭicchādītādīnaṃ, aññathā ko ettha saṅgaṃ janeyyāti adhippāyo. **Catuganthenāti**, abhijjhākāyaganthādīnā catubbidhena ganthena ganthito, ganthaniyabhāvena vinaddhito. **Oghasaṃsīdanoti**, oghaniyabhāvena kāmoghādīsū catūsū oghesu saṃsīdanako. Appahīnabhāvena santāne anu anu sentīti anusayā, kāmarāgādayo anusayā. Tesam jālena otthato abhibhūtoti **anusayājālamotthato**. Makāro padasandhikaro, gāthāsukhatthaṃ dīghaṃ katvā vuttaṃ. Kāmacchandādīnā pañcavidhena nīvaraṇena yutto adhimuttoti **pañcanīvaraṇe yutto**, karaṇatthe bhummavacanaṃ.

Kāmaṇitakkādīnā micchāvitakkena samappito samassitoti **vitakkena samappito**. **Taṇhāmūlenānugatoti**, taṇhāsāṅkhātena bhavaṃmūlena anubaddho. **Mohaḥchādānachādītoti**, sammohasāṅkhātena āvaraṇena paliguṇṭhito. Sabbametaṃ saviññāṇakaṃ karajakāyaṃ sandhāya vadati. Saviññāṇako hi attabhāvo “ucchinnabhavanettiko, bhikkhave, tathāgatassa kāyo tiṭṭhati, ayañceva kāyo bahiddhā ca nāmarūpa”ntiādīsū (dī. ni. 1.1.147) kāyoti vuccati, **evāyaṃ vattate kāyoti** evaṃ “nānākulamalasaṃpuṇṇo”tiādīnā “avijjāya nivuto”tiādīnā ca vuttappakārena ayaṃ kāyo vattati, vattanto ca **kammayantena** sukataḍḍakātena kammaṇāṅkhātena yantena **yantito** saṅghaṭito. Yathā vā khemantaṃ gantaṃ na sakkoti, tathā saṅkhobhito sugatiduggatīsū vattati paribbhamati. **Sampatti ca vipatyantāti** yā ettha sampatti, sā vipattipariyosānā. Sabbañhi yobbanāṃ jarāpariyosānaṃ, sabbaṃ ārogyaṃ byādhipariyosānaṃ, sabbaṃ jīvitaṃ maraṇapariyosānaṃ, sabbo samāgamo viyogapariyosāno. Tenāha “nānābhāvo vipajjati”ti. **Nānābhāvoti**, vinābhāvo vippayogo, so kadāci vippayuñjakassa

vasena, kadāci vippayuñjītabbassa vasenāti vividham pajjati pāpuñīyati.

Yemaṃ kāyaṃ mamāyantīti ye andhabālā puthujjanā evaṃ asubham aniccaṃ adhuvam dukkham asāram imaṃ kāyaṃ “mama ida”nti gaṇhantā mamāyanti chandarāgaṃ uppādentī, te jātiādīhi nirayādīhi ca **ghoraṃ** bhayānakaṃ apaṇḍitehi abhiramītabbato kaṭasisaṅkhātāṃ saṃsāraṃ punappunaṃ jananamaraṇādīhi vaḍḍhenti, tenāha “**ādiyanti punabbhava**”nti.

Yemaṃ kāyaṃ vivajjenti, gūthallitaṃva pannaganti yathā nāma puriso sukhakāmo jīvitukāmo gūthagataṃ āsīvisaṃ disvā jigucchaniyatāya vā sappatībhayatāya vā vivajjenti na allīyati, evamevaṃ ye paṇḍitā kulaputtā asucibhāvena jeguccham aniccādībhāvena sappatībhayaṃ imaṃ kāyaṃ vivajjenti chandarāgappahānena pajahanti. Te bhavamūlaṃ avijjaṃ bhavataṇhaṅca vāmitvā chaḍḍetvā accantameva pahāya tato eva sabbaso anāsavā saupādisesāya anupādisesāya ca nibbānadhātuyā parinibbāyissanti.

Kappattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Vaṅgantaputtaupasenattheragāthāvaṇṇanā

Vivittaṃ appanigghosantiādīkā āyasmato upasenattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇamāno sathhāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā satthu adhikāraṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde nālakagāme rūpasārībrāhmaṇīyā kucchimhi nibbatti, **upasenotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto tayo vede uggahetvā satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampadāya ekavassiko “ariyagabbhaṃ vaḍḍhemī”ti ekaṃ kulaputtaṃ attano santike upasampādetvā tena saddhiṃ satthu santikaṃ gato. Sathhārā cassa tassa avassikassa bhikkhuno saddhivihārikabhāvaṃ sutvā, “atīlahaṃ kho tvaṃ, moghapurisa, bāhullāya āvatto”ti (mahāva. 75) garahito. “Idānāhaṃ yadipi parisāṃ nissāya sathhārā garahito, parisāmyeva pana nissāya satthu pāsāmsopi bhavissāmi”ti vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.2.86-96) –

“Padumuttaraṃ bhagavantaṃ, lokajetṭhaṃ narāsabhaṃ;
Pabbhāramhi nisīdantaṃ, upagacchīṃ naruttamaṃ.

“Kaṇikārapupphaṃ disvā, vaṇṭe chetvānahaṃ tadā;
Alaṅkaritvā chattamhi, buddhassa abhiropayīṃ.

“Piṇḍapātaṅca pādāsīṃ, paramannaṃ subhojanaṃ;
Buddhena navame tattha, samaṇe aṭṭha bhojayīṃ.

“Anumodi mahāvīro, sayambhū aggapuggalo;
Iminā chattadānena, paramannapavecchanā.

“Tena cittappasādena, sampattimanubhossasi;
Chattīṃsakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.

“Ekavīsattikkhattuṅca, cakkavattī bhavissati;
Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathhā loke bhavissati.

“Sāsane dibbamānamhi, manussattaṃ gamissati;
Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.

“Upasenoti nāmena, hessati satthu sāvako;
Samantapāsādikattā, aggaṭṭhāne ṭhapessati.

“Carimaṃ vattate mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā;
Dhāremi antimāṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā sayampī sabbe dhutaṅgadharme samādāya vattati, aññepi tadatthāya samādapeti, tena naṃ bhagavā samantapāsādikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparena samayena kosambiyaṃ kalahe uppane bhikkhusaṅghe ca dvidhābhūte ekena bhikkhunā taṃ kalahaṃ parivajjitukāmena “etarahi kho kalaho uppanno, saṅgho dvidhābhūto, kathaṃ nu kho mayā paṭipajjitabba’nti puṭṭho vivekavāsato paṭṭhāya tassa paṭipattiṃ kathento –

577. “Vivittaṃ appanigghosaṃ, vālamiganisevitaṃ;
Seve senāsaṃ bhikkhu, paṭisallānakāraṇā.

578. “Saṅkārpuñjā āhatvā, susānā rathiyāhi ca;
Tato saṅghāṭikaṃ katvā, lūkhaṃ dhāreyya cīvaram.

579. “Nīcaṃ manaṃ karitvāna, sapaḍānaṃ kulā kulaṃ;
Piṇḍikāya care bhikkhu, guttadvāro susaṃvuto.

580. “Lūkhenapi vā santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ;
Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramaṭī mano.

581. “Appiccho ceva santuṭṭho, pavivitto vase muni;
Asaṃsaṭṭho gahaṭṭhehi, anāgārehi cūbhayaṃ.

582. “Yathā jaḷo va mūgo va, attānaṃ dassaye tathā;
Nātivelāṃ sambhāseyya, saṅghamajjhamhi paṇḍito.

583. “Na so upavade kañci, upaghātaṃ vivajjaye;
Saṃvuto pātimokkhasmiṃ, mattaññū cassa bhojane.

584. “Suggahītanimitassa, cittassuppādakovido.

Samathaṃ anuyuñjeyya, kālena ca vipassanaṃ.

585. “Vīriyasātaccasampanno, yuttayogo sadā siyā;
Na ca appatvā dukkhantaṃ, vissāsaṃ eyya paṇḍito.

586. “Evaṃ viharamānassa, suddhikāmassa bhikkhuno;
Khīyanti āsavā sabbe, nibbutiñcādhiḡacchati’nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **vivittanti**, janavivittaṃ suññaṃ araññaḡidim. **Appanigghosanti**, nissaddaṃ saddasaṅghaṭṭanarahitaṃ. **Vālamiganisevanti**, sīhabyagghadīpivālamigeḡi caritaṃ. Imināpi

janavivekaṃyeva dasseti pantasenāsanabhāvadīpanato. **Senāsananti**, sayituṃ āsayituñca yuttabhāvena vasanaṭṭhānaṃ idha senāsananti adhippetam. **Paṭisallānakāraṇāti**, paṭisallānanimittam, nānārammaṇato nivattetvā kammaṭṭhāneyeva cittaṃ paṭi paṭi sammadeva allīyanattham.

Evam bhāvanānurūpaṃ senāsaṇaṃ niddisanto senāsane santosaṃ dassetvā idāni cīvarādīsipi taṃ dassetuṃ “**saṃkārapuñjā**”tiādi vuttam. Tattha **saṃkārapuñjāti** saṃkāraṇaṃ puñjaṃ saṃkārapuñjaṃ, tato kacavaraṭṭhānā. **Āhatvāti** āharitvā. **Tatoti** tathā āhaṭaṭṭhaṅkhaṇḍehi. Karaṇe hi idaṃ nissakkavacanaṃ **lūkhanti** satthalūkharajanalūkhādīnā lūkhaṃ avaṇṇamaṭṭham. **Dhāreyyāti** nivāsanādivasena parihareyya, etena cīvarasantaṃ vadati.

Nīca manam karitvānāti “antamidaṃ, bhikkhave, jīvikāna”ntiādikaṃ (itivu. 91; saṃ. ni. 3.80) sugatovādaṃ anussarivā nihatamānadappaṃ cittaṃ katvā. **Sapadānanti** gharesu avakhaṇḍarahitaṃ; anugharanti attho. Tenāha “**kulā kula**”nti. **Kulā kulanti** kulato kulaṃ, kulānupubbīyā gharapaṭipāṭiyāti attho. **Piṇḍikāyāti** missakabhikkhāya, iminā piṇḍapātasantaṃ vadati. **Guttadvāroti** supihitacakkhādīdvāro. **Susaṃvutoti** hatthakukkuccādīnaṃ abhāvena suṭṭhu saṃvuto.

Lūkhenapi vāti apisaddo samuccaye, vā-saddo vikappe. Ubhayenapi lūkhenapi appenapi yena kenaci sulabhena itarītarena **santusse** samaṃ sammā tusseyya. Tenāha “**nāññaṃ patthe rasam bahu**”nti. **Nāññaṃ patthe rasam bahunti** attanā yathāladdhato aññaṃ madhurādirasaṃ bahuṃ paṇītañca na pattheyya na piheyya, iminā gilānapaccayepi santoso dassito hoti. Rasesu gedhavāraṇattham pana kāraṇaṃ vadanto **rasesu anugiddhassa, jhāne na ramatī mano**”ti āha. Indriyaṃvarampi aparipūrentassa kuto vikkhittacittasamādhānanti adhippāyo.

Evam catūsu paccayesu sallekhapaṭipattim dassetvā idāni avasiṭṭhakathāvatthūni dassetuṃ “**appiccho cevā**”tiādi vuttam. Tattha **appicchoti**, aniccho catūsu paccayesu icchārahito, tena catubbidhapaccayesu taṇhuppādavikkhambhanamāha. **Santuṭṭhoti**, catūsu paccayesu yathālābhasantaṃsādīnā santuṭṭho. Yo hi –

“Atītaṃ nānuoceyya, nappajappeyyanāgataṃ;
Paccuppanna yāpeyya, so ‘santuṭṭho’ti pavuccatī”ti.

Pavivittoti gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena pavivitto vūpakatṭho. Cittavivekādike hi parato vakkhati. **Vaseti** sabbattha yojetabbaṃ. Moneyyadhammasamannāgamena **muni. Asaṃsaṭṭhoti** dassanasavanasamullapanasambhogakāyasaṃsaggānaṃ abhāvena asaṃsaṭṭho yathāvuttasaṃsaggarahito. **Ubhayanti**, gahaṭṭhehi anāgārehi cāti ubhayehipi asaṃsaṭṭho. Karaṇe hi idaṃ paccattavacanaṃ.

Attānaṃ dassaye tathāti ajaḷo amūgopi samāno yathā jaḷo vā mūgo vā, tathā attānaṃ dasseyya, etena pāgabbīyappahānamāha. **Jaḷo va mūgo vāti** ca gāthāsukhattham rassattaṃ kataṃ, samuccayattho ca vāsaddo. **Nātiavelam sambhāseyyāti** ativelam atikkantapamāṇaṃ na bhāseyya, mattabhāṇī assāti attho. **Saṅghamajjhāhīti** bhikkhusaṅghe, janasaṃmūhe vā.

Na so upavade kañcīti so yathāvuttapaṭipattiko bhikkhu hīnaṃ vā majjhimaṃ vā ukkattham vā yaṃkiñci na vācāya upavadeyya. **Upaghātaṃ vivajjayeti** kāyena upaghātaṃ parivihethanaṃ vajjeyya. **Saṃvuto pātimokkhasmīti** pātimokkhamhi pātimokkhasaṃvarasīle saṃvuto assa, pātimokkhasaṃvarena pihitakāyavāco siyāti attho. **Mattaññū cassa bhojaneti** pariyesanaṭṭhiggaṇaparibhogavissajjanesu bhojane pamāṇaññū siyā.

Suggahītanimitassāti “evam me manasi karoto cittaṃ samāhitaṃ ahoṣī”ti tadākāraṃ sallakkhento suṭṭhu gahitasamādhinimitto assa. “Suggahītanimitto so”tipi pāṭho, so yogīti attho. **Cittassuppādakovidoti** evam bhāvayato cittaṃ līnaṃ hoti, “evam uddhata”nti līnassa uddhatassa ca cittaṃ uppattikāraṇe kusalo assa. Līne hi citte dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgā bhāvetabbā,

uddhate passaddhisamādhiupekkhāsambojjhaṅgā. Satisambojjhaṅgo pana sabbattha icchitabbo. Tenāha bhagavā – “yasmiñca kho, bhikkhave, samaye līnaṃ cittaṃ hoti, kālo tasmim̐ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāyā”tiādi (saṃ. ni. 5.234). **Samathaṃ anuyuñjeyyāti** samathabhāvaṇaṃ bhāveyya, anuppannaṃ samādhiṃ uppādeyya, uppannañca yāva vasībhāvappatti, tāva vaḍḍheyya byūheyyāti attho. **Kālena ca vipassananti** yathāladdhaṃ samādhiṃ nikantiyā aparīyādānena hānabhāgiyaṃ t̥hitibhāgiyaṃ vā akatvā nibbedhabhāgiyaṃvā katvā kālena vipassanañca anuyuñjeyya. Atha vā **kālena ca vipassananti** samathaṃ anuyuñjanto tassa thirībhūtakāle saṅkocaṃ anāpajjitvā ariyamaggādhigamāya vipassanaṃ anuyuñjeyya. Yathāha –

“Atha vā samādhilābhena, vivittasayanena vā;
Bhikkhu vissāsamāpādi, appatto āsavakkhaya”nti. (dha. pa. 271-272);

Tena vuttaṃ – “**vīriyasātaccasampanno**”tiādi. Satatabhāvo **sātaccam**, vīriyassa sātaccam, tena sampanno samannāgato, satatapavattavīriyo, nīcapaggahitavīriyoti attho. **Yuttayogo sadā siyāti** sabbakālaṃ bhāvanānuyutto siyā. **Dukkhaṃ** antaṃ pariyoṣānaṃ nirodhaṃ nibbānaṃ appatvā vissāsaṃ **na eyya** na gaccheyya. “Ahaṃ parisuddhasīlo jhānalābhī abhiññālābhī vipassanaṃ matthakaṃ pāpetvā t̥hito”ti vā vissat̥tho na bhavēyyāti attho.

Evam viharamānassāti, evaṃ vivittasenāsanasevanādinā vipassanāvasena yuttayogaṭāparīyoṣānena vidhinā viharantassa. **Suddhikāmassāti**, ñāṇadassanavisuddhiṃ accantavisuddhiṃ nibbānaṃ arahattañca icchantassa. Saṃsāre bhayassa ikkhato **bhikkhuno**, kāmasavādayo sabbe **āsavā khīyanti** khayam̐ abbatthaṃ gacchanti, tesam̐ khayagamanēna saupādisesaanupādisesapabhedam̐ duvidhampi nibbānaṃ **adhigacchati** pāpuṇāti.

Evaṃ thero tassa bhikkhuno ovādadānāpadesena attanā tathāpaṭipannabhāvaṃ dīpento aññaṃ byākāsi.

Vaṅgantaputtaupasenattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. (Apara)-gotamattheragāthāvaṇṇanā

Vijāneyya sakaṃ atthantiādikā āyasmato aparassa gotamattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā amhākaṃ bhagavato uppattito puretameva sāvattiyaṃ udiccabrāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā, vādamaggaṃ uggahetvā attano vādassa upari uttariṃ vadantaṃ alabhanto tehi tehi viggāhikakathaṃ anuyutto vicarati. Atha amhākaṃ bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena yasādi ke veneyye vinetvā anāthapiṇḍikassa abhiyācanāya sāvattiṃ upagacchi. Tadā satthu jetavanapaṭiggahe paṭiladdhasaddho sathāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā pabbajjaṃ yāci. Sathā aññataraṃ piṇḍacārikaṃ bhikkhuṃ āṇāpesi – “bhikkhu, imaṃ pabbājehī”ti. So tena pabbājiyamāno khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇitvā kosalajanapadaṃ gantvā tattha ciraṃ vasitvā puna sāvattiṃ paccāgami. Taṃ bahū ñātakā brāhmaṇamahāsālā upasaṅkamtivā payirupāsitvā nisinnā “imasmiṃ loke bahū samaṇabrāhmaṇā saṃsāre suddhivādā, tesu katamesaṃ nu kho vādo niyyānīko, kathaṃ paṭipajjanto saṃsārato sujjhati”ti pucchiṃsu. Thero tesam̐ tamatthaṃ pakāsento –

587. “Vijāneyya sakaṃ atthaṃ, avalokeyyātha pāvacaṇaṃ;
Yañcetha assa patirūpaṃ, sāmāññaṃ ajjhūpagatassa.

588. “Mittaṃ idha ca kalyāṇaṃ, sikkhā vipulaṃ samādānaṃ;
Sussūsā ca garūnaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.

589. “Buddhesu sagāravatā, dhamme apaciti yathābhūtaṃ;
Saṅghe ca cittikāro, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
590. “Ācāragocare yutto, ājīvo sodhito agārayho;
Cittassa ca saṅghapaṇaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
591. “Cārittaṃ atha vārittaṃ, iriyāpathiyaṃ pasādaniyaṃ;
Adhicitte ca āyogo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
592. “Āraññakāni senāsanāni, pantāni appasaddāni;
Bhajitabbāni muninā, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
593. “Sīlañca bāhusaccañca, dhammānaṃ pavicayo yathābhūtaṃ;
Saccānaṃ abhisamayo, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
594. “Bhāveyya ca aniccanti, anattasaññaṃ asubhasaññañca;
Lokamhi ca anabhiratiṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
595. “Bhāveyya ca bojjaṅge, iddhipādāni indriyāni balāni;
Aṭṭhaṅgamaggamariyaṃ, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ.
596. “Taṅhaṃ pajaheyya muni, samūlake āsave padāleyya;
Vihareyya vippamutto, etaṃ samaṇassa patirūpaṃ”nti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **vi jāneyya sakam atthanti**, viññūjātiko puriso attano atthaṃ yāthāvato vicāretvā jāneyya. Vicārento ca **avalokeyyātha pāvacaṇaṃ** idha loke puthusamaṇabrāhmaṇehi sammāsambuddhena ca pavuttaṃ pāvacaṇaṃ, samayo. Tattha yaṃ niyyānikaṃ, taṃ olokeyya paññācakkhunā passeyya. Ime hi nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā anicce “nicca”nti, anattani “attā”ti, asuddhimaggañca “suddhimaggo”ti micchābhinivesino aññaṃaññañca viruddhavādā, tasmā nesaṃ vādo aniyyāniko. Sammāsambuddho pana “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe dhammā anattā, santaṃ nibbāna”nti sayambhūññaṇena yathābhūtaṃ abbaññaṇā pavedeti, tasmā “tassa vādo niyyāniko”ti satthu sāsana mahantataṃ olokeyyāti attho. **Yañcettha assa patirūpaṃ, sāmāññaṃ ajjhūpagatassāti**, sāmāññaṃ samaṇabhāvaṃ pabbajjaṃ upagatassa kulaputtassa yaṃ ettha sāsane pabbajitabhāve vā patirūpaṃ yuttarūpaṃ sārappaṃ assa siyā, tampi apalokeyya.

Kim pana tanti āha “**mittaṃ idha ca kalyāṇa**”ntiādi. Imasmim sāsane kalyāṇamittaṃ seviyamānaṃ samaṇassa patirūpanti yojanā. Esa nayo itaresupi. Kalyāṇamittañhi nissāya akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharati. **Sikkhā vipulaṃ samādānanti** vipulaṃ sikkhāsamādānaṃ, mahatiyā nibbānāvahāya adhisīlādisikkhāya anuṭṭhānanti attho. **Sussūsā ca garūnanti** garūnaṃ ācariyupajjhāyādīnaṃ kalyāṇamittānaṃ ovādassa sotukamyatā pāricariyā ca. **Etanti** kalyāṇamittasevanādi.

Buddhesu sagāravatāti sabbaññubuddhesu “sammāsambuddho bhagavā”ti gāravayogo garucittikāro. **Dhamme apaciti yathābhūtanti** ariyadhamme yāthāvato apacāyanaṃ ādarena abhipūjanaṃ. **Saṅgheti** ariyasāṅghe. **Cittikāro**ti sakkāro sammānaṃ. **Etanti** ratanattayagaru karaṇaṃ.

Ācāragocare yuttoti kāyikavācasikavītikka manasaṅkhātaṃ anācāraṃ, piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamtum ayuttaṭṭhānabhūtaṃ vesiyādiagocarañca pahāya kāyikavācasikaavītikka manasaṅkhātena ācārena piṇḍapātādīnaṃ atthāya upasaṅkamtum yuttaṭṭhānabhūtena gocarena ca yutto sampanno,

sampannaācāragocaroti attho. **Ājivo sodhitoti** veḷudānādiṃ buddhapaṭikuṭṭhaṃ anesanaṃ pahāya anavajjuppāde paccaye sevantassa ājivo sodhito hoti suvisuddho, sodhitattā eva **agārayho** viññūhi. **Cittassa ca saṅghapananti** yathā cakkhādīdvārehi rūpādīārammaṇesu abhijjhādayo nappavattanti, evaṃ diṭṭhe diṭṭhamattādivasena cittassa sammā ṅhapanam. **Etanti** ācāragocarasampatti ājivapārisuddhi indriyesu guttadvāratāti etaṃ tayaṃ.

Cārittanti caritvā paripūretabbasīlam. **Vārittanti** viratiyā akaraṇena paripūretabbasīlam. **Iriyāpathiyaṃ pasādaniyanti** paresaṃ pasādāvahaṃ ākappasampattinimittaṃ iriyāpathanissitaṃ sampajaññaṃ. **Adhicitte ca āyogoti** samathavipassanāsu anuyogo bhāvanā.

Āraññakānīti araññe pariyāpannāni. **Pantānīti** vivittāni.

Sīlanti catupārisuddhisīlam. Heṭṭhā hi bhinditvā vuttaṃ, idha abhinditvā vadati. **Bāhusaccanti** bahussutabhāvo. So hi bhāvanānuyogassa bahukāro, bojjaṅgakosallaanuttarasītibhāvaadhicittayuttatādīsu sammā pavicayabahulassa samathavipassanānuyogo sampajjati. **Dhammānaṃ pavicayo yathābhūtaṃ** rūpārūpadhammānaṃ aviparītasalakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca parivīmaṃsā. Iminā adhipaññādhammavipassanaṃāha. **Saccānaṃ abhisamayoti** dukkhādīnaṃ ariyasaccānaṃ pariññābhīsamayādivasena paṭivedho.

Svāyaṃ saccābhīsamayo yathā hoti, taṃ dassetaṃ “**bhāveyyā**”tiādi vuttaṃ. Tattha **bhāveyya ca aniccanti** “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādinā (dha. pa. 277) avibhāgato “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppanna”ntiādinā (vibha. 2; saṃ. ni. 3.49) vibhāgato vā sabbasaṅkhāresu aniccasaññaṃ bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya cāti attho. **Anattasaññaṃ**ti, “sabbe dhammā anattā”ti pavattaṃ anattasaññaṃca bhāveyyāti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Asubhasaññaṃ**ti, karajakāye sabbasmimpi vā tebhūmakasaṅkhāre kilesāsucipaggharaṇato “asubhā”ti pavattasaññaṃ. Dukkhasaññāparivārā hi ayaṃ, eteneva cettha dukkhasaññāpi gahitāti veditabbaṃ. **Lokamhi ca anābhīratinti** sabbaloke tebhūmake su saṅkhāresu anābhīratisaññaṃ. Etena ādīnavānupassanaṃ nibbidānupassanaṃca vadati.

Evaṃ pana vipassanābhāvanaṃ anuyutto taṃ ussukkāpento ime dhamme vaḍḍheyyāti dassento “**bhāveyya ca bojjaṅge**”ti gāthamāha. Tassattho – bodhiyā satiādisattavidhadhammasāmaggiyā, bodhissa vā taṃsamāṅgino puggalassa āngāti bojjaṅgā, satiādayo dhammā. Te satiādike sattabojjhaṅge, chandaādīni cattāri iddhipādāni, saddhādīni pañcindriyāni, saddhādīniyeva pañca balāni, sammādiṭṭhiādīnaṃ vasena aṭṭhaṅgaariyamaggaṅca. Ca-saddena satipaṭṭhānāni sammappadhānāni ca gahitānīti sabbepi sattatiṃsappabhede bodhipakkhiyadhamme bhāveyya uppādeyya ceva vaḍḍheyya ca. Tattha yadetaṃ paṭhamamaggakkhaṇe uppādanaṃ, uparimaggakkhaṇe ca vaḍḍhanaṃ, etaṃ **samaṇassa** bhikkhuno sārūppanti.

Evaṃ bodhipakkhiyasattatiṃsadhamme bhāvento yathā maggasaccaṃ bhāvanābhīsamayavasena abhisameti, evaṃ samudayasaccaṃ pahānābhīsamayavasena, nirodhasaccaṃ sacchikiriyābhīsamayavasena abhisameti dassento “**taṇhaṃ pajaheyyā**”ti osānagāthamāha. Tattha **taṇhaṃ pajaheyyāti**, kāmatāṇhādīpabhedam sabbam taṇhaṃ ariyamaggena anavasesato samucchindeyya, monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatattā **muni. Samūlake āsave padāleyyāti** kāmarāgānusayādisamūlake kāmasavādike sabbepi āsave bhindeyya samucchindeyya. **Vihareyya vippamuttoti** evaṃ sabbaso kilesānaṃ pahīnattā sabbadhi vimutto sabbūpadhipaṭinissaggaṃ nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā vihareyya. **Etanti** yadetaṃ viharānaṃ, etaṃ samaṇassa samitapāpassa bhikkhuno patirūpaṃ sārūppanti attho.

Evaṃ thero samaṇasārūppapaṭipattikittanamukhena sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ tabbilomato bāhirakasamayassa aniyānikataṅca vibhāvesi. Taṃ sutvā te brāhmaṇamahāsālā sāsane abhippasannā saraṇādīsu paṭiṭṭhahiṃsu.

(Apara)-gotamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Ekādasanipāto

1. Saṃkiccatttheragāthāvaṇṇanā

Ekādasanipāte **kiṃ tavattho vane tātāti**adikā āyasmato saṃkiccatttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde sāvattthiyaṃ brāhmaṇamahāsālakule paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmīṃ kucchigateyeva mātā byādhitā hutvā kālamakāsi. Tassā susānaṃ netvā jhāpiyamānāya gabbhāsayo na jhāyi. Manussā sūlehi kucchiṃ vijjhantā dārakassa akkhikoṭiṃ pahariṃsu. Te taṃ vijjhivā aṅgārehi paṭicchādetvā pakkamiṃsu. Kucchipadesopi jhāyi, aṅgāramatthake pana suvaṇṇabimbasadiso dārako padumagabbhe nipanno viya ahoṣi. Pacchimabhavikasattassa hi sinerunā othariyamānassapi arahattaṃ appatvā jīvitakkhaya nāma natthi.

Punadivase ālāhanatṭhānaṃ gatā manussā tathānipannaṃ dārakaṃ disvā acchariyabbhutacittajātā dārakaṃ ādāya gāmaṃ pavisitvā nemittake pucchiṃsu. Nemittakā “sace ayaṃ dārako agāraṃ ajjhāvasissati, yāva sattaṃ kulaparivaṭṭā duggatā bhavissanti. Sace pabbajissati, pañcahi samaṇasatehi parivuto vicarissati”ti āhaṃsu. Nātakā “hotu, vaḍḍhitakāle amhākaṃ ayyassa sārīputtattherassa santike taṃ pabbājessāmā”ti vatvā saṅkunā chinnakkhikoṭitāya **saṃkiccoti** vadantā aparabhāge **saṃkiccoti** vohariṃsu. So sattavassikakāle attano gabbhagatasseva mātu maraṇaṃ, gabbhe ca attano pavattiṃ sutvā saṃvegajāto “pabbajissāmī”ti āha. Nātakā “sādhu, tātā”ti dhammasenāpatissa santikaṃ netvā, “bhante, imaṃ pabbājethā”ti adāṃsu. Thero taṃ tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājesi. So khuraggeyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā tiṃsamattehi bhikkhūhi saddhiṃ araṇṇe viharanto ce corahattato mocetvā sayampi te core dametvā pabbājetvā aññatarasmiṃ vihāre bahūhi bhikkhūhi saddhiṃ viharanto te vivādapasute disvā “aññattha gacchāmī”ti bhikkhū āpucchi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **dhammapadavatthumhi** (dha. pa. aṭṭha. 1.saṅkiccāsāmaṇeravatthu) āgatanayeneva vedītabbo. Atha naṃ aññataro upāsako upaṭṭhātukāmo āsannaṭṭhāne vāsaṃ yācanto –

597. “Kiṃ tavattho vane tāta, ujjhānova pāvuse;
Verambhā ramaṇīyā te, paviveko hi jhāyina”nti. –

Paṭhamāṃ gāthamāha. Taṃ sutvā thero –

598. “Yathā abbhāni verambho, vāto nudati pāvuse;
Saṇṇā me abhikiranti, vivekapaṭisaṇṇūtā.

599. “Apaṇḍaro aṇḍasambhavo, sīvathikāya nīketacāriko;
Uppādayateva me satīṃ, sandehasmiṃ virāganissitaṃ.

600. “Yaṅca añṇe na rakkhanti, yo ca añṇe na rakkhati;
Sa ve bhikkhu sukhaṃ seti, kāmesu anapekkhāvā.

601. “Acchodikā puthusilā, gonaṅgalamigāyutā;
Ambusevālasaṅchannā, te selā ramayanti maṃ.

602. “Vasitaṃ me araṇṇesu, kandarāsu guhāsu ca;
Senāsanesu pantesu, vālamiganisevite.

603. “‘Ime haññantu vajjhantu, dukkhaṃ pappontu pāṇino’;
Saṅkappaṃ nābhijānāmi, anariyaṃ dosasaṃhitāṃ.
604. “Paricīṇṇo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
605. “Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
606. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;
Kālaṅca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
607. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
Kālaṅca paṭikaṅkhāmi, sampajāno patissato”’ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **kiṃ tavattho vaneti kinti** liṅgavipallāsenā vuttaṃ. Vane ko tavattho, kiṃ payojananti attho. **Tātāti** daharasāmaṇeratāya naṃ attano puttaṭṭhāne ṭhapetvā ālapati. **Ujjuhānova pāvuseti** ujjuhāno kira nāma eko pabbato, so pana gahanasañchanno bahusoṇḍikandaro, tahaṃ tahaṃ sandamānasalilo, vassakāle asappāyo, tasmā ujjuhāno vā pabbato etarahi pāvusakāle tava kimatthiyoti attho. Keci panettha “ujjuhāno nāma eko sakuṇo sītaṃ na sahati, vassakāle vanagumbe nilīno acchati”’ti vadanti. Tesāṃ matena ujjuhānassa viya sakuṇassa pāvusakāle ko tava attho vaneti? **Verambhā ramaṇīyā teti** verambhavātā vāyantā kiṃ te ramaṇīyāti yojanā. Keci “verambhā nāma ekā pabbataguhā, pabbhāro”’ti ca vadanti. Taṅca ṭhānaṃ gamanāgamana yuttaṃ janasaṃbādharahitaṃ chāyūdakasaṃpannaṅca, tasmā verambhā ramaṇīyā, vane vasitūṃ yuttarūpā. Kasmā? **Paviveko hi jhāyinaṃ** yasmā tādisānaṃ jhāyinaṃ yattha katthaci pavivekoyeva icchitabbo, tasmā “dūraṃ araṇṇaṭṭhānaṃ agantvā verambhāyaṃ vasa, tātā”’ti vadati. Ayañhettha adhippāyo – yasmā jhāyinaṃ pavivekakkhame nivāsaphāsuke senāsane laddheyeva jhānādayo sampajjanti, na aladdhe, tasmā na evarūpe sītakāle yattha katthaci vane vasitūṃ sakkā, guhāpabbhārādīsu pana sakkāti.

Evam upāsakena vutte thero vanādayo eva maṃ ramentīti dassento “**yathā abbhāni**”’tiādimāha. Tassattho – yathā pāvuse kāle abbhāni valāhakāni verambhavāto **nudati** khipati nīharati, evameva me cittaṃ vivekapaṭisaññutā saññā abhikiranti vivekaṭṭhānaṃyeva ākaḍḍhanti.

Kiṅca? **Apaṇḍaro** kāḷavaṇṇo, **aṇḍasambhavo** aṇḍajo kāko, **sīvathikāya** susānaṭṭhāne, **niketacāriko** tameva nivāsanaṭṭhānaṃ katvā vicaraṇako **uppādayateva me satim**, **sandehasmiṃ virāganissitanti**, kāyasmim virāgūpasamhitāṃ kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ mayhaṃ uppādayatiyeva. Ekadivasam kira thero kākena khajjamānaṃ manussakuṇapaṃ passitvā asubhasaññaṃ paṭilabhi, taṃ sandhāya evamāha. Tena kāye sabbaso chandarāgassa natthitāya vaneyeva vasitukāmomhīti dasseti. **Yañcāti ca**-saddo samuccayattho, tena aññampi mama araṇṇavāsakāraṇaṃ suṇāhīti dasseti. **Yaṃ** pabbajitaṃ mettāvihāritāya alobhaniyaparikkhāratāya ca rakkhitabbassa abhāvato **aññe** sevakādayo na rakkhanti. **Yo** ca pabbajito **aññe** kenaci kiñcanapalibodhabhūte na rakkhati tādisānaṃyeva abhāvato. **Sa ve bhikkhu sukhaṃ setīti**, so bhikkhu samucchinnakilesakāmatāya sabbaso vatthukāmesu **anapekkhavā** apekkhārahito yattha katthaci sukhaṃ seti. Tassa anusaṅkitaparisaṅkitābhāvato araṇṇamhi gāmaṃhi sadisamevāti attho.

Idāni pabbatavanādīnaṃ ramaṇīyataṃ vasitapubbataṅca dassetuṃ “**acchodikā**”’tiādi vuttaṃ. Tattha **vasitaṃ meti**, vuṭṭhapubbaṃ mayā. **Vālamiganiseviteti**, sīhabyagghādīhi vālamigehi upasevite vane.

Saṅkappaṃ nābhijānāmīti, ime ye keci pāṇino sattā ususattiādīhi paharaṇehi **haññantu** māriyantu muṭṭhippahārādīhi **vajjhantu** bādhiyantu, aññena vā yena kenaci ākārena dukkhaṃ **pappontu**

pāpuṇantūti; evaṃ **dosasaṃhitam** paṭiḡhasaṃyuttam tato eva **anariyaṃ** byāpādavahiṃsādippabhedam pāpasāṅkappam uppāditam nābhijānāmi, micchāvitakko na uppānapubboti mettāvihāritam dasseti.

Idāni “**pariciṇṇo**”tiādinā attano katakiccatam dasseti. Tattha **pariciṇṇoti** upāsito ovādānusāsānīkaraṇavasena. **Ohitoti** orohito. **Garuko bhāroti** garutaro khandhabhāro.

Nābhinandāmi maraṇanti “katham nu kho me maraṇam siyā”ti maraṇam na icchāmi. **Nābhinandāmi jīvanti** “katham nu kho aham ciraṃ jīveyya”nti jīvitampi na icchāmi. Etena maraṇe jīvite ca samānacittatam dasseti. **Kālaṅca paṭikaṅkhāmīti** parinibbānakālamva āgamemi. **Nibbisanti** nibbisanto, bhatiyā kammaṃ karonto. **Bhatako yathāti** yathā bhatako parassa kammaṃ karonto kammasiddhiṃ anabhinandantopi kammaṃ karontova divasakkhayaṃ udikkhati, evaṃ ahampi jīvitam anabhinandantopi attabhāvassa yāpanena maraṇam anabhinandantopi pariyośānakālam paṭikaṅkhāmīti. Sesam vuttanayameva.

Samkiccattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvādasakanipāto

1. Sīlavattheragāthāvaṇṇanā

Dvādasakanipāte **sīlamevā**tiādikā āyasmato sīlavattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalam upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde rājagahe bimbisāraraṅṅo putto hutvā nibbatti, **sīlavā**tissa nāmaṃ ahosi. Tam vayappattam rājā ajātasattu māretukāmo caṇḍam mattahatthiṃ āropetvā nānāvidhehi upāyehi upakkamantopi māretum nāsakkhi pacchimabhavikassa arahattam appatvā antarā jīvitantarāyābhāvato. Tassa pavattiṃ disvā bhagavā mahāmogallānattheram āṇāpesi – “sīlavakumāram ānehī”ti. Thero iddhibalena saddhiṃ hatthinā tam ānesi. Kumāro hatthito oruyha bhagavantam abhivādetvā ekamantam nisīdi. Bhagavā tassa ajjhāsayaṇurūpaṃ dhammam desesi. So dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattam patvā kosalaratṭhe vasati. Atha nam ajātasattu “mārethā”ti purise āṇāpesi. Te therassa santikam gantvā ṭhitā therena kathitam dhammakatham sutvā saṅjātasamvegā pasannacittā hutvā pabbajimsu. Thero tesam –

608. “Sīlamevidha sikkhetha, asmiṃ loke susikkhitam.
Sīlañhi sabbasampattiṃ, upanāmeti sevitam.

609. “Sīlam rakkheyya medhāvī, patthayāno tayo sukhe;
Pasamsam vittilābhaṅca, pecca sagge pamodanam.

610. “Sīlavā hi bahū mitte, saṅṅamenādhigacchati;
Dussīlo pana mittehi, dhammate pāpamācaram.

611. “Avaṇṇaṅca akittiṅca, dussīlo labhate naro;
Vaṇṇam kittiṃ pasamsaṅca, sadā labhati sīlavā.

612. “Ādi sīlam patiṭṭhā ca, kalyāṇaṅca mātukam;
Pamukham sabbadhammānam, tasmā sīlam visodhaye.

613. “Velā ca saṃvaram sīlam, cittassa abhīhāsanam;
Titthañca sabbabuddhānam, tasmā sīlam visodhaye.
614. “Sīlam balaṃ appaṭimam, sīlam āvudhamuttamam;
Sīlamābharaṇam seṭṭham, sīlam kavacamabbhutam.
615. “Sīlam setu mahesakkho, sīlam gandho anuttaro;
Sīlam vilepanam seṭṭham, yena vāti disodisam.
616. “Sīlam sambalamevaggam, sīlam pātheyyamuttamam;
Sīlam seṭṭho ativāho, yena yāti disodisam.
617. “Idheva nidaṃ labhati, peccāpāye ca dummano;
Sabbattha dummano bālo, sīlesu asamāhito.
618. “Idheva kittiṃ labhati, pecca sagge ca summano;
Sabbattha sumano dhīro, sīlesu susamāhito.
619. “Sīlameva idha aggam, paññavā pana uttamo;
Manussesu ca devesu, sīlapaññāṇato jaya’nti. —

Imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi.

Tattha **sīlamevidha sikkhetha, asmim loketi idhāti**, nipātamattaṃ, imasmim sattaloke atthakāmo kulaputto cārittavārittādibhedam ādito sīlameva sikkheyya, sikkhanto ca naṃ **susikkhitaṃ** akhaṇḍādibhāvāpādanena suṭṭhu sikkhitaṃ suparisuddham paripuṇṇaṇca katvā sikkheyya. **Asmim loketi** vā imasmim saṅkhāraloke sikkhitabbadhammesu sīlam ādito sikkheyya. Diṭṭhisampattiyāpi sīlassa patiṭṭhābhāvato āha “**sīlam hi**”tiādi. Tattha **hīti** kāraṇavacanam. Yasmā sīlam **sevitam** paricitaṃ rakkhitaṃ manussasampatti, dibbasampatti, nibbānasampattīti etaṃ **sabbasampattiṃ** taṃsamaṅgino sattassa **upanāmeti** āvahati.

Sīlam sabbasampattiṃ upanāmetīti saṅkhepato vuttamattham vitthārato dassento “**sīlam rakkheyyā**”tiādimāha. Tattha **rakkheyyāti** gopeyya. Pāṇātipātādito hi viramanto vattapaṭivattañca pūrento paṭipakkhābhībhavanato taṃ rakkhati nāma. **Medhāvīti** paññavā, idaṃ tassa rakkhanupāyadassanam nāṇabalena hissa samādānam avikopanañca hoti. **Patthayānoti** icchanto. **Tayo sukheti** tīni sukhāni. Sukhanimittam vā “sukha”nti adhippetam. **Pasaṃsanti** kittiṃ, viññūhi vā pasaṃsanam. **Vittilābhanti** tuṭṭhilābham. “Vittalābha”nti ca paṭhanti, dhanalābhanti attho. Sīlavā hi appamattatāya mahantaṃ bhogakkhandham adhigacchati. **Peccāti** kālaṅkatvā. **Sagge pamodananti** devaloke iṭṭhehi kāmaguṇehi, modanañca patthayamānoti sambandho. Idhaloke pasaṃsam vittilābham paraloke dibbasampattiyā modanañca icchanto sīlam rakkheyyāti yojanā.

Saññamenāti kāyādīnam saṃyamena. Saṃyato hi kāyaduccaritādīhi kañci aviheṭṭento abhayadānam dadanto piyamanāpatāya mittāni ganthati. **Dhamsateti** apeti. **Pāpamācaranti** pāṇātipātādipāpakammaṃ karonto. Dussīlañhi puggalam atthakāmā sattā na bhajanti, aññadatthu parivajjenti.

Avaññanti guṇam, sammukhā garaṇam vā. **Akittinti**, ayasaṃ asilokaṃ. **Vaññanti** guṇam. **Kittinti** silokaṃ patthaṭayasataṃ. **Pasaṃsanti** sammukhā thomanam.

Ādīti mūlam. Sīlañhi kusalānam dhammānam ādi. Yathāha – “tasmātiha tvam, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānam dhammānam? Sīlañca suvisuddha”nti (saṃ. ni.

5.369). **Patitṭhā**ti adhiṭṭhānaṃ. Sīlañhi sabbesaṃ uttarimanussadhammānaṃ patitṭhā. Tenāha – “sīle patitṭhāyā”tiādi (saṃ. ni. 1.23; 192; peṭako. 22; mi. pa. 2.1.9). **Kalyāṇānañca mātukanti** samathavipassanādīnaṃ kalyāṇadhammānaṃ mātubhūtaṃ, janakanti, attho. **Pamukhaṃ sabbadhammānanti**, sabbesaṃ pāmojjādīnaṃ anavajjadhammānaṃ pamukhaṃ mukhabhūtaṃ, pavattidvāranti attho. **Tasmāti** ādibhāvādito. **Visodhayeti** akkhaṇḍādibhāvena sampādeyya.

Velāti ducaritehi anatikkamañyaṭṭhena velā, sīmāti attho. Velāyati vā dussilyaṃ calayati viddhamsetīti velā. Saṃvaraṃ sīlaṃ kāyaduccharitādīnaṃ uppattidvārassa pidahanato. **Abbhāsananti** tosaṃ avipparisārahetutāya cittasābhippamodanato. **Titthañca sabbabuddhānanti** sāvaka-buddhā, paccekabuddhā, sammāsambuddhāti sabbesaṃ buddhānaṃ kilesamalappavāhane nibbānamahāsamuddāvagāhaṇe ca titthabhūtañca.

Sīlaṃ balaṃ appaṭimanti mārasenappamaddane asadisāṃ balaṃ senāthāmo ca. **Āvudhamuttamanti** saṃkilesadhammānaṃ chedane uttamaṃ paharaṇaṃ. Guṇasarīropasobhanaṭṭhena **ābharaṇaṃ. Setṭhanti** sabbakālaṃ uttamaṃ dabbāñca. Sapāṇaparittānato **kavacamabbhutaṃ**. “Abbhida”nti ca paṭhanti, abhejjanti attho.

Apāyamahoghātikkamane saṃsāramahoghātikkamane ca kilesehi asaṃsīdanaṭṭhena **setu**. **Mahesakkhoti** mahabbalo. **Gandho anuttaroti** paṭivātaṃ sabbadisāsu vāyanato anuttaro gandho sabbajanamanoharattā. Tenāha “**yena vāti disodisa**”nti yena sīlagandhena taṃsamaṅgī disodisaṃ sabbā disā vāyati. “Disodisā”tipi pāḷi, dasa disāti attho.

Sambalamevagganti sambalaṃ nāma puṭabhattaṃ. Yathā puṭabhattaṃ gahetvā maggaṃ gacchanta puriso antarāmagge jighacchāduggahena na kilamati, evaṃ sīlasampannopi suddhaṃ sīlasambalaṃ gahetvā saṃsārakantāraṃ paṭipanno gatagataṭṭhāne na kilamatīti sīlaṃ aggaṃ sambalaṃ nāma. Tathā **sīlaṃ pātheyyamuttamaṃ** corādīhi asādhāraṇattā tattha tattha icchitabbasampattinipphādanato ca. Atikkāmento taṃ taṃ thānaṃ yathicchitaṭṭhānaṃ vā vāheti sampāpetīti **ativāho, yānaṃ**. Kenaci anupaddutaṃ hutvā icchitaṭṭhānappattihetutāya sīlaṃ setṭhaṃ ativāho. **Yenāti** yena ativāhena **yāti disodisanti** agatiṃ gatiñcāpi taṃ taṃ disāṃ sukheneva gacchati.

Idheva nindaṃ labhatīti idhalokepi **dummano** rāgādīhi dūsitacitto “dussīlo pāpadhammo”ti nindaṃ garaṇaṃ labhati. **Pecca** paralokepi apāye “purisattakali avajāṭā”tiādinā yamapurisādīhi ca nindaṃ labhati. Na kevalaṃ nindameva labhati, atha kho **sabbattha dummano bālo** idhaloke duccharitacāraṇena dūsitacitto paraloke kammakāraṇādivasena dukkhuppattiyāti sabbattha bālo dummano hoti. Kathaṃ? **Sīlesu asamāhito** sammā sīlesu na ṭhapitacitto appatiṭṭhitacitto.

Idheva kittiṃ labhatīti idhalokepi sumano “sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo”ti kittiṃ labhati. **Pecca** paralokepi sagge “ayaṃ sappuriso sīlavā kalyāṇadhammo. Tathā hi devānaṃ sahaṃyataṃ upapanno”tiādinā kittiṃ labhati. Na kevalaṃ kittimeva labhati, atha kho **dhīro** dhitisampanno **sīlesu suṭṭhu samāhito** appitacitto supatiṭṭhitacitto sabbattha idhaloke sucaritacāraṇena, paraloke sampattiṭṭhānaṃ **sumano** somanassapatto hoti. **Sīlameva idha agganti** duvidhaṃ sīlaṃ lokiyaṃ lokuttaranti. Tattha lokiyaṃ tāva kāmalo ke khattiyamahāsālādīsu, devaloke brahmaloke ca upapattivisesaṃ āvahati, lābhībhāvādīkassa ca kāraṇaṃ hoti. Lokuttaraṃ pana sakalampi vaṭṭaduggaṃ atikkāmetīti sīlaṃ aggameva. Tathā hi vuttaṃ –

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamena visujjhatī”ti. (jā. 1.8.75);

Ākañkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu – “lābhī assaṃ cīvarapaṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti (ma. ni. 1.65), “sīlesvevassa paripūrakārī”ti (ma. ni. 1.65), “ijjhati, bhikkhave, sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā”ti (a. ni.

8.35; dī. ni. 3.337) ca.

Lokuttarasīlassa pana sabbaso pahīnapaṭipakkhassa sattamabhavato paṭṭhāya saṃsāradukkhaṃ vinivattentassa aggabhāve vattabbameva natthi. **Paññavā pana uttamoti** “paññavā pana puggalo uttamo paramo seṭṭhoyevā”ti puggalādhiṭṭhānena paññāya eva seṭṭhabhāvaṃ vadati. Idāni sīlapaññānaṃ seṭṭhabhāvaṃ kiccato dassento “**sīlapaññānato jaya**”nti āha. **Jayanti** ca līngavipallāso datṭhabbo, ahūti vā vacanaseso. Tattha pajānanaṭṭhena paññānaṃ, sīlato paññānato ca paṭipakkhajayo. Na hi sīlena vinā paññā sambhavati, paññāya ca vinā sīlaṃ kiccakaraṃ, aññamaññopakāraṅcetamaṃ. Vuttañhi “sīlaparidhotā paññā, paññāparidhotamaṃ sīla”nti (dī. ni. 1.317) **manussesu ca deveṣūti** idamaṃ nesamaṃ ṭhānavisesadassanaṃ. Tattha hi tāni savisesāni vattanti, samādhi panettha sīlapakkhiko paññāya adhiṭṭhānabhāvato, paññāpakkhiko vā bhāvetabbato sīlādhiṭṭhānato ca.

Evamaṃ thero tesamaṃ bhikkhūnaṃ sīlamukhena dhammaṃ desento attano suvisuddhasīlādiguṇatādīpanena aññaṃ byākāsi.

Sīlavattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sunītattheragāthāvaṇṇanā

Nīce kulamhītiādikā āyasmato sunītattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto buddhassa suññakāle kulagehe nibbattitvā vayappatto bālaṅjanehi saddhiṃ kīlāpasuto hutvā vicaranto ekaṃ paccekabuddhaṃ gāme piṇḍāya carantaṃ disvā, “kiṃ tuyhaṃ sabbaso vaṇitasarīrassa viya sakalaṃ kāyaṃ paṭicchadetvā bhikkhācaraṇena, nanu nāma kasivāṇijjādīhi jīvikā kappetabbā? Tāni ce kātuṃ na sakkosi, ghare ghare muttakarīsādīni nīharanto pacchā vatthusodhanena jīvāhī”ti akkosi. So tena kammaṃ niraye paccitvā tasseva kammaṃ vipākāvasesena manussalokepi bahūni jātisatāni pupphachaḍḍakakule nibbattitvā tathā jīvikaṃ kappesi. Imasmiṃca buddhuppāde pupphachaḍḍakakule eva nibbatto ukkārasodhanakammaṃ jīvikaṃ kappeti ghāsacchādanamattampi alabhanto.

Atha bhagavā pacchimayāme buddhāciṇṇamaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya buddhacakkhunā lokaṃ volokento sunītassa hadayabbhantare ghaṭe paḍīpaṃ viya pajjalantaṃ arahattūpanissayaṃ disvā vibhātāya rattiyā pubbaṅhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto rājagahaṃ piṇḍāya pavīṭṭho. Yassaṃ vīthiyaṃ sunīto ukkārasodhanakammaṃ karoti, taṃ vīthiṃ paṭipajji. Sunītopi tattha tattha vighāsuccārasaṅkārādikamaṃ rāsiṃ katvā piṭakesu pakkhipitvā kājenādāya pariharanto bhikkhusaṅghaparivutaṃ satthāraṃ āgacchantaṃ disvā sārājjamāno sambhamākulahadāyo gamanamaggaṃ nilīyanokāsaṅca alabhanto kājaṃ bhittipasse ṭhapetvā ekena passena anupavisanto viya bhittim allīno pañjaliko aṭṭhāsi. “Bhittichiddena apakkamitukāmo ahoṣi”tipi vadanti.

Satthā tassa samīpaṃ patvā “ayaṃ attano kusalamūlasaṅcoditaṃ upagataṃ maṃ sārājjamāno jātiyā kammaṃ ca nihīnatāya sammukhībhāvampi lajjati, handassa vesārājjaṃ uppādessāmi”ti karavīkarutamañjunā sakalanagarāninnādavara-gambhīrena brahmāsarena “sunīta”ti ālapitvā “kiṃ imāya dukkhajīvikāya pabbajitūṃ sakkhissati”ti āha. Sunīto tena satthu vacanena amatena viya abhisitto ulāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento “bhagavā, sace mādisāpi idha pabbajjaṃ labhanti, kasmāhaṃ na pabbajissāmi, pabbājetha maṃ bhagavā”ti āha. Satthā “ehi, bhikkhū”ti āha. So tāvadeva ehibhikkhubhāvena pabbajjaṃ upasampadaṅca labhitvā iddhimayapattacīvaradharo vassasaṭṭhikatthero viya hutvā satthu santike aṭṭhāsi. Bhagavā taṃ vihāraṃ netvā kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So paṭhamamaṃ aṭṭha samāpattiyo, pañca ca abhiññāyo nibbattetvā vipassanaṃ vadḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Taṃ sakkādayo devā brahmāno ca upasaṅkamitvā namassīṃsu. Tena vuttaṃ –

“Tā devatā sattasatā ulārā, brahmā ca indo upasaṅkamitvā;

Ājānīyaṃ jātijarābhībhūtaṃ, sunītaṃ namassanti pasannacittā’’tiādi.

Bhagavā taṃyeva devasaṅghapurakkhataṃ disvā sitaṃ katvā paṣaṃsanto “tapena brahmacariyenā’’ti gāthāya dhammaṃ desesi. Atha naṃ sambahulā bhikkhū sīhanādaṃ nadāpetukāmā, “āvuso sunīta, kasmā kulā tvaṃ pabbajito, kathaṃ vā pabbajito, kathaṃca saccāni paṭivijjhi’’ti pucchimsu. So taṃ sabbaṃ pakāseto –

620. “Nīce kulamhi jātohaṃ, daliddo appabhojano;
Hīnakammaṃ mamaṃ āsi, ahosiṃ pupphachaḍḍako.
621. “Jigucchito manussānaṃ, paribhūto ca vambhito;
Nīcaṃ manam karitvāna, vandissaṃ bahukaṃ janam.
622. “Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, bhikkhusaṅghapurakkhataṃ;
Pavisantaṃ mahāvīraṃ, magadhānaṃ puruttamaṃ.
623. “Nikkhipitvāna byābhaṅgiṃ, vanditum upasaṅkamim;
Mameva anukampāya, aṭṭhāsi purisuttamo.
624. “Vanditvā satthuno pāde, ekamantaṃ ṭhito tadā;
Pabbajjaṃ ahamāyāciṃ, sabbasattānamuttamaṃ.
625. “Tato kāruṇiko satthā, sabbalokānukampako;
‘Ehi bhikkhū’’ti maṃ āha, sā me āsūpasampadā.
626. “Sohaṃ eko araṇṇasmiṃ, viharanto atandito.

Akāsiṃ satthu vacanaṃ, yathā maṃ ovaḍī jino.
627. “Rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ, pubbjātimanussarim;
Rattiyā majjhimaṃ yāmaṃ, dibbacakkhum visodhayim;
Rattiyā pacchime yāme, tamokhandhaṃ padālayim.
628. “Tato ratyāvivasāne, sūriyuggamanaṃ pati; (Jā. 1.11.79);
Indo brahmā ca āgantvā, maṃ namassimsu pañjalī.
629. “Namo te purisājaṇṇa, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārīsa.
630. “Tato disvāna maṃ satthā, devasaṅghapurakkhataṃ;
Sitaṃ pātukaritvāna, imamattaṃ abhāsatha.
631. “Tapena brahmacariyena, saṃyamena damena ca;
Etena brāhmaṇo hoti, etaṃ brāhmaṇamuttama’’nti. –

Imāhi gāthāhi sīhanādaṃ nadi.

Tattha **nīceti** lāmake sabbanihīne. Uccanīcabhāvo hi nāma sattānaṃ upādāyupādāya, ayaṃ pana sabbanihīne pukkusakule uppannataṃ dassento “**nīce kulamhi jāto**’’ti āha. Tena vuttaṃ – “nīceti lāmake sabbanihīne’’ti. **Daliddoti** duggato, daliddāpi keci kadāci ghāsacchādanassa lābhino, akasiravuttino honti, ahaṃ pana sabbakālaṃ kasiravuttitāya hīno uddhanaṃ upaṭṭhapitaukkhaliko

dassanayuttam thevakampi apassim yevāti dassento “**appabhojano**”ti āha. Nīcakulikā daliddāpi keci anīcakammājīvā honti, mayham pana na tathāti dassento āha “**hīnakammaṃ mamaṃ āsi**”ti. Kīdisanti ce? **Ahosim pupphachaḍḍako**, hatthavikalassa hatthavāti viya upacāravasenāyaṃ imassa samañña ahosi yadidaṃ “pupphachaḍḍako”ti. Milātapupphasantharavaṇṇatāya vā ukkārabhūmiyā evaṃ vutto.

Jigucchitoti jātiyā ceva kammunā ca hīlito. **Manussānanti** manussehi. **Paribhūtoti** avaññaṭo. **Vambhitoti** khumsito. **Nīcam manam karitvānāti** aññe manusse sineruṃ viya ukkhipitvā tesam pādapaṃsutopi attānaṃ nihīnaṃ katvā pavattiyā nīcam nihīnaṃ manam katvā. **Vandissam bahukaṃ jananti** puthumahājanaṃ diṭṭhadiṭṭhakāle vandim sirasi añjalim karonto paṇāmiṃ.

Athāti adhikārantaradīpane nipāto. **Addasāsinti** addakkhim. **Magadhānanti** magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhiyā “magadhāna”nti vutto, magadhajanapadassāti attho. **Puruttamanti** uttamaṃ nagaram.

Byābhaṅginti kājaṃ. **Pabbajjam ahamāyācinti**, “sunīta, pabbajituṃ sakkhissasi”ti satthārā okāse kate aham pabbajjam ayāciṃ. **Āsūpasampadāti** “ehi, bhikkhū”ti satthu vacanamattena āsi upasampadā. **Yathā maṃ ovaḍīti** “evaṃ samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvehi”ti yathā maṃ ovaḍi, tathā satthuno vacanaṃ **akāsim** paṭipajjim. **Rattiyāti**tiadi tassā paṭipattiyā rasadassanaṃ. Tatha pubbenivāsaññaṃ anāgataṃsaññaṃ bahukiccanti “**paṭhamaṃ yāmaṃ majjhimam yāma**”nti accantasamyogavasena upayogavacanaṃ vuttaṃ. Na tathā āsavakkhayaññaṃ ekābhisamayavasena pavattanatoti “**pacchime yāme**”ti bhummavasena vuttanti daṭṭhabbam. **Indoti** sakko devarājā. **Brahmāti** mahābrahmā. Indabrahmaggaṇaṇa aññesaṃ kāmadevānaṃ brahmūnaṃ āgamaṃ vuttamevāti daṭṭhabbam. Ukkaṭṭhaniddeso hesa yathā “rājā āgato”ti. **Namassimsūti** kāyena vācāya ca namakkāraṃ akaṃsu.

Tatha kāyena kataṃ namakkāraṃ dassento “**pañjali**”ti vatvā vācāya kataṃ dassetuṃ “**namo te**”tiadi vuttaṃ. **Devasaṅghapurakkhatanti** devaggaṇaṇa upapattidevabhāvato brahmānopi gahitā. **Sitam pātukaritvānāti** attano ovādassa mahapphalataṃ devabrahmūnaṃ guṇasampattim nissāya satthā sitam pātvākāsi. Pātukaronto ca na aññe viya dante vidamseti, mukhādhānaṃ pana thokaṃ vivarati, tattakena ca abhibhūtaḍḍibbaphalikamuttarasmiyo avahasitatārakāsasimarīciyo susukkadāṭhasambhavā ghanarasmiyo nikkhamitvā tikkhattuṃ satthu mukhaṃ padakkhiṇaṃ karonti, taṃ disvā pacchato gacchantāpi satthā sitam pātvākāsīti sañjānanti.

Tapenāti indriyasamvarena, “dhutadhammasamādānenā”ti keci. **Samyamenāti** sīlena. **Damenāti** paññāya. **Brahmacariyenāti** avasiṭṭhaseṭṭhacariyāya. **Etenāti** yathāvuttana tapādīnā. **Brāhmaṇo hoti** bāhitapāpabhāvato. **Etanti** tapādi yathāvuttaṃ. **Brāhmaṇamuttamanti** uttamaṃ brāhmaṇaṃ, brāhmaṇesu vā uttamaṃ sabbaseṭṭhaṃ, ahūti vacanaseso. **Brāhmaṇanti** vā brahmaññaṃāha, evaṃ uttamaṃ brahmaññaṃ, na jaccādīti adhippāyo. Na hi jātikulapadesagottasampattiādayo ariyabhāvassa kāraṇaṃ, adhisīlasikkhādayo eva pana kāraṇaṃ. Tenāha –

“Yathā saṅkāraṭṭhānaṃsmim, ujjhitasmim mahāpathe;
Padumaṃ tatha jāyetha, sucigandhaṃ manoramaṃ.

“Evaṃ saṅkārabhūtesu, andhabhūte puthujjane;
Atirocati paññāya, sammāsambuddhasāvako”ti. (dha. pa. 58-59);

Evaṃ thero tehi bhikkhūhi pucchitamattaṃ imāhi gāthāhi vissajjento sīhanādaṃ nadīti.

Sunītattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvādasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Terasanipāto

1. Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā

Terasanipāte **yāhu raṭṭheti**ādikā āyasmato soṇassa koḷivissassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puñṇāni upacini. Ayaṃ kira anomadassissa bhagavato kāle mahāvibhavo seṭṭhi hutvā upāsakehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā satthu santike dhammaṃ sutvā pasannamānaso satthu caṅkamaṇaṭṭhāne sudhāya parikammaṃ kāretvā nānāvaṇṇehi pupphehi santharivā upari nānāviraḡavattthehi vitānaṃ bandhāpesi, tathā satthu bhikkhusaṅghassa ca dīghasālaṃ kāretvā niyyādesi. So tena puñṇakamma devamanussesu saṃsaranto padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare seṭṭhikule nibbatti, **sirivaḡḍḍhotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto vihāraṃ gantvā satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ āraddhavīriyaṇaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā, sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānamakāsi. Satthāpi tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā byākaritvā pakkāmi.

Sopi yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto parinibbute kassapadasabale anuppanne amhākaṃ bhagavati bārānasiyaṃ kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gaṅgātīre paṇṇasālaṃ karitvā ekaṃ paccekabuddhaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahi. Paccekabuddho vuṭṭhavasso paripuṇṇaparikkhāro gandhamādanameva gato. Sopi kulaputto yāvajīvaṃ tattha puñṇāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bhagavato kāle campānagare usabhasetṭhissa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya seṭṭhissa mahābhogakkhandho abhivaḡḍḍhi. Tassa jātadivase sakalanagare mahāsakkārasampanno ahoṣi, tassa pubbe paccekabuddhassa sataṣaṣṭhaṣṭhaṇikarattakambalapariccāgena suvaṇṇavaṇṇo sukhumālataro ca attabhāvo ahoṣi, tenassa **soṇoti** nāmaṃ akaṃsu. Mahatā parivārena vaḡḍḍhati, tassa hatthapādatalāni bandhujīvakaḷapupphavaṇṇāni ahesuṃ, satavihataḷkappāsassa viya samphasso pādātalesu maṇikuṇḡalāvaṭṭavaṇṇāni lomāni jāyimsu. Vayappattassa tassa tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni upaṭṭhāpesuṃ. So tattha mahatiṃ sampattiṃ anubhavanto devakumāro viya paṭivasati.

Atha amhākaṃ satthari sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakke rājagahaṃ upanissāya viharante bimbisāraññā pakkosāpito asītiyā gāmikasaḷhassehi saddhiṃ rājagahaṃ āgato, satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho mātāpitaro anujānāpetvā sāsane pabbajitvā laddhūpasampado satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā, janasaṃsaggapariharaṇatthaṃ sītavane vasanto “mama sarīraṃ sukhumālaṃ, na ca sakkā sukheṇeva sukhaṃ adhigantaṃ, kāyaṃ kilamtvā samaṇadhammaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāya, padhānamanuyuṇjanto pādātalesu phoṭesu uṭṭhahitesupi vedanaṃ ajjupekkhitvā daḷhaṃ vīriyaṃ karonto accāradhavīriyatāya visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto, “evaṃ vāyamantopi ahaṃ maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ na sakkomi, kiṃ me pabbajjāya, hīnāyāvattitvā bhoge ca bhūñjissāmi, puñṇāni ca karissāmi”ti cintesi. Satthā tassa cittācāraṃ ṇatvā tattha gantvā vīṇūpamovādena ovaditvā vīriyasamatāyojanavidhiṃ dassento kammaṭṭhānaṃ sodhetvā gijjhakūṭaṃ gato. Soṇattheropi satthu sammukhā ovādaṃ labhitvā vīriyasamataṃ yojetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.5.25-53) –

“Anomadassissa munino, lokajetṭhassa tādino;
Sudhāya lepanaṃ katvā, caṅkamaṃ kārayiṃ ahaṃ.

“Nānāvaṇṇehi pupphehi, caṅkamaṃ santhariṃ ahaṃ;
Ākāse vitānaṃ katvā, bhojayiṃ buddhamuttamaṃ.

“Añjaliṃ paggahetvāna, abhivādetvāna subbatam;
Dīghasālam bhagavato, niyyādesimahaṃ tadā.

“Mama saṅkappamaññāya, satthā loke anuttaro;
Paṭiggahesi bhagavā, anukampāya cakkhumā.

“Paṭiggahetvāna sambuddho, dakkhiṇeyyo sadevake;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Yo so haṭṭhena cittena, dīghasālam adāsi me;
Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Imassa maccukālamhi, puññakammasamaṅgino;
Sahassayuttassaratho, upaṭṭhissati tāvade.

“Tena yānenayaṃ poso, devalokaṃ gamissati;
Anumodissare devā, sampatte kulasambhave.

“Mahārahaṃ byamhaṃ seṭṭhaṃ, ratanamattikalepanaṃ;
Kūṭāgāravarūpetam, byamhaṃ ajjhāvasissati.

“Timsakappasahassāni, devaloke ramissati;
Pañcavīsati kappāni, devarājā bhavissati.

“Sattasattatikkhattuṅca, cakkavattī bhavissati;
Yasodharasanāmā te, sabbepi ekanāmakā.

“Dve sampattī anubhotvā, vaḍḍhetvā puññasañcayaṃ;
Aṭṭhavīsatikappamhi, cakkavattī bhavissati.

“Tatrāpi byamhaṃ pavaraṃ, vissakammena māpitaṃ;
Dasasaddāvivittaṃ taṃ, puramajjhāvasissati.

“Aparimeyye ito kappe, bhūmipālo mahiddhiko;
Okkāko nāma nāmena, rājā raṭṭhe bhavissati.

“Soḷasitthisahassānaṃ, sabbāsaṃ pavarā ca sā;
Abhijātā khattiyānī, nava putte janessati.

“Nava putte janetvāna, khattiyānī marissati;
Taruṇī ca piyā kaññā, mahesittaṃ karissati.

“Okkākaṃ tosayitvāna, varaṃ kaññā labhissati;
Varaṃ laddhāna sā kaññā, putte pabbājayissati.

“Pabbājita ca te sabbe, gamissantī naguttamaṃ;
Jātibhedabhayā sabbe, bhaginīhi vasissare.

“Ekā ca kaññā byādhīhi, bhavissati parikkhatā;
Mā no jāti pabhijjīti, nikhaṇissantī khattiyā.

“Khattiyo nīharitvāna, tāya saddhiṃ vasissati;
Bhavissati tadā bhedo, okkākakulasambhavo.

“Tesaṃ pajā bhavissanti, koḷiyā nāma jātiyā;
Tattha mānusakaṃ bhogaṃ, anubhossatinappakaṃ.

“Tamhā kāyā cavitvāna, devalokaṃ gamissati;
Tatrāpi pavaraṃ byamaṃ, labhissati manoramaṃ.

“Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito;
Āgantvāna manussattaṃ, soṇo nāma bhavissati.

“Āraddhavīriyo pahitatto, padahaṃ satthu sāsane;
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Anantadassī bhagavā, gotamo sakyapuṅgavo;
Viśesaññū mahāvīro, aggaṭṭhāne ṭhapessati.

“Vuṭṭhamhi deve caturaṅgulaṃ, tiṇe anileritaṅgaṇaṃ;
Ṭhatvāna yogassa payuttatādino, tatottariṃ pāramatā na vijjati.

“Uttame damathe danto, cittaṃ me supaññitaṃ;
Bhāro me ohito sabbo, nibbutomhi anāsavo.

“Aṅgīraso mahānāgo, abhijātova kesarī;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana”’nti.
Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā udānavasena aññābyākaraṇavasena ca –

632. “Yāhu raṭṭhe samukkaṭṭho, rañño aṅgassa paddhagū;
Svājja dhammesu ukkaṭṭho, soṇo dukkhassa pāragū.

633. “Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye;
Pañcasāṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati.

634. “Unnaḷassa pamattassa, bāhirāsassa bhikkhuno;
Sīlaṃ samādhi paññā ca, pāripūriṃ na gacchati.

635. “Yañhi kiccaṃ apavidhamaṃ, akiccaṃ pana karīyati;
Unnaḷānaṃ pamattānaṃ, tesamaṃ vaḍḍhanti āsavā.

636. “Yesañca susamāraddhā, niccaṃ kāyagatā sati;
Akiccaṃ te na sevanti, kicce sātaccakārino;
Satānaṃ sampajānānaṃ, atthaṃ gacchanti āsavā.

637. “Ujumaggamhi akkhāte, gacchatha mā nivattatha;
Attanā codayattānaṃ, nibbānamabhihāraye.

638. “Accāraddhamhi vīriyamhi, sathā loke anuttaro;
Viṇopamaṃ karitvā me, dhammaṃ deseti cakkhumā;

Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihāsiṃ sāsane rato.

639. “Samathaṃ paṭipādesiṃ, uttamatthassa pattiyā;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.
640. “Nekkhamme adhimuttassa, pavivekañca cetaso;
Abyābajjhādhimuttassa, upādānakkhayassa ca.
641. “Taṇhakkhayādhimuttassa, asammohañca cetaso;
Disvā āyatanuppādaṃ, sammā cittaṃ vimuccati.
642. “Tassa sammā vimuttassa, santacittassa bhikkhuno;
Katassa paticayo natthi, karaṇīyaṃ na vijjati.
643. “Selo yathā ekaghano, vātena na samīrati;
Evaṃ rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.
644. “Itthā dhammā aniṭṭhā ca, nappavedhenti tādino;
Ṭhitaṃ cittaṃ visaññuttaṃ, vayañcassānupassatī’ ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **yāhu raṭṭhe samukkaṭṭhoti** yo ahu ahosi aṅgaraṭṭhe asītiyā gāmikasahasseehi bhogasampattiyā issariyasampattiyā ca sammā ativiya ukkaṭṭho seṭṭho. **Raṅṅo aṅgassa paddhagūti** catūhi saṅgahavattūhi parisāya rañjanaṭṭhena raṅṅo aṅgādhipatino bimbisārassa parivārabhūto gahapativiseso tassa raṭṭhe kuṭumbiko ahūti yojetabbaṃ. **Svājja dhammesu ukkaṭṭhoti** so soṇo ajjetarahi lokuttaradhammesu ukkaṭṭho jāto, gihikālepi kehici ukkaṭṭhoyeva hutvā idāni pabbajitakālepi ukkaṭṭhoyeva hotīti attānameva paraṃ viya dasseti. **Dukkassa pāragūti** sakalassa vaṭṭadukkassa pāraṃ pariyantaṃ gato, etena dhammesu ukkaṭṭhoti avisesena vuttaṃ ukkaṭṭhabhāvaṃ viseseti arahattādhigamadīpanato.

Idāni yāya paṭipattiyā dukkhapāragū jāto, aññāpadesena taṃ dassento “**pañca chinde**” ti gāthamāha. Tassattho – apāyakāmasugatisampāpakāni pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni puriso satthena pāde baddharajjukaṃ viya heṭṭhimena maggattayena chindeyya, rūpārūpabhavasampāpakāni pañca uddhambhāgiyāni saṃyojanāni puriso gīvāya baddharajjukaṃ viya aggamaggena jaheyya, chindeyya, tesam pana uddhambhāgiyasamyojanānaṃ pahānāya pañca saddhādīni indriyāni uttari **bhāvaye** bhāveyya. Evaṃbhūto pana bhikkhu rāgasāṅgo dosamohamānadiṭṭhisāṅgoti pañcannaṃ saṅgānaṃ atikkamanaena **pañcasāṅgātigo** hutvā, kāmogho, bhavogho, diṭṭhogho, avijjoghoti catunnaṃ oghānaṃ tiṇṇattā **oghatiṇṇoti** vuccati.

Ayañca oghataraṇapaṭipattisīlādīnaṃ pāripūriyāva hoti, sīlādayo ca mānādippahānena pāripūriṃ gacchanti, na aññathāti dassento “**unnaḷassā**” ti gāthamāha. Tattha **unnaḷassāti** uggatatucchamānassa. Māno hi unnamanākāravuttiyā tucchabhāvena naḷo viyāti “naḷo” ti vuccati. **Pamattassāti** sativossaggena pamādaṃ āpannassa. **Bāhirāsassāti** bāhiresu āyatanesu āsāvato, kāmesu avītarāgassāti attho. **Sīlaṃ samādhi paññā ca, pāripūriṃ na gacchatīti** tassa sīlādīnaṃ paṭipakkhasevino lokiyopi tāva sīlādiguṇo pāripūriṃ na gacchati, pageva lokuttaro.

Tattha kāraṇamāha “**yañhi kicca**” ntiādīnā. Bhikkhuno hi pabbajitakālato paṭṭhāya aparimānasīlakkhandhagopanaṃ araññāvāso dhutaṅgapariharaṇaṃ bhāvanārāmatāti evamādi kiccaṃ nāma. Yehi pana idaṃ yathāvuttaṃ attano kiccaṃ, taṃ apaviddhaṃ akaraṇena chaḍḍitaṃ. **Akiccanti** pattamaṇḍanaṃ cīvarakāyabandhanaamsabaddhachattupāhanatālavaṇṭadhammakaraṇamaṇḍananti evamādi parikkhāramaṇḍanaṃ paccayabhūliyanti evamādi bhikkhuno akiccaṃ nāma, taṃ kayirati, tesam mānanaḷaṃ ukkhipitvā caraṇena **unnaḷānaṃ** sativossaggena **pamattānaṃ** cattāropi āsavā

vaḍḍhanti.

Yesaṃ pana paññādiguṇo vaḍḍhati, te dassetuṃ “**yesa**”ntiādi vuttaṃ. Tattha **susamāraddhāti** suṭṭhu paggahitā. **Kāyagatā satīti**, kāyānupassanābhāvanā. **Akiccaṃ teti** te etaṃ pattamaṇḍanādiakiccaṃ. **Na sevantīti** na karonti. **Kicceti**, pabbajitakālato paṭṭhāya kattabbe aparimānasīlakkhandhagopanādike. **Sātaccakārinoti** satatakārinō tesam satiyā avippavāsena **satānaṃ** sātthakasampajaññaṃ, sappāyasampajaññaṃ, gocarasampajaññaṃ, asammohasampajaññaṃ catūhi sampajaññehi **sampajānānaṃ**, cattāropi **āsavā atthaṃ gacchanti** parikkhayaṃ abhāvaṃ gacchantīti attho.

Idāni attano santike ʃhitabhikkhūnaṃ ovādaṃ dento “**ujumaggamhī**”ti gāthamāha. Tattha **ujumaggamhi akkhātetī** antadvayaparivajjanena kāyavaṅkāḍḍipahānena ca ujuke majjhimaṇḍanādiakiccatī ariyamagge satthārā bhāsīte. **Gacchathāti** paṭipajjatha. **Mā nivattathāti** antarā vosānaṃ māpajjatha. **Attanā codayattānanti** idha atthakāmo kulaputto apāyabhayaṃ paccavekkhaṇādinā attanāva attānaṃ codento. **Nibbānaṃ abhihārayeti**, attānaṃ nibbānaṃ abhihāreyya upaneyya, yathā naṃ sacchikaroti, tathā paṭipajjeyyāti attho.

Idāni mayāpi evameva paṭipannanti, attano paṭipattiṃ dassetuṃ “**accāraddhamhī**”tiādi vuttaṃ. **Accāraddhamhi vīriyamhīti** vipassanaṃ bhāventena mayā samādhinā vīriyaṃ samarasam akatvā ativiya vīriye paggahite. Accāraddhavīriyatā cassa heṭṭhā vuttāyeva. **Vīṇopamaṃ karitvā meti** āyasmato soṇassa “ye kho keci bhagavato sāvaka āradhavīriyā viharanti. Ahaṃ tesam aññataro, atha ca pana me nānupādāya āsavehi cittaṃ vimuccati, tasmāhaṃ vibbhamissāmī”ti citte uppanne satthā iddhiyā tassa sammukhe attānaṃ dassetvā “kasmā tvaṃ, soṇa, ‘vibbhamissāmī’ti cittaṃ uppādesi, kusalo tvaṃ pubbe agāriyabhūto vīṇāya tantissare”ti pucchitvā tena “evaṃ, bhante”ti vutte “taṃ kiṃ maññasi, soṇa? Yadā te vīṇāya tantiyo accāyatā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti? No hetam, bhante! Taṃ kiṃ maññasi, soṇa, yadā te vīṇāya tantiyo atisithilā honti, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti? No hetam, bhante. Taṃ kiṃ maññasi, soṇa, yadā pana te vīṇāya tantiyo neva accāyatā honti, nātisithilā same guṇe paṭiṭṭhitā, api nu te vīṇā tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti? Evaṃ, bhante. Evameva kho, soṇa, accāraddhavīriyaṃ uddhaccāya samvattati, atilīnavīriyaṃ kosajjāya samvattati, tasmātiha tvaṃ, soṇa, vīriyasamataṃ adhiṭṭhaha, indriyānaṃ samataṃ paṭivijjhā”ti evam vīṇāya upamaṃ katvā pavattitena vīṇopamovādena mayam dhammaṃ desesi. **Tassāhaṃ vacanaṃ sutvāti** tassa bhagavato vacanaṃ vīṇopamovādaṃ sutvā antarā uppannaṃ vibbhamitukāmatam pahāya sattho sāsane **rato** abhirato viharim.

Viharanto ca **samathaṃ paṭipādesim** vīriyasamataṃ yojento saddhāpaññānaṃ viya samādhivīriyānaṃ samarasataṃ uppādentō jhānādhiṭṭhānaṃ vipassanāsamādhim sampādesim vipassanaṃ ussukkāpesim. Tattha payojanaṃ āha “**uttamatthassa pattiya**”ti. **Uttamatthassa pattiya** arahattādhigamāyāti attho.

Idāni yathā paṭipannassa samathavipassanā sampajjimsu, tam aññāpadesena dassento “**nekkhamme**”tiādimāha. Tattha **nekkhammeti** pabbajjādike kāmanissaraṇe. **Adhimuttassāti** tattha ninnapoṇapabbhārabhāvena yuttappayuttassa, paṭhamaṃ tāva pabbajjābhimukho hutvā kāme pahāya pabbajitvā ca sīlavisoḍhanaṃ araññāvāso dhutaṅgapariharaṇaṃ bhāvanābhīyogotī evamādisu anavajjadhammesu yuttappayuttassāti attho. **Pavivekaṇca cetaso**ti cetaso pavivekaṇca adhimuttassa evam nekkhammādhimuttassa sato catukkapaṇcākajjhānānaṃ nibbattanena viveke yuttassa payuttassa. **Abyābajjhādhimuttassāti** abyābajjhe nidukkhatāya adhimuttassa jhānasamāpattiyo nibbattetvā samathasukhe yuttappayuttassa. **Upādānakkhaya**ssa cāti catunnampi upādānānaṃ khayante arahatte adhimuttassa. Bhummatthe hi etaṃ sāmivacanaṃ. Tam yathādhigataṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā arahattādhigamāya vipassanaṃ anuyūñjantassāti attho.

Taṇhakkhayadhimuttassāti taṇhā khīyati etthāti taṇhakkhaya, nibbānaṃ, tasmim adhimuttassa

upādiṃ bhayato, anupādiṃca khemato dassanena nirodhe ninnapoṇapabbhārassa. **Asammohaṅca cetasoti** asammohasampajaññavasena cittassa asammohapavattiṃ sammohasamucchindanena vā cittassa asammohabhūtaṃ ariyamaggaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** cakkhādīnaṃ āyatanānaṃ yathāsakapaccayehi khaṇe khaṇe uppādaṃ, tappaṭipakkhato nirodhaṅca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya disvā dassanahetu **sammā cittaṃ vimuccatīti** sammā hetunā ñāyena maggapaṭipāṭiyā sabbāsavato cittaṃ vimuccati.

“**Tassa sammā vimuttassā**”tiādīsu ayaṃ saṅkhepattho – tassa vuttanayena sammadeva sabbasaṃkilesato vimuttassa, tato eva accantupasamena santacittassa khīṇāsavabhikkhuno katassa kusalassa akusalassa vā upacayo natthi maggeneva samugghātittā, pariññādibhedam karaṇīyaṃ na vijjati katakiccattā. Evaṃ bhūtassa yathā **ekaghano** selo pabbato pakativātena **na samīrati** na saṃkampati, evaṃ iṭṭhā ca aniṭṭhā ca rūpādayo ārammaṇadhammā **tādino** tādibhāvappattassa **ṭhitam** anejaṃ pahīnasabbasokatāya viṣaṃyuttaṃ cittaṃ **nappavedhanti** na cāleṇti. Assa ca ārammaṇadhammassa kālena kālam phalasaṃpattim samāpajjitvā vipassanto **vayaṃ** nirodham khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvaṃ anupassatīti aññaṃ byākāsi.

Soṇakoḷivisattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Terasanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Cuddasakanipāto

1. Khadiravanियarevatattheragāthāvaṇṇanā

Cuddasakanipāte **yadā ahanti**ādikā āyasmato khadiravanियarevatattherassa gāthā. Kā uppatti? Kāmañcimassa therassa gāthā heṭṭhā ekakanipāte (theragā. aṭṭha. 1. khadiravaniyattheragāthāvaṇṇanā) āgatā. Tattha panassa attano bhāgineyyesu satijananamattaṃ dassitanti tassā ekakanipāte saṅgaho kato. Imā pana therassa pabbajitakālato paṭṭhāya yāva parinibbānā paṭipattipakāsītā gāthā imasmiṃ cuddasakanipāte saṅgahaṃ āropitā. Tattha aṭṭhuppatti heṭṭhā vuttāyeva. Ayaṃ pana viseso – thero kira arahattaṃ patvā kālena kālam satthu dhammasenāpatippabhūtīnaṃ mahātherānaṅca upaṭṭhānaṃ gantvā katipāhameva tattha vasitvā khadiravanameva paccāgantvā phalasaṃpattisukhena brahmavihārehi ca vītīnāmeti. Evaṃ gacchante kāle jīṇṇo vuddho vayo anuppatto ahoṣi. So ekadivasam buddhupaṭṭhānaṃ gacchanto antarāmagge sāvattiyā avidūre araṇṇe vasi. Tena ca samayena corā nagare katakammā ārakkhamanussehi anubandhā palāyantā therassa samīpe gahitabhaṇḍam chaḍḍetvā palāyimsu. Manussā anudhāvantaṃ therassa samīpe bhaṇḍam disvā theram bandhitvā “coro”ti saññāya gahetvā rañño dassesuṃ, “ayaṃ, deva, coro”ti. Rājā theram muñcāpetvā, “kiṃ, bhante, tumhehi idaṃ corikakammaṃ kataṃ vā, no vā”ti pucchi. Thero kiñcāpi jātito paṭṭhāya attanā tādisaṃ na katapubbaṃ, taṃ pabbajitito paṭṭhāya pana akatabhāvassa, sabbaso kilesānaṃ samucchinnattā tādissassa karaṇe abhabbatāya pakāsanatthaṃ samīpe ṭhitānaṃ bhikkhūnaṃ rañño ca dhammaṃ desento –

645. “Yadā ahaṃ pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
Nābhijānāmi saṅkappaṃ, anariyaṃ dosasaṃhitam.

646. “‘Ime haññantu vajjhantu, dukkhaṃ pappontu pāṇino’;
Saṅkappaṃ nābhijānāmi, imasmiṃ dīghamantare.

647. “Mettaṅca abhijānāmi, appamāṇam subhāvitam;
Anupubbaṃ paricitaṃ, yathā buddhena desitam.

648. “Sabbamitto sabbasakho, sabbabhūtānukampako;
Mettacittaṅca bhāvēmi, abyāpajjarato sadā.

649. “Asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ, cittaṃ āmodayāmaṃ;
Brahmavihāraṃ bhāvēmi, akāpurisasevitaṃ.
650. “Avitakkaṃ samāpanno, sammāsambuddhasāvako;
Ariyena tuṅhībhāvena, upeto hoti tāvade.
651. “Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito;
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
652. “Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino;
Vālaggaṃattaṃ pāpassa, abbhamaṃva khāyati.
653. “Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ;
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā.
654. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;
Kālaṅca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
655. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;
Kālaṅca paṭikaṅkhāmi, sampajāno patissato.
656. “Paricīṇṇo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
657. “Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
So me attho anupatto, sabbasaṃyojanakkhaya.
658. “Sampādehappamādena, esā me anusāsani;
Handāhaṃ parinibbissaṃ vippamuttomhi sabbadhī”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tatthāyaṃ apubbapadaṅṅaṇā **imasmim dīghamantareti**, yadā ahaṃ pabbajitomhi, tato paṭṭhāya ayaṅca me carimakālo, etasmim dīghamantare kāle “idaṃ mayhaṃ hotū”ti abhijjhāvasena vā, “ime sattā haññantū”tiādinā byāpādasena vā anariyaṃ dosasaṃhitaṃ saṅkappaṃ nābhijānāmīti yojanā.

Mettaṅca abhijānāmīti, mijjati siniyhati etāyāti mettā, abyāpādo. Mettā etissā atthīti mettā, mettābhāvanā mettābrahmavihāro, taṃ mettaṃ. Ca-saddena karuṇaṃ muditaṃ upekkhaṅcāti itarabrahmavihāre saṅgaṇhāti. **Abhijānāmīti**, abhimukhato jānāmi. Adhigataṅhi jhānaṃ paccavekkhato paccavekkhaṇaṅṅaṇassa abhimukhaṃ hoti. Kīdisanti āha “**appamāṇa**”ntiādi. Taṅhi yathā **buddhena** bhagavatā desitaṃ, tathā anodissakapharaṇavasena aparimāṇasattārammaṇatāya **appamāṇaṃ**. Paṅaṇabalavabhāvāpādanena suṭṭhu bhāvitattā **subhāvitaṃ**. Paṭhamaṃ mettā, tato karuṇā, tato muditā, pacchā upekkhāti evaṃ **anupubbaṃ** anukkamena **paricitaṃ** āsevitāṃ, bahulīkataṃ abhijānāmīti yojanā.

Sabbesaṃ sattānaṃ mitto, sabbe vā te mayhaṃ mittāti **sabbamitto**. Mettaṅhi bhāvento sattānaṃ piyo hoti. **Sabbasakhoti**, etthāpi eseva nayo. **Sabbabhūtānukampakoti**, sabbasattānaṃ anuggaṇhanako. **Mettacittaṅca bhāvēmīti**, mettāya sahitaṃ sampayuttaṃ cittaṃ visesato bhāvēmi, vaḍḍhemi, pakāsemi vā akathentepi bhāvanāya ukkaṃsagatabhāvato. “Mettaṃ cittaṅca bhāvēmi”ti vā pāṭho. Tassattho heṭṭhā vuttanayova. **Abyāpajjaratoti**, abyāpajje sattānaṃ hitūpasamhāre abhirato. **Sadāti**, sabbakālaṃ, tena tatha sātaccakiriyaṃ dasseti.

Asaṃhīranti na saṃhīraṃ, āsannaṃpaccatthikena rāgena anākaḍḍhaniyaṃ. **Asaṃkuppanti** na

kuppaṃ, dūrapaccatthikena byāpādena akopiyaṃ, evaṃbhūtaṃ katvā mama mettacittaṃ **āmodayāmi** abhippamodayāmi brahmavihāraṃ bhāvēmi. **Akāpurisasevanti**, kāpurisehi nīcajanehi asevitaṃ, akāpurisehi vā ariyehi buddhādīhi sevitaṃ brahmaṃ seṭṭhaṃ niddosaṃ mettādivihāraṃ bhāvēmi vaḍḍhemīti attho.

Evam attuddesavasena pañcahi gāthāhi attano paṭipattiṃ dassetvā idāni taṃ aññāpadesena dassento “**avitakka**”ntiādinā catasso gāthā abhāsi. Tattha **avitakkaṃ samāpannoti**, vitakkavirahitaṃ dutiyādiḥhānaṃ samāpanno, etena thero brahmavihārabhāvanāya aññāpadesena attanā dutiyādiḥhānādhigamamāha. Yasmā panāyaṃ thero tameva jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā ekāsaneva arahattaṃ gaṇhi, tasmā tamatthaṃ aññāpadeseneva dassento “**avitakkaṃ samāpanno**”ti vatvā “**sammāsambuddhasāvako. Ariyena tuṇhībhāvena, upeto hoti tāvade**”ti āha. Tattha vacīsaṅkhārābhāvato avitakkāvicārā samāpatti “**ariyo tuṇhībhāvo**”ti vadanti. “**Sannipatitānaṃ vo, bhikkhave, dvayaṃ karaṇīyaṃ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhāvo**”ti (ma. ni. 1.273) pana vacanato yā kāci samāpatti ariyo tuṇhībhāvo nāma. Idha pana catutthajjhānikā aggaphalasaṃpatti adhippetā.

Idāni tassādhigatattā lokadhammehi akampaṇīyataṃ upamāya pakāsento “**yathāpi pabbato**”ti gāthamāha. Tattha **yathāpi pabbato seloti**, yathā silāmayo ekaghanaselo pabbato, na paṃsupabbato na missakapabbatotī attho. **Acalo suppatiṭṭhitoti**, suṭṭhu patiṭṭhitamūlo pakativātehi acalo akampaṇīyo hoti, tasmā arahattaṃ nibbānaṃ **evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhatī** mohassa anavasesappahānā, mohamūlakattā ca sabbākusalānaṃ pahīnasabbākusalā bhikkhu yathā so pabbato pakativātehi, evaṃ lokadhammehi na vedhati na kampati, mohakkhayoti vā yasmā arahattaṃ nibbānaṃ vuccati, tasmā mohakkhayāti mohakkhayassa hetu nibbānassa arahattassa ca adhigatattā catūsu ariyasaccesu suppatiṭṭhito asamāpannakālepi pabbato viya na vedhati, pageva samāpannakāleti adhippāyo.

Idāni pāpaṃ nāmetaṃ asucisīlo eva samācarati, na ca sucisīlo, sucisīlassa pana taṃ aṇumattampi bhāriyaṃ hutvā upaṭṭhātīti dassento “**anaṅgaṇassa**”tiādigāthamāha. Tassattho – rāgādiṅgaṇābhāvato **anaṅgaṇassa** sabbakālaṃ sucianavajjadhamme eva gavesantassa sappurisassa **vālaggamattaṃ** kesaggamattaṃ pāpassa lesamattampi sakalaṃ lokadhātuṃ pharivā ṭṭhitaṃ abbhamaṃ hutvā upaṭṭhātī, tasmā na evarūpe kamme mādisā āsankitabbāti adhippāyo.

Yasmā nikkilesesupi andhabālā evarūpe apavāde samuṭṭhāpenti, tasmā atthakāmehi sakkaccaṃ attā rakkhitabboti ovādaṃ dento “**nagaraṃ yathā**”tiādigāthamāha. Tassattho – yathā pana paccantanagaravāsīhi manussehi paccantaṃ nagaraṃ dvārapākārādīni thirāni karontehi saantaraṃ, uddāpapakārahādīni thirāni karontehi sabāhiranti **santarabāhiraṃ** guttaṃ karīyati, evaṃ tumhehipi satīṃ upaṭṭhāpetvā ajjhātikāni cha dvārāni pidahitvā dvārarakkhitāṃ satīṃ avissajjetvā yathā gayhamānāni bāhirāni cha āyatanāni ajjhātikāni upaghātāya saṃvattanti, tathā aggahaṇena tānīpi thirāni katvā tesāṃ appavesāya dvārarakkhitāṃ satīṃ appahāya vicarantā attānaṃ gopetha. Kasmā? **Khaṇo vo mā upaccagā**. Yo hi evaṃ attānaṃ na gopeti, taṃ puggalaṃ buddhuppādakkhaṇo, manussattabhāvakkhaṇo, majjhimaṃ upattikkhaṇo, sammādiṭṭhiyā paṭiladdhakkhaṇo, channaṃ āyatanānaṃ avekallakkhaṇoti sabbopi ayaṃ khaṇo atikkamati, so khaṇo tumhe mā atikkamatūti.

Evam thero imāya gāthāya sarājikaṃ parisāṃ bhikkhū ca ovaditvā puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ katakiccataṃ pakāsento “**nābhinandāmi maraṇa**”ntiādimāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva (theragā. aṭṭha. 2.607).

Evam pana vatvā attano parinibbānakālaṃ upaṭṭhitaṃ disvā saṅkhepeveva nesāṃ ovādaṃ datvā parinibbānaṃ pavedento osānagāthamāha. Tattha **sampādetthappamādenāti** sampādetabbaṃ dānasīlādiṃ appamādena sampādettha, diṭṭhadhammikasaṃparāyikapabhede gahaṭṭhavatte sīlānurakkhaṇe samathanuyoge vipassanābhāvanāya ca appamattā hotha. **Esā me anusāsanti**

dānasīlādīsu na pamajjathāti esā mama anusīṭṭhi ovādo.

Evam sikhāpattam parahitapaṭipattim dīpetvā attahitapaṭipattiyāpi matthakam gaṇhanto “**handāham parinibbissam, vippamuttomhi sabbadhī**”ti āha. Tattha **vippamuttomhi sabbadhī** sabbaso kilesehi bhavehi ca vippamutto amhi, tasmā ekamsena parinibbāyissāmīti.

Evam pana vatvā ākāse pallaṅkena nisinno tejodhātuṃ samāpajjitvā pajjalanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Khadiravanīyarevatattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Godattattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddotiādīkā āyasmato godattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvattiyam sathavāhakule nibbato. **Godattoti** nāmena vayappatto pitari kālāṅkate kuṭumbaṃ saṅṭhapento pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍam ādāya aparāparam saṅcaritvā vāṇijjena jīvikam kappeti yathā vibhavam puññāni pi karoti. So ekadivasam antarāmagge dhure yuttageṇe vahitum asakkonte patite manussesu tam vuṭṭhāpetum asakkontesu sayameva gantvā tam naṅguṭṭhe gāḷham vijjhi. Goṇo “ayaṃ asappuriso mama balābalaṃ ajānanto gāḷham vijjhatī”ti kuddho manussavācāya, “bho godatta, ahaṃ ettakam kālam attano balaṃ aniguhanto tuyham bhāram vahim, ajja pana asamatthabhāvena patitam maṃ ativiya bādhasi, hotu, ito cavitvā nibbattanibbattaṭṭhāne tam bādhetum samattho paṭisattu bhavēyya”nti patthanānurūpena akkosi. Tam sutvā godatto “evam nāma satte bādhetvā kiṃ imāya jīvikāyā”ti saṃvegajāto sabbam vibhavam pahāya aññatarassa mahātherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ patvā samāpattisukhena vītināmento ekadivasam attano santikam upagātānam gahaṭṭhapabbajitānam ariyagaṇānam lokadhamme ārabha dhammaṃ kathento –

659. “Yathāpi bhaddo ājañño, dhure yutto dhurassaho;
Mathito atibhārena, saṃyugam nātivattati.

660. “Evam paññāya ye tittā, samuddo vārinā yathā;
Na pare atimaññanti, ariyadhammova pāṇinaṃ.

661. “Kāle kālavasaṃ pattā, bhavābhavavasaṃ gatā;
Narā dukkham nigacchanti, tedha socanti māṇavā.

662. “Unnatā sukhadhammena, dukkhadhammena conatā;
Dvayena bālā haññanti, yathābhūtam adassino.

663. “Ye ca dukkhe sukhasmiṅca, majjhe sibbinimaccagū;
Ṭhitā te indakhīlova, na te unnataonatā.

664. “Na heva lābhe nālābhe, na yase na ca kittiyā;
Na nindāyam pasamsāya, na te dukkhe sukhamhi ca.

665. “Sabbattha te na limpanti, udabinduva pokkhare;
Sabbattha sukhitā dhīrā, sabbattha aparājītā.

666. “Dhammena ca alābho yo, yo ca lābho adhammiko;
Alābho dhammiko seyyo, yañce lābho adhammiko.

667. “Yaso ca appabuddhīnaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yo;
Ayasova seyyo viññūnaṃ, na yaso appabuddhīnaṃ.
668. “Dummedhehi pasamsā ca, viññūhi garahā ca yā;
Garahāva seyyo viññūhi, yañce bālappasamsanā.
669. “Sukhañca kāmamayikaṃ, dukkhañca pavivekiyaṃ;
Pavivekadukkhaṃ seyyo, yañce kāmamayaṃ sukhaṃ.
670. “Jīvitañca adhammena, dhammena maraṇaṃ yaṃ;
Maraṇaṃ dhammikaṃ seyyo, yañce jīve adhammikaṃ.
671. “Kāmakopappahīnā ye, santacittā bhavābhavā;
Caranti loke asitā, natthi tesam piyāpiyaṃ.
672. “Bhāvayitvāna bojjaṅge, indriyāni balāni ca;
Pappuyya paramaṃ santiṃ, parinibbantīnāsavā’ ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **ājaññoti**, usabhājānīyo. **Dhure yuttoti**, sakaṭadhure yojito. **Dhurassahoti**, dhuravāho. Gāthāsukhatthañcetha dvisakārato niddeso kato, sakaṭabhāraṃ vahituṃ samatthoti attho. **Mathito atibhārenāti**, atibhārena garubhārena piḷito. “Maddito” tipi pāḷi, so evattho. **Samyuganti**, attano khandhe ṭhapitaṃ yugaṃ **nātivattati** na atikkāmeti, sammā yo uddharitvā dhuraṃ chaḍḍetvā na tiṭṭhati. **Evanti** yathā so dhorayho attano bhadrajānīyatāya attano dhīravīratāya attano bhāraṃ nātivattati na pariccajati, evaṃ ye vārinā viya mahāsamuddo lokiyalokuttarāya **paññāya tittā** dhātā paripuñṇā, te pare nihīnapaññe na atimaññanti, na paribhavanti. Tattha kāraṇamāha “**ariyadhammova pañina**” nti, pañinaṃ sattesu ayaṃ ariyānaṃ dhammo yadidaṃ tesam paññāya pāripūriṃ gatattā lābhādīnā attānukkamaṃsanam viya alābhādīnā paresam avambhanaṃ.

Evaṃ paññāpāripūriyā ariyānaṃ sukhavihāraṃ dassetvā tadabhāvato anariyānaṃ dukkhavihāraṃ dassetuṃ “**kāle**” tiādī vuttaṃ. Tattha **kāleti** lābhālābhādīnā samaṅgībhūtakāle. **Kālavasaṃ pattāti** lābhādīkālassa ca vasaṃ upagatā, lābhādīnā somanassitā alābhādīnā ca domanassitāti attho. **Bhavābhavavasaṃ gatāti** bhavassa abhavassa ca vasaṃ upagatā vuddhihāniyo anuvattantā te. **Narā dukkhaṃ nigacchanti, tedha socanti māṇavāti** te narā “māṇavā” ti laddhanāmā sattā lābhālābhādivasena vuddhihānivasena anurodhapaṭivirodhaṃ āpannā idhaloke socanti, paraloke ca nirayādidukkhaṃ gacchanti pāpuṇantīti attho.

“**Unnatā**” tiādīnāpi lokadhammavasena sattānaṃ anantthappattimeva dasseti. Tattha **unnatā sukhadhammenāti** sukhahetunā sukhapaccayena bhogasampattiādīnā unnatiṃ gatā, bhogamadādīnā mattāti attho. **Dukkhadhammena conatāti** dukkhahetunā dukkhapaccayena bhogavipattiādīnā nihīnataṃ gatā dāliddiyādīnā kāpaññataṃ pattā. **Dvayenāti** yathāvuttena unnationatidvayena lābhālābhādidvayena vā bālaputhujjanā haññanti, anurodhapaṭivirodhavasena vibādhiyanti piḷiyanti. Kasmā? **Yathābhūtaṃ adassino** yasmā te dhammasabhāvaṃ yathāvato nabbhaññaṃsu, pariññātakkhandaṃ pahīnakilesā ca na honti, tasmāti attho. “Yathābhūtaṃ adassanā” tipi paṭhanti, adassanahetūti attho. **Ye ca dukkhe sukhasmiñca, majjhe sibbinimaccagūti** ye pana ariyā dukkhavedanāya sukhavedanāya majjhataṭṭavedanāya ca tappaṭibaddhaṃ chandarāgabhūtaṃ sibbinim taṇhaṃ aggamaggādhigamena accagū atikkamiṃsu, te indakhīlo viya vātehi lokadhammehi asampakampiyā ṭhitā, na te unnataonātā, kadācīpi unnatā vā onatā vā na honti sabbaso anunayapaṭighābhāvato.

Evaṃ vedanādhīṭṭhānaṃ arahato anupalepaṃ dassetvā idāni lokadhamme vibhajitvā sabbatthakamevassa anupalepaṃ dassento “**na hevā**” tiādīmāha. Tattha **lābheti** cīvarādīnaṃ

paccayānaṃ paṭilābhe. **Alābheti** tesamyeva appaṭilābhe apagame. **Na yaseti** parivārahānīyaṃ akittiyañca. **Kittiyāti** parammukhā kittane patthaṭayasatāyaṃ. **Nindāyanti** sammukhā garahāyaṃ. **Pasaṃsāyanti**, paccakkhato guṇābhithhavane. **Dukkheti** dukkhe uppanne. **Sukheti** etthāpi eseva nayo.

Sabbatthāti sabbasmiṃ yathāvutte aṭṭhavidhepi lokadhamme, sabbattha vā rūpādike visaye te khīṇāsavā na limpanti sabbaso pahīnakilesattā. Yathā kiṃ? **Udabinduva pokkhare** yathā kamaladale jalabindu allīyivā ṭhitampi tena na limpanti, jalabindunā ca kamaladalaṃ, aññadatthu viṣaṃsaṭṭhameva, evametepi upaṭṭhite lābhādike, āpāthagate rūpādiārammaṇe ca viṣaṃsaṭṭhā evaṃ. Tato eva dhīrā paṇḍitā **sabbattha** lābhādīsu ñāṇamukhena piyanimittānaṃ sokādīnañca abhāvato **sukhitā** lābhādīhi ca anabhibhavanīyato sabbattha aparājītāva honti.

Idāni lābhālābhādīsu seyyaṃ niddhāretvā dassento “**dhammenā**”tiādimāha. Tattha **dhammena ca alābho yoti** yo dhammaṃ rakkhantassa taṃnimittaṃ alābho lābhābhāvo, lābhahāni. **Yo ca lābho adhammiko** adhammena aññāyena buddhapaṭikuṭṭhena vidhinā uppanno, tesu dvīsu **alābho dhammiko** dhammāvaho seyyo, yādisaṃ lābhaṃ parivaṃjjantassa akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tādiso alābho pāsaṃsatato atthāvaho. **Yañce lābho adhammikoti** yo lābho adhammena uppanno, so na seyyoti adhippāyo.

Yaso ca appabuddhīnaṃ, viññūnaṃ ayaso ca yoti yo appabuddhīnaṃ duppaññānaṃ vasena puggalassa yaso labbhati, yo ca **viññūnaṃ** paṇḍitānaṃ vasena **ayaso** yasahāni. Imesu dvīsu **ayasova seyyo viññūnaṃ**. Te hissa yathā akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, evaṃ yasahāniṃ iccheyyūṃ, tathā ca bhājjātiko taṃ aṅuṇaṃ pahāya guṇe paṭiṭṭheyya. **Na yaso appabuddhīnanti** duppaññānaṃ vasena yaso seyyo hoti, te hi abhūtaguṇābhīyāhāravasenāpi naṃ uppādeyyūṃ, so cassa idha ceva viññūgarahādīnā samparāye ca duggatīyaṃ dukkhaparikkilesādīnā anathāvaho. Tenāha bhagavā – “lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso”ti (su. ni. 440) “sakkāro kāpurisaṃ hantī”ti (cūḷava. 335; a. ni. 4.68) ca.

Dummedhehīti, nippaññehi. **Yañce bālappasaṃsanāti** bālehi aviddasūhi yā nāma pasaṃsanā.

Kāmamayikanti vatthukāmamayaṃ, kāmaguṇe paṭicca uppannaṃ. **Dukkhañca pavivekiyanti** pavivekato nibbattaṃ kāyakīlamathavasena pavattaṃ viṣamāsanupatāpādihetukaṃ kāyikaṃ dukkhaṃ, taṃ pana nirāmisavivaṭṭūpanissayatāya viññūnaṃ pāsaṃsā. Tena vuttaṃ “**pavivekadukkhaṃ seyyo**”ti.

Jīvitañca adhammenāti adhammena jīvikakappaṇaṃ jīvitahetu adhammacaraṇaṃ. **Dhammena maraṇaṃ** nāma “imaṃ nāma pāpaṃ akarontaṃ taṃ māressāmī”ti kenaci vutte mārentepi tasmiṃ pāpaṃ akatvā dhammaṃ avikopentassa dhammahetumaraṇaṃ dhammikaṃ seyyoti tādisaṃ maraṇaṃ dhammato anapetattā dhammikaṃ saggasampāpanato nibbānupanissayato ca viññūnaṃ pāsaṃsataṃ. Tathā hi vuttaṃ –

“Caje dhanam aṅgavarassa hetu, aṅgaṃ caje jīvitaṃ rakkhamāno;
Aṅgaṃ dhanam jīvitañcāpi sabbam, caje naro dhammamanussaranto”ti. (jā. 2.21.470);

Yañce jīve adhammikanti puriso yaṃ dhammato apetaṃ jīvikaṃ jīveyya, taṃ na seveyya viññūhi garahitattā apāyasampāpanato cāti adhippāyo.

Idāni yathāvuttaṃ khīṇāsavānaṃ anupalepaṃ kāraṇato dassento “**kāmakopapahīnā**”tiādigāthamāha.

Tattha **kāmakopapahīnāti** ariyamaggena sabbasova pahīnā anurodhapaṭivirodhā. **Santacittā bhavābhaveti** khuddake ceva mahante ca bhāve anavasesapahīnakilesapariḷāhatāya vūpasantacittā. **Loketi** khandhādiloke. **Asitāti** taṇhādīṭṭhinissayavasena anissitā. **Natthi tesam piyāpiyanti** tesam

khīṇāsavānaṃ katthaci lābhādike rūpādivisaye ca **piyaṃ vā apiyaṃ vā** natthi, taṃnimittānaṃ kilesānaṃ sabbaso samucchinnatā.

Idāni yāya bhāvanāya te evarūpā jātā, taṃ dassetvā anupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṃ gaṇhanto “**bhāvayitvānā**”ti osānagāthamāha. Tattha **pappuyyāti**, pāpuṇitvā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imā eva ca gāthā therassa aññābyākaraṇāpi ahesuṃ.

Godattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cuddasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Soḷasakanipāto

1. Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā

Soḷasakanipāte **esa bhiiyyoti**ādikā āyasmato aññāsikoṇḍaññattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṃ patvā ekadivasam satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ attano sāsane paṭhamam paṭividdhadhammarattaññūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento satahassabhikkhuparivārassa satthuno sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṃ disvā bhāvinim sampattim byākāsi. So yāvajīvaṃ puññāni katvā satthari parinibbute cetiye patiṭṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṃ kāresi, cetiyaṃ parivāretvā sahasaratanaḅḅhiyāni ca kāresi.

So evam puññāni katvā, tato cavitvā, devamanussesu saṃsaranto vipassissa bhagavato kāle mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā aṭṭhakarīsamatte khetto sāligabbhaṃ phāletvā, gahitasālitaṇḍulehi asamhinnakhīrapāyāsam sampādetvā, tattha madhusappisakkarādayo pakkhipitvā, buddhappamukhassa saṅghassa adāsi. Sāligabbhaṃ phāletvā gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūrati, puthukakāle puthukaggaṃ nāma adāsi. Lāyane lāyanaḅḅgaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādikaraṇe kalāpaggam, khalaggaṃ, bhaṇḅaggaṃ, minaggaṃ, koṭṭhaggaṃ; evam ekasasse nava vāre aggaḅḅanaṃ nāma adāsi. Tampi sassam atirekataraṃ sampannaṃ ahoṣi.

Evam yāvajīvaṃ puññāni katvā, tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto, amhākaṃ bhagavato uppattito puretameva kapilavatthunagarassa avidūre doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Tassa **koṇḅaññoti** gottato āgataṃ nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṃ agamāsi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto tusitapurato cavitvā kapilavatthupure suddhodanamahārājassa gehe nibbatti. Tassa nāmaggaḅḅaḅḅdivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇattham mahātalaṃ upanītā. So tesu sabbanavako hutvā, mahāpurisassa lakkhaṇanippattim disvā, “ekamaṣena ayaṃ buddho bhavissati”ti niṭṭham gantvā mahāsattassa abhinikkhamaṇam udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḅḅhamāno anukkamena vuddhippattro ñāṇaparipākaṃ gantvā ekūnatimsatime vasse mahābhinnikkhamaṇam nikkhamanto anomānadītīre pabbajitvā anukkamena uruvelam gantvā padhānaṃ padahi. Tadā koṇḅañño māṇavo mahāsattassa pabbajitabhāvaṃ sutvā, lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṃ puttehi vappamānavādīhi saddhim attapaṇcamo pabbajitvā, anukkamena bodhisattassa santikaṃ upasaṅkamitvā, chabbassāni taṃ upaṭṭhahanto tassa oḅārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamitvā isipatanaṃ agamāsi. Atha kho bodhisatto oḅārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo vesākhaḅḅaḅḅamāyaṃ bodhirukkhamūle aparājitaḅḅallaṅke nisinnō tiṇṇam mārānaṃ matthakaṃ madditvā, abhisambuddho hutvā, sattaḅḅattham bodhimaṇḅeyeveva

vītināmetvā, pañcavaggiyānaṃ ñāṇaparipākāṃ ñatvā, āsāḷhīpuṇṇamāyaṃ isipatanaṃ gantvā, tesāṃ dhammacakkapavattanasuttantaṃ (mahāva. 13 ādayo; saṃ. ni. 5.1081) desesi. Desanāpariyosāne koṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Atha pañcamiyaṃ pakkhassa anattalakkhaṇasuttantadesanāya (mahāva. 20; saṃ. ni. 3.59) arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.1.596-612) –

“Padumuttarasambuddhaṃ, lokajeṭṭhaṃ vināyakaṃ;
Buddhabhūmimanuppattaṃ, paṭhamaṃ addasaṃ ahaṃ.

“Yāvata bodhiyā mūle, yakkhā sabbe samāgatā;
Sambuddhaṃ parivāretvā, vandanti pañjalīkatā.

“Sabbe devā tuṭṭhamaṇā, ākāse sañcaranti te;
Buddho ayaṃ anuppatto, andhakāratamonudo.

“Tesāṃ hāsaparetānaṃ, mahānādo avattatha;
Kilese jhāpayissāma, sammāsambuddhasāsane.

“Devānaṃ giramaññāya, vācāsabhimudīrihaṃ;
Haṭṭho haṭṭhena cittena, ādibhikkhamadāsahaṃ.

“Mama saṅkappamaññāya, satthā loke anuttaro;
Devasaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Sattāhaṃ abhinikkhamma, bodhiṃ ajjhagamaṃ ahaṃ;
Idaṃ me paṭhamaṃ bhattaṃ, brahmacārissa yāpanaṃ.

“Tusitā hi idhāgantvā, yo me bhikkhaṃ upānaya;
Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.

“Timsakappasahassāni, devarajjaṃ karissati;
Sabbe deve abhibhotvā, tidivaṃ āvasissati.

“Devalokā cavitvāna, manussattaṃ gamissati;
Sahassadhā cakkavattī, tattha rajjaṃ karissati.

“Kappasatasahassamhi, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Tidasā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati;
Agārā pabbajitvāna, chabbassāni vasissati.

“Tato sattamake vasse, buddho saccaṃ kathessati;
Koṇḍañño nāma nāmena, paṭhamaṃ sacchikāhiti.

“Nikkhantenānupabbajim, padhānaṃ sukataṃ mayā;
Kilese jhāpanatthāya, pabbajim, anagāriyaṃ.

“Abhigantvāna sabbaññū, buddho loke sadevake;
Isināme migāraññe, amatabherimāhani.

“So dāni patto amataṃ, santipadamanuttaraṃ;
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana”nti.

Atha naṃ satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre bhikkhusaṅghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamam paṭividdhadhammabhāvaṃ dīpento, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ rattaññūnaṃ yadidaṃ aññāsikoṇḍaṅṅo”ti (a. ni. 1.188) etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani karīyamānaṃ paramanipaccakāraṃ gāmantasenāsane ākiṇṇavihāraṇca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikaṃ upagātānaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ paṭisanthārakaraṇampi papañcaṃ maññamāno satthāraṃ āpucchitvā himavantaṃ pavasitvā chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno chaddantadahaṭṭire dvādasa vassāni vasi. Evaṃ tattha vasantaṃ theram ekadivasaṃ sakko devarājā upasaṅkamitvā vanditvā ṭhito evamaḥa – “sādhu me, bhante, ayyo dhammaṃ desetū”ti. Thero tassa catusaccagabbhaṃ tilakkhaṇāhataṃ suññatapaṭisaṃyuttaṃ nānāyavicittam amatogadham buddhalīlāya dhammaṃ desesi. Tam sutvā sakko attano pasādaṃ pavedento –

673. “Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvā dhammaṃ mahārasaṃ;
Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso”ti. – paṭhamam gāthamāha;

Tattha **esa bhiyyo pasīdāmi, sutvā dhammaṃ mahārasanti** yadipi anekavāraṃ satthu santike dhammaṃ sutvā tattha abhippasanno. Idāni pana tumhehi kathitaṃ nānāyavicittatāya asecanakatāya ca mahārasaṃ dhammaṃ sutvā eso ahaṃ tato bhiyyo pasīdāmi. **Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso**ti sabbasaṃkilesato sabbasaṅkhārato ca virajjanato virāgajananato virāgo. Tato eva rūpādīsu kañci dhammaṃ anupādāya aggahetvā vimuttisādhanavasena pavattatā sabbaso anupādāya desito.

Evaṃ sakko devarājā therassa desanaṃ thometvā theram abhivādetvā sakatṭhānameva gato. Athekadivasaṃ thero micchāvitakkehi abhibhuyamānānaṃ ekaccānaṃ puthujjanānaṃ cittācāraṃ disvā tappaṭipakkhabhūtañcassa anukkamaṃ anussaritvā, attano ca sabbaso tato vinivattitamānasataṃ āvajjetvā tadattham dīpetvā –

674. “Bahūni loke citrāni, asmiṃ pathavimaṇḍale;
Mathenti maññe saṅkappaṃ, subham rāgūpasamhitam.

675. “Rajamuhatañca vātena, yathā meghopasammaye;
Evaṃ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī”ti. – dve gāthā abhāsi;

Tattha **bahūni loke citrānī** rūpādivasena tatthāpi nīlapītādivasena itthipurisādivasena ca anekāni loke cittavicittāni ārammaṇajātāni. **Asmiṃ pathavimaṇḍale**ti paccakkhabhūtaṃ manussalokaṃ sandhāya vadati. **Mathenti maññe saṅkappanti** tajjam purisavāyāmasahitaṃ araṇisahitaṃ viya aggim ayonisomanasikārābhisaṅkhātāni micchāsaṅkappāni mathenti maññe mathentāni viya tiṭṭhanti. Kīdisaṃ? **Subham rāgūpasamhitam**, kāmavitakkanti attho. So hi subhākāraggaḥaṇena “subho”ti voharīyati.

Rajamuhatañca vātenāti ca-iti nipātamattaṃ. Yathā gimhānaṃ pacchime māse vātena ūhataṃ utṭhitaṃ rajaṃ mahāmegho vassanto upasammaye, vūpasameyya. **Evaṃ sammanti saṅkappā, yadā paññāya passatī**ti yadā ariyasāvako tāni lokacitrāni samudayato, assādato, ādīnavato, nissaraṇato ca yathābhūtaṃ paññāya passati, atha yathā tam rajaṃ uhatam meghena, evam sammanti paññāya sabbehi micchāsaṅkappā. Na hi uppannāya sammādiṭṭhiyā micchāsaṅkappā patiṭṭham labhanti. Yathā pana paññāya passati, tam dassento –

676. “Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati;
Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā.

677. “Sabbe saṅkhārā dukkhāti...pe... esa maggo visuddhiyā.

678. “Sabbe dhammā anattāti, yadā paññāya passati;

Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti. –

Tisso gāthā abhāsi.

Tattha **sabbe saṅkhārā**ti chaḷārammaṇasaṅgahā sabbe tebhūmakā pañcakkhandhā. **Aniccāti** “ādimaṅgalaavantato, aniccantikato, tāvakālikato, tattha tattha bhijjanato na niccā”ti yadā vipassanāpaññāya passati. **Atha nibbindati dukkheti** atha imasmiṃ vaṭṭadukkhe nibbindati, nibbindanto dukkhaparijānanādividhinā saccāni paṭivijjhati. **Esa maggo visuddhiyāti** esa yathāvutto vipassanāvidhi nānadassanavisuddhiyā, accantavisuddhiyā ca maggo adhigamupāyo.

Dukkhāti sappaṭibhayato, udayabbayasampaṭipīḷanato, dukkhamato, sukhaṭikkhepato ca dukkhā. Sesam vuttanayameva.

Sabbe dhammā anattāti sabbepe catubhūmakā dhammā anattā. Idha pana tebhūmakadhammāva gahetabbā. Te hi asārato, avasavattanato, suññato, attapaṭikkhepato ca anattāti vipassitabbā. Sesam purimasadisameva.

Evam vipassanāvidhiṃ dassetvā tena vidhinā katakiccam attānaṃ aññaṃ viya katvā dassento –

679. “Buddhānubuddho yo thero, koṇḍañño tibbanikkamo;
Pahīnajātimaṇḍo, brahmacariyassa kevalī.

680. “Oghapāso daḷhakhilo, pabbato duppadālayo;
Chetvā khilañca pāsañca, selam bhetvāna dubbhidam;
Tiṇṇo pāraṅgato jhāyī, mutto so mārabandhanā”ti. –

Gāthādvayamāha.

Tattha **buddhānubuddhoti** buddhānaṃ anubuddho, sammāsambuddhehi bujjiḥṭāni saccāni tesam desanānūsārena bujjiḥṭāti attho. Thirehi asekkhehi silasārādīhi samannāgatoti, **thero. Koṇḍaññoti** gottakittanaṃ. **Tibbanikkamoti** daḷhavīriyo, thiraparakkamo. Jātimaṇḍanaṃ pahīnakāraṇattā **pahīnajātimaṇḍo. Brahmacariyassa kevalīti** maggabrahmacariyassa anavasesam, anavasesato vā maggabrahmacariyassa pāripūrako, atha vā **kevalī** nāma kilesehi asammissatāya maggaññaṃ phalaññaṃ, tam imasmiṃ atthīti kevalī. Yasmā pana tadubhayampi maggabrahmacariyassa vasena hoti na aññathā, tasmā “brahmacariyassa kevalī”ti vuttam.

Oghapāsoti “kāmogho, bhavogho, diṭṭhogho, avijjogho”ti (dha. sa. 1156; vibha. 938) evam vuttā cattāro oghā – “antalikkhacaro pāso, yvāyam carati mānaso”ti (mahāva. 33; sam. ni. 1.151) evam vutto rāgapāso ca. **Daḷhakhiloti** “satthari kaṅkhati, dhamme kaṅkhati, saṅghe kaṅkhati, sikkhāya kaṅkhati, sabrahmacārīsu kupito hoti anattamano āhatacitto khilajāto”ti (ma. ni. 1.185; a. ni. 5.205) evam vutto daḷho thiro pañcavidho cetokhilo ca. Pacurajanehi padāletum asakkuṇeyyatāya **duppadālayo**. Tato eva pabbatasadisatāya **pabbatoti** ca saṅkham gato. “Dukkhe aññaṇa”ntiadinā (vibha. 226; sam. ni. 2.2) vā nayena vutto aññaṇappabhedo ca. Iti etaṃ sabbam **chetvā khilañca pāsañcāti** etesu catubbidhesu samkilesadhammesu yo khilañca pāsañca ariyamaggaññaṇasinaṃ chinditvā. **Selam bhetvāna dubbhidanti** yena kenaci ñāṇena chinditum asakkuṇeyyam aññaṇaselaṃ vajirūpamaññaṇena chinditvā, cattāropi oge taritvā, tesam paratīre nibbāne ṭhitattā **tiṇṇo pāraṅgato**. Ārammaṇūpanijjhānalakkhaṇena lakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇenāti duvidhenapi **jhāyī; mutto so mārabandhanāti** so evarūpo khīṇāsavo sabbasmāpi kilesamārabandhanā mutto vipamutto viṣamuttoti. Attānameva sandhāya thero vadati.

Athekadivasam̐ thero, attano saddhivihārikam̐ ekam̐ bhikkhum̐ akalyāṇamittasamsaggena kusītam̐ hīnavīriyam̐ uddhatam̐ unnaḷam̐ viharantam̐ disvā, iddhiyā tattha gantvā, tam̐ “mā, āvuso, evam̐ kari, akalyāṇamitte pahāya kalyāṇamitte sevanto samaṇadhammam̐ karohī”’ti ovadi. So therassa vacanam̐ nādiyi. Thero tassa anādiyanena dhammasam̐vegappatto puggalādhiṭṭhānāya kathāya micchāpaṭipattim̐ garahanto sammāpaṭipattim̐ vivekavāsaṇca pasamsanto –

681. “Uddhato capalo bhikkhu, mitte āgamma pāpake;
Samsīdati mahoghasmim̐, ūmiyā paṭikujjito.

682. “Anuddhato acapalo, nipako sam̐vutindriyo;
Kalyāṇamitto medhāvī, dukkhassantakaro siyā.

683. “Kālapabbaṅgasaṅkāso, kiso dhamanisanthato;
Mattaññū annapānasmim̐, adīnamanaso naro.

684. “Phuṭṭho ḍam̐sehi makasehi, araññasim̐ brahāvane;
Nāgo saṅgāmasīseva, sato tatrādhivāsaye.

685-6. Nābhinandāmi maraṇam̐...pe... sampajāno patissato.

687. “Paricīṇṇo mayā sathhā...pe... bhavanetti samūhatā.

688. “Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyam̐;
So me attho anupatto, kiṃ me saddhivihārinā’’ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **uddhatoti** uddhaccayutto asamāhito vikkhittacitto. **Capaloti** pattacīvaramaṇḍanādinā cāpalyena samannāgato lolapakatiko. **Mitte āgamma pāpaketi** akalyāṇamitte nissāya samaṇadhammam̐ akaronto. **Samsīdati mahoghasmim̐, ūmiyā paṭikujjiti** yathā mahāsamudde patitapuriso samuddavīcīhi otthaṭo sīsam̐ ukkhipitum̐ alabhanto tattheva samsīdati, evam̐ samsāramahoghasmim̐ paribbhamanto kodhupāyāsaūmiyā paṭikujjito otthaṭo vipassanāvasena paññāsīsam̐ ukkhipitum̐ alabhanto tattheva samsīdati.

Nipakoti nipuṇo, attatthaparatthesu kusalo. **Sam̐vutindriyoti** manacchaṭṭhānam̐ indriyānam̐ sam̐varaṇena pihitindriyo. **Kalyāṇamitto** kalyāṇehi mittehi samannāgato. **Medhāvīti** dhammojapaññāya samaṅgībhūto. **Dukkhassantakaro siyāti** so tādiso sakalassāpi vaṭṭadukkhassa antakaro bhavēyya.

Kālapabbaṅgasaṅkāsotiādi vivekābhīratikittanam̐. **Nābhinandāmīti**ādi pana katakiccabhāvadassanam̐. Tam̐ sabbam̐ heṭṭhā (theragā. aṭṭha. 2.607) vuttatthameva. Osāne pana **kiṃ me saddhivihārināti** attano saddhivihārikam̐ sandhāya vuttam̐. Tasmā edisena dubbacena anādarena saddhivihārinā kiṃ me payojanam̐ ekavihāroyeva mayham̐ rucattīti attho.

Evam̐ pana vatvā chaddantadahameva gato. Tattha dvādasa vassāni vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne sathhāram̐ upasaṅkamitvā parinibbānam̐ anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyi.

Aññāsikoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udāyittheragāthāvaṇṇanā

Manussabhūtantiādikā āyasmato udāyittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivaṭṭūpanissayam̐ puññam̐ upacinitvā devamanussesu samsaranto

imasmim buddhuppāde kapilavatthusmim brāhmaṇakule nibbattivā **udāyīti** laddhanāmo vayappatto satthu ñāṭisamāgame buddhānubhāvaṃ disvā, paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tayo hi ime udāyittherā amaccaputto pubbe āgato kāludāyī, kovariyaputto lāludāyī, ayaṃ brāhmaṇaputto mahāudāyīti. Svāyaṃ ekadivasam sathhārā setavāraṇaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ mahājanena pasamsiyamānaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā nāgopamasuttante (a. ni. 6.43) desite desanāpariyosāne attano ñāṇabalānurūpaṃ satthu guṇe anussarivā, buddhārammaṇāya pīṭiyā samussāhitamānaso “ayaṃ mahājano imaṃ tiracchānagataṃ nāgaṃ pasamsati, na buddhamahānāgaṃ. Handāhaṃ buddhamahāgandhahatthino guṇe pākaṭe karissāmi”ti sathhāraṃ thomento –

689. “Manussabhūtaṃ sambuddhaṃ, attadantaṃ samāhitaṃ;
Iriyamānaṃ brahmapathe, cittassūpasame rataṃ.
690. “Yaṃ manussā namassanti, sabbadhammāna pāraguṃ;
Devāpi taṃ namassanti, iti me arahato suttaṃ.
691. “Sabbasaṃyojanātītaṃ, vanā nibbanamāgataṃ;
Kāmehi nekkhammarataṃ, muttaṃ selāva kañcanaṃ.
692. “Sa ve accaruci nāgo, himavāvaññe siluccaye;
Sabbesaṃ nāganāmānaṃ, saccanāmo anuttaro.
693. “Nāgaṃ vo kittayissāmi, na hi āguṃ karoti so;
Soraccaṃ avihimsā ca, pādā nāgassa te duve.
694. “Sati ca sampajaññaṅca, caraṇā nāgassa tepare;
Saddhāhattho mahānāgo, upekkhāsetadantavā.
695. “Sati gīvā siro paññā, vīmaṃsā dhammacintanā;
Dhammakucchisamāvāso, viveko tassa vāladhi.
696. “So jhāyī assāsarato, ajjhattaṃ susamāhito;
Gacchaṃ samāhito nāgo, ṭhito nāgo samāhito.
697. “Sayam samāhito nāgo, nisinnopi samāhito;
Sabbattha saṃvuto nāgo, esā nāgassa sampadā.
698. “Bhuñjati anavajjāni, sāvajjāni na bhuñjati;
Ghāsamacchādanaṃ laddhā, sannidhiṃ parivajjayaṃ.
699. “Saṃyojanaṃ aṇuṃ thūlaṃ, sabbaṃ chetvāna bandhanaṃ;
Yena yeneva gacchati, anapekkhova gacchati.
700. “Yathāpi udake jātaṃ, puṇḍarīkaṃ pavaḍḍhati;
Nopalippati toyena, sucigandhaṃ manoramaṃ.
701. “Tatheva ca loke jāto, buddho loke viharati;
Nopalippati lokena, toyena padumaṃ yathā.
702. “Mahāgini pajjalito, anāhāropasammati;
Aṅgāresu ca santesu, nibbutoti pavuccati.

703. “Atthassāyaṃ viññāpanī, upamā viññūhi desitā;
Viññissanti mahānāgā, nāgaṃ nāgena desitaṃ.

704. “Vītarāgo vītadoso, vītamoho anāsavo;
Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatyanāsavo”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **manussabhūta**nti manussesu bhūtaṃ, nibbattaṃ; manussattabhāvaṃ vā pattaṃ. Satthā hi āsavakkhayañādhigamena sabbagativimuttopi carimattabhāve gahitapaṭisandhivasena “manusso”tveva voharīyatīti. Guṇavasena pana devānaṃ atidevo, brahmānaṃ atibrahmā. **Sambuddhanti** sayameva bujjhitabbabuddhavantaṃ. **Attadanta**nti attanāyeva dantaṃ. Bhagavā hi attanāyeva uppāditena ariyamaggena cakkhutope...pe... manatopi uttamena damathena danto. **Samāhitanti** aṭṭhavidhena samādhinā maggaphalasangamādhinā ca samāhitaṃ. **Iriyamānaṃ brahmapathe**ti catubbidhepi brahmavīhārapathe, brahme vā seṭṭhe phalasangampattipathe samāpajjanavasena pavattamānaṃ. Kiñcāpi bhagavā na sabbakālaṃ yathāvutte brahmapathe iriyati, tattha iriyasāmatthiyaṃ pana tanninnatañca upādāya “iriyamāna”nti vuttaṃ. **Cittassūpasame ratanti** cittassa upasamahetubhūte sabbasaṅkhārasamathe, nibbāne, abhiraṃ. **Yaṃ manussā namassanti, sabbadhammāna pārāgunti** yaṃ sammāsambuddhaṃ sabbesaṃ khandhāyatanādiddhammānaṃ abhiññāpārāgū, pariññāpārāgū, pahānapārāgū, bhāvanāpārāgū, sacchikiriyapārāgū, samāpattipārāgūti chadhā pārāgūṃ paramukkamsagatasampattiṃ khattiyapaṇḍitādayo manussā namassanti. Dhammānudhammapaṭipattiyā pūjenta kāyena vācāya manasā ca tanninnā tapponā tappabbhārā honti. **Devāpi taṃ namassanti**ti na kevalaṃ manussā eva, atha kho aparimāṇāsu lokadhātūsu devāpi taṃ namassanti. **Iti me arahato sutanti** evaṃ mayā ārakattādīhi kāraṇehi arahato, bhagavato, dhammasenāpatiādīnañca “satthā devamanussāna”ntiādikaṃ vadantānaṃ santike evaṃ sutanti dasseti.

Sabbasaṃyojanātīnti sabbāni dasapi saṃyojanāni yathārahaṃ catūhi maggehi saha vāsanāya atikkantaṃ. **Vanā nibbanamāga**tanti kilesavanato tabbiraṃ hitaṃ nibbanaṃ upagataṃ. **Kāmehi nekkhammaratanti** sabbaso kāmehi nikkhamitvā pabbajjāhānavipassanādibhede nekkhamme abhiraṃ. **Muttaṃ selāva kañcana**nti asārato nissaṭasārasabhāvattā selato nissaṭakañcanasadiṣaṃ devāpi taṃ namassanti ti yojanā.

Sa ve accaruci nāgoti so ekaṃsato āguṃ na karoti, punabbhavaṃ na gacchati; nāgo viya balavāti. “Nāgo”ti laddhanāmo sammāsambuddho, **accaruci**ti attano kāyaruciyaṃ nānaruciyaṃ ca sadevakaṃ lokaṃ atikkamitvā ruci, sobhi. Yathā kiṃ? **Himavāvaññe siluccaye**, yathā hi himavā pabbatarājā attano thiragarumahāsārabhāvādīhi guṇehi aññe pabbate atirocati, evaṃ atirocatīti attho. **Sabbesaṃ nāganāmāna**nti ahināgahatthināgapurisanāgānaṃ, sekhāsekhapaccekabuddhanāgānaṃ vā. **Saccanāmoti** sacceneva nāganāmo. Taṃ pana saccanāmataṃ “na hi āguṃ karoti”tiādīnā sayameva vakkhati.

Idāni buddhanāgaṃ avayavato ca dassento nāmato tāva dassetuṃ “**na hi āguṃ karoti so**”ti āha. Yasmā āguṃ, pāpaṃ, sabbena sabbhaṃ na karoti, tasmā nāgoti attho. **Soraccanti** sīlaṃ. **Avihimsāti** karuṇā. Tadubhayaṃ sabbassapi guṇarāsissa pubbaṅgamaṃ, katvā buddhanāgassa purimāpādabhāvo tassa yuttoti āha “**pādā nāgassa te duve**”ti.

Aparapādabhāvena vadanto “**sati ca sampajaññañca, caraṇā nāgassa tepare**”ti āha. “Tyāpare”ti vā pāṭho. Te aparetveva padavibhāgo. Anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti, **saddhāhattho**. Suparisuddhavedanā nānāppabhedā upekkhā setadantā te etassa atthīti, **upekkhāsetadantavā**.

Uttamaṅgaṃ paññā, tassā adhiṭṭhānaṃ satīti āha “**sati gīvā siro paññā**”ti. **Vīmaṃsā dhammacintanā**ti yathā khāditaṃ bhāvaṃ khāditaṃ bhāvaṃ soṇḍāya parāmasanaṃ ghāyanañca hatthināgassa vīmaṃsā nāma hoti, evaṃ buddhanāgassa kusalādidhammacintanā vīmaṃsā. Samā vasanti etthāti,

samāvāso, bhājanam kucchi eva samāvāso, abhiññāsamathānam ādhānabhāvato samathavipassanāsānkhāto dhammo kucchisamāvāso etassāti **dhammakucchisamāvāso**. **Vivekoti** upadhiviveko. **Tassāti** buddhanāgassa. **Vāladhi**, pariyosānaṅgabhāvato.

Jhāyīti ārammaṇūpanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Assāsarototi** paramassāsabhūte nibbāne rato. **Ajjhattam susamāhitoti** visayajjhatte phalasarāpattiyam sutthū samāhito tadidaṃ samādhānam sutthū sabbakālikanti dassetuṃ “**gaccham samāhito nāgo**”tiādi vuttam. Bhagavā hi savāsanassa uddhaccassa pahīnattā vikkhepābhāvato niccam samāhitova. Tasmā yaṃ yaṃ iriyāpatham kappeti, taṃ taṃ samāhitova kappesīti.

Sabbatthāti, sabbasmiṃ gocare, sabbasmiṃca dvāre sabbaso pihitavutti. Tenāha – “sabbam kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇanuparivatta”ntiādi (netti. 15). **Esā nāgassa sampadāti** esā “na hi āgum karoti so”tiādinā “sambuddha”ntiādinā eva vā yathāvuttā vakkhamānā ca buddhagandhahatthino sampatti guṇaparipuṇṇā.

Bhuñjati anavajjānīti sammājiṅvassa ukkaṃsapāramippattiyā bhuñjati agarahitabbāni, micchājiṅvassa sabbaso savāsanānaṃca pahīnattā sāvajjāni garahitabbāni na bhuñjati anavajjāni bhuñjanto ca sannidhiṃ parivajjayam bhuñjatīti yojanā.

Samyojananti vaṭṭadukkheṇa saddhiṃ santānam samyojanato vaṭṭe osīdāpanasamattham dasavidhampi samyojanam. **Aṇum thūlanti** khuddakaṃceva mahantaṃca. **Sabbam chetvāna bandhananti** maggañāṇena anavasesam kilesabandhanam chinditvā. **Yena yenāti** yena yena disābhāgena.

Yathā hi udaye jātam puṇḍarīkam udaye pavaḍḍhati nopalipatti toyena, anupalepasabhāvattā, tatheva loke jāto buddho loke viharati, nopalipatti lokena taṇhādiṭṭhimānālepābhāvato yojanā.

Ginīti aggi. **Anāhāroti** anindhano.

Atthassāyam viññāpanīti satthu guṇasānkhātassa upameyyatthassa viññāpanī, pakāsanī ayam nāgūpamā. **Viññūhīti** satthu paṭividdhacatusaccadhammam parijānantehi attānam sandhāya vadati. **Viññissanti**tiādi kāraṇavacanam, yasmā nāgena mayā desitam nāgam tathāgatagandhahatthim mahānāgā khīṇāsavā attano visaye ṭhatvā vijānissanti, tasmā aññesam puthujjanānam ñāpanattham ayam upamā amhehi bhāsītāti adhippāyo.

Sarīram vijaham nāgo, parinibbissatyanāsavoti bodhimūle saupādisesaparinibbānena anāsavo sammāsambuddhanāgo, idāni sarīram attabhāvam vijahanto khandhāparinibbānena parinibbāyissatīti.

Evam cuddasahi upamāhi maṇḍetvā, soḷasahi gāthāhi, catusaṭṭhiyā pādehi satthu guṇe vaṇṇento anupādisesāya nibbānadhātuyā desanam niṭṭhāpesi.

Udayittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Soḷasakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Vīsatinipāto

1. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā

Vīsatinipāte **yaññattham vāti**ādikā āyasmato aparassa adhimuttattherassa gāthā. Kā uppatti?

Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē puññāni upacinanto atthadassissa bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattivā viññutaṃ patto satthari parinibbute bhikkhusaṅghaṃ upaṭṭhahanto mahādānāni pavattesi. So tena puññakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde āyasmato saṃkiccattherassa bhaginiyā kucchimhi nibbatti, **adhimuttotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto mātulattherassa santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto sāmaṇerabhūmiyaṃyeva ṭhito arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 1.4.84-88) –

“Nibbute lokanāthamhi, atthadassīnaruttame;
Upaṭṭhahiṃ bhikkhusaṅghaṃ, vippassannena cetasā.

“Nimantetvā bhikkhusaṅghaṃ, ujubhūtaṃ samāhitaṃ;
Ucchunā maṇḍapaṃ katvā, bhojesiṃ saṅghamuttamaṃ.

“Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, devattaṃ athamānusaṃ;
Sabbe satte abhibhomi, puññakammassidaṃ phalaṃ.

“Aṭṭhārase kappasate, yaṃ dānamadadiṃ tadā;
Duggatiṃ nābhijānāmi, ucchudānassidaṃ phalaṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā samāpattisukhena vītināmento upasampajjitukāmo “mātaraṃ āpucchissāmi”ti mātu santikaṃ gacchanto antarāmagge devatāya balikammakaraṇatthaṃ maṃsapariyesanaṃ carantehi pañcasatehi corehi samāgacchi. Corā ca taṃ aggahesum “devatāya bali bhavissati”ti. So corehi gahitopi abhīto acchambhī vippassannamukhova aṭṭhāsi. Taṃ disvā coragāmaṇiacchariyabbhutacittajāto pasamsanto –

705. “Yaññatthaṃ vā dhanatthaṃ vā, ye hanāma mayaṃ pure;
Avasesaṃ bhayaṃ hoti, vedhanti vilapanti ca.

706. “Tassa te natthi bhītattaṃ, bhiiyo vaṇṇo pasīdati;
Kasmā na paridevesi, evarūpe mahabbhaye”ti. – dve gāthā abhāsi;

Tattha **yaññatthanti** yajanatthaṃ devatānaṃ balikammakaraṇatthaṃ vā. Vā-saddo vikappanattho. **Dhanatthanti** sāpateyyaharaṇatthaṃ. **Ye hanāma mayaṃ pureti** ye satte mayaṃ pubbe hanimha. Atītatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Avaseti** avase aserike katvā. **Tanti** tesam. “Avasesanti”pi paṭhanti. Amhehi gahitesu taṃ ekaṃ ṭhapetvā avasesānaṃ; ayameva vā pāṭho. **Bhayaṃ hotīti** maraṇabhayaṃ hoti. Yena te **vedhanti vilapanti**,cittutrāsena vedhanti, “sāmi, tumhākaṃ idañcidañca dassāma, dāsā bhavissāmā”tiādikaṃ vadantā vilapanti.

Tassa teti yo tvaṃ amhehi devatāya balikammattaṃ jīvitā voropetukāmehi ukkhittāsikehi santajjito, tassa te. **Bhītattanti** bhītabhāvo, bhayanti attho. **Bhiiyo vaṇṇo pasīdatīti** pakativāṇṇato upariṇi te mukhavaṇṇo vippassīdati. Therassa kira tadā “sace ime māressanti, idānevāhaṃ anupādāya parinibbāyissāmi, dukkhabhāro vigacchissati”ti uḷāraṃ pītisomanassaṃ uppajji. **Evarūpe mahabbhaye**ti edise mahati maraṇabhaye upaṭṭhite. Hetuatthe vā etaṃ bhumavacanaṃ.

Idāni thero coragāmaṇissa paṭivacanaḍānamukhena dhammaṃ desento –

707. “Natthi cetasikaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa gāmaṇi;
Atikkantā bhayā sabbe, khīṇasaṃyojanassa ve.

708. “Khīṇāya bhavanettiyā, diṭṭhe dhamme yathātathe;

Na bhayaṃ maraṇe hoti, bhāranikkhepane yathā.

709. “Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito;
Maraṇe me bhayaṃ natthi, rogānamiva saṅkhaye.
710. “Suciṇṇaṃ brahmacariyaṃ me, maggo cāpi subhāvito;
Nirassādā bhavā diṭṭhā, viṣaṃ pitvāva chaḍḍitaṃ.
711. “Pāragū anupādāno, katakicco anāsavo;
Tuṭṭho āyukkhayā hoti, mutto āghātanā yathā.
712. “Uttamaṃ dhammataṃ patto, sabbaloke anattiko;
Ādittāva gharā mutto, maraṇasmiṃ na socati.
713. “Yadatthi saṅgataṃ kiñci, bhavo vā yattha labbhati;
Sabbhaṃ anissaraṃ etaṃ, iti vuttaṃ mahesinā.
714. “Yo taṃ tathā pajānāti, yathā buddhena desitaṃ;
Na gaṇhāti bhavaṃ kiñci, sutattaṃva ayogaḷaṃ.
715. “Na me hoti ‘ahosi’nti, ‘bhavissa’nti na hoti me;
Saṅkhārā vigamissanti, tattha kā paridevanā.
716. “Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhaṃ saṅkhārasantatiṃ;
Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.
717. “Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati;
Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, ‘natthi me’ti na socati.
718. “Ukkaṇṭhāmi sarīrena, bhavenamhi anattiko;
Soyaṃ bhijjissati kāyo, añño ca na bhavissati.
719. “Yaṃ vo kiccaṃ sarīrena, taṃ karotha yadicchatha;
Na me tappaccayā tattha, doso pemañca hehitī’”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

720. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, abbhutaṃ lomahaṃsaṃ;
Sattāni nikkhipitvāna, māṇavā etadabravu’”nti. –

Ayaṃ saṅgītikārehi vuttagāthā. Ito aparā tisso corānaṃ, therassa ca vacanapaṭivacanagāthā –

721. “Kiṃ bhadante karitvāna, ko vā ācariyo tava;
Kassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.
722. “Sabbaññū sabbadassāvī, jino ācariyo mama;
Mahākāruṇiko sathā, sabbalokatikicchako.
723. “Tenāyaṃ desito dhammo, khayagāmī anuttaro;
Tassa sāsanaṃāgamma, labbhate taṃ asokaṭā.

724. “Sutvāna corā isino subhāsitaṃ, nikkhippa satthāni ca āvudhāni ca;
Tamhā ca kammā viramiṃsu eke, eke ca pabbajjamarocayaṃsu.

725. “Te pabbajitvā sugatassa sāsane, bhāvetva bojjhaṅgabalāni paṇḍitā;
Udagacittā sumanā katindriyā, phusiṃsu nibbānapadaṃ asaṅkhata”nti. –

Imāpi saṅgītikārehi vuttagāthā.

Tattha **natthi cetasikaṃ dukkhaṃ, anapekkhassa, gāmaṇī**ti gāmaṇi, apekkhāya, taṇhāya, abhāvena anapekkhassa mādisassa, lohitasabhāvo pubbo viya, cetasikaṃ dukkhaṃ domanassaṃ natthi, domanassābhāvāpadesena bhayābhāvaṃ vadati. Tenāha “**atikkantā bhayā sabbe**”ti. **Atikkantā bhayā sabbeti** khīṇasaṃyojanassa arahato pañcavīsati mahābhayā, aññe ca sabbepi bhayā ekasena atikkantā atīṭā, apagatāti attho.

Diṭṭhe dhamme yathātatheti catusaccadhamme pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena maggapaññāya yathābhūtaṃ diṭṭhe. **Marañeti** marañahetu. **Bhāranikkhepane yathāti** yathā koci puriso sīse ṭhitena mahatā garubhārena saṃsīdanto tassa nikkhepane, apanayane na bhāyati, evaṃ sampadamidanti attho. Vuttañhetuṃ bhagavatā –

“Bhārā have pañcakkhandhā, bhārahāro ca puggalo;
Bhārādānaṃ dukhaṃ loke, bhāranikkhepanaṃ sukha”nti. (saṃ. ni. 3.22);

Suciṇṇanti suṭṭhu caritaṃ. **Brahmacariyanti**, sikkhattayasāṅgahaṃ sāsanaḥbrahmacariyaṃ. Tato eva **maggo cāpi subhāvito** aṭṭhaṅgiko ariyamaggopi sammadeva bhāvito. **Rogānamiva saṅkhayeti** yathā bahūhi rogehi abhibhūtaṃ āturaṃ rogānaṃ saṅkhaye pītisomanassameva hoti, evaṃ khandharogasaṅkhaye maraṇe mādisassa bhayaṃ natthi.

Nirassādā bhavā diṭṭhāti tīhi dukkhatāhi abhibhūtā, ekādasahi aggīhi ādittā, tayo bhavā nirassādā, assādarahitā, mayā diṭṭhā. **Visaṃ pivvāva chaḍḍitanti** pamādavasena visaṃ pivvā tādīsena payogena chaḍḍitaṃ viya maraṇe me bhayaṃ natthīti attho.

Mutto āghātanā yathāti yathā corehi māraṇatthaṃ āghātaṃ nīto kenaci upāyena tato mutto haṭṭhatuṭṭho hoti, evaṃ saṃsārapāraṃ, nibbānaṃ, gatattā **pāragū**, catūhipi upādānehi **anupādāno**, pariññādīnaṃ soḷasannaṃ kiccānaṃ katattā **katakicco** kāmāsavādīhi **anāsavo, āyukkhayā** āyukkhayaṃ **tuṭṭho** somanassiko hoti.

Uttamanti seṭṭhaṃ. **Dhammatanti**, dhammasabhāvaṃ. Arahatte siddhe sijjhanahetu iṭṭhādīsū tādibhāvaṃ. **Sabbaloketi** sabbalokasmimpi, dīghāyukasukhabahulatādivasena saṃyuttepi loke. **Anatthikoti**, anapekkho. **Ādittāva gharā muttoti** yathā koci puriso samantato ādittato pajjalitato gehato nissaṭo, tato nissaraṇanimittaṃ na socati, evaṃ khīṇāsavo maraṇanimittaṃ na socati.

Yadatthi saṅgataṃ kiñcīti yaṃkiñci imasmiṃ loke atthi, vijjati, upalabbhati saṅgataṃ, sattehi saṅkhārehi vā samāgamo, samodhānaṃ. “Saṅkhata”ntipi pāṭho, tassa yaṃkiñci paccayehi samacca sambhuyya kataṃ, paṭiccasamuppānanti attho. **Bhavo vā yatha labbhatīti** yasmiṃ sattanikāye yo upapattibhavo labbhati. **Sabbaṃ anissaraṃ etanti** sabbametā issararahaṃ, na ettha kenaci “evaṃ hotū”ti issariyaṃ vattetuṃ sakkā. **Iti vuttaṃ mahesināti** “sabbe dhammā anattā”ti evaṃ vuttaṃ mahesinā sammāsambuddhena. Tasmā “anissaraṃ eta”nti pajānanto maraṇasmiṃ na socatīti yojanā.

Na gaṇhāti bhavaṃ kiñcīti yo ariyasāvako “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādīnā (dha. pa. 277) yathā buddhena bhagavatā desitaṃ, tathā taṃ bhavattayaṃ vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pajānāti. So yathā koci puriso sukhakāmo divasaṃ santattaṃ ayoguḷaṃ hatthena na gaṇhāti, evaṃ kiñci

khuddakaṃ vā mahantaṃ vā bhavaṃ na gaṇhāti, na tattha taṇhaṃ karotīti attho.

Na me hoti “ahosi”nti “atītamaddhānaṃ ahaṃ idiso ahosi”nti attadiṭṭhivasena na me cittappavatti atthi diṭṭhiyā sammadeva ugghāṭitattā, dhammasabhāvassa ca sudiṭṭhattā. **“Bhavissa”**nti **na hoti meti** tato eva “anāgatamaddhānaṃ ahaṃ ediso kathaṃ nu kho bhavissaṃ bhaveyya”nti evampi me na hoti. **Saṅkhārā vigamissantī**ti evaṃ pana hoti “yathāpaccayaṃ pavattamānā saṅkhārāva, na ettha koci attā vā attaniyaṃ vā, te ca kho vigamissantī, vinassissantī, khaṇe khaṇe bhijjissantī”ti. **Tattha kā paridevanā**ti evaṃ passantassa mādisassa tattha saṅkhāragate kā nāma paridevanā.

Suddhanti kevalaṃ, attasārena asammissaṃ. **Dhammasamuppādanti** paccayapaccayuppannadhammasamuppattiṃ avijjādipaccayehi saṅkhārādidhammamattappavattiṃ. **Saṅkhārasantatinti** kilesakammavipākappabhedasaṅkhārapabandhaṃ. **Passantassa yathābhūta**nti saha vipassanāya maggapaññāya yāthāvato jānantassa.

Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti yathā araññe apariggahe tiṇakaṭṭhe kenaci gayhamāne aparassa “mayhaṃ santakaṃ ayaṃ gaṇhatī”ti na hoti, evaṃ so asāmikātāya tiṇakaṭṭhasamaṃ saṅkhāralokaṃ yadā paññāya passati, so tattha mamattaṃ **asaṃvindaṃ** asaṃvindanto alabhanto akaronto. **Natthi meti** “ahu vata sohaṃ, taṃ me natthī”ti na socati.

Ukkaṇṭhāmi sarīrenāti asārakena abhinudena dukkhena akataññunā asuciduggandhajejjucchapaṭikkūlasabhāvena iminā kāyena ukkaṇṭhāmi imaṃ kāyaṃ nibbindanto evaṃ tiṭṭhāmi. **Bhavenamhi anattikoti** sabbenapi bhavena anattikoti amhi, na kiñci bhavaṃ patthemhi. **Soyaṃ bhijjissati kāyoti** ayaṃ mama kāyo idāni tumhākaṃ payogena aññathā vā aññattha bhijjissati. **Añño ca na bhavissatī**ti añño kāyo mayhaṃ āyatiṃ na bhavissati, punabbhavābhāvato.

Yaṃ vo kiccaṃ sarīrenāti yaṃ tumhākaṃ iminā sarīrena payojanaṃ, **taṃ karotha yadicchatha**, icchatha ce. **Na me tappaccayā**ti, taṃ nimittaṃ imassa sarīrassa tumhehi yathicchitakiccassa karaṇahetu. **Tatthā**ti tesu karontesu ca akarontesu ca. **Doso pemañca hehitī**ti yathākkamaṃ paṭigho anumayo na bhavissati, attano bhava apekkhāya sabbaso pahīnattāti adhippāyo. Aññapaccayā aññattha ca paṭighānunayesu asantesupi tappaccayā, “tatthā”ti vacanaṃ yathādhigatavasena vuttaṃ.

Tassāti adhimuttattherassa. **Taṃ vacananti** “natthi cetasikaṃ dukkha”ntiādikaṃ maraṇe bhayābhāvādīpakaṃ, tato eva abhutaṃ lomahaṃsanaṃ vacanaṃ sutvā. **Māṇavā**ti corā. Corā hi “māṇavā”ti vuccanti “māṇavehi saha gacchanti katakammehi akatakammehipī”tiādīsu (ma. ni. 2.149) viya.

Kiṃ bhadante karitvānāti, bhante, kiṃ nāma tapokammaṃ katvā. Ko vā tava ācariyo kassa **sāsaṇaṃ**, ovādaṃ nissāya ayaṃ **asokatā** maraṇakāle sokābhāvo labbhatīti **etaṃ** atthaṃ **abravum**, pucchāvasena kathesum, bhāsimṃsu.

Taṃ sutvā thero tesam paṭivacanaṃ dento **“sabbaññū”**tiādīmāha. Tattha **sabbaññū**ti paropadesena vinā sabbapakārena sabbadhammāvabodhanasamatthassa ākaṅkhāpaṭibaddhavuttino anāvaraṇañāṇassa adhigamena atītādībhedaṃ sabbam jānātīti, sabbaññū. Teneva samantacakkhunā sabbassa dassanato **sabbadassāvī**. Yamhi anāvaraṇañāṇaṃ, tadeva sabbaññūtaññāṇaṃ, nattheva asādhāraṇañāṇapāliya virodho visayuppattimukhena aññehi asādhāraṇabhāvadassanattaṃ ekasseva ñāṇassa dvidhā vuttattā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **itivuttakavaṇṇanāyaṃ** (itivu. aṭṭha. 38) vitthārato vuttamevāti tattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Pañcannampi mārānaṃ vijayato **jino**, hīnādivibhāgabhinne sabbasmiṃ sattanikāye adhimuttavuttitāya mahatīyā karuṇāya samannāgatattā **mahākāruṇiko**, diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ veneyyānaṃ anusāsanato **satthā**, tato eva sabbalokassa kilesarogatikicchanaṃ **sabbalokatikicchako**, sammāsambuddho ācariyo mamāti yojanā. **Khayagāmī**ti nibbānagāmī.

Evam therena satthu sāsana ca guṇe pakāsīte paṭiladdhasaddhā ekacce corā pabbajimsu, ekacce upāsakattaṃ pavedesuṃ. Tamattaṃ dīpento dhammasaṅgāhakā “**sutvāna corā**”tiādīnā dve gāthā abhāsiṃsu. Tattha **isinoti** adhisīlasikkhādīnaṃ esanaṭṭhena isino, adhimuttattherassa. **Nikkhippāti** pahāya. **Satthāni ca āvudhāni cāti** asiādisatthāni ceva dhanukalāpādiāvudhāni ca. **Tamhā ca kammāti** tato corakammato.

Te pabbajitvā sugatassa sāsane te corā sobhanagamanatādīhi sugatassa bhagavato sāsane pabbajjaṃ upagantvā. Bhāvanāvisesādhigatāya odagyalakkhaṇāya pītiyā samannāgamena **udaggacittā**. **Sumanāti** somanassappattā. **Katindriyāti** bhāvitindriyā. **Phusimsūti** aggamaggādhigamena asaṅkhataṃ nibbānaṃ adhigacchimsu. Adhimutto kira core nibbisevane katvā, te tattheva ṭhapetvā, mātu santikaṃ gantvā, mātaraṃ āpucchitvā, paccāgantvā tehi saddhiṃ upajjhāyassa santikaṃ gantvā, pabbajetvā upasampadaṃ akāsi. Atha tesam kammaṭṭhānaṃ ācikkhi, te nacirasseva arahatte patiṭṭhahimsu. Tena vuttaṃ “pabbajitvā...pe... asaṅkhata”nti.

Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintātiādīkā āyasmato pārāpariyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim buddhuppāde sāvattiyaṃ aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti. Tassa vayappattassa gottavasena **pārāpariyotveva** samaññā ahoṣi. So tayo vede uggahetvā brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato. Ekadivasam satthu dhammadesanākāle jetavanavihāraṃ gantvā parisapariyante nisīdi. Satthā tassa ajjhāsayam oloketvā **indriyabhāvanāsuttaṃ** (ma. ni. 3.453) desesi. So tam sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Tam suttam uggahetvā tadatthamanucintesi. Yathā pana anucintesi, svāyamattho gāthāsu eva āvi bhavissati. So tathā anuvicintento āyatanamukhena vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva arahattaṃ patto. Aparabhāge attanā cintitākāraṃ pakāsento –

726. “Samaṇassa ahu cintā, pārāpariyassa bhikkhuno;
Ekakassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino.

727. “Kimānupubbaṃ puriso, kiṃ vataṃ kiṃ samācāraṃ;
Attano kiccakārissa, na ca kañci viheṭṭhaye.

728. “Indriyāni manussānaṃ, hitāya ahitāya ca;
Arakkhitāni ahitāya, rakkhitāni hitāya ca.

729. “Indriyāneva sārakkhaṃ, indriyāni ca gopayaṃ;
Attano kiccakārissa, na ca kañci viheṭṭhaye.

730. “Cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantaṃ anivārayaṃ;
Anādīnavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.

731. “Sotindriyaṃ ce saddesu, gacchantaṃ anivārayaṃ;
Anādīnavadassāvī, so dukkhā na hi muccati.

732. “Anissaraṇadassāvī, gandhe ce paṭisevati;
Na so muccati dukkhambhā, gandhesu adhimucchito.

733. “Ambilaṃ madhuraggañca, tittakaggamanussaraṃ;
Rasataṇhāya gadhito, hadayaṃ nāvabujjhati.

734. “Subhānyappaṭikūlāni, phoṭṭhabbāni anussaraṃ;
Ratto rāgādhikaraṇaṃ, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
735. “Maṇaṃ cetehi dhammehi, yo na sakkoti rakkhituṃ;
Tato ṇaṃ dukkhamanveti, sabbeheteḥi pañcahi.
736. “Pubbalohitasampuṇṇaṃ, bahussa kuṇapassa ca;
Naravīrakataṃ vagguṃ, samuggamiva cittitaṃ.
737. “Kaṭukaṃ madhurassādaṃ, piyanibandhanaṃ dukhaṃ;
Khuraṃva madhunā littāṃ, ullihaṃ nāvabujjhati.
738. “Itthirūpe itthisare, phoṭṭhabbepi ca itthiyā;
Itthigandhesu sāratto, vividhaṃ vindate dukhaṃ.
739. “Itthisotāni sabbāni, sandanti pañca pañcasu;
Tesamāvaraṇaṃ kātuṃ, yo sakkoti vīriyavā.
740. “So atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇo;
Kareyya ramamānopi, kiccaṃ dhammatthasaṃhitāṃ.
741. “Atho sīdati saññuttaṃ, vaje kiccaṃ niratthakaṃ;
Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkhaṇo.
742. “Yañca atthena saññuttaṃ, yā ca dhammagatā rati;
Taṃ samādāya vattetha, sā hi ve uttamā rati.
743. “Uccāvacehupāyehi, paresamabhijjigīsati;
Hantvā vadhitvā atha socayitvā, ālopati sāhasā yo paresaṃ.
744. “Tacchanto āṇiyā āṇiṃ, nihanti balavā yathā;
Indriyānindriyeveva, nihanti kusalo tathā.
745. “Saddhaṃ vīriyaṃ samādhiñca, satipaññañca bhāvayaṃ;
Pañca pañcahi hantvāna, anīgho yāti brāhmaṇo.
746. “So atthavā so dhammaṭṭho, katvā vākyānusāsaniṃ;
Sabbena sabbaṃ buddhassa, so naro sukhamedhatī’”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **samaṇassāti** pabbajitassa. **Ahūti** ahosi. **Cintāti** dhammacintā dhammavicāraṇā.
Pārāpariyassāti pārāparagottassa. “Pārācariyassā”tipi paṭhanti. **Bhikkhunoti** saṃsāre bhayaṃ
ikkhanasīlassa. **Ekakassāti** asahāyassa, etena kāyavivekaṃ dasseti. **Pavivittassāti** pavivekahetunā
kilesānaṃ vikkhambhanaena vivekaṃ āradhassa, etena cittavivekaṃ dasseti. Tenāha “**jhāyino**”ti.
Jhāyinoti jhāyanasīlassa, yonisomanasikāresu yuttassāti attho. Sabbametaṃ thero attānaṃ paraṃ viya
katvā vadati.

“**Kimānupubba**”ntiādinā taṃ cintanaṃ dasseti. Tattha paṭhamagāthāyaṃ tāva **kimānupubbanti**
anupubbaṃ anukkamo, anupubbameva vakkhamānesu vatasamācāresu ko anukkamo, kena anukkamena
te paṭipajjitabbāti attho. **Puriso kiṃ vataṃ kiṃ samācāranti** atthakāmo puriso samādiyitabbaṭṭhena
“vata”nti laddhanāmaṃ, kīdisaṃ sīlaṃ samācāraṃ, samācaranto, attano **kiccakārī** kattabakārī assa,
kañci sattaṃ na ca **viheṭhaye**, na bādheyyāti attho. Attano kiccaṃ nāma samaṇadhammo, sañkhepato
sīlasamādhipañña, taṃ sampādentassa paraviheṭhanāya lesopi natthi tāya sati samaṇabhāvasseva

abhāvato.

Yathāha bhagavā – “na hi pabbajito parūpaghātī, na samaṇo hoti paraṃ viheṭṭhayanto”ti (dha. pa. 184). Ettha ca vataggahaṇena vāriṭṭasīlaṃ gahitaṃ, samācāraggahaṇena samācaritabbato cāriṭṭasīlena saddhiṃ jhānavipassanādi, tasmā vāriṭṭasīlaṃ padhānaṃ. Tatthāpi ca yasmā indriyasamṃvare siddhe sabbam sīlaṃ surakkhitaṃ, sugopitameva hoti, tasmā indriyasamṃvarasīlaṃ tāva dassetukāmo indriyānaṃ arakkhaṇe rakkhaṇe ca ādīnavānisamse vibhāvento “**indriyāni manussāna**”ntiādimāha. Tattha **indriyānī** rakkhitabbadhammanidassanaṃ, tasmā cakkhādīni cha indriyānī vuttaṃ hoti. **Manussānanti** rakkhaṇayogyapuggalanidassanaṃ. **Hitāyāti** atthāya. **Ahitāyāti** anathāya. Hontīti vacanaseso. Kathaṃ pana tāniyeva hitāya ca ahitāya hontīti āha “rakkhitānī”tiādi. Tassattho – yassa cakkhādīni indriyāni satikavāṭena apihitāni, tassa rūpādīsu abhijjhādīpāpadhammapavattiyā dvārabhāvato anathāya pihitāni, tadabhāvato atthāya samvattantīti.

Indriyāneva sārakkhanti yasmā indriyasamṃvaro paripuṇṇo sīlasampadaṃ paripūreti, sīlasampadā paripuṇṇā samādhisampadaṃ paripūreti, samādhisampadā paripuṇṇā paññāsampadaṃ paripūreti, tasmā indriyārakkhā attahitapaṭipattiyāva mūlanti dassento āha “indriyāneva sārakkha”nti. Satipubbaṅgamaena ārakkhena samrakkhanto yonisomanasikāreṇa indriyāni eva tāva sammadeva rakkhanto, yathā akusalacorā tehi tehi dvārehi pavisitvā cittasantāne kusalaṃ bhaṇḍaṃ na vilumpanti, tathā tāni pidahantoti attho. Sārakkhanti ca sam-saddassa sābhāvaṃ katvā vuttaṃ, “sārāgo”tiādisu viya. “Samrakkha”nti ca pāṭho. **Indriyāni ca gopayanti** tasseva pariyāyavacanaṃ, pariyāyavacane payojanaṃ **nettiatṭhakathāyaṃ** vuttanayeneva veditabbaṃ. “**Attano kiccakārissā**”ti iminā attahitapaṭipattim dasseti, “**na ca kañci viheṭṭhaye**”ti iminā parahitapaṭipattim, ubhayenāpi vā attahitapaṭipattimeva dasseti parāviheṭṭhanassāpi attahitapaṭipattibhāvato. Atha vā padadvayenāpi attahitapaṭipattim dasseti puthujjanassa sekkhassa ca parahitapaṭipattiyāpi attahitapaṭipattibhāvato.

Evam rakkhitāni indriyāni hitāya hontīti vodānapakkhaṃ saṅkhepeneva dassetvā, arakkhitāni ahitāya hontīti saṅkilesapakkhaṃ pana vibhajitvā dassento “**cakkhundriyaṃ ce**”tiādimāha. Tattha **cakkhundriyaṃ ce rūpesu, gacchantam anivārayam. Anādīnavadassāvīti** yo nīlapītādibhedesu iṭṭhāniṭṭhesu rūpāyatanesu gacchantam yathārucci pavattantaṃ cakkhundriyaṃ anivārayam, anivārayanto appaṭibāhanto tathāpavattiyam ādīnavadassāvī na hoti ce, diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca ādīnavam dosaṃ na passati ce. “Gacchantam nivāraye anissaraṇadassāvī”ti ca pāṭho. Tattha yo “diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissatī”ti (saṃ. ni. 4.95) vuttavidhinā diṭṭhamatteyeva ṭhatvā satisampajaññavasena rūpāyatane pavattamāno tattha nissaraṇadassāvī nāma. Vuttavipariyāyena anissaraṇadassāvī daṭṭhabbo. **So dukkhā na hi muccatīti** so evarūpo puggalo vaṭṭadukkhato na muccateva. Ettha ca cakkhundriyassa anivāraṇam nāma yathā tena dvāreṇa abhijjhādayo pāpadhammā anvāssaveyyum, tathā pavattanaṃ, taṃ pana atthato satisampajaññassa anuṭṭhāpanam daṭṭhabbaṃ. Sesindriyesupi eseva nayo. **Adhimucchitoti** adhimuttataṅhāya mucchaṃ āpanno. **Ambilanti** ambilarasaṃ. **Madhuragganti** madhurarasaakoṭṭhāsaṃ. Tathā **tittakaggam. Anussaranti** assādasasena taṃ taṃ rasaṃ anuvicintento. **Ganthitoti** rasataṅhāya tasmim tasmim rase ganthito bandho. “Gadhito”ti ca paṭhanti, gedham āpannoti attho. **Hadayaṃ nāvabujjhatīti** “dukkhassantaṃ karissāmī”ti pabbajjādikkhaṇe uppannaṃ cittaṃ na jānāti na sallakkheti, sāsanaṃ hadayaṃ abhantaraṃ anavajjadhammānaṃ sammaddanarasataṅhāya gadhito nāvabujjhati na jānāti, na paṭipajjatīti attho.

Subhānīti sundarāni. **Appaṭikūlanīti** manoramāni, iṭṭhāni. **Phoṭṭhabbānīti** upādiṇṇānupādiṇṇappabhede phasse. **Rattoti** rajjanasabhāvena rāgena ratto. **Rāgādhikaraṇanti** rāgahetu. **Vividham vindate dukhanti** rāgapariṭṭhādivasena diṭṭhadhammikañca nirayasantāpādivasena abhisamparāyañca nānappakāraṃ dukkhaṃ paṭilabhati.

Manam cetehīti manañca etehi rūpārammaṇādīhi dhammārammaṇappabhedehehi ca. **Nanti** puggalaṃ. **Sabbehīti** sabbehi pañcahipi. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo puggalo manam, manodvāraṃ, **etehi** yathāvutthehi rūpādīhi pañcahi dhammehi dhammārammaṇappabhedato ca. Tattha

pavattanakapāpakammanivāraṇena **rakkhitum**, gopitum na sakkoti, **tato** tassa arakkhaṇato nam puggalaṃ taṃnimittaṃ dukkhaṃ **anveti**, anugacchati, anugacchantaṅca etehi pañcahi rūpārammaṇādīhi chaṭṭhārammaṇena saddhiṃ sabbehi ārammaṇappaccayabhūtehi anugacchatīti. Ettha cakkhundriyaṃ, sotindriyaṅca asampattaggāhibhāvato “gacchantaṃ anivāraya”nti vuttaṃ itaraṃ sampattaggāhīti “gandhe ce paṭisevatī”tiādīnā vuttaṃ. Tatthāpi ca rasataṅhā ca phoṭṭhabbatāṅhā ca sattānaṃ viśesato balavatīti “rasataṅhāya gadhito, phoṭṭhabbāni anussarantoti” vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Evam aguttadvārassa puggalassa chahi dvārehi chasupi ārammaṇesu asaṃvaranimittam uppajjanakadukkhaṃ dassetvā svāyamasamvaro yasmā sarīrasabhāvānavabodhena hoti, tasmā sarīrasabhāvaṃ vicinanto “**pubbalohitasampunṇa**”ntiādīnā gāthādvayamāha. Tassattho – sarīraṃ nāmetaṃ pubbena lohiteṇa ca **sampunṇam** bharitaṃ añṇena ca pittaśemhādīnā bahunā kuṇapena, tayidaṃ naravīreṇa naresu chekena sippācariyena kataṃ vaggu maṭṭhaṃ lākhāparikammādīnā cittitaṃ, anto pana gūthādīyasucibharitaṃ samuggaṃ viya chavimattamanoharaṃ bālajanasammohaṃ dukkhasabhāvātāya nirayādīdukhatāpanato ca **kaṭukam**, parikappasambhavana amūlakena assādamattena madhuratāya **madhurassādam**, tato eva piyabhāvanibandhanena **piyanibandhanam**, dussahatāya appatītātāya ca **dukham**, īdise sarīre assādalobhena mahādukkaṃ paccanubhuyyamānaṃ anavabujjhanto loko madhuragiddho khuradhārālehakapuriso viya daṭṭhabboti.

Idāni ete cakkhādīnaṃ gocarabhūtā rūpādayo vuttā, te viśesato purisassa itthipaṭibaddhā kamaṇīyāti tattha samvaro kātabboti dassento “**itthirūpe**”tiādīmāha. Tattha **itthirūpeti** itthiyā catusamuṭṭhānikarūpāyatanasaṅkhāte vaṇṇe. Api ca yo koci itthiyā nivatthassa alaṅkāraṇassa vā gandhavaṇṇakādīnaṃ vā piḷandhanamālānaṃ vā kāyapaṭibaddho vaṇṇo purisassa cakkhuvīññānaṃ ārammaṇabhāvāya upakappati, sabbametaṃ “itthirūpa”ntveva veditabbaṃ. **Itthisareti** itthiyā gīṭalapitahasitaruditasadde. Api ca itthiyā nivatthavatthassapi alaṅkataalaṅkāraṇassapi itthipayoganiṭṭhādītā veṇuvīññāsaṅkhapaṇavādīnampi saddā idha itthisaraggahaṇena gahitāti veditabbā. Sabbopeso purisassa cittaṃ ākaḍḍhatīti. “Itthirase”ti pana pāḷiyā catusamuṭṭhānikarasāyatanavasena vuttaṃ. Itthiyā kiṃkārapaṭiśśāvitādivasena assavaraso ceva paribhogaraso ca itthirasoti eke. Yo pana itthiyā oṭṭhamasasammakkhitakheḷādiraso, yo ca tāya purisassa dinnayāgubhattādīnaṃ raso, sabbopeso “itthiraso”ntveva veditabbo. Phoṭṭhabbepi ca itthiyā kāyasamphasso, itthisarīrārūḷhānaṃ vatthālaṅkāramālādīnaṃ phasso “itthiphoṭṭhabbo”ntveva veditabbo. Ettha ca yesaṃ itthirūpe itthisareti pāḷi, tesam api-saddena itthirasasaṅgaho daṭṭhabbo. **Itthigandhesūti** itthiyā catusamuṭṭhānikagandhāyatanesu. Itthiyā sarīragandho nāma duggandho. Ekaccā hi itthī assagandhinī hoti, ekaccā meṇḍagandhinī, ekaccā sedagandhinī, ekaccā soṇitagandhinī, tathāpi tāsu andhabālo rajjateva. Cakkavattino pana itthiratanassa kāyato candanagandho vāyati, mukhato uppalagandho, ayaṃ na sabbāsaṃ hotīti, itthiyā sarīre ārūḷho āgantuko anulimpanādīgandho “itthigandho”nti veditabbo. **Sārattoti** suṭṭhu ratto gadhito mucchito, idaṃ pana padaṃ “itthirūpe”tiādīsipi yojetabbaṃ. **Vividham vindate dukhanti** itthirūpādīsū sarāganimittaṃ diṭṭhadhammikaṃ vadhabandhanādivasena samparāyikaṃ pañcavidhabandhanādivasena nānappakāraṃ dukkaṃ paṭilabhati.

Itthisotāni sabbānīti itthiyā rūpādīrammaṇāni sabbāni anavasesāni pañca taṅhāsotāni sandanti. **Pañcasūti** purisassa pañcasu dvāresu. **Tesanti** tesam pañcannaṃ sotānaṃ. **Āvaraṇanti** samvaraṇaṃ, yathā asaṃvaro na uppajjati, evaṃ satisampajaññaṃ paccupaṭṭhapetvā samvaraṃ pavattetaṃ yo sakkoti, so **vīriyavā** āraddhavīriyo akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāyāti attho.

Evam rūpādīgocare pabbajitassa paṭipattiṃ dassetvā idāni gahaṭṭhassa dassetaṃ “**so atthavā**”tiādi vuttaṃ. Tattha **so atthavā so dhammaṭṭho, so dakkho so vicakkhaṇoti** so puggalo imasmiṃ loke atthavā, buddhimā, dhamme ṭhito, dhamme dakkho, dhamme cheko, analaso vā vicakkhaṇo iti kattabbatāsu kusalo nāma. **Kareyya ramamānopi, kiccaṃ dhammatthasamhitanti** geharatiyā ramamānopi dhammatthasamhitam dhammato atthato ca anapetameva taṃ taṃ kattabbaṃ. Anuppanānaṃ bhogānaṃ uppādanaṃ, uppānānaṃ paripālanam, paribhogaṅca kareyya, aññaṃaññaṃ,

avirodhena, aññamaññaṃ, abādhanena, tivaggatthaṃ anuyuñjeyyāti adhippāyo. Ayañca nayo yesaṃ sammāpaṭipattiavirodhena tivaggatthassa vasena vattati bimbisāramahārājādīnaṃ viya, tesam vasena vutto. Na yesaṃ kesañci vasenāti daṭṭhabbaṃ.

Atho sīdati saññuttanti yadi idhaloke supasaṃhitam diṭṭhadhammikam attham pariggahetvā ṭhitam. **Vajje kiccaṃ niratthakanti** samparāyikattharahitam anatthupasaṃhitam kiccaṃ saccepi vissajjeyya pariccajeyya. **Na taṃ kiccanti maññitvā, appamatto vicakkhaṇoti** sativippavāsena appamatto vicāraṇapaññāsambhavena vicakkhaṇo anatthupasaṃhitam, taṃ kiccaṃ mayā na kātābanti maññitvā vivajjeyya.

Vivajjetvā pana **yañca atthena saññuttaṃ, yā ca dhammagatā rati. Taṃ samādāya vattethāti** yaṃkiñci diṭṭhadhammikasaṃparāyikappabhedena atthena hitena saṃyuttaṃ tadubhayahitāvahaṃ, yā ca adhikusaladhammagatā samathavipassanāsahitā rati, tadubhayaṃ sammā ādiyitvā pariggahaṃ katvā vatteyya. “Sabbam ratim dhammarati jinātī”ti (dha. pa. 354) vacanato sā hi ekamsena uttamatthassa pāpanato uttamā rati nāma.

Yaṃ pana kāmaratisaṃyuttaṃ kiccaṃ niratthakanti vuttaṃ, tassā anatthupasaṃhitabhāvaṃ dassetuṃ “**uccāvacehī**”tiādi vuttaṃ. Tatha **uccāvacehī**ti mahantehi ceva khuddakehi ca. **Upāyehī**ti nayehi. **Paresamabhijigīsati**ti paresaṃ santakaṃ āharituṃ icchati, pare vā sabbathā hāpeti, jināpeti paraṃ hantvā, vadhitvā atha socayitvā, ālopati sāhasā yo paresaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo puggalo kāmahetu pare hananto, ghātento, socento sandhicchedasandhiruhanapasayhāvahārādīhi nānupāyehi paresaṃ santakaṃ harituṃ vāyamanto sāhasākāraṃ karoti, ālopati, jigīsati sāpateyyavasena pare hāpeti, tassa taṃ kiccaṃ kāmaratisannissitaṃ anatthupasaṃhitam ekantanihīnanti. Etena tappaṭipakkhato dhammagatāya ratiyā ekamsato uttamabhāvaṃyeva vibhāveti.

Idāni yaṃ “tesamāvaraṇaṃ kātuṃ yo sakkoti”ti indriyānaṃ āvaraṇaṃ vuttaṃ, taṃ upāyena saha vibhāvento “**tacchanto āñiyā āñiṃ, nihanti balavā yathā**”ti āha. Yathā **balavā** kāyabalena, ñāṇabalena ca samannāgato tacchako rukkhadaṇḍagataṃ āñiṃ nīharitukāmo tato balavatiṃ āñiṃ koṭento tato nīharati, tathā kusalo bhikkhu cakkhādīni indriyāni vipassanābalena nihantukāmo indriyehi eva nihanti.

Katamehi panāti āha “**saddha**”ntiādi. Tassattho – adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhaṃ, paggahalakkhaṇaṃ vīriyaṃ, avikkhepalakkhaṇaṃ samādhiṃ, upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satim, dassanalakkhaṇaṃ paññanti imānipi vimutti-paripācakāni pañcindriyāni bhāvento vaḍḍhento etehi pañcahi indriyehi cakkhādīni pañcindriyāni anunayapaṭiḅhādikilesuppattiyā dvārabhāvavihanena hantvā, ariyamaggena tadupanissaye kilese samucchinditvā, tato eva añḅho niddukkho brāhmaṇo anupādisesapariniḅbānameva yāti upagacchatīti.

So atthavāti so yathāvutto brāhmaṇo uttamatthena samannāgatattā atthavā, taṃ sampāpake dhamme ṭhitattā **dhammaṭṭho. Sabbena sabbam** anavasesena vidhinā anavasesaṃ **buddhassa** bhagavato vākyabhūtaṃ anusāsaniṃ katvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā ṭhito. Tato eva **so naro** uttamapuriso nibbānasukhañca **edhati**, brūheti, vaḍḍhetīti.

Evam therena attano cintitākāravibhāvanāvasena paṭipattiyā pakāsittā idameva cassa aññābyākaraṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Telakānittheragāthāvaṇṇanā

Cirarattaṃ vatātāpītiādikā āyasmato telakānittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi

purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmiṃ buddhuppāde satthu abhijātito puretaramyeva sāvatthiyaṃ aññatarasmiṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **telakānīti** laddhanāmo vayappatto hetusampannatāya kāme jigucchanto gharāvāsaṃ pahāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā vivaṭṭajjhāsayo “ko so pārāṅgato loke”tiādinā vimokkhapariyesanaṃ caramāno te te samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati, te na sampāyanti. So tena anārādhitaṃ vicarati. Atha amhākaṃ bhagavati loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakke lokahitaṃ karonte ekadivasaṃ satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahatte paṭiṭṭhāti. So ekadivasaṃ bhikkhūhi saddhiṃ nisinna attanā adhiḡatavisesaṃ paccavekkhitvā tadanusārena attano paṭipattiṃ anussaritvā taṃ sabbhaṃ bhikkhūnaṃ ācikkhanto –

747. “Cīrattaṃ vatātāpī, dhammaṃ anuvicintayaṃ;
Samaṃ cittassa nālatthaṃ, pucchāṃ samaṇabrāhmaṇe.
748. “Ko so pārāṅgato loke, ko patto amatogadhaṃ;
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, paramatthavijānanaṃ.
749. “Antovaṅkagato āsi, macchova ghasamāmisāṃ;
Baddho mahindapāseṇa, vepacīyasuro yathā.
750. “Añchāmi naṃ na muñcāmi, asmā sokapariddavā;
Ko me bandhaṃ muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissati.
751. “Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā kaṃ, ādisantaṃ pabhaṅgunaṃ;
Kassa dhammaṃ paṭicchāmi, jarāmaccupavāhanaṃ.
752. “Vicīcchākaṅkhāganthitaṃ, sārāmbhabalasaññutaṃ;
Kodhappattamanatthaddhaṃ, abhijappappadāraṇaṃ.
753. “Taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ, dve ca paṇṇarasāyutaṃ;
Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhettvāna yadi tiṭṭhati.
754. “Anuḡiṭṭhīnaṃ appahānaṃ, saṅkappaparatejitaṃ;
Tena viddho pavedhāmi, pattaṃva māluteritaṃ.
755. “Ajjhattaṃ me samuṭṭhāya, khippaṃ paccati māmakāṃ;
Chaphassāyatanī kāyo, yatha sarati sabbadā.
756. “Taṃ na passāmi tekicchaṃ, yo metaṃ sallamuddhare;
Nānārajjena satthena, nāññena vicīcchitaṃ.
757. “Ko me asattho avaṇo, sallamabbhantarapassayaṃ;
Ahiṃsaṃ sabbagattāni, sallaṃ me uddharissati.
758. “Dhammappati hi so seṭṭho, visadosappavāhako;
Gambhīre patitassa me, thalaṃ paṇiṅca dassaye.
759. “Rahadehamasmi ogālho, ahāriyaraṇamattike;
Māyāusūyasārāmbha, thinamiddhamapatthaṭe.
760. “Uddhaccameḡhathanitaṃ, saṃyojanavalāhakaṃ;
Vāhā vahanti kuddiṭṭhiṃ, saṅkappā rāganissitā.

761. “Savanti sabbadhi sotā, latā ubbhijja tiṭṭhati;
Te sote ko nivāreyya, taṃ lataṃ ko hi checchati.
762. “Velaṃ karotha bhaddante, sotānaṃ sannivāraṇaṃ;
Mā te manomayo sotā, rukkhaṃva sahasā luve.
763. “Evaṃ me bhayajātassa, apārā pāramesato;
Tāṇo paññāvudho satthā, isisaṅghanisevito.
764. “Sopānaṃ sugataṃ suddhaṃ, dhammasāramayaṃ daḷhaṃ;
Pādāsi vuyhamānassa, mā bhāyīti ca mabravi.
765. “Satipaṭṭhānapāsādaṃ, āruyha paccavekkhisam;
Yaṃ taṃ pubbe amaññissam, sakkāyābhirataṃ pajam.
766. “Yadā ca maggamaddakkhiṃ, nāvāya abhirūhanaṃ;
Anadhiṭṭhāya attānaṃ, tiṭṭhamaddakkhimuttamaṃ.
767. “Sallaṃ attasamuṭṭhānaṃ, bhavanettippabhāvitam;
Etesam appavattāya, desesi maggamuttamaṃ.
768. “Dīgharattānusayitam, cirarattamadhiṭṭhitam;
Buddho mepānudī ganthaṃ, visadosappavāhano’’ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **cirarattaṃ vatāti** cirakālaṃ vata. **Ātāpīti** vīriyavā vimokkhadhammapariyesane āradhaviṃyo. **Dhammaṃ anuvinayanti** “kīdiso nu kho vimokkhadhammo, kathaṃ vā adhigantabbo’’ti vimuttidhammaṃ anuvinayanto gavesanto. **Samaṃ cittassa nālatthaṃ, puccham samaṇabrāhmaṇeti** te te nānātiṭṭhiye samaṇabrāhmaṇe vimuttidhammaṃ pucchanto pakatiyā anupasantasabhāvassa cittassa samaṃ vūpasamabhūtaṃ vaṭṭadukkhavissaraṇaṃ ariyadhammaṃ nālatthaṃ nādhigacchanti attho.

Ko so pāraṅgatotiādi pucchitākāradassanaṃ. Tattha **ko so pāraṅgato loketi** imasmiṃ loke tiṭṭhakārapaṭiñṇesu samaṇabrāhmaṇesu ko nu kho so saṃsārassa pāraṃ nibbānaṃ upagato. **Ko patto amatogadhanti** nibbānapaṭiṭṭhaṃ vimokkhamaggaṃ ko patto adhigatoti attho. **Kassa dhammaṃ paṭicchāmīti** kassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā ovādadhammaṃ paṭiggaṇhāmi paṭipajjāmi. **Paramatthavijānananti** paramatthassa vijānanaṃ, aviparīṭappavattinivattiyo pavedentanti attho.

Antovaṅkagato āsīti vaṅkaṃ vuccati diṭṭhigataṃ manovaṅkabhāvato, sabbepi vā kilesā, antoti pana hadayavaṅkassa anto, hadayabbhantaragatakilesavaṅko vā ahoṣīti attho. **Macchova ghasamāmisanti** āmiṣaṃ ghasanto khādanto maccho viya, gilabaḷiso maccho viyāti adhippāyo. **Baddho mahindapāsena, vepaciyasuro yathāti** mahindassa sakkassa pāsena baddho yathā vepacitti asurindo aserivihārī mahādukkhappatto, evamaṃ pubbe kilesapāsena baddho āsiṃ, aserivihārī mahādukkhappattoti adhippāyo.

Añchāmīti ākaḍḍhāmi. **Nanti** kilesapāsaṃ. **Na muñcāmīti** na mocemi. **Asmā sokapariddavāti** imasmā sokaparidevavaṭṭato. Idam vuttaṃ hoti – yathāpāsena baddho migo sūkaro vā mocanupāyaṃ ajānanto paripphandamāno taṃ āviñchanto bandhanaṃ daḷhaṃ karoti, evaṃ ahaṃ pubbe kilesapāsena paṭimukko mocanupāyaṃ ajānanto kāyasañcetanādivasena paripphandamāno taṃ na mocesiṃ, aññadatthu taṃ daḷhaṃ karonto sokādinā paraṃ kilesaṃ eva pāpuṇinti. **Ko me bandhaṃ muñcaṃ loke, sambodhiṃ vedayissatīti** imasmiṃ loke etaṃ kilesabandhanena bandhaṃ muñcanto sambujjhati etenāti “sambodhī’’ti laddhanāmaṃ vimokkhamaggaṃ ko me vedayissati ācikkhissatīti attho.

“Bandhamuñca” ntipi paṭhanti, bandhā, bandhassa vā mocakaṃ sambodhinti yojanā.

Ādisantanti desentaṃ. **Pabhaṅgunanti** pabhaṅjanaṃ kilesānaṃ viddhaṃsanaṃ, pabhaṅgunaṃ vā dhammappavattiṃ ādisantaṃ kathentaṃ jarāya maccuno ca pavāhanaṃ kassa dhammaṃ paṭicchāmi. “Paṭipajjāmi” ti vā pāṭho, so evattho. **Vicikicchākaṅkhāganthitanti** “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhāna” ntiādinayappavattāya (ma. ni. 1.18; sam. ni. 2.20) vicikicchāya āsappanaparisappanākāravuttiyā kaṅkhāya ca ganthitaṃ. **Sārambhabalasaññutanti** karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇena balappattena sārambhena yuttaṃ. **Kodhappattamanatthaddhanti** sabbattha kodhena yuttamanasā thaddhabhāvaṃ gataṃ abhijappappadāraṇaṃ. Icchitālābhādivasena hi taṇhā sattānaṃ cittaṃ padālentī viya pavattati. Dūre ṭhitassāpi vijjhanupāyatāya taṇhāva dhanu samupatiṭṭhati uppajjati etasmāti **taṇhādhanusamuṭṭhānaṃ**, diṭṭhisallaṃ. Taṃ pana yasmā vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhīti tiṃsappabhedam, tasmā vuttaṃ “**dve ca pannarasāyuta**” nti, dvikkhattuṃ pannarasabhedavantanti attho. **Passa orasikaṃ bālhaṃ, bhettvāna yadi tiṭṭhatīti** yaṃ urasabbandhanīyatāya orasikaṃ bālhaṃ balavataṃ bhettvāna hadayaṃ vinivijjhivā tasmimyeva hadaye tiṭṭhati, taṃ passāti attānameva ālapati.

Anudiṭṭhīnaṃ appahānanti anudiṭṭhibhūtānaṃ sesadiṭṭhīnaṃ appahānakāraṇaṃ. Yāva hi sakkāyadiṭṭhi santānato na vigacchati, tāva sassatadiṭṭhiādīnaṃ appahānamevāti. **Saṅkappaparatejanti** saṅkappena micchāvitakkena pare parajane nissayalakkhaṇaṃ patipatite tejjitaṃ ussāhitaṃ. **Tena viddho pavedhāmīti** tena diṭṭhisallena yathā hadayaṃ āhacca tiṭṭhati, evaṃ viddho pavedhāmi saṅkappāmi sassatucchedādivasena ito cito ca parivaṭṭāmi. **Pattaṃva māluteritanti** mālutena vāyunā eritaṃ vaṇṭato muttaṃ dumapattaṃ viya.

Ajjhattaṃ me samuṭṭhāyāti yathā loke sallaṃ nāma bāhirato utṭhāya ajjhattaṃ nimmathetvā bādhati, na evamidam. Idam pana ajjhattaṃ me mama attabhāve samuṭṭhāya so attabhāvasaññito chaphassāyatanakāyo yathā **khippaṃ** sīghaṃ **paccati**, ḍayhati. Yathā kiṃ? Aggi viya sanissayaḍāhako taṃyeva **māmakaṃ** mama santakaṃ attabhāvaṃ ḍahanto yattha uppanno, tattheva **sarati** pavattati.

Taṃ na passāmi tekicchanti tādisāya tikicchāya niyuttatāya tekicchaṃ sallaṃ bhisakkaṃ taṃ na passāmi. **Yo metam sallamuddharetī** yo bhisakko etaṃ diṭṭhisallaṃ kilesasallaṃ uddhareyya, uddharanto ca **nānārajjena** rajjusadisasaṅkhātāya esanisalākāya pavesetvāna **satthena** kantivā **nāññena** mantāgadappayogena **vicikicchitaṃ** sallaṃ tikicchitum sakkāti āharitvā yojetabbaṃ. Vicikicchitanti, ca nidassanamattametam. Sabbassapi kilesasallassa vasena attho veditabbo.

Asatthoti sattharahito. **Avāṇoti** vaṇena vinā. **Abbhantarapassayanti** abbhantarasaṅkhātānaṃ hadayaṃ nissāya ṭhitaṃ. **Ahimsanti** apīlento. “Ahimsā” ti ca pāṭho, ahimsāya apīlanenāti attho. Ayañhettha saṅkhepattho – ko nu kho kiñci satthaṃ aggahetvā vaṇaṅca akaronto tato eva sabbagattāni abādhenato mama hadayabbhantaragataṃ pīḷajananto anto tudanato anto ruddhanato ca paramattheneva sallabhūtaṃ kilesasallaṃ uddharissatīti.

Evaṃ dasahi gāthāhi pubbe attanā cintitākāraṃ dassetvā punapi taṃ pakārantarena dassetuṃ “**dhammappati hi so seṭṭho**” tiādimāha. Tattha **dhammappatīti** dhammanimittaṃ dhammahetu. **Hīti** nipātamattaṃ. **So seṭṭhoti** so puggalo uttamo. **Visadosappavāhakoti yo mayhaṃ** rāgādikilesassa pavāhako ucchinnako. **Gambhīre patitassa me, thalaṃ pāñña dasseti** ko nu kho atigambhīre saṃsāramahoghe patitassa mayhaṃ “mā bhāyī” ti assāsento nibbānathalaṃ taṃsampaṅkaṃ ariyamaggahatthaṅca dasseyya.

Rahadehamasmi ogāḷhoti mahati saṃsārahade ahamasmi sasīsaṃ nimujjanavasena otiṇṇo anupaviṭṭho. **Ahāriyaramattiketi** apanetuṃ asakkuṇeyyo rāgādirajo mattikā kaddamo etassāti ahāriyaramattiko, rahado. Tasmim rahadasmiṃ. “Ahāriyaramantike” ti vā pāṭho, antike ṭhitarāgādīsū dunnīharaṇīyārāgādirajeti attho. Santadosapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**, parasampattiasahanalakkhaṇā

usūyā, karaṇuttariyakaraṇalakkhaṇo **sārambho**, cittālasiyalakkhaṇaṃ **thinam**, kāyālasiyalakkhaṇaṃ **middhanti** ime pāpadhammā patthaṭā yaṃ rahadaṃ, tasmim māyāusūyasārambhatthinamidhamapatthaṭe, makāro cettha padasandhikaro vutto. Yathāvuttehi imehi pāpadhammehi patthaṭeti attho.

Uddhaccameghathanitaṃ, saṃyojanavalāhakanti vacanavipallāsenā vuttaṃ, bhantasabhāvaṃ uddhaccaṃ meghathanitaṃ meghagajjitaṃ etesanti uddhaccameghathanitā. Dasavidhā saṃyojanā eva valāhakā etesanti saṃyojanavalāhakā. **Vāhā** mahāudakavāhasadisā rāganissitā micchāsankappā asubhādīsū **ṭhitā kuddiṭṭhiṃ** maṃ **vahanti** apāyasamuddameva uddissa kaḍḍhantīti attho.

Savanti sabbadhi sotāti taṇhāsoto, diṭṭhisoto, mānasoto, avijjāsoto, kilesasototi ime pañcapisotā cakkhudvārādīnaṃ vasena sabbesu rūpādīsū ārammaṇesu savanato “rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā”tiādīnā (vibha. 204, 232) sabbabhāgehi vā savanato sabbadhi savanti. **Latāti** paliveṭhanaṭṭhena saṃsibbanatṭhena latā viyāti latā, taṇhā. **Ubbhijja tiṭṭhatīti** chahi dvārehi ubbhijjivā rūpādīsū ārammaṇesu tiṭṭhati. **Te soteti** taṇhādike sote mama santāne sandante maggasetubandhanena ko purisaviseso nivāreyya, **taṃ latanti** taṇhālatam, maggasatthena ko **checchati** chindissati.

Velaṃ karoṭhāti tesam sotānaṃ velaṃ setum karoṭha sannivāraṇaṃ. **Bhaddanteti** ālapanākāradassanaṃ. **Mā te manomayo sototi** udakasoto oḷāriko, tassa bālamahājanenapi setum katvā nivāraṇaṃ sakkā. Ayaṃ pana manomayo soto sukhumo dunnivāraṇo. So yathā udakasoto vaḍḍhanto kūle **ṭhitam** rukkham pātetvā vā nāseti, evaṃ tumhe apāyatīre **ṭhite** tattha sahasā pātetvā apāyasamuddam pāpento **mā luvē** mā vināseyya mā anayabyasanaṃ pāpeyyāti attho.

Evaṃ ayaṃ thero purimattabhāve parimadditasankhārattā **ñāṇaparipākaṃ** gatattā pavattidukkham upadhārento yathā vicikicchādike saṃkilesadhamme pariggaṇhi, tamākāram dassetvā idāni jātasamvego kiṃkusalagavesī satthu santikaṃ gato yaṃ visesaṃ adhimucci, taṃ dassento “**evaṃ me bhayajātassā**”tiādīmāha. Tattha **evaṃ me bhayajātassāti** evaṃ vuttappakārena saṃsāre jātabhayassa **apārā** orimatīrato sappatibhayato saṃsāravatṭato “katham nu kho muñceyya”nti **pāram** nibbānaṃ, **esato** gavesato, **tāṇo** sadevakassa lokassa tāṇabhūto kilesasamucchedanī paññā āvudho etassāti **paññāvudho**. Diṭṭhadhammikādiatthena sattānaṃ yathārahaṃ anusāsanato **satthā**, isisaṅghena aggasāvakādiariyapuggalasamūhena nisevito payirupāsito **isisaṅghanisevito**, **sopānanti** desanāñāṇena suṭṭhu katattā abhisankhatattā **sukataṃ**, upakkilesavirahitato **suddham**, saddhāpaññādisārabhūtam **dhammasāramayaṃ** paṭipakkhehi acalanīyato **dalham**, vipassanāsankhātāṃ sopānaṃ mahoghena vuyhamānassa mayham satthā pādāsi, dadanto ca “iminā te sotthi bhavissati”ti samassāsento **mā bhāyīti ca abravi**, kathesi.

Satipaṭṭhānapāsādanti tena vipassanāsopānena kāyānupassanādīnā laddhabbacatubbidhasāmaññaphalavisesena catubhūmisampannaṃ satipaṭṭhānapāsādam āruhitvā **paccavekkhisam** catusaccadhammaṃ maggañāṇena patiavekkhiṃ paṭivijjhiṃ. **Yaṃ taṃ pubbe amaññissam**, **sakkāyābhiratam** pajanti evaṃ paṭividdhasacco yaṃ sakkāye “ahaṃ mamā”ti abhiratam pajam titthiyajanaṃ tena parikappitaattānañca pubbe sārato amaññissam. **Yadā ca maggamaddakkhiṃ**, **nāvāya abhirūhananti** ariyamaggañāvāya abhiruhanūpāyabhūtam yadā vipassanāmaggaṃ yāthāvato addakkhiṃ. Tato paṭṭhāya taṃ titthiyajanaṃ attānañca **anadhiṭṭhāya** citte aṭṭhapetvā aggahetvā **tittham** nibbānasaṅkhātassa amatamahāpārassa titthabhūtam ariyamaggadassanaṃ sabbehi maggehi sabbehi kusalahammehi ukkaṭṭham addakkhiṃ, yāthāvato apassinti attho.

Evaṃ attano anuttaram maggādhigamaṃ pakāsetvā idāni tassa desakaṃ sammāsambuddham thomento “**sallam attasamuṭṭhāna**”ntiādīmāha. Tattha **sallanti** diṭṭhimānādikilesasallam. **Attasamuṭṭhānanti** “aha”nti mānaṭṭhānatāya “attā”ti ca laddhanāme attabhāve sambhūtam. **Bhavanettippabhāvitanti** bhavataṇhāsamuṭṭhitam bhavataṇhāsannissayaṃ. Sā hi diṭṭhimānādīnaṃ sambhavo. **Etesam appavattāyāti** yathāvuttānaṃ pāpadhammānaṃ appavattiyā anuppādāya. **Desesi**

maggamuttamanti uttamam settham ariyam atthaṅgikam maggam, tadupāyañca vipassanāmaggam kathesi.

Dīgharattānusayitanti anamatagge saṃsāre cirakālam santāne anu anu sayitam kāraṇalābhena uppajjanārahabhāvena thāmagatam, tato ca cirarattam **adhiṭṭhitam** santānam ajjhāruya thitam. **Ganthanti** abhijjhākāyaganthādim mama santāne ganthabhūtam kilesavisadosam pavāhano **buddho** bhagavā attano desanānubhāvena **apānudi** parijahāpesi, ganthesu hi anavasesato pahīnesu appahīno nāma kilesa natthīti.

Telakānittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā

Passa cittakatantiādikā āyasmato raṭṭhapālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira padumuttarassa bhagavato uppattito puretameva haṃsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattivā vayappatto pitu accayena gharāvāse patiṭṭhito ratanakoṭṭhāgārakammikena dassitam aparimāṇam kulavaṃsānugatam dhanam disvā “imaṃ ettakam dhanarāsim mayham pituayyakapayyakādayo attanā saddhim gahetvā gantum nāsakkhimso, mayā pana gahetvā gantum vaṭṭatī”ti cintetvā kapaṇaddhikādīnam mahādānam adāsi. So abhiññālābhim ekaṃ tāpasam upaṭṭhahanto tena devalokādhipacce niyojito yāvajivam puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattivā dibbasampattim anubhavanto tattha yāvatāyukam thātvā tato cuto manussaloke bhinnam raṭṭham sandhāretum samatthassa kulassa ekaputtako hutvā nibbatti.

Tena ca samayena padumuttaro bhagavā loka uppajjitvā pavattitavaradhammacakko veneyyasatte nibbānamahānagarasaṅkhātam khemantabhūmim sampāpesi. Atha so kulaputto anukkamena viññutam patto ekadivasam upāsakehi saddhim vihāram gantvā sathhāram dhammam desentam disvā pasannacitto parisapariyante nisīdi. Tena kho pana samayena sathhā ekaṃ bhikkhum saddhāpabbajitānam aggaṭṭhāne thāpesi. Tam disvā so pasannamānaso tadatthāya cittam thāpetvā satasahassabhikkhuparivutassa bhagavato mahatā sakkārena sathhāham mahādānam pavattetvā paṇidhānam akāsi. Sathhā tassa anantarāyena ijghanabhāvam disvā “anāgate gotamassa nāma sammāsambuddhassa sāsane saddhāpabbajitānam aggo bhavissatī”ti byākāsi. So sathhāram bhikkhusaṅghaṅca vanditvā utthāyāsānā pakkāmi. So tattha yāvatāyukam puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṃsaranto ito dvenavute kappe phussassa bhagavato kāle saththu vemātikabhātikesu tīsu rājaputtesu sathhāram upaṭṭhahantesu tesam puññakiriya kiccaṃ akāsi.

Evam tattha tattha bhava tam tam bahum kusalam upacinitvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim buddhuppāde kururaṭṭhe thullakoṭṭhikanigame raṭṭhapālasatthino gehe nibbatti, tassa bhinnam raṭṭham sandhāretum samatthe kule nibbattatā **raṭṭhapāloti** vaṃsānugatameva nāmam ahosi. So mahatā parivārena vaḍḍhanto anukkamena yobbanapatto mātāpitūhi patirūpena dārena saṃyojito mahante ca yase patiṭṭhāpito dibbasampattisadisam sampattim paccanubhoti. Atha bhagavā kururaṭṭhe janapadacārikam caranto thullakoṭṭhikam anupāpuṇi. Tam sutvā raṭṭhapālo kulaputto sathhāram upasaṅkamtivā saththu santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitukāmo sathhāham bhattacchedam katvā kicchena kasirena mātāpitaro anujānāpetvā sathhāram upasaṅkamtivā pabbajjam yācitvā saththu āṇattiyā aññatarassa therassa santike pabbajitvā yonisomanasikārena kammam karonto vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **apadāne** (apa. thera 1.2.97-111) –

“Padumuttarassa bhagavato, lokajetthassa tādino;
Varanāgo mayā dinno, īsādanto urūlhavā.

“Setacchatto pasobhito, sakappano sahatthipo;
Agghāpetvāna tam sabbam, saṅghārāmam akārayim.

“Catupaññāsahasassāni, pāsāde kārayiṃ ahaṃ;
Mahoghadaṇaṃ karitvāna, niyyādesiṃ mahesino.

“Anumodi mahāvīro, sayambhū aggapuggalo;
Sabbe jane hāsayanto, desesi amataṃ padaṃ.

“Taṃ me buddho viyākāsi, jalajuttaranāmako;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Catupaññāsahasassāni, pāsāde kārayī ayaṃ;
Kathayissāmi vipākaṃ, suṇoṭha mama bhāsato.

“Aṭṭhārasahasassāni, kūṭāgārā bhavissare;
Byamhuttamamhi nibbattā, sabbasonṇamayā ca te.

“Paññāsakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati;
Aṭṭhapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.

“Kappasatasahasamhi, okkākulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito;
Aḍḍhe kule mahābhoge, nibbattissati tāvade.

“So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito;
Raṭṭhapālota nāmena, hessati satthu sāvako.

“Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi;
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Uṭṭhāya abhinikkhamma, jahitā bhogasampadā;
Kheḷapiṇḍeva bhogamhi, pemaṃ mayhaṃ na vijjati.

“Vīriyaṃ me dhuradhorayaṃ, yogakkhemādhivāhanaṃ;
Dhāremi antimaṃ dehaṃ, sammāsambuddhasāsane.

“Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime;
Chalabhiññā sacchikatā, kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Arahattaṃ pana patvā satthāraṃ anujānāpetvā mātāpitaro passituṃ thullakoṭṭhikaṃ gantvā, tattha sapaḍānaṃ piṇḍāya caranto pitu nivesane ābhidosikaṃ kummāsaṃ labhitvā taṃ amataṃ viya paribhuñjanto, pitarā nimantito svātānāya adhivāsetvā, dutiyadivase pitu nivesane piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā alaṅkatapaṭiyatte itthāgārajane upagantvā “kīdisā nāma tā, ayyaputta, accharāyo, yāsaṃ tvaṃ hetu brahmacariyaṃ carasī’ tiādini (ma. ni. 2.301) vatvā, palobhanakammaṃ kātuṃ āradde tassa adhippāyaṃ parivattetvā aniccatādipaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ kathento –

769. “Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ;
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti.

770. “Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca;
Aṭṭhiṃ tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.

771. “Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
772. “Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitā;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
773. “Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkato;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
774. “Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.
775. “Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake”ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **cittakatanti** cittaṃ kataṃ cittakataṃ, vatthābharaṇamālādīhi vicittaṃ katanti attho. **Bimbanti** dīghādibhāvena yuttaṭṭhānesu dīghādīhi aṅgapaccāngehi maṇḍitaṃ attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ lomakūpānaṃ vasena vissandamānaasuciṃ, sabbaso ca arubhūtaṃ vaṇabhūtaṃ arūnaṃ vā kāyaṃ. **Samussitanti** tīhi aṭṭhisatehi samussitaṃ. **Āturanti** sabbakālaṃ iriyāpathantarādīhi pariharitabbatāya niccaṃ gilānaṃ. **Bahusaṅkappanti** bālayanena abhūtaṃ āropetvā bahudhā saṅkappitabbaṃ. **Yassa natthi dhuvam ʘhitī** yassa kāyassa dhuvabhāvo ʘhisabhāvo natthi, ekaṃsato bhedanavikiraṇavidhamaṇsanadhammoyeva. Taṃ **passāti** samīpe ʘhitaṃ janaṃ, attānameva vā sandhāya vadati.

Rūpanti sarīraṃ. Sarīrampi hi “aṭṭhiṅca paṭicca, nhāruṅca paṭicca, maṃsaṅca paṭicca, cammaṅca paṭicca, ākāso parivārito ‘rūpantveva saṅkhaṃ gacchatī’”tiādīsu (ma. ni. 1.306) rūpanti vuccati. **Maṇinā kuṇḍalena cāti** sīsūpagādībharaṇagatena maṇinā kuṇḍalena cittakataṃ. **Aṭṭhiṃ tacena onaddhanti** allacammaena pariyaonaddhaṃ atirekatisatapabhedaṃ aṭṭhiṃ passāti yojanā. Kuṇḍalena cāti **ca**-saddena sesābharaṇālaṅkāre saṅgaṇhāti. **Saha vatthehi sobhatī** tayidaṃ rūpaṃ maṇinā cittakataṃpi vatthehi paṭicchādītaṃ sobhati, na apaṭicchādītanti attho. Ye pana “aṭṭhitacenā”ti paṭhanti, tesam aṭṭhitacenaṃ onaddhaṃ sobhati, onaddhattā aṭṭhitacenāti attho.

Alattakakatāti alattakena katarāñjanā lākhāya saṃrañjitā. **Pādāti** caraṇā. **Mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ** mukhaṃ cuṇṇakena makkhitaṃ, yaṃ maṇḍanamānuyuttā sāsapakakkena mukhapīlakādīni haritvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ haritvā mukhacuṇṇakavilepanaṃ karonti, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Alanti bālassa** andhaputhujjanassa **no ca pāragavesino** vaṭṭābhīratassa **mohāya** sammohanāya samatthaṃ tassa cittaṃ mohetaṃ pariyattaṃ, pāragavesino pana vivaṭṭābhīratassa no alaṃ na pariyattaṃ.

Aṭṭhāpadakatāti aṭṭhāpadākārena katā saṅcitā purimabhāge kese kappetvā nalāṭassa paṭicchādanavasena katā kesaracānā aṭṭhāpadaṃ nāma, yaṃ “alaka”ntipi vuccati. **Nettā añjanamakkhitāti** ubhopi nayanāni anto dvīsu antesu ca yathā añjanacchāyā dissati, evaṃ añjitañjanāni.

Añjanīva navā cittā, pūtikāyo alaṅkatoti yathā añjanī añjananālikā navā abhinavā mālākammamakaradantādivasena cittā bahi maṭṭhā ujjalā dassanīyā, anto pana na dassanīyā hoti, evameva tāsam kāyo nhānabbhañjanavattālaṅkārehi alaṅkato bahi ujjalo, anto pana pūti nānappakāraasucihi bhārito tiṭṭhatīti attho.

Odahīti oḍḍesi. **Migavoti**, migaluddako. **Pāsanti**, daṇḍavāguraṃ. **Nāsadāti** na saṅghaṭṭesi. **Vāguranti** pāsaṃ. **Nivāpanti** migānaṃ khādanatthāya khittaṃ tiṇādighāsaṃ. Upamā kho ayaṃ therena

katā atthassa viññāpanāya. Ayañhettha attho – yathā migānaṃ māraṇatthāya daṇḍavāguraṃ oḍḍetvā tattha nivāpaṃ vikiriya migaluddake nilīne t̥hite tattheko javaparakkamasampanno cheko migo pāsaṃ aphasanto eva yathāsukhaṃ nivāpaṃ khāditvā, “vañcesi vata migo”ti migaluddake viravante eva gacchati. Aparo migo balavā cheko javasampannova tattha gantvā nivāpaṃ khāditvā tattha tattha pāsaṃ chinditvā, “vañcesi vata migo, pāso chinno”ti migaluddake socante eva gacchati, evaṃ mayampi pubbe puthujjanakāle mātāpitūhi āsajjanatthāya niyyādite bhoge bhuñjitvā tattha tattha asajjamānā nikkhantā. Idāni pana sabbaso chinnakilesā apāsā hutvā t̥hitā, tehi dinnabhojanaṃ bhuñjitvā tesu socantesu eva gacchāmāti.

Evaṃ thero migaluddakaṃ viya mātāpitaro, hiraññasuvaṇṇaṃ itthāgārañca vāgurajālaṃ viya, attanā pubbe bhuttabhoge ca idāni bhuttabhogañca nivāpatiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigaṃ viya ca katvā dasseti. Imā gāthā vatvā vehāsaṃ abhuggantvā rañño korabyassa migājinauyyāne maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Therassa kira pitā sattasu dvārakoṭṭhakesu aggaḷaṃ dāpetvā malle āṇāpesi “nikkhamituṃ mā detha, kāsāyāni apanetvā setakāni nivāsethā”ti, tasmā thero ākāsenā agamāsi. Atha rājā korabyo therassa tattha nisinnabhāvaṃ sutvā taṃ upasaṅkamitvā sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā “idha, bho raṭṭhapāla, pabbajanto byādhipārijuññaṃ vā jarābhogañātipārijuññaṃ vā patto pabbajati. Tvaṃ pana kiñcipi pārijuññaṃ anupagato eva kasmā pabbajito”ti pucchi. Athassa thero, “upaniyyati loko addhuvo, atāṇo loko anabhissaro, assako loko sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ, ūno loko atitto taṇhādāso”ti (ma. ni. 2.305) imesaṃ catunnaṃ dhammuddesānaṃ attānaṃ vivittabhāvaṃ kathetvā tassā desanāya anugātiṃ kathento –

776. “Passāmi loka sadhane manusse, laddhāna vittaṃ na dadanti mohā;
Luddhā dhanam sannaicayaṃ karonti, bhiyyova kāme abhipatthayanti.
777. “Rājā pasayhappathaviṃ vijetvā, sasāgarantaṃ mahimāvasanto;
Oraṃ samuddassa atittarūpo, pāraṃ samuddassapi patthayetha.
778. “Rājā ca aññe ca bahū manussā, avītataṇhā maraṇaṃ upenti;
Ūnāva hutvāna jahanti dehaṃ, kāmehi lokamhi na hatthi titti.
779. “Kandanti naṃ ñātī pakiriya kese, ‘aho vatā no amarā’ti cāhu;
Vatthena naṃ pārutaṃ nīharitvā, citaṃ samodhāya tato ḍahanti.
780. “So ḍayhāti sūlehi tujjamāno, ekena vatthena pahāya bhoge;
Na mīyamānassa bhavanti tāṇā, ñātī ca mittā atha vā sahāyā.
781. “Dāyādakā tassa dhanam haranti, satto pana gacchati yena kammaṃ;
Na mīyamānaṃ dhanamanveti kiñci, puttā ca dārā ca dhanañca raṭṭhaṃ.
782. “Na dīghamāyūṃ labhate dhanena, na cāpi vittaṃ jaraṃ vihanti;
Appaṃ hidaṃ jīvitaṃ āhu dhīrā, asassataṃ vippariṇāmadhammaṃ.
783. “Aḍḍhā daliddā ca phusanti phassaṃ, bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭho;
Bālo hi bālyā vadhitova seti, dhīro ca no vedhati phassaphuṭṭho.
784. “Tasmā hi paññāva dhanena seyyā, yāya vosānamidhādhigacchati;
Abyositattā hi bhavābhavesu, pāpāni kammāni karoti mohā.
785. “Upeti gabbhañca parañca lokam, saṃsāramāpajja paramparāya;
Tassappapañño abhisaddahanto, upeti gabbhañca parañca lokam.
786. “Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati pāpadhammo;

Evam pajā pecca paramhi loke, sakammunā haññati pāpadhammo.

787. “Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;
Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, tasmā ahaṃ pabbajitomi rāja.
788. “Dumapphalānīva patanti māṇavā, daharā ca vuḍḍhā ca sarīrabhedā;
Etampi disvā pabbajitomi rāja, apaṇṇakaṃ sāmaññaṃeva seyyo.
789. “Saddhāyāhaṃ pabbajito, upeto jinasāsane;
Avañjhā mayhaṃ pabbajjā, anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ.
790. “Kāme ādittato disvā, jātarūpāni satthato;
Gabbhavokkanto dukkhaṃ, nirayesu mahabbhayaṃ.
791. “Etamādīnavaṃ ñatvā, saṃvegaṃ alabhiṃ tadā;
Sohaṃ viddho tadā santo, sampatto āsavakkhayaṃ.
792. “Paricīṇṇo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
793. “Yassatthāya pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayaṃ”ti. – imā gāthā avoca;

Tattha **passāmi loketi** ahaṃ, mahārāja, imasmiṃ loke **sadhane** dhanasampanne aḍḍhe manusse passāmi, te pana **laddhāna vittaṃ** dhanam labhitvā bhogasampattiyaṃ tithā samaṇabrāhmaṇādīsu kassaci kiñcīpi na dadanti. Kasmā? **Mohā** kammassakatāpaññāya abhāvato. **Luddhā** lobhābhībhūtā yathāladdhaṃ dhanam **sannicayaṃ** sabbaso nicetabbaṃ nidhetabbaṃ karonti. **Bhiyyova** yathādhigatakāmato upari **kāme** kāmagaṇe “tathāhaṃ edise ca bhoge paṭilabheyya”nti **abhipatthayanti** paccāsīsanti tājjaṇca vāyāmaṃ karonti.

Bhiyyo kāmāpatthanāya udāharaṇam dassento “**rājā**”tiādīmāha. Tattha **pasayhappathaviṃ vijetvā** attano vaṃsānugataṃ pathaviṃ balakkārena abhivijīya. **Āvasantoti** pasāsento. **Oram samuddassā**ti anavasesaṃ samuddassa orabhāgaṃ labhitvāpi tena atittarūpo **pāram samuddassa** dīpantarampi patthayeyya.

Avītatāṇhāti avigatatāṇhā. **Ūnāvāti** aparipuṇṇamanorathāva. **Kāmehi lokamhi na hatthi tittīti** taṇhāvīpannānaṃ imasmiṃ loke vatthukāmehi titti nāma natthi.

Kandanti nanti matapurisaṃ uddissa tassa gaṇe kittentā kandaṃ karonti. **Aho vatā no amarāti cāhūti** aho vata amhākaṃ ñāti amarā siyunti ca kathenti, gāthāsukhatthañhettha vatā-iti dīghaṃ katvā vuttaṃ.

So ḍayhati sūlehi tujjamānoti so matasatto chavaḍḍhakehi sammā jhāpetuṃ sūlehi tujjamāno. **Tāṇāti** parittāṇakarā.

Yenakammanti yathākammaṃ. **Dhananti** dhanāyitabbaṃ yaṃkiñci vatthu. Puna **dhananti** hiraññasuvaṇṇaṃ sandhāya vadati.

“**Na dīghamāyu**”ntiādīnā kāmagaṇassa jarāya ca paṭikārābhāvaṃ vatvā puna tassa ekantikabhāvaṃ dassetuṃ “**appaṃ hī**”tiādi vuttaṃ. **Phusantīti** anīṭṭhaphassaṃ phusanti pāpuṇanti, tattha aḍḍhadaliddatā akāraṇanti dasseti. **Phassaṃ bālo ca dhīro ca tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo

iṭṭhāniṭṭhasamphassaṃ phuṭṭho, tatheva dhīro iṭṭhāniṭṭhaphassaṃ phuṭṭho hoti, na ettha bālapaṇḍitānaṃ koci viseso. Ayaṃ pana viseso, **bālo hi bālyā vadhitova setīti** bālapuggalo kenaci dukkhadhammena phuṭṭho socanto kilamanto urattāliṃ kandanto bālabhāvena vadhito piḷitova hutvā seti sayati. Ito cito ca āvaṭṭanto vivaṭṭanto virodhento **vedhati phassaphuṭṭhoti dhīro** pana paṇḍito dukkhasamphassena samphuṭṭho na vedhati kampanamattampi tassa na hotīti.

Tasmāti yasmā bālapaṇḍitānaṃ lokadhamme edisī pavatti, **tasmā hi paññāva dhanena seyyā, yāya vosānamidhādhigacchatīti** paññāva dhanato pāsaṃsatarā, yāya paññāya vosānaṃ bhavassa pariyośānabhūtaṃ nibbānaṃ adhigacchati. **Abyositattā hīti** anadhigataniṭṭhattā. **Bhavābhavesūti** mahantāmahantesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokam, saṃsāramāpajja paramparāyāti yo pāpāni katvā aparāparaṃ saṃsāraṇamāpajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam gabbhaseyyāya paralokuppattiyā ca na muccati, **tassa** pāpakammakārino puggalassa kiriyam **abhisaddahanto** “attā ca me hotī”ti pattiyāyanto aññopi **appapañño** bālo yathā paṭipajjitvā upeti gabbhañca parañca lokam, na tato parimuccati.

Coro yathāti yathā coro pāpadhammo gharasandhiṃ chindanto sandhimukhe ārakkhakapurisehi gahito **sakammunā** tena attano sandhicchedakammunā kāraṇabhūtena kasādīhi tāḷanādivasena **haññati** rājapurisehi bādhiyyati bajjhati ca. **Evam pajāti** evamayam sattaloko idha pāpāni karitvā **pecca** patvā tena kammunā **paramhi loke** nirayādīsu haññati, pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena bādhiyyati.

Evametāhi ekādasahi gāthāhi yathārahaṃ cattāro dhammuddese pakāsetvā idāni kāmesu saṃsāre ca ādīnavam disvā saddhāya attano pabbajitabhāvaṃ pabbajitakiccassa ca matthakappattiṃ vibhāvento “**kāmā hī**”tiādīmāha. Tattha **kāmāti** vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā sabbepi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā veditabbā. Te hi rūpādivasena anekappakāratāya **citrā**. Lokassādavasena iṭṭhākāratāya **madhurā**. Bālaputhujanānaṃ manam ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenāti** vividharūpena, anekavidhasabhāvenāti attho. Te hi rūpādivasena citrā, nīlādivasena vividharūpā. Evam tena virūparūpena tathā tathā assādam dassetvā **mathenti cittam** pabbajjāya abhiraṃmitum na dentīti iminā appassādabahuḍukkhatādīnā **ādīnavam kāmaguṇesu disvā tasmā** taṃnimittam aham pabbajito amhi. Dumapphalāni pakkakāle aparipakkakāle ca yattha katthaci parūpakkamato sarasato vā patanti, evam sattā daharā ca vuḍḍhā ca sarīrassa bheda patantiyeva. **Etampi disvāti** evam aniccatampi paññācakkhunā disvā, na kevalam appassādatādītāya ādīnavamevāti adhippāyo. **Apaṇṇakanti** aviraddhanakam **sāmaññameva** samaṇabhāvova **seyyo** uttaritaro.

Saddhāyāti kammaṃ kammaphalam buddhasubuddhatam dhammasudhammatam saṅghasuppaṭipattiñca saddahitvā. **Upeto jinasāsaneti** satthu sāsane sammāpaṭipattiṃ upagato. **Avañjhā mayham pabbajjā** arahattassa adhigatattā. Tato eva **anaṇo bhuñjāmi bhojanam** nikkilesavasena sāmibhāvato sāmiparibhogena paribhuñjanato.

Kāme ādittato disvāti vatthukāme kilesakāme ca ekādasahi aggīhi ādittabhāvato disvā. **Jātarūpāni satthatoti** katākatappabhedā sabbasuvaṇṇavikatiyo anathāvahatāya nisitasatthato. **Gabbhavokkantito dukkhanti** gabbhavokkantito paṭṭhāya sabbasaṃsārapavattidukkham. **Nirayesu mahabbhayanti** saussadesu aṭṭhasu mahānirayesu labbhamānaṃ mahābhayañca sabbattha disvāti yojanā.

Etamādīnavam ñatvāti etaṃ kāmānaṃ ādittatādīṃ saṃsāre ādīnavam dosaṃ ñatvā. **Samvegam alabhim tadāti** tasmim satthu santike dhammassa sutakāle bhavādike samvegam alattham. **Viddho tadā santoti** tasmim gahaṭṭhakāle rāgasallādīhi viddho samāno idāni satthu sāsanaṃ āgamma sampatto āsavakkhayam, viddho vā cattāri saccāni, paṭividdhoti attho. Sesam antarantarādīsu vuttattā suviññeyyameva.

Evam̐ thero rañño korabyassa dhammaṃ desetvā satthu santikameva gato. Satthā ca aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinnō theram̐ saddhāpabbajitānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Raṭṭhapālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Rūpaṃ disvā sati muṭṭhātiādikā āyasmato mālukyaputtassa gāthā. Imassa āyasmato vatthu heṭṭhā chakkanipāte (theragā. 399 ādayo) vuttameva. Tā pana gāthā therena arahatte patiṭṭhitena ñātīnaṃ dhammadesanāvasena bhāsītā. Idha pana puthujjanakāle “sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti yācītena satthārā “taṃ kiṃ maññasi, mālukyaputta, ye te cakkhaviññeyyā rūpā adīṭṭhā adīṭṭhapubbā, na ca passasi, na ca te hoti passeyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vā”ti? “No hetam̐, bhante”. “Ye te sotaviññeyyā saddā...pe... ghāna...jivhā...kāya...manoviññeyyā dhammā aviññātā aviññātapubbā, na ca vijānāsi, na ca te hoti vijāneyyanti, atthi te tattha chando vā rāgo vā pemaṃ vā”ti? “No hetam̐, bhante”. “Ettha ca te, mālukyaputta, diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattam̐ bhavissati, sute sutamattam̐, mute mutamattam̐, viññāte viññātamattam̐ bhavissati. Yato kho te, mālukyaputta, diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu diṭṭhe diṭṭhamattam̐, sute sutamattam̐, mute mutamattam̐, viññāte viññātamattam̐ bhavissati, tato tvam̐, mālukyaputta, na tena. Yato tvam̐, mālukyaputta, na tena, tato tvam̐, mālukyaputta, na tattha. Yato tvam̐, mālukyaputta, na tattha, tato tvam̐, mālukyaputta, nevidha na huram̐ na ubhayamantarena, esevanto dukkhassā”ti (saṃ. ni. 4.95). Saṃkhittena dhamme desite tassa dhammassa sādhukaṃ uggahitabhāvaṃ pakāsentena –

794. “Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittam̐ manasi karoto;
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
795. “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkham̐, ārā nibbāna vuccati.
796. “Saddam̐ sutvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittam̐ manasi karoto;
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
797. “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā saddasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkham̐, ārā nibbāna vuccati.
798. “Gandham̐ ghatvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittam̐ manasi karoto;
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
799. “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā gandhasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkham̐, ārā nibbāna vuccati.
800. “Rasaṃ bhotvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittam̐ manasi karoto;
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
801. “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rasasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkham̐, ārā nibbāna vuccati.
802. “Phassaṃ phussa sati muṭṭhā, piyaṃ nimittam̐ manasi karoto;

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

- 803.** “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā phassasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
- 804.** “Dhammaṃ ñatvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karoto;
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
- 805.** “Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā dhammasambhavā;
Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññati;
Evamācinato dukkhaṃ, ārā nibbāna vuccati.
- 806.** “Na so rajjati rūpesu, rūpaṃ disvā paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 807.** “Yathāssa passato rūpaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;
Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
- 808.** “Na so rajjati saddesu, saddaṃ sutvā paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 809.** “Yathāssa suṇato saddaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;
Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
- 810.** “Na so rajjati gandhesu, gandhaṃ ghatvā paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 811.** “Yathāssa ghāyato gandhaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;
Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
- 812.** “Na so rajjati rasesu, rasaṃ bhotvā paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 813.** “Yathāssa sāyato rasaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;
Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
- 814.** “Na so rajjati phassesu, phassaṃ phussa paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 815.** “Yathāssa phusato phassaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;
Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccati.
- 816.** “Na so rajjati dhammesu, dhammaṃ ñatvā paṭissato;
Virattacitto vedeti, tañca nājjhosa tiṭṭhati.
- 817.** “Yathāssa vijānato dhammaṃ, sevato cāpi vedanaṃ;

Khīyati nopacīyati, evaṃ so caratī sato;
Evaṃ apacinato dukkhaṃ, santike nibbāna vuccatī”ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **rūpaṃ disvāti** cakkhuvīññeyyaṃ rūpaṃ cakkhudvārena upalabhitvā. **Sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasi karototi** tasmim rūpe diṭṭhamatte eva aṭṭhatvā subhanimittaṃ manasi karoto subhākāraggaḥavasena ayoniso manasi karoto sati muṭṭhā hoti. Tathā ca sati **sāratyacitto vedeti** taṃ rūpārammaṇaṃ ratto, giddho, gadhito hutvā anubhavati, assādeti, abhinandati. Tathābhūto ca **tañca ajjhosa tiṭṭhatīti** tañca rūpārammaṇaṃ ajjhosāya “sukhaṃ sukha”nti abhinivissa gilitvā pariniṭṭhāpetvā tiṭṭhati.

Tassa vaḍḍhanti vedanā, anekā rūpasambhavāti tassa evarūpassa puggalassa rūpasambhavā rūpārammaṇā sukhādibhedena anekā vedanā kilesupattihetubhūtā vaḍḍhanti. **Abhijjhā ca vihesā ca, cittamassūpahaññatīti** piyarūpe sārājanavasena uppajjamānāya abhijjhāya, apiyarūpe byāpajjanavasena piyarūpasseva vipariṇāmaññathābhāvāya uppajjamānāya sokādilakkhaṇāya vihesāya ca assa puggalassa cittaṃ upahaññati bādhiyati. **Evaṃācinato dukkhanti** vuttākārena taṃ taṃ vedanassādavasena bhavābhisankhāraṃ ācinato vaṭṭadukkaṃ pavattati. Tenāha bhagavā – “vedanāpacayā taṇhā...pe... dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti (vibha. 225; saṃ. ni. 2.1). Tathābhūtassa **ārā** ārakā dūre nibbānaṃ vuccati, tassa taṃ dullabhanti attho. **Saddaṃ sutvāti**tiādigāthāsupi vuttanayeneva attho veditabbo. Tattha **ghatvāti** ghāyitvā. **Bhotvāti** sāyitvā. **Phussāti** phusitvā. **Dhammaṃ ñatvāti** dhammārammaṇaṃ vijānitvā.

Evaṃ chadvāragocare sārājjantassa vaṭṭaṃ dassetvā idāni tattha virājjantassa vivaṭṭaṃ dassento “**na so rajjati rūpesū**”tiādimāha. Tattha **na so rajjati rūpesu, rūpaṃ disvā paṭissatoti** yo puggalo rūpaṃ disvā āpāthagataṃ rūpārammaṇaṃ cakkhudvārikena viññāṇasantānena gahetvā catusampajāññavasena sampajānakāritāya paṭissato hoti, so rūpārammaṇesu na rajjati rāgaṃ na janeti, aññadatthu virattacitto vedeti, rūpārammaṇamhi samudayādito yathābhūtaṃ pajānanto nibbindati, nibbindanto taṃ tatthuppannavedanañca virattacitto vedeti, tathābhūto ca **tañca najjhosa tiṭṭhatīti** taṃ rūpārammaṇaṃ sammadeva virattacittatāya ajjhosāya na tiṭṭhati “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti taṇhāmānadiṭṭhivasena nābhinivisati.

Yathāssa passato rūpanti assa yogino yathā tattha abhijjhādayo nappavattanti, evaṃ aniccādito rūpaṃ passantassa. **Sevato cāpi vedananti** taṃ ārabba uppannaṃ vedanaṃ taṃsampayuttadhamme ca gocarasevanāya sevato cāpi. **Khīyatīti** sabbaṃ kilesavaṭṭaṃ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gacchati. **Nopacīyatīti** na upacīyati na ācayaṃ gacchati. **Evaṃ so caratī satoti** evaṃ kilesāpanayanapaṭipattiyā sato sampajāno hutvā carati, viharati. **Evaṃ apacinato dukkhanti** vuttanayena apacayagāminiyā maggapaññāya sakalaṃ vaṭṭadukkaṃ apacinantassa. **Santike nibbāna vuccatīti** saupādisesaanupādisesanibbānadhātusamīpe evāti vuccati asankhatāya dhātuyā sacchikatattā. **Na so rajjati saddesūti**tiādisupī imināva nayena attho veditabbo.

Evaṃ thero imāhi gāthāhi satthu ovādassa attanā upadhāritabhāvaṃ pavedetvā uṭṭhāyāsanaṃ sathāraṃ vanditvā gato nacirasseva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇīti.

Mālukyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Selattheragāthāvaṇṇanā

Paripuṇṇakāyotitiādikā āyasmato selattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarabhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto gaṇapāmokkho hutvā tīṇi purisasatāni samādapetvā tehi saddhiṃ satthu gandhakuṭṭim kāretvā katapariyosītāya gandhakuṭṭiyā

sabhikkhusaṅghassa bhagavato mahādānaṃ pavattetvā satthāraṃ bhikkhū ca ticīvarena acchādesi. So tena puññakammaena ekaṃ buddhantaraṃ devaloke eva vasitvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde aṅguttarāpesu āpaṇe nāma brāhmaṇagāme brāhmaṇakule nibbattitvā **seloti** laddhanāmo ahosi. So vayappatto tīsu vedesu, brāhmaṇasippesu ca nipphattiṃ gantvā tīṇi māṇavakasatāni mante vācento āpaṇe paṭivasati. Tena ca samayena satthā sāvatthito nikkhamitvā aḍḍhateḷasahi bhikkhusatehi saddhiṃ aṅguttarāpesu cārikaṃ caranto selassa, antevāsikānañca ñāṇaparipākāṃ disvā aññatarasmiṃ vanasaṅḍe viharati. Atha keṇiyo nāma jaṭilo satthu āgamaṇaṃ sutvā tattha gantvā saddhiṃ bhikkhusaṅghena satthāraṃ svātanāya nimantetvā sake assame pahūtaṃ khādaniyaṃ bhojaniyaṃ paṭiyādeti. Tasmañca samaye selo brāhmaṇo saddhiṃ tīhi māṇavakasatehi jaṅghāvihāraṃ anuvaranto keṇiyassa assamaṃ pavisitvā jaṭile kaṭṭhaphālanuddhanasampādanādinā dānūpakaraṇaṃ sajjente disvā, ‘kiṃ nu kho te, keṇiya, mahāyañño paccupaṭṭhito’ tiādiṃ pucchitvā tena ‘buddho bhagavā mayā svātanāya nimantito’ ti vutte ‘buddho’ ti vacanaṃ sutvāva haṭṭho udaggo pītisomanassajāto tāvadeva māṇavakehi saddhiṃ satthāraṃ upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro ekamantaṃ nisinnō bhagavato kāye bāttimsamahāpurisalakkhaṇāni disvā ‘imehi lakkhaṇehi samannāgato rājā vā hoti cakkavattī, buddho vā lōke vivaṭṭacchado, ayaṃ pana pabbajito, no ca kho naṃ jānāmi ‘buddho vā, no vā’, suttaṃ kho pana metaṃ brāhmaṇānaṃ vuddhānaṃ mahallakānaṃ ācariyapācariyānaṃ bhāsamānānaṃ ‘ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī’ ti asammasambuddho hi sammukhe ṭhatvā buddhagūṇehi abhitthavīyamāno sārājati maṅkubhāvaṃ āpajjati avesārājappattatāya ananuyogakkhamatā, yaṃnūnāhaṃ samaṇaṃ gotamaṃ sammukhā sāruppāhi gāthāhi abhitthaveyya’ nti evaṃ pana cintetvā –

818. ‘Paripuṇṇakāyo suruci, sujāto cārudassano;
Suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā, susukkadāṭhosi vīriyavā.

819. ‘Narassa hi sujātassa, ye bhavanti viyañjanā;
Sabbe te tava kāyasmīṃ, mahāpurisalakkhaṇā.

820. ‘Pasannanetto sumukho, brahā uju patāpavā;
Majjhe samaṇasaṅghassa, ādiccova virocasi.

821. ‘Kalyāṇadassano bhikkhu, kañcanasannibhattaco;
Kiṃ te samaṇabhāvena, evaṃ uttamavaṇṇino.

822. ‘Rājā arahasi bhavituṃ, cakkavattī rathesabho;
Cāturanto vijitāvī, jambusaṅḍassa issaro.

823. ‘Khattiyā bhogī rājāno, anuyantā bhavanti te;
Rājābhirājā manujindo, rajjaṃ kārehi gotamā’ ti. –

Chahi gāthāhi bhagavantaṃ abhitthavi.

Tattha **paripuṇṇakāyoti** abhibyattarūpānaṃ dvattiṃsāya mahāpurisalakkhaṇānaṃ paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā, saṅghānasampattiyā ca sunibbato. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanaṃ appaṭikkūlaṃ ramaṇīyaṃ cāru eva dassanaṃ assāti cārudassano. Keci panāhu ‘cārudassanoti sundaranetto’ ti. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo. **Asīti** bhavasi, idaṃ padaṃ ‘paripuṇṇakāyo asī’ tiādinā sabbapadehi yojetabbaṃ. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya dhavalarasmiyo niccharanti. **Vīriyavāti** vīriyapāramīpāripūriyā caturaṅgasamannāgatavīriyādhiṭṭhānato catubbidhassa sammappadhānassa sampattiyā ca atisayayutto.

Narassa hi sujātassāti samattiṃsāya pāramīnaṃ, ariyassa vā cakkavattīvattassa paripūritattā suṭṭhu

sammadeva jātassa narassa, mahāpurisassāti attho. **Sabbe teti** ye mahāpurisabhāvaṃ loke aggapuggalabhāvaṃ byañjayantīti **byañjanāti** laddhavohārasuppatiṭṭhitapādātādibāttiṃsamahāpurisalakkhaṇasaṅkhātā tambanakhatuṅganakhatādiasītanubyañjanasaṅkhātā ca rūpaguṇā, te anavasesā, tava kāyasmim̃ santīti vacanaseso.

Mahāpurisalakkhaṇāti pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attanā abhirucitehi lakkhaṇehi bhagavantaṃ thomento “**pasannanetto**”tiādimāha. Bhagavā hi pañca vaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**. Paripuṇṇacandaṃḍalasadisamukhatāya **sumukho**. Ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**. Brahmujugattāya **uju**. Jutimantatāya **patāpavā**.

Idāni tameva patāpavantataṃ ādiccūpamāya vibhāvento “**majjhe samaṇasaṅghassā**”tiādimāha. Tattha **ādiccova virocasīti** yathā ādicco uggacchanto sabbaṃ tamagataṃ vidhametvā ālokaṃ karonto virocati, evaṃ tvampi anto ceva bahi ca sabbaṃ avijjātaṃ viddhamsetvā ñāṇālokaṃ karonto virocasi.

Dassanīyarūpatāya aṅgīgatānaṃ dassanasampattīnaṃ āvahanato, kalyāṇehi pañcahi dassanehi samannāgatattā ca **kalyāṇadassano**. **Uttamavaṇṇinoti** uttamavaṇṇasampannassa.

Cakkavattīti cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca pare vatteti. Parahitāya iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmim̃ atthīti cakkavattī. Atha vā catūhi acchariyadhammehi ca saṅgahavatthūhi ca samannāgadena parehi anabhibhavanīyassa āṇācakkassa vatto etasmim̃ atthītipi cakkavattī. **Rathesabhoti** rathikesu ājānīyausabhapuriso, mahārathikoti attho. **Cāturantoti** catusamuddantāya pathaviyā issaro. **Vijitāvīti** vijitavijayo. **Jambusaṇḍassāti** jambudīpassa, pākaṭena hi issariyāni dassento evamāha. Cakkavattī pana saparittadīpānaṃ catunnampi mahādīpānaṃ issarova.

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogīti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Anuyantāti** anugāmino sevakā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjanīyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati, manussānaṃ paramissaroti attho.

Evaṃ selena vutte bhagavā “ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ selassa manorathaṃ pūrento –

824. “Rājāhamasmi sela, (selāti bhagavā) dhammarājā anuttaro;
Dhammena cakkaṃ vattemi, cakkaṃ appaṭivattiyā”nti. – imaṃ gāthamāha;

Tatrāyaṃ adhippāyo – yaṃ maṃ tvam, sela, yācasi, “rājā arahasi bhavitum cakkavattī”ti, ettha apposukko hohi, **rājāhamasmi**, sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṃ vā anusāsati, dve tīṇi cattāri pañca yojanasatāni vā yojanasahassaṃ vā cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo. Ahañhi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimeyyalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvata hi apadādibhedā sattā, ahaṃ tesam̃ aggo. Na hi me koci silena vā...pe... vimuttiñāḍadassanena vā sadiso natthi, kuto bhiiyo. Svāhaṃ evaṃ dhammarājā anuttaro, anuttareneva catusatipatthānādibhedabodhipakkhiyasaṅkhātēna **dhammena cakkaṃ vattemi**, “idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”tiādinā āṇācakkam̃. “Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasacca”ntiādinā (mahāva. 14; saṃ. ni. 5.1081) pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkaṃ appaṭivattiyanti** yaṃ cakkaṃ appaṭivattiyam̃ hoti samaṇena vā...pe... kenaci vā lokasminti.

Evaṃ attānamāvikarantaṃ bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto selo puna dalhīkaraṇatthaṃ –

825. “Sambuddho paṭijānāsi, (iti selo brāhmaṇo) dhammarājā anuttaro;

Dhammena cakkam vattemi, iti bhāsatha gotama.

- 826.** “Ko nu senāpati bhoto, sāvako satthuranvayo;
Ko tetamanuvatteti, dhammacakkam pavattita”nti. – gāthādvayamāha;

Tattha **ko nu senāpatī**ti dhammarañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattanako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā sārīputto nisinno hoti, suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno. Taṃ dassento bhagavā –

- 827.** “Mayā pavattitam cakkam, (selāti bhagavā) dhammacakkam anuttaram;
Sārīputto anuvatteti, anujāto tathāgata”nti. – gāthamāha;

Tattha **anujāto tathāgatanti**, tathāgataṃ anujāto, tathā gatena hetunā ariyāya jātiyā jātoti attho.

Evam “ko nu senāpati bhoto”ti sēna vuttapañham byākaritvā yaṃ selo āha “sambuddho paṭijānāsī”ti tattha naṃ nikkamham kātukāmo “nāham paṭiññāmatteva paṭijānāmi, api cāham iminā kāraṇena buddho”ti ñāpetum –

- 828.** “Abhiññeyyam abhiññātam, bhāvetabbañca bhāvitaṃ;
Pahātabbam pahīnaṃ me, tasmā buddhosmi brāhmaṇā”ti. – gāthamāha;

Tattha **abhiññeyyanti** cattāri saccāni cattāri ariyasaccāni. Catunnañhi saccānaṃ ariyasaccānañca sāmāññaggahaṇametam yadidaṃ abhiññeyyanti. Tattha ariyasaccesu yaṃ bhāvetabbam maggasaccam, yañca pahātabbam samudayasaccam, tadubhayaggahaṇena tesam phalabhūtāni nirodhasaccadukhasaccāniṃ gahitāneva honti hetuggahaṇeneva phalasiddhito. Tena tattha “sacchikātabbam sacchikataṃ, pariññeyyam pariññāta”nti idampi vuttameva hoti. “Abhiññeyyam abhiññāta”nti vā iminā ca sabbassapi ñeyyassa abhiññātasambuddhabhāvaṃ uddesavasena pakāsetvā tadekadesam niddesavasena dassento “**bhāvetabbañca bhāvita**”ntiādimāha. Atha vā “**bhāvetabbam bhāvitaṃ, pahātabbam pahīna**”nti iminā attano ñānapahānasampadākittanamukhena taṃmūlakattā sabbepi buddhaguṇā kittitā hontīti āha “**tasmā buddhosmi, brāhmaṇā**”ti. Abhiññeyyaabhiññātaggahaṇena hi sabbaso vijjāvimuttīnaṃ gahitattā saphalaṃ catusaccabhāvaṃ saddhiṃ hetusampattiyā dassento bujjhitabbam sabbam bujjhitvā buddho jātosmīti ñāyena hetunā attano buddhabhāvaṃ vibhāveti.

Evam nippariyāyena attānaṃ pātukaritvā attani kaṅkhāvitaraṇattham brāhmaṇam ussāhento –

- 829.** “Vinayassu mayi kaṅkham, adhimuccassu brāhmaṇa;
Dullabham dassanam hoti, sambuddhānaṃ abhiṇhaso.

- 830.** “Yesam ve dullabho loke, pātubhāvo abhiṇhaso;
Soham brāhmaṇa buddhosmi, sallakatto anuttaro.

- 831.** “Brahmabhūto atitulo, mārasenappamaddano;
Sabbāmitte vase katvā, modāmi akutobhayo”ti. – gāthattayamāha;

Tattha **vinayassūti** vinehi chinda. **Kaṅkhanti** vicikiccham. **Adhimuccassūti** adhimokkham kara “sammāsambuddho”ti saddaha. **Dullabham dassanam hoti, sambuddhānanti** yato kappānaṃ asaṅkhyeyyampi buddhasuñño loko hoti. **Sallakattoti**, rāgādisallakattano. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** “kāmā te paṭhamā senā”ti (su. ni.

438; mahāni. 28; cūḷani. nandamāṇavapucchāniddeśa 47) evaṃ āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccatthike. **Vase katvāti** attano vase katvā. **Modāmi akutobhayoti** kutoci nibbhayo samādhisukhena, phalanibbānasukhena ca modāmi.

Evaṃ vutte selo brāhmaṇo tāvadeva bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā –

832. “Idaṃ bhonto nisāmetha, yathā bhāsati cakkhumā;
Sallakatto mahāvīro, sīhova nadatī vane.

833. “Brahmabhūtaṃ atitulaṃ, mārasenappamaddanaṃ;
Ko disvā nappasīdeyya, api kaṇhābhijātiko.

834. “Yo maṃ icchati anvetu, yo vā nicchati gacchatu;
Idhāhaṃ pabbajissāmi, varapaññassa santike”ti. –

Gāthattayamāha. Yathā taṃ paripākagatāya upanissayasampattiyā codiyamāno.

Tattha **kaṇhābhijātikoti**, nīcajātiko, tamotamaparāyaṇabhāve ṭhito.

Tato tepi māṇavakā hetusampannatāya tattheva pabbajjāpekkhā hutvā –

835. “Etaṃ ce rucati bhoto, sammāsambuddhasāsaṇaṃ;
Mayampi pabbajissāma, varapaññassa santike”ti. –

Gāthamāhaṃsu, yathā taṃ tena saddhiṃ katādhikārā kulaputtā.

Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjañca yācamāno –

836. “Brāhmaṇā tisaṭā ime, yācanti pañjalīkatā;
Brahmacariyaṃ carissāma, bhagavā tava santike”ti. – gāthamāha;

Tato bhagavā yasmā selo heṭṭhā vuttanayena padumuttarassa bhagavato kāle tesamyeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇajeṭṭho hutvā ropitakusalāmūlo, idāni pacchimabhavēpi tesamyeva ācariyo hutvā nibbato, nāṇaṅcassa tesaṅca paripakkaṃ, ehibhikkhubhāvassa ca upanissayo atthi, tasmā te sabbeva ehibhikkhubhāvena pabbajjāya pabbājento –

837. “Svākhātaṃ brahmacariyaṃ, (selāti bhagavā) sandiṭṭhikamakālikam;
Yattha amoghā pabbajjā, appamattassa sikkhato”ti. – gāthamāha;

Tattha **sandiṭṭhikanti** paccakkhaṃ. **Akālīkanti** maggānantaraphaluppattito na kālantare pattabbaphalaṃ. **Yatthāti** yaṃnimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā amoghā anipphalā, yatthāti vā yasmim sāsane **appamattassa** sativippavāsarahitassa tīsu sikkhāsu **sikkhato**.

Evañca vatvā “etha, bhikkhavo”ti bhagavā avoca. Tāvadeva te sabbe iddhiṃapattacīvaradharā hutvā saṭṭhivassikattherā viya bhagavantam abhivādetvā parivāresuṃ. So evaṃ pabbajjivā vipassanāya kammaṃ karonto sattame divase saporiso arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **apadāne** (apa. therā 1.40.208-303) –

“Nagare haṃsavatīyā, vīthisāmī ahasaṃ;
Mama ñātī samānetvā, idaṃ vacanamabravim.

“Buddho loke samuppanno, puññakkhetto anuttaro;
Āsi so sabbalokassa, āhutiṇaṃ paṭiggaho.

“Khattiyā negamā ceva, mahāsālā ca brāhmaṇā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Uggā ca rājaṇṇā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Ājārikā kappakā ca, nhāpakā mālakārakā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Rajakā pesakārā ca, cammakārā ca nhāpitā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Usukārā bhamakārā, cammakārā ca tacchakā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Kammārā soṇṇakārā ca, tipulohakarā tathā;
Pasannacittā sumanā, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Bhatakā ceṭakā ceva, dāsakammakarā bahū;
Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Udahārā kaṭṭhahārā, kassakā tiṇahārakā;
Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Pupphikā mālikā ceva, paṇṇikā phalahārakā;
Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Gaṇikā kumbhadāsī ca, pūvikā macchikāpi ca;
Yathāsakena thāmena, pūgadhammaṃ akaṃsu te.

“Etha sabbe samāgantvā, gaṇaṃ bandhāma ekato;
Adhikāraṃ karissāma, puññakkhette anuttare.

“Te me sutvāna vacanaṃ, gaṇaṃ bandhiṃsu tāvade;
Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, bhikkhusaṅghassa kārayuṃ.

“Niṭṭhāpetvāna taṃ sālaṃ, udaggo tuṭṭhamānaso;
Pareto tehi sabbehi, sambuddhamupasaṅkamīṃ.

“Upasaṅkamma sambuddhaṃ, lokanāthaṃ narāsabhaṃ;
Vanditvā satthuno pāde, idaṃ vacanamabravīṃ.

“Ime tīṇi satā vīra, purisā ekato gaṇā;
Upaṭṭhānasālaṃ sukataṃ, niyyādentī tuvaṃ muni.

“Bhikkhusaṅghassa purato, sampañcchatva cakkhumā;
Tiṇṇaṃ satānaṃ purato, imā gāthā abhāsatha.

“Tisatāpi ca jeṭṭho ca, anuvattiṃsu ekato;
Sampattiñhi karitvāna, sabbe anubhavissatha.

“Pacchime bhave sampatte, sītibhāvamanuttaraṃ;
Ajaraṃ amataṃ santaṃ, nibbānaṃ phassayissatha.

“Evaṃ buddho viyākāsi, sabbaññū samañuttaro;
Buddhassa vacanaṃ sutvā, somanassaṃ pavedayiṃ.

“Tiṃsakappasahassāni, devaloke ramiṃ ahaṃ;
Devādhipo pañcasataṃ, devarajjamakārayiṃ.

“Sahassakkhattuṃ rājā ca, cakkavattī ahasahaṃ;
Devarajjaṃ karontassa, mahādevā avandisuṃ.

“Idha mānusaḥ rajjaṃ, parisā honti bandhavā;
Pacchime bhave sampatte, vāseṭṭho nāma brāhmaṇo.

“Asītikoṭi nicayo, tassa putto ahasahaṃ;
Selo iti mamaṃ nāmaṃ, chaḷaṅge pāramiṃ gato.

“Jaṅghāvihāraṃ vicaraṃ, sasissehi purakkhato;
Jaṭābhārikabharitaṃ, keṇiyaṃ nāma tāpasāṃ.

“Paṭiyattāhutiṃ disvā, idaṃ vacanamabraviṃ;
Āvāho vā vivāho vā, rājā vā te nimantito.

“Āhutiṃ yiṭṭhukāmohaṃ, brāhmaṇe devasammate;
Na nimantemi rājānaṃ, āhuti me na vijjati.

“Na catthi mayhamāvāho, vivāho me na vijjati;
Sakyānaṃ nandijanano, seṭṭho loke sadevake.

“Sabbalokahitathāya, sabbasattasukhāvaho;
So me nimantito ajja, tassetāṃ paṭiyādanaṃ.

“Timbarūsakavaṇṇābho, appameyyo anūpamo;
Rūpenāsadiso buddho, svātanāya nimantito.

“Ukkāmukhapahaṭṭhova, khadiraṅgārasannibho;
Vijjūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Pabbatagge yathā acci, puṇṇamāyeva candimā;
Naḷaggivaṇṇasankāso, so me buddho nimantito.

“Asambhīto bhayātīto, bhavantakaraṇo muni;
Sīhūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Kusalo buddhadhammehi, apasayho parehi so;
Nāgūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Saddhammācāra kusalo, buddhanāgo asādiso;
Usabhūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Anantavaṇṇo amitayaso, vicittasabbalakkhaṇo;
Sakkūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Vasī gaṇī patāpī ca, tejassī ca durāsado;
Brahmūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Pattadhammo dasabalo, balātibalapārago;
Dharaṇūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Sīlavīcisamākiṇṇo, dhammaviññāṇakhobhito;
Udadhūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Durāsado duppasaho, acalo uggato brahā;
Nerūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Anantañāṇo asamasamo, atulo aggataṃ gato;
Gaganūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Patiṭṭhā bhayabhītānaṃ, tāṇo saraṇagāmināṃ;
Assāsako mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Āsayo buddhimantānaṃ, puññakkhettaṃ sukhesinaṃ;
Ratanākaro mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Assāsako vedakaro, sāmaññaphaladāyako;
Meghūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Lokacakkhu mahātejo, sabbatamavinodano;
Sūriyūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Ārammaṇavimuttīsu, sabhāvadassano muni;
Candūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Buddho samussito loke, lakkhaṇehi alaṅkato;
Appameyyo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Yassa ñāṇaṃ appameyyaṃ, sīlaṃ yassa anūpamaṃ;
Vimutti asadisā yassa, so me buddho nimantito.

“Yassa dhīti asadisā, thāmo yassa acintiyō;
Yassa parakkamo jeṭṭho, so me buddho nimantito.

“Rāgo doso ca moho ca, visā sabbe samūhatā;
Agadūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Klesabyādhībahuddukkha-sabbatamavinodano;
Vejjūpamo mahāvīro, so me buddho nimantito.

“Buddhoti bho yaṃ vadesi, ghosopeso sudullabho;
Buddho buddhoti sutvāna, pīti me udapajjatha.

“Abbhantaraṃ agañhantaṃ, pīti me bahi nicchare;
Sohaṃ pītimano santo, idaṃ vacanamabraviṃ.

“Kahaṃ nu kho so bhagavā, lokajēṭṭho narāsabho;
Tattha gantvā namassissaṃ, sāmaññaphaladāyakaṃ.

“Paggayha dakkhiṇaṃ bāhuṃ, vedajāto katañjalī;
Ācikkhi me dhammarājaṃ, sokasallavinodanaṃ.

“Udentava mahāmeghaṃ, nīlaṃ añjanasannibhaṃ;
Sāgaraṃ viya dissantaṃ, passasettaṃ mahāvanaṃ.

“Ettha so vasate buddho, adantadamako muni;
Vinayanto ca veneyye, bodhento bodhipakkhiye.

“Pipāsitova udakaṃ, bhojanaṃva jighacchito;
Gāvī yathā vacchagiddhā, evāhaṃ viciniṃ jinaṃ.

“Ācārupacāraññū, dhammānucchavisavaṃ;
Sikkhāpemi sake sisse, gacchante jinasantikaṃ.

“Durāsadā bhagavanto, sīhāva ekacārino;
Pade padaṃ nikkhipantā, āgaccheyyātha māṇavā.

“Āsīviso yathā ghorō, migarājāva kesarī;
Mattova kuñjaro dantī, evaṃ buddhā durāsadā.

“Ukkāsitañca khipitaṃ, ajjupekkhiya māṇavā;
Pade padaṃ nikkhipantā, upetha buddhasantikaṃ.

“Paṭisallānagarukā, appasaddā durāsadā;
Durūpasāṅkamā buddhā, garū honti sadevake.

“Yadāhaṃ pañhaṃ pucchāmi, paṭisammodayāmi vā;
Appasaddā tadā hotha, munibhūtāva tiṭṭhatha.

“Yaṃ so deseti sambuddho, khemaṃ nibbānapattiyā;
Tamevatthaṃ nisāmetha, saddhammasavanaṃ sukhaṃ.

“Upasaṅkamma sambuddhaṃ, sammodiṃ muninā ahaṃ;
Taṃ kathaṃ vītisāretvā, lakkhaṇe upadhārayiṃ.

“Lakkhaṇe dve ca kaṅkhāmi, passāmi tiṃsalakkhaṇe;
Kosohitavatthaguyhaṃ, iddhiyā dassayī muni.

“Jivhaṃ ninnāmayitvāna, kaṇṇasote ca nāsike;
Paṭimasi nalāṭantaṃ, kevalaṃ chādayī jino.

“Tassāhaṃ lakkhaṇe disvā, paripuṇṇe sabyañjane;
Buddhoti niṭṭhaṃ gantvāna, saha sissehi pabbajim.

“Satehi tīhi sahito, pabbajim anagāriyaṃ;
Aḍḍhamāse asampatte, sabbe pattāma nibbutim.

“Ekato kammaṃ katvāna, puññakkhette anuttare;
Ekato saṃsaritvāna, ekato vinivattayum.

“Gopānasiyo datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ
Tena kammena sukatenā, aṭṭha hetū labhāmahaṃ.

“Disāsu pūjito homi, bhogā ca amitā mama;
Paṭiṭṭhā homi sabbesaṃ, tāso mama na vijjati.

“Byādhayo me na vijjanti, dīghāyumaṃ pālayāmi ca;
Sukhumacchaviko homi, āvāse patthite vase.

“Aṭṭha gopānasī datvā, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ;
Paṭisambhidārahattañca, etaṃ me aparāṭṭhamaṃ.

“Sabbavositavosāno, katakicco anāsavo;
Aṭṭha gopānasī nāma, tava putto mahāmuni.

“Pañca thambhāni datvāna, pūgadhamme vasiṃ ahaṃ;
Tena kammena sukatenā, pañca hetū labhāmahaṃ.

“Acalo homi mettāya, anūnaṅgo bhavāmahaṃ;
Ādeyyavacano homi, na dhamsemi yathā ahaṃ.

“Abhantaṃ hoti me cittaṃ, akhilo homi kassaci;
Tena kammena sukatenā, vimalo homi sāsane.

“Sagāravo sappatisso, katakicco anāsavo;
Sāvako te mahāvīra, bhikkhu taṃ vandate muni.

“Katvā sukatapallaṅkaṃ, sālāyaṃ paññapesahaṃ;
Tena kammena sukatenā, pañca hetū labhāmahaṃ.

“Ucche kule pajāyitvā, mahābhogo bhavāmahaṃ;
Sabbasampattiko homi, maccheraṃ me na vijjati.

“Gamane patthite mayhaṃ, pallaṅko upatiṭṭhati;
Saha pallaṅkaseṭṭhena, gacchāmi mama patthitaṃ.

“Tena pallaṅkadānena, tamaṃ sabbaṃ vinodayim;
Sabbābhiññābalappatto, thero vandati taṃ muni.

“Parikiccattakiccāni, sabbakiccāni sādhayim;
Tena kammena sukatena, pāvisim abhayam puram.

“Pariniṭṭhitasālamhi, paribhogamadāsaham;
Tena kammena sukatena, seṭṭhattam ajjhupāgato.

“Ye keci damakā loke, hatthiasse damenti ye;
Karitvā kāraṇā nānā, dāruṇena damenti te.

“Na hevaṃ tvaṃ mahāvīra, damesi naranāriyo;
Adaṇḍena asatthena, damesi uttame dame.

“Dānassa vaṇṇe kittento, desanākusalo muni;
Ekapañham kathentova, bodhesi tisate muni.

“Dantā mayam sārathinā, suvimuttā anāsavā;
Sabbābhiññābalapattā, nibbutā upadhikkhaye.

“Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā;
Atikkantā bhayā sabbe, sālādānassidaṃ phalaṃ.

“Kilesā jhāpitā mayham...pe... kataṃ buddhassa sāsana’’nti.
Arahattaṃ pana patvā satthāraṃ upasaṅkamitvā aññaṃ byākaronto –

838. “Yaṃ taṃ saraṇamāgamha, ito aṭṭhame cakkhuma;
Sattarattena bhagavā, dantāma tava sāsane’’ti. –

Gāthamāha. Tassattho – pañcahi cakkhūhi **cakkhuma** bhagavā yasmā mayam ito atīte **aṭṭhame** divase taṃ saraṇam **agamimha**. Tasmā sattarattena tava sāsane damakena **dantā amha**, aho **te** saraṇagamanassa ānubhāvoti. Tato paraṃ –

839. “Tvaṃ buddho tvaṃ satthā, tvaṃ mārābhibhū muni;
Tvaṃ anusaye chetvā, tiṇṇo tāresimaṃ pajam.

840. “Upadhī te samatikkantā, āsavā te padālītā;
Sīhova anupādāno, pahīnabhayabheravo’’ti. –

Imāhi dvīhi gāthāhi abhitthavitvā osānagāthāya satthāraṃ vandanaṃ yācati –

841. “Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalīkatā;
Pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu satthuno’’ti.

Tattha **tvaṃ buddhoti** tvameva imasmiṃ loke sabbaññubuddho. Diṭṭhadhammikādiatthena sattānaṃ anusāsanato tvameva **satthā**. Sabbesaṃ mārānaṃ abhibhavanato **mārābhibhū**. Munibhāvato **muni**. **Anusaye chetvā**ti kāmarāgādike anusaye ariyamaggasatthena chinditvā. **Tiṇṇoti** sayam saṃsāramahogaṃ tiṇṇo, desanāhatthena imaṃ **pajam** sattakāyaṃ tāresi. **Upadhī**ti khandhūpadhiādayo sabbe upadhī. **Adupādānoti** sabbaso pahīnakāmupādānādiko. Evaṃ vatvā thero sapaṇiso satthāraṃ abhivandatīti.

Selattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kāḷigodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā

Yātaṃ me hatthigīvāyātiādikā āyasmato bhaddiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro padumuttarassa bhagavato kāle mahābhogakule nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam satthu santike dhammaṃ suṇanto satthārā ekaṃ bhikkhuṃ uccākulikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā sattāhaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjanabhāvaṃ disvā byākāsi. Sopi taṃ byākaraṇaṃ sutvā uccākulikasaṃvattanikaṃ kammaṃ pucchitvā dhammassavanassa kārāpanaṃ, dhammamaṇḍape āsanadānaṃ, bījanīdānaṃ, dhammakathikānaṃ pūjāsakkāraṇaṃ, uposathāgāre paṭissayadānanti evamādiṃ yāvajīvaṃ bahupuññaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto kassapassa bhagavato aparabhāge amhākaṃ bhagavato uppattiyā puretaraṃ bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbatta sambahule paccekabuddhe piṇḍāya caritvā ekasmiṃyeva ṭhāne samāgantvā bhattavissaggaṃ karonte disvā tattha pāsānaphalakāni attharivā pādodakādiṃ upaṭṭhapento yāvajīvaṃ upaṭṭhahi.

So ekaṃ buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmim buddhuppāde kapilavattunagare sākiyarājakule nibbatti, **bhaddiyotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto anuruddhādīhi pañcahi khattiyehi saddhiṃ satthari anupiyambavane viharante satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ satthā aparabhāge jetavane ariyagaṇamañjhe nisinno uccākulikānaṃ bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So phalasukhena nibbānasukhena ca vītināmento araññagatopi rukkhamaḷagatopi suññāgāragatopi “aho sukhaṃ, aho sukha”nti abhikkhaṇaṃ udānaṃ udānesi. Taṃ sutvā bhikkhū satthu ārocesuṃ – “āyasmā bhaddiyo kāḷigodhāya putto abhikkhaṇaṃ ‘aho sukhaṃ, aho sukha’nti vadati, anabhirato maññe brahmacariyaṃ caratī”ti. Satthā taṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvamaṃ, bhaddiya, abhikkhaṇaṃ ‘aho sukhaṃ, aho sukha’nti vadasi”ti pucchi. So “saccaṃ bhagavā”ti paṭijānitvā “pubbe me, bhante, rajjaṃ kārentassa susaṃvihitārakkho ahoṣim, tathāpi bhīto ubbiggo ussānkito vihāsim. Idāni pana pabbajito abhīto anubbiggo anussānkito viharāmi”ti vatvā –

842. “Yātaṃ me hatthigīvāya, sukhumā vatthā padhāritā;
Sālīnaṃ odano bhutto, sucimaṃsūpasecano.

843. “Sojja bhaddo sātātiko, uñchāpattāgate rato;
Jhāyati anupādāno, putto godhāya bhaddiyo.

844. “Paṃsukūlī sātātiko, uñchāpattāgate rato;
Jhāyati anupādāno, putto godhāya bhaddiyo.

845. “Piṇḍapātī sātātiko...pe....

846. “Tecīvarī sātātiko...pe....

847. “Sapadānacārī sātātiko...pe....

848. “Ekāsanī sātātiko...pe....

849. “Pattapiṇḍī sātātiko...pe....

850. “Khalupacchābhattī sātātiko...pe....

851. “Āraññiko sātātiko...pe....

852. “Rukkhamaḷiko sātātiko...pe....

853. “Abbhokāsī sātātiko...pe....

854. “Sosāniko sātātiko...pe....

855. “Yathāsanthatiko sātātiko...pe....

856. “Nesajjiko sātātiko...pe....

857. “Appiccho sātātiko...pe....

858. “Santuṭṭho sātātiko...pe....

859. “Pavivitto sātātiko...pe....

860. “Asaṃsaṭṭho sātātiko...pe....

861. “Āraddhavīriyo sātātiko...pe....

862. “Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ;
Aggaṃ mattikāpattaṃ, idaṃ dutiyābhisecanaṃ.
863. “Ucce maṇḍalipākāre, daḷhamaṭṭhālakotṭhake;
Rakkhito khaggahatthehi, uttamaṃ vihariṃ pure.
864. “Sojja bhaddo anutrāsī, pahīnabhayaabheravo;
Jhāyati vanamogayha, putto godhāya bhaddiyo.
865. “Sīlakkhandhe patiṭṭhāya, satiṃ paññaṅca bhāvayaṃ;
Pāpuṇiṃ anupubbena, sabbasaṃyojanakkhaya’nti. –

Imāhi gāthāhi satthu purato sīhanādaṃ nadi.

Tattha **yātaṃ me hatthigīvāyāti**, bhante, pubbe mayā gacchantenāpi hatthigīvāya hatthikkhandhe nisīditvā yātaṃ caritaṃ. Vatthāni pariharantenāpi **sukhumā** sukhasamphassā kāsikavattavisesā dhāritā. Odanaṃ bhuñjantenāpi tivassikānaṃ purāṇagandhasālīnaṃ odano tittirakapiñjarādīnā sucinā maṃsena upasittatāya **sucimaṃsūpasecano** bhutto, tathāpi taṃ sukhaṃ na mayhaṃ cittaparitosakaraṃ ahoṣi, yathā etarahi vivekasukhanti dassento āha “**sojja bhaddo**”tiādi. Ettha ca hatthiggahaṇeṇeva assarathayānāni, vatthaggaṇeṇa sabbarājālaṅkāra, odanaggahaṇeṇa sabbabhojanavikati gahitāti veditabbaṃ. **Sojjāti** so ajja etarahi pabbajjāyaṃ ṭhito. **Bhaddoti** sīlādiguṇehi samannāgatattā bhaddo. **Sātatikoti** samaṇadhamme diṭṭhadhammasukhavihāre sātaccayutto. **Uñchāpattāgate ratoti** uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne abhirato, teneva santuṭṭhoti adhippāyo. **Jhāyatīti** phalasaṃpattijhānena jhāyati. **Putto godhāyāti** kāḷigodhāya nāma khattiyāya putto. **Bhaddiyoti** evaṃnāmo attānameva thero aññaṃ viya katvā vadati.

Gahapaticīvaraṃ paṭikkhipivā paṃsukūlikaṅgasamādānena **paṃsukūliko**. Saṅghabhattaṃ paṭikkhipivā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātiko**. Atirekacīvaraṃ paṭikkhipivā tecīvarikaṅgasamādānena **tecīvariko**. Loluppacāraṃ paṭikkhipivā sapadānacārikaṅgasamādānena **sapadānacārī**. Nānāsanabhojanaṃ paṭikkhipivā ekāsanikaṅgasamādānena **ekāsaniko**. Dutiyakabhājanaṃ paṭikkhipivā pattapiṇḍikaṅgasamādānena **pattapiṇḍiko**. Atirittabhojanaṃ paṭikkhipivā khalupacchābhattikaṅgasamādānena **khalupacchābhattiko**. Gāmantasenānaṃ paṭikkhipivā āraññikaṅgasamādānena **āraññiko**. Channavāsaṃ paṭikkhipivā rukkhamūlikaṅgasamādānena **rukkhamūliko**. Channarukkhamūlāni paṭikkhipivā abbhokāsikaṅgasamādānena **abbhokāsiko**. Nasusānaṃ paṭikkhipivā sosānikaṅgasamādānena **sosāniko**. Senāsanaloluppaṃ paṭikkhipivā yathāsanthatikaṅgasamādānena **yathāsanthatiko**. Sayanaṃ paṭikkhipivā nesajjikaṅgasamādānena **nesajjiko**. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana dhutaṅgakathā **visuddhimagge** (visuddhi. 1.22 ādayo) vuttanayeneva gahetabbā.

Ucceti uccādiṭṭhāne, uparipāsādatāya vā ucce. **Maṇḍalipākāreti** maṇḍalākārena pākāraparikkhitte. **Daḷhamaṭṭhālakotṭhake**ti thirehi aṭṭālehi dvārakotṭhakehi ca samannāgate, nagareti attho.

Satiṃ paññaṅcāti ettha satisīsenā samādhiṃ vadati. Phalasaṃpattinirodhasamāpattiyo sandhāya “satiṃ paññaṅca bhāvaya”nti vutto. Sesāṃ tattha tattha vuttanayattā uttānameva.

Evaṃ thero satthu sammukhā sīhanādaṃ nadi. Taṃ sutvā bhikkhū abhippasannā ahesuṃ.

Kāḷigodhāputtabhaddiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā

Gacchaṃ vadesītiādikā āyasmato aṅgulimālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhve vivaṭṭupānissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim buddhuppāde sāvattiyayaṃ kosalarañño purohitassa bhaggavassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa jātadivase sakalanagare āvudhāni pajjalimsu, rañño ca maṅgalāvudhaṃ sayanapīṭhe ṭhapitaṃ pajjali, taṃ disvā rājā bhīto samviggo niddaṃ na labhi. Purohito tāyaṃ velāyaṃ nakkhattayogaṃ ullokento “coranakkhattena jāto”ti sannitṭhānamakāsi. So vibhātāya rattiyā rañño santikaṃ gato sukhasēyyaṃ pucchi. Rājā “kuto, ācariya, sukhasēyyaṃ, rattiyaṃ mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, tassa ko nu kho vipāko bhavissati”ti? “Mā bhāyi, mahārāja, mayhaṃ ghare dārako jāto. Tassa ānubhāvena sakalanagarepi āvudhāni pajjalimsu”ti. “Kiṃ bhavissati, ācariyā”ti? “Dārako coro bhavissati”ti. “Kiṃ ekacārī coro, udāhu gaṇajetṭhako”ti? “Ekacārīko, deva”. “Kiṃ naṃ māremā”ti? “Ekacārīko ce, paṭijaggatha tāva na”nti āha. Tassa nāmaṃ karontā yasmā jāyamāno rañño cittaṃ vihesento jāto, tasmā **himsakoti** katvā pacchā diṭṭhaṃ aditṭhanti viya **ahimsakoti** voharimsu.

So vayappatto pubbakammabalena sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Tassidaṃ pubbakammaṃ – buddhasuññe loke kassako hutvā nibbato ekaṃ paccekabuddhaṃ vassodakena tintaṃ allacīvaraṃ sītāpīṭitaṃ attano khettabhūmim upagataṃ disvā “puññakkhettaṃ me upaṭṭhita”nti somanassajāto aggaṃ katvā adāsi. So tassa kamma balena nibbattanibbattaṭṭhāne thāmajavabalasampanno ca hutvā imasmim pacchimattabhāve sattannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. So takkasilāṃ gantvā disāpāmokkhasa ācariyassa santike dhammantevāsī hutvā sippaṃ uggaṇhato ācariyabrāhmaṇaṃ tassa bhariyañca sakkaccaṃ paṭijaggati. Tenassa sā brāhmaṇī gehe labbhamaṇena bhattādinā saṅghaṃ karoti. Taṃ asahamānā aññe māṇavā ācariyena saddhimaṃ bhedaṃ akāṃsu. Brāhmaṇo tesāṃ vacanaṃ dve tayo vāre asaddahanto hutvā pacchā saddahitvā “mahābalo māṇavo, na sakkā kenaci mārāpetuṃ, upāyena naṃ māressāmī”ti cintetvā niṭṭhitasippaṃ attano nagaraṃ gantuṃ āpucchantaṃ māṇavaṃ āha – “tāta ahimsaka, niṭṭhitasippena nāma antevāsina ācariyassa garudakkhiṇā dātābbā, taṃ mayhaṃ dehi”ti. “Sādhu, ācariya, kiṃ dassāmī”ti? “Manussānaṃ sahasadakkhiṇahatthaṅgaliyo ānehi”ti. Brāhmaṇassa kira ayamassa adhippāyo – bahūsu māriyamānesu ekantato eko naṃ māreyyāti. Taṃ sutvā ahimsako attano ciraparicitaṃ nikkaruṇataṃ purakkhatvā sannaddhapañcāvudho kosalarañño vijite jālinaṃ vanaṃ pavisitvā mahāmaggasamīpe pabbatantare vasanto pabbatasikhare ṭhatvā maggena gacchante manusse oloketvā vegena gantvā aṅguliyo gahetvā rukkhagge olambesi. Tā gijjhāpi kākāpi khādimsu, bhūmiyaṃ nikkhittā pūtibhavaṃ agamaṃsu. Evaṃ gaṇanāya aparipūramānāya laddhā laddhā aṅguliyo suttana ganthitvā mālaṃ katvā yaññopacitaṃ viya aṃse olambesi. Tato paṭṭhāya **aṅgulimālot**vevassa samaññā ahoṣi.

Evaṃ tasmim manusse mārente maggo avalaṅho ahoṣi. So magge manusse alabhanto gāmūpacāraṃ gantvā niliyitvā āgatāgate manusse māretvā aṅguliyo gahetvā gacchati. Taṃ ṇatvā manussā gāmato apakkamimsu, gāmā suññā ahesuṃ, tathā nigamā janapadā ca. Evaṃ tena so padeso ubbāsito ahoṣi. Aṅgulimālassa ca ekāya unā sahasaaṅguliyo saṅghā ahesuṃ. Atha manussā taṃ corupaddavaṃ kosalarañño ārocesuṃ. Rājā pātova nagare bherim carāpesi, “sīghaṃ aṅgulimālacoraṃ gaṇhāma, balakāyo āgacchatū”ti. Taṃ sutvā aṅgulimālassa mātā mantāṇī nāma brāhmaṇī tassa pitaraṃ āha – “putto kira te coro hutvā idañcidañca karoti, taṃ ‘īdisaṃ mā karī’ti saññāpetvā ānehi, aññathā naṃ rājā ghāteyyā”ti. Brāhmaṇo “na mayhaṃ tādisehi puttehi attho, rājā yaṃ vā taṃ vā karotū”ti āha. Atha brāhmaṇī puttasiñehena pātheyyaṃ gahetvā “mama puttaṃ saññāpetvā ānessāmī”ti maggaṃ paṭipajji.

Bhagavā “ayaṃ ‘aṅgulimālaṃ ānessāmī’ti gacchati, sace sā gamissati, aṅgulimālo ‘aṅgulisahassaṃ pūressāmī’ti mātarampi māressati. So ca pacchimabhaviko, sacāhaṃ na gamissaṃ, mahājāni abhavissā”ti ṇatvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā aṅgulimālaṃ uddissa tiṃsayojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjamāno antarāmagge gopālakādīhi vāriyamānopi jālinaṃ vanaṃ upagacchi. Tasmīñca khaṇe tassa mātā tena diṭṭhā, so mātaraṃ dūratova disvā “mātarampi māretvā ajja unāṅgulimālaṃ pūressāmī”ti asim ukkhipitvā upadhāvi. Tesāṃ ubhinnaṃ antare bhagavā attānaṃ dassesi. Aṅgulimālo bhagavantaṃ disvā “kiṃ me mātaraṃ vadhitvā aṅguliya gahitena? Jīvatu me mātā, yaṃnūnaṃ imaṃ samaṇaṃ jīvitā voropetvā aṅgulimālaṃ gaṇheyya”nti

ukkhittāsiko bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Atha kho bhagavā tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkhāsi, yathā pakatiiriyaṃpathena gacchantampi attānaṃ aṅgulimālo sabbathāmena dhāvanti na sakkoti sampāpuṇiṭṭhaṃ. So parihīnājavō ghurughurupassāsī kacchehi sedam muñcanto padaṃ uddharitumpi asakkonto khāṇu viya ṭhito bhagavantam “ṭiṭṭha ṭiṭṭha, samaṇā”ti āha. Bhagavā gacchantova “ṭhito ahaṃ, aṅgulimāla, tvaṅca ṭiṭṭhā”ti āha. So “ime kho samaṇā sakyaputtiyā saccavādino, ayaṃ samaṇo gacchantoyeva ‘ṭhito ahaṃ, aṅgulimāla, tvaṅca ṭiṭṭhā’ti āha, ahañcamhi ṭhito, ko nu kho imassa adhippāyo, pucchitvā naṃ jānissāmi”ti bhagavantam gāthāya ajjhabhāsi –

866. “Gacchaṃ vadesi samaṇa ṭhitomhi, mamañca brūsi ṭhitamaṭṭhitoti;
Pucchāmi taṃ samaṇa etamatthaṃ, kathaṃ ṭhito tvam ahamatṭhitomhī”ti.

Tattha **samaṇā**ti bhagavantam ālapati. **Mamanti** maṃ. **Kathanti** kenākārena. Ayañhettha attho – samaṇa, tvam gacchantova samāno “ṭhitomhī”ti vadesi. Mamañca ṭhitamyeva “atṭhito”ti brūsi, vadesi. Kāraṇenettha bhavitabbaṃ, tasmā taṃ samaṇam ahaṃ evamatthaṃ pucchāmi. Kathaṃ kenākārena tvam ṭhito aho, ahañca atṭhitomhīti. Evaṃ vutte bhagavā –

867. “Ṭhito ahaṃ aṅgulimāla sabbadā, sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam;
Tuvañca pāṇesu asaṅñatosi, tasmā ṭhitohaṃ tuvamaṭṭhitosī”ti. –

Gāthāya taṃ ajjhabhāsi.

Tattha **ṭhito ahaṃ, aṅgulimāla, sabbadā, sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti**, aṅgulimāla, ahaṃ sabbadā sabbakāle ādimajjhapariyosānesu tasathāvarabhedesu sabbesu sattesu daṇḍam nidhāya nihitadaṇḍo nihitasattho lajjī dayāpanno, tato aññathā avattanato evarūpeneva ṭhito. **Tuvañca pāṇesu asaṅñatosī**ti tvam pana sattesu saññamarahito asi, luddo lohitapāṇi hatapahate nivīṭṭho adayāpanno, tasmā asaṅñato virativasena atṭhito. Tato eva tāsu tāsu gatīsu paribbhamanatopi tuvaṃ idāni iriyāpathena ṭhitopi atṭhito asi, ahaṃ pana vuttappakārena ṭhitoti. Tato aṅgulimālo yathābhuccaguṇappabhāvitassa jalatale telassa viya sakalaṃ lokaṃ abhibyāpetvā ṭhitassa bhagavato kittisaddassa sutapubbattā hetusampattiyā ñāṇassa ca paripākagatattā “ayaṃ so bhagavā”ti sañjātapītisomanasso “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, nayidaṃ aññassa bhavissati, samaṇassa maññe gotamassa etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi mahesinā sammāsambuddhena, mayhaṃ saṅgahakaraṇatthaṃ bhagavā idhāgato”ti cintetvā –

868. “Cirassaṃ vata me mahito mahesī, mahāvanaṃ samaṇo paccapādi;
Sohaṃ cajissāmi sahasapāpaṃ, sutvāna gāthaṃ tava dhammayutta”nti. –

Imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **cirassaṃ vatā**ti cirakālena vata. **Meti** mayhaṃ anuggahatthāya. **Mahitoti** sadevakena lokena mahatiyā pūjāya pūjito. Mahante sīlakkhandhādiguṇe esi, gavesīti mahesī. **Mahāvanaṃ samaṇo paccapādī**ti imaṃ mahāraññaṃ samitasabbapāpo bhagavā paṭipajji. **Sohaṃ cajissāmi sahasapāpaṃ, sutvāna gāthaṃ tava dhammayuttanti** sohaṃ dhammayuttaṃ dhammūpasamhitam tava gāthaṃ suṇiṃ. Sohaṃ taṃ sutvāna “cirassampi cirakālenapi saṅgataṃ paricitaṃ pāpasahassaṃ pajahissa”nti cintetvā idāni naṃ aññadatthu paricajissāmīti attho. Evaṃ pana vatvā yathā paṭipajji, yathā ca bhagavatā anuggahito, taṃ dassetuṃ –

869. “Iceva coro asimāvudhañca, sobbhe papāte narake anvakāsi;
Avandī coro sugatassa pāde, tattheva pabbajjamayāci buddhaṃ.

870. “Buddho ca kho kāruṇiko mahesi, yo satthā lokassa sadevakassa;
Tamehi bhikkhūti tadā avoca, eseva tassa ahu bhikkhubhāvo”ti.

Saṅgītikārā imā dve gāthā ṭhapesuṃ.

Tattha **iccevatī** iti eva evaṃ vatvā anantameva. **Coroti** aṅgulimālo. **Asinti** khaggaṃ. **Āvudhanti** sesāvudhaṃ. **Sobbheti** samantato chinnataṭe. **Papāṭeti** ekato chinnataṭe. **Narake**ti bhūmiyā phalitavivare. Idha pana tūhipi padehi yattha patitaṃ aññena gahetuṃ na sakkā, tādisaṃ pabbatantameva vadati. **Anvakāsī**ti anu akāsi, pañcavidhampi attano āvudhaṃ anu khipi chaḍḍesi, tāni chaḍḍetvā bhagavato pādesu sirasā nipatitvā “pabbājetha maṃ, bhante”ti āha. Tena vuttaṃ “**avandi coro sugatassa pāde, tattheva pabbajjamayāci buddha**”nti. Evaṃ tena pabbajjāya yācitāya satthā tassa purimakammaṃ olokeno ehibhikkhubhāvāya hetusampattiṃ disvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā – “ehi, bhikkhu, svākhāto dhammo, cara brahmacariyaṃ, sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. Sā eva ca tassa pabbajjā upasampadā ca ahoṣi. Tenāha “**tamehi bhikkhūti tadā avoca, eseva tassa ahu bhikkhubhāvo**”ti.

Evaṃ thero satthu santike ehibhikkhubhāvena pabbajjaṃ upasampadañca labhitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento pītisomanassajāto udānavasena –

- 871.** “Yo ca pubbe pamajjitvā, pacchā so nappamajjati;
Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.
- 872.** “Yassa pāpaṃ kataṃ kammaṃ, kusalena pidhīyati;
Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā.
- 873.** “Yo have daharo bhikkhu, yuñjati buddhasāsane;
Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti. – gāthattayaṃ abhāsi;

Tassattho – **yo** puggalo gahaṭṭho vā pabbajito vā kalyāṇamittasaṃsaggato pubbe pāpamittasaṃsaggena vā attano vā paṭisaṅkhānābhāvena **pamajjitvā** sammāpaṭipattiyaṃ pamādaṃ āpajjitvā, pacchā kalyāṇamittasaṃsaggena yoniso ummujjanto nappamajjati, sammā paṭipajjati, samathavipassanaṃ anuyuñjanto tisso vijjā cha abhiññā pāpuṇāti, so abbhādīhi mutto cando viya okāsalokaṃ attanā adhigatāhi vijjābhīññāhi imaṃ khandhādilokaṃ obhāsetīti.

Yassa puggalassa **kataṃ** upacitaṃ pāpakammaṃ kammakkhayakarena lokuttarakusalena avipākārahabhāvassa āharitattā vipākuppādane dvārapidhānena **pidhīyati** thakīyati. Sesam vuttanayameva.

Daharoti taruṇo, tenassa yogakkhamasarīrataṃ dasseti. So hi uppannaṃ vātātapaparissayaṃ abhibhavitvā yogaṃ kātuṃ sakkoti. **Yuñjati buddhasāsane** sikkhattaye yuttappayutto hoti, sakkaccaṃ sampādetīti attho.

Evaṃ pītisomanassajāto vimuttisukhena viharanto yadā nagaraṃ piṇḍāya pavisati, tadā aññenapi khitto leḍḍu therassa kāye nipatati, aññenapi khitto daṇḍo tasseva kāye nipatati. So bhinnena pattena vihāraṃ pavisitvā satthu santikaṃ gacchati. Satthā taṃ ovadati “adhivāsehi, tvaṃ brāhmaṇa, adhvāsehi, tvaṃ brāhmaṇa, yassa kho, tvaṃ brāhmaṇa, kammaṃ vipākena bahūni vassasahassāni niraye paccēyyāsi, tassa, tvaṃ brāhmaṇa, kammaṃ vipākaṃ diṭṭheva dhamme paṭisaṃvedesi”ti. Atha thero anodhiso sabbasattesu mettacittaṃ upaṭṭhapetvā –

- 874.** “Disāpi me dhammakathaṃ suṇantu, disāpi me yuñjantu buddhasāsane;
Disāpi me te manuje bhajantu, ye dhammamevādapayanti santo.
- 875.** “Disā hi me khantivādānaṃ, avirodhappasaṃsinam;
Suṇantu dhammaṃ kālena, tañca anuvidhīyantu.

876. “Na hi jātu so mamaṃ hiṃse, aññaṃ vā pana kañci naṃ;
Pappuyya paramaṃ santiṃ, rakkheyya tasathāvare.
877. “Udakañhi nayanti nettikā, usukārā damayanti tejanaṃ;
Dāruṃ damayanti tacchakā, attānaṃ damayanti paṇḍitā.
878. “Daṇḍeneke damayanti, aṅkusebhi kasāhi ca;
Adaṇḍena asatthena, ahaṃ dantomhi tādina.
879. “Ahiṃsakoti me nāmaṃ, hiṃsakassa pure sato;
Ajjāhaṃ saccaṇāmomhi, na naṃ hiṃsāmi kañci naṃ.
880. “Coro ahaṃ pure āsiṃ, aṅgulimālōti vissuto;
Vuyhamāno mahoghena, buddhaṃ saraṇamāgamaṃ.
881. “Lohitapāṇi pure āsiṃ, aṅgulimālōti vissuto;
Saraṇagamaṇaṃ passa, bhavanetti samūhatā.
882. “Tādisaṃ kammaṃ katvāna, bahuṃ duggatigāminaṃ;
Phuṭṭho kammavipākena, anaṇo bhuñjāmi bhojanaṃ.
883. “Pamādamanuyuñjanti, bālā dummedhino janā;
Appamādañca medhāvī, dhaṇaṃ seṭṭhaṃva rakkhati.
884. “Mā pamādamanuyuñjetha, mā kāmaratisanthavaṃ;
Appamatto hi jhāyanto, pappoti paramaṃ sukhaṃ.
885. “Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama;
Savibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamaṃ.
886. “Svāgataṃ nāpagataṃ, netāṃ dummantitaṃ mama;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.
887. “Araññe rukkhamūle vā, pabbatesu guhāsu vā;
Tattha tattheva aṭṭhāsiṃ, ubbiggamaṇaso tadā.
888. “Sukhaṃ sayāmi ṭhāyāmi, sukhaṃ kappemi jīvitaṃ;
Ahatthapāso māraṇa, aho satthānukampito.
889. “Brahmajacco pure āsiṃ, udicco ubhato ahu.
Sojja putto sugatassa, dhammarājassa satthuno.
890. “Vītataṇho anādāno, guttadvāro susaṃvuto;
Aghamūlaṃ vadhitvāna, patto me āsavakkhayo.
891. “Pariciṇṇo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā’ ti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **disāpīti** mayhaṃ disāpi amittā paccatthikāpi ye maṃ evaṃ upavadanti “yathā mayaṃ aṅgulimālassa vasena ñātiviyogadukkhaparetā dukkhaṃ pāpuṇāma, evaṃ aṅgulimālōpi dukkhaṃ pāpuṇātū’ ti. **Me dhammakathaṃ suṇantūti** mayā satthu santike sutāṃ catusaccadhammapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ suṇantu. **Yuñjantūti** sutvā ca tadatthāya paṭipajjantu. **Te**

manuje bhajantūti tādise sappurise kalyāṇamitte bhajantu sevantu. **Ye dhammamevādapayanti santoti** ye sappurisā kusaladhammameva, uttarimanussadhammameva, nibbattitalokuttaradhammameva ca ādapenti samādapenti gaṇhāpenti.

Khantivādānanti adhivāsanakhantimeva vadantānaṃ tato eva **avirodhappasamsinanti** kenaci avirodhabhūtāya mettāya eva pasamsanasīlānaṃ. **Suṇantu dhammaṃ kālenāti** yuttappayuttakāle tesam santike dhammaṃ suṇantu. **Taṅca anuvidhīyantūti** taṅca yathāsutaṃ dhammaṃ sammadeva uggahitvā anukarontu dhammānudhammaṃ paṭipajjantūti attho.

Na hi jātu so mamaṃ hiṃseti so mayhaṃ diso paccatthiko jātu, ekaṃseneva maṃ na hiṃse, na bādheyya. **Aññaṃ vā pana kañci nanti** na kevalaṃ maṃyeva, aññaṃ vāpi kañci sattaṃ na hiṃseyya, **pappuyya paramaṃ santinti**, paramaṃ uttamaṃ santiṃ nibbānaṃ pāpuṇeyya, pāpuṇitvā ca **rakkheyya tasathāvareti** sabbe ca satte paramāya rakkhāya rakkheyya, sissaṃ puttaṃ viya paripāleyyāti attho.

Evaṃ thero imāhi gāthāhi pare pāpato parimocento parittakiriyaṃ nāma katvā attano paṭipattiṃ pakāsento **“udakaṃ hī”**ti gāthamāha. Tattha pathaviyā thalaṭṭhānaṃ khaṇitvā ninnaṭṭhānaṃ pūretvā mātikaṃ vā katvā rukkhadonim vā ṭhapetvā attanā icchikicchitaṭṭhānaṃ udakaṃ nentūti **nettikā**, udakahārino. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – nettikā attano ruciyā udakaṃ nayanti, usukārāpi tāpetvā vaṅkābhavaṃ harantā tejanaṃ usum **damayanti**, ujukaṃ karonti, tacchakāpi nemiādīnaṃ atthāya tacchantā dāruṃ **damayanti** attano ruciyā ujum vā vaṅkaṃ vā karonti. Evaṃ ettakaṃ ārammaṇaṃ katvā **paṇḍitā** sappañña ariyamaggaṃ uppādentā attānaṃ damenti, arahattappattā pana ekantadantā nāma hontūti.

Idāni purisadammasārathinā satthārā attano damitākāraṃ kataññaṭṭaṅca pakāsento **“daṇḍeneke”**tiādikā pañca gāthā abhāsi. Tattha **daṇḍeneke damayantīti** rājarājamahāmattādayo daṇḍena, hatthiassādīnā balakāyena ca paccatthikādike damenti, gopālādayo ca gāvādike daṇḍena yaṭṭhiyā damenti. Hatthācariyā hatthiṃ anukusehi, assācariyā asse kasāhi ca damenti. **Adaṇḍena asatthena, ahaṃ dantomhi tādināti** ahaṃ pana iṭṭhādīsu tādibhāvappattena sammāsambuddhena vinā eva daṇḍena, vinā satthena, nihitadaṇḍanihitasatthabhāvena danto damito nibbisevano gato amhi.

Ahiṃsakoti me nāmaṃ, hiṃsakassa pure satoti satthārā samāgamato pubbe hiṃsakassa me samānassa ahiṃsakoti nāmamattaṃ ahosi. **Ajjāhanti** idāni panāhaṃ **“ahiṃsako”**ti **saccanāmo** avitathanāmo amhi. Tasmā **na naṃ hiṃsāmi** kañcipi sattaṃ na hiṃsāmi na bādhehi, **nanti** nipātamattaṃ.

Vissutoti **“pāṇātipātī luddo lohitaṇḍā”**tiādīnā paññaṭṭo. **Mahoghenāti** kāmoghādīnā mahatā oghena, tassa oghassa vicchedakaraṃ **buddhaṃ saraṇaṃ** buddhasaṅkhātaṃ saraṇaṃ **agamaṃ** upagacchim.

Lohitaṇḍāti pāṇamatipātanena paresaṃ lohiteṇa ruhireṇa makkhitapāṇi. **Saraṇagamaṇaṃ passāti** mahapphalaṃ mama saraṇagamaṇaṃ passāti attānamevālapati.

Tādisaṃ kammanti anekasatapurisavadhaṃ dāruṇaṃ tathārūpaṃ pāpakammaṃ. **Phuṭṭho kammavipākenāti** pubbe katassa pāpakammaṃ vipākena phuṭṭho, sabbaso pahīnakammaṃ vipākamattaṃ paccanubhonto. Atha vā **phuṭṭho kammavipākenāti** upanissayabhūtassa kusalakammaṃ phalabhūteṇa lokuttaramaggena, lokuttarakammasseva vā phalena vimuttisukhena phuṭṭho. Sabbaso kilesānaṃ khīṇattā **anaṇo** bhuñjāmi bhojanaṃ, bhojanāpadesena cattāropi paccaye vadati.

Idāni pubbe attano pamādavihāraṃ garahāmukhena pacchā appamādapāṭipattiṃ pasamsanto tattha

ca paresaṃ ussāhaṃ janento “**pamādamanuyuñjantī**”tiādikā gāthā abhāsi. Tattha **bālā**ti bālyena samannāgatā idhalokaparalokatthaṃ ajānantā. **Dummedhinoti** nippaññā, te pamāde ādīnavaṃ apassantā pamādaṃ **anuyuñjanti** pavattenti, pamādeneva kālaṃ vītināmenti. **Medhāvī**ti dhammojapaññāya samannāgato pana paṇḍīto kulavaṃsāgataṃ **seṭṭhaṃ** uttamaṃ sattaratanadhanaṃ viya appamādaṃ rakkhati. Yathā hi “uttamaṃ dhanaṃ nissāya bhogasampattiṃ pāpuṇissāma, puttadāraṃ posessāma, sugatimaggaṃ sodhessāma”ti dhane ānisaṃsaṃ passantā dhanaṃ rakkhanti; evaṃ paṇḍītopi “appamādaṃ nissāya paṭhamajjhānādīni paṭilabhissāmi, maggaphalāni pāpuṇissāmi, tisso vijjā cha abhiññā sampādessāmi”ti appamāde ānisaṃsaṃ passanto dhanaṃ seṭṭhaṃva appamādaṃ rakkhatīti attho.

Mā pamādanti pamādaṃ mā anuyuñjetha pamādena kālaṃ mā vītināmayittha. **Kāmaratisanthavanti** vatthukāmesu, kilesakāmesu ca ratisaṅkhātaṃ taṇhāsanthavampi mā **anuyuñjetha** mā vindittha mā paṭilabhittha. **Appamatto hī**ti upaṭṭhitasatitāya appamatto puggalo **jhāyanto** jhāyanappasuto **paramaṃ** uttamaṃ nibbānasukhaṃ pāpuṇāti.

Svāgataṃ nāpagatanti yaṃ tadā mama satthu santike āgataṃ āgamaṃ, satthu vā tasmīṃ mahāvane āgamaṃ, taṃ svāgataṃ svāgamaṃ nāpagataṃ, atthato apetaṃ vīgataṃ na hoti. **Netam dummantitaṃ mamā**ti yaṃ tadā mayā “satthu santike pabbajissāmi”ti mantitaṃ, idampi mama na dummantitaṃ, sumantitameva. Kasmā? **Savibhatesu dhammesū**ti sāvajjānavajjādivasena pakārato vibhatesu dhammesu yaṃ **seṭṭhaṃ** uttamaṃ pavaraṃ nibbānaṃ. **Tadupāgamaṃ** tadeva upagacchinti attho.

“Tadā puthujjanakāle payogāsaya vipannatāya araññādīsū dukkhaṃ vihāsim, idāni payogāsayasampannatāya tattha sukhaṃ viharāmi”ti sukhavihārabhāvañceva “pubbe jātimattena brāhmaṇo, idāni satthu orasaputtatāya brāhmaṇo”ti paramatthabrāhmaṇabhāvañca dassento “araññe”tiādīmāha. Tattha **sukhaṃ sayāmī**ti sayantopi sukhaṃ sukhena nidukkheṇa cittutrāsādīnaṃ abhāvena cetodukkharahito sayāmi. **Ṭhāyāmī**ti ṭhāmi. **Ahatthapāso mārassā**ti kilesamārādīnaṃ agocharo. **Aho satthānukampitoti** satthārānukampito aho.

Brahmajaccoti brāhmaṇajātiko. **Udicco ubhatoti** mātito ca pitito ca ubhato udito saṃsuddhagahaṇiko. Sesāṃ tattha tattha vuttanayameva.

Āṅgulimālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā

Pahāya mātāpitarotiādikā āyasmato anuruddhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro padumuttarassa bhagavato kāle vibhavasampanno kuṭumbiko hutvā nibbatti. So ekadivasaṃ vihāraṃ gantvā satthu santike dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā sataśahassabhikkhuparivārassa bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā sattame divase bhagavato, bhikkhusaṅghassa ca uttamāni vatthāni datvā paṇidhānamakāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate gotamassa nāma sammāsambuddhassa sāsane dibbacakkhukānaṃ aggo bhavissati”ti byākāsi. Sopi tattha puññāni karonto satthari parinibbute niṭṭhite sattayojanike suvaṇṇacetiye anekasahasseehi dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca “dibbacakkhuññassa upanissayapaccayo hotū”ti ulāraṃ dīpapūjaṃ akāsi.

Evaṃ yāvajīvaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto kassapassa bhagavato kāle bārānasiyaṃ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṃ patto satthari parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahū kaṃsapātiyo kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ekekaṃ guḷapiṇḍaṃ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṃ phusāpento cetiyaṃ parikkhipāpetvā attanā ekaṃ mahatiṃ kaṃsapātiṃ

kāretvā sappimaṇḍassa pūretvā saḥassavaṭṭiyo jālāpetvā sīse ṭhapetvā sabbarattiṃ cetiyam anupariyāyi.

Evam tasmimpi attabhāve yāvajīvaṃ kusalam katvā tato cuto devaloke nibbattivā tattha yāvātāyukam ṭhatvā tato cuto anuppanne buddhe bārāṇasiyaṃyeva duggatakule nibbatti, **annabhārotissa** nāmaṃ ahoṣi. So sumanaseṭṭhissa nāma gehe kammaṃ karonto jīvati. So ekadivasam upariṭṭham nāma paccekabuddham nirodhasamāpattito vuṭṭhāya gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā bārāṇasīnagaradvāre otarivā cīvaram pārupitvā nagare piṇḍāya pavisantaṃ disvā pasannacitto pattaṃ gahetvā attano atthāya ṭhapitaṃ ekaṃ bhāgabhattaṃ patte pakkhipitvā paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattaṃ tattheva pakkhipi. So taṃ netvā paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi. Paccekabuddho taṃ gahetvā anumodanaṃ katvā pakkāmi. Taṃ disvā rattim sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā “aho dānaṃ paramadānaṃ, upariṭṭhe, suppatiṭṭhita”nti mahāsaddena anumodi. Taṃ sutvā sumanaseṭṭhi “evam devatāya anumoditaṃ idameva uttamadāna”nti cintevā tattha pattiṃ yāci. Annabhāro pana tassa pattiṃ adāsi. Tena pasannacitto sumanaseṭṭhi tassa saḥassaṃ datvā “ito paṭṭhāya tuyhaṃ sahatthena kammakaraṇakiccaṃ natthi, patirūpaṃ gehaṃ katvā niccaṃ vasāhi”ti āha.

Yasmā nirodhato vuṭṭhitassa paccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto taṃdivasameva ulārataravipāko hoti, tasmā taṃdivasam sumanaseṭṭhi rañño santikaṃ gacchantaṃ taṃ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṃ ādaravasena olokesi. Seṭṭhi “mahārāja, ayaṃ oloketabbayuttoyevā”ti vatvā tadā tena katapuññaṃ attanāpissa saḥassaṃ dinnabhāvaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā tussitvā saḥassaṃ datvā asukasmim nāma ṭhāne gehaṃ katvā vasā”ti gehaṭṭhānamassa ānāpesi. Tassa taṃ ṭhānaṃ sodhāpentassa mahantiyo nidhikumbhiyo utṭhahimsu. Tā disvā so rañño ārocesi. Rājā sabbaṃ dhanam uddharāpetvā rāsikataṃ disvā “ettakaṃ dhanam imasmim nagare kassa gehe atthi”ti? “Na kassaci, devā”ti. “Tena hi ayaṃ annabhāro imasmim nagare mahādhanaseṭṭhi nāma hotū”ti taṃdivasameva tassa seṭṭhichattaṃ ussāpesi.

So tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā tato cuto devamanussesu saṃsaritvā imasmim buddhuppāde kapilavatthunagare sukkodanasakkassa gehe paṭisandhim gaṇhi, **anuruddhotissa** nāmaṃ ahoṣi. So mahānāmassa sakkassa kaniṭṭhabhātā, satthu cūlapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthiṃ parivuto devo viya sampattiṃ anubhavanto suddhodanamahārājena ussāhitehi sakyarājūhi satthu parivāratthaṃ pesitehi bhaddiyakumārādīhi anupiyambavane viharantaṃ sathhāraṃ upasaṅkamtivā satthu santike pabbajitvā antovasseyeva dibbacakkuṃ nibbattetvā, puna dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā cetiyaraṭṭhe pācīnavaṃsadāyaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto sattamahāpurisavitakke vitakketvā aṭṭhamaṃ jānituṃ nāsakkhi. Tassa taṃ pavattiṃ ṇatvā sathhā aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ kathetvā catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭiṃmaṇḍitaṃ mahāriyavaṃsapaṭipadaṃ deseti. So desanānusārena vipassanaṃ vadhetvā abhiññāpaṭisambhidāparivāraṃ arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.1.421-433) –

“Sumedham bhagavantāhaṃ, lokajetṭhaṃ narāsabhaṃ;
Vūpakaṭṭhaṃ viharantaṃ, addasaṃ lokanāyakaṃ.

“Upagantvāna sambuddham, sumedham lokanāyakaṃ;
Añjaliṃ paggahetvāna, buddhaseṭṭhamayācahaṃ.

“Anukampa mahāvīra, lokajetṭha narāsabha;
Padīpaṃ te padassāmi, rukkhamūlamhi jhāyato.

“Adhivāsesi so dhīro, sayambhū vadataṃ varo;
Dumesu vinivijjhivā, yantaṃ yojiyahaṃ tadā.

“Sahassavaṭṭim pādāsim, buddhassa lokabandhuno;

Sattāhaṃ pajjalitvāna, dīpā vūpasamiṃsu me.

“Tena cittappasādena, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, vimānamupapajjahaṃ.

“Upapannassa devattaṃ, byamhaṃ āsi sunimmitaṃ;
Samantato pajjalati, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

“Samantā yojanasataṃ, virocesimahaṃ tadā;
Sabbe deve abhibhomi, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

“Tīṃsakappāni devindo, devarajjamakārayiṃ;
Na maṃ kecītimaññanti, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

“Aṭṭhavīsaticcikkhattuñca, cakkavattī ahasahaṃ;
Divā rattiñca passāmi, samantā yojanaṃ tadā.

“Sahassalokaṃ ñāṇena, passāmi satthu sāsane;
Dibbacakkhumanuppatto, dīpadānassidaṃ phalaṃ.

“Sumedho nāma sambuddho, tiṃsakappasahassito;
Tassa dīpo mayā dinno, vippasannena cetasā.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’’nti.

Atha naṃ satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre ariyagaṇamaṃjhe nisinno dibbacakkhukānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ anuruddho’’ti (a. ni. 1.180, 192).

So vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedī viharanto ekadivasaṃ attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā pītisomanassajāto udānavasena “**pahāya mātāpitaro**’’tiādikā gāthā abhāsī. Keci pana “therassa pabbajjaṃ arahattappattiñca pakāsentehi saṅgītikārehi ādito catasso gāthā bhāsītā. Tato parā therassa ariyavaṃsapaṭipattiyā ārādhitacittena bhagavatā bhāsītā. Itarā sabbāpi tena tena kāraṇena thereneva bhāsītā’’ti vadanti. Iti sabbathāpi imā gāthā therena bhāsītāpi, therāṃ uddissa bhāsītāpi therassa cetā gāthāti veditabbā. Seyyathidaṃ –

892. “Pahāya mātāpitaro, bhaginī ñātibhātaro;
Pañca kāmaguṇe hitvā, anuruddhova jhāyati.

893. “Sameto naccagītehi, sammatāḷappabodhano;
Na tena suddhimajjhagaṃ, mārassa visaye rato.

894. “Etañca samatikkamma, rato buddhassa sāsane;
Sabboghaṃ samatikkamma, anuruddhova jhāyati.

895. “Rūpā saddā rasā gandhā, phoṭṭhabbā ca manoramā;
Ete ca samatikkamma, anuruddhova jhāyati.

896. “Piṇḍapātamatikkanto, eko adutiyo muni;
Esatī paṃsukūlāni anuruddho anāsavo.

897. “Viciniṃ aggahī dhovi, rajayī dhārayī muni;

Pamsukūlāni matimā, anuruddho anāsavo.

898. “Mahiccho ca asantuṭṭho, saṃsaṭṭho yo ca uddhato;
Tassa dhammā ime honti, pāpakā saṃkilesikā.
899. “Sato ca hoti appiccho, santuṭṭho avighātavā;
Pavivekarato vitto, niccamāraddhavīriyo.
900. “Tassa dhammā ime honti, kusalā bodhipakkhikā;
Anāsavo ca so hoti, iti vuttaṃ mahesinā.
901. “Mama saṅkappamaññāya, satthā loke anuttaro;
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.
902. “Yadā me ahu saṅkappo, tato uttari desayi;
Nippapañcarato buddho, nippapañcamadesayi.
903. “Tassāhaṃ dhammamaññāya, vihāsiṃ sāsane rato;
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.
904. “Pañcapaññāsavassāni, yato nesajjiko ahaṃ;
Pañcavīsativassāni, yato middhaṃ samūhataṃ.
905. “Nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādino;
Anejo santimārabbha, cakkhumā parinibbuto.
906. “Asallīnena cittena, vedanaṃ ajjhavāsayi;
Pajjotasseva nibbānaṃ, vimokkho cetaso ahu.
907. “Ete pacchimakā dāni, munino phassapañcamā;
Nāññe dhammā bhavissanti, sambuddhe parinibbute.
908. “Natthi dāni punāvāso, devakāyasmi jālini;
Vikkhīṇo jātisamsāro, natthi dāni punabbhavo.
909. “Yassa muhuttana sahasadhā, loko saṃvidito sabrahmakappo;
Vasī iddhiḡe cutūpapāte, kāle passati devatā sa bhikkhu.
910. “Annabhāro pure āsiṃ, daliddo ghāsahārako;
Samaṇaṃ paṭipādesiṃ, upariṭṭhaṃ yasassināṃ.
911. “Somhi sakyakule jāto, anuruddhoti maṃ vidū;
Upeto naccagītehi, sammatāḷappabodhano.
912. “Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, satthāraṃ akutobhayaṃ;
Tasmiṃ cittaṃ pasādetvā, pabbajiṃ anagāriyaṃ.
913. “Pubbenivāsaṃ jānāmi, yattha me vusitaṃ pure;
Tāvatiṃsesu devesu, aṭṭhāsiṃ sakkajātiyā.
914. “Sattakkhattuṃ manussindo, ahaṃ rajjamakārayiṃ;
Cāturanto vijitāvī, jambusaṇḍassa issaro;

Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsayaṃ.

915. “Ito satta tato satta, saṃsārāni catuddasa;
Nivāsamabhijānissaṃ, devaloke ʘhito tadā.
916. “Pañcaṅgike samādhimhi, sante ekodibhāvite;
Paṭippassaddhiladdhamhi, dibbacakkhu visujjhi me.
917. “Cutūpapātaṃ jānāmi, sattānaṃ āgatiṃ gatiṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, jhāne pañcaṅgike ʘhito.
918. “Paricīṇṇo mayā satthā...pe... bhavanetti samūhatā.
919. “Vajjīnaṃ veḷuvagāme, ahaṃ jīvitasaṅkhaṃ;
Heṭṭhato veḷugumbasmiṃ, nibbāyissaṃ anāsavo”’ti.

Tattha **pahāyāti** pajahitvā. **Mātāpitaroti** mātarañca pitarañca. Ayañhettha adhippāyo – yathā aññe keci ñātipārijuññaena vā bhogapārijuññaena vā abhibhūtā pabbajanti, pabbajitā ca kiccantarapasutā viharanti, na evaṃ mayaṃ. Mayaṃ pana mahantaṃ ñātiparivaṭṭaṃ, mahantañca bhogakkhandhaṃ pahāya kāmesu nirapekkhā pabbajitāti. **Jhāyatīti** ārammaṇūpanijjhānaṃ lakkhaṇūpanijjhānañcāti, duvidhampi jhānaṃ anuyutto viharati.

Sameto naccagītehiti naccehi ca gītehi ca samaṅgībhūto, naccāni passanto gītāni suṇantoti attho. “Sammato”’ti ca paṭhanti, naccagītehi pūjitoti attho. **Sammataḷappabodhanoti** sammataḷasaddehi paccūsakāle pabodhetabbo. **Na tena suddhimajjhaganti** tena kāmabhogena saṃsārasuddhiṃ nādhigacchiṃ. **Mārassa visaye ratoti** kilesamārassa visayabhūte kāmaguṇe rato. “Kilesamārassa visayabhūtena kāmaguṇabhogena saṃsārasuddhi hoti”’ti evaṃdiṭṭhiko ahutvāti attho. Tenāha “**etañca samatikkammā**”’tiādi. Tattha **etanti** etaṃ pañcavidhampi kāmaguṇaṃ. **Samatikkammāti** samatikkamitvā, anapekkho chaḍḍetvāti attho. **Sabboghanti** kāmoghādikaṃ sabbampi oghaṃ.

Pañca kāmaguṇe sarūpato dassetuṃ “**rūpā saddā**”’tiādi vuttaṃ. Tattha **manoramāti** lobhanīyaṭṭhena manaṃ ramayanānti manoramā, manāpiyāti vuttaṃ hoti. Yathāha “katame pañca manāpiyā rūpā, manāpiyā saddā”’tiādi (ma. ni. 3.328 atthato samānaṃ).

Piṇḍapātamatikkantoti piṇḍapātaggahaṇaṃ atikkanto, piṇḍapātaggahaṇato nivattentoti attho. **Ekoti** ekākī apacchāsamaṇo. **Adutiyo**ti nittaṇho. Taṇhā hi purisassa dutiyo nāma. Yathāha “taṇhādutiyo puriso”’ti (itivu. 15, 105; mahāni. 191). **Esatīti** pariyesati.

Vicinīti esantova tattha tattha saṅkārakūṭādike paṃsukūluppattiṭṭhāne vicini. **Aggahīti** vicinitvā asucimakkhitampi ajigucchanto gaṇhi. **Dhovīti**, vikkhālesi. **Rajayīti** dhovitvā gahitaṃ sibbitvā kappiyarajanena rajayī. **Dhārayīti** rajitvā kappabinduṃ datvā dhāresi, nivāsesi ceva pārupi ca.

Idāni pācīnavamsadāye satthārā dinnaovādaṃ tassa ca attanā matthakappattabhāvaṃ dīpento “**mahiccho ca asantuṭṭho**”’tiādikā gāthā abhāsi. Tattha **mahicchoti** mahatiyā paccayicchāya samannāgato, uḷāruḷāre bahū ca paccaye icchantoti attho. **Asantuṭṭhoti** nissantuṭṭho, yathālābhasantosādīnā santosena virahito. **Saṃsaṭṭhoti** gihīhi ceva pabbajitehi ca ananulomikena saṃsaggena saṃsaṭṭho. **Uddhatoti** ukkhitto. **Tassāti** “mahiccho”’tiādinā vuttapuggalassa. **Dhammāti** mahicchataḷa asantoso, saṃsaṭṭhatā vikkhepoti īdisā. Lāmakatṭhena **pāpakā**. **Samkilesikāti** tassa cittassa malīnabhāvakaraṇato samkilesikā dhammā honti.

Sato ca hoti appicchoti yadā panāyaṃ puggalo kalyāṇamitte sevanto bhajanto payirupāsanto saddhammaṃ suṇanto yoniso manasi karonto satimā ca mahicchataṃ pahāya appiccho ca hoti.

Asantosam pahāya **santutt̥ho**, cittassa vighātakaram vikkhepam pahāya **avighātavā** avikkhitto samāhito, gaṇasaṅgaṇikam pahāya **pavivekarato**, vivekābhiratiyā nibbidāya dhammapītiyā **vitto** sumano tuṭṭhacitto, sabbaso kosajjapahānena **āraddhavīriyo**.

Tassa evam appicchatādiguṇasamannāgatassa ime satipaṭṭhānādayo sattatiṃsappabhedā tividhaviṇṇasāṅgahā kosallasambhūtaṭṭhena **kusalā**, maggapariyāpannā **bodhipakkhikā** dhammā honti. So tehi samannāgato sabbaso āsavānam khepanena aggamaggakkhaṇato paṭṭhāya **anāsavo** ca hoti. **Iti** evam vuttam **mahesinā** sammāsambuddhena pācīnavamsadāye mahāpurisavitakke matthakam pāpanavasenāti adhippāyo.

Mama saṅkappamaññāyāti “apicchassāyam, bhikkhave, dhammo, nāyam dhammo mahicchassā” tiādīnā (a. ni. 8.30) mahāpurisavitakkavasena āradham, te ca matthakam pāpetum asamatthabhāvena ṭhitam mama saṅkappam jānitvā. **Manomayenāti** manomayena viya, manasā nimmitasadisena pariṇāmitenāti attho. **Iddhiyāti** “ayam kāyo idam cittam viya hotū” ti evam pavattaadhiṭṭhānidhiyā.

Yadā me ahu saṅkappoti yasmim kāle mayham “kīdiso nu kho aṭṭhamo mahāpurisavitakko” ti parivitakko ahosi. Tato mama saṅkappamaññāya iddhiyā upasaṅkamīti yojanā. **Uttari desayīti** “nippapañcārāmassāyam, bhikkhave, dhammo nippapañcaratino, nāyam dhammo papañcārāmassa papañcaratino” ti (a. ni. 8.30) imamaṭṭhamam mahāpurisavitakkam pūrento upari desayi. Tam pana desitam dhammam desento āha “**nippapañcarato buddho, nippapañcamadesayī**” ti. Papañcā nāma rāgādayo kilesā, tesam vūpasamatāya, tadabhāvato ca lokuttaradhammā nippapañcā nāma. Tasmim nippapañce rato abhirato sammāsambuddho yathā tam pāpuṇāmi, tathā tādisam dhammam adesayi, sāmukkamsikam catusaccadhammadesanam pakāsayīti attho.

Tassāham dhammamaññāyāti tassā satthu desanāya dhammam jānitvā yathānusiṭṭham paṭipajjanto vihāsim sikkhattayasaṅgahe **sāsane rato** abhirato hutvāti attho.

Satthārā attano samāgamaṃ tena sādhitamattham dassetvā idāni attano pabbajitakālato paṭṭhāya āradhavīriyatam, kāye anapekkhatāya seyyasukhapassasukhānam pariccāgam, appamiddhakālato paṭṭhāya āradhavīriyatanāca dassento “**pañcapaññāsavassāni**” ti gāthamāha. Tattha **yato nesajjiko ahanti** yato paṭṭhāya “yogānukūlatā kammaṭṭhānapariyutṭhitasappurisacariyā sallekhavuttī” ti evamādiguṇe disvā nesajjiko ahosiṃ tāni pañcapaññāsa vassāni. **Yato middham samūhatanti** yato paṭṭhāya mayā niddā pariccattā tāni pañcavīsativassāni. “Therassa pañcapaññāsāya vassesu nesajjikassa sato ādito pañcavīsativassāni niddā nāhosi, tato param sarīrakilamathena pacchimayāme niddā ahosī” ti vadanti.

“**Nāhu assāsapassāsā**” tiādīkā tisso gāthā satthu parinibbānakāle bhikkhūhi “kiṃ bhagavā parinibbuto” ti puṭṭho parinibbānabhāvam pavedento āha. Tattha **nāhu assāsapassāsā, ṭhitacittassa tādinoti** anulomapaṭilomato anekākāravokārā sabbā samāpattiyō samāpajjitvā vuṭṭhāya sabbapaccā catutthajjhāne ṭhitacittassa tādino buddhassa bhagavato assāsapassāsā nāhu nāhesunti attho. Etena yasmā catutthajjhānam samāpannassa kāyasāṅkhārā nirujjhanti. Kāyasāṅkhārāti ca assāsapassāsā vuccanti, tasmā catutthajjhānakkhaṇato paṭṭhāya assāsapassāsā nāhesunti dasseti. Taṅhāsāṅkhātāya ejāya abhāvato **anejo**, samādhismim ṭhitattā vā **anejo**. **Santimārabbhāti** anupādisesam nibbānam ārabha paṭicca sandhāya. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** parinibbāyī. Ayañhettha attho – nibbānārammaṇacatutthajjhānaphalasaṃpattim samāpajjitvā tadanantareva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti.

Asallīnenāti alīnena asaṃkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanam ajjhavāsayīti** sato sampajāno hutvā māraṇantikam vedanam adhivāsesi, na vedanānūvattī hutvā ito cito ca samparivatti. **Pajjotasessa nibbānam, vimokkho cetaso ahūti** yathā telaṅca paṭicca, vaṭṭiṅca paṭicca pajjalanto pajjoto padīpo

tesaṃ parikkhaye nibbāyati. Nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchati; evaṃ kilesābhisaṅkhāre nissāya pavattamāno khandhasantāno tesaṃ parikkhaye nibbāyati, nibbuto ca katthaci gantvā na tiṭṭhati, aññadatthu antaradhāyati, adassanameva gacchati dasseti. Tena vuttaṃ “nibbanti dhīrā yathāyaṃ padīpo”ti (khu. pā. 6.15), “accī yathā vātavegena khittā”ti (su. ni. 1080) ca ādi.

Eteti parinibbānakkhaṇe satthu santāne pavattamānānaṃ dhammānaṃ attano paccakkhatāya vuttaṃ. Pacchimakā tato paraṃ cittuppādābhāvato. **Dānīti** etarahi. **Phassapañcamāti** phassapañcamakānaṃ dhammānaṃ pākaṭabhāvato vuttaṃ. Tathā hi cittuppādakathāyampi phassapañcamakāva ādito vuttā. **Aññe dhammāti** saha nissayena aññe cittacetasiṅkā dhammā, na parinibbānacittacetasiṅkā. Nanu tepi na bhavissantevāti? Saccam na bhavissantī, āsaṅkābhāvato pana te sandhāya “na bhavissantī”ti na vattabbameva. “Itare pana sekkhaputhujjanānaṃ viya bhavissantī nu kho”ti siyā āsaṅkāti tadāsaṅkānivattanatthaṃ “nāññe dhammā bhavissantī”ti vuttaṃ.

Natthi dāni punāvāso, devakāyasmī jālīnīti, ettha **jālīnīti** devataṃ ālapati, devate devakāyasmī devasamūhe upapajjanavasena puna āvāso āvasanaṃ idāni mayhaṃ natthīti attho. Tatha kāraṇamāha “**vikkhīṇo**”tiādīnā. Sā kira devatā purimattabhāve therassa pādapariṅkā, tasmā idāni theram jīṇṇam vuddham disvā purimasinehena āgantvā “tatha cittaṃ paṇidhehi, yattha te vusitaṃ pure”ti devūpapattiṃ yāci. Atha “dāni natthī”tiādīnā thero tassā paṭivacanaṃ adāsi. Tam sutvā devatā vihatāsā tatthevantaradhāyi.

Atha thero vehāsaṃ abbhuggantvā attano ānubhāvaṃ sabrahmacārīnaṃ pakāsento “**yassa muhuttanā**”ti gāthamāha. Tassattho – **yassa** khīṇāsavabhikkhuno muhuttamattena eva **sahassadhā** sahasappakāro tisahasimāhāsahassipabhedo, **loko sabrahmakappo** sahabrahmaloko, **saṃvidito** sammadeva vidito nāto paccakkham kato, evaṃ **iddhiguṇe** iddhisampadāya cutūpapāte ca vasībhāvappatto so bhikkhu upagatakāle devatā passati, na tassa devatānaṃ dassane parihānīti. Therena kira jāliniyā devatāya paṭivacanaṃ adāvasena “natthi dāni”ti gāthāya vuttāya bhikkhū jāliniṃ apassantā “kiṃ nu kho thero dhammālanavasena kiñci ālapati”ti cintesum. Tesaṃ cittācāraṃ nītvā thero “yassa muhuttanā”ti imaṃ gāthamāha.

Annabhāro pureti evaṃnāmo purimattabhāve. **Ghāsahārakoti** ghāsamattassa atthāya bhattiṃ katvā jīvanako. **Samaṇanti** samitapāpaṃ. **Paṭipādesinti** paṭimukho hutvā pādāsīṃ, pasādena abhimukho hutvā āhārādānaṃ adāsinti adhippāyo. **Upariṭṭhanti** evaṃnāmakam paccekabuddham. **Yasassinanti** kittimantaṃ patthaṭayasam. Imāya gāthāya yāva carimattabhāvā uḷārasampattihetubhūtaṃ attano pubbakammaṃ dasseti. Tenāha “**somhi sakyakule jāto**”tiādi.

Ito sattāti ito manussalokato cavitvā devaloke dibbena āhipaccena satta. **Tato sattāti** tato devalokato cavitvā manussaloke cakkavattibhāvena satta. **Samsārāni catuddasāti** catuddasa bhavantarasaṃsaraṇāni. **Nivāsamabhijānissanti** pubbenivāsaṃ aññāsīṃ. **Devaloke** ṭhito tadāti tañca kho na imasmiṃyeva attabhāve, api ca kho yadā ito anantarāṭṭe attabhāve devaloke ṭhito, tadā aññāsīnti attho.

Idāni attanā dibbacakkhuñānacutūpapātañānaṃ adhigatākāraṃ dassento “**pañcaṅgike**”tiādīnā dve gāthā abhāsi. Tatha **pañcaṅgike samādhimhīti** abhiññāpādakatutthajjhānasamādhimhi. So hi pītipharaṇatā, sukapharaṇatā, cetopharaṇatā, ālokapharaṇatā, paccavekkhaṇanimittanti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatattā pañcaṅgiko samādhīti vuccati. **Santeti** paṭipakkhavūpasamena aṅasantatāya ca sante. **Ekodibhāviteti** ekodibhāvagate, suciṇṇe vasībhāvappatteti attho. **Paṭippassaddhiladdhamhīti** kilesānaṃ paṭippassaddhiyā laddhe. **Dibbacakkhu visujjhi meti** evaṃvidhe samādhimhi sampādite mayhaṃ dibbacakkhuñānaṃ visujjhi, ekādasahi upakkilesehi vimuttiyā visuddham ahoṣi.

Cutūpapātaṃ jānāmīti sattānaṃ cutiṅca upapattiṅca jānāmi, jānanto ca “ime sattā amumhā

lokamhā āgantvā idhūpapannā, imamhā ca lokā gantvā amumhi loke upapajjissanti’ ’ti sattānaṃ **āgatiṃ gatiṅca** jānāmi, jānanto eva ca nesam **itthabhāvaṃ** manussabhāvaṃ tato **aññathābhāvaṃ** aññathātiracchānabhāvaṅca upapattito puretārameva jānāmi. Tayidaṃ sabbampi pañcaṅgike samādhimhi sampādite evāti dassento āha “**jhāne pañcaṅgike ʒhito**” ’ti. Tattha pañcaṅgike jhāne ʒhito patiṭṭhito hutvā evaṃ jānāmīti attho.

Evam vijjāttayaṃ dassetvā tappasaṅgena pubbe dassitampi tatiyavijjāṃ saha kiccanipphattiyā dassento “**pariṇiṇṇo mayā satthā**” ’tiādinā gāthādvayamāha. Tattha **vajjīnaṃ veḷuvagāmeti** vajjiraṭṭhassa veḷuvagāme, vajjiraṭṭhe yattha pacchimavassaṃ upagacchi veḷuvagāme. **Heṭṭhato veḷugumbasinti** tattha aññatarassa veḷugumbassa heṭṭhā. **Nibbāyissanti** nibbāyissāmi, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissāmīti attho.

Anuruddhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā

Samaṇassa ahu cintātiādikā āyasmato pārāpariyattherassa gāthā. Imassa vatthu heṭṭhā āgatameva. Tā ca gāthā satthari dharante attano puthujjanakāle manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ niggaṇhanacintāya pakāsanavasena bhāsītā. Imā pana aparabhāge satthari parinibbute attano ca parinibbāne upaṭṭhite tadā āyatiṅca bhikkhūnaṃ uddhammaṭṭipattiyā pakāsanavasena bhāsītā. Tattha –

920. “Samaṇassa ahu cintā, pupphitamhi mahāvane;
Ekaggassa nisinnassa, pavivittassa jhāyino’ ’ti. –

Ayaṃ gāthā saṅgītikārehi ʒhapitā. Tassattho heṭṭhā vuttanayova. Ayaṃ pana sambandho – satthari aggasāvakesu ekaccesu mahātheresu ca parinibbutesu atītasatthuke pāvācane subbacesu sikkhākāmesu bhikkhūsu dullabhesu, dubbacesu micchāpaṭṭipattibahulesu bhikkhūsu ca jātesu supupphite mahante sālāvane nisinnassa pavivittassa ekaggassa jhāyanasīlassa, samitapāpatāya **samaṇassa**, pārāpariyattherassa paṭṭipattiṃ nissāya **cintā** vīmaṃsā ahoṣīti itarā –

921. “Aññathā lokanāthamhi, tiṭṭhante purisuttame;
Iriyaṃ āsi bhikkhūnaṃ, aññathā dāni dissati.

922. “Sītavātaparittānaṃ, hirikopīnachādanam;
Mattaṭṭhiyaṃ abhuñjimsu, santuṭṭhā itarītare.

923. “Paṇītaṃ yadi vā lūkhaṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ;
Yāpanatthaṃ abhuñjimsu, agiddhā nādhimucchitā.

924. “Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccaye;
Na bālhaṃ ussukā āsuṃ, yathā te āsavakkhaye.

925. “Araññe rukkhāmulesu, kandarāsu guhāsu ca;
Vivekamanubrūhantā, vihaṃsu tapparāyaṇā.

926. “Nīcā niviṭṭhā subharā, mudū athaddhamānasā;
Abyāsekā amukharā, atthacintāvasānugā.

927. “Tato pāsādikam āsi, gataṃ bhuttaṃ nisevitaṃ;
Siniddhā teladhārāva, ahosi iriyāpatho.

928. “Sabbāsavaparikkhīṇā, mahājḥāyī mahāhitā;
Nibbutā dāni te therā, parittā dāni tādīsā.
929. “Kusalānañca dhammānaṃ, paññāya ca parikkhayā;
Sabbākāravārupetaṃ, lujjate jinasāsanāṃ.
930. “Pāpakānañca dhammānaṃ, kilesānañca yo utu;
Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasesakā.
931. “Te kilesā pavaḍḍhantā, āvisanti bahuṃ janāṃ;
Kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā.
932. “Kilesehābhibhūtā te, tena tena vidhāvītā;
Narā kilesavatthūsu, sasaṅgāmeva ghosite.
933. “Pariccajivā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare;
Diṭṭhigatāni anventā, idaṃ seyyoti maññare.
934. “Dhanañca puttaṃ bhariyañca, chaḍḍayitvāna niggatā;
Kaṭacchubbhikkhahetūpi, akicchāni nisevare.
935. “Udarāvadehakaṃ bhutvā, sayantuttānaseyyakā;
Kathā vaḍḍhenti paṭibuddhā, yā kathā satthugarahitā.
936. “Sabbakārukasippāni, cittiṃ katvāna sikkhare;
Avūpasantā ajjhataṃ, sāmāññatthotiacchati.
937. “Mattikaṃ telacuṇṇaṃ, udakāsanabhojanaṃ;
Gihīnaṃ upanāmenti, ākaṅkhaṇṭā bahuttaraṃ.
938. “Dantaponāṃ kapitthañca, pupphaṃ khādaniyāni ca;
Piṇḍapāte ca sampanne, ambe āmalakāni ca.
939. “Bhesajjesu yathā vejjā, kiccākicce yathā gihī;
Gaṇikāva vibhūsāyaṃ, issare khattiyā yathā.
940. “Nekatikā vañcanikā, kūṭasakkhī apāṭukā;
Bahūhi parikappehi, āmiṣaṃ paribhuñjare.
941. “Lesakappe pariyāye, parikappenudhāvītā;
Jīvikatthā upāyena, saṅkaḍḍhanti bahuṃ dhanāṃ.
942. “Upaṭṭhāpentī parisāṃ, kammato no ca dhammato;
Dhammaṃ paresāṃ desenti, lābhato no ca atthato.
943. “Saṅghalābhassa bhaṇḍanti, saṅghato paribāhirā;
Paralābhopajīvantā, ahirīkā na lajjare.
944. “Nānuyuttā tathā eke, muṇḍā saṅghāṭipārutā;
Sambhāvanāmyevicchantī, lābhasakkāramucchitā.
945. “Evaṃ nānappayātamhi, na dāni sukaraṃ tathā;

Aphusitaṃ vā phusitaṃ, phusitaṃ vānurakkhitaṃ.

946. “Yathā kaṇṭakaṭṭhānamhi, careyya anupāhano;
Satiṃ upaṭṭhapetvāna, evaṃ gāme munī care.
947. “Saritvā pubbake yogī, tesam vattamanussaram;
Kiñcāpi pacchimo kālo, phuseyya amataṃ padaṃ.
948. “Idaṃ vatvā sālavane, samaṇo bhāvitindriyo;
Brāhmaṇo parinibbāyī, isi khīṇapunabbhavo”ti. –

Imā gāthā thereneva bhāsītā.

Tattha **iriyam āsi bhikkhūnanti** purisuttame **lokanāthamhi** sammāsambuddhe **tiṭṭhante** dharante etarahi paṭipattibhāvato. **Aññathā** aññena pakārena bhikkhūnaṃ iriyam caritaṃ ahosi yathānusiṭṭhaṃ paṭipattibhāvato. **Aññathā dāni dissatīti** idāni pana tato aññathā bhikkhūnaṃ iriyam dissati ayāthāvapaṭipattibhāvatoti adhippāyo.

Idāni sathari dharante yenākārena bhikkhūnaṃ paṭipatti ahosi, taṃ tāva dassetaṃ “**sītavātaparittāṇa**”ntiādi vuttaṃ. Tattha **mattaṭṭhiyanti** taṃ mattaṃ payojanaṃ. Yāvadeva sītavātaparittāṇaṃ, yāvadeva hirīkopīnapaṭicchādanaṃ katvā cīvaraṃ paribhuñjimsu. Kathaṃ? **Santuṭṭhā itarītare** yasmim tasmim hīne paṇite vā yathāladde paccaye santosaṃ āpannā.

Paṇīṭanti ulāraṃ sappiādinā saṃsaṭṭhaṃ, tadabhāvena **lūkhaṃ**. **Appanti**, catupañcālopamattampi. **Bahuṃ yāpanatthaṃ abhuñjimsūti** paṇītaṃ bahuṃ bhuñjantāpi yāpanamattameva āhāraṃ bhuñjimsu. Tato eva **agiddhā** gedhaṃ anāpannā. **Nādhimucchitā** na ajjhositā akkhabbhañjanaṃ viya sākaṭikā, vaṇalepanaṃ viya vaṇino abhuñjimsu.

Jīvitānaṃ parikkhāre, bhesajje atha paccayepi jīvitānaṃ pavattiyā parikkhārabhūte bhesajjasāṅkhāte paccaye gilānapaccaye. **Yathā teti** yathā te purimakā bhikkhū āsavakkhaye **ussukā** yuttā āsuṃ, tathā te rogābhibhūtāpi gilānapaccaye bālhaṃ ativiya **ussukā** nāhesunti attho.

Tapparāyaṇāti vivekapaṛāyaṇā vivekapaṇā. Evaṃ catūhi gāthāhi catupaccayasantosaṃ bhāvanābhīratīṅca dassentena tesam ariyavaṃsapaṭipadā dassitā.

Nīcāti “mayam pamsukūlikā piṇḍapātikā”ti attukkamaṃsanaparavambhanāni akatvā nīcavuttino, nivātavuttinoti attho. **Nivīṭṭhāti** sāsane nivīṭṭhasaddhā. **Subharāti** appicchatādībhāvena suposā. **Mudūti** vattapaṭipattiyam sakale ca brahmacariye mudū, suparikammakatasuvaṇṇaṃ viya viniyogakkhamā. **Mudūti** vā abhākuṭikā uttānamukhā pupphitamukhena paṭisanthāravuttino, sutitthaṃ viya sukhāvahāti vuttaṃ hoti. **Athaddhamānasāti** akathinacittā tena subbacabhāvamāha. **Abyāsekāti** sativippavāsābhāvato kilesabyāsekarahitā, antarantarā taṇhādiṭṭhimānādīhi avokiṇṇāti attho. **Amukharāti** na mukharā, na mukhena kharā vacīpāgabbhiyarahitāti vā attho. **Atthacintāvasānugāti** hitacintāvasānugāhitacintāvasikā, attano pasesāṅca hitacintameva anuparivattanakā.

Tatoti tasmā nīcavuttādihetu. **Pāsādikanti** pasādajanikaṃ paṭipattiṃ passantānaṃ suṇantānaṅca pasādāvahaṃ. **Gatanti** abhikkantapaṭikkantaparivattanādīgamaṇaṃ. **Gatanti** vā kāyavācāpavatti. **Bhuttanti** catupaccayaparibhogo. **Nisevīṭanti** gocaranisevanam. **Siniddhā teladhārāvāti** yathā anivattitā kusalaṅābhisiñcītā savantī teladhārā avicchinā **siniddhā** maṭṭhā dassanīyā pāsādikā hoti, evaṃ tesam ākappasampannaṃ iriyāpatho acchiddo saṅho maṭṭho dassanīyo pāsādiko ahosi.

Mahājāyīti mahantehi jāhānehi jāhānasīlā, mahantaṃ vā nibbānaṃ jāhāyantīti mahājāyī. Tato

eva **mahāhitā**, mahantehi hitehi samannāgatāti attho. **Te therāti** te yathāvuttappakārā paṭipattiparāyaṇā therā idāni parinibbutāti attho. **Parittā dāni tādisāti** idāni pacchime kāle tādisā tathārūpā therā parittā appakā katipayā evāti vuttaṃ hoti.

Kusalānañca dhammānanti vivaṭṭassa upanissayabhūtānaṃ vimokkhasambhārānaṃ anavajjadhammānaṃ. **Paññāya cāti** tathārūpāya paññāya ca. **Parikkhayāti** abhāvato anuppattito. Kāmañcetta paññāpi siyā anavajjadhammā, bahukārabhāvadassanattamaṃ panassā viṣuṃ gahaṇaṃ yathā puññañāṇasambhārāti. **Sabbākāravāruṇepanti** ādikalyāṇatādīhi sabbehi ākāravarehi pakāravisesehi upetaṃ yuttaṃ jinassa bhagavato sāsanaṃ lujjati vinassatīti attho.

Pāpakānañca dhammānaṃ, kilesānañca yo utūti kāyaduccaritādīnaṃ pāpadhammānaṃ lobhādīnañca kilesānaṃ yo utu yo kālo, so ayaṃ vattatīti vacanaseso. **Upaṭṭhitā vivekāya, ye ca saddhammasakāti** ye pana evarūpe kāle kāyacittaupadhivivekatthāya upaṭṭhitā āradhaviṛiyā, te ca sesapaṭipattisaddhammakā honti. Ayañhettha adhippāyo – suvisuddhasīlācārāpi samānā idāni ekacce bhikkhū iriyāpathasanthāpanaṃ, samathavipassanābhāvanāvidhānaṃ, mahāpalibodhūpacchedo, khuddakapalibodhūpacchedoti evamādiṭṭhadhammikānaṃ sampādetvā bhāvanamanuyūñjanti. Te sesapaṭipattisaddhammakā, paṭipattiṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkontīti.

Te kilesā pavaḍḍhantāti ye bhagavato orasaputtehi ca tadā parikkhayaṃ pariyādānaṃ gamitā kilesā, te etarahi laddhokāsā bhikkhūsu vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjantā. **Āvisanti bahuṃ jananti** kalyāṇamittarahitaṃ ayonisomanasikārabhūlaṃ andhabājanaṃ abhibhavitvā avasaṃ karontā āvisanti santānaṃ anupavisanti. Evaṃbhūtā ca te **kīḷanti maññe bālehi, ummattehiva rakkhasā**, yathā nāma kelisīlā rakkhasā bhisakkarahite ummatte āvisitvā te anayabyasanaṃ āpādentā tehi kīḷanti, evaṃ te kilesā sammāsambuddhabhisakkarahite andhabāle bhikkhū āvisitvā tesam diṭṭhadhammikādibhedam anattaṃ uppādentā tehi saddhiṃ kīḷanti maññe, kīḷantā viya hontīti attho.

Tena tenāti tena tena ārammaṇabhāgena. **Vidhāvitāti** virūpaṃ dhāvitā asārūppavasena paṭipajjantā. **Kilesavatthūsūti** paṭhamam uppannaṃ kilesā pacchā uppajjanakānaṃ kāraṇabhāvato kilesāva kilesavatthūni, tesu kilesavatthūsū samūhitesu. **Sasaṅgāmeva ghositeti** hiraññasuvaṇṇamaṇimuttādikaṃ dhanam vipakiritvā “yaṃ yaṃ hiraññasuvaṇṇādi yassa yassa hatthagataṃ, taṃ taṃ tassa tasseva hotū”ti evaṃ kāmaghosanā sasaṅgāmaghosanā nāma. Tatthāyamattho – kilesavatthūsū “yo yo kilesa yaṃ yaṃ sattaṃ gaṇhāti abhibhavati, so so tassa tassa hotū”ti kilesasenāpatinā mārena sasaṅgāme ghosite viya. Tehi tehi kilesehi abhibhūtā te bālaputhujjanā tena tena ārammaṇabhāgena vidhāvitā vositāti.

Te evaṃ vidhāvitā kiṃ karontīti āha “**pariccajivā saddhammaṃ, aññamaññehi bhaṇḍare**”ti. Tassattho – paṭipattisaddhammaṃ chaḍḍetvā āmisakiñjakkhahetu **aññamaññehi bhaṇḍare** kalahaṃ karontīti. **Diṭṭhigatānīti** “viññāṇamattameva atthi, nattheva rūpadhammā”ti, “yathā puggalo nāma paramatthato natthi, evaṃ sabhāvadhammāpi paramatthato natthi, vohāramattamevā”ti ca evamādīni diṭṭhigatāni micchāgāhe **anventā** anugacchantā **idaṃ seyyo** idameva seṭṭhaṃ, aññaṃ micchāti maññanti.

Niggatāti gehato nikkhantā. **Kaṭacchubhikkhahetūpīti** kaṭacchumattabhikkhānimitampi. Tam dadantassa gahaṭṭhassa ananulomikasamaggavasena **akiccāni** pabbajitena akattabbāni kammāni **nisevare** karontī.

Udarāvadehakaṃ bhutvāti “ūnūdarō mitāhāro”ti (theragā. 982; mi. pa. 6.5.10) vuttavacanaṃ acintetvā udarapūraṃ bhūñjitvā. **Sayantuttānaseyyakāti** “dakkhiṇena passena sīhaseyyaṃ kappeti pāde pādam accādhāya sato sampajāno”ti (a. ni. 8.9; vibha. 519) vuttavidhānaṃ ananussarivā uttānaseyyakā sayanti. **Yā kathā satthugarahitāti** rājakathāditiracchānakathaṃ sandhāya vadati.

Sabbakārukasippānīti sabbehi vessādīhi kārukehi kattabbāni bhattatālavaṇṭakaraṇādīni

hatthasippāni. **Cittim katvānāti** sakkaccaṃ sādaraṃ katvā. **Avūpasantā ajjhantanti** kilesavūpasamābhāvato gadduhanamattampi samādhānābhāvato ca ajjhantaṃ avūpasantā, avūpasantacittāti attho. **Sāmaññatthoti** samaṇadhammo. **Atiacchatīti** tesam ājīvakkiccapasutatāya ekadesampi aphusanato visumyeva nisīdati, anallīyatīti vuttaṃ hoti.

Mattikanti pākatikaṃ vā pañcavaṇṇaṃ vā gihīnaṃ viniyogakkhamaṃ mattikaṃ. **Telacuṇṇaṅcāti** pākatikaṃ, abhisāṅkhataṃ vā telaṅca cuṇṇaṅca. **Udakāsanabhojananti** udakaṅca āsanaṅca bhojanaṅca. **Ākaṅkhantā bahuttaranti** bahuṃ piṇḍapātādiuttaruttaraṃ ākaṅkhantā “amhehi mattikādīsu dinnesu manussā daḷhabhattikā hutvā bahuṃ uttaruttaraṃ catupaccayajātaṃ dassantī”ti adhippāyena gihīnaṃ upanāmentīti attho.

Dante punanti sodhenti etenāti **dantaponam**, dantakaṭṭhaṃ. **Kapitthanti** kapitthaphalaṃ. **Puppanti** sumanacampakādīpupphaṃ. **Khādanīyānīti** aṭṭhārasavidhepi khajjakavisesse. **Piṇḍapāte ca sampanneti** vaṇṇādisampayutte odanavisesse. “**Ambe āmalakāni cā**”ti **ca-saddena** mātuluṅgatālanāḷikerādīphalāni avuttāni saṅgaṇhāti. Sabbattha gihīnaṃ upanāmenti ākaṅkhantā bahuttaranti yojanā.

Bhesajjesu yathā vejjāti gihīnaṃ bhesajjappayogesu yathā vejjā, tathā bhikkhū paṭipajjantīti adhippāyo. **Kiccākicce yathā gihīti** gahaṭṭhānaṃ khuddake ceva mahante ca kicce kattabbe gihī viya. **Gaṇikāva vibhūsāyanti** attano sarīrassa vibhūsane rūpūpajīviniyo viya. **Issare khattiyā yathāti** issare issariyapavattane yathā khattiyā, evaṃ kulapaṭī hutvā vattantīti attho.

Nekatikāti nikatiyaṃ niyuttā, amaṇimyeva maṇim, asuvaṇṇamyeva suvaṇṇaṃ katvā paṭirūpasāciyoganiratā. **Vañcanikāti** kūṭamānādīhi vipalambakā. **Kūṭasakkhīti** ayāthāvasakkhino. **Apāṭukāti** vāmakā, asaṃyatatavuttīti attho. **Bahūhi parikappēhīti** yathāvuttehi aññehi ca bahūhi micchājīvappakārehi.

Lesakappeti kappiyalese kappiyapaṭirūpe. **Pariyāyeti**, paccayesu pariyāyassa yoge. **Parikappeti** vaḍḍhiādivikkappane, sabbattha visaye bhumbaṃ. **Anudhāvitāti** mahicchatādīhi pāpadhammehi anudhāvitā vositā. **Jīvikatthā** jīvikappayojanā ājīvahetukā. **Upāyenāti** parikathādinā upāyena paccayuppādananayena. **Saṅkaḍḍhantīti** saṃharanti.

Upaṭṭhāpentī parisanti parisāya attānaṃ upaṭṭhāpentī, yathā parisā attānaṃ upaṭṭhāpentī, evaṃ parisā saṅgaṇhantīti attho. **Kammatotī** kammahetu. Te hi attano kattabbaveyyāvaccanimittaṃ upaṭṭhāpentī. **No ca dhammatotī** dhammanimittaṃ no ca upaṭṭhāpentī. Yo satthārā ullumpanasabhāvasaṅghitāya parisāya saṅgaho anuññāto, tena na saṅgaṇhantīti attho. **Lābhatotī** lābhahetu, “ayyo bahussuto, bhāṇako, ‘dhammakathiko’ti evaṃ sambhāvento mahājano mayhaṃ lābhasakkāre upanayissatī”ti icchācāre ṭhatvā lābhanimittaṃ paresaṃ dhammaṃ desenti. **No ca atthatotī** yo so vimuttāyatanaśise ṭhatvā saddhammaṃ kathentena pattabbo attho, na taṃdiṭṭhadhammikādībhedahitanimittaṃ dhammaṃ desentīti attho.

Saṅghalābhassa bhaṇḍantīti saṅghalābhahetu bhaṇḍanti “mayhaṃ pāpuṇāti, na tuyha”ntiādinā kalahaṃ karontī. **Saṅghato paribāhirāti**, ariyasaṅghato bahibhūtā ariyasaṅghe tadabhāvato. **Paralābhopajīvantāti** sāsane lābhassa andhabālaputhujjanehi pare sīlādiguṇasampanne sekkhe uddissa uppannattā taṃ paralābhaṃ, parato vā dāyakato laddhabbalābhaṃ upajīvantā bhaṇḍanakārakā bhikkhū pāpajīgucchāya abhāvato **ahirikā** samānā ca “mayhaṃ paralābhaṃ bhujjāma, parapaṭibaddhajīvikā”tipi **na lajjare** na hiriyanti.

Nānuyuttāti samaṇakaraṇehi dhammehi ananuyuttā. **Tathāti** yathā pubbe vuttā bandhanakārakādayo, tathā. **Eketī** ekacce. **Muṇḍā saṅghāṭipārutāti** kevalaṃ muṇḍitakesatāya muṇḍā pilotikakhaṇḍehi saṅghāṭitaṭṭhena “saṅghāṭī”ti laddhanāmena cīvarena pārutasarīrā.

Sambhāvanamye vicchanti, lābhasakkāramucchitāti lābhasakkārāsāya mucchitā ajjhositā hutvā, “pesalo dhutavādo bahussuto”ti vā madhuravacanamanuyuttā “ariyo”ti ca kevalam **sambhāvanam** bahumānamyeva icchanti esanti, na tannimitte guṇeti attho.

Evanti “kusalānañca dhammānam paññāya ca parikkhayā”ti vuttanayena. **Nānappayātamhī**ti nānappakāre bhedanadhamme payāte samakate, nānappakārena vā saṃkilesadhamme payātuṃ pavattituṃ āradde. **Na dāni sukaram tathāti** idāni imasmim dullabhakalyānamitte dullabhasappāyasaddhammassavane ca kāle yathā sathhari dharante **aphusitam** aphuttham, anadhigataṃ jhānavipassanam **phusituṃ adhigantum, phusitam vā** hānabhāgiyam thitibhāgiyameva vā ahutvā yathā visabhāgiyam hoti, tathā **anurakkhituṃ** pāletuṃ sukaram, tathā na sukaram, tathā sampādetuṃ na sakkāti attho.

Idāni attano parinibbānakālassa āsannattā saṃkhittena ovādena sabrahmacāriṃ ovadanto “**yathā kaṇṭakaṭṭhānamhī**”tiādimāha. Tassattho – yathā puriso kenacideva payojanena kaṇṭakanicite padese anupāhano vicaranto “mā maṃ kaṇṭako vijjhī”ti satim upaṭṭhapetvā vicarati, evam kilesakaṇṭakanicite gocaragāme payojanena caranto muni satim upaṭṭhapetvāna satisampajaññayutto appamattova careyya kammaṭṭhānam avijahantoti vuttam hoti.

Sarivā pubbake yogī, tesam vattamanussaranti purimake yoge bhāvanāya yuttatāya yogī āradhavipassake sarivā tesam vattam āgamānusārena sammāpaṭipattibhāvanāvidhiṃ anussaranto dhuranikkhepaṃ akatvā yathāpaṭipajjanto. **Kiñcāpi pacchimo kālō**ti yadipāyam atītasatthuko carimo kālō, tathāpi yathādhammeva paṭipajjanto vipassanam usukkāpento **phuseyya amataṃ padaṃ** nibbānam adhigaccheyya.

Idam vatvāti, yathādassitam saṃkilesavodānesu imaṃ paṭipattividhiṃ kathetvā. Ayañca osānagāthā saṅgītikārehi therassa parinibbānam pakāsetuṃ vuttāti veditabbā.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vīsatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Timsanipāto

1. Phussattheragāthāvaṇṇanā

Timsanipāte **pāsādike bahū disvāti**ādikā āyasmato phussattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam kusalam upacinitvā devamanussesu saṃsaranto imasmim buddhuppāde ekassa maṅḍalikaṇṭhāno putto hutvā nibbatti, **phussoti** nāmam ahoṣi. So viññutaṃ patto khattiyakumārehi sikkhitabbasippesu nipphattim gato. Upanissayasampannattā kāmesu allagacitto aññatarassa mahātherassa santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā cariyānukūlam kammaṭṭhānam gahetvā bhāvanam anuyuñjanto jhānāni nibbattetvā jhānapādam vipassanam paṭṭhapetvā nacirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Athekadivasam paṇḍaragotto nāma eko tāpaso tassa santike dhammam sutvā nisinno sambahule bhikkhū sīlacārasampanne susaṃvutindriye bhāvitakāye bhāvitacitte disvā pasannacitto “sādhu vatāyam paṭipatti loke ciram tiṭṭheyyā”ti cintetvā “katham nu kho, bhante, anāgatamaddhānam bhikkhūnam paṭipatti bhavissati”ti theram pucchi. Tamattham dassento saṅgītikāre –

949. “Pāsādike bahū disvā, bhāvitatte susaṃvute;

Isi paṇḍarasagotto, apucchi phussasavhaya”nti. – gātham ādito ṭhapesum;

Tattha **pāsādiketi** attano paṭipattiyā pasādārahe. **Bahūti** sambahule. **Bhāvitatteti** samathavipassanābhāvanāhi bhāvitacitte. **Susamvuteti** suṭṭhu samvutindriye. **Isīti** tāpaso. **Paṇḍarasagottoti** paṇḍarassa nāma isino vaṃse jātattā tena samānagotto. **Phussasavhayanti** phussasaddena avhātabbam, phussanāmakanti attho.

950. “Kiṃ chandā kimadhippāyā, kimākappā bhavissare;
Anāgatamhi kālamhi, taṃ me akkhāhi pucchito”ti. –

Ayaṃ tassa isino pucchāgāthā.

Tattha **kiṃ chandāti** imasmim sāsane anāgate bhikkhū kīdisacchandā kīdisādhimuttikā, kiṃ hīnādhimuttikā, udāhu paṇītādhimuttikāti attho. **Kimadhippāyāti** kīdisādhippāyā kīdisajjhāsāyā, kiṃ saṃkilesajjhāsāyā, udāhu vodānajjhāsāyāti attho. Atha vā **chandā** nāma kattukamyatā, tasmā kīdisī tesam kattukamyatāti attho. **Adhippāyo** ajjhāsāyoyeva. **Kimākappāti** kīdisākappā. Ākappāti ca vesagahaṇādivārittacārittavantoti attho. **Bhavissareti** bhavissanti. **Taṃ meti** taṃ anāgate bhikkhūnaṃ chandādhippāyākappabhedam pucchito mayham **akkhāhi** kathehīti theram ajjhesati. Tassa thero tamattham ācikkhanto sakkaccasavane tāva niyojetum –

951. “Suṇohi vacanam mayham, isi paṇḍarasavhaya;
Sakkaccam upadhārehi, ācikkhissāmyanāgata”nti. – gāthamāha;

Tassattho – bho paṇḍaranāma isi, yaṃ tvam maṃ puchasi, taṃ te anāgataṃ ācikkhissāmi, ācikkhato pana mama vacanam suṇāhi anāgatatthadīpanato samvegāvahato ca sakkaccam upadhārehīti.

Atha thero anāgataṃsaññāna bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃca bhāvinim pavattim yathābhūtam disvā tassa ācikkhanto –

952. “Kodhanā upanāhī ca, makkhī thambhī saṭhā bahū;
Issukī nānāvādā ca, bhavissanti anāgate.

953. “Aññātamānino dhamme, gambhīre tīragocarā;
Lahukā agarū dhamme, aññamaññamagāravā.

954. “Bahū ādīnavā loke, uppajjissantyanāgate;
Sudesitam imaṃ dhammam, kilesissanti dummatī.

955. “Guṇahīnāpi saṅghamhi, voharantā visāradā;
Balavanto bhavissanti, mukharā assutāvino.

956. “Guṇavantopi saṅghamhi, voharantā yathātthato;
Dubbalā te bhavissanti, hirīmanā anattikā.

957. “Rajataṃ jātarūpaṇca, khettaṃ vatthumajeḷakaṃ.
Dāsīdāsāṇca dummedhā, sādiyissantyanāgate.

958. “Ujjhānasaññino bālā, sīlesu asamāhitā;
Unnaḷā vicarissanti, kalahābhiratā magā.

959. “Uddhatā ca bhavissanti, nīlacīvarapārūtā;
Kuhā thaddhā lapā siṅgī, carissantiyariyā viya.

960. “Telasaṅṭhehi kesehi, capalā añjanakkhikā;
Rathiyāya gamissanti, dantavaṇṇikapārutā.
961. “Ajegucchaṃ vimuttehi, surattaṃ arahaddhajaṃ;
Jigucchissanti kāsāvaṃ, odātesu samucchitā.
962. “Lābhakāmā bhavissanti, kusītā hīnavīriyā;
Kicchantā vanapatthāni, gāmantesu vasissare.
963. “Ye ye lābhaṃ labhissanti, micchājīvaratā sadā;
Te teva anusikkhantā, bhajissanti asaṃyatā.
964. “Ye ye alābhino lābhaṃ, na te pujjā bhavissare;
Supesalepi te dhīre, sevissanti na te tadā.
965. “Milakkhuraṇaṃ rattaṃ, garahantā sakaṃ dhajaṃ;
Titthiyānaṃ dhajaṃ keci, dhārissantyavadātakaṃ.
966. “Agāravo ca kāsāve, tadā tesāṃ bhavissati;
Paṭisaṅkhā ca kāsāve, bhikkhūnaṃ na bhavissati.
967. “Abhibhūtassa dukkhena, sallavidhassa ruppato;
Paṭisaṅkhā mahāghorā, nāgassāsi acintiyā.
968. “Chaddanto hi tadā disvā, surattaṃ arahaddhajaṃ;
Tāvadevabhaṇī gāthā, gajo atthopasaṃhitā.
969. “Anikkasāvo kāsāvaṃ, yo vatthaṃ paridhassati;
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.
970. “Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito;
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahati.
971. “Vipannasīlo dummedho, pākaṭo kāmakāriyo;
Vibhantacitto nissukka, na so kāsāvamarahati.
972. “Yo ca sīlena sampanno, vītarāgo samāhito;
Odātamanasaṅkappo, sa ve kāsāvamarahati.
973. “Uddhato unnaḷo bālo, sīlaṃ yassa na vijjati;
Odātakaṃ arahati, kāsāvaṃ kiṃ karissati.
974. “Bhikkhū ca bhikkhuniyo ca, duṭṭhacittā anādarā;
Tādīnaṃ mettacittānaṃ, niggaṇhissantyanāgate.
975. “Sikkhāpentāpi therehi, bālā cīvaradhāraṇaṃ;
Na suṇissanti dummedhā, pākaṭā kāmakāriyā.
976. “Te tathā sikkhitā bālā, aññaṃaññaṃ agāravā;
Nādiyissantupajjhāye, khaḷuṅko viya sārathim.
977. “Evaṃ anāgataddhānaṃ, paṭipatti bhavissati;

Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃca, patte kālamhi pacchime.

978. “Purā āgacchate etaṃ, anāgataṃ mahabbhayaṃ;
Subbacā hotha sakhilā, aññamaññaṃ sagāravā.

979. “Mettacittā kārūṇikā, hotha sīlesu saṃvutā;
Āraddhavīriyā pahitattā, niccaṃ dalhaparakkamā.

980. “Pamādaṃ bhayato disvā, appamādaṃca khemato;
Bhāvetthaṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, phusantā amataṃ pada”nti. – imā gāthā abhāsi;

Tattha **kodhanā**ti kujjhanasīlā. **Bhavissanti anāgateti** sambandho. Kiṃ therassa kāle tathā nāhesunti? Na nāhesuṃ. Tadā pana kalyāṇamittabahulatāya ovādakesu viññāpakesu sabrahmacārīsu bahūsu vijjamānesu kilesesu balavantesu paṭisaṅkhānabahulatāya ca yebhuyyena bhikkhū akkodhanā ahesuṃ, āyatiṃ tabbipariyāye atikodhanā bhavissanti, tasmā “anāgate”ti vuttaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. **Upanāhī**ti āghātavatthūsu āghātassa upanayhanasīlā upanāhasambhavato vā upanāhī. Tattha purimakāliko byāpādo kodho, aparakāliko upanāho. Sakim pavatto vā doso kodho, anekakkhattuṃ pavatto upanāho. Paresaṃ vijjamāne guṇe makkhanti puñjanti, tesam vā udakapuñjaniyā viya udakassa makkho makkhanaṃ puñjanaṃ etesaṃ atthīti **makkhī**. Atimānalakkhaṇo thambho etesaṃ atthīti **thambhī**. **Saṭhā**ti asantaḡuṇavibhāvanalakkhaṇena sāṭheyyena samannāgatā. **Issukī**ti parasampattikhiyyanalakkhaṇāya issāya samannāgatā. **Nānāvādā**ti aññamaññaṃ viruddhavādā viruddhadiṭṭhikā, kalahakārakā cāti attho.

Aññātamānino dhamme, gambhīre tīragocarāti gambhīre durobhāse saddhamme aññāte eva “ñātoti, diṭṭho”ti evaṃ mānino, tato eva tassa orabhāge pavattitāya orimatīragocarā. **Lahukā**ti lahusabhāvā capalā. **Agarū dhammeti** saddhamme gāravarahitā. **Aññamaññaṃagāravā**ti aññamaññaṃsmiṃ appatissā, saṅghe sabrahmacārīsu ca garugāravavirahitā. **Bahū ādīnavā**ti vuttappakārā, vakkhamānā ca bahū anekadosā antarāyā. **Loketi** sattaloke. **Uppajjissantyanāgateti** anāgate pātu bhavissanti. **Sudesitaṃ imaṃ dhammanti**, sammāsambuddhena suṭṭhu aviparītaṃ ādikalyāṇādippakārena desitaṃ imaṃ āgamasaddhammaṃ. **Kilesissanti**ti kilīṭṭhaṃ kilesadūsitaṃ karissanti, “āpattiṃ ‘anāpatti’ti garukāpattiṃ ‘lahukāpatti’”tiādinā duccharitasamkilesena asaddhammena saṅhasukhumaṃ rūpārūpadhammaṃ paṭikkhipissanti, diṭṭhisamkilesena ubhayatrāpi taṅhāsamkilesena samkilesissanti malinaṃ karissanti. **Dummatī**ti nippaññā. Vuttañhetam bhagavatā – “bhavissanti, bhikkhave, bhikkhū anāgatamaddhānaṃ...pe... abhidhammakathaṃ vedallakathaṃ kathentā kaṇhadhammaṃ okkamamānā na bujjhissanti”ti (a. ni. 5.79).

Guṇahīnāti sīlādiguṇavirahitā dussīlā, alajjino ca. Atha vā **guṇahīnā**ti vinayavārittādiguṇena hīnā dhammavinaye appakataññuno. **Saṅghambhī**ti saṅghamajjhe. **Voharantā**ti kathentā, saṅghe vinicchayakathāya vattamānāya yaṃkiñci bhaṇantā. **Visāradā**ti nibbhayā pagabbhā. **Balavantoti** pakkhabalena balavanto. **Mukharā**ti mukhakarā kharavādino. **Assutāvinoti** na sutavanto, kevalaṃ lābhasakkārasilokasannissayena guṇadharā hutvā “dhammaṃ ‘adhammo’ti, adhammaṃca ‘dhammo’ti, vinayaṃ ‘avinayo’ti, avinayaṃca ‘vinayo’”ti evaṃ attanā yathicchitamattaṃ saṅghamajjhe patiṭṭhapentā balavanto bhavissanti.

Guṇavantoti sīlādiguṇasampannā. **Voharantā yathātthototi** atthānurūpaṃ, aviparītatthaṃ “dhammaṃ ‘dhammo’ti, adhammaṃ ‘adhammo’ti, vinayaṃ ‘vinayo’ti avinayaṃ ‘avinayo’”ti evaṃ dīpentā. **Dubbalā te bhavissanti**ti parisāyaṃ alajjussannatāya balavirahitā te bhavissanti, tesam vacanaṃ na tiṭṭhissati. **Hirīmanā anattikā**ti hirīmanto kenaci anattikā. Te hi dhammena vattum samattāpi pāpajigucchataṃ appakiccatāya ca kehici virodhaṃ akarontā attano vādaṃ patiṭṭhāpetuṃ na vāyamantā diṭṭhāvikkammaṃ vā adhiṭṭhānaṃ vā akatvā tuṅhī honti.

Rajatanti rūpiyaṃ, tena kahāpaṇalohamāsakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Jātarūpanti** suvaṇṇaṃ, tena maṇimuttādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Vā-saddo samuccayattho “apadā vā”tiādīsu (a. ni. 4.34; 5.32; itivu. 90) viya. “Rajatajātarūpañcā”ti vā pāṭho. **Khettanti** yattha pubbaṇṇāparaṇṇaṃ ruhati, taṃ khettaṃ. Tadatthaṃ akatabhūmibhāgo vatthu. **Ajelakanti** eḷakā nāma ajāyeva, te ṭhapetvā avasesā pasujāti ajā nāma. Ajelakaggahaṇeneva hettha gomahimsādīnampi saṅgaho kato. **Dāsīdāsāñcāti** dāsiyo ca dāse ca. **Dummedhāti** aviddasuno, kappiyākappiyaṃ sārūppāsārūppaṃ ajānantā attano atthāya **sādiyissanti** sampaṭicchissanti.

Ujjhānasaññinoti pare heṭṭhato katvā olokanacittā, anujjhāyitabbaṭṭhānēpi vā ujjhānasīlā. **Bālāti** duccintitacintanādīnā bālalakkhaṇena samannāgatā, tato eva **sīlesu asamāhitā** catupārisuddhisīlesu na samāhitacittā. **Unnalāti**, samussitatucchamānā. **Vicarissantīti** mānaddhajaṃ ukkhipitvā vicarissantī. **Kalahābhiratā magāti** sārāmbhabahulatāya karaṇuttariyapasutā kalahe eva abhiratā magasadisā migā viya atthāhitāpekkhā ghāsesanābhiratā dubbalavihesaparāti attho.

Uddhatāti uddhaccena samannāgatā cittaekaggatārahitā. **Nīlacīvarapārūtāti** akappiyarajanarattena nīlavaṇṇena cīvarena pārūtā, tādisaṃ cīvaraṃ nivāsetvā ceva pārūpitvā ca vicaraṇakā. **Kuhāti** sāmantaḷappanādīnā kuhanavattunā kuhakā, asantaḷaṇṇasambhāvanicchāya kohaññaṃ katvā paresaṃ vimhāpayā. **Thaddhāti** kodhena mānena ca thaddhamānasā kakkhaḷahadayā. **Lapāti** lapanakā kuhanavuttikā, pasannamānasehi manussehi “kena, bhante, ayyassa attho”ti paccayadāyakaṇaṃ vadāpanakā, payuttavācāvasena, nippesikatāvasena ca paccayatthaṃ lapakāti vā attho. **Siṅgīti** “tatha katamaṃ siṅgaṃ? Yaṃ siṅgaṃ siṅgārātā cāturatā cāturiyaṃ parikkhatatā pārikkhatiya”nti (vibha. 852) evaṃ vuttehi siṅgasadisēhi pākāṭakilesehi samannāgatā, siṅgaracaritāti attho. “**Ariyā viyā**”ti idaṃ “kuhā”ti etasseva atthadassanaṃ. Kuhakānañhi ariyānamiva ṭhitabhāvaṃ dassento ariyā viya vicarantīti āha.

Telasaṇṭhehīti sitthakatelena vā udakatelena vā osaṇṭhitehi. **Capalāti** kāyamaṇḍanaparikkhāramaṇḍanādīnā cāpallena yuttā. **Añjanakkhikāti** alaṅkārañjanena añjitanettā. **Rathiyāya gamissantīti** bhikkhācariyāya kulūpasānkamanāpadesehi, mahāraccāyā ito cito ca paribbhamissantī. **Dantavaṇṇikapārūtāti** dantavaṇṇarattena cīvarena pārutasarīrā.

Ajegucchanti ajigucchitabbaṃ. **Vimuttehīti** ariyehi. **Surattanti** kappiyarajanena suṭṭhu rattaṃ, arahantānaṃ buddhādīnaṃ ciṇṇatāya arahaddhajaṃ jigucchissantī kāsāvaṃ. Kasmā? **Odātesu samucchitā** gedhaṃ āpannā. Dantavaṇṇapārūpanassa hi idaṃ kāraṇavacanaṃ. Te hi setakaṃ sambhāventā “sabbena sabbaṃ setake gahite liṅgapariccāgo eva siyā”ti dantavaṇṇaṃ pārūpanti.

Lābhakāmāti lābhagiddhā. Bhikkhācariyāsūpi kosajjayogato **kusītā**. Samaṇadhammaṃ kātuma cittaṃ ussābhābhāvena **hīnavīriyā**. **Kicchantāti**, kilamantā, vanapatthesu vasituma kicchantā kilantacittāti attho. **Gāmantēsūti** gāmantasenāsanesu gāmasamīpesu senāsanesu, gāmadvāresu vā senāsanesu. **Vasissareti** vasissantī.

Te teva anusikkhantāti ye ye micchājīvappayogena laddhalābhā, te te eva puggale anusikkhantā bhamissantī. **Bhamissantīti** sayampi te viya micchājīvena lābhaṃ uppādetuma rājakulādīni sevantā paribbhamissantī. “**Bhajissantī**”ti vā pāṭho, sevissantīti attho. **Asaṃyatāti** sīlasaṃyamarahitā.

Ye ye alābhino lābhanti ye ye bhikkhū micchājīvaparivajjanena appapuññatāya ca lābhassa paccayassa na lābhino, te **pūjjā** pūjanīyā pāsamsā **tadā** anāgate kāle na bhavissantī. **Supesalepi te dhīreti** dhitisampannatāya dhīre suṭṭhu pesalepi te bhikkhū na sevissantī, tadā anāgate te lābhino lābhakāmāva bhikkhūti attho.

Milakkhuraṇaṃ rattanti kālakacchakarajanena rattaṃ. Samāsapadañhettaṃ, gāthāsukhatthaṃ sānūnāsikaniddeso. **Garahantā sakaṃ dhajanti** attano dhajabhūtaṃ kāsāvaṃ jigucchantā. Sāsane

pabbajitānañhi kāsāvo dhajo nāma. **Titthiyānaṃ dhajaṃ kecī** keci sakyaputtiyabhāvaṃ paṭijānantā eva titthiyānaṃ setavatthikānaṃ dhajabhūtaṃ avadātaṃ setavatthaṃ dhāressanti.

Agāraṃ ca kāsāveti arahaddhajabhūte kāsāve agāraṃ abahumānaṃ tadā anāgate tesam bhavissati. **Paṭisaṅkhā ca kāsāveti** “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevāmī” tiādinā (ma. ni. 1.23; a. ni. 6.58) nayena paccavekkhaṇamattampi kāsāvaparibhoge na bhavissati.

Kāsāvaṃ dhārentena kāsāvaṃ bahumānena “duccaritato oramītabba” nti kāsāvassa garukātabbabhāve chaddantajātakamudāharanto “**abhibhūtassa dukkhenā**” tiādimāha. Tattha **sallaviddhassāti** puthunā savisena sallena viddhassa, tato eva mahatā dukkhenā abhibhūtassa. **Ruppatoti** sarīravikāraṃ āpajjato. **Mahāghorāti** sarīrajīvitesu nirapekkhatāya bhimmā garutarā paṭisaṅkhā aññehi **acintiyā** cintāmattena pavattetuṃ asakkuṇeyyā chaddantamahānāgassa **āsi**, ahosi. Chaddantanāgarājakāle hi bodhisatto soṇuttarena nāma nesādena paṭicchannaṭṭhāne ṭhatvā visapītena sallena viddho mahatā dukkhenā abhibhūto taṃ gahetvā paridahitaṃ kāsāvaṃ disvā “ayaṃ ariyaddhajena paṭicchanno, na mayā hiṃsitabbo” ti tattha mettacittameva paccupaṭṭhapetvā uparidhammaṃ desesi. Yathāha –

“Samappito puthusallena nāgo,
Aduṭṭhacitto luddakamajjhabhāsi;
Kimatthayaṃ kissa vā samma hetu,
Mamaṃ vadhī kassa vāyaṃ payogo” tiādi. (jā. 1.16.124);

Imamatthaṃ dassetto thero “**chaddanto hī**” tiādimāha. Tattha **surattaṃ arahaddhajanti** soṇuttarena paridahitakāsāvaṃ sandhāyāha. **Abhaṇṭi** abhāsi. **Gāthāti** gāthāyo. **Gajoti** chaddanto nāgarājā. **Atthopasaṃhitāti** atthasannissitā hitā, hitayuttāti attho.

Chaddantanāgarājena vuttagāthāsu **anikkasāvoti** rāgādīhi kāsāvehi kāsāvo, **paridahissatīti** nivāsanaṃ pārupanaattharaṇavasena paribhuñjissati. “Paridhassatī” ti vā pāṭho. **Apeto damasaccenāti** indriyadameṇa ceva paramatthasaccapakkhikena vacīsaccena ca apeto, viyutto pariccattoti attho. **Na soti** so evarūpo puggalo kāsāvaṃ paridahituṃ nārahati.

Vantakasāvassāti catūhi maggehi vantakasāvo chaḍḍitakasāvo pahīnakasāvo assa bhaveyyāti attho. **Sīlesūti** catupārisuddhisīlesu. **Susamāhitoti** suṭṭhu samāhito. **Upetoti** indriyadameṇa ceva vuttapakārena saccena ca upagato samannāgato. **Sa veti** so evarūpo puggalo taṃ gandhakāsāvavattaṃ ekanteṇa arahatīti attho.

Vipannasīloti bhinnasīlo. **Dummedhoti** nippañño sīlavisoḍhanapaññāya virahito. **Pākaṭoti** “dussīlo aya” nti pākaṭo pakāso, vikkhittindriyatāya vā **pākaṭo** pākaṭindriyoti attho. **Kāmakāriyoti** bhinnasamvaratāya yathicchitakārako, kāmassa vā mārassa yathākāmakaraṇīyo. **Vibhantacittoti** rūpādīsu visayesu vikkhittacitto. **Nissukkoti** asukko sukkadhammarahito hirottappavivajjito, kusaldhammasampādanaussukkarahito vā.

Vītarāgoti vigatacchandarāgo. **Odātamanasaṅkappoti** suvisuddhamanovitakko, anāvilasaṅkappo vā.

Kāsāvaṃ kiṃ karissatīti yassa sīlaṃ natthi, tassa kāsāvaṃ kiṃ nāma payojanaṃ sādhesati, cittakatasadisam tassa pabbajitaliṅganti attho.

Duṭṭhacittāti rāgādīdosehi dūsitacittā. **Anādarāti** sathari dhamme aññamaññañca ādararahitā agāravā. **Tādinam mettacittānantī** mettābhāvanāya sampayuttahadaye teneva arahattādhigameṇa iṭṭhādīsu tādibhāvappatte ulāraguṇe. Upayogatthe hi idaṃ sāmivacanam. **Niggaṇhissantīti**

“sīlādisampanne disvā te sambhāventā vipannasīle amhe na bahum maññissantī”’ti attani agāravabhayena yathā te ubbālāhā pakkamissantī, tathā bādhissantīti attho.

Sikkhāpentāpīti sikkhāpiyamānāpī. Kammatthe hi ayam kattuniddeso. **Therehīti** attano ācariyupajjhāyehi. **Cīvaradhāraṇanti** idam samaṇapaṭipattiyā nidassanamattam, tasmā “evam te abhikkamitabbam, evam te paṭikkamitabba”’ntiadinā (a. ni. 4.122) sikkhāpiyamānāpīti attho. **Na suṇissantīti** ovādam na gaṇhissantī.

Te tathā sikkhitā bālāti te andhabālā ācariyupajjhāyehi sikkhāpiyamānāpī anādaratāya asikkhitāti. **Nādiyissantupajjhāyēti** upajjhāyē ācariye ca ādaram na karonti, tesam anusāsaniyam na tiṭṭhanti. Yathā kiṃ? **Khaḷuṅko viya sārathim** yathā khaḷuṅko duṭṭhasso assadamakam nādiyati na tassa upadese tiṭṭhati, evam tepi upajjhāyācariye na bhāyanti na sārājantīti attho.

“**Eva**”’ntiadi vuttassevatthassa nigamanam. Tattha **evanti** vuttappakārena. **Anāgataddhānanti** anāgamaddhānam, anāgate kāleti attho. Tamyeva sarūpato dassento “**patte kalamhi pacchime**”’ti āha. Tattha katamo pacchimakālo? “Tatīyasaṅgītito paṭṭhāya pacchimakālo”’ti keci, tam eke nānujānanti. Sāsanassa hi pañcayugāni vimuttiyugam, samādhiyugam, sīlayugam, sutayugam, dānayuganti. Tesu paṭhamam vimuttiyugam, tasmim antarahite samādhiyugam vattati, tasmimpi antarahite sīlayugam vattati, tasmimpi antarahite sutayugam vattateva. Aparisuddhasīlo hi ekadesena pariyaṭṭibāhusaccam paggayha tiṭṭhati lābhādikāmatāya. Yadā pana mātīkāpariyosānā pariyaṭṭi sabbaso antaradhāyati, tato paṭṭhāya līngamattameva avasissati, tadā yathā tathā dhanam saṃharitvā dānamukhena vissajjenti, sā kira nesam carimā sammāpaṭipatti. Tattha sutayugato paṭṭhāya pacchimakālo, “sīlayugato paṭṭhāyā”’ti apare.

Evam thero pacchime kāle uppajjanakam mahābhayam dassetvā puna tattha sannipatitabhikkhūnam ovādam dadanto “**purā āgacchate**”’tiadinā tisso gāthā abhāsi. Tattha **purā āgacchate etanti** etam mayā tumhākam vuttam paṭipattiantarāyakaram anāgataṃ mahābhayam āgacchati purā, yāva āgamissati, tāvadevāti attho. **Subbacāti** vacanakkhamā sovacassakārakehi dhammehi samannāgatā, garūnam anusāsaniyo padakkhiṇaggāhino hothāti attho. **Sakhilāti** muduhadayā.

Mettacittāti sabbasattesu hitūpasamhāralakkhaṇāya mettāya sampayuttacittā. **Kāruṇikāti** karuṇāya niyuttā paresam dukkhāpanayanākāravuttiyā karuṇāya samannāgatā. **Āraddhavīriyāti** akusalānam pahānāya kusalānam upasampadāya paggahitavīriyā. **Pahitattāti** nibbānam paṭipesitacittā. **Niccanti** sabbakālam. **Daḷhaparakkamāti** thiravīriyā.

Pamādanti pamajjanam, kusalānam dhammānam ananuttāhānam, akusalesu ca dhammesu cittavossaggo. Vuttañhi –

“Tattha katamo pamādo? Kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu cittassa vossaggo vossaggānuppādānam, kusalānam dhammānam bhāvanāya asakkaccakiriyatā”’tiadi (vibha. 930).

Appamādanti appamajjanam, so pamādassa paṭipakkhato veditabbo. Atthato hi appamādo nāma satiyā avippavāso, upaṭṭhitāya satiyā eva cetam nāmam. Ayañhettha attho – yasmā pamādamūlakā sabbe anathā, appamādamūlakā ca sabbe atthā, tasmā pamādam **bhayato** upaddavato disvā appamādañca **khemato** anupaddavato disvā appamādapaṭipattiyā sikhābhūtam sīlādikkhandhattayasāngaham sammādiṭṭhiadinam aṭṭhannam āngānam vasena **aṭṭhaṅgikam** ariyamaggaṃ **bhāvētha, amatam** nibbānam **phusantā** sacchikarontā attano santāne uppādetha, dassanamaggamatte aṭṭhatvā upari tiṇṇam maggānam uppādanavasena vaḍḍhetha, evam vo appamādabhāvanā sikhāpattā bhavissatīti.

Evam thero sampattaparisaṃ ovadati. Imā eva cimassa therassa aññābyākaraṇagāthā ahesunti.

Phussattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sāriputtattheragāthāvaṇṇanā

Yathācārī yathāsatotiādikā āyasmato sāriputtattherassa gāthā. Tassa āyasmato mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṃ veditabbaṃ – atīte ito satasahassakappādhike asaṅkhyeyamatthake āyasmā sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, nāmena **saradamāṇavo** nāma ahosi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbatti, nāmena **sirivaḍḍhakuṭumbiko** nāma ahosi. Te ubhopi sahapamsukīlakasahāyā ahesuṃ. Tesu saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṃ dhaṇaṃ paṭipajjitvā ekadivasaṃ rahogato cintesi – “imesaṃ sattānaṃ maraṇaṃ nāma ekantikaṃ, tasmā mayā ekaṃ pabbajjaṃ upagantvā mokkhamaggo gavesitabbo”ti sahāyaṃ upasaṅkamtivā, samma, ahaṃ pabbajitukāmo, kiṃ tvam pabbajitum sakkhissasī”ti vatvā tena “na sakkhissāmī”ti vutte “hotu ahameva pabbajissāmī”ti ratanakoṭṭhāgārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṃ mahādānaṃ datvā pabbatapādaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbaji. Tassa pabbajjaṃ anupabbajitā catusattatisahassamattā brāhmaṇaputtā ahesuṃ. So pañca abhiññāyo aṭṭha ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṃ kasiṇaparikkammaṃ ācikkhi. Tepi sabbe pañcābhiññā aṭṭha samāpattiyo nibbattesuṃ.

Tena samayena anomadassī nāma sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṃsāramahoghato tāretvā ekadivasaṃ “saradatāpasassa ca antevāsikānañca saṅghaṃ karissāmī”ti eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāsenā gantvā “buddhabhāvaṃ me jānātū”ti tāpasassa passantasseva ākāso otarivā pathaviyaṃ paṭiṭṭhāsī. Saradatāpaso satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā “sabbaññubuddhoyevāya”nti niṭṭhaṃ gantvā paccuggamaṇaṃ katvā āsanaṃ paññāpetvā adāsī. Nisīdi bhagavā paññatte āsane. Saradatāpaso satthu santike ekamantaṃ nisīdi.

Tasmim samaye tassa antevāsikā catusattatisahassamattā jaṭilā paṇītapapaṇīṭāni ojavantāni phalāphalāni gahetvā āgatā satthāraṃ disvā sañjātapasādā attano ācariyassa ca satthu ca nisinnākāraṃ oloketvā, “ācariya, mayaṃ pubbe ‘tumhehi mahantataro koci natthī’ti vicāraṃ, ayaṃ pana puriso tumhehi mahantataro maññe”ti āhaṃsu. “Kiṃ vadetha, tātā? Sāsapena saddhiṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhaṃ sineruṃ samaṃ kātuṃ icchatha? Sabbaññubuddhena maṃ tulyaṃ mā karitthā”ti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanaṃ sutvā “yāva mahā vatāyaṃ purisuttamo”ti sabbeva pādesu nipatitvā satthāraṃ vandimṃsu.

Atha te ācariyo āha – “tātā, satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, satthā ca bhikkhācāraṇelāya idhāgato, handa mayaṃ deyyadhammaṃ yathābalaṃ dassāma. Tumhehi yaṃ yaṃ paṇītaṃ phalāphalaṃ ābhatāṃ, taṃ taṃ āharathā”ti āharāpetvā hatthe dhovivā sayāṃ tathāgatassa patte paṭiṭṭhāpesi. Satthārā ca phalāphale paṭiggaṇhitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipimṃsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsī. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosivā satthu santike saraṇīyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā “dve aggasāvakā bhikkhusaṅghena saddhiṃ āgacchantū”ti cintesi. Te satthu cittaṃ ñatvā tāvadeva satasahassakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhaṃsu.

Tato saradatāpaso antevāsike āmantesi – “tātā, satthu bhikkhusaṅghassa ca pupphāsanaṃ pūjā kātābā, tasmā pupphāni āharathā”ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā buddhassa yojanappamāṇaṃ pupphāsanaṃ paññāpesuṃ, ubhinnaṃ aggasāvakānaṃ tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayaṇīkādhedhaṃ, saṅghanavakassa usabhamattaṃ paññāpesuṃ. Evaṃ tesāṃ paññātesu āsanesu saradatāpaso tathāgatassa purato añjaliṃ paggayha ṭhito – “bhante, mayhaṃ anuggahatthāya imaṃ pupphāsanaṃ abhiruhathā”ti āha. Nisīdi bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakā sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdimṃsu. Satthā “tesaṃ mahapphalaṃ hotū”ti nirodhaṃ samāpajji. Satthu samāpanabhāvaṃ ñatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi nirodhaṃ samāpajjimṃsu. Tāpaso sattāhaṃ nirantaraṃ pupphacchattaṃ dhārento aṭṭhāsī. Itare pana vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñjitvā sesakāle añjaliṃ paggayha aṭṭhaṃsu.

Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhāya aggasāvakaṃ nisabhattheraṃ āmantesi – “tāpasānaṃ pupphāsānānumodanaṃ karohī”ti. Thero sāvakaṃ pāramīñāṇe ṭhatvā tesāṃ pupphāsānānumodanaṃ akāsi. Tassa desanāvasāne satthā dutiyaṃ aggasāvakaṃ anomattheraṃ āmantesi – “tvampi imesaṃ dhammaṃ desehi”ti. Sopi teṭṭhakaṃ buddhavaṇṇaṃ sammāsivā tesāṃ dhammaṃ kathesi. Dvinnampi desanāya ekassapi dhammābhisaṃmayo nāhosi. Atha satthā buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā saradatāpasānaṃ avasesā sabbepi catusattatisahassamatā jāṭilā arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Satthā “etha, bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi. Te tāvadeva antarāhitāpasavesā aṭṭhaparikkhāvaradharā saṭṭhivassikattherā viya ahesuṃ.

Saradatāpaso pana “aho vatāhampi ayaṃ nisabhatthero viya anāgate ekassa buddhassa aggasāvako bhaveyya”nti satthu desanākāle uppannaparivattakātāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhitaṃ nāsakki. Atha tathāgataṃ vanditvā tathā paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā – “ito tvaṃ kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyaṃ atikkamitvā gotamassa nāma sammāsambuddhassa aggasāvako sārīputto nāma bhavissasi”ti byākāritvā dhammakathaṃ vatvā bhikkhusaṅghaparivuto ākāsaṃ pakkhandi.

Saradatāpasopi sahāyakassa sirivaḍḍhassa santikaṃ gantvā, samma, mayā anomadassissa bhagavato pādānāle anāgate uppajjanakassa gotamassa nāma sammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṃ patthitaṃ, tvampi tassa dutiyasāvakaṭṭhānaṃ patthehi.

Sirivaḍḍho taṃ upadesaṃ sutvā attano nivesanadvāre aṭṭhakarisaṃmatthaṃ ṭhānaṃ samatalaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṃ maṇḍapaṃ kāretvā buddhāsanaṃ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni paññāpetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ sajjetvā, saradatāpasena satthāraṃ nimantāpetvā sattāhaṃ mahādānaṃ pavattetvā, buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ mahārahehi vatthehi acchādetvā, dutiyasāvakaḥāvāya paṇidhānaṃ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṃ disvā vuttanāyena byākāritvā bhaddhānumodanaṃ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṃ kusalakammaṃ katvā dutiyacittavāre kāmāvacaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloce nibbatti.

Tato patthāya nesāṃ ubhinnaṃ antarākammaṃ na kathitaṃ. Amhākaṃ pana bhagavato uppattito puretāmeva saradatāpaso rājagahassa avidūre upatissagāme rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi rājagahasseva avidūre kolitagāme moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāni kira dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyakāneva. Tesāṃ dvinnaṃ ekadivasameva gabbhaparihāramadaṃsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesāṃ chasatthi dhātiyo upaṭṭhāpesuṃ, nāmaggaṇādivase rūpasāribrāhmaṇiyā puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **upatissoti** nāmaṃ akaṃsu. Itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **kolitoti** nāmaṃ akaṃsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimānāya sabbasippānaṃ pāraṃ agamaṃsu.

Athekadivasānaṃ te rājagahe giraggasamajjaṃ passantā mahājanaṃ sannipatitaṃ disvā ñāṇassa paripākagatattā yoniso ummujjantā “sabbepime oraṃ vassasātānaṃ maccumukhe patissanti”ti saṃvegaṃ paṭilābhivā “amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, taṅca pariyesantehi ekaṃ pabbajjaṃ laddhuṃ vaṭṭati”ti nicchayaṃ katvā pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sañcayassa paribbājakassa santike pabbajjīṃsu. Tesāṃ pabbajjitakālato patthāya sañcayo lābhaggaṃyaggaṃ appatto aho. Te katipāheneva sabbāṃ sañcayassa samayaṃ pariggaṇhitvā tattha sāraṃ adisvā tato nikkhamitvā tattha tattha te te paṇḍitasammate samaṇābrāhmaṇe pañhaṃ pucchanti, te tehi puṭṭhā neva sampāyanti, aññadatthu teyeva tesāṃ pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ te mokkhaṃ pariyesantā katikaṃ akaṃsu – “amhesu yo paṭhamāṃ amataṃ adhiyacchati, so itarassa āroceti”ti.

Tena ca samāyena amhākaṃ satthari paṭhamābhisaṃbodhiṃ patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena uruvelakassapaḍāke sahasajāṭile dametvā rājagahe viharante ekadivasānaṃ upatisso

paribbājako paribbājakārāmaṃ gacchanto āyasmantaṃ assajittheraṃ rājagahe piṇḍāya carantaṃ disvā “na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito ditṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabba”nti sañjātappasādo pañhaṃ pucchitum āyasmantaṃ udikkhanto piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjitum patirūpaṃ okāsaṃ gato. Paribbājako attano paribbājakapīṭhaṃ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṃ adāsi.

Evam so ācariyavattaṃ katvā katabhattakiccena therena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā “ko vā te satthā, kassa vā tvaṃ dhammaṃ rocesī”ti pucchi. Thero sammāsambuddhaṃ apadisi. Puna tena “kiṃvādī panāyasmato satthā”ti puṭṭho “imassa sāsanassa gambhīrataṃ dassessāmī”ti attano navakabhāvaṃ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanadhammaṃ kathento “ye dhammā hetuppabhavā”ti (mahāva. 60; apa. thera 1.1.286; peṭako. 9) gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā saḥassanayasampanne sotāpattiphale patiṭṭhāsi, itaraṃ padadvayam sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā upari visese appavattente “bhavissati ettha kāraṇa”nti sallakkhetvā theram āha – “mā, bhante, upari dhammadesanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ satthā vasatī”ti? “Veḷuvane”ti. “Bhante, tumhe purato gacchatha, ahaṃ mayhaṃ saḥāyakassa katapaṭiññaṃ mocetvā taṃ gahetvā āgamissāmī”ti pañcapatiṭṭhitena vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā theram uyyojetvā paribbājakārāmaṃ agamāsi.

Kolitaparibbājako taṃ dūratova āgacchantaṃ disvā “mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya, addhānena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti tenevassa visesādhigamaṃ sambhāvetvā amatādhigamaṃ pucchi. Sopissa “āmāvuso, amataṃ adhigata”nti paṭijānitvā tameva gātham abhāsi. Gāthāpariyosāne kolito sotāpattiphale patiṭṭhahitvā āha – “kahaṃ no satthā”ti? “Veḷuvane”ti. “Tena hi, āvuso, āyāma, satthāraṃ passissāmā”ti. Upatisso sabbakālampi ācariyapūjakova, tasmā sañcayassa santikaṃ gantvā satthu guṇe pakāsetvā tampi satthu santikaṃ netukāmo ahoṣi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṃ anicchanto “na sakkomi cāṭi hutvā udakasiñcanaṃ hotu”nti paṭikkhipi. Te anekehi kāraṇehi taṃ saññāpetum asakkontā attano ovāde vattamānehi aḍḍhateyyasatehi antevāsikehi saddhiṃ veḷuvanaṃ agamaṃsu. Satthā te dūratova āgacchante disvā “etaṃ me sāvakaṃ bhavissati aggaṃ bhaddayuga”nti vatvā tesam paṭisāya cariyavasena dhammaṃ desetvā arahatte patiṭṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṃ adāsi. Yathā tesam, evaṃ aggasāvakaṃ iddhimayapattacīvaraṃ āgatameva. Uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakaṃ paṭisāya mahantatāya.

Tesu āyasmā mahāmoggallāno pabbajitadivasato sattame divase magadharaṭṭhe kallavālagāme samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhe okkante satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā dhātukammaṭṭhānaṃ (a. ni. 7.61) suṇanto eva uparimaggattayaṃ adhigantvā sāvakaṃ paṭisāya mahantatāya matthakaṃ pāpuṇi. Āyasmā sārīputto pabbajitadivasato aḍḍhamāsaṃ atikkamitvā satthārā saddhiṃ rājagahe sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante (ma. ni. 2.201 ādayo) desiyamāne desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitam bhattam bhujanto viya sāvakaṃ paṭisāya mahantatāya matthakaṃ pāpuṇi. Iti dvinnampi aggasāvakaṃ satthu samīpe eva sāvakaṃ paṭisāya mahantatāya matthakaṃ pattaṃ. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. thera 1.1.141-374) –

“Himavantassa avidūre, lambako nāma pabbato;
Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

“Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā;
Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mamassamaṃ.

“Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā;
Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mamassamaṃ.

“Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā;

Caranti nadiyā tattha, sobhayantā mamassamaṃ.

“Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā;
Vaggaḷā papatāyantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Ubho kūlesu nadiyā, pupphino phalino dumā;
Ubhato abhilambantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

“Cammakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

“Atimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā;
Añkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame.

“Ketakā kandali ceva, godhukā tiṇasūlikā;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Kaṇṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā bahū;
Dibbagandhaṃ sampavantā, sobhayanti mamassamaṃ.

“Āḷakā isimuggā ca, kadalimātuluṅgiyo;
Gandhodakena saṃvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te.

“Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī;
Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā.

“Gabbhaṃ gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo;
Siṅghāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā.

“Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvakā;
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā.

“Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā;
Saṃgulā maggurā ceva, vasanti taḷāke tadā.

“Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā;
Oguhā ajagarā ca, vasanti taḷāke tadā.

“Pārevatā ravihaṃsā, cakkavākā nadīcarā;
Kokilā sukasāḷikā, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā;
Dindibhā suvapotā ca, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Haṃsā koñcā mayūrā ca, kokilā tambacūḷakā;
Pampakā jīvaṃjīvā ca, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū;
Mahākālā ca sakuṇā, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū;
Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā;
Tidhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā;
Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo;
Dhuvam phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.

“Kosambā saḷalā nimbā, sādupalasamāyutā;
Dhuvam phalāni dhārenti, avidūre mamassamaṃ.

“Harītakā āmalakā, ambajambuvibhītakā;
Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te.

“Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca;
Jīvakā sutakā ceva, bahukā mama assame.

“Assamassāvidūramhi, taḷākāsuṃ sunimmitā;
Acchodakā sītajalā, supatitthā manoramā.

“Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā;
Mandālakehi sañchannā, dibbagandhopavāyati.

“Evaṃ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane;
Sukate assame ramme, viharāmi ahaṃ tadā.

“Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā;
Pañcābhiññābalappatto, suruci nāma tāpaso.

“Catuvīsasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhahaṃ;
Sabbe maṃ brāhmaṇā ete, jātīmanto yasassino.

“Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe;
Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṃ gatā.

“Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā;
Pathabyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā.

“Appicchā nipakā ete, appāhārā alolupā;
Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṃ sadā.

“Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā;
Ākiñcaññaṃ patthayantā, parivārenti maṃ sadā.

“Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā;
Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṃ sadā.

“Saṃvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā;
Asaṃsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā.

“Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca;
Vītināmenti te rattim, mama sissā durāsadā.

“Rajjanīye na rajjanti, dussanīye na dussare;
Mohanīye na muyhanti, mama sissā durāsadā.

“Iddhim vīmaṃsamānā te, vattanti niccakālikam;
Pathaviṃ te pakampenti, sārabbhena durāsadā.

“Kīlamānā ca te sissā, kīlanti jhānakīlitaṃ.
Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā.

“Aññe gacchanti goyānaṃ, aññe pubbavidehakaṃ;
Aññe ca uttarakuruṃ, esanāya durāsadā.

“Purato pesenti khāriṃ, pacchato ca vajanti te;
Catuvīsasahashehi, chāditaṃ hoti ambaraṃ.

“Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca;
Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā.

“Udakoroḥaṇā keci, sāyaṃ pāto sucīratā;
Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā.

“Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā;
Gandhitā silagandhena, mama sissā durāsadā.

“Pātova sannipativā, jaṭilā uggatāpanā;
Lābhālābhaṃ pakittetvā, gacchanti ambare tadā.

“Etesaṃ pakkamantānaṃ, mahāsaddo pavattati;
Ajīnacammaṣaddena, muditā honti devatā.

“Disodisaṃ pakkamanti, antalikkhacarā isī;
Sake balenupatthaddhā, te gacchanti yadicchakaṃ.

“Pathavīkampakā ete, sabbeva nabhacārino;
Uggatejā duppasahā, sāgarova akhobhiyā.

“Thānacaṅkamino keci, keci nesajjikā isī;
Pavattabhojanā keci, mama sissā durāsadā.

“Mettāvihārino ete, hitesī sabbapāṇinaṃ;
Anattukkamsakā sabbe, na te vambhenti kassaci.

“Sīharājāvasambhītā, gajarājāva thāmavā;
Durāsadā byagghāriva, āgacchanti mamantike.

“Vijjādhārā devatā ca, nāgagandhabbarakkhasā;
Kumbhaṅḍā dānavā garuḷā, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Te jaṭākhāribharitā, ajinuttaravāsanā;
Antalikkhacarā sabbe, upajīvanti taṃ saraṃ.

“Sadānucchavikā ete, aññamaññaṃ sagāravā;
Catubbīsasahassānaṃ, khipitasaddo na vijjati.

“Pāde pādaṃ nikkhipantā, appasaddā susaṃvutā;
Upasaṅkamma sabbeva, sīrasā vandare mamaṃ.

“Tehi sissehi parivuto, santehi ca tapassibhi;
Vasāmi assame tattha, jhāyī jhānarato ahaṃ.

“Isīnaṃ sīlagandhena, pupphagandhena cūbhayaṃ;
Phalīnaṃ phalagandhena, gandhito hoti assamo.

“Rattindivaṃ na jānāmi, arati me na vijjati;
Sake sisse ovaḍanto, bhiyyo hāsaṃ labhāmahaṃ.

“Pupphānaṃ pupphamānānaṃ, phalānañca vipaccataṃ;
Dibbagandhā pavāyanti, sobhayantā mamassamaṃ.

“Samādhimhā vuṭṭhahitvā, atāpī nipako ahaṃ;
Khāribhāraṃ gahetvāna, vanaṃ ajjhogaḥiṃ ahaṃ.

“Uppāte supine cāpi, lakkhaṇesu susikkhito;
Pavattamānaṃ mantapadaṃ, dhārayāmi ahaṃ tadā.

“Anomadassī bhagavā, lokajetṭho narāsabho;
Vivekakāmo sambuddho, himavantamupāgami.

“Ajjhogāhetvā himavantaṃ, aggo kāruṇiko muni;
Pallaṅkaṃ ābhujitvāna, nisīdi purisuttamo.

“Tamaddasāhaṃ sambuddhaṃ, sappabhāsaṃ manoramamaṃ;
Indīvaraṃva jalitaṃ, ādittaṃva hutāsaṃ.

“Jalantaṃ dīparukkhaṃva, vijjutaṃ gagane yathā;
Suphullaṃ sālārājaṃva, addasaṃ lokanāyakaṃ.

“Ayaṃ nāgo mahāvīro, dukkhassantakaro muni;
Imaṃ dassanamāgama, sabbadukkhā pamuccare.

“Disvānāhaṃ devadevaṃ, lakkhaṇaṃ upadhārayiṃ;
Buddho nu kho na vā buddho, handa passāmi cakkhumaṃ.

“Sahassārāni cakkāni, dissanti caraṇuttame;
Lakkhaṇānissa disvāna, niṭṭhaṃ gacche tathāgate.

“Sammajjanaṃ gahetvāna, sammajjitvānaṃ tadā;
Atha pupphe samānetvā, buddhaseṭṭhaṃ apūjayiṃ.

“Pūjayitvāna sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ;
Ekamaṃ ajinaṃ katvā, namassiṃ lokanāyakaṃ.

“Yena ñāṇena sambuddho, viharati anāsavo;
Taṃ ñāṇaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

“Samuddharasimaṃ lokaṃ, sayambhū amitodaya;
Tava dassanamāgama, kaṅkhāsotaṃ taranti te.

“Tuvaṃ sathā ca ketu ca, dhajo yūpo ca pāṇinaṃ;
Parāyaṇo patiṭṭhā ca, dīpo ca dvipaduttamo.

“Sakkā samudde udakaṃ, pametuṃ āḷhakena vā;
Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

“Dhāretuṃ pathaviṃ sakkā, ṭhapetvā tulamaṇḍale;
Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā dharetave.

“Ākāso minituṃ sakkā, rajjuyā aṅgulena vā;
Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

“Mahāsamudde udakaṃ, pathaviñcākhilañjahe;
Buddhañāṇaṃ upādāya, upamāto na yujjare.

“Sadevakassa lokassa, cittaṃ yesaṃ pavattati;
Antojālīkatā ete, tava ñāṇamhi cakkhuma.

“Yena ñāṇena pattosi, kevalaṃ bodhimuttamaṃ;
Tena ñāṇena sabbaññu, maddasī paratitthiye.

“Imā gāthā thavitvāna, suruci nāma tāpaso;
Ajinaṃ pattharivāna, pathaviyaṃ nisīdi so.

“Cullāsītisahassāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;
Accuggato tāvadeva, girirājā pavuccati.

“Tāva accuggato neru, āyato vitthato ca so;
Cuṇṇito aṇubhedena, koṭisatasahassaso.

“Lakkhe ṭhapiyamānamhi, parikkhayamagacchatha;
Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.

“Sukhumacchikena jālena, udakaṃ yo parikkhipe;
Ye keci udake pāṇā, antojālīkatā siyuṃ.

“Tatheva hi mahāvīra, ye keci puthutitthiyā;
Diṭṭhigahanapakkhandā, parāmāsena mohitā.

“Tava suddhena ñāṇena, anāvaraṇadassinā;
Antojālīkatā ete, ñāṇaṃ te nātivattare.

“Bhagavā tamhi samaye, anomadassī mahāyaso;
Vuṭṭhahitvā samādhimhā, disaṃ olokayī jino.

“Anomadassimunino, nisabho nāma sāvako;
Parivuto satasahashehi, santacittehi tādibhi.

“Khīṇāsavehi suddhehi, chaḷabhiññehi jhāyibhi;
Cittamaññāya buddhassa, upesi lokanāyakaṃ.

“Antalikkhe ṭhitā tattha, padakkhiṇamakamsu te;
Namassantā pañjalikā, otaruṃ buddhasantike.

“Anomadassī bhagavā, lokajeṭṭho narāsabho;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, sitaṃ pātukarī jino.

“Varuṇo nāmupaṭṭhāko, anomadassissa satthuno;
Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, apucchi lokanāyakaṃ.

“Ko nu kho bhagavā hetu, sitakammassa satthuno;
Na hi buddhā ahetūhi, sitaṃ pātukaronti te.

“Anomadassī bhagavā, lokajeṭṭho narāsabho;
Bhikkhumajjhe nisīditvā, imaṃ gāthaṃ abhāsatha.

“Yo maṃ pupphena pūjesi, ñāṇaṅcāpi anutthavi;
Tamaṃ kittayissāmi, suṇoṭha mama bhāsato.

“Buddhassa giramaññāya, sabbe devā samāgatā;
Saddhammaṃ sotukāmā te, sambuddhamupasaṅkamuṃ.

“Dasasu lokadhātūsu, devakāyā mahiddhikā;
Saddhammaṃ sotukāmā te, sambuddhamupasaṅkamuṃ.

“Hatthī assā rathā pattī, senā ca caturaṅginī;
Parivāressantimaṃ niccaṃ, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Saṭṭhitūriyasahassāni, bheriyo samalaṅkatā;
Upaṭṭhissantimaṃ niccaṃ, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Soḷasitthisahassāni, nāriyo samalaṅkatā;
Vicittavathābharaṇā, āmuttamaṅkūḍalā.

“Aḷārapamhā hasulā, susaṅṅā tanumajjhimā;
Parivāressantimaṃ niccaṃ, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

“Kappasatasahassāni, devaloke ramissati;
Sahassakkhattuṃ cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissati.

“Sahassakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati;
Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

“Pacchime bhavasampatte, manussattaṃ gamissati;
Brāhmaṇī sārīyā nāma, dhārayissati kucchinā.

“Mātuṃyā nāmagottena, paṅṅāyissatiyaṃ nara;
Sāriputtoti nāmena, tikkhapaṅṅo bhavissati.

“Asītikoṭī chaḍḍetvā, pabbajissatikiṅcano;
Gavesanto santipadaṃ, carissati mahiṃ imaṃ.

“Aparimeyye ito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathā loka bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito;
Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako.

“Ayaṃ bhāgīrathī gaṅgā, himavantā pabhāvitā;
Mahāsamuddamappeti, tappayantī mahodadhiṃ.

“Tathevāyaṃ sārīputto, sake tīsu visārado;
Paṅṅāya pāramiṃ gantvā, tappayissati pāṇine.

“Himavantamupādāya, sāgaraṅca mahodadhiṃ;
Etthantare yaṃ pulinaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

“Tampi sakkā asesena, saṅkhātuṃ gaṇanā yathā;
Na tveva sārīputtassa, paṅṅāyanto bhavissati.

“Lakkhe ṭhapiyamānamhi, khīye gaṅgāya vālukā;
Na tveva sārīputtassa, paṅṅāyanto bhavissati.

“Mahāsamudde ūmiyo, gaṇanāto asaṅkhiyā;
Tattheva sārīputtassa, paṅṅāyanto na hessati.

“Ārādhayitvā sambuddhaṃ, gotamaṃ sakyapuṅgavaṃ;
Paṅṅāya pāramiṃ gantvā, hessati aggasāvako.

“Pavattitaṃ dhammacakkaṃ, sakyaputtana tādīnā;
Anuvattessati sammā, vassento dhammavūṭṭhiyo.

“Sabbametaṃ abhiññāya, gotamo sakyapuṅgavo;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, aggaṭṭhāne ṭhapessati.

“Aho me sukataṃ kammaṃ, anomadassissa satthuno;
Yassāhaṃ kāraṃ katvāna, sabbattha pāramiṃ gato.

“Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dasseti me idha;
Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ ahaṃ.

“Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ acalaṃ padaṃ;
Vicīnaṃ titthiye sabbe, esāhaṃ saṃsariṃ bhava.

“Yathāpi byādhito poso, pariyeseyya osadhaṃ;
Vicīneyya vanaṃ sabbhaṃ, byādhito parimuttīyā.

“Asaṅkhataṃ gavesanto, nibbānaṃ amataṃ padaṃ;
Abbokiṇṇaṃ pañcasataṃ, pabbajiṃ isipabbajaṃ.

“Jaṭābhārena bharito, ajinuttaranivāsano;
Abhiññāpāramiṃ gantvā, brahmalokaṃ agacchīhaṃ.

“Natthi bāhirake suddhi, ṭhapetvā jinasāsaṇaṃ;
Ye keci buddhimā sattā, sujjhanti jinasāsane.

“Attakāramayaṃ etaṃ, nayidaṃ itihītihaṃ;
Asaṅkhataṃ gavesanto, kutitthe sañcarīhaṃ.

“Yathā sārattthiko poso, kadaliṃ chetvāna phālaye;
Na tatha sāraṃ vindeyya, sārena rittako hi so.

“Tatheva titthiyā loke, nānādiṭṭhī bahujjanā.
Asaṅkhatena rittāse, sārena kadali yathā.

“Pacchime bhavasampatte, brahmabandhu ahasahaṃ;
Mahābhogaṃ chaḍḍetvāna, pabbajiṃ anagāriyaṃ.

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū;
Brāhmaṇo sañcayo nāma, tassa mūle vasāmahaṃ.

“Sāvako te mahāvīra, assaji nāma brāhmaṇo;
Durāsado uggatejo, piṇḍāya caratī tadā.

“Tamaddasāsīṃ sappaññaṃ, muniṃ mone samāhitaṃ;
Santacittaṃ mahānāgaṃ, suphullaṃ padumaṃ yathā.

“Disvā me cittamuppajji, sudantaṃ suddhamānaṣaṃ;
Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ, arahāyaṃ bhavissati.

“Pāsādiko iriyati, abhirūpo susaṃvuto;
Uttame damathe danto, amatadassī bhavissati.

“Yaṃnūnāhaṃ uttamatthaṃ, puccheyyaṃ tuṭṭhamānaṃsaṃ;
So me puṭṭho kathessati, paṭipucchāmahāṃ tadā.

“Piṇḍapātaṃ carantassa, pacchato agamāsahaṃ;
Okāsaṃ paṭimānento, pucchituṃ amataṃ padaṃ.

“Vīthintare anuppattaṃ, upagantvāna pucchahaṃ;
Kathaṃ gottosi tvaṃ vīra, kassa sissosi mārisa.

“So me puṭṭho viyākāsi, asambhītova kesarī;
Buddho loka samuppanno, tassa sissomhi āvuso.

“Kīdisaṃ te mahāvīra, anujāto mahāyaso;
Buddhassa sāsanaṃ dhammaṃ, sādhu me kathayassu bho.

“So me puṭṭho kathī sabbaṃ, gambhīraṃ nipuṇaṃ padaṃ;
Taṇhāsallassa hantāraṃ, sabbadukkhāpanūdanaṃ.

“Ye dhammā hetuppabhavā, tesāṃ hetuṃ tathāgato āha;
Tesaṅca yo nirodho, evaṃvādī mahāsamaṇo.

“Sohaṃ vissajjite pañhe, paṭhamaṃ phalamajjhagaṃ;
Virajo vimalo āsiṃ, sutvāna jinasāsanaṃ.

“Sutvāna munino vākyāṃ, passivā dhammamuttamaṃ;
Pariyogaḷhasaddhammo, imaṃ gāthamabhāsahaṃ.

“Eseva dhammo yadi tāvadeva, paccabyatha padamasokaṃ;
Adiṭṭhaṃ abbhatītaṃ, bahukehi kappanahutehi.

“Yvāhaṃ dhammaṃ gavesanto, kutitthe sañcarimā ahaṃ;
So me attho anupatto, kālo me nappamajjituṃ.

“Tositoḥaṃ assajinā, patvāna acalaṃ padaṃ;
Sahāyakaṃ gavesanto, assamaṃ agamāsahaṃ.

“Dūratova mamaṃ disvā, sahāyo me susikkhito;
Iriyāpathasampanno, idaṃ vacanamabravi.

“Pasannamukhanettosi, munibhāvova dissati;
Amatādhigato kacci, nibbānamaccutaṃ padaṃ.

“Subhānurūpo āyāsi, āneñjakārīto viya;
Dantova dantadamatho, upasantosi brāhmaṇa.

“Amataṃ mayādhigataṃ, sokasallāpanūdanaṃ;
Tvampi taṃ adhigacchesi, gacchāma buddhasantikaṃ.

“Sādhūti so paṭissutvā, sahāyo me susikkhito;
Hatthena hatthaṃ gaṇhitvā, upagamma tavantikaṃ.

“Ubhopi pabbajissāma, sakyaputta tavantike;
Tava sāsanaṃāgamma, viharāma anāsavā.

“Kolito iddhiyā seṭṭho, ahaṃ paññāya pārāgo;
Ubhova ekato hutvā, sāsanaṃ sobhayāmasē.

“Apariyositasāṅkappo, kutitthe sañcarimā ahaṃ;
Tava dassanaṃāgamma, saṅkappo pūrito mama.

“Pathaviyaṃ patiṭṭhāya, pupphanti samaye dumā;
Dibbagandhā sampavanti, tosentī sabbapāṇinaṃ.

“Tathevāhaṃ mahāvīra, sakyaputta mahāyasa;
Sāsane te patiṭṭhāya, samayesāmi pupphitaṃ.

“Vimuttipupphaṃ esanto, bhavasamaṣāramocanaṃ;
Vimuttipupphalābhena, tosemi sabbapāṇinaṃ.

“Yāvataṃ buddhakkhattamhi, ṭhapetvāna mahāmunimā;
Paññāya sadiso natthi, tava puttassa cakkhuma.

“Suvinītā ca te sissā, parisā casusikkhitā;
Uttame damathe dantā, parivārenti taṃ sadā.

“Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā;
Munī moneyyasampannā, parivārenti taṃ sadā.

“Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā;
Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti taṃ sadā.

“Āraññikā dhutaratā, jhāyino lūkhacīvarā;
Vivekābhiratā dhīrā, parivārenti taṃ sadā.

“Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekhā phalasaṃgino;
Āsīsakā uttamattaṃ, parivārenti taṃ sadā.

“Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye;
Anāgāmī ca arahā, parivārenti taṃ sadā.

“Satipaṭṭhānakusalā, bojjaṅgabhāvanāratā;
Sāvakā te bahū sabbe, parivārenti taṃ sadā.

“Iddhipādesu kusalā, samādhībhāvanāratā;
Sammappadhānānuyuttā, parivārenti taṃ sadā.

“Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā;
Paññāya pāramiṃ pattā, parivārenti taṃ sadā.

“Edisā te mahāvīra, tava sissā susikkhitā;
Durāsadā uggatejā, parivārenti taṃ sadā.

“Tehi sissehi parivuto, saññatehi tapassibhi;
Migarājāvasambhīto, uḷurājāva sobhasi.

“Pathaviyaṃ paṭiṭṭhāya, ruhanti dharaṇīruhā;
Vepullataṃ pāpuṇanti, phalañca dassayanti te.

“Pathavīsadiso tvaṃsi, sakyaputta mahāyasa;
Sāsane te paṭiṭṭhāya, labhanti amataṃ phalaṃ.

“Sindhu sarassatī ceva, nandiyo candabhāgikā;
Gaṅgā ca yamunā ceva, sarabhū ca atho mahī.

“Etāsaṃ sandamānānaṃ, sāgarova sampaṭicchati;
Jahanti purimaṃ nāmaṃ, sāgaroteva ñāyati.

“Tathevime catubbaṇṇā, pabbajitvā tavantike;
Jahanti purimaṃ nāmaṃ, buddhaputtāti ñāyare.

“Yathāpi cando vimalo, gacchaṃ ākāsadhātuyā;
Sabbe tāraṅge loke, ābhāya atirocati.

“Tatheva tvaṃ mahāvīra, parivuto devamānuse;
Ete sabbe atikkamma, jalasi sabbadā tvaṃ.

“Gambhīre uṭṭhitā ūmī, na velamativattare;
Sabbā velaṃva phusanti, sañcuṇṇā vikiranti tā.

“Tatheva titthiyā loke, nānādiṭṭhī bahujanā;
Dhammaṃ vādītukāmā te, nātivattanti taṃ munīṃ.

“Sace ca taṃ pāpuṇanti, paṭivādehi cakkhuma;
Tavantikaṃ upagantvā, sañcuṇṇāva bhavanti te.

“Yathāpi udake jātā, kumudā mandālakā bahū;
Upalimpanti toyena, kaddamakalalena ca.

“Tatheva bahukā sattā, loke jātā virūhare;
Aṭṭitā rāgadosena, kaddame kumudaṃ yathā.

“Yathāpi padumaṃ jalajaṃ, jalamajjhe virūhati;
Na so limpati toyena, parisuddho hi kesarī.

“Tatheva tvaṃ mahāvīra, loke jāto mahāmuni;
Nopalimpasi lokena, toyena padumaṃ yathā.

“Yathāpi rammake māse, bahū pupphanti vārijā;
Nātikkamanti taṃ māsam, samayo pupphanāya so.

“Tatheva tvaṃ mahāvīra, pupphito te vimuttiyā;
Sāsanaṃ nātivattanti, padumaṃ vārijaṃ yathā.

“Supupphito sālarājā, dibbagandham pavāyati;
Aññasālehi parivuto, sālarājāva sobhati.

“Tatheva tvaṃ mahāvīra, buddhañāṇena pupphito;
Bhikkhusaṅghaparivuto, sālarājāva sobhasi.

“Yathāpi selo himavā, osadho sabbapāṇinaṃ;
Nāgānaṃ asurānañca, devatānañca ālayo.

“Tatheva tvaṃ mahāvīra, osadho viya pāṇinaṃ;
Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramiṃ gatā.

“Anusiṭṭhā mahāvīra, tayā kāruṇikena te;
Ramanti dhammaratiyā, vasanti tava sāsane.

“Migarājā yathā sīho, abhinikkhamma āsayā;
Catuddisānuviloketvā, tikkhattuṃ abhinādati.

“Sabbe migā uttasanti, migarājassa gajjato;
Tathā hi jātimā eso, pasū tāseti sabbadā.

“Gajjato te mahāvīra, vasudhā sampakampati;
Bodhaneyyāvabujjhanti, tasanti mārakāyikā.

“Tasanti titthiyā sabbe, nadato te mahāmuni;
Kākā senāva vibbhantā, migaraññā yathā migā.

“Ye keci gaṇino loke, satthāroti pavuccare;
Paramparāgataṃ dhammaṃ, desenti parisāya te.

“Na hevaṃ tvaṃ mahāvīra, dhammaṃ desesi pāṇinaṃ;
Sāmaṃ saccāni bujjhitvā, kevalaṃ bodhipakkhiyaṃ.

“Āsayānusayaṃ ñatvā; indriyānaṃ balābalaṃ;
Bhabbābhabbe viditvāna, mahāmeghova gajjasi.

“Cakkavāḷapariyantā, nisinnā parisā bhava;
Nānādiṭṭhī vicinantaṃ, vimaticchedanāya taṃ.

“Sabbesaṃ cittamaññāya, opammakusalo muni;
Ekaṃ pañhaṃ kathentova, vimatiṃ chindasi pāṇinaṃ.

“Upatissasadiseheva, vasudhā pūritā bhava;
Sabbeva te pañjalikā, kittayūṃ lokanāyakaṃ.

“Kappaṃ vā te kittayantā, nānāvaṇṇehi kittayūṃ;
Parimetuṃ na sakkeyyūṃ, appameyyo tathāgato.

“Yathā sakena thāmena, kittito hi mayā jino;
Kappakoṭīpi kittentā, evameva pakittayūṃ.

“Sace hi koci devo vā, manusso vā susikkhito;
Pametuṃ parikappeyya, vighātaṃva labheyya so.

“Sāsane te patiṭṭhāya, sakyaputta mahāyasa;
Paññāya pāramiṃ gantvā, viharāmi anāsavo.

“Titthiye sampamaddāmi, vattemi jinasāsanam;
Dhammasenāpati ajja, sakyaputtassa sāsane.

“Aparimeyye kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha;
Sukhitto saravegoṃva, kilese jhāpayī mama.

“Yo koci manujo bhāraṃ, dhāreyya matthake sadā;
Bhārena dukkhito assa, bhārehi bharito tathā.

“Dayhamāno tīhaggīhi, bhavesu saṃsariṃ ahaṃ;
Bharito bhavabhārena, giriṃ uccārito yathā.

“Oropito ca me bhāro, bhavā ugghāṭitā mayā;
Karaṇīyaṃ kataṃ sabbam, sakyaputtassa sāsane.

“Yāvatā buddhakhettamhi, ṭhapetvā sakyapuṅgavaṃ;
Ahaṃ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjati.

“Samādhimhi sukusalo, iddhiyā pāramiṃ gato;
Icchamāno cahaṃ ajja, sahassaṃ abhinimmīne.

“Anupubbavīhārassa, vasībhūto mahāmuni;
Kathesi sāsanaṃ mayhaṃ, nirodho sayanaṃ mama.

“Dibbacakkhu visuddhaṃ me, samādhikusalo ahaṃ;
Sammappadhānānuyutto, bojjhaṅgabhāvanārato.

“Sāvakena hi pattaṃ, sabbameva kataṃ mayā;
Lokanāthaṃ ṭhapetvāna, sadiso me na vijjati.

“Samāpattīnaṃ kusalo, jhānavimokkhāna khippapaṭilābhī;
Bojjhaṅgabhāvanārato, sāvakaṅgaṇapāramigatosmi.

“Sāvakaṅgaṇenapi phussena, buddhiyā parisuttamabhāravā;
Yaṃ saddhāsaṅgahitaṃ cittaṃ, sadā sabrahmacārīsu.

“Uddhatavisova sappo, chinnavisāṇova usabho;
Nikkhattamānadappova, upemi garugāravena gaṇam.

“Yadi rūpinī bhaveyya, paññā me vasumatīpi na sameyya;
Anomadassissa bhagavato, phalametaṃ ñāṇathavanāya.

“Pavattitaṃ dhammacakkaṃ, sakyaputtana tādīnā;
Anuvattamaṃ sammā, ñāṇathavanāyidaṃ phalaṃ.

“Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;
Appassuto anācāro, sameto ahu katthaci.

“Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito;
Cetosamathānuyutto, api muddhani tiṭṭhatu.

“Taṃ vo vadāmi bhaddante, tāvantettha samāgatā;
Appicchā hotha santuṭṭhā, jhāyī jhānaratā sadā.

“Yamaḥ paṭhamaḥ disvā, virajo vimalo ahuṃ;
So me ācariyo dhīro, assaji nāma sāvako.

“Tassāhaṃ vāhasā ajja, dhammasenāpatī ahuṃ;
Sabbattha pāramiṃ patvā, viharāmi anāsavo.

“Yo me ācariyo āsi, assaji nāma sāvako;
Yassaṃ disāyaṃ vasati, ussīsamhi karomaḥ.

“Mama kammaṃ saritvāna, gotamo sakyapuṅgavo;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, aggaṭṭhāne ṭhapesi maṃ.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Aparabhāge pana satthā jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe nisinno attano sāvake tena tena guṇavisesena etadagge ṭhapento – “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññaṃ yadidaṃ sārīputto”ti (a. ni. 1.188-189) therāṃ mahāpaññabhāvena etadagge ṭhapesi. So evaṃ sāvakaṃ pāramiṇāṇassa matthakaṃ patvā dhammasenāpatiṭṭhāne patiṭṭhahitvā sattahitaṃ karonto ekadivasaṃ sabrahmacārīnaṃ attano cariyavibhāvanamukhena aññaṃ byākaronto –

981. “Yathācārī yathāsato satīmā, yatasāṅkappajjhāyī appamatto;
Ajjhattarato samāhitatto, eko santusito tamāhu bhikkhuṃ.

982. “Allaṃ sukkaṃ vā bhuñjanto, na bālhaṃ suhito siyā;
Ūnūdaro mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.

983. “Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.

984. “Kappiyaṃ tañce chādeti, cīvaraṃ idamatthikaṃ;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.

985. “Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇuke nābhivassati;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno.

986. “Yo sukkaṃ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato;
Ubhayantarena nāhosi, kena lokasmi kiṃ siyā.

987. “Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;
Appassuto anādaro, kena lokasmi kiṃ siyā.

988. “Bahussuto ca medhāvī, sīlesu susamāhito;
Cetosamathamanuyutto, api muddhani tiṭṭhatu.

989. “Yo papañcamanuyutto, papañcābhirato mago;
Virādhayī so nibbānaṃ, yogakkhemaṃ anuttaraṃ.
990. “Yo ca papañcaṃ hitvāna, nippapañcapathe rato;
Ārādhayī so nibbānaṃ, yogakkhemaṃ anuttaraṃ.
991. “Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;
Yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakaṃ.
992. “Ramaṇīyāni araṇṇāni, yattha na ramatī jano;
Vītarāgā ramissantī, na te kāmagavesino.
993. “Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassināṃ;
Niggayhavādiṃ medhāvīṃ, tādīsaṃ paṇḍitaṃ bhaje;
Tādīsaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo.
994. “Ovadeyyānusāseyya, asabbhā ca nivāraye;
Satañhi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo.
995. “Aññassa bhagavā buddho, dhammaṃ desesi cakkhumā;
Dhamme desiyamānamhi, sotamādhesimatthiko;
Taṃ me amoghaṃ savanaṃ, vimuttomhi anāsavo.
996. “Neva pubbenivāsāya, napi dibbassa cakkhuno;
Cetopariyāya iddhiyā, cutiyā upapattiyā;
Sotadhātuvisuddhiyā, paṇidhī me na vijjati.
997. “Rukkhamūlaṃva nissāya, muṇḍo saṅghāṭipāruto;
Paññāya uttamo thero, upatissova jhāyati.
998. “Avitakkaṃ samāpanno, sammāsambuddhasāvako;
Ariyena tuṅhībhāvena, upeto hoti tāvade.
999. “Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito;
Evaṃ mohakkhayā bhikkhu, pabbatova na vedhati.
1000. “Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino;
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhamaṃva khāyati.
1001. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;
Nikkhipissaṃ imaṃ kāyaṃ, sampajāno paṭissato.
1002. “Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;
Kālaṅca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
1003. “Ubhayena midamaṃ maraṇameva, nāmaraṇaṃ pacchā vā pure vā;
Paṭipajjatha mā vinassatha, khaṇo vo mā upaccagā.
1004. “Nagaraṃ yathā paccantaṃ, guttaṃ santarabāhiraṃ;
Evaṃ gopetha attānaṃ, khaṇo vo mā upaccagā;
Khaṇātītā hi socanti, nirayamhi samappitā.
1005. “Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato;

Dhunāti pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.

1006: ‘Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato;
Appāsi pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto.

1007: ‘Upasanto anāyāso, vipprasanno anāvilo;
Kalyāṇasīlo medhāvī, dukkhassantakaro siyā.

1008: ‘Na vissase ekatiyesu evaṃ, agārisu pabbajitesu cāpi;
Sādhūpi hutvāna asādhu honti, asādhu hutvā puna sādhu honti.

1009: ‘Kāmacchando ca byāpādo, thinamiddhañca bhikkhuno;
Uddhaccaṃ vicikicchā ca, pañcete cittakelisā.

1010: ‘Yassa sakkariyamānassa, asakkārena cūbhayaṃ;
Samādhi na vikampati, appamādavihārino.

1011: ‘Taṃ jhāyinaṃ sātatikaṃ, sukhumadiṭṭhipassakaṃ;
Upādānakkhayārāmaṃ, āhu sappuriso iti.

1012: ‘Mahāsamuddo pathavī, pabbato anilopi ca;
Upamāya na yujjanti, satthu varavimuttiyā.

1013: ‘Cakkānuvattako thero, mahāñāṇī samāhito;
Pathavāpaggisamāno, na rajjati na dussati.

1014: ‘Paññāpāramitaṃ patto, mahābuddhi mahāmati;
Ajaḷo jaḷasamāno, sadā carati nibbuto.

1015: ‘Paricīṇṇo mayā satthā...pe... bhavanettisamūhatā.

1016: ‘Sampādethappamādena, esā me anusāsani;
Handāhaṃ parinibbissaṃ, vipparamuttomhi sabbadhī’ ti. –

Imā gāthā abhāsi. Imā hi kāci gāthā therena bhāsītā, kāci theram ārabba bhagavatā bhāsītā, sabbā pacchā attano cariyapavedanasena therena bhāsītattā therasseva gāthā ahesuṃ.

Tattha **yathācārīti** yathā kāyādīhi saṃyato, saṃvuto hutvā carati viharati, yathācaraṇasīloti vā yathācārī, sīlasampannoti attho. **Yathāsatoti** yathāsanto. Gāthāsukhatthañhi anunāsikalopaṃ katvā niddeso kato, santo viya, ariyehi nibbisesoti attho. **Satīmāti** paramāya satiyā samannāgato. **Yatasaṅkappajjhāyīti** sabbaso micchāsaṅkappaṃ pahāya nekkhammasaṅkappādivasena saṃyatasaṅkappo hutvā ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyanasīlo. **Appamattoti** tasmīmyeva yathācārībhāve yatasaṅkappo hutvā jhāyanena ca pamādarahito sabbattha suppatiṭṭhitasatisampajañño. **Ajjhattaratoti** gocarajjhatte kammaṭṭhānabhāvanāya abhirato. **Samāhitattoti** tāya eva bhāvanāya ekaggacitto. **Ekoti** asahāyo gaṇasaṃsaggaṃ, kilesasaṃsaggañca pahāya kāyavivekaṃ, cittavivekañca paribrūhayanto. **Santusitoti** paccayasantosena ca bhāvanārāmasantosena ca sammadeva tusito tuṭṭho. Bhāvanāya hi uparūpari viśesaṃ āvahantiyā uḷāraṃ pītipāmojjaṃ uppajjati, matthakaṃ pattāya pana vattabbameva natthi. **Tamāhu bhikkhūti** taṃ evarūpaṃ puggalaṃ sikkhattayapāripūriyā bhayaṃ ikkhanatāya bhinnakilesatāya ca bhikkhūti vadanti.

Idāni yathāvuttasantosadvaye paccayasantaṃ tāva dassento “**allaṃ sukkaṃ vā**”tiādimāha. Tattha **allanti** sappiādiupasekena tintaṃ siniddhaṃ. **Sukkhanti** tadabhāvena lūkhaṃ. **Vā**-saddo

aniyamatto, allam vā sukkham vāti. **Bālhanti** ativiya. **Suhitoti** dhāto na siyāti attho. Katham pana siyāti āha “**ūnūdaro mitāhāro**”ti paṇītam lūkham vāpi bhojanam bhuñjanto bhikkhu yāvadattham abhuñjitvā ūnūdaro sallahukudaro, tato eva mitāhāro parimitabhajano aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āharanto tattha mattaññūṭaya paccavekkhaṇasatiyā ca **sato** hutvā **paribbaje** vihareyya.

Yathā pana ūnūdaro mitāhāro ca nāma hoti, tam dassetum “**cattāro**”tiādi vuttam. Tattha **abhutvāti** cattāro vā pañca vā **ālope** kabaḷe abhuñjitvā tattakassa āhārassa okāsam ṭhapetvā pāṇiyam piveyya. Ayañhi āhāre sallahukavutti. Nibbānañhi pesitacittassa bhikkhuno **phāsuvihārāya** jhānādīnam adhigamayogyatāya sukhavihārāya **alam** pariyattanti attho. Iminā kucchiparihāriyam piṇḍapātam vadanto piṇḍapāte itarītarasantosam dasseti. “Bhutvānā”ti vā pāṭho, so catupañcālopmattenāpi āhārena sarīram yāpetum samatthassa ativiya thirapakatikassa puggalassa vasena vutto siyā, uttaragāthāhipi saṃsandati eva appakasseva cīvarassa senāsanassa ca vakkhamānattā.

Kappiyanti yaṃ kappiyakappiyānulomesu khomādīsu aññataranti attho. **Taṅce chādetīti** kappiyam cīvaram samānam chādetabbaṃ ṭhānam chādeti ce, satthārā anuññātajātiyam santam heṭṭhimantena anuññātapamāyuttaṃ ce hotīti attho. **Idamatthikanti** idaṃ payojanattham satthārā vuttapayojanattham yāvadeva sītādipaṭiḅhātanatthañceva hirīkopīnapaṭicchādanatthañcāti attho. Etena kāyaparihāriyam cīvaram tattha itarītarasantosañca vadati.

Pallaṅkena nisinnassāti pallaṅkam vuccati samantato ūrubaddhāsanam, tena nisinnassa, tisandhipallaṅkam ābhujitvā nisinnassāti attho. **Jaṇṇuke nābhivassatīti** yassam kuṭiyam tathā nisinnassa deve vassante jaṇṇukadvayam vassodakena na temiyati, ettakampi sabbapariyantasenāsanam, sakkā hi tattha nisīditvā atthakāmarūpena kulaputtana sadattham nipphādetum. Tenāha “**alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno**”ti.

Evaṃ thero imāhi catūhi gāthāhi ye te bhikkhū mahicchā asantuṭṭhā, tesam paramukkamsagataṃ sallekhaovādam pakāsetvā idāni vedanāmukhena bhāvanārāmasantosam dassento “**yo sukha**”ntiādimāha. Tattha **sukhanti** sukhavedanam. **Dukkhatoti** vipariṇāmadukkhato. **Addāti** addasa, vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya yathābhūtam yo apassīti attho. Sukhavedanā hi paribhogakāle assādiyamānāpi visamissam viya bhojanam vipariṇāmakāle dukkhāyeva hoti. Tenettha dukkhānupassanam dasseti. **Dukkhamaddakkhi sallatoti** dukkhavedanam yo sallanti passi. Dukkhavedanā hi yathā sallam sarīram anupavisantampi anupavisitvā ṭhitampi uddhariyamānampi pīḷanameva janeti, evaṃ uppajjamānāpi ṭhitippattāpi bhijjamānāpi vibādhatiyevāti. Etenettha dukkhānupassanamyeva ukkamsetvā vadati, tena ca “yaṃ dukkham tadanattā”ti (sam. ni. 3.15) vacanato vedanādvaye attattaniyagāham viniveṭheti. **Ubhayantarenāti** ubhayesam antare, sukhadukkhavedanānam majjhabhūte adukkhamasukheti attho. **Nāhosīti** yathābhūtavabodhane attattaniyābhinivesanam ahosi. **Kena lokasmi kiṃ siyāti** evaṃ vedanāmukhena pañcapi upādānakkhandhe pariṇānitvā tappaṭibaddham sakalakilesajālam samucchinditvā ṭhito kena nāma kilesena lokasmiṃ baddho, devatādīsu kiṃ vā āyati siyā, aññadatthu chinnabandhano apaññattikova siyāti adhipāyo.

Idāni micchāpaṭipanne puggale garahanto sammāpaṭipanne pasamsanto “**mā me**”tiādikā catasso gāthā abhāsi. Tattha **mā me kadāci pāpicchoti** yo asantaḅasambhāvanicchāya pāpiccho, samaṇadhamme ussābhābhāvena **kusīto**, tatoyeva **hīnavīriyo**, saccapaṭiccasamuppādādiṭṭasamuttassa sutassa abhāvena **appassuto**, ovādānusāsānisu ādarābhāvena **anādaro**, tādiso atihīnapuggalo mama santike kadācīpi mā hotu. Kasmā? **Kena lokasmi kiṃ siyāti** lokasmiṃ sattanikāye tassa tādissassa puggalassa kena ovādena kiṃ bhavitabbaṃ, kena vā katena kiṃ siyā, niratthakamevāti attho.

Bahussuto cāti yo puggalo sītādipaṭisamuttassa suttageyyādibhedassa bahuno sutassa sambhavana bahussuto, dhammojapaññāya pariṇāriyapaññāya paṭivedhapaññāya ca vasena **medhāvī**, sīlesu ca suṭṭhu patiṭṭhitattā **susamāhito, cetosamatham** lokiyalokuttarabhedam cittasamādhānam

anuyutto, tādiso puggalo mayhaṃ matthakepi tiṭṭhatu, pageva sahaṃvāso.

Yo papañcamanuyuttoti yo pana puggalo kammārāmatādivasena rūpābhisaṅgādivasena ca pavattiyā papañcanaṭṭhena taṇhādibhedam papañcam anuyutto, tattha ca anādīnavadassanena abhirato magasadiso, so nibbānam virādhayi, so nibbānā suvidūravidūre ṭhito.

Yo ca papañcam hitvānāti yo pana puggalo taṇhāpapañcam pahāya tadabhāvato nippapañcassa nibbānassa pathe adhigamupāye ariyamagge **rato** bhāvanābhīsamaye abhirato, so nibbānam **ārādhayi** sādhesi adhigacchīti attho.

Athekadivasam thero attano kaniṭṭhabhātīkassa revatatherassa kaṇṭakanicitakhadīrarukkhasañchane nirudakakantāre vāsam disvā taṃ pasamsanto “**gāme vā**”tiādīkā dve gāthā abhāsī. Tattha **gāme vāti** kiñcāpi arahanto gāmate kāyavivekam na labhanti, cittavivekam pana labhanteva. Tesañhi dibbapaṭibhāgāni ārammaṇāni cittaṃ cāletum na sakkonti, tasmā gāme vā hotu araññādisu aññataram vā, **yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakanti** so bhūmippadeso ramaṇīyo evāti attho.

Araññānāti supupphitarusaṇḍamaṇḍitāni vimalasalilāsayasampannāni araññāni ramaṇīyānāti sambandho. **Yatthāti** yesu araññesu vīkāsitesu viya ramamānesu kāmāpakkhiko kāmāgavesako **jano** na ramati. **Vītarāgāti** vīgatarāgā pana khīṇāsavā bhāramādhukarā viya padumāvanesu tathārūpesu araññesu ramissantīti. **Na te kāmāgavesinoti** yasmā te vītarāgā kāmāgavesino na hontīti attho.

Puna thero rādham nāma duggatabrāhmaṇam anukampāya pabbājetvā, upasampādetvā tameva pacchāsamaṇam katvā vicaranto ekadivasam tassa ca subbacabhāvena tussitvā ovādam dento “**nidhīnamvā**”tiādīmāha. Tattha **nidhīnamvāti** tattha tattha nidahitvā ṭhapitānam hiraññasuvaṇṇādīpūrānam nidhikumbhīnam. **Pavattāraṇti** kicchajīvike duggatamanusse anukampam katvā “ehi te sukkena jīvitum upāyam dassessāmī”ti nidhiṭṭhānam netvā hattham pasāretvā “imaṃ gahetvā sukham jīvāhī”ti ācikkhitāram viya. **Vajjadassinanti** dve vajjadassinō – “iminā nam asārūpena vā khalitena vā saṅghamajjhe niggaṇhissāmī”ti randhāgavesako ca, aññātam nāpetukāmo nātam assādentō sīlādīvuḍḍhikāmatāya taṃ taṃ vajjam olovento ullumpanasabhāvasaṇṭhito cāti, ayam idha adhippeto. Yathā hi duggatamanusso “imaṃ nidhiṃ gaṇhāhī”ti niggaṇhamānopi nidhidassane kopam na karoti, pamuditova hoti, evam evarūpesu puggalesu asārūppam vā khalitam vā disvā ācikkhante kopo na kātabbo, tuṭṭhacitteneva bhavitabbam, “bhante, punapi maṃ evarūpam vadeyyāthā”ti pavāretabbameva. **Niggaṇhavādinti** yo vajjam disvā ayam me saddhivīhāriko, antevāsiko, upakāroti acintevā vajjānurūpam tajjento paṇamento daṇḍakammaṃ karonto sikkhāpeti, ayam niggaṇhavādī nāma sammāsambuddho viya. Vuttañhetam – “niggaṇha niggaṇhāham, ānanda, vakkhāmi; pavayha pavayha, ānanda, vakkhāmi. Yo sāro so ṭhassatī”ti (ma. ni. 3.196). **Medhāvinti** dhammojapaññāya samannāgatam. **Tādisanti** evarūpam paṇḍitam. **Bhajeti** payirupāseyya. Tādisañhi ācariyam bhajamānassa antevāsīkassa seyyo hoti, na pāpiyo, vuḍḍhiyeva hoti, no parihānīti attho.

Athekadā assajipunabbasukehi kīṭāgirismim āvāse dūsīte satthārā āṇatto attano parisāya mahāmoggallānena ca saddhiṃ tattha gato dhammasenāpati assajipunabbasukesu ovādam anādiyantesu imaṃ gāthamāha. Tattha **ovadeyyāti** ovādam anusīṭṭhim dadeyya. **Anusāseyyāti** tasseva pariyāyavacanam. Atha vā uppanne vatthusmim vadanto ovadati nāma, anuppanne “ayasopi te siyā”tiādīm anāgatam uddissa vadanto anusāsati nāma. Sammukhā vadanto vā ovadati nāma, parammukhā dūtam, sāsanam vā pesetvā vadanto anusāsati nāma. Sakim vadanto vā ovadati nāma, punappunam vadanto anusāsati nāma. **Asabbhā cāti** akusalā dhammā ca nivāraye, kusale dhamme ca paṭiṭṭhāpeyyāti attho. **Satañhi soti** evarūpo puggalo sādhuṇam piyo hoti. Ye pana asantā asappurisā vītiṇṇaparalokā āmisacakkhukā jīvikatthāya pabbajitā, tesam so ovādako anusāsako “na tvam amhākam upajjhāyo, na ācariyo, kasmā amhe vadasi”ti evam mukhasattīhi vijjhantānam appiyo hotīti.

“Yaṃ ārabhha satthā dhammaṃ deseti, so eva upanissayasampanno”ti bhikkhūsu kathāya samuṭṭhitāya “nayidameta”nti dassento “**aññassā**”ti gāthamāha. Tattha **aññassāti** attano bhāgineyyaṃ dīghanakhaparibbājakaṃ sandhāyāha. Tassa hi satthārā vedanāpariggahasutte (ma. ni. 2.205-206) desiyamāne ayaṃ mahāthero bhāvanāmagge adhigantvā sāvakaṃpāramiññaṃ matthakaṃ patto. **Sotamodhesimatthikoti** satthāraṃ bījayamāno ʒhito atthiko hutvā sussūsanto sotaṃ odahiṃ. **Taṃ me amoghaṃ savananti** taṃ tathā suttaṃ savanaṃ mayhaṃ amoghaṃ avañjhaṃ ahoṣi, aggasāvakena pattabbaṃ sampattīnaṃ avassayo ahoṣi. Tenāha “**vimuttomhi**”tiādi.

Tattha **neva pubbenivāsāyāti** attano paresaṅca pubbenivāsajānanaññatthāya, paṇidhī me neva vijjatiyojanā. Parikkammaṃ karaṇavasena tadatthaṃ cittapaṇidhānamattampi nevatthi neva ahoṣīti attho. **Cetopariyāyāti** cetopariyāññaṃ. **Iddhiyāti** iddhividhāññaṃ. **Cutiya upapattiyāti**, sattānaṃ cutiyā upapattiyā ca jānanaññāya cutūpapātaññatthāya. **Sotadhātuvisuddhiyāti** dibbasotaññaṃ. **Paṇidhī me na vijjati**ti imesaṃ abhiññāvisesānaṃ atthāya parikkammaṃ karaṇavasena cittassa paṇidhī cittābhinihāro me natthi nāhoṣīti attho. Sabbaññugunaṃ viya hi buddhānaṃ aggamaggādhigameneva sāvakaṃ sabbe sāvakaṃ hatthagatā honti, na tesāṃ adhigamāya viṣuṃ parikkammaṃ karaṇakiccaṃ atthīti.

Rukkhamūlantiādikā tisso gāthā kapotakandarāyaṃ viharantassa yakkhena pahatakāle samāpattibalena attano nibbikāratādīpanavasena vuttā. Tattha **muṇḍoti** na voropitakeso. **Saṅghātipārutoti** saṅghātiṃ pārupitvā nisinno. “Saṅghāṭiyā supāruto”ti ca paṭhanti. **Paññāya uttamo theroti** thero hutvā paññāya uttamo, sāvakesu paññāya seṭṭhoti attho. **Jhāyatīti** ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyati, bahulaṃ samāpattivihārena viharatīti attho.

Upeto hoti tāvadeti yadā yakkhena sīse pahato, tāvadeva **avitakkaṃ** catutthajjhānikaphalasamāpattiṃ samāpanno ariyena tuṅhībhāvena upeto samannāgato ahoṣi. Atītatthe hi hotīti idaṃ vattamānavacanaṃ.

Pabbatova na vedhatīti mohakkhayā bhinnasabbakilesa **bhikkhu**. So selamayapabbato viya **acalo** suppatiṭṭhito iṭṭhādīnā kenaci na vedhati, sabbattha nibbikāro hotīti attho.

Athekadivasāṃ therassa asatiyā nivāsanaṃ olambante aññataro sāmaṇero, “bhante, parimaṇḍalaṃ nivāsetabba”nti āha. Taṃ sutvā “bhaddaṃ tayā suṭṭhu vutta”nti sirasā viya sampaṭicchanto tāvadeva thokaṃ apakkamitvā parimaṇḍalaṃ nivāsetvā “mādisānaṃ ayampi dosoyevā”ti dassento “**anaṅgaṇassā**”ti gāthamāha.

Puna maraṇe jīvite ca attano samacittataṃ dassento “**nābhinandāmī**”tiādinā dve gāthā vatvā paresāṃ dhammaṃ kathento “**ubhayena mida**”ntiādinā gāthādvayamāha. Tattha **ubhayenāti** ubhayesu, ubhosu kālesūti attho. **Midanti** ma-kāro padasandhikaro. Idaṃ maraṇameva, maraṇaṃ attheva nāma, amaraṇaṃ nāma natthi. Kesu ubhosu kālesūti āha “**pacchā vā pure vā**”ti majjhimavayassa **pacchā vā** jarājīṇṇakāle **pure vā** daharakāle **maraṇameva** maraṇaṃ ekantikameva. Tasmā **paṭipajjatha** sammā paṭipattiṃ pūretha vipaṭipajjitvā **mā vinassatha** apāyesu mahādukkhaṃ mānubhavatha. **Khaṇo vo mā upaccagāti** aṭṭhahi akkhaṇehi vivajjito ayaṃ navamo khaṇo mā tumhe atikkamīti attho.

Athekadivasāṃ āyasmantaṃ mahākoṭṭhikaṃ disvā tassa guṇaṃ pakāsento “**upasanto**”tiādinā tisso gāthā abhāsi. Tattha anuddesikavasena “**dhunāti**”ti vuttamevatthaṃ puna therasannissitaṃ katvā vadanto “**appāsī**”tiādimāha. Tattha **appāsīti** adhunā pahāsīti attho. **Anāyāsoti** aparissamo, kilesadukkarahitoti attho. **Vippasanno anāviloti** vippasanno asaddhiyādīnaṃ abhāvena suṭṭhu pasannacitto anāvilaṃ kappatāya anāvilo.

Na vissaseti gāthā devadattaṃ saddahitvā tassa diṭṭhiṃ rocetvā ʒhite vajjiputtake ārabhha vuttā. Tattha **na vissaseti** viṣaṭṭho na bhavēyya, na saddaheyyāti attho. **Ekatiyesūti** ekaccesu

anavaṭṭhitasabhāvesu puthujjanesu. **Evanti** yathā tumhe “devadatto sammā paṭipanno”ti vissāsaṃ āpajjittha, evaṃ. **Agārisūti** gahaṭṭhesu. **Sādhūpi hutvānāti** yasmā puthujjanabhāvo nāma assapitṭhe ṭhapitakumbhaṇḍaṃ viya thusarāsimhi nikhātakhāṇukaṃ viya ca anavaṭṭhito, tasmā ekacce ādito sādhu hutvā ṭhitāpi pacchā asādhū honti. Yathā devadatto pubbe sīlasampanno abhiññāsamāpattilābhī hutvā lābhasakkārapakato idāni parihīnaviseso chinnapakkhakāko viya āpāyiko jāto. Tasmā tādiso diṭṭhamattena “sādhū”ti na vissāsitaḅbo. Ekacce pana kalyāṇamittasamsaggābhāvena ādito asādhū hutvāpi pacchā kalyāṇasamsaggena sādhu hontiyeva, tasmā devadattasādise sādhuṭtirūpe “sādhū”ti na vissāseyyāti attho.

Yesaṃ kāmacchandādayo cittupakkilesā avigatā, te asādhū. Yesaṃ te vigatā, te sādhuṭti dassetuṃ “**kāmacchando**”ti gāthaṃ vatvā asādhāraṇato ukkaṃsagataṃ sādhuṭlakkaṇaṃ dassetuṃ “**yassa sakkariyamānassā**”tiādinā gāthādvayaṃ vuttaṃ.

Asādhāraṇato pana ukkaṃsagataṃ taṃ dassetuṃ satthāraṃ attānañca udāharanto “**mahāsamuddo**”tiādikā gāthā abhāsi. Tattha **mahāsamuddo**ti ayaṃ mahāsamuddo, mahāpathavī **selo** pabbato, puratthimādibhedato anilo ca attano acetanābhāvena iṭṭhāniṭṭhaṃ sahanti, na paṭisaṅkhānabalena, satthā pana yassā arahattupattiyā vasena uttame tādibhāve ṭhito iṭṭhādīsu sabbattha samo nibbikāro, tassā **satthu varavimuttiyā** aggaphalavimuttiyā te mahāsamuddādayo **upamāya** upamābhāvena **na yujjanti** kalabhāgampi na upentīti attho.

Cakkānuvattakoti satthārā vattitassa dhammacakkassa anuvattako. **Theroti** asekkhehi sīlakkhandhādīhi samannāgamena thero. **Mahāñāṇīti** mahāpañño. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhinā anuttarasamādhinā ca samāhito. **Paṭhavāpaggisamānoti** iṭṭhādīrammaṇasannipāte nibbikāratāya pathaviyā āpena agginā ca sadisavuttiko. Tenāha “**na rajjati na dussati**”ti.

Paññāpāramitaṃ pattoti sāvakañāṇassa pāramiṃ pāraḱoṭiṃ patto. **Mahābuddhīti** mahāputhuhāsavananatikkhanibbedhikabhāvappattāya mahatīyā buddhiyā paññāya samannāgato. **Mahāmatīti** dhammanvayaveditasāṅkhātāya mahatīyā nayaggāhamatīyā samannāgato. Ye hi te catubbidhā, soḷasavidhā, catucattālīsavidhā, tesattatīvidhā ca paññappabhedā. Tesāṃ sabbaso anavasesānaṃ adhigatattā mahāpaññatā divisesayogato ca ayaṃ mahāthero sātīsayāṃ “mahābuddhī”ti vattabbaṃ arahatī. Yathāha bhagavā –

“Paṇḱito, bhikkhave, sārīputto; mahāpañño, bhikkhave, sārīputto; puthupañño, bhikkhave, sārīputto; hāsapañño, bhikkhave, sārīputto; javanapañño, bhikkhave, sārīputto; tikkhapañño, bhikkhave, sārīputto; nibbedhikapañño, bhikkhave, sārīputto”tiādi (ma. ni. 3.93).

Tatthāyaṃ paṇḱitabhāvādīnaṃ vibhāgavibhāvanā. Dhātukusalatā, āyatanakusalatā, paṭīccasamuppādakusalatā, ṭhānāṭṭhānakusalatāti imehi catūhi kāraṇehi paṇḱito. Mahāpaññatādīnaṃ vibhāgadassane ayaṃ pāḷi –

“Katamā mahāpaññā? Mahante atthe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante dhamme pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni paṭībhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante paññākkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante vimuttiñānadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā vihārasamāpattīyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante iddhipāde pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantāni balāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante bojjhaṅge pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante ariyamagge pariggaṇhātīti mahāpaññā,

mahantāni sāmaññaphalāni pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantā abhiññāyo pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

“Katamā puthupaññā? Puthunānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādhatūsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭicasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsūññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāatthesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānādhammesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāniruttīsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāpaññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimuttikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsatiṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāiddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāindriyesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānābalesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāsāmaññaphalesu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthunānāabhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā, puthujjanasādhāraṇe dhamme atikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

“Katamā hāsapaññā? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo...pe... pāmojjabahulo indriyasamvaram paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo...pe... pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṃ paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo...pe... pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṃ paripūretīti hāsapaññā, hāsabahulo...pe... pāmojjabahulo sīlakkhandhaṃ...pe... samādhikkhandhaṃ, paññākkhandhaṃ, vimuttikkhandhaṃ, vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti...pe... paṭivijjhatīti. Vihārasamāpattiyo paripūretīti, ariyasaccāni paṭivijjhatīti, satipaṭṭhāne bhāvetīti, sammappadhāne bhāvetīti, iddhipāde bhāvetīti, indriyāni bhāvetīti, balāni bhāvetīti, bojjhaṅge bhāvetīti, ariyamaggaṃ bhāvetīti...pe... sāmaññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā, hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā; hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

“Katamā javanapaññā? Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā; yā kāci vedanā...pe... yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu...pe... jarāmarāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ, aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā, dukkhato khippaṃ javatīti javanapaññā, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā.

“Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraṇatṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā...pe... vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ... cakkhu...pe... jarāmarāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraṇatṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmarāṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

“Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhatam paṭicasamuppannaṃ

khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññānaṃ... cakkhu...pe... jarāmarāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmarāṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

“Katamā tikkhapaññā? Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā, uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā; uppannaṃ byāpādavittakkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā; uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ nādhivāseti...pe... uppannuppanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā; uppannaṃ rāgaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā; uppannaṃ dosaṃ... pe... uppannaṃ mohaṃ... uppannaṃ kodhaṃ... uppannaṃ upanāhaṃ... makkhaṃ... paḷāsaṃ... issaṃ... macchariyaṃ... māyaṃ... sātheyyaṃ... thambhaṃ... sārambhaṃ... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite... sabbe abhisāṅkhāre...pe... sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā, cattāri sāmāññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

“Katamā nibbedhikapaññā? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṅṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā, anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā; anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ kodhaṃ...pe... upanāhaṃ...pe... sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā”’ti (paṭi. ma. 3.6-7).

Evam yathāvuttavibhāgāya mahatīyā paññāya samannāgatattā “mahābuddhī”’ti vuttaṃ.

Apica anupadadhammavipassanāvasenāpi imassa therassa mahāpaññatā veditabbā. Vuttañhetam –

“Sāriputto, bhikkhave, aḍḍhamāsaṃ anupadadhammavipassanaṃ vipassati. Tatridaṃ, bhikkhave, sāriputtassa anupadadhammavipassanāya hoti.

“Idha, bhikkhave, sāriputto vivicceva kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ye ca paṭhame jhāne dhammā vitakko ca...pe... cittekaggatā ca phasso vedanā saññā cetanā cittaṃ chando adhimokkho vīriyaṃ sati upekkhā manasikāro, tyāssa dhammā anupadavavatthitā honti, tyāssa dhammā viditā uppajjanti, viditā upatṭhahanti, viditā abbattham gacchanti. So evaṃ pajānāti ‘evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī’’ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto viṣaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati. So ‘atthi uttari nissaraṇa’nti pajānāti. Tabbahulīkārā atthitvevassa hoti.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sāriputto vitakkavicārānaṃ vūpasamā...pe... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ākāsañcāyatanaṃ... viññānañcāyatanaṃ... ākiñcaññāyatanaṃ... sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati ‘‘evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī’’ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto viṣaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati. So ‘atthi

uttari nissaraṇa'nti pajānāti. Tabbahulīkārā atthitvevassa hoti.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sārīputto sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. So tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahati, so tāya samāpattiyā sato vuṭṭhahitvā ye dhammā atītā niruddhā vipariṇatā, te dhamme samanupassati ‘evaṃ kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī’ ti. So tesu dhammesu anupāyo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto viṣaṃyutto vimariyādīkatena cetasā viharati, so ‘natthi uttari nissaraṇa’nti pajānāti. Tabbahulīkārā natthitvevassa hoti.

“Yaṃ kho taṃ, bhikkhave, sammā vadamāno vadeyya ‘vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ sīlasmiṃ, vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ samādhismiṃ, vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya, vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā’ ti. Sārīputtamevetamaṃ sammā vadamāno vadeyyā’ ti (ma. ni. 3.93-97).

Evamaṃ mahāpuṭhuhāsajavanatikkhanibbedhikabhāvappattāya mahatīyā buddhiyā samannāgatattā therō mahābuddhīti attho. Dhammanvayaveditā panassa sampasādanīyasuttēna (dī. ni. 3.141 ādayo) dīpetabbā. Tattha hi sabbaññūtaññānasadiso therassa nayaggāho vutto. **Ajaḷo jaḷasamānoti** sāvakesu paññāya ukkaṃsagatatā sabbathāpi ajaḷo samāno paramappicchatāya attānaṃ aṇānantaṃ viya katvā, dassanena jaḷasadiso mandasarikkho kilesapariḷāhābhāvena **nibbuto** sītībhūto **sadā carati** niccaṃ viharatīti attho.

Paricīṇṇoti gāthā therena attano katakiccatamaṃ pakāsentena bhāsītā, sāpi vuttatthāyeva.

Sampādethappamādenāti ayaṃ pana attano parinibbānakāle sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsītā. Sāpi vuttatthāyevāti.

Sārīputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ānandattheragāthāvaṇṇanā

Pisuṇena ca kodhanenāti ādikā āyasmato ānandattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti, **sumanotissa** nāmaṃ ahosi. Pitā panassa ānandarājā nāma. So attano puttassa sumanakumārassa vayappattassa haṃsavatito vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṃ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā attānañca pitarāñca passati. Tadā rājā satthārañca satahassaparimāṇaṃ bhikkhusaṅghaṇca sayameva sakkaccaṃ upaṭṭhahi, aññesaṃ upaṭṭhātuṃ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahosi. Kumāro tassa kupitabhāvaṃ rañño anārocetvā sayameva taṃ vūpasameti. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso puttaṃ pakkosāpetvā “varam te, tāta dammi, varam gaṇhāhi” ti āha. Kumāro “satthāraṃ bhikkhusaṅghaṇca temāsaṃ upaṭṭhahanto jīvitamaṃ avañjhaṃ kātuṃ icchāmi” ti āha. “Etaṃ na sakkā, aññaṃ vadehi” ti. “Deva, khattiyānaṃ dvekaṭhā nāma natthi, etadeva me dehi, na mayhaṃ aññena attho” ti. “Sace satthā anujānāti, dinnamevā” ti. So “satthu cittaṃ jānissāmi” ti vihāraṃ gato.

Tena ca samayena bhagavā bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā gandhakuṭiṃ pavitṭho hoti. So bhikkhū upasaṅkamitvā “ahaṃ, bhante, bhagavantaṃ dassanāya āgato, dassetha me bhagavanta” ti āha. Bhikkhū “sumano nāma therō satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṃ gacchāhi” ti āhaṃsu. So therassa santikaṃ gantvā vanditvā “satthāraṃ, bhante, me dassethā” ti āha. Atha therō tassa passantasseva pathaviyaṃ nimujjivā satthāraṃ upasaṅkamitvā “bhante, rājaputto tumhākaṃ dassanāya āgato” ti āha. “Tena hi, bhikkhu, bahi āsanaṃ paññāpehi” ti. Thero punapi tassa passantasseva buddhāsanamaṃ gahetvā

antogandhakuṭiyam nimujjivā bahipariveṇe pātubhavitvā gandhakuṭipariveṇe āsanam paññāpesi. Kumāro tam disvā “mahanto vatāyam bhikkhū”ti cittaṃ uppādesi.

Bhagavāpi gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto sathhāram vanditvā, paṭisanthāram katvā, ayam, bhante, thero tumhākaṃ sāsane vallabho maññeti. “Āma kumāra, vallabho”ti? “Kiṃ katvā, bhante, esa vallabho hoti”ti? “Dānādīni puññāni katvā”ti. “Bhagavā, ahampi ayam thero viya anāgate buddhasāsane vallabho hotukāmo”ti sathhāham khandhāvārabhattam nāma datvāpi sattame divase, bhante, mayā pitu santikā temāsaṃ tumhākaṃ paṭijjaganavaro laddho, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā, “atthi nu kho tattha gatena attho”ti oloketvā “atthi”ti disvā “suññāgāre kho, kumāra, tathāgatā abhiramanti”ti āha. Kumāro “aññātam bhagavā, aññātam sugatā”ti vatvā “ahaṃ, bhante, purimataram gantvā vihāram kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhim āgacchathā”ti paṭiññaṃ gahetvā pitu santikaṃ gantvā “dinnā me, deva, bhagavatā paṭiñña, mayā pahite bhagavantam peseyyāthā”ti pitaram vanditvā, nikkhamitvā yojane yojane vihāram karonto vīsayojanasatam addhānam gato. Gantvā ca attano nagare vihāraṭṭhānam vicinanto sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānam disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāram kāresi. Tattha bhagavato gandhakuṭiṃ sesabhikkhūnañca rattitṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭiṇamaṇḍape kāretvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi “niṭṭhitam mayham kiccaṃ, sathhāram paṇiṇathā”ti.

Rājā bhagavantam bhojetvā “bhagavā sumanassa kiccaṃ niṭṭhitam, tumhākaṃ gamanam paccāsīsatī”ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivuto yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “sathhā āgacchatī”ti sutvā yojanam paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno satasahassena kīte sobhane nāma uyyāne satasahassena kāritam vihāram pavasetvā –

“Satasahassena me kītam, satasahassena māpitam;
Sobhanam nāma uyyānam, paṭiggaṇha mahāmuni”ti. –

Tam niyyādesi. So vassūpanāyikadivase mahādānam pavattetvā “imināva nīhārena dānam dadeyyāthā”ti puttadāre amacce ca kiccakaraṇīyesu ca niyojetvā sayam sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeva vasanto temāsaṃ sathhāram upaṭṭhahanto upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāham mahādānam pavattetvā sattame divase satthu bhikkhusatasahassassa ca pādāmūle ticīvarāni ṭhapetvā vanditvā, “bhante, yadetam mayā sattāham khandhāvāradānato paṭṭhāya puññaṃ katam, na tam saggasampattiādīnam atthāya, atha kho aham ayam sumanathero viya anāgate ekassa buddhassa upaṭṭhāko bhavye”nti paṇidhānam akāsi. Sathhāpissa anantarāyatam disvā byākaritvā pakkāmi.

Sopi tasmim buddhuppāde vassasatasahassaṃ puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhava uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu saṃsaranto kassapassa bhagavato kāle piṇḍāya carato ekassa therassa pattaggahaṇattham uttarasātakam datvā pūjam akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā aṭṭha paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesam nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇiadhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānam akāsi. Etāni pākāṭṭhānāni.

Kappasatasahassaṃ pana tattha tattha bhava puññāni karontova amhākaṃ bodhisattena saddhim tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbatti. Tassa sabbe nātāke ānandite karonto jātoti **ānandot**veva nāmaṃ ahoṣi. So anukkamena vayappatto katābhinikkhamane sammāsambodhim patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamam kapilavatthum gantvā tato nikkhante bhagavati tassa parivārattham pabbajitum nikkhantehi bhaddiyādīhi saddhim nikkhamitvā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāniputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tena ca samayena bhagavato paṭhamabodhiyam vīsativassāni anibaddhaupaṭṭhākā ahesum. Ekadā

nāgasamālo pattacīvaram gahetvā vicari, ekadā nāgito, ekadā upavāno, ekadā sunakkhatto, ekadā cundo samañuddeso, ekadā sāgato, ekadā meghiyo, te yebhuyyena satthu cittaṃ nārādhayimsu. Athekadivasam bhagavā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusaṅghaparivuto nisinno bhikkhū āmantesi – “ahaṃ, bhikkhave, idānimhi mahallako, ekacce bhikkhū ‘iminā maggena gacchāmā’ ti vutte aññena gacchanti, ekacce mayhaṃ pattacīvaram bhūmiyaṃ nikkhipanti, mayhaṃ nibaddhupaṭṭhākaṃ bhikkhuṃ jānāthā” ti. Taṃ sutvā bhikkhūnaṃ dhammasaṃvego udapādi. Athāyasmā sārīputto uṭṭhāya bhagavantaṃ vanditvā – “ahaṃ, bhante, tumhe upaṭṭhahissāmī” ti āha. Taṃ bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena mahāmoggallānaṃ ādiṃ katvā sabbe mahāsāvakā – “ahaṃ upaṭṭhahissāmi, ahaṃ upaṭṭhahissāmī” ti uṭṭhahimsu ṭhapetvā āyasmantaṃ ānandaṃ, tepi bhagavā paṭikkhipi. So pana tuṅhiyeva nisīdi. Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu – “āvuso, tvampi satthu upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhī” ti. Yācitvā laddhaṭṭhānaṃ nāma kīdisaṃ hoti, sace ruccati, satthā sayameva vakkhatīti. Atha bhagavā “na, bhikkhave, ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṃ upaṭṭhahissatī” ti āha. Tato bhikkhū “uṭṭhehi, āvuso ānanda, satthāraṃ upaṭṭhākaṭṭhānaṃ yācāhī” ti āhaṃsu.

Thero uṭṭhahitvā “sace me, bhante, bhagavā attanā laddhaṃ paṇītacīvaram na dassati, paṇītaṇḍapātaṃ na dassati, ekagandhakuṭiyaṃ vasitūṃ na dassati, nimantaṇaṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī” ti āha. “Ettake guṇe labhato satthu upaṭṭhāne ko bhāro” ti upavādamocanattaṃ ime **cattāro paṭikkhepā** ca – “sace, bhante, bhagavā mayā gahitanimantaṇaṃ gamissati, sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetuṃ lacchāmi; yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva bhagavantaṃ upasaṅkamuṃ lacchāmi, sace bhagavā parammukhā desitaṃ dhammaṃ puna mayhaṃ kathessati, evāhaṃ bhagavantaṃ upaṭṭhahissāmī” ti “ettakampi satthu santike anuggahaṃ na labhati” ti upavādamocanattañceva dhammaḥaṇḍāgārikabhāvapāramīpūraṇatthañca imā **catasso āyācanā** cāti aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahoṣi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṃ pūritānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi. So upaṭṭhākaṭṭhānaṃ laddhadivasato paṭṭhāya dasabalaṃ duvidhena udakena, tividhena dantakaṭṭhena, hatthapādaparikkammaṃ piṭṭhiparikkammaṃ, gandhakuṭipariveṇasaṃmajjanenāti evamādihi kiccehi upaṭṭhahanto “imāya nāma velāya satthu idaṃ nāma laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭatī” ti divasabhāgaṃ santikāvacarō hutvā, rattibhāge mahantaṃ daṇḍadīpikaṃ gahetvā gandhakuṭipariveṇaṃ nava vāre anupariyāyati, satthari pakkosante paṭivacanadānāya thinamidhavinodanattaṃ.

Atha naṃ satthā jetavane ariyagaṇamaṃjhe nisinno anekapariyāyena pasamsitvā “bahussutānaṃ satimantānaṃ gatimantānaṃ dhitimantānaṃ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Evaṃ satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi acchariyabbhuttadhammehi samannāgato satthu dhammakosārakkho ayaṃ mahāthero sekhova samāno satthari parinibbute heṭṭhā vuttanayena bhikkhūhi samuttejito devatāya ca saṃvejito “sveyeva ca dāni dhammasaṅgīti kātābbā, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yvāyaṃ sekho sakaraṇīyo hutvā asekkhehi therehi saddhiṃ dhammaṃ saṅgāyitūṃ sannipātaṃ gantu” nti sañjātussāho vipassanaṃ paṭṭhapetvā bahudevarattiṃ vipassanāya kammaṃ karonto caṅkame vīriyasamataṃ alabhitvā vihāraṃ pavisitvā sayane nisīditvā sayitukāmo kāyaṃ āvaṭṭesi. Appattañca sīsaṃ bimbohanaṃ pādā ca bhūmito muttamattā, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.1.644-663) –

“Ārāmadvārā nikkhamma, padumuttaro mahāmuni;
Vassento amataṃ vuṭṭhiṃ, nibbāpesi mahājanaṃ.

“Satasahassaṃ te dhīrā, chaḷabhiññā mahiddhikā;
Parivārenti sambuddhaṃ, chāyāva anapāyini.

“Hatthikkhandhagato āsiṃ, setacchattaṃ varuttamaṃ;
Sucārurūpaṃ disvāna, vitti me udapajjatha.

“Oruyha hatthikhandhamhā, upagacchiṃ narāsabhaṃ;
Ratanāmayachattaṃ me, buddhaseṭṭhassa dhārayiṃ.

“Mama saṅkappamaññāya, padumuttaro mahāisi;
Taṃ kathaṃ ṭhapayitvāna, imā gāthā abhāsatha.

“Yo so chattaṃadhāresi, soṇṇālaṅkārabhūsiṃ;
Tamaḥaṃ kittayissāmi, suṇṇoṭha mama bhāsato.

“Ito gantvā ayaṃ poso, tusitaṃ āvasissati;
Anubhossati sampattiṃ, accharāhi purakkhato.

“Catutiṃsatikkhattuñca, devarajjaṃ karissati;
Balādhipo aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

“Aṭṭhapaññāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati;
Padesarajjaṃ vipulaṃ, mahiyā kārayissati.

“Kappasatasahassamhi, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Sakyānaṃ kulaketussa, ñātibandhu bhavissati;
Ānando nāma nāmena, upaṭṭhāko mahesino.

“Ātāpī nipako cāpi, bāhusaccesu kovido;
Nivātavutti atthaddho, sabbapāṭhī bhavissati.

“Padhānapahitatto so, upasanto nirūpadhi;
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Santi āraññakā nāgā, kuñjarā saṭṭhihāyanā;
Tidhāpabhinnā mātaṅgā, īsādantā uruḷhavā.

“Anekasatasahassā, paṇḍitāpi mahiddhikā;
Sabbe te buddhanāgassa, na hontupaṇidhimhi te.

“Ādiyā me namassāmi, majjhime atha pacchime;
Pasannacitto sumano, buddhaseṭṭhaṃ upaṭṭhahiṃ.

“Ātāpī nipako cāpi, sampajāno paṭissato;
Sotāpattiphalam patto, sekhabhūmīsu kovido.

“Satasahassito kappe, yaṃ kammamabhiniṅharim;
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, ṭhitā saddhammācalā.

“Svāgataṃ vata me āsi...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Chalābhīñño pana hutvā saṅgītimaṇḍapaṃ pavisitvā dhammaṃ saṅgāyanto tattha tattha bhikkhūnaṃ ovādādānavasena attano paṭipattidīpanādivasena ca bhāsitaḡāthā ekajjhaṃ katvā anukkameva khuddakanikāyasaṅgāyanakāle theragāthāsu saṅgītiṃ āropento –

- 1017: ‘Pisūṇena ca kodhanena ca, maccharinā ca vibhūtanandinā;
Sakhitaṃ na kareyya paṇḍito, pāpo kāpurisena saṅgamo.
- 1018: ‘Saddhena ca pesalena ca, paññavatā bahussutena ca;
Sakhitaṃ kareyya paṇḍito, bhaddo sappurisenā saṅgamo.
- 1019: ‘Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ;
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvam̐ ṭhiti.
- 1020: ‘Passa cittakataṃ rūpaṃ, mañinā kuṇḍalena ca;
Aṭṭhitacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
- 1021: ‘Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- 1022: ‘Aṭṭhapadakatā kesā, nettā añjanamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- 1023: ‘Añjanīva navā cittaṃ, pūtikāyo alaṅkato;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- ‘‘Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, kandante migabandhake.
- ‘‘Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhuvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
- 1024: ‘Bahussuto cittakathī, buddhassa paricārako;
Pannabhāro visaññutto, seyyaṃ kappeti gotamo.
- 1025: ‘Khīṇāsavo visaññutto, saṅgātīto sunibbuto;
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jātimaraṇapāragū.
- 1026: ‘Yasmiṃ patiṭṭhitaṃ dhammā, buddhassādiccabandhuno;
Nibbānagamane magge, soyaṃ tiṭṭhati gotamo.
- 1027: ‘Dvāsīti buddhato gaṇhiṃ, dve saḥassāni bhikkhuto;
Caturāsīsahassāni, ye me dhammā pavattino.
- 1028: ‘Appassutāyaṃ puriso, balibaddova jīrati;
Maṃsāni tassa vaḍḍhanti, paññā tassa na vaḍḍhati.
- 1029: ‘Bahussuto appassutaṃ, yo sutenātimaññati;
Andho padīpadhārova, tatheva paṭibhāti maṃ.
- 1030: ‘Bahussutaṃ upāseyya, sutañca na vināsaye;
Taṃ mūlaṃ brahmacariyassa, tasmā dhammadharo siyā.
- 1031: ‘Pubbāparaññū atthaññū, niruttipadakovido;
Suggahītañca gaṇhāti, atthañcopaparikkhati.
- 1032: ‘Khantiyā chandikato hoti, ussahitvā tuletī taṃ;

Samaye so padahati, ajjhataṃ susamāhito.

1033: ‘Bahussutaṃ dhammadharaṃ, sappaññaṃ buddhasāvakaṃ;
Dhammaviññānamākaṅkhaṃ, taṃ bhajetha tathāvidhaṃ.

1034: ‘Bahussuto dhammadharo, kosārakkho mahesino;
Cakkhu sabbassa lokassa, pūjanīyo bahussuto.

1035: ‘Dhammārāmo dhammarato, dhammaṃ anuvicintayaṃ;
Dhammaṃ anussaraṃ bhikkhu, saddhammā na parihāyati.

1036: ‘Kāyamaccheragaruno, hiyyamāne anuṭṭhahe;
Sarīrasukhagiddhassa, kuto samaṇaphāsutā.

1037: ‘Na pakkhanti disā sabbā, dhammā na paṭibhanti maṃ;
Gate kalyāṇamittamhi, andhakāraṃva khāyati.

1038: ‘Abbhātītasahāyassa, atītagatasatthuno;
Natthi etādisaṃ mittam, yathā kāyagatā sati.

1039: ‘Ye purāṇā atītā te, navehi na sameti me;
Svajja ekova jhāyāmi, vassupetova pakkhimā.

1040: ‘Dassanāya abhikkante, nānāverajjake bahū;
Mā vārayittha sotāro, passantu samayo mamaṃ.

1041: ‘Dassanāya abhikkante, nānāverajjake puthu;
Karoti satthā okāsaṃ, na nivāreti cakkhumā.

1042: ‘Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato;
Na kāmasaññā uppajji, passa dhammasudhammataṃ.

1043: ‘Paṇṇavīsati vassāni, sekhabhūtassa me sato;
Na dosasaññā uppajji, passa dhammasudhammataṃ.

1044: ‘Paṇṇavīsati vassāni, bhagavantaṃ upaṭṭhahiṃ;
Mettena kāyakammena, chāyāva anapāyinī.

1045: ‘Paṇṇavīsati vassāni, bhagavantaṃ upaṭṭhahiṃ;
Mettena vacīkammena, chāyāva anapāyinī.

1046: ‘Paṇṇavīsati vassāni, bhagavantaṃ upaṭṭhahiṃ;
Mettena manokammena, chāyāva anapāyinī.

1047: ‘Buddhassa caṅkamantassa, piṭṭhito anucaṅkamim;
Dhamme desiyamānamhi, ñāṇaṃ me udapajjatha.

1048: ‘Ahaṃ sakaraṇīyomhi, sekho appattamānaso;
Satthu ca parinibbānaṃ, yo amhaṃ anukampako.

1049: ‘Tadāsi yaṃ bhīṃsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanam;
Sabbakāravaruṇpete, sambuddhe parinibbute.

1050: ‘Bahussuto dhammadharo, kosāraṅkko mahesino;
Cakkhu sabbassa lokassa, ānando parinibbuto.

1051: ‘Bahussuto dhammadharo, kosāraṅkko mahesino;
Cakkhu sabbassa lokassa, andhakāre tamonudo.

1052: ‘Gatimanto satimanto, dhitimanto ca yo isi;
Saddhammadhāraṅko thero, ānando ratanākarō.

1053: ‘Paricīṅṅo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo’’ti. –

Imā gāthā abhāsi.

Tattha **pisuṇena cāti** ādito dve gāthā chabbaggiye bhikkhū devadattapakkhiyehi bhikkhūhi saddhiṃ saṃsaggaṃ karonte disvā tesam ovādadānavasena vuttā. Tattha **pisuṇenāti** pisuṇāya vācāya. Tāya hi yutto puggalo ‘‘pisuṇo’’ti vutto yathā nīlaguṇayutto paṭo nīloti. **Kodhanenāti** kujjhanasīlena. Attasampattinīgūhaṅalakkhaṅassa maccherassa sambhavato **maccharinā**. **Vibhūtanandināti** sattānaṃ vibhūtaṃ vibhavanaṃ vināsaṃ icchantena, vibhūtaṃ vā visuṃ bhāvo bhedo, taṃ nandanena, sabbametaṃ devadattapakkhiyeva sandhāya vuttaṃ. Te hi pañcavattudīpanāya bahū jane sammāpaṭipanne bhindantā satthari bahiddhatāya thaddhammacchariyādīmacchariyapakatā mahājanassa mahato anattāya paṭipajjimsu. **Sakhitanti** sahāyabhāvaṃ saṃsaggaṃ na kareyya, kiṃkāraṇā? **Pāpo kāpurisena saṅgamo** kāpurisena pāpapuggalena samāgamo nihīno lāmako. Ye hissa diṭṭhānugatiṃ āpajjanti. Tesam ducintitādībhedaṃ bālalakkhaṅameva āvahati, pageva vacanakarassa. Tenāha bhagavā – ‘‘yāni kānici, bhikkhave, bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti, no paṇḍitato’’tiādi (a. ni. 3.1).

Yena pana saṃsaggo kātabbo, taṃ dassetuṃ ‘‘**saddhena cā**’’tiādi vuttaṃ. Tattha **saddhenāti** kammakammaphalasaddhāya ceva, ratanattayasaddhāya ca samannāgatena. **Pesalenāti** piyasīlena sīlasampanna. **Paññavatāti** udayatthagāminiyā nibbedhikāya paññāya vasena paññāsampanna. **Bahussutenāti** pariyattipaṭivedhabāhusaccānaṃ pāripūriyā bahussutena. **Bhaddoti** tena tādīsena sādhanā saṅgamo bhaddo sundaro kalyāṇo diṭṭhadhammikādībhedaṃ atthaṃ āvahatīti adhippāyo.

Passa cittakatantiādikā satta gāthā attano rūpasampattiṃ disvā kāmasaññaṃ uppādentiyā uttarāya nāma upāsikāya kāyavicchandajananatthaṃ bhāsītā. ‘‘Ambapāliṃ gaṇikaṃ disvā vikkhittacittānaṃ ovādadānattha’’ntipi vadanti. Tā heṭṭhā vuttatthā eva.

Bahussuto cittakathīādikā dve gāthā therena arahattaṃ patvā udānavasena bhāsītā. Tattha **paricāraṅkoti** upaṭṭhāko. **Seyyaṃ kappeti** arahattappattisamanantaraṃ sayitattā vuttaṃ. Thero hi bahudeva rattīṃ caṅkamaṇa vītināmetvā sarīraṃ utuṃ gāhāpetuṃ ovarakaṃ pavisitvā sayituṃ mañcāke nisīno pādā ca bhūmito muttā, appattañca sīsaṃ bimbohanaṃ, etthantare arahattaṃ patvā sayi.

Khīṇāsavoti parikkhīṇacaturāsavo, tato eva catūhipi yogehi **visamyutto**, rāgasāṅgādīnaṃ atikkantattā **saṅgātīto**, sabbaso kilesapariṅhassa vūpasantattā **sunibbuto** sītībhūtōti attho.

Yasmiṃ patiṭṭhitā dhammāti theram uddissa khīṇāsavamahābrahmunā bhāsītā gāthā. Upaṭṭhitāya hi dhammasāṅgītiyā theram uddissa yehi bhikkhūhi ‘‘eko bhikkhu vissagandham vāyatī’’ti vuttaṃ. Atha thero adhigate arahatte sattapaṅṅiguhādvāraṃ saṅghassa sāmaggīdānatthaṃ āgato, tassa khīṇāsavabhāvappakāsanena suddhāvāsamahābrahmā. Te bhikkhū lajjāpento ‘‘**yasmiṃ patiṭṭhitā dhammā**’’ti gāthamāha. Tassattho – **buddhassa** bhagavato **dhammā** teneva adhigatā paveditā ca paṭivedhapariyattidhammā. **Yasmiṃ** purisavisesa patiṭṭhitā, soyaṃ gottato **gotamo**

dhammabhaṇḍāgāriko saupādisesanibbānassa adhigatattā idāni anupādisesanibbānagamane magge patiṭṭhahi, tassa ekamaṣabhāgīti.

Athekadivasam gopakamoggallāno nāma brāhmaṇo theram pucchi – “tvam bahussutoti buddhassa sāsane pākaṭo, kittakā dhammā te satthārā bhāsītā, tayā dhāritā”ti? Tassa thero paṭivacanam dento “**dvāsītī**”ti gāthamāha. Tattha dvāsīti sahasānīti yojanā, **buddhato gaṇhinti** sammāsambuddhato uggaṇhiṃ dvisahassādhikāni asītiddhamakkhandhasahassāni satthu santikā adhigaṇhinti attho. **Dve sahasāni bhikkhutoti** dve dhamakkhandhasahassāni bhikkhuto gaṇhiṃ, dhammasenāpatiādīnam bhikkhūnam santikā adhigacchiṃ. **Caturāsītisahasānīti** tadubhayam samodhānetvā catusahassādhikāni asītisahasāni. **Ye me dhammā pavattinoti** ye yathāvuttaparimāṇā dhammakkhandhā mayham paguṇā vācugatā jivhagge parivattantīti.

Athekadā thero sāsane pabbajitvā vipassanādhurepi ganthadhurepi ananuyuttaṃ ekaṃ puggalaṃ disvā bāhusaccābhāve ādīnavam pakāsento “**appassutāya**”nti gāthamāha. Tattha **appassutāyanti** ekassa dvinnam vā paṇṇāsānam, atha vā pana vaggānam antamaso ekassa dvinnam vā suttantānampi uggahitānam abhāvena appassuto ayam, kammaṭṭhānam pana uggahetvā anuyuñjanto bahussutova. **Balibaddova jīratīti** yathā balibaddo jīramāno vaḍḍhamāno neva mātu na pitu, na sesāṇātakānam atthāya vaḍḍhati, atha kho niratthakameva jīrati; evamevam ayampi na upajjhāyavattaṃ karoti, na ācariyavattaṃ, na āgantukavattādīni, na bhāvanam anuyuñjati, niratthakameva jīrati. **Maṃsāni tassa vaḍḍhantīti** yathā balibaddassa “kasanabhāravahanādīsu asamatto eso”ti araṇṇe viṣṭāṭṭhassa yathā tathā vicarantassa khādantassa pivantassa maṃsāni tassa vaḍḍhanti; evamevam imassāpi upajjhāyādīhi viṣṭāṭṭhassa saṅgham nissāya cattāro paccaye labhitvā uddhamvirecanādīni katvā kāyam posentassa maṃsāni vaḍḍhanti thūlasarīro hutvā vicarati. **Paññāti** lokiyalokuttarā panassa paññā ekaṅgulimattāpi na vaḍḍhati, araṇṇe gacchalatādīni viya assa chadvārāni nissāya taṇhā ceva navavidhamāno ca vaḍḍhatīti adhippāyo.

Bahussutoti gāthā attano bāhusaccam nissāya aññaṃ atimaññaṃ ekaṃ bhikkhum uddissa vuttā. Tattha **sutenāti** sutahetu attano bāhusaccanimittam. **Atimaññaṭīti** atikkamitvā maññati attānam ukkaṃsento param paribhavati. **Tathevāti** yathā andho andhakāre telapajjotaṃ dhārento ālokadānena paresameva atthāvaho, na attano, tatheva pariyattibāhusaccena sutavā puggalo sutena anupapanno attano attham aparipūrento andho ñāṇālokadānena paresameva atthāvaho, na attano, dīpadhāro andho viya mayham upaṭṭhātīti.

Idāni bāhusacce ānisaṃsam dassento “**bahussuta**”nti gāthamāha. Tattha **upāseyyāti** payirupāseyya. **Sutañca na vināsayeti** bahussutam payirupāsivā laddham sutañca na vināseyya, na susseyya dhāraṇaparicayaparipucchāmanasikārehi vaḍḍheyya. **Tam mūlam brahmacariyassāti** yasmā bahussutam payirupāsivā laddham tam sutam pariyattibāhusaccam maggabrahmacariyassa mūlam padhānakāraṇam. **Tasmā dhammadharo siyā** vimuttāyatanasīse ṭhatvā yathāsutassa dhammassa dhāraṇe paṭhamam pariyattidhammadharo bhaveyya.

Idāni pariyattibāhusaccena sādhetabbamattham dassetuṃ “**pubbāparaññū**”tiādī vuttam. Tattha pubbañca aparāñca jānātīti **pubbāparaññū**. Ekissā hi gāthāya pubbhāge apaññāyamānepi pubbhāge vā paññāyamāne aparabhāge apaññāyamānepi “imassa aparabhāgassa iminā pubbhāgena, imassa vā pubbhāgassa iminā aparabhāgena bhavitabba”nti jānanto pubbāparaññū nāma. Attatthādibhedam tassa tassa bhāsītassa attham jānātīti **atthaññū**. **Niruttipadakovidoti** niruttiyam sesapadesupi cāti catūsipi paṭisambhidāsu cheko. **Suggahītañca gaṇhātīti** teneva kovidabhāvena atthato byañjanato ca dhammam sugahitameva katvā gaṇhāti. **Atthañcopaparikkhatīti** yathāsutassa yathāpariyattassa dhammassa attham upaparikkhati “iti sīlam, iti samādhi, iti paññā, ime rūpārūpadhammā”ti manasā anupekkhati.

Khantya chandikato hotīti tesu manasā anupekkhitesu dhammesu diṭṭhinijjhānakkhantiyā

nijjhānaṃ khamāpetvā rūpapariggahādīmukhena vipassanābhīnivese chandikato chandajāto hoti. Tathābhūto ca vipassanāya kammaṃ karonto **ussahitvā tuletī** taṃtaṃpaccayanāmarūpadassanavasena ussāhaṃ katvā tato paraṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā tuletī “anicca”ntipi, “dukkha”ntipi, “anattā”ntipi taṃ nāmarūpaṃ tīreti vipassati. **Samaye so padahati, ajjhattaṃ susamāhitoti** so evaṃ passanto paggaḥetabbādisamaye cittaṃ paggaṇhanādinā padahati, padahanto ca ajjhattaṃ gocarajjhatte vipassanāsamādhinā maggasamādhinā ca suṭṭhu samāhito bhavēyya, asamādhānahetubhūte kilese pajaheyya. Svāyaṃ guṇo sabbopi yasmā bahussutaṃ dhammadharaṃ sappaññaṃ buddhasāvakaṃ payirupāsantassa hoti, tasmā asaṅkhataṃ dhammaṃ ārabba dukkhādīsu pariññādivisiṭṭhakiccatāya dhammaviññāṇasaṅkhātaṃ dhammaññaṇaṃ ākaṅkhanto tathāvidhaṃ vuttappakāraṃ kalyāṇamittaṃ bhajetha, seveyya payirupāseyyāti attho.

Evaṃ bahupakāratāya tassa pūjanīyakaṃ dassento “**bahussuto**”ti gāthamāha. Tassattho – suttagēyyādi bahu sutaṃ etassāti **bahussuto**. Tameva desanādhammaṃ suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya avinassantaṃ dhāretīti **dhammadhara**. Tato eva mahesino bhagavato dhammakosaṃ dhammaratanaṃ āraṅkhatīti **kosārakkho**. Yasmā sadevakassa lokassa samadassanena cakkhubhūto, tasmā **cakkhu sabbassa lokassa pūjanīyo** mānanīyoti, bahussutabhāvena bahujanassa pūjanīyabhāvadassanattaṃ nigamanavasena punapi “**bahussuto**”ti vuttaṃ.

Evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ labhitvāpi kārakasseva aparihāni, na akārakassāti dassento “**dhammārāmo**”ti gāthamāha. Tattha nivāsanaṭṭhena samathavipassanādharmo ārāmo, tasmim eva dhamme rato abhiratoti **dhammarato**, tasseva dhammassa punappunaṃ vicintanena **dhammaṃ anuvicintayaṃ** dhammaṃ āvajjento manasi karotīti attho. **Anussaranti** tameva dhammaṃ anussaranto. **Saddhammāti** evarūpo bhikkhu sattatiṃsapabhedā bodhipakkhiyadharmā navavidhalokuttaradhammā ca na parihāyati, na kadāci tassa tato parihāni hotīti attho.

Athekadivasam kāye avītarāgaṃ kusītaṃ hīnavīriyaṃ kosallāyā ti nāmaṃ bhikkhuṃ saṃvejento “**kāyamaccheragaruno**”ti gāthamāha. Tattha **kāyamaccheragarunoti** “kāyadaḥhībahulassa kāye mamattassa ācariyupajjhāyānampi kāyena kattabbaṃ kiñci akatvā vicarantassa. **Hiyyamāneti** attano kāye jīvite ca khaṇe khaṇe parihiyyamāne. **Anuṭṭhaheti** silādīnaṃ paripūraṇavasena uṭṭhānavīriyaṃ na kareyya. **Sarīrasukhagiddhassāti** attano sarīrassa sukhāpaneneva gedhaṃ āpanassa. **Kuto samanaphāsutāti** evarūpassa puggalassa sāmāññavasena kuto sukhavihāro, phāsuvihāro na tassa vijjatīti attho.

Na pakkhantīti adikā āyasmato sārīputtassa dhammasenāpatino parinibbutabhāvaṃ sutvā therena bhāsītā. Tattha **na pakkhanti disā sabbāti** puratthimādībheda sabbā disā na pakkhayanti, disāmūḷhoti attho. **Dhammā na paṭibhanti manti** pubbe suṭṭhu paguṇāpi pariyattidhammā idāni sakkaccaṃ samannāhariyamānāpi mayhaṃ na upaṭṭhahanti. **Gate kalyāṇamittamhīti** sadevakassa lokassa kalyāṇamittabhūte dhammasenāpatimhi anupādisesanibbānaṃ gate. **Andhakāraṃva khāyatīti** sabbopāyaṃ loko andhakāro viya upaṭṭhāti.

Abbatītasahāyassāti apagatasahāyassa, kalyāṇamittarahitassāti attho. **Atītagatasatthunoti** āyasmato atīto hutvā nibbānagatasatthukassa, satthari parinibbuteti attho. **Yathā kāyagatā satīti** kāyagatāsati bhāvanā takkarassa yathā ekantahitāvahā, evaṃ etādisaṃ anāthassa puggalassa ekantahitāvahaṃ aññaṃ mittam nāma natthi, sanāthassa aññāpi bhāvanā hitāvahā evāti adhippāyo.

Purāṇāti porāṇā, sārīputtādike kalyāṇamitte sandhāya vadati. **Navehīti** navakehi. **Na sameti meti** mayhaṃ cittaṃ na samāgacchati, na te mama cittaṃ ārādhentīti attho. **Svajja ekova jhāyāmīti** sohaṃ ajja vuḍḍhatarehi virahito ekova hutvā jhāyāmi jhānapasuto homi. **Vassupetoti** vassakāle kulāvakaṃ upeto pakkhī viya. “Vāsupeto”ntipi pāḷi, vāsaṃ upagatoti attho.

Dassanāya abhikkanteti gāthā sathārā bhāsītā. Tassattho – mama dassanāya abhikkante

nānāvidhavidhesapavāsikabahujane, ānanda, mama upasaṅkamaṇaṃ mā vāresi. Kasmā? Te sotāro dhammassa, mamaṃ passantu, ayameva dassanāya samayoti.

Taṃ sutvā thero “**dassanāya abhikkante**”ti aparaṃ gāthamāha. Imāya hi gāthāya sambandhatthaṃ purimagāthā idha nikkhattā. Teneva sacāhaṃ desantarato āgatāgate tāvadeva dassetuṃ lacchāmīti etassa padassa atthasiddhiṃ dasseti.

Paṇṇavīsati vassānīti pañca gāthā attano aggupaṭṭhākabhāvaṃ dīpetuṃ vuttā. Āraddhakammaṭṭhānabhāvena hi satthu upaṭṭhānapasutabhāvena ca therassa maggena asamucchinnāpi kāmasaññādayo na uppajjimsu, kāyavacīmanokammāni ca sabbakālaṃ satthari mettāpubbaṅgamāni mettānuparivattāni ahesuṃ. Tattha **paṇṇavīsati vassānīti** pañcavīsati saṃvaccharāni. **Sekhabhūtassa me satoti** sekhabhūmiyaṃ sotāpattiphale ʒhitassa me sato. **Kāmasaññāti** kāmasahagatā saññā na uppajji, ettha ca kāmasaññādiānuppattivacanena attano āsayasuddhiṃ dasseti, “**mettena kāyakammenā**”tiādinā payogasuddhiṃ. Tattha gandhakuṭiyaṃ paribhaṇḍakaraṇādinā satthu vattapaṭivattakaraṇena ca mettaṃ kāyakammaṃ veditabbaṃ, dhammadesanākālārocānādinā mettaṃ vacīkammaṃ, rahogatassa satthāraṃ uddissa hitūpasamhāramanasikārena mettaṃ manokammaṃ. **Ñāṇaṃ me udapajjathāti** attano sekhabhūmipattimāha.

Ahaṃ sakaraṇīyomhīti satthu parinibbāne upaṭṭhite maṇḍalamālaṃ pavisitvā kapisīsāṃ ālambitvā sokābhibhūtena vuttagāthā. Tattha **sakaraṇīyomhīti** dukkhaparijānanādinā karaṇīyena sakaraṇīyo amhi. **Appattamānasoti** anadhigatārahatto. **Satthu ca parinibbānanti** mayhaṃ satthu parinibbānañca upaṭṭhitāṃ. **Yo amhaṃ anukampakoti** yo satthā mayhaṃ anuggāhako.

Tadāsi yaṃ bhimsanakanti gāthā satthu parinibbānakāle pathavīkampaṇadevadundubhiphalanādiḱe dīsvā sañjātasamvegena vuttagāthā.

Bahussutotiādikā tisso gāthā therāṃ pasamsantehi saṅgītikārehi ʒhapitā. Tattha **gatimantoti** asadisāya ñāṇagatiyā samannāgato. **Satimantoti** paramena satinepakkena samannāgato. **Dhitimantoti** asādhāraṇāya byañjanatthāvadhāraṇasamatthāya dhitisampattiyā samannāgato. Ayañhi thero ekapadeyeva ʒhatvā saṭṭhipadasahassāni satthārā kathitanīyāmeneva gaṇhāti, gaḱitañca suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya sabbakālaṃ na vinassati, aviparītabyañjanāvadhāraṇasamatthāya satipubbaṅgamāya paññāya, atthāvadhāraṇasamatthāya paññāpubbaṅgamāya satiyā ca samannāgato. Tenāha bhagavā – “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutāna”ntiādi (a. ni. 1.219). Tathā cāha dhammasenāpati – “āyasmā ānando atthakusalo”tiādi (a. ni. 5.169). **Ratanākaroti** saddhammaratanassa ākarabhūto.

Paricīṇṇoti gāthā parinibbānakāle therena bhāsītā, sā vuttatthā eva.

Ānandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Timsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Cattālīsaniṇpāto

1. Mahākassapattheragāthāvaṇṇanā

Cattālīsaniṇpāte **na gaṇena purakkhatoti**ādikā āyasmato mahākassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarassa bhagavato kāle haṃsavatīnagare vedeḱo nāma asītiḱoṭivibhavo kuṭumbiko ahoṣi. So buddhamāmaḱo, dhammamāmaḱo, saṅghamāmaḱo upāsako hutvā viharanto ekasmiṃ uposathadivase pātoṃ subhojanaṃ bhuñjivā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gaḱetvā

vihāraṃ gantvā satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Tasmiṅca khaṇe satthā mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ, yadidaṃ nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane utthāya gate satthāraṃ vanditvā “sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti nimantesi. “Mahā kho, upāsaka, bhikkhusaṅgho”ti. “Kittako, bhante”ti? “Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassa”nti. “Bhante, ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asesetvā mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti. Satthā adhivāsesi. Upāsako satthu adhivāsanaṃ viditvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa gharaṃ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāguādīni sampañcchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi satthu santike nisīdi.

Tasmiṃ antare mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ paṭipajji. Upāsako disvā utthāya gantvā therāṃ vanditvā “pattaṃ, bhante, dethā”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. “Bhante, idheva pavisatha, satthāpi gehe nisinno”ti. “Na vaṭṭissati, upāsakā”ti. So therassa pattaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato therāṃ anugantvā nivatto satthu santike nisīditvā evamāha – “mahānisabhatthero, bhante, ‘satthāpi gehe nisinno’ti vuttepi pavisituṃ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atirekaḡuṇo”ti. Buddhānaṅca vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi, tasmā satthā evamāha – “upāsaka, mayaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so pana bhikkhu na evaṃ nisīditvā bhikkhaṃ udikkhati, mayaṃ gāmantasenāsane vasāma, so araṅṅasmimyeva vasati, mayaṃ channe vasāma, so abbhokāseyeva vasati”ti bhagavā “ayaṅca ayaṅcetasā guṇo”ti mahāsamuddaṃ pūrayamāno viya tassa guṇaṃ kathesi.

Upāsako pakatiyāpi jalamānapadīpo telena āsitto viya suṭṭhutaṃ pasanno hutvā cintesi – “kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiyā, anāgate ekassa buddhassa santike dhutavādānaṃ aggabhāvattāya patthanaṃ karissāmi”ti. So punapi satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānaṃ datvā sattame divase buddhappamukhassa mahābhikkhusaṅghassa ticīvarāni datvā satthu pādāmūle nipajjitvā evamāha – “yaṃ me, bhante, satta divase dānaṃ dentassa mettaṃ kāyakammaṃ, mettaṃ vacīkammaṃ, mettaṃ manokammaṃ paccupaṭṭhitaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemī, idaṃ pana me kammaṃ anāgate ekassa buddhassa santike mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṃ pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa adhikāro hotū”ti. Satthā “mahantaṃ ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho, no”ti olokeno samijjhanabhāvaṃ disvā āha – “manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate satasahassakappāvasāne gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiyasāvako mahākassapatthero nāma bhavissasi”ti byākāsi. Taṃ sutvā upāsako “buddhānaṃ dve kathā nāma natthi”ti punadivase pattabbaṃ viya taṃ sampattiṃ amaññittha. So yāvatāyukaṃ dānaṃ datvā, silaṃ samādāya rakkhitvā, nānappaḡaraṃ kalyāṅakammaṃ katvā, kālaṃ katvā, sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavute kappe vipassisammāsambudde bandhumatīnagaraṃ upanissāya khome migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṃ parijjñabrāhmaṇakule nibbatti. Tasmiṅca kāle vipassī bhagavā sattame sattame saṃvacchare dhammaṃ kathesi, mahantaṃ kolāhalaṃ hoti. Sakalajambudīpe devatā “satthā dhammaṃ kathessati”ti ārocesuṃ. Brāhmaṇo taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako ekoyeva hoti, tathā brāhmaṇiyā. Pārūpanaṃ pana dvinnampi ekameva. So sakalanagare “ekasāṭakabrāhmaṇo”ti paññāyi. So brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayāṃ taṃ vatthaṃ pārūpitvā gacchati. Brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayāṃ gehe acchati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārūpitvā gacchati. Tasmiṃ pana divase brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha – “bhoti, kiṃ rattiṃ dhammaṃ suṇissasi, divā”ti? “Mayaṃ mātugāmajātikā nāma rattiṃ sotuṃ na sakkoma, divā sossāmā”ti brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārūpitvā upāsikāhi saddhiṃ divā gantvā satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhiyeva saddhiṃ āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā taṃ vatthaṃ pārūpitvā vihāraṃ gato.

Tasmim samaye satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabājanim ādāya ākāsagaṅgaṃ otārento viya, sineruṃ manthaṃ katvā sāgaraṃ nimmathento viya, dhammakathaṃ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyante nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmimyeva sakalasarīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṅgharivā “dasabalassa dassāmī”ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji. So “brāhmaṇiyā mayhañca ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ natthi, apārupitvā ca nāma bahi vicarituṃ na sakkā”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi, athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāmepe tatheva pīti uppajji. Tatheva cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhimayāme nikkhante pacchimayāmepe tatheva pīti uppajji. Tadā so “yaṃ vā hotu taṃ vā pacchāpi jānissāmī”ti vatthaṃ saṅgharivā satthu pādāmūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattuṃ apphoṭetvā “jitaṃ me, jitaṃ me”ti tayo vāre nadi.

Tasmiṅca samaye bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyam nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo hoti. So purisaṃ pesesi – “gaccha, etaṃ puccha kiṃ vadasī”ti. So tena gantvā pucchito “avasesā hatthiyānādīni āruya asicammādīni gahetvā paraseṇaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ. Ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggareṇa sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ madditvā pārutavatthaṃ dasabalassa adāsīm, taṃ me macchariyaṃ jita”nti āha. So puriso āgantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha – “amhe, bhāṇe, dasabalassa anurūpaṃ na jānīma, brāhmaṇo jānī”ti vatthayugaṃ pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi – “ayaṃ mayhaṃ tuṅhīnisinnassa paṭhamam kiñci adatvā satthu guṇe kathentassa adāsī. Satthu guṇe paṭicca uppannaṃ pana mayhaṃ ko attho”ti tampi vatthayugaṃ dasabalasseva adāsī. Rājāpi “kiṃ brāhmaṇena kata”nti pucchitvā “tampi tena vatthayugaṃ tathāgatasseva dinna”nti sutvā aññānīpi dve vatthayugāni pesesi, so tānīpi adāsī. Rājā aññānīpi cattārīti evaṃ yāva dvattiṃsavatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo “idaṃ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā gahaṇaṃ viya hotī”ti attano atthāya ekaṃ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṃsayugāni tathāgatasseva adāsī. Tato paṭṭhāya ca so satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye satthu santike dhammaṃ suṇantaṃ disvā satahassagghanaṃ attanā pārutarattakambalaṃ datvā āha – “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhī”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmim pūtikāye upanītenā”ti cintetvā antogandhakuṭiyam tathāgataṃ mañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsī. Athekadivasaṃ rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyam satthu santike nisīdi. Tasmiṅca samaye chabbannā buddharasmiyo kambale paṭihaññanti, kambalo ativiya virocāti. Rājā ullokento sañjānitvā āha – “amhākaṃ, bhante, esa kambalo, amhehi ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno”ti. “Tumhehi, mahārāja, brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṃ pūjitā”ti. Rājā “brāhmaṇo yuttaṃ aññāsī, na maya”nti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbam aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbatṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitatṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāla catusatṭhi hotī”ti catusatṭhi salākabhattāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlam rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmim kappe koṇāgamanassa ca bhagavato kassapadasabalassa cāti dvinnam buddhānaṃ antare bārāṇasiyaṃ kuṭumbiyaghare nibbato. So vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasaṃ araṇṇe jaṅghavihāraṃ carati. Tasmiṅca samaye paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṅgharivā ṭhapetuṃ āradḍho. So disvā “kasmā, bhante, saṅgharivā ṭhapethā”ti āha. “Anuvāto nappahotī”ti. “Iminā, bhante, karothā”ti uttarasāṭakaṃ datvā “nibbattanibbattatṭhāne me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Gharepissa bhaginiyā saddhim bhariyāya kalahaṃ karontiyā paccekabuddho piṇḍāya pāvīsi. Athassa bhaginī paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya “evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyya”nti patthanaṃ paṭṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā “imāya dinnabhattaṃ mā esa bhuñjatū”ti pattam gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsī. Itarā disvā “bāle, tvaṃ maṃ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa pattato bhattaṃ chaḍḍetvā kalalaṃ dātuṃ na yutta”nti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṃ uppajji. Sā “tiṭṭhatha,

bhante’’ti kalalaṃ chaḍḍetvā pattamaṃ dhovivā gandhacūṇṇena. Ubbattetvā paṇītabhattassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamaṇaṃ paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū’’ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṃ pakkhandi.

Tepi jāyampatikā yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako kassapasammāsambuddhakāle bārāṇasiyaṃ asītikoṭṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti. Tassa vuddhipattassa tameva seṭṭhidhītaṃ ānayaṃsu. Tassā pubbe aniṭṭhaviṇṇakassa pāpakammassa ānubhāvena patikulaṃ pavīṭṭhamattāya ummārabbhantare sakalasarīraṃ ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandhaṃ jātaṃ. Seṭṭhikumāro “kassāyaṃ gandho’’ti pucchitvā, “seṭṭhikaññāyā’’ti sutvā, “nīharatha, nīharathā’’ti ābhataniyāmeneva kulagharaṃ pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭṭinivattitā.

Tena ca samayena kassapadasabalo parinibbāyi. Tassa ghanakoṭṭimāhi satasahassagghanikāhi rattasuvanṇiṭṭhakāhi yojanubbedhaṃ cetiyaṃ ārabhiṃsu. Tasmaṃ cetiye karīyamāne sā seṭṭhidhītā cintesi – “ahaṃ sattasu ṭhānesu paṭṭinivattitā, kiṃ me jīvitena’’ti attano ābharaṇabhaṇḍaṃ bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakaṃ kāresi ratanāyataṃ vidatthivithinnaṃ caturaṅgulubbedhaṃ. Tato haritālamanosilāpiṇḍaṃ gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānaṃ gatā. Tasmañca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya unā hoti, seṭṭhidhītā vaḍḍhakiṃ āha – “imaṃ iṭṭhakaṃ ettha ṭhapethā’’ti. “Amma, bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhāpehī’’ti. Sā āruya tlena haritālamanosilāpiṇḍaṃ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakaṃ patiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjaṃ katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho’’ti patthanaṃ katvā cetiyaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā āgamāsi.

Atha tasmimyeva khaṇe yassa seṭṭhiputtassa paṭṭhamaṃ gehaṃ nītā, tassa taṃ ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ hoti. So upaṭṭhāke āha – “tadā idha ānītā seṭṭhidhītā atthi, kahaṃ sā’’ti? “Kulagehe sāmī’’ti. “Ānetha naṃ, nakkhattaṃ kīṭṭissāmā’’ti. Te gantvā taṃ vanditvā ṭhitā “kiṃ, tātā, āgatathā’’ti tāya puṭṭhā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. “Tātā, mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyaṃ pūjitaṃ, ābharaṇaṃ me natthī’’ti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṃ. Ānetha naṃ, piṇḍanaṃ labhissatīti. Te ānayaṃsu. Tassā saha gharapavesanena sakalagehaṃ candanagandho ceva nīluppalagandho ca vāyi. Seṭṭhiputto taṃ pucchi – “paṭṭhamaṃ tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati. Kiṃ eta’’nti? Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṃ vata buddhasāsana’’nti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamaṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmim amaccakule nibbatti, seṭṭhikaññāpi devalokato cavitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti. Tesu vayappattesu kumārassa vasanaḡāme nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ. So mātaraṃ āha – “sāṭakaṃ me, amma, dehi, nakkhattaṃ kīṭṭissāmī’’ti. Sā dhotavattaṃ nīharitvā adāsi. “Amma, thūlaṃ ida’’nti āha. Sā aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha – “tātā, yādise gehe mayam jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puñña’’nti. “Tena hi labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi ammā’’ti. “Putta, ahaṃ ajjeva tuyhaṃ bārāṇasinagare rajjapaṭilābhampi icchāmī’’ti. So mātaraṃ vanditvā āha – “gacchāmi, ammā’’ti. “Gaccha, tātā’’ti. Evaṃ kirassā cittaṃ ahosi – “kahaṃ gamissati? Idha vā ettha vā gehe nisīdissatī’’ti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayaṃsu – “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakam rajjaṃ nassati, ko rājā hoti’’ti? “Tvam hohi, tvam hohi’’ti āhaṃsu. Purohito āha – “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjemā’’ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidhaṃ rājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmimyeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato

tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahoṣi. “Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattamā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi, purohito pārūpanakaṇṇaṃ apantvā pādatalāni olokeno, “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīparivāresu catūsu mahādīpesu esa rajjaṃ kāretuṃ yutto”ti vatvā “punapī tūriyāni paggaṇhatha, punapī paggaṇhathā”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā oloketvā, “kena kamma āgatattā”ti āha. “Deva, tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇāti”ti. “Rājā kaha”nti? “Devattaṃ gato, sāmī”ti. “Kati divasā atikkantā”ti? “Ajja sattamo divaso”ti. “Putto vā dhītā vā natthī”ti? “Dhītā atthi deva, putto natthī”ti. “Karissāmi rajja”nti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ kāretvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā, uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu. Athassa katābhisekassa satahassaggaṇaṃ vatthaṃ upaḥarīsu. So “kimidaṃ, tātā”ti āha. “Nivāsanaṃ vatthaṃ devā”ti. “Nanu, tātā, thūla”nti? “Manussānaṃ paribhogavattesu ito sukhumataraṃ natthi, devā”ti. “Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesi”ti? “Āma, devā”ti. “Na maññe puññaṃ tumhākaṃ rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāma vattha”nti. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharīsu. So uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ ādāya puratthimadisāyaṃ abbhukkiri. Tāvadeva ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahīsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇāyaṃ pacchimāyaṃ uttarāyanti evaṃ catūsu disāsu abbhukkiri. Sabbadisāsu aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā dvattiṃsa kapparukkhā uṭṭhahīsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārūpitvā “nandarañño vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṃ kantīsuṃti evaṃ bheriṃ carāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruya mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī rañño mahāsampattiṃ disvā, “aho tapassī”ti kāruññākāraṃ dasseti. “Kimidaṃ, devī”ti ca puṭṭhā “atimahaṭi te, deva, sampatti. Atīte buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ kusalaṃ na karoṭhā”ti āha. “Kassa dassāma, sīlavanto natthī”ti? “Asuñño, deva, jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Rājā punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissaṃ disāyaṃ arahanto atthi, sveva āgantvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ, taṃ sakkāraṃ kapaṇayācakānaṃ adāsu. Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjitvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjitadvāse pana deviyā tatheva nimantentiyaṃ himavante vasantānaṃ padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi, “mārisā, nandarājā, tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṃ dhovitvā, ākāse āgantvā uttaradvāre otarīsu. Manussā disvā gantvā “pañcasatā, deva, paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā, vanditvā, pattaṃ gahetvā paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā, tatra nesaṃ dānaṃ datvā, bhattakiccāvasāne rājā saṅghattherassa, devī, saṅghanavakassa pādamaṃ nipajjitvā “ayyā paccayehi na kilamissanti, mayaṃ puññaṃ na hāyissāma. Amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañcapanāsālāsātāni pañcacaṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evaṃ kāle gacchante rañño paccanto kupīto. So “ahaṃ paccantaṃ vūpasametū gacchāmi, tvam paccekabuddhesu mā pamajji”ti devī ovaditvā gato. Tasmīṃ anāgateyeva paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ haritūpalittaṃ kāretvā pupphāni vikiritvā, dhūpaṃ datvā tesāṃ āgamaṃ olokayanti nisinnā āgamaṃ apassanti purisaṃ pesesi – “gaccha, tāta, jānāhi, kiṃ ayyānaṃ kiñci aphāsuka”nti? So gantvā mahāpadumassa pañāsālāya dvāraṃ vivaritvā tattha apassanto caṅkamaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ṭhitaṃ disvā vanditvā “kālo, bhante”ti āha. “Parinibbutasariṃ kiṃ kathessati? So niddāyati mañña”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṃ sīlatatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ

ñatvā, dutiyassa santikaṃ agamāsi. Evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. “Kahaṃ, tāta, paccekabuddhā”ti puṭṭho “parinibbutā, devī”ti āha. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuṃtitaṃ kāretvā paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ kāretvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ devīṃ pucchi – “kiṃ, bhadda, paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti? “Parinibbutā devā”ti. Rājā cinteti “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkha”ti. So nagaraṃ agantvā, uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā, tassa rajjaṃ niyyātetvā, sayāṃ samaṇapabbajjaṃ pabbaji. Devīpi “imasmaṃ pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmī”ti tattheva uyyāne pabbajitvā dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ satthā loka uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ pāvisi. Satthari tattha paṭivasante ayaṃ pippalimāṇavo magadharatṭhe mahātitthabrāhmaṇagāme kapilabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbato. Ayaṃ bhaddā kāpilānī maddaratṭhe sāgalanagare kosiyagottabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchismaṃ nibbattā. Tesāṃ anukkamena vaḍḍhamānaṇaṃ pippalimāṇavassa vīsatiṃ, bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttaṃ oloketvā “tāta, tvaṃ vayappatto, kulavaṃso nāma patiṭṭhapetabbo”ti ativiya nippīlayiṃsu. Māṇavo āha “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha. Ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ accayena nikkhamitvā pabbajissāmī”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu. Sopi tattheva paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya nirantaraṃ kathetiyeva.

Māṇavo “mama mātaraṃ saññāpessāmī”ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇakārehi ekaṃ itthirūpaṃ kārapetvā tassa majjanaghaṭṭanādikkammapariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānāalaṅkārehi ca alaṅkārapetvā mātaraṃ pakkosāpetvā āha “amma, evarūpaṃ āramaṇaṃ labhanto gehe vasissāmi alabhanto na vasissāmī”ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi – “mayhaṃ putto puñṇāvā dinnadāno katābhinihāro, puñṇaṃ karonto na ekakova akāsi, addhā etena sahakatapuñṇā suvaṇṇarūpapaṭibhāgāva bhavissati”ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathaṃ āropetvā “gacchatha, tāta, yattha amhākaṃ jātigottabhogehi samāne kule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṃ paṇṇākāraṃ katvā ethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamma”nti nikkhamitvā “kattha gamissāmā”ti cintetvā “maddaratṭhaṃ nāma itthākaro, maddaratṭhaṃ gamissāmā”ti maddaratṭhe sāgalanagaraṃ agamaṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ nhānatitthe ṭhapetvā ekamante nisīdiṃsu. Atha bhaddāya dhātī bhaddaṃ nhāpetvā, alaṅkaritvā, sirigabbhe nisīdāpetvā sayāṃ nhāyituṃ udakatitthaṃ gatā tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ disvā “kissāyaṃ avinitā idhāgantvā ṭhitā”ti piṭṭhipasse paharitvā “suvaṇṇarūpaka”nti ñatvā “ayyadhītā me”ti saññaṃ uppādesiṃ, “ayaṃ pana me ayyadhītāya nivāsanapaṭiggāhikāyāpi asadisā”ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā “evarūpā te sāmīdhītā”ti pucchiṃsu. “Kiṃ esā, imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahasaguṇena mayhaṃ ayyadhītā abhirūpatarā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṃ natthi, sarīrobhāseneva tamaṃ vidhamatī”ti. “Tena hi āgacchā”ti taṃ khujjaṃ gahetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathe āropetvā kosiyagottassa brāhmaṇassa gharadvāre ṭhatvā āgamaṇaṃ nivedayiṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatathā”ti pucchi. “Magadharatṭhe mahātitthagāme kapilabrāhmaṇassa gharato”ti. “Kiṃ kāraṇā āgatā”ti? “Iminā nāma kāraṇenā”ti. “Kalyāṇaṃ, tāta, samajātigottavibhavo amhākaṃ brāhmaṇo, dassāmi dārika”nti paṇṇākāraṃ gaṇhi. Te kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ paṇiṃsu “laddhā dārikā, kattabbaṃ karoṭhā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā pippalimāṇavassa ārocayiṃsu “laddhā kira dārikā”ti. Māṇavo “ahaṃ ‘na labhissanti’ti cintesiṃ, ime ‘laddhā’ti vadanti, anattiko hutvā paṇṇaṃ pesessāmī”ti rahogato paṇṇaṃ likhi “bhaddā, attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vipaṭṭisārini ahoṣī”ti. Bhaddāpi “asukassa kira maṃ dātukāmo”ti sutvā “paṇṇaṃ pesessāmī”ti rahogatā paṇṇaṃ

likhi “ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ pabbajissāmi, mā pacchā vipphaṇṇāsi”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṃsu. “Idaṃ kassa paṇṇa”nti? “Pippalimāṇavena bhaddāya pahita”nti. “Idaṃ kassā”ti? “Bhaddāya pippalimāṇavassa pahita”nti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dāraṇānaṃ kamma”nti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā aññaṃ taṃsamānaṃ paṇṇaṃ likhitvā ito etto ca pesesum. Iti kumārassa kumārikāya ca sadisaṃ paṇṇaṃ lokassādarahitamevāti anicchamānānaṃyeva dvinnaṃ samāgamo ahoṣi.

Taṃ divasaṃyeva pippalimāṇavo ekaṃ pupphadāmaṃ ganthāpesi bhaddāpi. Tāni sayanamajjhe ṭhapesum bhuttasāyamāsā ubhopi “sayanaṃ āruhiṃsā”ti māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi. Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha – “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na alliyitabba”nti. Te pana aññaṃaññaṃ sarīrasamphassabhayena tiyāmarattiṃ niddaṃ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hasitamattampi nāhoṣi. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṃsu. Mahati māṇavassa sampatti – ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaḍḍetvā chaḍḍettabbaṃ suvaṇṇacuṇṇaṃ eva magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhuṃ vaḍḍati. Yantabaddhāni saṭṭhimahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurapamaṇā cuddasa gāmā, cuddasa hatthānīkāni, cuddasa assānīkāni, cuddasa rathānīkāni.

So ekadivasaṃ alaṅkataassaṃ āruya mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khettakoṭṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnatṭhānato kākādayo saṅge gaṇḍuppādāpāṇake uddharitvā khādante disvā, “tātā, ime kiṃ khādanti”ti pucchi. “Gaṇḍuppāde, ayyā”ti. “Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ, ayyā”ti. So cintesi – “sace etehi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati sattaasītikoṭṭidhanaṃ, kiṃ dvādasayojano kammanto, kiṃ yantabaddhāni taḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā, sabbametaṃ bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmi”ti.

Bhaddāpi kāpilāni tasmim khāṇe antaravattumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamaṇe disvā, “ammā, kiṃ ime khādanti”ti pucchi. “Pāṇake ayye”ti. “Akusalaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ, ayye”ti. Sā cintesi – “mayhaṃ catuhattavatthaṃ nāḷikodanamattaṅca laddhuṃ vaḍḍati, yadi panetaṃ ettakena janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassenapi vaḍḍato sīsaṃ ukkhipitum na sakkā. Ayyaputte āgatamatteyeva sabbam tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmi”ti.

Māṇavo āgantvā, nhatvā pāsādaṃ āruya mahārahe pallanke nisīdi. Athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayiṃsu. Dvepi bhuñjitvā pariṇane nikkhante rahogaṭā phāsukaṭṭhāne nisīdiṃsu. Tato māṇavo bhaddaṃ āha – “bhadda, imaṃ gharaṃ āgacchanti tvaṃ kittakaṃ dhanam āharasi”ti? “Pañcapaṇṇāsa sakaṭṭasahassāni, ayyā”ti. “Taṃ sabbam, yā ca imasim ghare sattaasītikoṭṭiyo yantabaddhasaṭṭhitaḷākādibhedā ca sampatti atthi, taṃ sabbaṅca tuyhaṃyeva niyyādemī”ti. “Tumhe pana kahaṃ gacchatha, ayyā”ti? “Ahaṃ pabbajissāmi”ti. “Ayya, ahampi tumhākaṃyeva āgamaṇam olokayamānā nisinnā. Ahampi pabbajissāmi”ti. Tesam ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahiṃsu. Te antarāpaṇato kasāyarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññaṃaññaṃ kese oropetvā “ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā, thavikāsu patte pakkhipitvā aṃse laggetvā pāsādato otariṃsu. Gehe dāsesu vā kammakaresu vā na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsaḡāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsaḡāmaṃvāsino sañjāniṃsu. Te rodantā pādesu nipatitvā “kiṃ, amhe, anāthe karoṭha ayyā”ti āhaṃsu. “Mayaṃ, ‘bhaṇe, ādittapaṇṇasālā viya tayo bhavā’ti pabbajimhā. Sace tumhesu ekekaṃ bhujissaṃ karoma, vassasatampi nappahoti. Tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesam rodantānaṃyeva pakkamiṃsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi – “ayaṃ, bhaddā kāpilāni, sakalajambudīpaḡghanikā itthi mayhaṃ pacchato āgacchati, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva

evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti, koci pāpena maṇaṃ padūsetvā apāyapūraṃ bhaveyya, imaṃ pahāya mayhaṃ gantuṃ vaṭṭatī’ti cittaṃ uppādesi. So purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā, vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha – ‘bhaddo, tādissim itthim mama pacchato āgacchantim disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṃ na sakkonti’ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūraṃ bhaveyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahamekena gamissāmi’ti. ‘‘Āma, ayya, pabbajitānaṃ mātuḡāmo palibodho, ‘pabbajitvāpi vinā na bhavanti’ti amhākaṃ dosaṃ dassessanti, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, vinā bhavissāmā’ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanahasamodhānasamujjalaṃ añjalim paggayha ‘‘satasahasakappaparimāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati’ti vatvā ‘‘tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayam mātuḡāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati’ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesam dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī ‘‘ahaṃ cakkavālasinerupabbate dhāretuṃ sakkontipi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomi’ti vadanti viya viravamānā kampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavālasinerupabbato unnadi.

Sammāsambuddho veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyam nisinno pathavīkampanasaddam sutvā ‘‘kissa nu kho pathavī kampati’ti āvajjento ‘‘pippalimāṇavo ca bhaddā ca kāpilānī maṃ uddissa appameyyam sampattim pahāya pabbajitā. Tesam viyogaṭṭhāne ubhinnaṃ guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto. Mayāpi etesaṃ saṅghaṃ kātuṃ vaṭṭati’ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asīmahātheresu kañcipi anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamaṇaṃ katvā rājagahassa ca nālandāya ca antare bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññatarapaṃsukūliko viya anisīditvā buddhavesam gahetvā asītihatthaghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmim khaṇe paṇṇacchattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā buddharasmiyo ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahasasūriyasahasauḡgamanakālo viya kurumānā taṃ vanantaṃ ekobhāsam akaṃsu. Dvattimsamahāpurisalakkhaṇasiriyaṃ samujjalatārāgaṇena viya gaganam, supupphitakamalakuvalayena viya salilaṃ, vanantaṃ virocittha. Nigrodharukkhasa nāma khandho seto hoti, pattāni nīlāni, pakkāni rattāni. Tasmim pana divase satasākho nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahoṣi.

Mahākassapatthero ‘‘ayaṃ amhākaṃ satthā bhavissati, imaṃ ahaṃ uddissa pabbajito’ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya oṇatoṇatova gantvā tisu ṭhānesu vanditvā ‘‘satthā me, bhante, bhagavā, sāvakoḥamasmi, satthā me, bhante, bhagavā sāvakoḥamasmi’ti (saṃ. ni. 2.154) āha. Atha naṃ bhagavā āha ‘‘kassapa, sace tvaṃ imaṃ nipaccakāraṃ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṃ na sakkuṇeyya. Tathāgatassa evaṃ guṇamahantaṃ jānatā tayā kato nipaccakāro mayhaṃ, lomampi cāletuṃ na sakkoti. Nisīda, kassapa, dāyajjam te dassāmi’ti. Athassa bhagavā tīhi ovādehi upasampadamadāsi. Datvā bahuputtakanigrodhamūlato nikkhamitvā theram pacchāsamaṇaṃ katvā maggaṃ paṭipajji. Satthu sarīraṃ dvattimsamahāpurisalakkhaṇavicittaṃ, mahākassapassa sarīraṃ sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ, so kañcanamahānāvāya pacchābaddho viya satthu padānupadikaṃ anugacchi. Satthā thokaṃ maggaṃ gantvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle nisajjākāraṃ dassesi. Thero ‘‘nisīditukāmo satthā’ti ñatvā attano pārupitapaṭipilotikasāṅghāṭim catuggaṇaṃ katvā pañṇapesi.

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaram parimajjanto ‘‘mudukā kho tyāyam, kassapa, paṭapilotikasāṅghāṭi’ti (saṃ. ni. 2.154) āha. Thero ‘‘satthā mama saṅghāṭiyā mudubhāvam katheti, pārupitukāmo bhavissati’ti ñatvā ‘‘pārupatu, bhante, bhagavā saṅghāṭi’nti āha. ‘‘Tvaṃ kim pārupissasi, kassapā’ti? ‘‘Tumhākaṃ nivāsaṇaṃ labhanto pārupissāmi, bhante’ti. ‘‘Kim pana tvaṃ, kassapa, imaṃ paribhogajinṇaṃ paṃsukūlaṃ dhāretuṃ sakkhissasi? Mayā hi imassa paṃsukūlassa gahitadvase udakapariyantam katvā mahāpathavī kampi, imaṃ buddhānaṃ paribhogajinṇacīvaram nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṃ, paṭibalenevidaṃ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṃsukūlikena dhāretuṃ vaṭṭati’ti vatvā therena saddhim cīvaram parivattesi.

Evam pana cīvaraparivattanaṃ katvā therassa pārutacīvaram bhagavā pārupi, satthu cīvaram thero. Tasmim samaye acetanāpi ayaṃ mahāpathavī “dukkaram, bhante, akattha, attanā pārutacīvaram sāvakassa dinnapubbo nāma natthi, ahaṃ tumhākaṃ guṇaṃ dhāretuṃ na sakkomi”ti vadantī viya udakapariyantam katvā kampi. Theropi “laddham dāni mayā buddhānaṃ paribhogacīvaram, kiṃ me idāni uttari kattabbaṃ atthi”ti unnatiṃ akatvā buddhānaṃ santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattam puthujano ahosi, aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **apadāne** (apa. thera 1.1.398-420) –

“Padumuttarassa bhagavato, lokajeṭṭhassa tādino;
Nībbute lokanāthamhi, pūjaṃ kubbanti satthuno.

“Udaggacittā janatā, āmoditapamoditā;
Tesu saṃvegajātesu, pīti se udapajjatha.

“Ñātimitte samānetvā, idaṃ vacanamabravim;
Parinibbuto mahāvīro, handa pūjaṃ karomase.

“Sādhūti te paṭissutvā, bhiyyo hāsaṃ janiṃsu me;
Buddhasmim lokanāthamhi, kāhāma puññasañcayam.

“Agghiyam sukataṃ katvā, satahatthasamuggataṃ;
Diyaddhahatthapatthaṃ, vimānaṃ nabhamuggataṃ.

“Katvāna hammiyam tattha, tālapantīhi cittitam;
Sakaṃ cittam pasādetvā, cetiyam pūjayuttamam.

“Aggikkhandhova jalito, kimsuko iva phullito;
Indalaṭṭhīva ākāse, obhāseti catuddisā.

“Tattha cittam pasādetvā, katvāna kusalam bahum;
Pubbakammaṃ saritvāna, tidasaṃ upapajjham.

“Sahassayuttam hayavāhiṃ, dibbayānamadhiṭṭhito;
Ubbiddham bhavanaṃ mayham, sattabhūmaṃ samuggataṃ.

“Kūṭāgārasahassāni, sabbasoṇṇamayā ahum;
Jalanti sakatejena, disā sabbā pabhāsayaṃ.

“Santi aññepi niyyūhā, lohitaṅgamayā tadā;
Tepi jotanti ābhāya, samantā caturo disā.

“Puññakammābhiniḥbattā, kūṭāgārā sunimmitā;
Maṇimayāpi jotanti, disā dasa samantato.

“Tesaṃ ujjotamānānaṃ, obhāso vipulo ahu;
Sabbe deve abhibhomi, puññakammassidaṃ phalam.

“Saṭṭhikappasahassamhi, ubbiddho nāma khattiyo;
Cāturato vijitāvī, pathaviṃ āvasiṃ aham.

“Tatheva bhaddake kappe, tiṃsakkhattuṃ ahosahaṃ;
Sakakammābhiraddhomhi, cakkavattī mahabbalo.

“Sattaratanasampanno, catudīpamhi issaro;
Tatthāpi bhavanaṃ mayhaṃ, indalaṭṭhīva uggataṃ.

“Āyāmato catubbīsaṃ, vitthārena ca dvādasa;
Rammaṇaṃ nāma nagaraṃ, dalhapākāratoraṇaṃ.

“Āyāmato pañcasataṃ, vitthārena tadaḍḍhakaṃ;
Ākiṇṇaṃ janakāyehi, tidasānaṃ puraṃ viya.

“Yathā sūcighare sūcī, pakkhittā paṇṇavīsati;
Aññamaññaṃ paghaṭṭenti, ākiṇṇaṃ hoti laṅkataṃ.

“Evampi nagaraṃ mayhaṃ, hatthissarathasaṃkulaṃ;
Manussehi sadākiṇṇaṃ, rammaṇaṃ nagaruttamaṃ.

“Tattha bhutvā pivitvā ca, puna devattaṃ gato;
Bhave pacchimake mayhaṃ, ahosi kulasampadā.

“Brahmaññaṃkulasambhūto, mahāratanasañcayo;
Asītikotiyo hitvā, hiraññassāpi pabbajīṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Atha naṃ satthā “kassapo, bhikkhave, candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṃ, apakassa cittaṃ, niccanavako kulesu appagabbho”ti evamādinā (saṃ. ni. 2.146) pasamsitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinnā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapo”ti (a. ni. 1.188, 191) dhutaṅgadharaṇaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So vivekābhiratikittanamukhena bhikkhūnaṃ ovādaṃ dento attano paṭipattiṃ pakāsento –

1054:“Na gaṇena purakkhato care, vimano hoti samādhī dullabho;
Nānājanasaṅgaho dukho, iti disvāna gaṇaṃ na rocaye.

1055:“Na kulāni upabbaje muni, vimano hoti samādhī dullabho;
So ussukko rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.

1056:“Paṅkoti hi naṃ avedayaṃ, yāyaṃ vandanapūjanā kulesu;
Sukhumaṃ sallaṃ durubbahaṃ, sakkāro kāpurisena dujjaho.

1057:“Senāsanamhā oruyha, nagaraṃ piṇḍāya pāvisiṃ;
Bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhiṃ, sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahiṃ.

1058:“So me pakkena hatthena, ālopaṃ upanāmayi;
Ālopaṃ pakkhipantassa, aṅguli cettha chijjatha.

1059:“Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopaṃ taṃ abhuñjisam;
Bhuñjamāne vā bhutte vā, jegucchaṃ me na vijjati.

1060:“Uttiṭṭhapiṇḍo āhāro, pūtimuttañca osadhaṃ;
Senāsaṃ rukkhamūlaṃ, paṃsukūlañca cīvaram;

Yassete abhisambhutvā, sa ve cātuddiso naro.

- 1061:**“Yattha eke vihaññanti, āruhantā siluccayaṃ;
Tattha buddhassa dāyādo, sampajāno paṭissato;
Iddhibalenupatthaddho, kassapo abhirūhati.
- 1062:**“Piṇḍapātaṭaṭikkanto, selamāruyha kassapo;
Jhāyati anupādāno, pahīnabhayabheravo.
- 1063:**“Piṇḍapātaṭaṭikkanto, selamāruyha kassapo;
Jhāyati anupādāno, ḍayhamānesu nibbuto.
- 1064:**“Piṇḍapātaṭaṭikkanto, selamāruyha kassapo;
Jhāyati anupādāno, katakicco anāsavo.
- 1065:**“Karerimālāvitātā, bhūmibhāgā manoramā;
Kuñjarābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
- 1066:**“Nīlabbhavaṇṇā rucirā, vārisītā sucindharā;
Indagopakasañchannā, te selā ramayanti maṃ.
- 1067:**“Nīlabbhakūṭasadisā, kūṭāgāvararūpamā;
Vāraṇābhirudā rammā, te selā ramayanti maṃ.
- 1068:**“Abhivuṭṭhā rammatalā, nagā isibhi sevītā;
Abbhunnaditā sikhīhi, te selā ramayanti maṃ.
- 1069:**“Alaṃ jhāyitukāmassa, pahitattassa me sato;
Alaṃ me atthakāmassa, pahitattassa bhikkhuno.
- 1070:**“Alaṃ me phāsukāmassa, pahitattassa bhikkhuno;
Alaṃ me yogakāmassa, pahitattassa tādino.
- 1071:**“Umāpupphena samānā, gaganāvabbhachādītā;
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
- 1072:**“Anākiṇṇā gahaṭṭhehi, migasaṅghanisevitā;
Nānādiḷḷagaṇākiṇṇā, te selā ramayanti maṃ.
- 1073:**“Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā;
Ambusevālasañchannā, te selā ramayanti maṃ.
- 1074:**“Na pañcaṅgikena tūriyena, rati me hoti tādīsī;
Yathā ekaggacittassa, sammā dhammaṃ vipassato.
- 1075:**“Kammaṃ bahukaṃ na kāraye, parivajjeyya janaṃ na uyyame;
Ussukko so rasānugiddho, atthaṃ riñcati yo sukhāvaho.
- 1076:**“Kammaṃ bahukaṃ na kāraye, parivajjeyya anattaneyyametaṃ;
Kicchati kāyo kilamati, dukkhito so samathaṃ na vindati.
- 1077:**“Oṭṭhappahatamattena, attānampi na passati;

Patthaddhagīvo carati, ahaṃ seyyoti maññati.

1078:‘Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānaṃ;
Na taṃ viññū pasamsanti, patthaddhamānasam naraṃ.

1079:‘Yo ca seyyohamasmīti, nāhaṃ seyyoti vā pana;
Hīno taṃsadiso vāti, vidhāsu na vikampati.

1080:‘Paññavantam tathā tādimaṃ, sīlesu susamāhitam;
Cetosamathamuyuttaṃ, tañce viññū pasamsare.

1081:‘Yassa sabrahmacārīsu, gāravo nūpalabbhati;
Ārakā hoti saddhammā, nabhato puthavī yathā.

1082:‘Yesañca hiri ottappaṃ, sadā sammā upaṭṭhitam;
Virūḷhabrahmacariyā te, tesam khīṇā punabbhavā.

1083:‘Uddhato capalo bhikkhu, paṃsukūlena pāruto;
Kapīva sīhacamma, na so tenupasobhati.

1084:‘Anuddhato acapalo, nipako saṃvutindriyo;
Sobhati paṃsukūlena, sīhova girigabbhare.

1085:‘Ete sambahulā devā, iddhimanto yasassino;
Dasadevasahassāni, sabbe te brahmakāyikā.

1086:‘Dhammasenāpatiṃ vīraṃ, mahājhāyimaṃ samāhitam;
Sāriputtam namassantā, tiṭṭhanti pañjalīkatā.

1087:‘Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te nābhijānāma, yampi nissāya jhāyati.

1088:‘Accheraṃ vata buddhānaṃ, gambhīro gocaro sako;
Ye mayaṃ nābhijānāma, vāavedhisamāgatā.

1089:‘Taṃ tathā devakāyehi, pūjitaṃ pūjanārahaṃ;
Sāriputtam tadā disvā, kappinassa sitam ahu.

1090:‘Yāvataṃ buddhakkhattamhi, ṭhapayitvā mahāmuniṃ;
Dhutaguṇe visiṭṭhoham, sadiso me na vijjati.

1091:‘Pariciṇṇo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, natthi dāni punabbhavo.

1092:‘Na cīvare na sayane, bhojane nupalimpati;
Gotamo anappameyyo, mūḷālapupphaṃ vimalaṃva;
Ambunā nekkhammaninno, tibhavābhinnissaṭo.

1093:‘Satipaṭṭhānagīvo so, saddhāhattho mahāmuni;
Paññāsīso mahāñāṇī, sadā carati nibbuto’’ti. –

Imā gāthā abhāsi. Tattha ādito tisso gāthā gaṇesu kulesu ca saṃsaṭṭhe bhikkhū disvā tesam

ovādadānavasena vuttā.

Tattha **na gaṇena purakkhato careti** bhikkhugaṇehi purakkhato parivārito hutvā na careyya na vihareyya. Kasmā? **Vimano hoti samādhi dullabho** gaṇaṃ pariharantassa dukkhuppattiyā byākulamanatāya, uddesena ovādena anusāsaniyā anuggahaṃ karonto yathānusiṭṭhaṃ appaṭipattiyā ca vimano vikāribhūtacitto hoti, tato saṃsaggena ekaggataṃ alabhantassa samādhi dullabho hoti. Tathārūpassa hi upacārasamādhimattampi na ijjhati, pageva itaro. **Nānājanasaṅgahoti** nānājjhāsayaassa nānārucikassa janassa peyyakhajjādīnā saṅgaho. **Dukhoti** kiccho kasiro. **Iti disvānāti** evaṃ gaṇasaṅgahe bahuvidhaṃ ādīnavaṃ disvā nāṇacakkhunā oloketvā. **Gaṇaṃ** gaṇavāsaṃ **na rocaye** na roceyya na iccheyya.

Na kulāni upabbaje munīti imasmim sāsane pabbajito khattiyādikulūpako hutvā na upagaccheyya. Kīṃkāraṇā? **Vimano hoti samādhi dullabho. So usukko** kulūpasaṅkamane usukkaṃ āpanno kulesu laddhabbesu madhurādirasesu **anugiddho** gedhaṃ āpanno tattha uppannesu kiccakaraṇīyesu attanāva yogaṃ āpajjanto. **Atthaṃ riñcati yo sukhāvahoti** yo attano maggaphalanibbānasukhāvaho taṃ sīlavissuddhiādisaṅkhātāṃ atthaṃ riñcati jahati, nānuyuñjatīti attho.

Tatīyagāthā heṭṭhā vuttā eva.

Senāsanamhā oruyhātiādīkā catasso gāthā paccayesu attano santosadassanamukhena “bhikkhunā nāma evaṃ paṭipajjitabba”nti bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **senāsanamhā oruyhāti** pabbatasenāsanattā vuttaṃ. **Sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahinti** taṃ kuṭṭhipurisaṃ uḷārasampattim pāpetukāmatāya bhikkhāya atthiko hutvā paṇītabhikkhadāyakaṃ kulaṃ mahicchapuggalo viya ādarena upagantvā aṭṭhāsīm.

Pakkenāti aṭṭhigatakutṭharogatāya upakkena kuthitena. **Āṅguli cettha chijjathāti** ettha patte tassa āṅguli chijjitvā āhārena saddhim patatīti attho.

Kuṭṭamūlaṃ nissāyāti tassa purisassa pasādajananatthaṃ tādise gharabhittisamīpe nisīditvā ālopaṃ taṃ **abhuñjisaṃ** paribhuñjīm. Ayaṃ pana therassa paṭipatti sikkhāpade apaññatteti daṭṭhabbaṃ. Paṭikkūle ca appaṭikkūle iva appaṭikkūlasaññitāya ariyiddhiyā ukkaṃsagatattā therassa taṃ ajjhoharantassa jigucchā na uppajji, puthujjanassa pana tādisaṃ bhuñjantassa antāni nikkhameyyuṃ. Tenāha “**bhuñjamāne vā bhutte vā, jegucchaṃ me na vijjatī**”ti.

Uttiṭṭhapiṇḍoti uttiṭṭhitvā paresaṃ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍo, jaṅghabalaṃ nissāya anugharaṃ gantvā laddhabbamissakabhikkhāti attho. **Pūtimuttanti** gomuttaparibhāvitaharīṭakādi ca. **Yassete abhisambhutvāti**, yo bhikkhu ete uttiṭṭhapiṇḍādayo cattāro paccaye antimantena abhiraṃmitvā paribhuñjati. **Sa ve cātuddiso naroti** so puggalo ekaṃsena cātuddiso puratthimādicatūdisāyogyo, katthaci appaṭiḅho yāya kāyaci disāya viharitūṃ sakkotīti attho.

Atha thero attano mahallakakāle manussehi “kathaṃ, bhante, tumhe evarūpāya jarāya vattamānāya dīne dīne pabbataṃ abhiruhathā”ti vutte “**yattha eke**”tiādīkā catasso gāthā abhāsī. Tattha **yatthāti** yasimim pacchimavaye. **Eketi** ekacce. **Vihaññantīti** sarīrakilamathena cittaṃ vighātaṃ āpajjanti. **Siluccayanti** pabbataṃ. **Tatthāti** tasmim jarājīṇakālepi. **Sampajāno paṭissatoti** iminā cittakhedābhāvaṃ dasseti, **iddhibalenupatthaddhoti** iminā sarīrakhedābhāvaṃ.

Bhayahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnattā **pahīnabhayaabheravo**.

Ḍayhamānesūti rāgaggiādīhi ekādasahi aggīhi sattesu ḍayhamānesu. Saṃkilesapariḷāhābhāvena **nibbuto** sītībhūto.

Puna manussehi “kiṃ, bhante, jiṇṇakālepi araṅṅapabbateyeva viharatha, nanu ime veḷuvanādayo viharā manoramā”ti vutte araṅṅapabbatā eva mayhaṃ manoramāti dassento “**karerimālāvitatā**”tiādikā dvādasa gāthā abhāsī. Tattha **karerimālāvitatā**ti varuṇarukkhapantīhi samāgatā. “Kālavaṇṇapupphehi otthaṭā”tipi vadanti. **Kuṅjarābhirudā**ti paṭighosādiguṇībhūtehi hatthīnaṃ gocaresīnaṃ gajjitehi abhitthanitā.

Abhivuṭṭhāti mahāmeghena abhippavuṭṭhā. **Rammatalā**ti teneva rajojallapaṇṇeyyādīnaṃ apagamena ramaṇīyatalā. **Nagā**ti desantaraṃ agamanato “nagā”ti selamayatāya “selā”ti ca laddhanāmā pabbatā. **Abbhunnaditā sikkhī**ti madhurassarena unnaditā.

Alanti yuttaṃ samatthaṃ vā. **Jhāyitukāmassa atthakāmassā**tiādīsipi iminā nayena yojetabbaṃ. **Bhikkhunoti** bhinnakilesabhikkhuno, meti sambandho.

Umāpupphena samānāti mecaṇibhatāya umākusumasadisā. **Gaganāvabbha chādītā**ti tato eva saradassa gaganaabbhā viya kāḷameghasañchādītā, nīlavaṇṇāti attho.

Anākiṇṇāti asaṃkiṇṇā asambādhā. **Pañcaṅgikenā**ti ātatādīhi pañcahi aṅgehi yuttena tūriyena parivāriyamānassa tādisīpi na hoti, yathā yādisī ekaggacittassa samāhitacittassa sammadeva rūpārūpadhammaṃ aniccādivasena vipassantassa ratī hoti. Tenāha bhagavā –

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti. (dha. pa. 374)

Kammaṃ bahukantiādīnā dve gāthā kammārāmānaṃ paccayagiddhānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā. Tattha **kammaṃ bahukaṃ na kārayeti** kammārāmo hutvā bahuṃ nāma kammaṃ na kāraye na adhiṭṭhahe, khaṇḍaphullapaṭisaṅkharānaṃ pana satthārā anuññātameva. **Parivajjeyya jananti** akalyānamittabhūtaṃ janaṃ vajjeyya. **Na uyyameti** paccayuppādanagaṇabandhādivasena vāyāmaṃ na kareyya.

Anattaneyyametanti etaṃ navakammādhiṭṭhānādikaṃ attano atthāvahaṃ na hotīti attho. Tattha kāraṇamāha “**kicchati kāyo kilamati**”ti. Navakammādipasutassa hi taḥaṃ taḥaṃ vicarato kāyasukhādialābhena kicchappatto hoti **kilamati** khedaṃ āpajjati, tena ca kāyakilamathena **dukkhito**. Vatthuvisadaattaneyyakiriyādīnaṃ abhāvena **so** puggalo **samathaṃ na vindati** cittasamādhānaṃ na labhatīti.

Oṭṭhappahatamattenātiādīnā dve gāthā sutaparamassa paṇḍitamānino garahavasena, tato parā dve paṇḍitassa pasamsāvasena vuttā. Tattha **oṭṭhappahatamattenā**ti sajjhāyasīsena oṭṭhapparivattanamattena, buddhavacanaṃ sajjhāyakaraṇamattenāti attho. **Attānampi na passatī**ti anattaññutāya attano paccakkhabhūtampi atthaṃ na jānāti, yāthāvato attano pamāṇaṃ na paricchindatīti attho. **Patthaddhagīvo caratī**ti “ahaṃ bahussuto, satimā, paññavā, na mayā sadiso añño atthi”ti mānatthaddho hutvā garuṭṭhāniyānampi apacitiṃ adassento ayosalākaṃ gilitvā ṭhito viya thaddhagīvo carati. **Ahaṃ seyyoti maññatī**ti ahameva seyyo uttamoti maññati.

Aseyyo seyyasamānaṃ, bālo maññati attānanti ayaṃ aseyyo hīno samāno aññena seyyena uttamena samānaṃ sadisaṃ katvā attānaṃ bālo mandabuddhi bālabhāveneva maññatīti. **Na taṃ viññū pasamsantī**ti taṃ tādisaṃ bālaṃ paggahitacittatāya patthaddhamānaṃ thambhitattaṃ naraṃ viññū paṇḍitā na pasamsanti, aññadatthu garahantiyeva.

Seyyohamasmīti yo pana paṇḍito puggalo “seyyohamasmī”ti vā hīnasadisamānavasena “nāhaṃ seyyo”ti vā kañcīpi mānaṃ ajappento **vidhāsu** navasu mānakoṭṭhāsesu kassacīpi vasena na vikampati.

Paññavantanti aggaphalapaññāvasena paññavantam iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā **tādiṃ**, asekkhaphalasīlesu suṭṭhu patiṭṭhitattā **sīlesu susamāhitam**, arahattaphalasangāpattisamāpajjanena **cetosamathamānuyuttanti** tādīsam sabbaso pahīnamānaṃ khīṇāsavaṃ **viññū** buddhādayo paṇḍitā **pasamsare** vaṇṇenti thomentīti attho.

Puna aññataram dubbacam bhikkhum disvā dovacassatāya ādīnavam, sovacassatāya ānisaṃsañca pakāsento **“yassa sabrahmacārīsū”**tiādīkā dve gāthā abhāsi. Tā vuttatthā eva.

Puna uddhatam unnaṃam ekaṃ bhikkhum disvā uddhatādibhāve dosam, anuddhatādibhāve ca guṇam vibhāvento **“uddhato capalo bhikkhū”**tiādīkā dve gāthā abhāsi. Tattha **kapīva sīhacammenāti** sīhacammena pāruto makkaṭo viya. **So** uddhatādidosasamuyutto bhikkhu tena paṃsukūlena ariyaddhajena **na upasobhati** ariyaguṇānaṃ abhāvato.

Yo pana upasobhati, tam dassetum **“anuddhato”**tiādi vuttam;

Ete sambahulātitiādīkā pañca gāthā āyasmantaṃ sārīputtaṃ namassante brahmakāyike deve disvā āyasmato kappinassa sitapātukammanimittam vuttā. Tattha **eteti** tesam paccakkhatāya vuttam. **Sambahulāti** bahubhāvato, tam pana bahubhāvam **“dasadevasahassāni”**ti paricchindītvā āha. **Devāti** upapattidevā. Tam tesam devabhāvam aññehi visesetvā dassento **“sabbe te brahmakāyikā”**ti āha. Yasmā te attano upapattiddhiyā mahatiyā deviddhiyā samannāgatā parivārasampannā ca, tasmā āha **“iddhimanto yasassino”**ti.

“Ko nu senāpati bhoto”ti pucchāya vissajjanavasena “mayā pavattitam dhammacakkaṃ anuttaram sārīputto anuvatteti”ti (ma. ni. 2.399) vadantena bhagavatā āyasmato sārīputtattherassa dhammasenāpatibhāvo anuññātoti āha – **“dhammasenāpatiṃ vīraṃ mahājhāyīṃ samāhitam sārīputta”**nti. Tattha **vīranti** kilesamārādīnaṃ nimmathanena vīriyavantaṃ mahāvikkantaṃ. **Mahājhāyinti** dibbavīhārādīnaṃ ukkaṃsagamanena mahantaṃ jhāyīṃ. Tato eva sabbaso vikkhepaviddhamsanavasena **samāhitam**. **Namassantāti** sirasi añjaliṃ paggayha namassamānā tiṭṭhanti.

Yampi nissāyāti yaṃ nu kho ārammaṇam nissāya ārabba jhāyatīti nābhijānāmāti puthujjanabhāvena brahmāno evaṃ āhaṃsu.

Accheraṃ vatāti acchariyam vata. **Buddhānanti** catusaccabuddhānaṃ. **Gambhīro gocaro sakoti** paramagambhīro atiduddaso duranubodho puthujjanehi asādhāraṇo avisayo. Idāni tassa gambhīrabhāve kāraṇam dassetum **“ye maya”**ntiādi vuttam. Tattha **vāavedhisamāgatāti** ye mayam vāavedhidhanuggahasadisā atisukhumampi visayam paṭivijjhitaṃ samatthā āgatā upaparikkhantā nābhijānāma, gambhīro vata buddhānaṃ visayoti attho. **Tam tathā devakāyehīti** tam tathārūpaṃ sārīputtaṃ sadevakassa lokassa pūjanārahaṃ tehi brahmakāyikehi tadā tathā pūjitaṃ disvā āyasmato mahākappinassa sitam ahosi. Imesam lokasammātānaṃ brahmūnampi avisayo, yatha sāvakanam visayoti.

Yāvatā buddhakhettamhīti gāthā therena attānaṃ ārabba sīhanādam nadantena bhāsītā. Tattha **buddhakhettamhīti** añākhettam sandhāya vadati. **Ṭhapayitvā mahāmuni**nti sammāsambuddham ṭhapetvā. Buddhā hi bhagavanto dhutaguṇehipi sabbasattehi paramukkamsagatā eva, kevalam pana mahākaraṇāsāñcoditamānasā sattānaṃ tādīsam mahantaṃ upakāram oloketvā gāmantasenāsanavāsādiṃ anuvattantīti tam tam dhutadhammavirodhī hoti. **Dhutaguṇeti** kilesānaṃ dhutena guṇena āraññakādibhāvena apekkhitaguṇe. Karaṇatthe vā etaṃ bhummavacanaṃ. Sadiso me na vijjati, kuto pana uttarīti adhippāyo. Tathā hesa thero tattha aggaṭṭhāne ṭhapito.

Na cīvareti gāthāya “ṭhapayitvā mahāmuni”nti vuttamevattham pākāṭataram karoti, cīvarādīsu

taṅhāya anupalepo dhutaṅgaphalaṃ. Tattha na cīvare sampatte taṅhālepenāti yojanā. **Sayaneti** senāsane. **Gotamoti** bhagavantam gottena kitteti. **Anappameyyoti** pamānakarakilesābhāvato aparimāṇaḅḅatāya ca anappameyyo. **Muḷālapuppham vimalaṃva ambunāti** yathā nimmalaṃ virajaṃ naḷinaṃ udakena na limpatī, evaṃ gotamo bhagavā taṅhālepādīnā na limpatīti attho. **Nekhammanino** abhinikkhammanino tato eva **tibhavābhinissaṭṭho** bhavattayato vinissaṭṭho viṣaṃyutto.

Yesam satipaṭṭhānagīvādīnaṃ bhāvanāpāripūriyā yattha katthaci anupalitto nekkhammaninnova ahoṣi, te aṅgabhūte dassento “**satipaṭṭhānagīvo**”ti osānagāthamāha. Tattha ḅḅarāsīto uttamaṅgabhūtāya paññāya adhiṭṭhānabhāvato satipaṭṭhānaṃ gīvā etassāti satipaṭṭhānagīvo, anavajjadhammānaṃ ādāne saddhā hattho etassāti **saddhāhattho**. ḅḅasarīrassa uttamaṅgabhāvato paññā sīsaṃ etassāti **paññāsīso**. Mahāsamudāgamanatāya mahāvisayatāya mahānubhāvātāya mahābalatāya ca mahantaṃ sabbaññutasāṅkhātāṃ ṅāṇaṃ etassa atthīti **mahāñāṇī**. **Sadā** sabbakālaṃ **nibbuto** sītībhūto carati. “Susamāhito...pe... nāgo”ti (a. ni. 6.43) suttapadañcetha nidassetabbaṃ. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Mahākassapatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

19. Paññāsanipāto

1. Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā

Paññāsanipāte **kadā nuhanti**ādīkā āyasmato tālapuṭattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim buddhuppāde rājagahe aññatarasmim naṭakule nibbattitvā viññutaṃ patto kulānurūpesu naccatṭhānesu nipphattiṃ gantvā sakalajambudīpe pākaṭṭo naṭagāmaṇi ahoṣi. So pañcasatamātugāmaparivāro mahatā naṭavibhavana gāmanigamarājadhānīsu samajjaṃ dassetvā, mahantaṃ pūjāsakkāraṃ labhitvā, vicaranto rājagahaṃ āgantvā, nagaravāsīnaṃ samajjaṃ dassetvā, laddhasammānasakkāro ṅāṇassa paripākaṃ gatattā satthu santikaṃ gantvā, vanditvā ekamantaṃ nisīno bhagavantaṃ etadavoca – “sutametaṃ, bhante, pubbakānaṃ ācariyapācariyānaṃ naṭānaṃ bhāsamānānaṃ ‘yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena janaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḅbyataṃ upapajjati’ti, idha bhagavā kimāhā”ti. Atha naṃ bhagavā tikkhattum paṭikkhipi “mā maṃ etaṃ pucchī”ti. Catutthavāraṃ puṭṭho āha – “gāmaṇi, ime sattā pakatiyāpi rāgabandhanabaddhā dosabandhanabaddhā mohabandhanabaddhā tesam bhiyyopi rajanīye dosanīye mohanīye dhamme upasaṃharanto pamādetvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā niraye upapajjati. Sace panassa evaṃdiṭṭhi hoti ‘yo so naṭo raṅgamajjhe samajjamajjhe saccālikena janaṃ hāseti rameti, so kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pahāsānaṃ devānaṃ saḅbyataṃ upapajjati’”ti sassa hoti micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhissa ca dvīnaṃ gatīnaṃ aññatarā gati icchitabbā, nirayassa vā tiracchānāyoniyā vāti. Taṃ sutvā tālapuṭo gāmaṇi parodi. Nanu gāmaṇi pageva mayā paṭikkhitto “mā maṃ etaṃ pucchī”ti (saṃ. ni. 4.354)? “Nāhaṃ, bhante, etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ bhagavā naṭānaṃ abhisamparāyaṃ evamāhā”ti. Api cāhaṃ, bhante, pubbakehi ācariyapācariyehi naṭehi vañcīto “naṭo mahājanassa naṭasamajjaṃ dassetvā sugatiṃ upapajjati”ti. So satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampanno vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi, adhigatārahatto pana arahattappattito pubbe yenākārena attano cittaṃ niggaṇhanavasena yonisomanasikāro udapādi, taṃ anekadhā vibhajitvā dassetuṃ –

1094: ‘Kadā nuhaṃ pabbatakandarāsu, ekākiyo addutiyo vihassaṃ;
Aniccato sabbabhavaṃ vipassaṃ, taṃ me idaṃ taṃ nu kadā bhavissati.

1095: ‘Kadā nuhaṃ bhinnapaṭandharo muni, kāsāvavatto amamo nirāso;

Rāgañca dosañca tatheva moham, hantvā sukhī pavanagato vihassam.

1096: ‘Kadā aniccaṃ vadharogaññam, kāyaṃ imaṃ maccujarāyupaddutaṃ;
Vipassamāno vītabhaya vihaṣṣam, eko vane taṃ nu kadā bhavissati.

1097: ‘Kadā nuhaṃ bhayaṃ bhayaṃ dukkhāvaṃ, tañhālatam bahuvidhānuvattaniṃ;
Paññāmayam tikhiṇamasim gahetvā, chetvā vase tampi kadā bhavissati.

1098: ‘Kadā nu paññāmayamuggatejaṃ, sattham isīnam sahasādiyitvā;
Māram sasenam sahasā bhañjissam, sīhāsane taṃ nu kadā bhavissati.

1099: ‘Kadā nuhaṃ sabbhi samāgamesu, diṭṭho bhava dhammagarūhi tāḍibhi;
Yāthavadassīhi jitindriyehi, padhāniyo taṃ nu kadā bhavissati.

1100: ‘Kadā nu maṃ tandi khudā pipāsā, vātātapā kīṭasarīsapā vā;
Na bādhayissanti na taṃ giribbaje, atthatthiyam taṃ nu kadā bhavissati.

1101: ‘Kadā nu kho yaṃ viditam mahesinā, cattāri saccāni sududdasāni;
Samāhitatto satimā agaccham, paññāya taṃ taṃ nu kadā bhavissati.

1102: ‘Kadā nu rūpe amite ca sadde, gandhe rase phusitabbe ca dhamme;
Ādittatoham samathehi yutto, paññāya daccham tadidaṃ kadā me.

1103: ‘Kadā nuhaṃ dubbacanena vutto, tato nimittam vimano na hessam;
Atho pasatthopi tato nimittam, tuṭṭho na hessam tadidaṃ kadā me.

1104: ‘Kadā nu kaṭṭhe ca tiṇe latā ca, khandhe imeham amite ca dhamme;
Ajjhattikāneva ca bāhirāni ca, samam tuleyyam tadidaṃ kadā me.

1105: ‘Kadā nu maṃ pāvusakālamegho, navena toyena sacīvaram vane;
Isippayātamhi pathe vajantam, ovassate taṃ nu kadā bhavissati.

1106: ‘Kadā mayūrassa sikhaṇḍino vane, dijassa sutvā girigabbhare rutam;
Paccuṭṭhahitvā amatassa pattiyā, saṃcintaye taṃ nu kadā bhavissati.

1107: ‘Kadā nu gaṅgam yamunam sarassatiṃ, pātālakhattam vaḷavāmukhañca;
Asajjamāno patareyyamiddhiyā, vibhimsanam taṃ nu kadā bhavissati.

1108: ‘Kadā nu nāgova asaṅgacārī, padālaye kāmaguṇesu chandam;
Nibbajjayam sabbasubham nimittam, jhāne yuto taṃ nu kadā bhavissati.

1109: ‘Kadā iṇaṭṭova daliddako nidhim, ārādhayitvā dhanikehi pīḷito;
Tuṭṭho bhavissam adhigamma sāsanaṃ, mahesino taṃ nu kadā bhavissati.

1110: ‘Bahūni vassāni tayāmi yācito, agāravāsena alam nu te idam;
Taṃ dāni maṃ pabbajitam samānam, kimkāraṇā citta tuvaṃ na yuñjasi.

1111: ‘Nanu aham citta tayāmi yācito, giribbaje citrachadā vihaṅgamā;
Mahindaghosatthanitābhigajjino, te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinaṃ.

1112: ‘Kulamhi mitte ca piye ca nātake, khiḍḍaratim kāmaguṇaṅca loke;
Sabbam pahāya imamajjhupāgato, athopi tvaṃ citta na mayha tussasi.

- 1113: ‘Mameva etaṃ na hi tvaṃ paresaṃ, sannāhakāle paridevitena kiṃ;
Sabbāṃ idaṃ calamiti pekkhamāno, abhinikkhamiṃ amatapadaṃ jigāsaṃ.
- 1114: ‘Suyuttavādī dvipadānamuttamo, mahābhisakko naradammasārathi;
Cittaṃ calaṃ makkaṭasannibhaṃ iti, avītarāgena sudunnivārayaṃ.
- 1115: ‘Kāmā hi citrā madhurā manoramā, aviddasū yattha sitā puthujjanā;
Te dukkhamicchanti punabbhavesino, cittena nītā niraye nirākatā.
- 1116: ‘Mayūraakoṇcābhirutamhi kānane, dīpīhi byagghehi purakkhato vasaṃ;
Kāye apekkhaṃ jaha mā virādhaya, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1117: ‘Bhāvehi jhānāni ca indriyāni ca, balāni bojjaṅgasamādhībhāvanā;
Tisso ca vijjā phusa buddhasāsane, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1118: ‘Bhāvehi maggaṃ amatassa pattiyā, niyyānikaṃ sabbadukkhakkhayogadhaṃ;
Aṭṭhaṅgikaṃ sabbakilesasodhanaṃ, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1119: ‘Dukkanti khandhe paṭipassa yoniso, yato ca dukkhaṃ samudeti taṃ jaha;
Idheva dukkhassa karohi antaṃ, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1120: ‘Aniccaṃ dukkhanti vipassa yoniso, suññaṃ anattāti aghaṃ vadhanti ca;
Manovicāre uparundha cetaso, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1121: ‘Muṇḍo virūpo abhisāpamāgato, kapālahatthova kulesu bhikkhasu;
Yuñjassu satthuvacane mahesino, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1122: ‘Susaṃvutatto visikhantare caraṃ, kulesu kāmesu asaṅgamānaso;
Cando yathā dosinapuñṇamāsiyā, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1123: ‘Āraññiko hohi ca piṇḍapātiko, sosāniko hohi ca paṃsukūliko;
Nesajjiko hohi sadā dhute rato, itissu maṃ citta pure niyuñjasi.
- 1124: ‘Ropetva rukkāni yathā phalesī, mūle taruṃ chettu tameva icchasi;
Tathūpamaṃ cittamidaṃ karosi, yaṃ maṃ aniccaṃhi cale niyuñjasi.
- 1125: ‘Arūpa dūraṅgama ekacāri, na te karissaṃ vacanaṃ idānihaṃ;
Dukkā hi kāmā kaṭukā mahabbhaya, nibbānamevābhimano carissaṃ.
- 1126: ‘Nāhaṃ alakkhyā ahirikkatāya vā,
Na cittahetū na ca dūrakantaṇā;
Ājīvahetū ca ahaṃ na nikkhamiṃ,
Kato ca te citta paṭissavo mayā.
- 1127: ‘Appicchatā sappurisehi vaṇṇitā, makkhappahānaṃ vūpasamo dukhassa;
Itissu maṃ citta tadā niyuñjasi, idāni tvaṃ gacchasi pubbacīṇṇaṃ.
- 1128: ‘Taṇhā avijjā ca piyāpiyaṇca, subhāni rūpāni sukhā ca vedanā;
Manāpiyā kāmaguṇā ca vanta, vante ahaṃ āvamiṃ na ussahe.
- 1129: ‘Sabbattha te citta vaco kataṃ mayā, bahūsu jātīsu namesi kopito;
Ajjhattasambhavo kataññūtāya te, dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kate.

- 1130: ‘Tvaññeva no citta karosi brāhmaṇo, tvaṃ khattiyo rājadasi karosi;
Vessā ca suddā ca bhavāma ekadā, devattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
- 1131: ‘Taveva hetū asurā bhavāmase, tvaṃmūlakam nerayikā bhavāmase;
Atho tiracchānagatāpi ekadā, petattanaṃ vāpi taveva vāhasā.
- 1132: ‘Nanu dubbhissasi maṃ punappunaṃ, muhuṃ muhuṃ cāraṇikaṃva dassayaṃ;
Ummattakeneva mayā palobhasi, kiñcāpi te citta virādhitam mayā.
- 1133: ‘Idaṃ pure cittamacāri cārikaṃ, yenicchakaṃ yatthakāmaṃ yathāsukhaṃ;
Tadajjahaṃ niggaheṣāmi yoniso, hatthippabhinnaṃ viya aṅgusaggaho.
- 1134: ‘Sathā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahi, aniccato addhuvato asārato;
Pakkhanda maṃ citta jinassa sāsane, tārehi oghā mahatā suduttarā.
- 1135: ‘Na te idaṃ citta yathā purāṇakaṃ, nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitum;
Mahesino pabbajitomi sāsane, na mādisā honti vināsadhārino.
- 1136: ‘Nagā samuddā saritā vasundharā, disā catasso vidisā adho divā;
Sabbe aniccā tibhavā upaddutā, kuhiṃ gato citta sukhaṃ ramissasi.
- 1137: ‘Dhitipparaṃ kiṃ mama citta kāhisi, na te alaṃ citta vasānuvattako;
Na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe, dhiratthu pūraṃ navasotasandaniṃ.
- 1138: ‘Varāhaṇeyyavigālhasevite, pabbhāraṇaṃ pakateva sundare;
Navambunā pāvusaṅgānane, tahiṃ guhāgehagato ramissasi.
- 1139: ‘Sunīlagīvā susikhā supekhuṇā, sucittapattacchadanā vihaṅgamā;
Sumaṅgūjhosatthānītibhigajjino, te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinaṃ.
- 1140: ‘Vutṭhamhi deve caturaṅgule tiṇe, saṃpupphite meghanibhamhi kānane;
Nagantare viṭapisamo sayissaṃ, taṃ me mudū hehiti tūlasannibhaṃ.
- 1141: ‘Tathā tu kassāmi yathāpi issaro, yaṃ labbhati tenapi hotu me alaṃ;
Na tāhaṃ kassāmi yathā atandito, biḷārabhastava yathā sumadditaṃ.
- 1142: ‘Tathā tu kassāmi yathāpi issaro, yaṃ labbhati tenapi hotu me alaṃ;
Viriyena taṃ mayha vasānayaṃ, gajaṃva mattaṃ kusalaṅkusaggaho.
- 1143: ‘Tayā sudantena avatṭhitena hi, hayena yoggācariyova ujjunā;
Pahomi maggaṃ paṭipajjitum sivaṃ, cittānurakkhīhi sadā nisevitaṃ.
- 1144: ‘Ārammaṇe taṃ balasā nibandhisaṃ, nāgaṃva thambhamhi dalhāya rajjuyā;
Taṃ me suguttaṃ satiyā subhāvitaṃ, anissitaṃ sabbabhavesu hehisi.
- 1145: ‘Paññāya chetvā vipathānusāriṇaṃ, yogena niggayha pathe nivesiya;
Disvā samudayaṃ vibhavañca sambhavaṃ, dāyādako hehisi aggavādino.
- 1146: ‘Catubbipallāsavaṃ adhiṭṭhitaṃ, gāmaṇḍalaṃva parinesī citta maṃ;
Nanu saṃyojanabandhanacchidaṃ, saṃsevase kāruṇikaṃ mahāmunim.
- 1147: ‘Migo yathā seri sucittakānane, rammaṃ giriṃ pāvusaabbhamāliniṃ;

Anākule tattha nage ramissaṃ, asaṃsayamaṃ citta parā bhavissasi.

1148: ‘Ye tuyha chandena vasena vattino,
Narā ca nārī ca anubhonti yaṃ sukhaṃ;
Aviddasū māravasānuvattino,
Bhavābhinandī tava citta sāvaka’ ’ti.

Tattha **kadā nuhanti** kadā nu ahaṃ. **Pabbatakandarāsūti** pabbatesu ca kandaresu ca, pabbatassa vā kandarāsu. **Ekākiyoti** ekako. **Addutiyo**ti nittaṇho. Taṇhā hi purisassa dutiyā nāma. **Vihassanti** viharissāmi. **Aniccato sabbabhavaṃ vipassanti** kāmabhavādibhedaṃ sabbampi bhavaṃ ‘‘hutvā abhāvattṛhena anicca’’nti vipassanto kadā nu viharissanti yojanā. Nidassanamattañcetamaṃ, ‘‘yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā’’ti vacanato (saṃ. nī. 3.15) itarampi lakkhaṇadvayaṃ vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. **Taṃ me idaṃ taṃ nu kadā bhavissatīti** taṃ idaṃ me parivitakkitaṃ kadā nu bhavissati, kadā nu kho matthakaṃ pāpuṇissatīti attho. **Taṃ nūti** cettha **tanti** nipātamattaṃ. Ayañhettha saṅkhepattho – kadā nu kho ahaṃ mahāgajo viya saṅkhalikabandhanaṃ, ghibandhanaṃ chinditvā pabbajitvā kāyavivekaṃ paribrūhayanto ekākī pabbatakandarāsu adutiyo sabbattha nirapekkho sabbasaṅkhāragataṃ aniccādito vipassanto viharissāmīti.

Bhinnapaṭandharoti bhinnavatthadharo, gāthāsukhatthaṃ nakārāgamaṃ katvā vuttaṃ. Sattakacchinnaagghaphassavaṇṇabhinnaṃ paṭacīvaraṃ dhārentoti attho. **Munīti** pabbajito. **Amamoti** kule vā gaṇe vā mamattābhāvena amamo. Katthacipi ārammaṇe āsīsanāya abhāvena **nirāso**. **Hantvā sukhī pavanagato vihassanti** rāgādike kilese ariyamaggena samucchinditvā maggasukhena phalasukhena sukhī mahāvanagato kadā nu kho ahaṃ viharissāmi.

Vadharogaṇīlanti maraṇassa ca rogassa ca kulāvakabhūtaṃ. **Kāyaṃ imanti** imaṃ khandhapañcakasaṅkhātaṃ kāyaṃ. Khandhapañcakopi hi ‘‘avijjāgatassa, bhikkhave, purisapuggalassa taṇhānugatassa ayameva kāyo bahiddhā nāmarūpa’’ntiādisu kāyo vuccati. **Maccujarāyupaddutanti** maraṇena ceva jarāya ca piḷitaṃ, vipassamāno ahaṃ bhayahetupahānena **vītabhayo**, taṃ nu kadā bhavissatīti attho.

Bhayajananti pañcavīsatiyā mahābhayānaṃ uppādakāraṇabhūtaṃ kāyikassa ca cetasikassa ca sakalassapi vaṭṭadukkhassa āvahanato **dukhāvahaṃ**. **Taṇhālatam bahuvidhānuvattananti** bahuvidhañca ārammaṇaṃ bhavameva vā anuvattati santanotīti bahuvidhānuvattaniṃ, taṇhāsaṅkhālatamaṃ. **Paññāmayanti** maggapaññāmayamaṃ sunisitaṃ asikhaggaṃ vīriyapaggahitena saddhāhatthena gahetvā samucchinditvā ‘‘kadā nuhaṃ vase’’ti yaṃ parivitakkitaṃ, tampi kadā bhavissatīti yojanā.

Uggatejanti samathavipassanāvasena nisitatāya tikkhatejamaṃ. **Satthaṃ isīnanti** buddhapaccekabuddhaariyasāvakaissīnaṃ satthabhūtaṃ. **Māraṃ sasenaṃ sahasā bhañjissanti** kilesasenāya sasenaṃ abhisāṅkhārādimāraṃ sahasā sīghameva bhañjissāmi. **Sīhāsaneti** thirāsane, aparājītapallānketi attho.

Sabbhi samāgamesu diṭṭho bhaveti dhammagāravayuttatāya **dhammagarūhi** tādilakkhaṇappattiyā **tādīhi** aviparītadassitāya **yāthāvadassīhi** ariyamaggeneva pāpajitindriyatāya **jitindriyehi** buddhādīhi sādīhi samāgamesu ‘‘kadā nu ahaṃ padhāniyoti diṭṭho bhavēyya’’nti yaṃ me parivitakkitaṃ, taṃ nu kadā bhavissatīti yojanā. Iminā nayena sabbattha padayojanā veditabbā, padatthamattameva vaṇṇayissāma.

Tandīti ālasiyamaṃ. **Khudāti** jighacchā. **Kīṭasarīsapāti** kīṭaṅceva sarīsapā ca. **Na bādhayissanti**ti maṃ na byādhayissanti sukhadukkhassomanassadomanassānaṃ jhānehi paṭibāhitattāti adhippāyo. **Giribbajeti** pabbatakandarāya. **Atthatthiyanti** sadatthasaṅkhātena atthena atthikaṃ.

Yaṃ viditaṃ mahesināti yaṃ catusaccaṃ mahesinā sammāsambuddhena sayambhūñāṇena ñātaṃ paṭividdhaṃ, tāni cattāri saccāni anupacitakusalasambhārehi suṭṭhu duddasāni maggasamādhinā **samāhitatto**, sammāsatiyā **satimā**, ariyamaggapaññāya ahaṃ **agacchaṃ** paṭivijjhissaṃ adhigamissanti attho.

Rūpeti cakkhuvīññeyyarūpe. **Amiteti** ñāṇena amite, aparicchinne apariññāteti attho. **Phusitabbeti**, phoṭṭhabbe. **Dhammeti** manovīññeyyadhamme. **Amiteti** vā aparimāṇe nīlādivasena anekabhedabhinne rūpe bherisaddādivasena, mūlarasādivasena, kakkhaḷamudutādivasena, sukhadukkhādivasena ca, anekabhedasaddādike cāti attho. **Ādittatoti** ekādasahi aggīhi ādittabhāvato. **Samathehi yuttoti** jhānavipassanāmaggasamādhīhi samannāgato. **Paññāya dacchanti** vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya dakkhissaṃ.

Dubbacanena vuttoti duruttavacanena ghaṭṭito. **Tato nimittanti** pharusavācāhetu. **Vimano na hessanti** domanassito na bhaveyyaṃ. **Athoti** atha. **Pasatthoti** kenaci pasamsito.

Kaṭṭheti dārukhandhe. **Tiṇeti** tiṇānaṃ khandhe. **Imeti** ime mama santatipariyāpanne pañca khandhe. **Amite ca dhammeti** tato añña indriyakkhandhena amite rūpadhamme. Tenāha – “ajjhakkāneva ca bāhirāni cā”ti. **Samam tuleyyanti** aniccādivasena ceva asārādiupamāvasena ca sabbaṃ samameva katvā tīreyyaṃ.

Isippayātamhi pathe vajantanti buddhādīhi mahesīhi sammadeva payāte samathavipassanāmagge vajantaṃ paṭipajjantaṃ. Pāvusasamaye kālamegho **navena toyena** vassodakena sacīvaraṃ pavane kadā nu ovassati, temetīti attano abbhokāsikabhāvaparivittakitaṃ dasseti.

Mayūrassa sikhāṇḍino vane dijassāti mātukucchito aṇḍakosato cāti dvikkhattuṃ jāyanavasena dijassa, sikhāsambhavena sikhāṇḍino ca mayūrassa vane kadā pana girigabbhare **rutam** kekāraṃ sutvā velaṃ sallakkhitvā sayanato vuṭṭhahitvā **amatassa pattiya** nibbānādhigamāya. **Samcintayeti** vuccamāne bhava aniccādito manasi kareyyaṃ vipasseyyanti attho.

Gaṅgaṃ yamaṇaṃ sarassatinti etā mahānadiyo asajjamāno bhāvanāmayāya **iddhiyā** kadā nu patareyyanti yojanā. **Pātālakhittam** **baḷavāmukhañcāti** pātāya alaṃ pariyattanti pātālaṃ, tadeva khittam, pathaviyā saṅghahanakāle tathā ṭhitanti pātālakhittam. Yojanasatikādibhedāni samuddassa antopathaviyā tīraṭṭhānāni, yesu kānici nāgādīnaṃ vasanaṭṭhānāni honti, kānici suññāniyeva hutvā tiṭṭhanti. Baḷavāmukhanti mahāsamudde mahantaṃ āvaṭṭamukhaṃ. Mahānirayadvārassa hi vivaṭṭakāle mahāaggikkhandho tato nikkhanto tadabhimukhaṃ anekayojanasatāyā mavittāraṃ heṭṭhā samuddapadesaṃ ḍahati, tasmim daḍḍhe upari udakaṃ āvaṭṭākārena paribbhamantaṃ mahatā saddena heṭṭhā nipatati. Tattha baḷavāmukhasamañña, iti tañca pātālakhittam baḷavāmukhañca **vibhimsanaṃ** bhayānakam asajjamāno iddhiyā kadā nu patareyyanti yaṃ parivittakitaṃ, taṃ kadā nu bhavissati, bhāvanāmayam iddhiṃ nibbattetvā kadā nu evam iddhiṃ vaḷaṅgissamīti attho.

Nāgova asaṅgacārī padālayeti yathā mattavāraṇo dalhathambhaṃ bhinditvā ayasaṅkhalikaṃ viddhamsetvā asaṅgacārī vanaṃ pavisitvā eko adutiyo hutvā attano rucivasena carati, evamaḥam kadā nu sabbasubhaṃ nimittam **nibbajjayaṃ** niravasesato vajjayanto kāmaccchandavaso ahutvā jhāne **yuto** payutto kāmagaṇesu chandaṃ sammadeva padāleyyaṃ chindeyyaṃ pajaheyyanti yaṃ parivittakitaṃ, taṃ nu kadā bhavissati.

Ṇaṭṭova daliddako nidhiṃ ārādhayitvāti yathā koci daliddo jīvikapakato iṇaṃ gahetvā taṃ sodhetuṃ asakkonto iṇaṭṭo iṇena aṭṭito dhanikehi piḷito nidhiṃ ārādhayitvā adhigantvā iṇaṅca sodhetvā sukkena ca jīvanto tuṭṭho bhaveyya, evam ahampi kadā nu iṇasadisam kāmaccchandaṃ pahāya **mahesino** ariyadhanasampuṇṇatāya maṇikanakādiratanasampuṇṇanidhisadisam buddhassa **sāsanaṃ** adhigantvā tuṭṭho bhaveyyanti yaṃ parivittakitaṃ, taṃ kadā nu bhavissatīti.

Evam pabbajjato pubbe nekkhammavitakkavasena pavattaṃ attano vitakkapavattiṃ dassetvā idāni pabbajitvā yehākārehi attānaṃ ovaḍitvā adhigacchi, te dassento “**bahūni vassāni**”tiādikā gāthā abhāsi. Tatha **bahūni vassāni tayāmi yācīto, agāravāsena alaṃ nu te idanti** anekasaṃvaccharāni vividhadukkhānubandhena agāramajjhe vāsena alaṃ pariyattameva teti, ambho citta, idaṃ tayā anekāni saṃvaccharāni ahaṃ amhi nanu yācīto. **Taṃ dāni maṃ pabbajitaṃ samānanti** taṃ maṃ tayā tathā ussāhanena pabbajitaṃ samānaṃ kena kāraṇena citta tuvaṃ na yuñjasi, samathavipassanaṃ chaḍḍetvā nihīne ālasiye niyojesīti attho.

Nanu ahaṃ, citta, tayāmi yācītōti, ambho citta, ahaṃ tayā nanu yācīto amhi āyācīto maññe. Yadi yācīto, kasmā idāni tadanurūpaṃ na paṭipajjasīti adhippāyo. “**Giribbaje**”tiādinā yācītākāraṃ dasseti. **Citrachadā vihaṅgamā** vicitrapekhuṇapakkhino, mayūrāti attho. **Mahindaghosattathanitābhigajjinoti** jalaghosattathanitena hetunā suṭṭhu gajjanasīlā. **Te taṃ ramessanti vanamhi jhāyinanti** te mayūrā taṃ vane jhānapasutaṃ ramessantīti nanu tayā yācītōti dasseti.

Kulamhīti kulaparivaṭṭe. **Imamajjhupāgatoti** imaṃ araññatṭhānaṃ pabbajjaṃ vā ajjhupāgato. **Athopi tvaṃ, citta, na mayha tussasīti** tvaṃ anuvattitvā ṭhitampi maṃ nārādhessasīti attho.

Mameva etaṃ na hi tvaṃ paresanti etaṃ, citta, mameva tasmā tvaṃ paresaṃ na hosi. Tvaṃ pana aññesaṃ viya katvā **sannāhakāle** kilesamāre yujjhitaṃ bhāvanāsannāhakāle nati vatvā paridevitena **kiṃ** payojanaṃ, idāni taṃ aññathā vattitvaṃ na dassāmīti adhippāyo. **Sabbaṃ idaṃ calamiti pekkhamānoti** yasmā “idaṃ cittaṃ aññāṇa sabbaṃ tebhūmakasaṅkhāraṃ calaṃ anavaṭṭhita”nti paññācakkhunā olokeno gehato kāmehi ca abhinikkhamiṃ **amatapadaṃ** nibbānaṃ **jigīsaṃ** pariyesanto, tasmā, citta, ananuvattanto nibbānaṃ pariyesanameva karomīti adhippāyo.

Avītarāgena sudunnivārayaṃ cittaṃ calaṃ **makkaṭasannibhaṃ** vanamakkaṭasadisamaṃ iti **suyuttavādī** subhāsītavādī dvīpadānamuttamo mahābhisakko naradammasārathīti yojanā.

Aviddasū yattha sitā puthujjanāti yattha yesu vatthukāmesu kilesakāmesu ca sitā paṭibaddhā te andhaputhujjanā tena kāmarāgena punabbhavesīno ekanteneva dukkhamicchanti. Icchantā ca **cittena nītā niraye nirākatāti** cittavasikā nirayaṃvattanikaṃ kammaṃ karontā hitasukhato nirākatā hutvā attano citteneva niraye nītā na aññathāti cittaṃseva niggahetabbataṃ dasseti.

Punapi cittaṃyeva niggahetvaṃ mantento “**mayūraakoṅcābhirutamhī**”tiādimāha. Tatha **mayūraakoṅcābhirutamhīti** sikhīhi sārasehi ca abhikūjite. **Dīpīhi byaggehi purakkhato vasanti** mettāvīhāritāya evarūpehi tiracchānagatehi purakkhato parivārito hutvā vane vasanto, etena suññabhāvaparibrūhanamāha. **Kāye apekkhaṃ jahāti** sabbaso kāye nirapekkho jaha, etena pahitattataṃ vadati. **Mā virādhayāti** imaṃ sudullabhaṃ navamaṃ khaṇaṃ mā virādhehi. **Itissu maṃ, citta, pure niyuñjasīti** evaṃhi tvaṃ, citta, maṃ pabbajjato pubbe sammāpaṭipattiyaṃ uyyojesīti attho.

Bhāvehīti uppādehi vaḍḍhehi ca. **Jhānānīti** paṭhamādīni cattāri jhānāni. **Indriyānīti** saddhādīni pañcindriyāni. **Balānīti** tāniyeva pañca balāni. **Bojjhaṅgasamādhībhāvanāti** satta bojjhaṅge catasso samādhībhāvanā ca. **Tisso ca vijjāti** pubbenivāsāññādikā tisso vijjā ca. **Phusa** pāpuṇāhi **buddhasāsane** sammāsambuddhaovāde ṭhito.

Niyyānikanti vaṭṭadukkhato niyhānavahaṃ. **Sabbadukkhakkhayogadhanti** amatogadhaṃ nibbānapaṭiṭṭhaṃ nibbānārammaṇaṃ. **Sabbakilesasodhananti** anavasesakilesamalavisodhanaṃ.

Khandheti upādānakkhandhe. **Paṭipassa yonisoti** rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhatoti evamādīhi vividhehi pakārehi vipassanāññānaṃ sammā upāyena nayena passa. **Taṃ jahāti** taṃ dukkhassa samudayaṃ taṃhaṃ pajaha, samucchinda. **Idhevāti** imasmīyeva attabhāve.

Aniccantiādi antavantato aniccantikato tāvakālikato niccapaṭikkhepato ca aniccanti vā passa. **Dukkham** te udayabbayaapaṭipīlanato sappaṭibhayato dukkhamato sukhaapaṭikkhepato dukkhami vā passa. **Suññanti** avasavattanato asāmikato asārato attapaṭikkhepato ca suññam, tato eva **anattā**ti. Vigarahitabbato avaḍḍhiābhādanato ca **aghanti** ca **vadhanti** ca vipassa yonisoti yojanā. **Manovicāre uparundha cetasoti** manovicārasaññino gehasitasomanassupavicārādike aṭṭhārasa cetaso uparundha vārehi nirodhehi.

Muṇḍoti muṇḍabhāvaṃ upagato, ohāritakesamassuko. **Virūpoti** tena muṇḍabhāvena parūlhalomatāya chinnabhinnakāsāya vatthatāya virūpo vevañniyaṃ upagato. **Abhisāpamāgatoti** “piṇḍolo vicarati pattapāṇī”ti ariyehi kātammaṃ abhisāpaṃ upagato. Vuttañhetam – “abhisāpoyaṃ, bhikkhave, lokasmiṃ piṇḍolo vicarasi pattapāṇī”ti (saṃ. ni. 3.80). Tenāha “**kapālahatthova kulesu bhikkhasū**”ti. **Yuñjassu satthuvacaneti** sammāsambuddhassa ovāde yogaṃ karohi anuyuñjassu.

Susaṃvutattoti suṭṭhu kāyavācācitteti sammadeva saṃvuto. **Visikhantare caranti** bhikkhācariyāya icchāviseseso caranto. **Cando yathā dosinapuṇṇamāsiyāti** vigatadosāya puṇṇamāya kulesu niccanavasāya pāsādikatāya candimā viya carāti yojanā.

Sadā dhute ratoti sabbakālañca dhutagaṇe abhirato. **Tathūpamaṃ cittamidaṃ karosīti** yathā koci puriso phalāni icchanto phalarukkhe ropetvā tato aladdhaphalova te mūlato chinditum icchati, citta, tvaṃ tathūpamaṃ tappaṭibhāgaṃ idaṃ karosi. **Yaṃ maṃ aniccamaṃhi cale niyuñjasi**ti yaṃ maṃ pabbajjāya niyojetvā pabbajitvā addhāgataṃ pabbajjāphalaṃ aniccamaṃhi cale saṃsāramukhe niyuñjasi niyojanavasena pavattesi.

Rūpābhāvato **arūpā**. Cittassa hi tādisaṃ saṅghānaṃ nīlādivaṇṇabhedo vā natthi, tasmā vuttaṃ arūpāti. Dūraṭṭhānappavattiyā **dūraṅgama**. Yadi pi cittassa makkaṭasuttamattampi puratthimādidisābhāgena gamanaṃ nāma natthi, dūre santaṃ pana ārammaṇaṃ sampaṭicchati dūraṅgama. Ekoyeva hutvā caraṇavasena pavattanato **ekacāri**, antamaso dve tīṇipi cittāni ekato uppajjitum samatthāni nāma natthi, ekameva pana cittaṃ ekasmiṃ santāne uppajjati. Tasmim niruddhe aparampi ekameva uppajjati, tasmā ekacāri. **Na te karissaṃ vacanaṃ idānihanti** yadi pi pubbe tava vase anuvattim, idāni pana satthu ovādaṃ laddhakālato paṭṭhāya cittavasiko na bhavissāmi. Kasmāti ce? **Dukkhaṃ hi kāmā kaṭukā mahabbhayaṃ** kāmā nāmete atītepi dukkhā, āyatimpi kaṭukaphalā, attānuvādādibhedena mahatā bhayena anubandhantā mahabbhayaṃ. **Nibbānamevābhimano carissaṃ** tasmā nibbānameva uddissa abhimukhacitto viharissaṃ.

Tameva nibbānābhimukhabhāvaṃ dassento “**nāhaṃ alakkhyā**”tiādīmāha. Tattha **nāhaṃ alakkhyāti** alakkhikatāya nissirikatāya nāhaṃ gehato nikkhaminti yojanā.

Ahirikkatāyāti yathāvajjaṃ keḷim karonto viya nillajjatāya. **Cittahetūti** ekadā nigaṇṭho, ekadā paribbājakādiko honto anavaṭṭhitacitto puriso viya cittavasiko hutvā. **Dūrakantanāti** rājādīhi mettaṃ katvā tesu dubbhivā dubbhibhāvena. **Ājīvahetūti** ājīvakāraṇā jīvikāpakato hutvā ājīvikābhayena ahaṃ **na nikkhamim** na pabbajim. **Kato ca te, citta, paṭissavo mayāti**, “pabbajitakālato paṭṭhāya na tava vase vattāmi, mameva pana vase vattāmi”ti, citta, mayā nanu paṭiññā katāti dasseti.

Appicchatā sappurisehi vaṇṇitāti “paccayesu sabbaso appicchā nāma sādhu”ti buddhādīhi pasatṭhā, tathā **makkhappahānaṃ** paresaṃ guṇe makkhanassa pahānaṃ vūpasamo sabbassa dukkhassa **vūpasamo** nibbāpanaṃ sappurisehi vaṇṇitaṃ. **Itissu maṃ, citta, tadā niyuñjasi**, “samma, tayā tesu guṇesu paṭiṭṭhātabba”nti, citta, tvaṃ evaṃ tadā niyuñjasi. **Idāni tvaṃ gacchasi pubbacinnaṃ** idāni maṃ tvaṃ pahāya attano purimācinnaṃ mahicchatādiṃ paṭipajjasi, kiṃ nāmetanti adhippāyo.

Yamatthaṃ sandhāya “gacchasi pubbacinnaṃ”nti vuttaṃ. Taṃ dassetuṃ “**taṇhā avijjā cā**”tiādi vuttaṃ. Tattha **taṇhāti** paccayesu taṇhā, **avijjāti** tattheva ādīnavapaṭicchādikā avijjā. **Piyāpiyanti**

puttadārādīsu pemaśāṅkhāto piyabhāvo ceva pantasenāśanesu adhikusaladhammesu anabhiratisāṅkhāto appiyabhāvo ca ubhayattha anurodhapaṭivirodho. **Subhāni rūpānīti** ajjhataṃ bahiddhā ca subharūpāni. **Sukhā vedanāti** iṭṭhārammaṇe paṭicca uppajjanasukhavedanā. **Manāpiyā kāmaguṇāti** vuttāvasesā manoramā kāmakoṭṭhāsā. **Vantāti** nirūpato taṃnissitassa chandarāgassa vikkhambhanapahānena chaḍḍitatāya pariccattatāya ca vantā. **Vante ahaṃ āvāmituṃ na ussaḥeti** evaṃ te chaḍḍite puna paccāvāmituṃ ahaṃ na sakkomi, pariccattā eva hontīti vadati.

Sabbatthāti sabbesu bhavesu sabbāsu yonīsu sabbāsu gaṭīsu viññāṇaṭṭhitīsu ca. **Vaco kataṃ mayāti**, ambho citta, tava vacanaṃ mayā kataṃ. Karonto ca **bahūsu jāṭīsu na mesi kopitoti** anekāsu jāṭīsu pana mayā na kopito asi. Mayā neva paribhavito. Tathāpi **ajjhattasambhavo** attani sambhūto hutvāpi tava akataññutāya **dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kateti** tayā nibbattite anādimati saṃsāradukkhe sucirakālaṃ mayā saṃsaritaṃ paribbhamitaṃ.

Idāni “dukkhe ciraṃ saṃsaritaṃ tayā kate”ti saṅkhepatō vuttamatthaṃ uppattibhedena gatibhedena ca vitthārato dassento “**tvāññevā**”tiādīmāha. Tattha **rājadāsīti** rājā asi, dakāro padasandhikaro, vessā ca suddā ca bhavāma ekadā taveva vāhasāti yojanā. **Devattanaṃ vāpīti** devabhāvaṃ vāpi tvamaṃyeva **no** amhākaṃ, citta, karosīti yojanā. **Vāhasāti** kāraṇabhāvena.

Taveva hetūti taveva hetubhāvena. **Tvaṃmūlakanti** tvaṃnimittaṃ.

Nanu dubbhissasi maṃ punappunanti punappunaṃ dubbhissasi nuna, yathā pubbe tvaṃ anantāsu jāṭīsu, citta, mittapaṭirūpako sapatto hutvā mayhaṃ punappunaṃ dubbhi, idāni tathā dubbhissasi maññe, pubbe viya cāretuṃ na dassāmīti adhippāyo. **Muḥuṃ muḥuṃ cāraṇikaṃva dassayanti** abhiṅhato caraṇārahaṃ viya mano dassento caraṇārahaṃ purisaṃ vañcetaṃ caragopakaṃ nipphādentō viya punappunaṃ taṃ taṃ bhavaṃ dassento. **Ummattakeneva mayā palobhasīti** ummattakapurisena viya mayā saddhiṃ kiṅlanto taṃ taṃ palobhanīyaṃ dassetvā palobhasi. **Kiñcāpi te, citta, virādhitaṃ mayāti**, ambho citta, kiṃ nāma te mayā viraddhaṃ, taṃ kathehīti adhippāyo.

Idaṃ pure cittanti idaṃ cittaṃ nāma ito pubbe rūpādīsu ārammaṇesu rajjanādinā, yena ākārena icchati, yattheva cassa kāmo uppajjati, tassa vasena yatthakāmaṃ yathā vicarantassa sukhaṃ hoti, tatheva ca caranto yathāsukhaṃ dīgharattaṃ cārikaṃ acari. Ajjāhaṃ pabhinnamadaṃ mattahatthiṃ hatthācariyasaṅkhāto cheko aṅkusaggaho aṅkusena viya yonisomanasikārena naṃ niggahessāmi, nassa vītikkamituṃ dassāmīti.

Satthā ca me lokamimaṃ adhiṭṭhahīti mama satthā sammāsambuddho imaṃ anavasesakhandhalokaṃ ñānena adhiṭṭhahi. Kinti? Hutvā abhāvattṭhena **aniccato**, kassacipi dhuvassa thāvarassa abhāvato **addhuvato** sukhasārādīnaṃ abhāvato **asārato**. **Pakkhanda maṃ, citta, jinassa sāsane**ti tasmā yāthāvato paṭipajjituṃ, citta, maṃ jinassa bhagavato sāsane pakkhandehi anuppavesehi. “Pakkhandima”ntipi pālī, jinassa sāsane imaṃ lokaṃ ñānena pakkhanda, yāthāvato tārehi, pakkhandanto ca vipassanāñānamaggena yāpento suduttarato mahantato saṃsāramahogghato maṃ tārehi.

Na te idaṃ, citta, yathā purāṇakanti, ambho citta, idaṃ attabhāvagehaṃ porāṇakaṃ viya tava na hotīti attho. Kasmā? **Nāhaṃ alaṃ tuyha vase nivattitunti** idānāhaṃ tava vase nivattitūṃ na yutto. Yasmā **mahesino** bhagavato **pabbajitōmhi** sāsane. Pabbajitakālatō ca paṭṭhāya samaṇā nāma mādisāva na honti vināsadhārino, ekamaṃsato samaṇāyeva hontīti attho.

Nagāti sineruhimavantādayo sabbe pabbatā. **Samuddāti** puratthimasamuddādayo sītasamuddādayo, na sabbe samuddā. **Sarītāti** gaṅgādayo sabbā nadiyo ca. **Vasundharāti** pathavī. **Disā catassoti** puratthimādibhedā catasso disā. **Vidisāti** puratthimadakkhiṇādayo catasso anudisā. **Adhoti** heṭṭhā yāva udakasandhārakavāyukhandhā. **Divāti** devalokā. Divāggahaṇena cettha tattha gate sattaśāṅkhāre vadati. **Sabbe aniccā tibhavā upaddutāti** sabbe kāmabhavādayo tayo bhavā aniccā ceva

jātiādīhi rāgādīhi kilesehi upaddutā pīlītā ca, na ettha kiñci khemaṭṭhānaṃ nāma atthi, tadabhāvato kuhiṃ gato, citta, sukhaṃ ramissasi, tasmā tato nissaraṇañcetta pariyesāhīti adhippāyo.

Dhitipparanti dhitiparāyaṇaṃ paramaṃ thirabhāve ṭhitaṃ mamaṃ, citta, kiṃ kāhisi, tato īsakampi maṃ cāletuṃ nāsakkhissasīti attho. Tenāha “**na te alaṃ, citta, vasānuvattako**”ti. Idāni tamevatthaṃ pākātataṃ katvā dassento “**na jātu bhastaṃ ubhatomukhaṃ chupe, dhiratthu pūraṃ navasotasandani**”nti āha. Tattha **bhastanti** ruttiṃ. **Ubhatomukhanti** putolīyā ubhatomukhaṃ. **Na jātu chupeti** ekamseneva pādenāpi na chupeyya, tathā **dhiratthu pūraṃ navasotasandaninti** nānappakārassa asucino pūraṃ navahī sotehi vaṇamukhehi asucisandaniṃ savatiṃ. Tāya vaccakuṭiyā dhī atthu, tassā garahā hotu.

Evamaṃ aṭṭhavāsatiyā gāthāhi niggaṇhanavasena cittaṃ ovaditvā idāni vivekaṭṭhānācikkhaṇādinā sampahaṃsento “**varāhaṇeyyavigālhasevite**”tiādīmāha. Tattha **varāhaṇeyyavigālhasevite**ti varāhehi ceva ṇeyyehi ca ogāhetvā sevite. **Pabbhāraṇakūṭṭeti** pabbhāraṭṭhāne ceva pabbatasikhare ca. **Pakateva sundareti** pakatiyā eva sundare atittimanohare. “Pakativasundhare”ti vā pāṭho, pākātike bhūmipadeseti attho. **Navambunā pāvusasittakānaneti** pāvusavasena vuṭṭhena meghodakena upasittavasse sutheve vane. **Tahiṃ guhāgehagato ramissasīti** tasmīṃ pabbatakānane guhāsāṅkhātaṃ gehaṃ upagato bhāvanāratīyā abhiraṃsasi.

Te taṃ ramessantīti te mayūrādayo vanasaññaṃ uppādentā taṃ ramessantīti attho.

Vuṭṭhamhi deveti meghe adhippavuṭṭhe. **Caturaṅgule tiṇeti** teneva gassodakapātena tattha tattha tiṇe surattavaṇṇakambalasadise caturaṅgule jāte. **Sampupphite meghanibhamhi kānaneti** pāvusameghasāṅkāse kānane sammadeva pupphite. **Nagantareti** pabbatantare. **Viṭapisamo sayissanti** tarusadiso apariggaho hutvā nipajjissaṃ. **Taṃ me mudū hehiti tūlasannibhanti** taṃ tiṇapaccattharaṇaṃ mudu sukhasamphassaṃ tūlasannibhaṃ tūlikasadisam sayanaṃ me bhavissati.

Tathā tu kassāmi yathāpi issaroti yathā koci issarapuriso attano vacanakaradāsādiṃ vase vatteti, ahampi, citta, taṃ tathā karissāmi, mayhaṃ vase vattemiyeva. Kathaṃ? **Yaṃ labbhati tenapi hotu me alaṃ**ti catūsu paccayesu yaṃ yādisaṃ vā tādisaṃ vā labbhati, tena ca mayhaṃ alaṃ pariyattaṃ hotu. Etena idaṃ dasseti – yasmā idhekacce sattā taṇhuppādahetu cittassa vase anuvattanti, ahaṃ pana taṇhuppādaṃ dūrato vajjento cittaṃ dāsaṃ viya karonto attano vase vattemīti. **Na tāhaṃ kassāmi yathā atandito, biḷārabhastava yathā sumadditanti** citta taṇhuppādaparivajjanahetu, puna tanti cittaṃ āmasati, yathā aññopi koci sammappadhānayogena bhāvanāya atandito attano cittaṃ kammakkhamaṃ, kammayoggaṃ karoti, tathā ahampi, citta, taṃ kammakkhamaṃ, kammayoggaṃ mayhaṃ vase vattaṃ karissāmi. Yathā kiṃ? **Biḷārabhastava yathā sumadditaṃ, naiti** nipātamattaṃ. Yathā suṭṭhu madditaṃ biḷārabhastavaṃ kammakkhamaṃ, kammayoggaṃ sukkena pariharaṇīyañca hoti, tathāhaṃ taṃ karissāmi.

Vīriyena taṃ mayha vasānayissanti, ambho citta, taṃ attano vīriyena bhāvanābalaṃ uppādetvā tena mayhaṃ vasaṃ ānayissaṃ. **Gajaṃva mattaṃ kusalaṅkusaggahoti** yathā kusalo cheko aṅkusaggaho hatthācariyo attano sikkhābalena mattahatthiṃ attano vasaṃ āneti, tathevāti attho.

Tayā sudantena avaṭṭhitena hīti hīti nipātamattaṃ, citta, samathavipassanābhāvanāhi suṭṭhu dantena tato eva sammadeva vipassanāvīthiṃ paṭipannattā avaṭṭhitena tayā. **Hayena yoggācariyova ujjunāti** yathā sudantena sudantattā eva ujunā avāṅkagatinā assājānīyena yoggācariyo assadammasārathi akhemaṭṭhānato khemantabhūmiṃ paṭipajjituṃ sakkoti, evamaṃ **pahomi maggaṃ paṭipajjituṃ sivanti** asivabhāvakarānaṃ kilesānaṃ abhāvena sivaṃ. **Cittānurakkhīhīti** attano cittaṃ anurakkhaṇasīlehi buddhādīhi sabbakālaṃ sevitaṃ ariyamaggaṃ ahaṃ paṭipajjituṃ adhigantaṃ pahomi sakkomīti.

Ārammaṇe taṃ balasā nibandhisam, nāgaṃva thambhamhi dalhāya rajjuyāti yathā hatthācariyo mahāhatthim ālānathambhe dalhāya thirāya rajjuyā nibandhati, evamaham, citta, kammatthānārammaṇe bhāvanābalena nibandhissam. **Taṃ me suguttaṃ satiyā subhāvīti** taṃ tvam, citta, mama satiyā suguttaṃ subhāvīti hutvā. **Anissitaṃ sabbabhavesu hehīti** ariyamaggabhāvanādibalena kāmabhavādīsū sabbesupi bhavesu taṇhādinissayehi anissitaṃ bhavissasi.

Paññāya chetvā vipathānusārīnanti uppathagāminam āyatanasamudayam yāthāvato disvā yena samudayena uppathagāmī, tassa kilesavissandanam kilesavipphanditam indriyasamvarūpanissayāya paṭisaṅkhānapaññāya chinditvā sotavicchedanavasena āvaraṇam katvā. **Yogena niggayhāti** vipassanābhāvanāsāṅkhātena yogena sāmattiyavidhamanena niggahetvā. **Pathe nivesiyāti** vipassanāvīthiyam nivesetvā, patitthapetvā. Yadā pana vipassanā ussukkāpitā maggena ghaṭṭeti, tadā maggapaññāya “yamkiñci samudayadhammam, sabbam taṃ nirodhadhamma”nti (mahāva. 16; sam. ni. 5.1081) nidassanena sabbaso āyatanasamudayassa vibhavam sambhavañca asammohato disvā sadevake loke **aggavādino** sammāsambuddhassa **dāyādo** orasaputto **hehisi** bhavissasīti attho.

Catubbipallāsavasam adhiṭṭhanti anicce niccanti, asubhe subhanti, dukkhe sukhamti, anattani attāti imesam catunnam vipallāsānam vasam adhiṭṭhitaṃ anuvattantaṃ. **Gāmaṇḍalamva parinesī, citta, manti,** ambho citta, maṃ gāmadāraṇam viya parikaḍḍhasi, ito cito parikaḍḍhasi. **Nanu samyojanabandhanacchidanti** samyojanasāṅkhātānam dasannaṃ bandhanānam chedakaṃ **kāruṇikaṃ mahāmuniṃ** sammāsambuddham samsevasi nanu, “tathārūpe mahānubhāve dūratova vajjesi, mādise pana tapassine yathārucci parinesī”ti appasādalesena sathhāram pasamsati.

Migo yathāti yathā migo rukkhaḡacchalatādīhi suṭṭhu cittavicitte anākule kānane **seri** sayamvasī ramati. **Rammaṃ giriṃ pāvusaabbhamālininti** evaṃ pāvusakāle samantato sumālinīhi thalajajalajamālāhi samannāgatattā abbhamāliniṃ janavivittatāya manoramātāya ca rammaṃ pabbatam labhitvā tattha nage ramissam, **asamsayam** ekamseneva tvam, citta, parābhavissasi, saṃsāryasanehi ṭhassasīti attho.

Ye tuyha chandena vasena vattinoti sabbe puthujjane cittasāmaññena gahetvā vadati. Tassattho – **ye** naranāriyo, ambho citta, tuyham **chandena vasena** ruciyā ṭhitā **yam** gehanissitaṃ **sukham anubhonti** anubhavissanti, te **aviddasū** andhabālā, **māravasānuvattino** kilesamārādīnam vase anuvattanasīlā, **bhavābhinandī** kāmādibhavameva abhinandanato, tava sāvakā anusitthikarā. Mayam pana sammāsambuddhassa sāvakā, na tuyham vase anuvattāmāti.

Evaṃ thero pubbe attano uppannam yonisomanasikāram cittassa niggaṇhanavasena pavattam nānappakarato vibhajitvā samīpe ṭhitānam bhikkhūnam ovādānāvasena dhammam katesi. Yam panettha antarantarā atthato na vibhattam, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthamevāti.

Tālapuṭattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

20. Saṭṭhinipāto

1. Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā

Saṭṭhinipāte **āraññikā**tiādikā āyasmato mahāmoggallānattherassa gāthā. Kā uppatti? Tassa vatthu dhammasenāpativatthumhi vuttameva. Thero hi pabbajitadivasato sattame divase magadharaṭṭhe kallavālagāmakam upanissāya samaṇadhammam karonto thinamiddhe okkante sathhārā – “moggallāna, moggallāna, mā, brāhmaṇa, ariyam tuṇhībhavam pamādo”tiādīnā (sam. ni. 2.235) samvejito

thinamiddhaṃ vinodetvā bhagavatā vuccamānaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ suṇanto eva vipassanaṃ
vaḍḍhetvā paṭipāṭiyā uparimaggattayaṃ upagantvā aggaphalakkhaṇe sāvakaṃ pāramīñāṇassa matthakaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.1.375-397) –

“Anomadassī bhagavā, lokajetṭho narāsabho;
Vihāsi himavantamhi, devasaṅghapurakkhato.

“Varuṇo nāma nāmena, nāgarājā ahaṃ tadā;
Kāmarūpī vikubbāmi, mahodadhini vāsahaṃ.

“Saṅgaṇiyaṃ gaṇaṃ hitvā, tūriyaṃ paṭṭhapesahaṃ;
Sambuddhaṃ parivāretvā, vādesuṃ accharā tadā.

“Vajjamānesu tūresu, devā tūrāni vajjayuṃ;
Ubhinnaṃ saddaṃ sutvāna, buddhopi sampabujjhatha.

“Nimantetvāna sambuddhaṃ, sakaṃ bhavanupāgamiṃ;
Āsanaṃ pañṇapetvāna, kālamārocayaṃ ahaṃ.

“Khīṇāsavasahasseehi, parivuto lokanāyako;
Obhāsento disā sabbā, bhavanaṃ me upāgami.

“Upaviṭṭhaṃ mahāvīraṃ, devadevaṃ narāsabhaṃ;
Sabhikkhusaṅghaṃ tappesiṃ, annapānenahaṃ tadā.

“Anumodi mahāvīro, sayambhū aggapuggalo;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Yo so saṅghaṃ apūjesi, buddhañca lokanāyakaṃ;
Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.

“Sattasattatikkhattuñca, devarajjaṃ karissati;
Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

“Pañcapanñāsakkhattuñca, cakkavattī bhavissati;
Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.

“Aparimeyye ito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathā loke bhavissati.

“Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati;
Kolito nāma nāmena, brahmabandhu bhavissati.

“So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito;
Gotamassa bhagavato, dutiyo hessati sāvako.

“Āraddhavīriyo pahitatto, iddhiyā pāramaṃ gato;
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Pāpamittopaniṣāya, kāmarāgavasamaṃ gato;

Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayaṃ duṭṭhamānaso.

“Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ;
Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.

“Idaṃ pacchimakam mayhaṃ, carimo vattate bhavo;
Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.

“Pavivekamanuyutto, samādhībhāvanārato;
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhaṃsiyaṃ;
Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

“Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati;
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.

“Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammamabhiniharim;
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.

Atha naṃ satthā aparabhāge jetavanamahāvihāre ariyagaṇamajjhe nisinno tena tena guṇena attano sāvake etadagge ṭhapento “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ mahāmogallāno’ti (a. ni. 1.188, 190) iddhimantatāya etadagge ṭhapesi. Tena evaṃ satthārā etadagge ṭhapitena sāvakaṃpāramiyā matthakaṃ pattena mahātherena taṃ taṃ nimittaṃ āgamma tattha tattha bhāsītā gāthā, tā saṅgītikāle dhammasaṅgāhakehi –

1149: ‘Āraññikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā;
Dālemu maccuno senaṃ, ajjhataṃ susamāhitā.

1150: ‘Āraññikā piṇḍapātikā, uñchāpattāgate ratā;
Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1151: ‘Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā;
Dālemu maccuno senaṃ, ajjhataṃ susamāhitā.

1152: ‘Rukkhamūlikā sātatikā, uñchāpattāgate ratā;
Dhunāma maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

1153: ‘Aṭṭhikaṅkalakuṭike, maṃsanhārupasibbite;
Dhiratthu pure duggandhe, paragatte mamāyase.

1154..

“Tava sarīraṃ navasotaṃ, duggandhakaraṃ paribandhaṃ;
Bhikkhu parivajjayate taṃ, mīḷhañca yathā sucikāmo.

1156: ‘Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahaṃ;
Ārakā parivajjeyya, gūthaṭṭhānaṃva pāvuse.

1157: ‘Evametaṃ mahāvīra, yathā samaṇa bhāsasi;

Ettha ceke visīdanti, paṅkamhiva jaraggavo.

- 1158:** ‘Ākāsamhi haliddiyā, yo maññetha rajetave;
Aññena vāpi raṅgena, vighātudayameva taṃ.
- 1159:** ‘Tadākāsamamaṃ cittaṃ, ajjhattaṃ susamāhitaṃ;
Mā pāpacitte āsādi, aggikhandhaṃva pakkhimā.
- 1160:** ‘Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ;
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti.
- 1161:** ‘Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca;
Aṭṭhiṃ tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.
- 1162:** ‘Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- 1163:** ‘Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhita;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- 1164:** ‘Añjanīva navā citta, pūtikāyo alaṅkato;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.
- 1165:** ‘Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, kaddante migabandhake.
- 1166:** ‘Chinno pāso migavassa, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhutvā nivāpaṃ gacchāma, socante migaluddake.
- 1167:** ‘Tadāsi yaṃ bhimsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanam;
Anekākārasampanne, sāriputtamhi nibbuta.
- 1168:** ‘Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;
Uppajjitvā nirujjhanti, tesam vūpasamo sukho.
- 1169:** ‘Sukhumaṃ te paṭivijjhanti, vālaggaṃ usunā yathā;
Ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato.
- 1170:** ‘Ye ca passanti saṅkhāre, parato no ca attato;
Paccabyādhimsu nipuṇaṃ, vālaggaṃ usunā yathā.
- 1171:** ‘Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;
Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
- 1172:** ‘Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;
Bhavarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.
- 1173:** ‘Codito bhāvitattena, sarīrantimadhārinā;
Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayim.
- 1174:** ‘Nayidaṃ sithilamārabba, nayidaṃ appena thāmasā;
Nibbānamadhigantappaṃ, sabbaganthapamocanaṃ.

- 1175: ‘Ayañca daharo bhikkhu, ayamuttamaporiso;
Dhāreti antimaṃ dehaṃ, jetvā māraṃ savāhanaṃ.
- 1176: ‘Vivaramanupabhanti vijjutā, vebhārassa ca paṇḍavassa ca;
Nagavivaragato jhāyati, putto appaṭimassa tādino.
- 1177: ‘Upasanto uparato, pantasenāsano muni;
Dāyādo buddhaseṭṭhassa, brahmunā abhivandito.
- 1178: ‘Upasantaṃ uparataṃ, pantasenāsaṇaṃ muniraṃ;
Dāyādaṃ buddhaseṭṭhassa, vanda brāhmaṇa kassapaṃ.
- 1179: ‘Yo ca jātisataṃ gacche, sabbā brāhmaṇajātiyo;
Sottiyo vedasampanno, manussesu punappunaṃ.
- 1180: ‘Ajjhāyakopi ce assa, tiṇṇaṃ vedāna pāragū;
Etassa vandanāyetaṃ, kalaṃ nāgghati soḷasiṃ.
- 1181: ‘Yo so aṭṭha vimokkhāni, purebhattaṃ aphassayi;
Anulomaṃ paṭilomaṃ, tato piṇḍāya gacchati.
- 1182: ‘Tādisaṃ bhikkhuṃ māsādi, mātṭānaṃ khaṇi brāhmaṇa;
Abhippasādehi maṇaṃ, arahantamhi tādine;
Khippaṃ pañjaliko vanda, mā te vijaṭi matthakaṃ.
- 1183: ‘Neso passati saddhammaṃ, saṃsārena purakkhato;
Adhogamaṃ jimhapaṭhaṃ, kummaggaṃ anudhāvati.
- 1184: ‘Kimīva mīḷhasallitto, saṅkhāre adhimucchito;
Pagāḷho lābhasakkāre, tuccho gacchati poṭṭhilo.
- 1185: ‘Imaṇca passa āyantaṃ, sārīputtaṃ sudassanaṃ;
Vimuttaṃ ubhatobhāge, ajjhataṃ susamāhitaṃ.
- 1186: ‘Visallaṃ khīṇasaṃyogaṃ, tevijaṃ maccuhāyinaṃ;
Dakkhiṇeyyaṃ manussānaṃ, puññakkhettaṃ anuttaraṃ.
1187. ‘‘Ete sambahulā devā, iddhimanto yasassino.

Dasa devasahassāni, sabbe brahmapurohitā;
Moggallānaṃ namassantā, tiṭṭhanti pañjalikatā.
- 1188: ‘Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārīsa.
- 1189: ‘Pūjito naradevena, uppanno maraṇābhībhū;
Puṇḍarīkaṃ va toyena, saṅkhārenupalimpati.
- 1190: ‘Yassa muhuttana saḥassadhā loko, saṃvidito sabrahmakappo vasi;
Iddhiguṇe cutupapāte kāle, passati devatā sa bhikkhu.
- 1191: ‘Sārīputtova paññāya, sīlena upasamena ca;

Yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā.

- 1192:** ‘Koṭisatasahassassa, attabhāvaṃ khaṇena nimmine;
Ahaṃ vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyā.
- 1193:** ‘Samādhivijjāvasipāramīgato, moggallānagotto asitassa sāsane;
Dhīro samucchindi samāhitindriyo, nāgo yathā pūtilataṃva bandhanaṃ.
- 1194:** ‘Pariciṅṅo mayā satthā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ;
Ohito garuko bhāro, bhavanetti samūhatā.
- 1195:** ‘Yassa catthāya pabbajito, agārasmānagāriyaṃ;
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo.
- 1196:** ‘Kīdiso nirayo āsi, yattha dussī apaccatha;
Vidhuraṃ sāvakaṃsajja, kakusandhañca brāhmaṇaṃ.
- 1197:** ‘Sataṃ āsi ayosaṅkū, sabbe paccattavedanā;
Īdiso nirayo āsi, yattha dussī apaccatha;
Vidhuraṃ sāvakaṃsajja, kakusandhañca brāhmaṇaṃ.
- 1198:** ‘Yo etamabhijānāti, bhikkhu buddhassa sāvako;
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
- 1199:** ‘Majjhesarasmimṃ tiṭṭhanti, vimānā kappathāyino;
Veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā;
Accharā tattha naccanti, puthu nānattavaṇṇiyo.
- 1200:** ‘Yo etamabhijānāti...pe... kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1201: ‘Yo ve buddhena codīto, bhikkhusaṅghassa pekkhato;
Migāramātupāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi.
- 1202:** ‘Yo etamabhijānāti...pe... kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1203: ‘Yo vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayi;
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā.
- 1204:** ‘Yo etamabhijānāti...pe... kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1205: ‘Yo vejayantapāsāde, sakkhaṃ so paripucchati;
Api āvuso jānāsi, taṇhakkhayavimuttiyo;
Tassa sakko viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.
- 1206:** ‘Yo etamabhijānāti...pe... kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.
1207: ‘Yo brahmānaṃ paripucchati, sudhammāyaṃ ṭhito sabhaṃ;
Ajjāpi tyāvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu;
Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ.
- 1208:** ‘Tassa brahmā viyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;
Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.
- 1209:** ‘Passāmi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaraṃ;
Sohaṃ ajja kathaṃ vajjaṃ, ahaṃ niccomhi sassato.

1210: ‘Yo etamabhijānāti...pe... kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.

1211: ‘Yo mahāneruno kūṭaṃ, vimokkhena aphassayi;
Vanamaṃ pubbavidehānaṃ, ye ca bhūmisayā narā.

1212: ‘Yo etamabhijānāti, bhikkhu buddhassa sāvako;
Tādisaṃ bhikkhumāsajja, kaṇha dukkhaṃ nigacchasi.

1213: ‘Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍahāmiti;
Bālova jalitaṃ aggaṃ, āsajja naṃ paḍayhati.

1214: ‘Evameva tuvaṃ māra, āsajja naṃ tathāgataṃ;
Sayamaṃ ḍahissasi attānaṃ, bālo aggaṃva samphusaṃ.

1215: ‘Apuññaṃ pasavī māro, āsajja naṃ tathāgataṃ;
Kinna maññaṃ pāpima, na me pāpaṃ vipaccati.

1216: ‘Karato te cīyate pāpaṃ, cirarattāya antaka;
Māra nibbinda buddhamhā, āsaṃ mākaṃsi bhikkhusu.

1217: ‘Iti māraṃ atajjesi, bhikkhu bhesakaḷāvane;
Tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā’’ti. –

Itthaṃ sudama āyasmā mahāmogallāno thero gāthāyo abhāsithāti.

Iminā anukkamena ekaccaṃ saṅghaṃ āropetvā ṭhapitā.

Tattha “**āraññikā**”tiādikā catasso gāthā bhikkhūnaṃ ovādadānavasena bhāsītā. **Āraññikā**ti gāmantasenānaṃ paṭikkhipitvā āraññakadhutaṅgasamādānena āraññikā. Saṅghabhataṃ paṭikkhipitvā piṇḍapātikaṅgasamādānena **piṇḍapātikā**, ghare ghare laddhapiṇḍapātena yāpanakā. **Uñchāpattāgate ratāti** uñchācariyāya patte āgate pattapariyāpanne ratā, teneva abhiratā santuṭṭhā. **Dālemu maccuno senanti** attānaṃ anattahajane saḥāyabhāvūpagamanato maccurājassa senābhūtaṃ kilesavāhinaṃ samucchindema. **Ajjhattaṃ susamāhitāti** gocarajjhatesu suṭṭhu samāhitā hutvā, etenassa padālanupāyamāha.

Dhunāmāti niddhunāma viddhamsema.

Sātatikāti sātaccakārino bhāvanāya satatapavattavīriyā.

“**Aṭṭhikaṅkalakuṭike**”tiādikā catasso gāthā attānaṃ palobhetuṃ upagatāya gaṇikāya ovādasena abhāsi. Tattha **aṭṭhikaṅkalakuṭiketi** aṭṭhisankhalikāmayakuṭike. **Nhārupasibbiteti** navahi nhārusatehi samantato sibbite. Araññe kuṭiyo dārudaṇḍe ussāpetvā valliādīhi bandhitvā kariyanti, tvaṃ pana paramajegucchena aṭṭhikaṅkalena paramajeguccheva nhārūhi bandhitvā katā, ativiya jegucchā paṭikkūlā cāti dasseti. **Dhiratthu pūre duggandheti** kesalomādino nānappakārassa asucino pūre paripuṇṇe, tato eva duggandhe dhiratthu tava dhīkāro hotu. **Paragatte mamāyaseti** idaṅca te duggandhassa upari phoṭasamuṭṭhānaṃ parissayaṃ evaṃ asuciduggandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlasamādānaṃ tādise eva aññaṃsiṃ padese soṇasiṅgālakimikulādīnaṃ gattabhūte kaḷevare mamattaṃ karosi.

Gūthabhasteti gūthabharitabhastasadise. **Taconaddheti** tacena onaddhe chavimattapaṭicchāditakibbise. **Uragaṇḍipisācinīti** ure ṭhitagaṇḍadvayavatī bhayānakabhāvato anattāvahato ca pisācasadisī. **Yāni sandanti sabbadāti** yāni nava sotāni, nava vaṇamukhāni sabbadā

rattindivaṃ sandanti, savanti, asuciṃ paggharanti.

Paribandhanti sammāpaṭipattiparibandhabhūtaṃ. **Bhikkhūti** saṃsāre bhayaṃ ikkhanto bhinnakilesa vā dūrato **parivajjayateti** mamattaṃ na karoti. **Mīlhañca yathā sucikāmoti ca**-iti nipātamattaṃ. Yathā sucijātiko sucimeva icchanto sasīsaṃ nhāto mīlhaṃ disvā dūratova parivajjesi, evamevaṃ bhikkhūti attho.

Evañce taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahanti evaṃ sarīrasaññitaṃ asucipuñjaṃ yathā ahaṃ yathābhūtaṃ jānāmi, evameva mahājano jāneyya, taṃ ārakā dūratova parivajjeyya. **Gūthaṭṭhānaṃva pāvuseti** pāvusakāle kilinnāsuciṃ nirantaraṃ gūthaṭṭhānaṃ viya sucijātiko. Yasmā pana taṃ yathābhūtaṃ na jānāti, tasmā tattha nimuggo sīsaṃ na ukkhipatīti adhippāyo.

Evaṃ therena sarīre dose vibhāvite sā gaṇikā lajjāvanatamukhā there gāravaṃ paccupaṭṭhapetvā “**evametaṃ mahāvīrā**”ti gāthaṃ vatvā theram vanditvā aṭṭhāsi. Tattha **ettha ceket**i evaṃ pākāpaṭaṭṭhikūlasabhāvepi etasmim kāye ekacce sattā āsattibalavatāya **visīdanti** visādaṃ āpajjanti. **Paṅkamhiva jaraggavo** mahākaddamakucchiyaṃ sampatitadubbalabalibaddo viya byasanameva pāpuṇatīti attho.

Puna taṃ thero mādise evarūpā paṭipatti niratthakā vighātāvahā evāti dassento “**ākāsamhī**”tiādinā gāthādvayamaṃha. Tassattho – yo puggalo haliddiyā aññena vā raṅgajātena ākāsaṃ rañjituṃ maññeyya, tassa taṃ kammaṃ **vighātudayaṃ** cittavighātāvahameva siyā, yathā taṃ avisaye yogo.

Tadākāsasamaṃ cittanti tayidaṃ mama cittaṃ ākāsasamaṃ katthaci alaggabhāvena ajjhattaṃ suṭṭhu samāhitaṃ, tasmā **mā pāpacitte āsādīti** kāmesu nimuggatāya lāmakacitte nihīnacitte mādise mā āsādehi. **Aggikhandhaṃva pakkhimāti** pakkhimā salabho aggikkhandhaṃ āsādentō anattameva pāpuṇāti, evaṃ sampadamidaṃ tuyhanti dasseti.

Passa cittakatantiādikā satta gāthā tameva gaṇikaṃ disvā vipallattacittānaṃ bhikkhūnaṃ ovādadānavasena vuttā. Taṃ sutvā sā gaṇikā maṅkubhūtā āgatamaggeneva palātā.

Tadāsītiādikā catasso gāthā āyasmato sārīputtattherassa parinibbānaṃ ārabba vuttā. Tattha **anekākārasampanneti** anekehi sīlasaṃvarādīppakārehi paripuṇṇe.

Sukhamaṃ te paṭivijjhantīti te yogino atisukhamaṃ paṭivijjhanti nāma. Yathā kiṃ? **Vālaggaṃ usunā yathā** yathā satadhābhinnassa vālassa ekaṃ aṃsu aggaṃ rattandhakāratimisāya vijjullatobhāsenā vijjhantā viyāti attho. Ke pana teti āha “**ye pañcakkhandhe passanti, parato no ca attato**”ti. Tattha **paratoti** anattato. Tassa attaggāhapaṭikkhepadassanañhetam. Tenāha “**no ca attato**”ti. Etena anattato abhivutṭhitassa ariyamaggassa vasena dukkhasacce pariññābhisamayaṃ āha, tadavinābhāvato pana itaresampi abhisamayānaṃ suppaṭivijjhantā vuttā eva hotīti daṭṭhabbaṃ. Keci pana “anattakārakato pare nāma pañcupādānakkhandhāti ‘parato passantī’ti iminā visesato sabbopi sammadeva vutto”ti vadanti. **Paccabyādhimsūti** paṭivijjhimsu.

Sattiyā viya omaṭṭhoti paṭhamagāthā tissattheram ārabba vuttā, dutiyā vaḍḍhamānattheram. Tā heṭṭhā vuttatthāva.

Codito bhāvitattenāti gāthā pāsādakampanasuttantaṃ ārabba vuttā. Tattha **bhāvitattena sarīrantimadhārināti** bhagavantaṃ sandhāya vadati.

Nayidaṃ sithilamārabbhātiādikā dve gāthā hīnavīriyaṃ **vedanā**makam daharabhikkhuṃ ārabba vuttā. Tattha **sithilamārabbhāti** sithilaṃ katvā vīriyaṃ akatvā. **Appena thāmasāti** appakena

vīriyabalena nayidaṃ nibbānaṃ adhigantabbaṃ, mahanteneva pana catubbidhasammappadhānavīriyena pattabbanti attho.

Vivaramanupabhanṭītiādikā dve gāthā attano vivekabhāvaṃ ārabba vuttā. Tattha **brahmunā abhivanditoti** mahābrahmunā sadevakena lokena ca abhimukhena hutvā thomito namassito ca.

Upasantaṃ uparatantiādikā pañca gāthā rājagahaṃ piṇḍāya pavisantaṃ mahākassapattheraṃ disvā “kālakaṇṇī mayā diṭṭhā”ti oloketvā ṭhitaṃ sārīputtattherassa bhāgineyyaṃ micchādiṭṭhibrāhmaṇaṃ disvā tassa anukampāya “ayaṃ brāhmaṇo mā nassi”ti ariyūpavādapatiḡhātathaṃ “theraṃ vandāhi”ti taṃ uyyojentena vuttā. Tattha **jāṭisataṃ gaccheti** jāṭinaṃ sataṃ upagaccheyya. **Sottiyoti** sottiyajātiko. **Vedasampannoti** nāṇasampanno. **Etassāti** therassa. Ayañhettha saṅkhepattho – **yo** puggalo uditoditā asambhinnā satabrāhmaṇajātiyo anupaṭipāṭiyā uppajjanavasena upagaccheyya, tattha ca brāhmaṇānaṃ vijjāsu nipphattiṃ gato tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū siyā brāhmaṇavattañca pūrento, tassettaṃ vijjādiānuṭṭhānaṃ etassa mahākassapattherassa vandanāya vandanāmayapuññassa soḷasiṃ kamaṃ nāgghati, vandanāmayapuññameva tato mahantataranti.

Aṭṭha vimokkhānī rūpajjhānādike aṭṭha vimokkhe. Bhāvanāvasena hi laddhāni rūpajjhānāni paccanīkadhammehi suṭṭhu vimuttataṃ abhirativasena ārammaṇe nirāsaṅgañca pavattiṃ upādāya “vimokkhānī”ti vuccanti. Nirodhasamāpatti pana paccanīkadhammehi vimuttattā eva. Idha pana jhānameva veditabbaṃ. **Anulomaṃ paṭilomanti** paṭhamajjhānato paṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanā anulomaṃ, nevasaññānāsaññāyatanato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā paṭilomaṃ. **Purebhantanti** bhattakiccato pureyeva. **Aphassayīti** anekākāravokārā samāpattiyo samāpajji. **Tato piṇḍāya gacchatīti** tato samāpattito vuṭṭhāya, tato vā samāpattisamāpajjitato pacchā idāni piṇḍāya gacchatīti tadahu pavattaṃ therassa paṭipattiṃ sandhāya vadati. Thero pana divase divase tatheva paṭipajjati.

Tādisaṃ bhikkhuṃ māsādīti yādisassa guṇā ekadesena vuttā, tādisaṃ tathārūpaṃ buddhānubuddhaṃ mahākhiṇāsavaṃ bhikkhuṃ mā āsādehi. **Māttānaṃ khaṇi brāhmaṇāti** āsādanena ca, brāhmaṇa, mā attānaṃ khaṇi, ariyūpavādena attano kusaladhammaṃ vā ummulehi. **Abhippasādehi mananti** “sādhurūpo vata ayaṃ samaṇo”ti attano cittaṃ pasādehi. **Mā te vijaṭi matthakanti** tava matthakaṃ tasmīṃ katena aparādheṇa sattadhā mā phali. Tasmā tassa paṭikāratthaṃ khippameva pañjaliko vandāti. Brāhmaṇo taṃ sutvā bhīto saṃviggo lomahaṭṭhajāto tāvadeva therāṃ khamāpesi.

Neso passatītiādikā dve gāthā poṭṭhilaṃ nāma bhikkhuṃ sammā apaṭipajjantaṃ micchājīvakataṃ disvā codanāvasena vuttā. Tattha **neso passati saddhammanti** eso poṭṭhilo bhikkhu sataṃ buddhādīnaṃ dhammaṃ maggaphalanibbānaṃ na passati. Kasmā? **Saṃsārena purakkhato** saṃsārabandhanaavijjādinā purakkhato apāyesu nibbattanato **adhogamaṃ** heṭṭhāgāmiṃ māyāsāṭṭheyānugatattā **jimhapathaṃ** micchāmaggabhāvato **kummaggabhūtaṃ** micchājīvaṃ **anudhāvati** anuparivattati.

Kimīva mīlhasallittoti gūthakimī viya mīlhena samantato litto kilesāsucivimissite **saṅkhāre** **adhimucchito** ajjhāpanno. **Pagāḷho lābhasakkāreti** lābhe ca sakkāre ca taṇhāvasena pakārato gāḷho ogāḷho. **Tuccho gacchati poṭṭhiloti** adhisīlasikkhābhāvato tuccho asāro hutvā poṭṭhilo bhikkhu gacchati pavattati.

Imaṅca passātiādikā dve gāthā āyasmantaṃ sārīputtaṃ pasamsantena vuttā. Tattha **imaṅca passāti** āyasmantaṃ sārīputtattheraṃ disvā pasannamānaso attano cittaṃ ālapati. **Sudassananti** asekkhānaṃ sīlakkhandhānañceva pāripūriyā sāvakaṃpāramiññānaṃ ca pāripūriyā sundaradassanaṃ. **Vimuttaṃ ubhatobhāgeti** ubhatobhāgato vimuttattā ubhatobhāgavimuttaṃ ubhatobhāgeti arūpasamāpattiyā rūpakāyato, maggena nāmakāyato, yathārahaṃ tehiyeva vikkhambhanasamucchedabhāgehi vimuttanti attho. Sabbaso rāgasallādīnaṃ abhāvena **visallaṃ** kāmādiyogānaṃ sammadeva khīṇattā

khīṇasaṃyogam superisuddhassa vijjāttayassa adhigatattā **tevijjam** maccurājassa bhañjitattā **maccuhāyinaṃ** passāti yojanā.

Ete sambahulātiādikā gāthā āyasmatā sārīputtattherena mahāmoggallānattheraṃ pasamsantena vuttā. Tattha **pūjito naradevenā**ti narehi ca devehi ca paramāya pūjāya pūjito. **Uppanno maraṇābhībhū**ti loke uppanno hutvā maraṇaṃ abhibhavitvā ṭhito. Atha vā **pūjito naradevena** sammāsambuddhena kāraṇabhūtena ariyāya jātiyā uppanno. Sammāsambuddho hi paṭhamaṃ kammunā naro manusso hutvā pacchāpi ariyāya jātiyā uttamo devo devātidevo ahoṣi, tasmā “naradevo”ti vuccati. Pūjito naradevena bhagavatā pasamsāvasena uppanno maraṇābhībhūte loke uppanno hutvā maraṇābhībhū maccuhāyī. **Puṇḍarīkaṃva toyena** udakena puṇḍarīkaṃ viya saṅkhāragate taṇhādīṭṭhilepena na upalimpati, katthacipi anissitoti attho.

Yassāti yena. **Muhutteti** khaṇamatte kāle. **Sahassadhāti** sahasapakāro. **Lokoti** okāsaloko. Ayañhettha attho – yena mahiddhikena āyasmatā mahāmoggallānena sahasilokadhātu khaṇeneva sammadeva vidito, paccakkhato ñāto **sabrahmakappo** mahābrahmasadiso āvajjanādivasībhāvappattiyā iddhisampadāya cutūpapāte ca vasī. **Kāle passatī**ti tadanurūpe kāle dibbena cakkhunā devatā passatīti.

Sārīputtovātiādikā gāthā āyasmatā mahāmoggallānena attano guṇe pakāsentena vuttā. Tattha **sārīputtovā**ti gāthāya ayaṃ saṅkhepattho – **paññāya** paññāsampadāya, **sīlena** sīlasampattiyā, **upasamena** kilesavūpasamena, yo bhikkhu **pāraṅgato** pāraṃ pariyaṇṭaṃ ukkaṃsaṃ gato so sārīputto sāvakehi paññādīhi guṇehi paramukkaṃsaṃgato. Paññāya sīlena hi paramukkaṃsaṃgato. **Etāvaparamo siyā** etaparamo eva, natthi tato uttarīti. Imaṃ pana thero yathā sārīputto paññāya uttamo, tathā ahaṃ samādhinā uttamoti dīpetuṃ avoca. Tenevāha “**koṭisatasahasassā**”tiādi.

Tattha **khaṇena nimmineti** khaṇeneva koṭisatasahasassātaṭṭhāvaṃ nimmineyya nimmituṃ samattho. Tassa nimminane na mayhaṃ bhāro atthi. **Vikubbanāsu kusalo, vasībhūtomhi iddhiyā**ti na kevalaṃ manomayavikubbanāsu eva, sabbāyapi iddhiyā vasībhāvappatto amhi.

Samādhivijjāvasipāramīgatoti savitakkasavicārādisamādhīsu ceva pubbenivāsaññādivijjāsu ca vasībhāvena pāramiṃ koṭiṃ patto asi. Tassa taṇhānissayādirahitassa satthu sāsane yathāvutthehi guṇehi ukkaṃsaṃgato. Dhitisampannatāya **dhīro, moggallānagotto** moggallāno, suṭṭhu ṭhapitaindriyatāya **samāhitindriyo**, yathā hatthināgo pūtilatābandhanaṃ sukheneva chindati, evaṃ sakalaṃ kilesabandhanaṃ samucchindi evāti.

Kīdiso nirayo āsītiādayo gāthā koṭṭhaṃ anupavisitvā nikkhamitvā ṭhitamāraṃ tajjentena therena vuttā. Tattha **kīdisoti** kiṃpakāro. **Yattha dussī**ti yasmiṃ niraye “dussī”ti evaṃnāmo māro. **Apaccathāti** nirayagginā apacci. **Vidhuraṃ sāvakanti** vidhuraṃ nāma kakusandhassa bhagavato aggasāvakaṃ. **Āsajjāti** ghaṭṭayitvā bādhitvā. **Kakusandhañca brāhmaṇanti** kakusandhañca sammāsambuddhaṃ āsajjāti attho. Bhagavantaṃ uddissa kumāraṃ āvisitvā mārena khittā sakkharā therassa sīse pati.

Sataṃ āsi ayosaṅkūti tasmīṃ kira niraye upapannānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, dussīmārassāpi tādisova ahoṣi. Atha nirayapālā tālakkhandaṃpamāṇānaṃ ayosūlānaṃ ādittānaṃ sampajjalitānaṃ sajotibhūtānaṃ satameva gahetvā “imasmiṃva te ṭhāne ṭhitena hadayena cintetvā pāpaṃ kata”nti sudhādoniyaṃ sudhaṃ koṭṭentā viya hadayamajjhaṃ koṭṭetvā paṇṇāsa janā pādābhīmukhā, paṇṇāsa janā sīsābhīmukhā koṭṭentā gacchanti, evaṃ gacchantā ca pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhaṃ upagacchanti, taṃ sandhāya vuttaṃ “sataṃ āsi ayosaṅkū”ti. **Sabbe paccattavedanā**ti sayameva pāṭiyekavedanājanakā. Sā kira vedanā mahānirayavedanāto dukkhatarā hoti, yathā hi sinehapānasattāhato parihārasattāhaṃ dukkhatarā, evaṃ mahānirayadukkhato ussade vuṭṭhānavedanā dukkhatarā. **Īdiso nirayo āsī**ti imasmiṃ ṭhāne devadūtasuttana (a. ni. 3.36; ma. ni. 3.261) nirayo dīpetabbo.

Yo etamabhijānātīti yo mahābhiñño etaṃ kammaphalañca hatthatale ṭhapitaāmalakaṃ viya abhimukhaṃ katvā paccakkhato jānāti. **Bhikkhu buddhassa sāvako**ti bhinnakilesa bhikkhu sammāsambuddhassa sāvako. **Kaṇha, dukkhaṃ nigacchasi**ti ekantakāḷakehi pāpadhammehi samannāgatattā, kaṇha māra, dukkhaṃ vindissasi.

Majjhesarasminti mahāsamuddassa majjhe kira udakaṃ vatthum katvā nibbattavimānāni kappatṭhitikāni honti. Tenāha “**vimānā kappatṭhāyino**”ti. Tesam veḷuriyassa viya vaṇṇo hoti, pabbatamatthake jalitanaḷaggikhandho viya ca etesaṃ acciyo jotanti, tena te ativiya pabhassarā pabhāsampannā honti. Tenāha “**veḷuriyavaṇṇā rucirā, accimanto pabhassarā**”ti. **Puthu nānattavaṇṇiyoti** nīlādivasena nānattavaṇṇā bahū accharā **tattha** tesu vimānesu naccanti.

Yo etamabhijānātīti yo etaṃ vimānaṃ vatthum paccakkhaṃ katvā jānāti. Ayañhi attho vimānapetavattūhi dīpetabbo.

Buddhena coditoti sammāsambuddhena codito uyyojito. **Bhikkhusaṅghassa pekkhatoti** mahato bhikkhusaṅghassa passantassa. **Migāramātupāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampayīti** (ma. ni. 1.513) pubbārāme visākhāya mahāupāsikāya kārītaṃ sahasagabbhapaṭimaṇḍitaṃ mahāpāsādaṃ attano pādaṅguṭṭhena kampesiṃ. Ekasmiñhi samaye pubbārāme yathāvuttapāsāde bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā sathārampi acintetvā tiracchānakathaṃ kathetumāraddhā, taṃ sutvā bhagavā te saṃvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṃ mahāmoggallānattheraṃ āmantesi – “passasi tvaṃ, moggallāna, nave bhikkhū tiracchānakathamanuyutte”ti. Taṃ sutvā thero satthu ajjhāsayaṃ ñatvā abhiññāpādaṃ āpokasiṇārammaṇaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa patiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thūpikaṃ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparena passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhītā saṃviggā pāsādassa patanabhayena tato nikkhamitvā bhagavato samīpe aṭṭhaṃsu. Sathā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ deseti. Taṃ sutvā tesu keci sotāpattiphale patiṭṭhahimsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale patiṭṭhahimsu. Svāyamattho pāsādakampanasuttēna dīpetabbo.

Vejayantapāsādanti so vejayantapāsādo tāvatimsabhavane yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgarapaṭimaṇḍito devāsurasāṅgāme asure jīnitvā sakke devānaminde nagaramajjhe ṭhite uṭṭhito vijayantena nibbattattā “vejayanto”ti laddhanāmo pāsādo, taṃ sandhāyāha “vejayantapāsāda”nti. Tampi hi ayaṃ thero pādaṅguṭṭhena kampesi. Ekasmiñhi samaye bhagavantaṃ pubbārāme viharantaṃ sakko devarājā upasaṅkamitvā taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ pucchi. Tassa bhagavā vissajjeti. So taṃ sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā attano devalokameva gato. Athāyasmā mahāmoggallāno evaṃ cintesi – “ayaṃ sakko bhagavantaṃ upasaṅkamitvā evarūpaṃ gambhīraṃ nibbānapaṭisaṃyuttaṃ pañhaṃ pucchi, bhagavatā ca pañho vissajjito, kinnu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā? Yaṃnūnāhaṃ devalokaṃ gantvā tamatthaṃ jāneyya”nti. So tāvadeva tāvatimsabhavanaṃ gantvā sakkaṃ devānamindaṃ tamatthaṃ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto hutvā vikkhepaṃ akāsi. Thero tassa saṃvegajananatthaṃ vejayantapāsādaṃ pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṃ –

“Yo vejayantapāsādaṃ, pādaṅguṭṭhena kampayī;
Iddhibalenupatthaddho, saṃvejesi ca devatā”ti. (ma. ni. 1.513)

Ayaṃ panattho cūlatanāhāsaṅkhayavimuttisuttēna (ma. ni. 1.390 ādayo) dīpetabbo. Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva.

Sakkaṃ so paripucchatīti yathāvuttameva therassa taṇhāsaṅkhayavimuttipucchaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenāha “**api, āvuso, jānāsi, taṇhakkhayavimuttiyo**”ti. **Tassa sakko viyākāsīti** idaṃ therena pāsādakampane kate saṃviggahadayena pamādaṃ pahāya yoniso manasi karitvā pañhassa

byākatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Sathhārā desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha ‘‘pañhaṃ puṭṭho yathātatha’’nti. Tatha **sakkaṃ so paripucchati** sakkaṃ devarājaṃ so moggallānatthero sathhārā desitāya taṇhāsankhayavimuttiyā sammadeva gahitabhāvaṃ pucchi. Aṭṭatthe hi idaṃ vattamānavacanaṃ. **Api, āvuso, jānāsīti**, āvuso, api jānāsī, kiṃ jānāsī? **Taṇhakkhayavimuttiyoti** yathā taṇhāsankhayavimuttiyo sathhārā tuyhaṃ desitā, tathā kiṃ jānāsīti pucchi. **Taṇhakkhayavimuttiyoti** vā taṇhāsankhayavimuttisuttassa desanaṃ pucchati.

Brahmānanti mahābrahmānaṃ. **Sudhammāyaṃ ṭhito sabhanti** sudhammāya sabhāya. Ayaṃ pana brahmaloke sudhammasabhāva, na tāvatimsabhavane, sudhammasabhāviraḥito devaloko nāma natthi. **Ajjāpi tyāvuso, sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahūti** imaṃ brahmalokaṃ upagantaṃ samattho natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, satthu idhāgamanato pubbe yā tuyhaṃ diṭṭhi ahosi, kiṃ ajjāpi idānapi sā diṭṭhi na vigatāti? **Passasi vītivattantaṃ, brahmaloke pabhassaranti** brahmaloke vītipatantaṃ mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejjodhātuṃ samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa bhagavato obhāsaṃ passasīti attho. Ekasmiñhi samaye bhagavā brahmaloke sudhammāya sabhāya sannipatitvā sannisinnassa – ‘‘atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṃmahiddhiko, yo idha āgantaṃ sakkuṇeyyā’’ti cintentassa brahmuno cittamaññāya tatha gantvā brahmuno matthake ākāse nisinnassa tejjodhātuṃ samāpajjitvā obhāsaṃ muñcanta mahāmoggallānādīnaṃ āgamaṃ cintesi. Saha cintanena tepi tatha gantvā sathhāraṃ vanditvā satthu ajjhāsayāṃ ṇatvā tejjodhātuṃ samāpajjitvā paccakadisāsu nisīditvā obhāsaṃ vissajjitvā sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Sathhā brahmuno kallacittataṃ ṇatvā catusaccapakāsaṃ dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patitṭhahimsu, taṃ sandhāya codento ‘‘**ajjāpi tyāvuso, sā diṭṭhi**’’ti gāthamāha. Ayaṃ panattho bakabrahmasuttena dīpetabbo. Vuttañhettaṃ (saṃ. ni. 1.176) –

‘‘Ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvattiyāṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti – ‘natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā’’ti. Atha kho bhagavā tassa brahmuno cetasā cetoparivātakkaṃaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samīñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samīñjeyya, evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho bhagavā tassa brahmuno upari vehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejjodhātuṃ samāpajjitvā.

‘‘Atha kho āyasmato mahāmoggallānassa etadahosi – ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’’ti? Addasā kho āyasmā mahāmoggallāno bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejjodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samīñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samīñjeyya, evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho āyasmā mahāmoggallāno puratthimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejjodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

‘‘Atha kho āyasmato mahākassapassa etadahosi – ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’’ti? Addasā kho āyasmā mahākassapo bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejjodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho āyasmā mahākassapo dakkhiṇaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejjodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

‘‘Atha kho āyasmato mahākappinassa etadahosi – ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’’ti? Addasā kho āyasmā mahākappino bhagavantaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṃ pallaṅkena nisinnaṃ tejjodhātuṃ samāpannaṃ. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmīṃ brahmaloke pāturaḥosi. Atha kho āyasmā mahākappino pacchimaṃ disaṃ nissāya tassa brahmuno. Uparivehāsaṃ pallaṅkena nisīdi tejjodhātuṃ samāpajjitvā nīcataraṃ bhagavato.

“Atha kho āyasmato anuruddhassa etadahosi – ‘kahaṃ nu kho bhagavā etarahi viharatī’ ti? Addasā kho āyasmā anuruddho bhagavantam dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsam pallaṅkena nisinnam tejodhātum samāpannam. Disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva jetavane antarahito tasmim brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā anuruddho uttaram disam nissāya tassa brahmuno uparivehāsam pallaṅkena nisīdi tejodhātum samāpajjitvā nīcataram bhagavato. Atha kho āyasmā mahāmogallāno tam brahmānam gāthāya ajjhabhāsi –

“Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu;
Passasi vītivattantam, brahmaloke pabhassaranti.

“Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu;
Passāmi vītivattantam, brahmaloke pabhassaram;
Svāham aja katham vajjam, aham niccomhi sassato’ ti.

“Atha kho bhagavā tam brahmānam samvejetvā seyyathāpi nāma balavā puriso...pe... evameva tasmim brahmaloke antarahito jetavane pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataram brahmapārisajjam āmantesi – ‘ehi tvam, mārisa, yenāyasmā mahāmogallāno tenupasaṅkama, upasaṅkamtivā āyasmantam mahāmogallānam evam vadehi ‘atthi nu kho mārisa mogallāna, aññepi tassa bhagavato sāvakā evam mahiddhikā evam mahānubhāvā seyyathāpi bhavam mogallāno, kassapo, kappino, anuruddho’ ti. “Evam, mārisā’ ti kho so brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā mahāmogallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmantam mahāmogallānam etadavoca – ‘atthi nu kho, mārisa mogallāna, aññepi tassa bhagavato sāvakā evam mahiddhikā evam mahānubhāvā seyyathāpi bhavam mogallāno, kassapo, kappino, anuruddho’ ti. Atha kho āyasmā mahāmogallāno tam brahmapārisajjam gāthāya ajjhabhāsi –

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā;
Khīṇāsavā arahanto, bahū buddhassa sāvakā’ ti.

“Atha kho so brahmapārisajjo āyasmato mahāmogallānassa bhāsitam abhinanditvā anumoditvā yena so brahmā tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā tam brahmānam etadavoca – āyasmā, mārisa mahāmogallāno evamāha –

“Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā;
Khīṇāsavā arahanto, bahū buddhassa sāvakā’ ti.

“Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa brahmapārisajjassa bhāsitam abhinandī’ ti.

Idam sandhāya vuttam “ayaṃ panattho bakabrahmasuttena dīpetabbo’ ti.

Mahāneruno kūṭanti kūṭasīsenā sakalameva sinerupabbatarājam vadati. **Vimokkhena aphassayīti** jhānavimokkhanissayena abhiññāṇena phassayīti adhippāyo. **Vananti** jambudīpaṃ. So hi vanabahulatāya ‘vana’ nti vutto. Tenāha “jambusaṇḍassa issaro’ ti. **Pubbavidehānanti** pubbavidehaṭṭhānam, pubbavidehanti attho. **Ye ca bhūmisayā narāti** bhūmisayā narā nāma aparagoyānakā ca uttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato “bhūmisayā’ ti vuttā. Tepi sabbe aphassayīti sambandho. Ayaṃ panattho nandopanandadamanena (visuddhi. 2.396 nandopanandanāgadamanakathā) dīpetabbo –

“Ekasmim kira samaye anāthapiṇḍiko gahapati bhagavato dhammadesanam sutvā ‘sve, bhante, pañcahi bhikkhusatehi saddhim mayham gehe bhikkham gaṇhathā’ ti nimantetvā pakkāmi.

Taṃdivasañca bhagavato paccūsasamaye dasasahasilokadhātuṃ oloketassa **nandopanando** nāma nāgarājā ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchi. Bhagavā ‘ayaṃ nāgarājā mayhaṃ ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchati, kiṃ nu kho bhavissati’ ti āvajjento saraṇagamanassa upanissayaṃ disvā ‘ayaṃ micchādīṭṭhiko tīsu ratanesu appasanno, ko nu kho imaṃ micchādīṭṭhito vimoceyyā’ ti āvajjento mahāmogallānattheraṃ addasa.

“Tato pabhātāya rattiyā sarīrapaṭijagganaṃ katvā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi – ‘ānanda, pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ārocehi tathāgato devacārikaṃ gacchati’ ti. Taṃdivasañca nandopanandassa āpānabhūmiṃ sajjayiṃsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno tividhanātakehi ceva nāgapaṇḍita ca parivuto dibbabhājanesu upaṭṭhāpitaṃ annapānavidhiṃ olokayamāno nisinna hoti. Atha kho bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ tāvatimsadevalokābhimukho pāyāsi.

“Tena kho pana samayena nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṃ pāpakaṃ dīṭṭhigataṃ uppannaṃ hoti – ‘ime hi nāma muṇḍakā samaṇakā amhākaṃ uparibhavanena devānaṃ tāvatimsānaṃ bhavanaṃ pavasantipi nikkhamantipi, na idāni ito paṭṭhāya imesaṃ amhākaṃ matthake pādapaṃsum okirantānaṃ gantaṃ dassāmi’ ti uṭṭhāya sinerupādaṃ gantvā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ katvā tāvatimsabhavanaṃ avakujjena phaṇena paṭiggahetvā adassanaṃ gamesi.

“Atha kho āyasmā raṭṭhapālo bhagavantaṃ etadavoca – ‘pubbe, bhante, imasmiṃ padese tīto sineruṃ passāmi, sineruparibhaṇḍaṃ passāmi, tāvatimsaṃ passāmi, vejayantaṃ passāmi, vejayantassa pāsādassa upari dhajaṃ passāmi. Ko nu kho, bhante, hetu ko paccayo, yaṃ etarahi neva sineruṃ passāmi...pe... na vejayantassa pāsādassa upari dhajaṃ passāmi’ ti? Ayaṃ, raṭṭhapāla, nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṃ kupito sineruṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ paṭicchadetvā andhakāraṃ katvā tītoti. ‘Damemi naṃ, bhante’ ti. Na bhagavā naṃ anujāni. Atha kho āyasmā bhaddiyo āyasmā rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū uṭṭhahimsu. Na bhagavā anujāni.

“Avasāne mahāmogallānatthero ‘ahaṃ, bhante, damemi na’ nti āha. ‘Damehi, mogallānā’ ti bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṃ vijahitvā mahantaṃ nāgarājajanaṃ abhinimminivā nandopanandaṃ cuddasakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇassa matthake attano phaṇaṃ tīpavā sinerunā saddhiṃ abhinippīlesi. Nāgarājā dhūmayi. Thero ‘na tuyhaṃyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthi’ ti dhūmayi. Nāgarājassa dhūmo therāṃ na bādhati. Therassa pana dhūmo nāgarājā bādhati. Tato nāgarājā pajjali. Theropi ‘na tuyhaṃyeva sarīre aggī atthi, mayhampi atthi’ ti pajjali. Nāgarājassa tejo therāṃ na bādhati, therassa pana tejo nāgarājā bādhati. Nāgarājā ‘ayaṃ maṃ sinerunā abhinippīletvā dhūmayati ceva pajjalati cā’ ti cintetvā, ‘bho, tuvaṃ kosī’ ti paṭipucchi. Ahaṃ kho, nanda, mogallānoti. Bhante, attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhi’ ti.

“Thero taṃ attabhāvaṃ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmakaṇṇasotena nikkhami, vāmakaṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṃ vivari. Thero mukhena pavisitvā antokucchiyaṃ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā ‘moggallāna, manasi karohi mahiddhiko nāgo’ ti āha. Thero ‘mayhaṃ kho, bhante, cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu, bhante, nandopanando, ahaṃ nandopanandasadisānaṃ nāgarājānaṃ satampi sahasampi satahasampi dameyya’ nti āha.

“Nāgarājā cintesi – ‘pavisanto tāva me na dīṭṭho, nikkhamanākaṃ dāni naṃ dāṭhāntare pakkhipitvā saṅkhādissāmi’ ti cintetvā ‘nikkhamatha, bhante, mā maṃ antokucchiyaṃ aparāparaṃ caṅkamanto bādhayitthā’ ti āha. Thero nikkhamitvā bahi atṭhāsi. Nāgarājā ‘ayaṃ so’ ti disvā nāsavātaṃ vissajji. Thero catutthajjhānaṃ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṃ nāsakki. ‘Avasesā bhikkhū kira ādito

paṭṭhāya sabbapaṭihāriyāni kātuṃ sakkuṇeyyūṃ, imaṃ pana ṭhānaṃ patvā evaṃ khippanisantino hutvā samāpajjitūṃ nāsakkhissanti’ ti nesam bhagavā nāgarājadamaṇaṃ nānujāni.

“Nāgarājā ‘ahaṃ imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletuṃ nāsakkhiṃ, mahiddhiko so samaṇo’ ti cintesi. Thero attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇarūpaṃ nimminivā supaṇṇavātaṃ dassento nāgarājānaṃ anubandhi, nāgarājā taṃ attabhāvaṃ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṃ abhinimminivā, ‘bhante, tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmi’ ti vadanto therassa pāde vandi. Thero ‘sattā, nando āgato, ehi tvam, gamissāma’ ti nāgarājānaṃ dametvā nibbisaṃ katvā, gahetvā bhagavato santikaṃ agamāsi. Nāgarājā bhagavantaṃ vanditvā ‘bhante, tumhākaṃ saraṇaṃ gacchāmi’ ti āha. Bhagavā ‘sukhī hohi, nāgarājā’ ti vatvā bhikkhusaṅghaparivuto anāthapiṇḍikassa nivesanaṃ agamāsi.

“Anāthapiṇḍiko ‘kiṃ, bhante, atidivā āgatattā’ ti āha. Moggallānassa ca nandopanandassa ca saṅgāmo ahoṣīti. Kassa pana, bhante, jayo, kassa parājayoti? Moggallānassa jayo, nandassa parājayoti. Anāthapiṇḍiko ‘adhivāsetu me, bhante, bhagavā sattāhaṃ ekapaṭipāṭiyā bhattaṃ, sattāhaṃ therassa sakkāraṃ karissāmi’ ti vatvā sattāhaṃ buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Tena vuttaṃ – ‘nandopanandadamaṇena dīpetabbo’” ti.

Yo etamabhijānāti etaṃ yathāvuttaṃ vimokkhaṃ phusanakaraṇavasena jānāti.

Na ve aggi cetayati, ahaṃ bālaṃ ḍahāmīti evaṃ na aggi abhisamceteti, nāpi ḍahanāya payogaṃ parakkamaṃ karoti, bālo eva pana “ayaṃ mandāgātī” ti anijalantaṃ viya jalitaṃ aggim āsajja naṃ paḍayhati, evameva, māra, na mayaṃ ḍahitukāma, bādhitukāma, tvaññeva pana tathā āgamaṇādiatthena tathāgataṃ aggikhandhasadisam ariyasāvakaṃ āsajja attānaṃ ḍahissasi, ḍahadukkhato na muñcissasi.

Apuññaṃ pasavīti apuññaṃ paṭilabhati. **Na me pāpaṃ vipaccatīti** mama pāpaṃ na vipaccati, kiṃ nu, māra, evaṃ maññasi nayidamatthi.

Karoto te cīyate pāpanti ekaṃsena karontassa te pāpaṃ cirarattāya cirakālaṃ anattāya dukkhāya upacīyati. **Māra, nibbinda buddhamhāti** catusaccabuddhato buddhasāvakato nibbinda nibbijja parato kammaṃ. **Āsaṃ mākāsi bhikkhusūti** “bhikkhū virodhemi vihesemi” ti etaṃ āsaṃ mākāsi.

Itīti evaṃ. **Māraṃ atajjesīti**, “māra, nibbinda...pe... bhikkhusū” ti āyasmā mahāmoggallāno. **Bhesakalāvaneti** evaṃnāmake araññe. **Tatoti** tajjanahetu. **So dummano yakkhoti** so māro domanassiko hutvā tattheva tasmimyeva ṭhāne antaradhāyi, adassanaṃ agamāsi. Ayañca gāthā dhammasaṅgāyanakāle ṭhapitā. Yaṃ panettha antarantarā atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

Evamayaṃ mahāthero māraṃ tajjetvā devacārikānarakacārikādivasena aññehi sāvakehi asādhāraṇaṃ sattūpakāraṃ katvā āyupariyosāne parinibbāyi. Parinibbāyanto ca anomadassissa bhagavato pādamūle paṇidhānaṃ katvā tato paṭṭhāya tattha tattha bhava uḷārāni puññāni katvā sāvakaṃpāramiyā matthake ṭhitopi antarā katassa pāpakammaṃ vasena utṭhitāya kammaṃpilotikāya titthiyehi uyyojitehi corehi bādhito anappakaṃ sarīrakhedaṃ katvā parinibbāyi. Tena vuttaṃ **apadāne** (apa. therā 1.1.375, 380-397) –

“Anomadassī bhagavā, lokajettho narāsabho;
Vihāsi himavantamhi, devasaṅghapurakkhato.

“Bhagavā tato otarivā, vicari cārikaṃ jino;
Sattakāyaṃ anuggaṇhanto, bārāṇasiṃ upāgami.

“Khīṇāsavasahasseehi, parivuto lokanāyako;

Obhāsento disā sabbā, virocittha mahāmuni.

“Tadāhaṃ gahapati hutvā, saradena mahiddhinā;
Uyyojito sahāyena, satthāraṃ upasaṅkamiṃ.

“Upasaṅkamitvāna sambuddhaṃ, nimantetvā tathāgataṃ;
Attano bhavanaṃ nesi, mānayaṃto mahāmuniṃ.

“Upaṭṭhitaṃ mahāvīraṃ, devadevaṃ narāsabhaṃ;
Sabhikkhusaṅghaṃ tappemi, annapānenaṃ tadā.

“Anumodi mahāvīro, sayambhū aggapuggalo;
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

“Yaṃ so saṅghamaṃpūjesi, buddhaṅca lokanāyakaṃ;
Tena cittappasādena, devalokaṃ gamissati.

“Sattasattatikkhattuṅca, devarajjaṃ karissati;
Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.

“Pañcapaññāsakkhattuṅca, cakkavattī bhavissati;
Bhogā asaṅkhiyā tassa, uppajjissanti tāvade.

“Aparimeyye ito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, satthā loke bhavissati.

“Nirayā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati;
Kolito nāma nāmena, brahmabandhu bhavissati.

“So pacchā pabbajitvāna, kusalamūlena codito;
Gotamassa bhagavato, dutiyo hessati sāvako.

“Āraddhavīriyo pahitatto, iddhiyā pāramiṃ gato;
Sabbāsava pariññāya, nibbāyissatināsavo.

“Pāpamittopaniṣāya, kāmarāgavasāṃ gato;
Mātaraṃ pitarañcāpi, ghātayaṃ duṭṭhamānaso.

“Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, nirayaṃ atha mānusaṃ;
Pāpakammasamaṅgitā, bhinnasīso marāmahaṃ.

“Idaṃ pacchimakāṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo;
Idhāpi ediso mayhaṃ, maraṇakāle bhavissati.

“Pavivekamanuyutto, samādhībhāvanārato;
Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

“Dharaṇimpi sugambhīraṃ, bahalaṃ duppadhaṃsiyaṃ;
Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṃ, iddhiyā pāramiṃ gato.

“Asmimānaṃ na passāmi, māno mayhaṃ na vijjati;
Sāmaṇere upādāya, garucittaṃ karomahaṃ.

“Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammamabhinīharim;
Tāhaṃ bhūmimanuppatto, pattomhi āsavakkhayaṃ.

“Paṭisambhidā catasso...pe... kataṃ buddhassa sāsana’nti.
Mahāmoggallānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṭṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Mahānipāto

1. Vaṅṅisattheragāthāvaṇṇanā

Sattatinipāte **nikkhantaṃ vata maṃ santanti**ādikā āyasmato vaṅṅisattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare mahābhogakule nibbato, purimanayeneva vihāraṃ gantvā dhammaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā satthu adhikāraṃ katvā – “ahampi anāgate paṭibhānavantānaṃ aggo bhavye”nti patthanaṃ katvā, satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ buddhuppāde sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbattivā **vaṅṅisoti** laddhanāmo tayo bede uggaṇhanto ācariyaṃ ārādhetaṃ, chavasīsamantaṃ nāma sikkhitvā chavasīsaṃ nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbato”ti jānāti.

Brāhmaṇā “ayaṃ amhākaṃ jīvitamaggo”ti ñatvā vaṅṅisaṃ gahetvā paṭicchannayāne nisīdāpetvā gāmanigamarājadhāniyo vicaranti. Vaṅṅisopi tivassamatthake matānampi sīsaṃ āharāpetvā nakhena ākoṭetvā “ayaṃ satto asukayoniyaṃ nibbato”ti vatvā mahājanassa kaṅkhacchedanattaṃ te te jane āvāhetvā attano attano gatiṃ kathāpeti. Tena tasmim mahājano abhippasīdati. So taṃ nissāya mahājanassa hatthato satampi sahasampi labhatīti. Brāhmaṇā vaṅṅisamādāya yathāruciṃ vicaritvā puna sāvattim agamaṃsu. Vaṅṅiso satthu guṇe sutvā satthāraṃ upasaṅkamitukāmo ahoṣi. Brāhmaṇā “samaṇo gotamo māyāya taṃ āvaṭṭessatī”ti paṭikkhipiṃsu. Vaṅṅiso tesam vacanaṃ anādiyitvā satthu santikaṃ gantvā madhurapaṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi.

Taṃ satthā pucchi – “vaṅṅisa, kiñci sippaṃ jānāsī”ti? “Āma, bho gotama, chavasīsamantaṃ nāma jānāmi. Tena tivassamatthake matānampi sīsaṃ nakhena ākoṭetvā nibbattaṭṭhānaṃ jānāmī”ti. Satthā tassa ekaṃ niraye nibbattassa sīsaṃ dassesi, ekaṃ manussesu, ekaṃ devesu, ekaṃ parinibbutassa sīsaṃ dassesi. So paṭhamam sīsaṃ ākoṭetvā, “bho gotama, ayaṃ satto niraye nibbato”ti āha. “Sādhu, vaṅṅisa, suṭṭhu tayā diṭṭhaṃ. Ayaṃ satto kuhiṃ nibbato”ti pucchi. “Manussaloke”ti. “Ayaṃ kuhi”nti? “Devaloke”ti tiṇṇannampi nibbattaṭṭhānaṃ kathesi. Parinibbutassa pana sīsaṃ nakhena ākoṭento neva antaṃ na koṭim passi. Atha naṃ satthā “na sakkosi vaṅṅisā”ti pucchi. “Upaparikkhāmi tāvā”ti punappunaṃ parivattetvā ākoṭentopi bāhirakamantena khīṇāsavassa gatiṃ kathaṃ jānissati, athassa matthakato sedo mucci. So lajjitvā tuṅhībhūto aṭṭhāsī. Atha naṃ satthā – “kilamasi, vaṅṅisā”ti āha. “Āma, bho gotama, imassa uppannaṭṭhānaṃ jānituṃ na sakkomi, sace tumhe jānātha, kathethā”ti. “Vaṅṅisa, ahaṃ etampi jānāmi, ito uttaritarampi jānāmī”ti vatvā –

“Cutim yo vedi sattānaṃ, upapattiṅca sabbaso;
Asattaṃ sugataṃ buddhaṃ, tamaṃ brūmi brāhmaṇaṃ.

“Yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānūsā;
Khīṇāsavaṃ arahantaṃ, tamaṃ brūmi brāhmaṇa’nti. (dha. pa. 419-420; su. ni. 648-649) –

Ekamantaṃ ʒhito haṅṅho, santhaviṃ jinaṃuttamaṃ.

“Namo te vādimaddana, namo te isisattama;
Namo te sabbalokagga, namo te abhayaṃ kara.

“Namo te māramathana, namo te diṅṅhisūdana;
Namo te santisukhada, namo te saraṇaṃ kara.

“Anāthānaṃ bhavaṃ nātho, bhītānaṃ abhayappado;
Vissāmbhūmi santānaṃ, saraṇaṃ saraṇesinaṃ.

“Evamādīhi sambuddhaṃ, santhavitvā mahāguṇaṃ;
Avocaṃ vādisūdassa, gatiṃ pappomi bhikkhuno.

“Tadā avoca bhagavā, anantapaṭibhānavā;
Yo so buddhaṃ abhojesi, sattāhaṃ sahasāvakaṃ.

“Guṇaṅca me pakittesi, pasanno sehi pāṇibhi;
Eso patthayate ʒhānaṃ, vādisūdassa bhikkhuno.

“Anāgatamhi addhāne, lacchase taṃ manorathaṃ;
Devamānusaṃpattiṃ, anubhotvā anappakaṃ.

“Satasahassito kappe, okkākakulasambhavo;
Gotamo nāma gottena, sathā loke bhavissati.

“Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito;
Vaṅṅiso nāma nāmena, hessati sathu sāvako.

“Taṃ sutvā mudito hutvā, yāvajīvaṃ tadā jinaṃ;
Paccayehi upaṅṅhāsiṃ, mettacitto tathāgataṃ.

“Tena kammaṃ sukateṃ, cetanāpaṇidhīhi ca;
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tusitaṃ agamāsahaṃ.

“Pacchime ca bhava dāni, jāto vipakule ahaṃ;
Paccājāto yadā āsiṃ, jātiyā sattavassiko.

“Sabbavedavidū jāto, vādasatthavisārado;
Vādissaro cittakathī, paravādappamaddano.

“Vaṅṅe jātoti vaṅṅiso, vacane issaroti vā;
Vaṅṅiso iti me nāmaṃ, abhavī lokasammatam.

“Yadāhaṃ viññutaṃ patto, ʒhito paṅṅhamayobbane;
Tadā rājagahe ramme, sārīputtamahaddasaṃ.

“Piṅṅṅāya vicarantaṃ taṃ, pattapāṇiṃ susaṃvutaṃ;
Alolakkhiṃ mitabhāṇiṃ, yugamattaṃ nidakkhitaṃ.

“Taṃ disvā vimhito hutvā, avocaṃ mamanucchavaṃ;
Kaṇikāraṃva nicitaṃ, cittaṃ gāthāpadaṃ ahaṃ.

“Ācikkhi so me satthāraṃ, sambuddhaṃ lokanāyakaṃ;
Tadā so paṇḍito vīro, uttariṃ samavoca me.

“Virāgasamhitā vākyāṃ, katvā duddasamuttamaṃ;
Vicittapaṭibhānehi, tosīto tena tādina.

“Nipacca sirasā pāde, pabbājehīti maṃ bravi;
Tato maṃ sa mahāpañño, buddhaseṭṭhamupānaya.

“Nipacca sirasā pāde, nisīdiṃ satthu santike;
Mamāha vadataṃ seṭṭho, kacci vaṅgīsa jānāsi.

“Kiñci sippanti tassāhaṃ, jānāmīti ca abraviṃ;
Matasīsaṃ vanacchuddhaṃ, api bārasavassikaṃ;
Tava vijjāvisesena, sace sakkosi vācaya.

“Āmoti me paṭiññāte, tīṇi sīsāni dassayi;
Nirayanaradevesu, upapanne avācayiṃ.

“Tadā khīṇāsavasseva, sīsaṃ dassesi nāyako;
Tatohaṃ vihatārabbho, pabbajjaṃ samayācisaṃ.

“Pabbajitvāna sugataṃ, santhavāmi tahiṃ tahiṃ;
Tato maṃ kabbavittosi, ujjhāyantiha bhikkhavo.

“Tato vīmaṃsanatthaṃ me, āha buddho vināyako;
Takkikā panimā gāthā, ṭhānaso paṭibhanti taṃ.

“Na kabbavittohaṃ vīra, ṭhānaso paṭibhanti maṃ;
Tena hi dāni vaṅgīsa, ṭhānaso santhavāhi maṃ.

“Tadāhaṃ santhaviṃ vīraṃ, gāthāhi isisattamaṃ;
Ṭhānaso me tadā tuṭṭho, jino agge ṭhapesi maṃ.

“Paṭibhānena cittena, aññesamatimaññahaṃ;
Pesale tena saṃviggo, arahattamapāpuṇiṃ.

“Paṭibhānavataṃ aggo, añño koci na vijjati;
Yathāyaṃ bhikkhu vaṅgīso, evaṃ dhāretha bhikkhavo.

“Satasahasse kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha;
Sumutto saravegova, kilese jhāpayiṃ mama.

“Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā;
Nāgova bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.

“Svāgataṃ vata me āsi, buddhaseṭṭhassa santike;

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.

‘‘Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime;
Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ buddhassa sāsana’’nti.

Arahā pana hutvā thero satthu santikaṃ gacchanto cakkhupathato paṭṭhāya candena, sūriyena, ākāseṇa, mahāsamuddena, sinerunā pabbatarājena, sīhena migaraññā, hatthināgenāti tena tena saddhiṃ upamento anekehi padasatehi sathāraṃ vaṇṇentova upagacchati. Tena taṃ satthā saṅghamajjhe nisinno paṭibhānavantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Atha therena arahattappattito pubbe ca pacchā ca taṃ taṃ cittaṃ āgamma bhāsītā. Therāṃ uddissa ānandattherādīhi bhāsītā ca –

1218: ‘Nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmānagāriyaṃ;
Vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime.

1219: ‘Uggaputtā mahissāsā, sikkhitā daḷhadhammino;
Samantā parikireyyuṃ, sahasaṃ apalāyinaṃ.

1220: ‘Sacepi ettakā bhiyyo, āgamissanti itthiyo;
Neva maṃ byādhayissanti, dhamme samhi patiṭṭhito.

1221: ‘Sakkhī hi me sutā etaṃ, buddhassādiccabandhuno;
Nibbānagamaṇaṃ maggaṃ, tatha me nirato mano.

1222: ‘Evañce maṃ viharantaṃ, pāpima upagacchasi;
Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasi.

1223: ‘Aratiñca ratiñca pahāya, sabbaso gehasitañca vitakkaṃ;
Vanathaṃ na kareyya kuhiñci, nibbanatho avanatho sa bhikkhu.

1224: ‘Yamidha pathaviñca vehāsaṃ, rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiñci;
Parijīyati sabbamaniccaṃ, evaṃ samecca caranti mutattā.

1225: ‘Upadhīsu janā gadhitāse, diṭṭhasute paṭighe ca mute ca;
Ettha vinodaya chandamanejo, yo hettha na limpati muni tamāhu.

1226: ‘Atha satṭhisitā savitakkā, puthujjanatāya adhammā niviṭṭhā;
Na ca vaggagatassa kuhiñci, no pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhu.

1227: ‘Dabbo cirarattasamāhito, akuhako nipako apihālu;
Santaṃ padaṃ ajjhagamā muni, paṭicca parinibbuto kaṅkhati kālaṃ.

1228: ‘Mānaṃ pajahassu gotama, mānapathañca jahassu asesāṃ;
Mānapathamhi sa mucchito, vipaṭisārīhuvā cirarattaṃ.

1229: ‘Makkhena makkhitā pajā, mānahatā nirayaṃ papatanti;
Socanti janā cirarattaṃ, mānahatā nirayaṃ upapannā.

1230: ‘Na hi socati bhikkhu kadāci, maggajino sammā paṭipanno;
Kittiñca sukhañcānubhoti, dhammasoti tamāhu tathattaṃ.

1231: ‘Tasmā akhilo idha padhānavā, nīvaraṇāni pahāya visuddho;
Mānañca pahāya asesāṃ, vijjāyantakaro samitāvī.

- 1232: ‘Kāmarāgena dayhāmi, cittaṃ me pariḍayhati;
Sādhu nibbāpanaṃ brūhi, anukampāya gotama.
- 1233: ‘Saññāya vipariyesā, cittaṃ te pariḍayhati;
Nimittaṃ parivajjehi, subhaṃ rāgūpasamhitam.
- 1234: ‘Asubhāya cittaṃ bhāvehi, ekaggaṃ susamāhitam;
Sati kāyagatā tyatthu, nibbidābahulo bhava.
- 1235: ‘Animittañca bhāvehi, mānānusayamujjaha;
Tato mānābhisamayā, upasanto carissasi.
- 1236: ‘Tameva vācaṃ bhāseyya, yāyattānaṃ na tāpaye;
Pare ca na vihiṃseyya, sā ve vācā subhāsītā.
- 1237: ‘Piyavācameva bhāseyya, yā vācā paṭinanditā;
Yaṃ anādāya pāpāni, paresaṃ bhāsate piyaṃ.
- 1238: ‘Saccaṃ ve amatā vācā, esa dhammo sanantano;
Sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo patiṭṭhitā.
- 1239: ‘Yaṃ buddho bhāsati vācaṃ, khemaṃ nibbānapattiyā;
Dukkassantakiriya, sā ve vācānamuttamā.
- 1240: ‘Gambhīrapañño medhāvī, maggāmaggassa kovido;
Sāriputto mahāpañño, dhammaṃ deseti bhikkhunaṃ.
- 1241: ‘Samkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;
Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udiyyati.
- 1242: ‘Tassa taṃ desayantassa, suṇanti madhuraṃ giram;
Sarena rajanīyena, savanīyena vaggunā;
Udagacittā muditā, sotaṃ odhenti bhikkhavo.
- 1243: ‘Ajja pannarase visuddhiyā, bhikkhū pañcasatā samāgatā;
Saṃyojanabandhanacchidā, anīghā khīṇapunabbhavā isī.
- 1244: ‘Cakkavattī yathā rājā, amaccaparivārito;
Samantā anupariyeti, sāgarantaṃ mahiṃ imaṃ.
- 1245: ‘Evaṃ vijitasāṅgāmaṃ, satthavāhaṃ anuttaram;
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyino.
- 1246: ‘Sabbe bhagavato puttā, palāpettha na vijjati;
Taṇhāsallassa hantāraṃ, vande ādiccabandhunaṃ.
- 1247: ‘Parosahassaṃ bhikkhūnaṃ, sugataṃ payirupāsati;
Desentaṃ virajaṃ dhammaṃ, nibbānaṃ akutobhayaṃ.
- 1248: ‘Suṇanti dhammaṃ vimalaṃ, sammāsambuddhadesitaṃ;
Sobhati vata sambuddho, bhikkhusaṅghapurakkhato.

- 1249: ‘Nāganāmosi bhagavā, isīnaṃ isisattamo;
Mahāmeghova hutvāna, sāvake abhivassasi.
- 1250: ‘Divā vihārā nikkhamma, satthudassanakamyatā;
Sāvako te mahāvīra, pāde vandati vaṅgiso.
- 1251: ‘Ummaggapathaṃ mārassa, abhibhuyya carati pabhijja khīlāni;
Taṃ passatha bandhapamuñca karaṃ, asitaṃva bhāgaso pavibhajja.
- 1252: ‘Oghassa hi nitaraṇatthaṃ, anekavihiṭṭhaṃ maggaṃ akkhāsi;
Tasmiñca amate akkhāte, dhammasā tṭhitā asaṃhārā.
- 1253: ‘Pajjotakaro ativijja, sabbaṭṭhitīnaṃ atikkamamaddasa;
Ñatvā ca sacchikatvā ca, aggaṃ so desayi dasaddhānaṃ.
- 1254: ‘Evaṃ sudesite dhamme, ko pamādo vijānataṃ dhammaṃ;
Tasmā hi tassa bhagavato sāsane, appamatto sadā namassamanusikkhe.
- 1255: ‘Buddhānubuddho yo thero, koṇḍañño tibbanikkamo;
Lābhī sukhavihārānaṃ, vivekānaṃ abhiṇhaso.
- 1256: ‘Yaṃ sāvakena pattabbaṃ, satthu sāsanaṅkārinā;
Sabbassa taṃ anuppattaṃ, appamattassa sikkhato.
- 1257: ‘Mahānubhāvo tevijjo, cetopariyakovido;
Koṇḍañño buddhadāyādo, pāde vandati satthuno.
- 1258: ‘Nagassa passe āsīnaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ;
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyino.
- 1259: ‘Cetasā anupariyeti, moggallāno mahiddhiko;
Cittaṃ nesaṃ samanvesaṃ, vippamuttaṃ nirūpadhiṃ.
- 1260: ‘Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ;
Anekākārasampannaṃ, payirupāsanti gotamaṃ.
- 1261: ‘Cando yathā vigatavalāhake nabhe, virocati vītamalova bhāṇumā;
Evampi aṅgrasa tvaṃ mahāmuni, atirocasi yasaṃ sabbalokaṃ.
- 1262: ‘Kāveyyamattā vicarimha pubbe, gāmā gāmaṃ purā puram;
Athaddasāma sambuddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.
- 1263: ‘So me dhammadesesi, muni dukkhassa pāragū;
Dhammaṃ sutvā pasīdimha, saddhā no udapajjatha.
- 1264: ‘Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, khandhe āyatanāni ca;
Dhātuyo ca viditvāna, pabbajim anagāriyaṃ.
- 1265: ‘Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti tathāgatā;
Itthīnaṃ purisānañca, ye te sāsanaṅkāraṃ.
- 1266: ‘Tesaṃ kho vata atthāya, bodhimajjhagamā muni;

Bhikkhūnaṃ bhikkhunīnañca, ye niyāmagataddasā.

1267:“Sudesitā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Cattāri ariyasaccāni, anukampāya pāṇinaṃ.

1268:“Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ;
Ariyaṃ caṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

1269:“Evamete tathā vuttā, diṭṭhā me te yathā tathā;
Sadattho me anupatto, kataṃ buddhassa sāsanaṃ.

1270:“Svāgataṃ vata me āsi, mama buddhassa santike;
Suvibhattesu dhammesu, yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgamiṃ.

1271:“Abhiññāpāramippatto, sotadhātu visodhitā;
Tevijjo iddhipattomhi, cetopariyakovido.

1272:“Pucchāmi satthāramanomapaññaṃ, diṭṭheva dhamme yo vicikicchānaṃ chettā;
Aggālave kālamakāsi bhikkhu, ñāto yasassī abhinibbutatto.

1273:“Nigrodhakappo iti tassa nāmaṃ, tayā kataṃ bhagavā brāhmaṇassa;
So taṃ namassaṃ acari mutyapekko, āradhavīriyo dalhadhammadassī.

1274:“Taṃ sāvakaṃ sakka mayampi sabbe, aññātomicchāma samantacakkhu;
Samavaṭṭhitā no savanāya soṭā, tuvaṃ no satthā tvamanuttarosi.

1275:“Chinda no vicikicchaṃ brūhi metaṃ, parinibbutaṃ vedaya bhūripañña;
Majjheva no bhāsa samantacakkhu, sakkova devāna sahasanetto.

1276:“Ye keci ganthā idha mohamaggā, aññānapakkhā vicikicchaṭṭhānā;
Tathāgataṃ patvā na te bhavanti, cakkhuñhi etaṃ paramaṃ narānaṃ.

1277:“No ce hi jātu puriso kilese, vāto yathā abbhaghanaṃ vihāne;
Tamovassa nivuto sabbaloko, jotimantopi na pabhāseyyuṃ.

1278:“Dhīrā ca pajjotakarā bhavanti, taṃ taṃ ahaṃ vīra tatheva maññe;
Vipassinaṃ jānamupāgamimha, parisāsu no āvikarohi kappam.

1279:“Khippaṃ giraṃ eraya vaggu vagguṃ, haṃsova paggayha saṅikaṃ nikūja;
Bindussarena suvikappitena, sabbeva te ujjugatā suṇoma.

1280:“Pahīnajātimaṇaṃ asesam, niggayha dhonaṃ vadessāmi dhammaṃ;
Na kāmakāro hi puthujjanānaṃ, saṅkheyyakāro ca tathāgatānaṃ.

1281:“Sampannaveyyākaraṇaṃ tavedaṃ, samujjupaññassa samuggahītaṃ;
Ayamañjali pacchimo suppaṇāmito, mā mohayī jānamanomapañña.

1282:“Paroparaṃ ariyadhammaṃ viditvā, mā mohayī jānamanomavīriya;
Vāriṃ yathā ghammani ghammatatto, vācābhikaṅkhāmi sutam pavassa.

1283:“Yadatthikaṃ brahmacariyaṃ acarī, kappāyano kaccissataṃ amogham;
Nibbāyi so ādu saupādiseso, yathā vimutto ahu taṃ suṇoma.

1284: ‘Acchecchi taṅhaṃ idha nāmarūpe, (iti bhagavā,
Kaṅhassa sotaṃ dīgharattānusayitaṃ;
Atāri jātiṃ maraṇaṃ asesam, iccabravi bhagavā pañcasetṭho.

1285: ‘Esa sutvā pasīdāmi, vaco te isisattama;
Amoghaṃ kira me puṭṭhaṃ, na maṃ vañcesi brāhmaṇo.

1286: ‘Yathā vādī tathā kāri, ahu buddhassa sāvako;
Acchecchi maccuno jālaṃ, tataṃ māyāvino daḷhaṃ.

1287: ‘Addasa bhagavā ādiṃ, upādānassa kappiyo;
Accagā vata kappāno, maccudheyyaṃ suduttaraṃ.

1288: ‘Taṃ devadevaṃ vandāmi, puttaṃ te dvipaduttama;
Anujātaṃ mahāvīraṃ, nāgaṃ nāgassa orasa’ nti. –

Imā gāthā saṅgītikāle ekajjhaṃ katvā saṅghaṃ āropitā. Tattha ‘‘nikkhantaṃ vata maṃ santa’’ntiādayo pañca gāthā āyasmā vaṅgīso navo acirapabbajito hutvā vihāraṃ upagatā alaṅkatapaṭiyattā sambahulā itthiyo disvā uppannārāgo taṃ vinodento abhāsi.

Tattha **nikkhantaṃ vata maṃ santaṃ, agārasmānagāriyanti** agārato nikkhantaṃ anagāriyaṃ pabbajitaṃ maṃ samānaṃ. **Vitakkāti** kāmavitakkādayo pāpavitakkā. **Upadhāvantīti** mama cittaṃ upagacchanti. **Pagabbhāti** pāgabbhiyayuttā vasino. ‘‘Ayaṃ gehato nikkhamitvā pabbajito, nayimaṃ anuddhaṃsitum yutta’’nti evaṃ aparihārato nillajjā. **Kaṅhatoti** kāḷato, lāmakabhāvatoti attho. **Imeti** tesam attano paccakkhatā vuttā.

Asuddhajīvino parivārayuttā manussā uggakiccatāya ‘‘uggā’’ti vuccanti, tesam puttā **uggaputtā**. **Mahissāsāti** mahāissāsā. **Sikkhitāti** dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippā. **Daḷhadhamminoti**, daḷhadhanuno. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati. Dvisahassathāmanti, ca yassa āropitassa jīyāya bandho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍapamāṇā nabhaṃ ukkhittassa pathavito muccati. **Samantā parikireyyunti** samantato kaṇḍe khipiyyum. Kittakāti ce āha ‘‘**sahassaṃ apalāyina**’’nti. Yuddhe aparaṃ mukhānaṃ sahassamattānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – sikkhitā katahatthā uggā daḷhadhanuno mahissāsā uggaputtā sahassamattā kadācīpi yuddhe parājayaṃ apattā appamattā samantato ṭhatvā thambhaṃ upanissāya sacepi vasseyyum. Tādisehipi issāsasahashehi samantā sare parikiriyante susikkhito puriso daṇḍaṃ gahetvā sabbe sare attano sarīre apatamāne katvā pādāmūle pāteyya. Tattha ekopi issāso dve sare ekato khipanto nāma natthi. Itthiyo pana rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti, evaṃ khipantiyo. **Ettakā bhiyyoti** imāhi itthīhi bhiyyopi bahū itthiyo attano itthikuttahāsabhāvādito vidhaṃsenti.

Sakkhī hi me sutam etanti sammukhā mayā etaṃ sutam. **Nibbānagamaṇaṃ magganti** līngavipallāsena vuttaṃ, nibbānagāmaggoti attho, vipassanaṃ sandhāyāha. **Tattha me nirato manoti** tasmīṃ vipassanāmagge mayhaṃ cittaṃ nirataṃ.

Evañce maṃ viharantanti evaṃ aniccaasubhajjhānabhāvanāya ca vipassanābhāvanāya ca viharantaṃ maṃ. **Pāpimāti** kilesamāraṃ ālapati. **Tathā maccu karissāmi, na me maggampi dakkhasīti** mayā kataṃ maggampi yathā na passasi, tathā maccu antaṃ karissāmīti yojanā.

Aratiñcātiādikā pañca gāthā attano santāne uppanne aratiādike vinodentena vuttā. Tattha **aratinti** adhikusalesu dhammesu pantasenāsanesu ca ukkaṅṭhanaṃ. **Ratinti** pañcakāmaguṇaratiṃ. **Pahāyāti** pajahitvā. **Sabbaso gehasitañca vitakkanti**, gehanissitaṃ puttadārādipaṭisaṃyuttaṃ ñātivitakkādiñca micchāvitakkaṃ anavasesato pahāya. **Vanathaṃ na kareyya kuhiñcīti** ajjhattikabāhirappabhede

sabbasmim vatthusmim taṇhaṃ na kareyyaṃ. **Nibbanatho avanatho sa bhikkhūti** yo hi sabbena sabbam nittañho, tato eva katthacipi nandiyā abhāvato avanatho, so bhikkhu nāma saṃsāre bhayassa sammadeva ikkhaṇatāya bhinnakilesatāya cāti attho.

Yamidha pathaviṇca vehāsaṃ, rūpagataṃ jagatogadhaṃ kiñcīti yaṃkiñci idha pathavīgataṃ bhūminissitaṃ vehāsaṃ vehāsaṭṭhaṃ devalokanissitaṃ rūpagataṃ rūpajātaṃ ruppanasabhāvaṃ jagatogadhaṃ lokikaṃ bhavattayapariyāpannaṃ saṅkhatam. **Parijīyati sabbamaniccanti** sabbam taṃ jarābhībhūtaṃ, tato eva aniccaṃ tato eva dukkhaṃ anattāti evaṃ tilakkhaṇāropanaṃ āha. Ayaṃ therassa mahāvīpassanāti vadanti. **Evaṃ samecca caranti mutattāti** evaṃ samecca abhisamecca vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya paṭivijjhivā mutattā pariññātattabhāvā paṇḍitā caranti viharanti.

Upadhīsūti khandhūpadhiādīsū. **Janāti** andhaputhujjanā. **Gadhītāseti** paṭibaddhacittā. Ettha hi viśesato kāmaguṇūpadhīsū chando apanetabboti dassento āha **diṭṭhasute paṭighe ca mute cāti**. **Diṭṭhasuteti** diṭṭhe ceva sute ca, rūpasaddesūti attho. **Paṭigheti** ghaṭṭanīye phoṭṭhabbe. **Muteti** vuttāvasese mute, gandharasesūti vuttaṃ hoti. **Sāratthapakāsaniyaṃ** (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.210) “paṭighapadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇa”nti vuttaṃ. **Ettha vinodaya chandamanejoti** etasmim diṭṭhādibhede pañcakāmaguṇe kāmacchandaṃ vinodehi, tathā sati sabbattha anejo avikappo bhavasi. **Yo hettha na limpāti muni tamāhūti** yo hi ettha kāmaguṇe taṇhālepena na limpāti, taṃ moneyyadhammaṭṭhato “munī”ti paṇḍitā vadanti. “Atha saṭṭhisitā”ti pālīti adhippāyena keci “saṭṭhidhammārammaṇanissitā”ti atthaṃ vadanti. “Aṭṭhasaṭṭhisitā savitakkā”ti pana pālī, appakañhi ūnaṃ adhikaṃ vā na gaṇanūpagaṃ hotīti. **Aṭṭhasaṭṭhisitāti** dvāsaṭṭhidīṭṭhigatasannissitā micchāvitakkāti atthoti keci vadanti. Diṭṭhigatikā ca sattāvāsābhāvaladdhiṃ ajjhūpagatāti adhiccasaṃuppannavādaṃ ṭhapetvā itaresaṃ vasena “atha saṭṭhisitā savitakkā”ti vuttaṃ. Yathā hi taṇhālepābhāvena bhikkhūti vuccati, evaṃ diṭṭhilepābhāvenapīti dassetuṃ “atha saṭṭhisitā”tiādi vuttaṃ. **Puthujjanatāya adhammā nivīṭṭhāti** te pana micchāvitakkā niccādigāhavasena adhammā dhammato apetaṃ puthujjanatāyaṃ andhabāle nivīṭṭhā abhinivīṭṭhā. **Na ca vaggagatassa kuhiñcīti** yattha katthaci vatthusmim sassatavādādimicchādīṭṭhivaggagato, taṃladdhiko na ca assa bhavēyya. Aṭṭhakathāyaṃ (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.210) pana “atha saṭṭhisitā savitakkā, puthū janatāya adhammā nivīṭṭhā”ti padaṃ uddharitvā atha cha ārammaṇanissitā puthū adhammavitakkā janatāya nivīṭṭhāti vuttaṃ. Tathā na ca vaggagatassa kuhiñcīti tesam vasena na katthaci kilesavaggagato bhavēyyāti ca vuttaṃ. **No pana duṭṭhullagāhī sa bhikkhūti** yo kilesehi dūsitattā ativiya duṭṭhullatā ca duṭṭhullānaṃ micchāvādānaṃ gaṇhanasīlo ca no assa no bhavēyya, so bhikkhu nāma hotīti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhitoti** cirakālato paṭṭhāya samāhito. **Akuhakoti** kohaññarahito asaṭṭho amāyāvī. **Nipakoti** nipuṇo cheko. **Apihālūti** nittañho. **Santaṃ padaṃ ajjhagamāti**, nibbānaṃ adhigato. Moneyyadhammasamannāgatato **muni**. **Parinibbutoti** ārammaṇakaraṇavasena nibbānaṃ paṭicca saupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. **Kaṅkhati kālanti** idāni anupādisesanibbānatthāya kālaṃ āgāmeti. Na tassa kiñci karaṇīyaṃ atthi, yathā ediso bhavissati, tathā attānaṃ sampādetīti adhippāyo.

Mānaṃ pajahassūtiādayo catasso gāthā paṭibhānasampattiṃ nissāya attano pavattamānaṃ mānaṃ vinodentena vuttā. Tattha **mānaṃ pajahassūti** seyyamānādinavavidhaṃ mānaṃ pariccaja. **Gotamāti** gotamagottassa bhagavato sāvakattā attānaṃ gotamagottaṃ katvā ālapati. **Mānathanti** mānassa pavattiṭṭhānabhūtaṃ ayonisomanasikāraparikkhittaṃ jātiādiṃ tappaṭibaddhakilesappahānena **jahassu** pajaha. **Asesanti** sabbameva. **Mānathamhi sa mucchitoti** mānavatthunimittaṃ mucchaṃ āpanno. **Vipparisārīhuvā cirarattanti** imasmim mānathānuyogakkhaṇe vītivatte pubbeva arahattaṃ pāpuṇissa, “naṭṭhohamasmī”ti vipparisārī ahuvā ahoṣi.

Makkhena makkhitā pajāti sūrādinā attānaṃ ukkaṃsetvā pare vambhetvā paraguṇamakkhanalakkaṇena makkhena pisitattā makkhī. Puggalo hi yathā yathā paresaṃ guṇe makkheti, tathā tathā attano guṇe puñjati nirākaroti nāma. **Mānathāti** mānena hataguṇā. **Nirayaṃ**

papatantīti nirayaṃ upapajjanti.

Maggajinoti maggena vijitakilesa. **Kittiṅca sukhañcāti** viññūhi pasamsitañca kāyikacetasikasukhañca **anubhotīti** paṭilabhati. **Dhammadasoti tamāhu tathattanti** taṃ tathabhāvaṃ sammāpaṭipannaṃ yāthāvato dhammadassīti paṇḍitā āhu.

Akhiḷoti pañcacetokhilarahito. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. **Visuddhoti** nīvaraṇasañkhātavalāhakāpagamena visuddhamānaso. **Asesanti** navavidhampī mānaṃ aggamaggena pajahitvā. **Vijjāyantakaro samitāvīti** sabbaso samitakilesa tividhāya vijjāya pariyosānappatto hotīti attānaṃ ovadati.

Athekadivasam āyasmā ānando aññatarena rājamahāmattena nimantito pubbaṅhasamayam tassa geham gantvā paññatte āsane nisīdi āyasmatā vaṅgīsenā pacchāsamaṇena. Atha tasmim gehe itthiyo sabbālañkārapaṭimaṇḍitā theram upasañkamitvā, vanditvā pañham pucchanti, dhammam suṇanti. Athāyasmato vaṅgīsassa navapabbajitassa ārammaṇam pariggahetum asakkontassa visabhāgārammaṇe rāgo uppajji. So saddho ujujātiko kulaputto “ayaṃ me rāgo vaḍḍhitvā dīṭṭhadhammikaṃ samparāyīkampi attham nāseyyā”ti cintetvā yathānisinnova therassa attano pavattim āvikaronto “**kāmarāgenā**”ti gāthamāha. Tattha yadipi kilesarajjanaparilāho kāyampi bādhati, cittaṃ pana bādheṇto cirataram bādhetīti dassetum “**kāmarāgena dayhāmī**”ti vatvā “cittaṃ me pariḍayhati”ti vuttam. **Nibbāpananti** rāganibbāpanakāraṇam rāgapariḷāhassa nibbāpanasamattham ovādam karohīti attho.

Saññāya vipariyesātitiādikā gāthā tena yācītena āyasmatā ānandena vuttā. **Vipariyesāti** vipallāsena asubhe subhanti pavattena viparītaggāhena. **Nimittanti** kilesajanakanimittam. **Parivajjehīti** paribbaja. **Subham rāgūpasamhitanti** rāgavaḍḍhanārammaṇam subham parivajjento asubhasaññāya parivajjeyya, sabbattha anabhiratisaññāya. Tasmā tadubhayampi dassento “**asubhāyā**”tiādīmāha.

Tattha **asubhāyāti** asubhānupassanāya. **Cittaṃ bhāvehi ekaggaṃ susamāhitanti** attano cittavikkhepabhāvena ekaggaṃ ārammaṇesu susamāhitam appitam katvā bhāvehi tava asubhānupassanaṃ sukaram akkhāmīti. **Sati kāyagatā tyatthūti** vuttakāyagatāsati bhāvanā tayā bhāvītā bahulikatā hotūti attho. **Nibbidābahulo bhavāti** attabhāve sabbasmiñca nibbedabahulo hohi.

Animittañca bhāvehīti niccanimittādīnaṃ ugghāṇena viśesato aniccānupassanā animittā nāma, tato **mānānusayamujjahāti** taṃ bhāvento maggapaṭipāṭiyā aggamaggādhigamena mānānusayam samucchinda. **Mānābhisamayāti** mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca. **Upasantoti** sabbaso rāgādīnaṃ santatāya upasanto **carissasi** viharissasīti attho.

Tameva vācantitiādikā catasso gāthā bhagavatā subhāsitasutte (saṃ. ni. 1.213) desite somanassajātena therena bhagavantam sammukhā abhitthavanta vuttā. **Yāyattānaṃ na tāpayeti** yāya vācāya hetubhūtāya attānaṃ vippaṭisārena na tāpeyya na viheṭheyya. **Pare ca na vihimseyyāti** pare ca parehi bhindanto na bādheyya. **Sā ve vācā subhāsītāti** sā vācā ekamsena subhāsītā nāma, tasmā tameva vācam bhāseyyāti yojanā. Imāya gāthāya apisuṇavācāvasena bhagavantam thometi.

Paṭinanditāti paṭimukhabhāvena nanditā piyāyitā sampati āyatiñca suṇantehi sampatiḥchitā. **Yaṃ anādāyāti** yaṃ vācam bhāsanto pāpāni paresam appiyāni anīṭṭhāni pharusavacanāni anādāya aggahetvā atthabyañjanamadhuram piyameva dīpeti. **Tameva piyavācam bhāseyyāti** piyavācāvasena abhitthavi.

Amatāti sādhubhāvena amatasadisā. Vuttañhetam – “saccaṃ have sādhutaram rasāna”nti (saṃ. ni. 1.73). Nibbānamatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yā ayaṃ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇi. Idameva hi porāṇānaṃ āciṇṇam yaṃ te na alikaṃ bhāsiṃsu. Tenāha – “**sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo paṭiṭṭhitā**”ti. Tattha sacce paṭiṭṭhitattā eva attano ca paresaṅca

atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etaṃ. Idañhi vuttaṃ hoti – sacce patiṭṭhitā. Kīdise? Atthe ca dhamme ca, yaṃ paresaṃ atthato anapetattā atthaṃ anuparodhakaraṃ, dhammato anapetattā dhammaṃ dhammikameva atthaṃ sādhetīti. Imāya gāthāya saccavācāvasena abhitthavi. **Khemanti** abhayaṃ nirupaddavaṃ. Kena kāraṇeṇāti ce? **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānaṃ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvaṭṭati, tasmā khemanti attho. Atha vā yaṃ buddho nibbānapattiyā vā dukkhassantakiriyāya vāti dvinnāṃ nibbānadhātūnaṃ atthāya khemamaggappakāsanato **khemam** vācaṃ bhāsati. **Sā ve vācānamuttamāti** sā vācā sabbavācānaṃ seṭṭhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Imāya gāthāya mantāvacaṇavasena bhagavantaṃ abhitthavanto arahattanikūṭena thomaṇaṃ pariyosāpeti.

Gambhīrapañṇoti tisso gāthā āyasmato sārīputtatherassa pasaṃsanavasena vuttā. Tattha **gambhīrapañṇoti** gambhīresu khandhāyatanādīsū pavattāya nipuṇāya pañṇāya samannāgatattā gambhīrapañṇo. Medhāsankhātāya dhammojapañṇāya samannāgatattā **medhāvī**. “Ayaṃ duggatīyā maggo, ayaṃ sugatīyā maggo, ayaṃ nibbānassa maggo”ti evaṃ magge ca amagge ca kovīdatāya **maggāmaggassa kovido**. Mahatīyā sāvakaṃpāramīṇānaṃ matthakaṃ pattāya pañṇāya vasena **mahāpañṇo**. **Dhammaṃ deseti bhikkhūnanti** sammadeva pavattiṃ nivattiṃ vibhāvento bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti. Tassā pana desanāya pavattīākāraṃ dassetuṃ “**saṃkhittenaṃ**”tiādi vuttaṃ.

Tattha **saṃkhittenaṃ** “cattārimāni, āvuso, ariyasaccāni. Katamāni cattāri? Dukkhaṃ ariyasaccaṃ...pe... imāni kho, āvuso, cattāri ariyasaccāni, tasmā tihāvuso, idaṃ dukkhanti yogo karaṇīyo”ti evaṃ saṃkhittenaṃ deseti. “Katamañcāvuso, dukkhaṃ ariyasaccaṃ? Jātipi dukkhā”tiādinā (ma. ni. 3.372-373) nayena tāneva vibhajanto vitthārenaṃ bhāsati. Khandhādidesaṇāsūpi eseva nayo. **Sālikāyiva nigghosoti** yathā madhuraṃ ambapakkaṃ sāyitvā pakkhehi vātaṃ datvā madhuraravaṃ nicchārentīyā sālikāya nigghoso, evaṃ therassa dhammaṃ kathentassa madhuro nigghoso hoti. Dhammasenāpatissa hi pittādīnaṃ vasena apalibuddhavaṇanaṃ hoti, ayadaṇḍena paḥaṭakamaṃsathālako viya saddo niccharati. **Paṭibhānaṃ udiyyatīti** kathetukamyatāya sati samuddato vīciyo viya uparūpari anantaṃ paṭibhānaṃ utthahati.

Tassāti dhammasenāpatissa. **Tanti** dhammaṃ desetassa. **Suṇantīti** yaṃ no thero katheti, taṃ no sossāmāti ādarajātā suṇanti. **Madhuranti** iṭṭhaṃ. **Rajanīyenaṃ** kantena. **Savanīyenaṃ** kaṇṇasukhena. **Vaggunāti** maṭṭhena manoharena. **Udaggacittāti** odagyaṃpītiyā vasena udaggacittā alīnacittā. **Muditāti** āmoditā pāmojjena samannāgatā. **Odhentīti** avadahanti añṇāya cittaṃ upaṭṭhapentā sotaṃ upanenti.

Ajja pannarasetiādikā catasso gāthā pavāraṇāsuttantadesanāya (saṃ. ni. 1.215) sathhāraṃ mahābhikkhusaṅghaparivutaṃ nisinnaṃ disvā thomentena vuttā. Tattha **pannaraseti** yasmiñhi samaye bhagavā pubbārāme nisīdanto sāyanhasamaye sampattaparīsāya kālayuttaṃ samayaṃyuttaṃ dhammaṃ desetvā, udakakoṭṭhake gattāni pariśīcītvā, vatthanivasano ekaṃsaṃ sugatamahācīvaraṃ katvā, migāramātipāsāde majjhimathambhaṃ nissāya pañṇattavarabuddhāsane nisīditvā, samantato nisinnaṃ bhikkhusaṅghaṃ anuvīloketvā tadahuposathe pavāraṇādivase nisinnaṃ hoti, imasmiṃ pannarasīuposatheti attho. **Visuddhiyāti** visuddhatthāya visuddhipavāraṇāya. **Bhikkhū pañcasatā samāgatāti**, pañcasatamattā bhikkhū sathhāraṃ parivāretvā nisajjavasena ceva ajjhāsayavasena ca samāgatā. Te ca **saṃyojanabandhanacchidāti** saṃyojanasaṅkhāte santānassa bandhanabhūte kilese chīnditvā ṭhitā. Tato eva **anīghā khīṇapunabbhavā isīti** kilesadukkhābhāvena nidukkhā khīṇapunabbhavā, asekkhānaṃ sīlakkhandhādīnaṃ esitabhāvena isīti.

Vijitasāṅgānti vijitakilesasaṅgāmattā vijitamārabalattā vijitasāṅgāmaṃ. **Satthavāhanti** atṭhaṅgike ariyamaggarathe āropetvā veneyyasatte vāheti saṃsārakantāro uttāretīti bhagavā satthavāho. Tenāha brahmā sahampati “utṭhehi, vīra, vijitasāṅgāma, satthavāhā”ti (mahāva. 8; ma. ni. 1.282), taṃ satthavāhaṃ anuttaraṃ sathhāraṃ sāvakaṃ payirupāsanti. **Tevijjā macchūyānti** evarūpehi sāvakehi parivārito cakkavattī viya rājā amaccaparivārito janapadacārikavasena samantā anupariyētīti yojanā.

Palāpoti tuccho antosārahito, sīlahitoti attho. **Vande ādiccabandhunanti** ādiccabandhum sathhāraṃ dasabalaṃ vandāmīti vadati.

Parosahassantiādikā catasso gāthā nibbānapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya bhikkhūnaṃ dhammaṃ desentaṃ bhagavantaṃ thomentena vuttā. Tattha **parosahassanti** atirekasahassaṃ, aḍḍhateḷasāni bhikkhusahassāni sandhāya vuttaṃ. **Akutobhayanti** nibbāne kutocipi bhayaṃ natthi. Nibbānaṃ pattassa ca kutocipi bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akutobhayaṃ nāma.

“Āguṃ na karotī”tiādinā (su. ni. 527) vuttakāraṇehi bhagavā nāgoti vuccatīti **nāganāmosi bhagavāti**. **Isīnaṃ isisattamoti** sāvaka paccekabuddhaisīnaṃ uttamo isi, vipassīsammāsambuddhato paṭṭhāya isīnaṃ vā sattamako isi. **Mahāmeghováti** cātuddīpikamahāmegho viya hutvā.

Divā vihārāti paṭisallānaṭṭhānato. **Sāvako te, mahāvīra, pāde vandati vaṅḡsoti** idaṃ thero arahattaṃ patvā attano visesādhigamaṃ pakāsento vadati.

Ummaggapathantiādikā catasso gāthā bhagavatā “kiṃ nu te, vaṅḡsa, imā gāthāyo pubbe parivitakkita, udāhu ṭhānaso cetā paṭibhanti”ti pucchitena ṭhānaso paṭibhanti dassetena vuttā. Kasmā panevaṃ taṃ bhagavā avoca? Saṅghamajjhe kira kathā udapādi – “vaṅḡsatthero vissaṭṭhagantho neva uddesena, na paripucchāya, na yonisomanasikārena kammaṃ karoti. Gāthaṃ bandhanto vaṇṇapadāni karonto vicarati”ti. Atha bhagavā “ime bhikkhū vaṅḡsassa paṭibhānasampattiṃ na jānanti, ahamassa paṭibhānasampattiṃ jānāpessāmi”ti cintetvā “kiṃ nu kho, vaṅḡsā”tiādinā pucchati. **Ummaggapathanti** anekāni kilesuppajjanapathāni. Vaṭṭappasutapathatāya hi pathanti vuttaṃ. **Pabhijja khilānīti** rāgādikhilāni pañca bhinditvā carasi. **Taṃ passathāti** evaṃ abhibhuyya ca chinditvā ca carantaṃ buddhaṃ passatha. **Bandhapamuñcakaranti** bandhanamocanakaraṃ. **Asitanti** anissitaṃ. **Bhāgaso paṭibhajjāti** satipaṭṭhānādikotṭhāsato dhammaṃ paṭibhajjanīyaṃ katvā. **Pavibhajjāti** pi pāṭho. Uddesādikotṭhāsato pakārena vibhajitvā vibhajitvā dhammaṃ desetīti attho.

Oghassāti kāmādicaturoghassa. **Anekavihanti** satipaṭṭhānādivasena anekavidhaṃ aṭṭhatimsāya vā kammaṭṭhānānaṃ vasena anekappakāraṃ amatāvahaṃ maggaṃ **akkhāsi** abhāsi. **Tasmiṃca amate akkhātetī** tasmiṃ tena akkhāte amate amatāvahe. **Dhammadasāti** dhammassa passitāro. **Ṭhitā asaṃhīrāti** kenaci asaṃhāriyā hutvā patiṭṭhitā. **Ativijjhāti** ativijjhivā. **Sabbatṭhitinanti** sabbesaṃ diṭṭhitṭhānānaṃ viññāṇaṭṭhitīnaṃ vā. **Atikkamamaddasāti** atikkamabhūtaṃ nibbānaṃ addasa. **Agganti** uttamaṃ dhammaṃ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānanti** pañcavaggiyānaṃ **aggam** dhammaṃ, **agge** vā ādito desayīti attho.

Tasmāti yasmā “esa dhammo sudesito”ti jānantena pamādo na kātabbo, tasmā **anusikkheti** tisso sikkhā vipassanāpaṭipāṭiyā maggaṃ paṭipāṭiyā ca sikkheyya.

Buddhānubuddhotiādikā tisso gāthā āyasmato aññātakonḍaṇḍattherassa thomanavasena vuttā. Tattha **buddhānubuddhoti** buddhānaṃ anubuddho. Buddhā hi paṭhamaṃ cattāri saccāni bujjhimsu, pacchā thero sabbapaṭhamaṃ, tasmā buddhānubuddhoti. Thirehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **thero**, akuppadhammoti attho. **Tibbanikkamoti** daḷhavīriyo. **Sukhavihārānanti** diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ. **Vivekānanti** tiṇṇampi vivekānaṃ. **Sabbassa tanti** yaṃ sabbasāvakena pattabbaṃ, assa anena taṃ anuppattaṃ. **Appamattassa sikkhatoti** appamattena hutvā sikkhantena.

Tevijjo cetopariyakovidoti chasu abhiññāsu catasso vadati, itarā dve yadipi na vuttā, thero pana chaḷabhiññova. Yasmā therā himavante chaddantadahato āgantvā bhagavati paramanipaccakāraṃ dassetvā, vandantaṃ disvā pasannamānasena bhagavato sammukhā therā abhitthavanta imā gāthā vuttā, tasmā “konḍaṇḍo buddhadāyādo, pāde vandati satthuno”ti vuttaṃ.

Nagassa passetiādikā tisso gāthā pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ sabbeheva arahantehi bhagavati

kāḷasilāyaṃ viharante āyasmā mahāmoggallāno tesam bhikkhūnaṃ cittaṃ samanvesanto arahattaphalavimuttiṃ passittha. Taṃ disvā āyasmā vaṅgīso bhagavantaṃ there ca abhittavanto abhāsi. Tatha **naḡassa passeti** isigilipabbatassa passe kāḷasilāyaṃ. **Āsīnanti** nisinnaṃ.

Cetasāti attano cetopariyañāṇena. **Cittaṃ nesam samanvesanti** tesam khīṇāsavabhikkhūnaṃ cittaṃ samanvesanto. **Anupariyēti** anukkamena paricchindati.

Evam sabbaṅgasampannaṃ “munim dukkhassa pārāgu”nti vuttāya satthusampattiyā ceva “tevijjā maccuhāyino”ti vuttāya sāvakasampattiyā cāti sabbehi aṅgehi sampannaṃ samannāgataṃ. **Muninti** hi iminā padena monasaṅkhātena ñāṇena satthu anavasesaṇeyyāvabodho vuttoti anāvaraṇañāṇena dasabalañāṇādīnaṃ saṅgaho kato hoti, tenassa ñāṇasampadaṃ dasseti. **Dukkhassa pārāgunti** iminā pahānasampadaṃ. Tadubhayena ca satthu ānubhāvasampadādayo dassitā honti. **Tevijjā maccuhāyino**ti iminā sāvakānaṃ ñāṇasampattidīpanena ca nibbānadhātuyā adhigamadīpanena ca padadvayena satthusāvakasampatti dassitā hoti. Tathā hi yathāvuttamatthaṃ pākaṭataraṃ kātum “**munim dukkhassa pārāguṃ. Anekākārasampannaṃ, payirupāsanti gotama**”nti vuttaṃ. Tatha **anekākārasampannanti** anekehi ākārehi sampannaṃ, anekākāraguṇasamannāgantanti attho.

Cando yathāti gāthā bhagavantaṃ campānagare gaggarāya pokkharāṇiyā tīre mahatā bhikkhusaṅghena anekehi ca devanāgasahashehi parivutaṃ attano vaṇṇena ca yasasā ca virocamaṇaṃ disvā somanassajātena abhittavantaṃ vuttā. Tatha **cando yathā vigatavalāhake nabheti** yathā saradasamayē apagatavalāhake valāhakasadisena aññena ca mahikādīnā upakkilesena vimutte ākāse puṇṇacando virocāti, **vītamalova bhāṇumāti** teneva valāhakādiupakkilesavigamena vigatamalo bhāṇumā sūriyo yathā virocāti. **Evampi, aṅgīrasa, tvanti** evam aṅgehi niccharaṇajutīhi jutimanta tvampi **mahāmuni** bhagavā, **atirocasi** attano yasasā sadevakaṃ lokaṃ atikkamitvā virocāsīti.

Kāveyyamattātiādikā dasa gāthā arahattaṃ patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā satthu attano ca guṇe vibhāventena vuttā. Tatha **kāveyyamattāti** kāveyyena kabbakaraṇena mattā mānitā sambhāvitā guṇodayaṃ āpannā. **Addasāmāti** addasimhā.

Addhā no udapajjathāti ratanattayaṃ addhā amhākaṃ upakāratthāya uppajji.

Vacananti saccapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ. **Khandhe āyatanāni ca dhātuyo cāti** pañcakkhandhe dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo ca. Imasmiṃ ṭhāne khandhādikathā vattabbā. Sā **visuddhimagge** (visuddhi. 2.421 ādayo) vitthāritā evāti tatha vuttanayeneva veditabbā. **Viditvānāti** rūpādivibhāgādito aniccatādito ca pubbabhāgañāṇena jānitvā.

Ye te sāsanaḡarakāti ye te sattā tathāgatānaṃ sāsanaḡarakā, tesam bahūnaṃ atthāya vata uppajjanti tathāgatā.

Ye niyāmagataddasāti niyāmo eva niyāmagataṃ, ye bhikkhū bhikkhuniyo ca sammattaniyāmaṃ addasaṃsu adhigacchiṃsu. Tesam atthāya vata **bodhim** sammāsambodhim ajjhagamā, **muni** bhagavāti yojanā.

Sudesitāti veneyyajjhāsayanurūpaṃ saṅkhepato vitthārato ca suṭṭhu desitā. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumatā. Attahitakāmehi araṇiyāni karaṇiyāni ariyabhāvakarāni, ariyassa vā bhagavato saccānīti **ariyasaccāni**. **Dukkhanti**ādi tesam ariyasaccānaṃ sarūpadassanaṃ. Imasmiṃ ṭhāne ariyasaccakathā vattabbā, sā sabbākārato **visuddhimagge** (visuddhi. 2.529 ādayo) vitthāritāti tatha vuttanayeneva veditabbā. **Evamete tathāti** ete dukkhādayo ariyasaccadhammā evam dukkhādippakārena tathā avitathā anaññathā. **Vuttā diṭṭhā me te yathā tathāti** yathā satthārā vuttā, tathā mayā diṭṭhā, ariyamaggañāṇena paṭividdhattā evam tesam. **Sadatto me anupatto** arahattaṃ mayā sacchikataṃ. Tato ca **katam buddhassa** bhagavato **sāsanaṃ** ovādānusiṭṭhiyaṃ anupatiṭṭho.

Svāgataṃ vata me āsīti suāgamaṇaṃ vata me ahosi. **Mama buddhassa santiketī** mama sambuddhassa bhagavato santike samīpe.

Abhiññāpāramippattoti channampi abhiññānaṃ pāraṃiṃ, ukkaṃsaṃ adhigato. Iminā hi padena vuttamevatthaṃ vivarituṃ “**sotadhātu visodhitā**”tiādi vuttaṃ.

Pucchāmi satthāraṇṭiādikā dvādasā gāthā attano upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā. Āyasmato nigrodhakappattherassa hi parinibbānakāle āyasmā vaṅgīso asammukhā ahosi. Diṭṭhapubbañca tena tassa hatthakukkuccādi, pubbavāsanāvasena hi tādisañca āyasmato pilindavacchassa vasalavādena samudācāro viya khīṇāsavānaṃpi hotiyeva. Tena “parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no”ti uppannaparivitakko satthāraṃ pucchi. Tena vuttaṃ – “upajjhāyassa parinibbutabhāvaṃ pucchantena vuttā”ti. Tattha **satthāraṇṭi** diṭṭhadhammikādīhi veneyyānaṃ anusāsakaṃ. **Anomapaññanti** omaṃ vuccati parittaṃ lāmakāṃ. Na omapaññaṃ anomapaññaṃ, mahāpaññaṇṭi attho. **Diṭṭheva dhammeti** paccakkhameva, imasmimyeva attabhāveti attho. **Vicikicchānaṇṭi** samsayānaṃ evarūpānaṃ vā parivitakkānaṃ chettā. **Aggālaveti** aggālavacetiyasaṅkhāte vihāre. **Ñātoti** pākaṇo. **Yasassīti** lābhasakkārasampanno. **Abhinibbutattoti** upasantasabhāvo apariḍayhamānacitto.

Tayā katanti tādise chāyāsampanne nigrodharukkhamūle nisinnattā “nigrodhakappo”ti tayā kataṃ nāmaṃ. Iti so yathā attanā upalakkhitaṃ tathā vadati. Bhagavā pana na nisinnattā eva taṃ tathā ālapati, api ca kho tattha arahattaṃ pattattāpi. **Brāhmaṇassāti** jātiṃ sandhāya vadati. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṃ acarinti** namassamāno vihāsiṃ. **Mutyapekhoti** nibbāne patiṭṭhito.

Daḷhadhammadassīti bhagavantaṃ ālapati. Daḷhadhammañhi nibbānaṃ abhijjanaṭṭhena, tañca bhagavā passi dassesi ca.

Sakkātipi bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbeti**, niravasesaparisaṃ saṅgaṇhitvā attānaṃ dassento vadati. **Samantacakkhūtipi** bhagavantameva sabbaññutaññaṇena ālapati. **Samavatṭhitāti** sammā avatṭhitā, ābhogaṃ katvā ṭhitā. **Noti** amhākaṃ. **Savanāyāti** imassa pañhassa veyyākaraṇaṃ savanattāya. **Sotāti** sotadhātuyā. **Tuvaṃ no satthā tvamanuttarosīti** thutivacanasena vadati.

Chinda no vicikicchanti vicikicchāpaṭirūpakaṃ taṃ parivitakkaṃ sandhāyāha. Akusalavicikicchāya pana thero nibbicikicchova. **Brūhi metanti** brūhi me etaṃ. Yaṃ mayā yācitosi “taṃ sāvakaṃ, sakka, mayampi sabbe aññātumicchāmā”ti yācitova, taṃ brāhmaṇaṃ **parinibbutaṃ vedaya bhūripaṇña. Majjheva no bhāsā**”ti parinibbutaṃ jānitvā mahāpañña bhagavā majjheva amhākaṃ sabbesaṃ bhāsa, yathā sabbe mayaṃ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahasanettoti**, idaṃ pana thutivacanameva. Apicettha ayamadhippāyo – yathā sakko sahasanetto devānaṃ majjhe tehi sakkaccaṃ sampaṭicchitavacanaṃ bhāsati, evaṃ amhākaṃ majjhe amhehi sampaṭicchitavacanaṃ bhāsati.

Ye kecīti imampi gāthaṃ bhagavantaṃ thunanto vattukāmataṃ janetuṃ bhaṇāti. Tassattho – ye keci abhijjhādayo ganthā, tesāṃ appahāne satī mohavicikicchānaṃ pahānābhāvato **mohamaggāti** ca, **aññānapakkhāti** ca, **vicikicchaṭṭhānāti** ca vuccanti. Sabbe te tathāgataṃ patvā tathāgatassa desanābalena viddhaṃsitā bhavanti, nassanti. Kimkāraṇanti? **Cakkhuñhi etaṃ paramaṃ narānaṃ**, yasmā tathāgato sabbaganthavidhamaṇena paññācakkhujananato narānaṃ paramaṃ cakkhūti vuttaṃ hoti.

No ce hi jātūti imampi gāthaṃ thunanto eva vattukāmataṃ janento bhaṇāti. Tattha **jātūti** ekaṃsavacanaṃ. **Purisoti** bhagavantaṃ sandhāyāha. **Jotimantoti** paññājotisampannā sārīputtādayo. Idaṃ vuttaṃ hoti – yadi bhagavā puratthimādībhedo vāto viya abbhaghanaṃ desanāvegena kilese

vihaneyya, tato yathā abbhaghananivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṃ sabbopi loko aññānanivuto tamova siyā. Ye cāpi ime idāni jotimanto khāyanti sārīputtādayo, tepi na bhāseyyuṃ, na dīpeyyunti.

Dhīrā cāti imampi gātham purimanayenevāha. Tassattho – **dhīrā** ca paṇḍitapurisā, **pajjotakarā bhavanti** paññāpajjotam uppādentī. **Tam** tasmā aham tam **vīra** padhānavīriyasamannāgata bhagavā, **tatheva maññe** dhīro pajjotakarotveva maññāmi. Mayampi **vipassinam** sabbadhamme yathābhūtam passantam bhagavantam jānantā eva upāgamimhā. Tasmā “parisāsu no **āvīkarohi kappam** parinibbutova yathā nigrodhakappam āvīkarohi pakāsehi”ti.

Khippanti imampi gātham purimanayeneva āha. Tassattho – bhagavā **khippam giram eraya vattu vaggum** acirāyamāno vācam bhāsa vattu manoharam. **Hamsova** yathā suvaṇṇahamso gocaram pariggaṇhanto jātassaravanasaṇḍam disvā gīvam **paggayha** pakkhe uddhunitvā haṭṭhatuṭṭho **saṇikam** ataramāno vaggum nikūjati giram nicchāreti, evamevam tvam saṇikam nikūja iminā mahāpurisalakkhaṇaññātarena bindussarena suṭṭhu **vikappitena** abhisankhatena, ete mayam sabbe **ujugatā** avikkhittamānasā hutvā tava nikūjam suṇomāti.

Pahīnajātīmarañanti, idampi purimanayeneva āha. Tattha na sissatīti aseso, tam **asesam**, sotāpannādayo viya kiñci asesetvā pahīnajātīmarañanti vuttam hoti. **Niggayhāti** nibandhitvā, **dhonanti** dhutasabbapāpam. **Vadessāmīti** kathāpessāmi dhammam. **Na kāmakāro hohi puthujjanānanti** puthujjanasekkhādīnam tividhānam jānānam kāmakāro natthi, te yam icchanti ñātuṃ vā vattuṃ vā, tam na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca tathāgatānanti** tathāgatānam pana vīmaṃsakāro paññāpubbaṅgamakiriyā, te yam icchanti ñātuṃ vā vattuṃ vā, tam sakkontiyevāti adhippāyo.

Idāni tam saṅkheyyakāram pakāsentō “**sampannavēyyākaraṇa**”nti gāthamāha. Tassattho – tathā hi tava bhagavā idam **samujjupaññassa** sabbattha appaṭīhatabhāvena ujugatapaññassa sammadeva vuttam pavattitam sampannavēyyākaraṇam “santatimahāmatto sattatālamattam abhuggantvā parinibbāyissati, suppabuddho sakko sattame divase pathaviṃ pavissati”ti evamādiṃ **samuggahitam** sammadeva uggahitam aviparītam diṭṭham, puna suṭṭhutam añjaliṃ paṇāmetvā āha. **Ayamañjali pacchimo suppaṇāmitoti** ayam aparopi añjali suṭṭhutam paṇāmito. **Mā mohayī jānanti** mā no avacanena mohayī, jānanto tassa gatim. **Anomapaññāti** bhagavantam ālapati.

Paroparanti imam pana gātham aparenapi pariyāyena amohanameva yācanto āha. Tattha **paroparanti** lokuttaralokiyavasena sundarāsundaram dūre santike vā. **Ariyadhammanti** catusaccadhammam. **Viditvāti** paṭivijjhivā. **Jānanti** sabbam ñeyyadhammam jānanto. **Vācābhikaṅkhāmīti** yathā **ghammani** ghammakāle uṇhābhittatto puriso kilanto tasito vāriṃ, evam te vācam abhikaṅkhāmi. **Sutam pavassāti** sutasaṅkhātam saddāyatanam pavassa pagghara muñca pavatta. “Sutassa vassā”tipi pāḷi. Vuttapakāraṇassa saddāyatanassa vuṭṭhim vassāti attho.

Idāni yādisam vācam abhikaṅkhati, tam pakāsentō “**yadatthika**”nti gāthamāha. Tattha **kappāyanoti** kappameva pūjāvasena vadati. **Yathā vimuttoti** “kiṃ anupādisēsāya nibbānadhātuyā yathā asekkho, udāhu saupādisēsāya yathā sekkho”ti vā pucchati. Sesamettha pakāṭameva.

Evaṃ dvādasahi gāthāhi yācito bhagavā tam viyākaronto “**acchecchi**”tiādimāha. Tattha **acchecchi taṇham idha nāmarūpe (iti bhagavā) kaṇhassa sotam dīgharattānusayitanti** imasmim nāmarūpe kāmataṇhādibhedā taṇhā dīgharattam appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa māraṇassa sotantipi vuccati. Tam kaṇhassa sotamutam dīgharattānusayitam idha nāmarūpe taṇham kappāyano chindī. **Iti bhagavāti** idam pana saṅgītikārānam vacanam. **Atāri jātim maraṇam asesanti** so tam taṇham chetvā asesam jātimaraṇam atari anupādisēsāya parinibbāyīti dasseti, **iccabravi bhagavā pañcaseṭṭhoti** āyasmatā vaṅgīsena puṭṭho bhagavā evam avoca pañcahi saddhādīhi indriyehi anaññāsādhāraṇehi cakkhūhi vā seṭṭho. Atha vā **pañcaseṭṭhoti** pañcahi sīlādīhi dhammakhandhehi, pañcahi vā

hetusampadādīhi seṭṭho uttamo pavaroti saṅgītikārānamevidampi vacanaṃ.

Evam vutte bhagavato bhāsitaṃ abhinandamānaso āyasmā vaṅgīso “**esa sutvā**”tiādikā gāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāyaṃ **na maṃ vañcesīti** yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṃ icchantam maṃ na vañcesi, na viṣaṃvādesīti attho. Sesam pākaṭameva.

Dutiyagāthāyaṃ yasmā mutyapekho vihāsi, tasmā taṃ sandhāyāha “**yathā vādī tathā kāri, ahu buddhassa sāvako**”ti. **Maccuno jālaṃ tata**”nti tebhūmakavaṭṭe vitthataṃ mārassa taṇhājālaṃ. **Māyāvinoti** bahumāyassa. “Tathā māyāvino”ṭipi keci paṭhanti, tesam yo anekāhi māyāhi anekakkhattuṃ bhagavantaṃ upasaṅkami. Tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

Tatiyagāthāya **ādinti** mūlakāraṇaṃ. **Upādānassāti** vaṭṭassa. Vaṭṭaṃ daḷhehi kammakilesehi upādātabbaṭṭhena “upādāna”nti vuttaṃ. Tassa upādānassa ādiṃ avijjātaṇhādibhedaṃ kāraṇaṃ ñānacakkhunā addasa. **Kappo kappiyoti** evaṃ vattuṃ vaṭṭati bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatāti** atikkanto vata. **Maccudheyyanti** maccu ettha dhiyyatīti maccudheyyaṃ, tebhūmakavaṭṭaṃ suduttaraṃ accagā vatāti vedajāto vadati.

Idāni sathari attano upajjhāye ca pasannamānaso pasannākāraṃ vibhāvento “**taṃ devadeva**”nti osānagāthamāha. Tattha **taṃ devadevaṃ vandāmi**ti sammutidevo, upapattidevo, visuddhivedoti tesam sabbesampi devānaṃ uttamadevatāya devadevaṃ **dvipaduttama** bhagavā taṃ vandāmi. Na kevalaṃ taṃyeva, atha kho tava saccābhisambodhiyā anudhammajātattā **anujātaṃ**, māravijayena mahāvīriyatāya **mahāvīraṃ**, āguakaraṇādiatthena **nāgaṃ** tava ure vāyāmajanitajātītāya **orasam** puttaṃ nigrodhakappaṇca vandāmi.

Evamete subhūtiādayo vaṅgīsapariyosānā dvisataṃ catusaṭṭhi ca mahātherā idha pāliyaṃ ārūḷhā, te sabbe yathā sammāsambuddhassa sāvakabhāvena ekavidhā. Tathā asekkhabhāvena, ukkhittapalighatāya saṃkiṇṇaparikkhatāya, abbuḷhesikatāya, niraggaḷatāya, pannaddhajatāya, pannabhāratāya, viṣaṃyuttatāya, dasasu ariyavāsesu vuṭṭhavāsātāya ca. Tathā hi te pañcaṅgavippahīnā, chaḷaṅgasamānāgatā, ekārakkhā, caturāpassenā, panuṇṇapaccekasaccā, samavayasaṭṭhesanā, anāvilasaṅkappā, passaddhakāyasaṅkhārā, suvimuttacittā, suvimuttapaṇṇā ca (a. ni. 10.19). Iti evamādinā nayena ekavidhā.

Ehibhikkhubhāvena upasampannā, na ehibhikkhubhāvena upasampannāti duvidhā. Tattha **aññāsi koṇḍañṇappamukhā pañcavaggiyatherā, yasatthero**, tassa sahāyabhūtā **vimalo subāhu puṇṇaji gavampatīti** cattāro, aparepi tassa sahāyabhūtā pañcapañṇāsa, tiṃsa **bhaddavaggiyā, uruvelakassappamukhā** saḥassapurāṇajātīlā, dve **aggasāvakā**, tesam parivārabhūtā aḍḍhaterasasatā **paribbājakā**, coro **aṅgulimālattheroti** sabbe saḥassaṃ pañṇāsādhikāni tīṇi satāni ca honti. Tenetaṃ vuccati –

“Satattayaṃ saḥassaṇca, pañṇāsaṇca punāpare;
Ete therā mahāpañṇā, sabbeva ehibhikkhukā”ti.

Na kevalaṇca ete eva, atha kho aññepi bahū santi. Seyyathidaṃ – **selo** brāhmaṇo, tassa antevāsikabhūtā tisatabrāhmaṇā, **mahākappino**, tassa parivārabhūtaṃ purisasahassaṃ, **suddhodanamahārājena** pesitā kapilavatthuvāsino dasasahassapurisā, mahābāvariyabrāhmaṇassa antevāsikabhūtā **ajitā**dayo soḷasa saḥsapparimāṇāti. Evaṃ vuttato aññe na ehibhikkhubhāvena upasampadā, te pana saraṇagamanūpasampadā, ovādapaṭiḍḍiggaṇūpasampadā, pañhābyākaraṇūpasampadā, ñatticatutthakammūpasampadāti imehi catūhi ākārehi laddhūpasampadā. Ādito hi ehibhikkhubhāvūpagatā therā, tesam bhagavā pabbajjaṃ viya tīhi saraṇagamaneheva upasampadampi anuññāsi, ayaṃ saraṇagamanūpasampadā. Yā pana –

“Tasmātiha te, kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ – ‘tibbaṃ me hirottappaṃ, paccupaṭṭhitaṃ bhavissati theresu navesu majjhimesū’ ti, evaṃ hi te, kassapa, sikkhitabbaṃ. Tasmātiha te, kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ – ‘yaṃkiñci dhammaṃ suṇissāmi kusalūpasamhitam, sabbaṃ taṃ aṭṭhiṃ katvā manasi karitvā sabbacetasā samannāharitvā ohitasoto dhammaṃ suṇissāmi’ ti, evaṃ hi te, kassapa, sikkhitabbaṃ. Tasmātiha te, kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ – ‘sātasahagatā ca me kāyagatā sati na vijahissati’ ti, evaṃ hi te, kassapa, sikkhitabba’ nti (saṃ. ni. 2.154).

Imassa ovādassa paṭiggahaṇena mahākassapattherassa anuññātaupasampadā, ayaṃ ovādapāṭiggahaṇūpasampadā nāma. Yā pubbārāme caṅkamantena bhagavatā “uddhumātakasaññāti vā sopāka ‘rūpasaññā’ ti vā ime dhammā nānatthā nānābyañjanā, udāhu ekatthā byañjanameva nāna’ ntiādinā asubhanissitesu pañhesu pucchitesu bhagavantaṃ upasaṅkamantena sattavassikena sopākasāmaṇereṇa “uddhumātakasaññāti vā bhagavā ‘rūpasaññā’ ti vā ime dhammā ekatthā, byañjanameva nāna’ ntiādinā vissajjitesu “iminā sabbaññūtaññāṇena saddhiṃ saṃsanditvā ime pañhā byākatā’ ti āradhacittena bhagavatā anuññātaupasampadā. Ayaṃ pañhābyākaraṇūpasampadā nāma. Nātticatutthakammūpasampadā pākāṭava.

Yathā ehibhikkhubhāvena upasampadā, na ehibhikkhubhāvena upasampadāti duvidhā, evaṃ sammukhāparammukhābhedaṭṭopi duvidhā. Ye hi satthu dharamānakāle ariyāya jātiyā jātā, te aññāsikoṇḍaññādayo sammukhasāvakā nāma. Ye pana bhagavato parinibbānato pacchā adhigatavisesā, te satipi satthu dhammasarīrassa paccakkhabhāve satthu sarīrassa apaccakkhabhāvato parammukhasāvakā nāma.

Tathā ubhatobhāgavimuttapaññāvimuttatāvasena, idha pāliyaṃ āgatā pana ubhatobhāgavimuttā evāti veditabbā. Vuttañhetam **apadāne** (apa. therā 2.55.142) –

“Vimokkhāpi ca aṭṭhime, chaḷabhiññā sacchikatā’ ti.

Tathā sāpadānānapadānabhedato, yesaṃhi purimesu sammāsambuddhesu paccakabuddhabuddhasāvakesupi puññakiriyāvasena pavattitaṃ sāvakaṃpāramitāsāṅkhātaṃ atthi apadānaṃ, te sāpadānā, seyyathāpi apadānapāliyaṃ āgatā therā. Yesam pana taṃ natthi, te anapadānā.

Kim pana sabbena sabbaṃ pubbaḥetusampattiyā vinā saccābhisambodho sambhavatī? Na sambhavatī. Na hi upanissayasampattirahitassa ariyamaggādhigamo atthi, tassa sudukkaradurabhisambhavasabhāvato. Yathāha “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambhavataraṃ vā’ tiādi (saṃ. ni. 5.1115). Yadi evaṃ kasmā vuttaṃ – “yesam pana taṃ natthi, te anapadānā’ ti? Nayidamevaṃ daṭṭhabbaṃ “ye sabbena sabbaṃ upanissayasampattirahitā, te anapadānā’ ti tādisānaṃ idha anadhippetatā. Yesam pana atiuḅkaṃsagataṃ apadānaṃ natthi, te idha “anapadānā’ ti vuttā, na sabbena sabbaṃ upanissayarahitāyeva. Tathā hi ime sattā buddhuppādesu acchariyācinteyyaguṇavibhūtivitthataṃ buddhānaṃ ānubhāvaṃ passantā catuppamāṇikassa lokassa sabbathāpi pasādāvahattā satthari saddhaṃ paṭilabhanti. Tathā saddhammassavanena, sāvakānaṃ sammāpaṭipattidassanena, kadāci mahābodhisattānaṃ sammāsambodhiyā cittābhinīhāradassanena, tesam santike ovādānusāsanapaṭilābhena ca saddhamme saddhaṃ paṭilabhanti, te tattha paṭiladdhasaddhā yadipi saṃsāre nibbāne ca ādināvānisamse passanti, mahārajakkhatāya pana yogakkhemaṃ anabhisambhunantā antarantarā vivaṭṭūpanissayaṃ kusalabjjaṃ attano santāne ropentiyeva sappurisūpanissayassa bahūkārabhāvato. Tenāha (bu. vaṃ. 2.72-74) –

“Yadimassa lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṃ;
Anāgamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṃ.

“Yathā manussā nadiṃ tarantā, paṭittham virajjhiya;
Heṭṭhātithe gahetvāna, uttaranti mahānadiṃ.

“Evameva mayaṃ sabbe, yadi muñcāmiṃ jinaṃ;
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā ima”nti.

Evam vivaṭṭaṃ uddissa uppāditakusalacittaṃ satasahassādhikacatuasaṅkhyeyyakālantare vimokkhādhigamassa upanissayo na hotīti na sakkā vattaṃ. Pageva patthanāvasena adhikāraṃ katvā pavattitaṃ. Evaṃ duvidhāpete.

Aggasāvaka, mahāsāvaka, pakatisāvakaṭi tividhā. Tesu āyasmā **aññāsikoṇḍaṇṇo, vappo, bhaddiyo, mahānāmo, assaji, nālako, yaso, vimalo, subāhu, puṇṇaji, gavampati, uruvelakassapo, nadīkassapo, gayākassapo, sārīputto, mahāmoggallāno, mahākassapo, mahākaccāyano, mahākoṭṭhiko, mahākappino, mahācundo, anuruddho, kaṅkhārevato, ānando, nandako, bhagu, nando, kimilo, bhaddiyo, rāhulo, sīvali, upāli, dabbo, upaseno, khadiravaniyarevato, puṇṇo mantāniputto, puṇṇo sunāparantako, soṇo kuṭikaṇṇo, soṇo koḷivīso, rādho, subhūti, aṅgulimālo, vakkali, kāḷudāyī, mahāudāyī, pilindavaccho, sobhito, kumārakassapo, raṭṭhapālo, vaṅgīso, sabhiyo, selo, upavāno, meghiyo, sāgato, nāgīto, lakaṇḍakabhaddiyo, piṇḍolabhāradvājo, mahāpanthako, cūḷapanthako, bākulo, kuṇḍadhāno, dārucīriyo, yasojo, ajito, tissametteyyo, puṇṇako, mettagū, dhotako, upasivo, nando, hemako, todeyyo, kappo, jatukaṇṇi, bhadrāvudho, udayo, posālo, mogharājā, piṅgiyoti ete asītimahāsāvaka nāma.**

Kasmā pana te eva therā “mahāsāvaka”ti vuccantīti? Abhinīhārassa mahantabhāvato. Tathā hi dve aggasāvakaṭi mahāsāvakesu antogadhā. Te hi sāvakaṭi pāramiṇāṇassa matthakappattiyā sāvakesu aggadhammādhigamena aggaṭṭhāne ṭhitāṭi abhinīhāramahantatāsāmaññena “mahāsāvaka”ṭi vuccantī. Itare pana pakatisāvakehi sātisayamahābhinihārā. Tathā hi te padumuttarassa bhagavato kāle katapaṇidhānā. Tato eva sātisayaṃ abhiññāsamāpattīsu vasino pabhinnapaṭisambhidā ca. Kāmaṃ sabbepi arahanto sīlavisuddhiādike sampādetvā catūsu satipaṭṭhānesu paṭiṭṭhitacittā satta bojjhaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā maggapaṭipattiyā anavasesato kilēse khetvā aggaṭṭhāne paṭiṭṭhahanti, tathāpi yathā saddhāvimuttato diṭṭhippattassa, paññāvimuttato ca ubhatobhāgavimuttassa pubbhāgabhāvanāviseso addhā icchito viseso, evaṃ abhinīhāramahantatāpubbayogamahantatāhi attasantāne sātisayaṇavisesassa nipphāditattā sīlādiguṇehi mahantā sāvakaṭi mahāsāvaka. Tesuyeva pana ye bodhipakkhiyadhammesu pāmokkabhāvena dhurabhūtānaṃ sammādiṭṭhisammāsamādhīnaṃ sātisayakiccantarabhāvanipphattiyā kāraṇabhūtāya tājābhinihārābhinihātāya sakkaccaṃ nirantaraṃ cirakālaṃ samāhitāya sammāpaṭipattiyā yathākkamaṃ paññāya samādhismiṇca ukkaṃsapāramippattiyā savisesaṃ sabbagaṇehi aggaṭṭhāne ṭhitā. Te sārīputtamoggallānā satipi mahāsāvakatte sāvakaṭi pāramiyā matthake sabbasāvakaṇaṃ aggaṭṭhāne ṭhitattā abhinīhāramahantabhāvato, pubbayogamahantabhāvato ca “aggasāvaka”icceva vuccantī. Ye pana ariyasāvaka aggasāvaka viya ca mahāsāvaka viya ca na parimitāva, atha kho anekasatā anekasahassā, te pakatisāvaka. Idha pāḷiyaṃ āruḷhā pana parimitāva gāthāvasena pariggahitattā. Tathāpi mahāsāvakesupi keci idha pāḷiyaṃ nārūḷhā.

Evaṃ tividhāpi te animittavimokkhādhedato tividhā, vimokkhasamādhigamavasenaṭi tividhā. Tayo hi ime vimokkhā suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkhoti. Te ca vimokkhā suññatādīhi aniccānupassanādīhi tīhi anupassanāhi adhigantabbā. Ādīto hi aniccādīsu yena kenaci ākārena vipassanābhīniveso hoti. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya aniccākārato saṅkhāre sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā satipi rāganimittādīnaṃ samugghāṭane saṅkhāranimittaṃ pana sā na vissajjētīti nippariyāyena animittanāmaṃ alabhamānā attano maggassa animittanāmaṃ dātuṃ na sakkotīti. Kiñcāpi abhidhamme animittavimokkho na uddhaṭo, suttante pana rāgādinimittānaṃ samugghāṭena labbhatīti.

“Animittaṇca bhāvehi, mānānusayamuḷḷaha;
Tato mānābhīsamayā, upasanto carissasi”ti. (saṃ. ni. 1.212) –

Ādīnā hi vipassanāya animittavimokkabhāvo anuttarassa animittavimokkabhāvo ca vutto. Yadā

vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya dukkhato saṅkhāre sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā rāgapaṇḍhiādīnaṃ samugghātanena appaṇihitanāmaṃ labhatīti appaṇihitavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca maggo appaṇihitavimokkho. Yadā pana vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya anattākārena sammasantiyā maggavuṭṭhānaṃ hoti, tadā vipassanā attadiṭṭhiyā samugghātanena suññatanāmaṃ labhatīti suññatavimokkhaṃ nāma hoti. Tadanantaro ca maggo suññatavimokkho nāma hoti. Imesu aggamaggabhūtesu tīsu vimokkhesu imesaṃ therānaṃ keci animittavimokkhena muttā, keci appaṇihitavimokkhena, keci suññatavimokkhena. Tena vuttaṃ – “animittavimokkhādibhedato tividhā, vimokkhasamadhiḡamenapi tividhā”ti.

Paṭipadāvibhāgena catubbidhā. Catasso hi paṭipadā – dukkhapaṭipadā dandhābhiññā, dukkhapaṭipadā khippābhiññā, sukhopaṭipadā dandhābhiññā, sukhopaṭipadā khippābhiññāti. Tattha rūpamukhādīsu vipassanābhīnivesesu yo rūpamukhena vipassanaṃ abhinivisitvā cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpaṃ pariggaṇhāti arūpaṃ pariggaṇhāti, rūpārūpaṃ pana pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggahetuṃ sakkoti, tassa dukkhapaṭipadā nāma hoti, pariggahitarūpārūpassa pana vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya dandhābhiññā nāma hoti. Yopi rūpārūpaṃ pariggahetvā nāmarūpaṃ vavatthapento dukkhena kasirena kilamanto vavatthapeti, vavatthapite ca nāmarūpe vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādetuṃ sakkoti, tassapi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo nāmarūpampi vavatthapetvā paccaye pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggaṇhāti. Paccaye ca pariggahetvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo paccayepi pariggahetvā lakkhaṇāni paṭivijjhanto dukkhena kasirena kilamanto paṭivijjhāti, paṭividdhalakkhaṇo ca vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Aparo lakkhaṇānipi paṭivijjhivā vipassanāñāṇe tikkhe sūre pasanne vahante uppannavipassanānikantiṃ pariyādiyāmano dukkhena kasirena kilamanto pariyādiyati, nikantiṃca pariyādiyitvā vipassanāparivāsaṃ vasanto cirena maggaṃ uppādeti, evampi dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāma hoti. Yathāvuttāsuyeva paṭipadāsu maggapātubhāvassa khīppatāya dukkhapaṭipadā khīppābhiññā, tāsāṃ pana paṭipadānaṃ akicchāsiddhiyaṃ maggapātubhāvassa dandhatāya khīppatāya ca yathākkamaṃ sukhopaṭipadā dandhābhiññā, sukhopaṭipadā khīppābhiññā ca veditabbā. Imāsaṃ catassanaṃ paṭipadānaṃ vasena aggamaggappattiyā therānaṃ catubbidhatā veditabbā. Na hi paṭipadāhi vinā ariyamaggādhīgamo atthi. Tathā hi abhidhamme “yasmīṃ samaye lokuttaraṃ jhānaṃ bhāveti niyyānikaṃ apacayagāmiṃ...pe... dukkhapaṭipadaṃ dandhābhiññā”ntīādīnā (dha. sa. 277) paṭipadāya saddhiṃyeva ariyamaggo vibhatto, tena vuttaṃ “paṭipadāvibhāgena catubbidhā”ti.

Indriyādhīkavibhāgena pañcavidhā. Satipi nesaṃ saccābhisambodhasāmaññe ekacce therā saddhuttarā, seyyathāpi therō vakkali; ekacce vīriyuttarā, seyyathāpi therō mahāsoṇo, koḷivīso; ekacce satuttarā, seyyathāpi therō sobhito, ekacce samādhuttarā, seyyathāpi therō cūḷapanthako, ekacce paññuttarā, seyyathāpi therō ānando. Tathā hi so gatimantatāya atthakosallādivantatāya ca pasamsito, ayañca vibhāgo pubbhāge labbhamānavisesavasena vutto. Aggamaggakkhaṇe pana sesānampi indriyānaṃ ekasabhāvā icchitāti.

Tathā pāramippattā, paṭisambhīdāppattā, chaḷabhiññā, tevijjā, sukkhavipassakāti pañcavidhā. Sāvakesu hi ekacce sāvakaḷāramiyā matthakappattā, yathā taṃ āyasmā sārīputto, āyasmā ca mahāmoggallāno; ekacce atthapaṭisambhīdā dhammapaṭisambhīdā niruttipaṭisambhīdā paṭibhānapaṭisambhīdāti imāsaṃ catunnaṃ paṭisambhīdānaṃ vasena paṭisambhīdāppattā; ekacce iddhividhaññādīnaṃ abhiññānaṃ vasena chaḷabhiññā; ekacce pubbenivāsaññādīnaṃ tissannaṃ vijjānaṃ vasena tevijjā. Ye pana khaṇikasamādhimatte ṭhatvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā adhigataaggamaggā, te ādīto antarantarā ca samādhijena jhānaṅgena vipassanābbhantaraṃ paṭisandhānānaṃ abhāvā sukkhā vipassanā etesanti sukkhavipassakā nāma. Ayañca vibhāgo sāvakaṇaṃ sādharmaṇabhāvaṃ upaparikkhitvā vutto. Idha pāḷiyaṃ āgatā nattheva sukkhavipassakā. Tenevāha –

“Paṭisambhīdā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime;

Chaḷabhiñṇā sacchikatā, kataṃ buddhassa sāsana’’ntiādi. (apa. thera 1.1.374; 2.43.14);

Evam pāramippattādivasena pañcavidhā.

Animittādivasena chabbidhā animittavimuttotiādayo.

Saddhādhuro, paññādhuroti duvidhā. Tathā appaṇihitavimutto paññāvimutto cāti. Evam animittavimuttādivasena ca pariyāyavimuttabhedenā sattavidhā. Catūsu hi arūpasamāpattīsu ekamekaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ ārabhitvā arahattaṃ pattā cattāro, nirodhato vuṭṭhāya arahattaṃ patto cāti pañca, ubhatobhāgavimuttā, saddhādhurapaññādhuravasena dve paññāvimuttāti evam vimuttibhedena sattavidhā.

Dhurapaṭipadāvibhāgena aṭṭhavidhā. Yo hi dukkhapaṭipadāya dandhābhiñṇāya niyyāti, so saddhādhurapaññādhuravasena duvidhā, tathā sesapaṭipadāsūpīti evam dhurapaṭipadāvibhāgena aṭṭhavidhā.

Vimuttibhedena navavidhā. Pañca ubhatobhāgavimuttā, dve paññāvimuttā, paññāvimuttiyaṃ cetovimuttiyaṃca pāramippattā dve aggasāvaka cāti evam navavidhā.

Vimuttivaseneva dasavidhā. Catūsu arūpāvacarajjhānesu ca ekamekaṃ pādakaṃ katvā arahattaṃ pattā cattāro, sukkhavipassakoti pañca paññāvimuttā, yathāvuttā ca ubhatobhāgavimuttā cāti evam vimuttibhedeneva dasavidhā. Te yathāvuttena dhurabhedenā bhijjamānā vīsati honti. Paṭipadābhedenā bhijjamānā cattālīsaṃ honti. Puna paṭipadābhedenā dhurabhedenā ca bhijjamānā asīti honti. Atha te suññatavimuttādivibhāgena bhijjamānā cattālīsādhikā dve satāni honti. Puna indriyādhikabhāvena bhijjamānā dvisatuttaraṃ sahasaṃ hontīti. Evam attano guṇavasena anekabhedavibhātesu maggaṭṭhaphalaṭṭhesu ariyasāvakesu ye attano paṭipattipavattiādi ke ca vibhāventi. Ye ‘‘channā me kuṭṭikā’’tiādikā (theragā. 1) gāthā udānādivasena abhāsimsu. Te ca idha gāthāmukhena saṅgahaṃ ārūḷhā. Tenāha – ‘‘sīhānaṃva nadantānaṃ...pe... phusitvā accutaṃ pada’’nti (theragā. nidānagāthā). Evamettha pakiṇṇakakathā veditabbā.

Vaṅgīsatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahānipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Badaratitthamahāvihāravāsina ācariyadhammapālattherena katā

Theragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.